(113)

DJÅWÅ

Derde Jaargang — 1923

Uitgegeven door

Onder Redactie van

Dr. Raden Ario Hoesein Djajadiningrat, J. Kats,

S. Koperberg en M. Soeriadiradja.

Inhoudsopgave van Djawa, Jaarg. III, 1923

OOSTEN EN WESTEN. *)

Er is misschien de laatste jaren geen uitspraak vaker geciteerd, en verkeerder toegepast dan Kipplings oppervlakkige:

„Oost is Oost en West is West
En nooit zullen die twee samenkomen"

De heele cultuur-geschiedenis is één bewijs dat Kippling ongelijk heeft: één voorbeeld, dat Oost- en West niets anders gedaan hebben dan elkaar ontmoeten, dan samenopbouwen.

De tegenstelling Oost en West mag misschien voor het dagelijksch locaal gebruik, practische waarde hebben bij het vergelijken van Nederlandsche met Javaansche, Amerikaansche met Japansche toestanden, ze is zóó vaag en zóó valsch, dat ze in een ernstige breedere beschouwing niet thuis hoort.

Als we op de kaart kijken, raken we al heel gauw de kluts kwijt. Nu we Oriënt en Occident — Oost en West — wat verder trekken dan vroeger, toen alleen de landen rondom de Middellandsche zee er binnen vielen, kunnen we de onderscheiding moeilijk meer vol houden. Zijn de Eskimo's die in 't N. wonen een Oostersch of een Westersch volk? En de Indianen, de Inca's, de Zoeloe's en de Marocceanen? De Eskimo's staan dichter bij de Dajaks dan bij hun Noorsche buren. En de westelijk van Europa wonende Inca's hadden meer van een Oostersch dan van een Westersch volk. En moeten de Chineezen hun Amerikaansche buren Oosterlingen of Westerlingen noemen? Met de windstreken komen we dus niet ver.

En met andere geografische indeelingen evenmin. Als we bij Oostersch aan Azië denken en bij Westersch aan Europa, blijven nog altijd de beide Amerika's, Afrika en Australië over, die in hun opbouw Aziatische en Europeesche-elementen dooreen mengden.

Laten we eens kijken of het klimaatsverschil de onderscheiding misschien dekt.

Klimaat en cultuur — ('t ligt voor de hand) staan in nauw verband. 't Klimaat is de som van een aantal diep ingrijpende, steeds doorwerkende factoren, die het volk evenzeer als het land sterk moeten beinvloeden. Evengoed als een tropenwoud er anders uit ziet als een Siberische steppe, is een tropen bewoner een ander mensch als een Noord-Europeër.

Zoo zouden we dus kunnen zeggen: bij het onderscheiden van Oostersche en Westersche landen kijken we niet zoozeer waar ze liggen, dan wel, welk klimaat ze hebben. De warme landen, waar het werken niet zoo noodig is, en waar het klimaat tot bespiegeling voert, noemen we Oostersch. En de koudere, waar men noodgedwongen actief moet zijn, die noemen we Westersch.

Maar ook dan klopt onze onderscheiding niet. Niemand zal de Chineezen een Westersch volk noemen. Toch leven ze in een klimaat, dat alles behalve mild is. En juist dit deel van de wereld, Centraal- en Oost-Azië, dat met zijn sneeuwstormen en zijn temperatuurverschillen „Westersche" uitingen zou doen verwachten, is misschien de bakermat der „Oostersche" cultuur.

Als we alleen de tropenbewoner Oosterling konden noemen, zou er eenige reden bestaan, hem in een aparte groep te brengen. Hij heeft als beschutting tegen de zonnestralen een ander pigmentgehalte in zijn huid gekregen. En de vochtigheid der lucht, de geladenheid met electriciteit, de mindere luchtbeweging ook vooral, zullen ongetwijfeld op zijn levensuitingen, zijn cultuur dus, van invloed zijn. Er is zelfs een Amerikaansche

*) Deze studie, die gelijktijdig in de „P. E. B." en „Djawa" verschijnt, is het vervolg op een opstel in „Sluyters' Monthly" (The national root of education) twee jaar geleden geschreven, waarin voor het volk en de eerste jaren der leidervorming, een zuivere nationale opvoeding verlangd wordt.
In een volgend nummer van Djawa zal het worden opgenomen.

geleerde, die trachtte aan te toonen dat in landen van groote windstilte — zooals de tropengordel — geen intensieve cultuur kan bloeien.

Maar zelfs al stellen wij „Oostersch" gelijk met „tropisch", dan nog is het niet noodig aan een eeuwige „Oosterling" te gelooven. Zelfs al blijft het klimaat alle eeuwen door gelijk, wil dat nog niet zeggen, dat ook zijn invloed dezelfde blijft.

Is niet juist de cultuur een voortdurende overwinning op de natuur, dus ook op het klimaat ?

De lage zonnestand, de koude winterdagen hebben Noord-Europa barbaarsch gehouden, toen in 't zonnige Zuiden — in Egypte, Indië en Griekenland al een hooge cultuur was ontwikkeld.

En toen, gebracht door die gelukkiger Zuidelingen, ook de Noordelijke „wilden" huizen en lampen en boeken leeren kennen, toen was ook voor hen de weg voor verdere ontwikkeling geopend. En nòch de koude, nòch de duisternis waren meer een beletsel om een eigen hooge cultuur te verkrijgen. Het klimaat was overwonnen — niet door eigen kracht, maar door hulp van verder ontwikkelde vreemdelingen.

Is nu voor de tropen niet denkbaar een gelijke overwinning op de warmte? Het sneller v e r k e e r, .de vliegmachines, een goedkooper verblijf, zullen de geestelijke werkers — zij die 't meest lijden onder het klimaat — voor een korte rust naar de bergen voeren. In de Philippijnen is dat verschijnsel duidelijk waar te nemen. Elk jaar trekken daar, het voorbeeld der Amerikanen volgend, meer Inlandsche intellectueelen met hun vacantie de bergen in.

Dan de k o e l t e c h n i e k, die nog in de eerste periode van ontwikkeling verkeert, omdat de trekkers er niet genoeg voor over hebben en de blijvers nog niet de behoefte er aan voelden, maar die in een intensievere tropische maatschappij zeker nog verre mogelijkheden opent: centrale verkoeling in groote gebouwen en in woonhuizen, koelhuizen en koelkamers voor levensmiddelen.

Vooral ook de t r o p e n h y g i ë n e – die één glorieuze reeks van overwinningen behaalde op het klimaat. Het bewoonbaar maken van het malaria-nest Ismailia, van de gele koorts zône bij het Panama-kanaal waren zulke overwinningen. En wie nagaat, hoe de tropenziekten als malaria, dysenterie en mijnworm ziekte een demper zetten op de vitaliteit, die zal erkennen willen, dat bestrijding er van ook het volkskarakter veranderen kan. Wat Izoulet [1]) de Franschen toeroept als hij de groote gevolgen van sport ziet: „wij hebben te veel geloofd aan een ethnisch noodlot; twee of drie geslachten kunnen een volkskarakter veranderen", — dat geldt in verband met de tropen-hygiëne voor millioenen bewoners der warme landen. Het klimaat heeft op de v o e d i n g een grooten invloed en moderne onderzoekingen toonen aan, dat deze weer het volkskarakter helpt bepalen. De Minangkabauers zouden volgens sommigen hun meerdere activiteit aan een andere rijstsoort danken. Dat is heel aannemelijk, maar voert nog niet tot een „fatalité ethniqué, — het gedoemd zijn eeuwig, een bepaald volkskarakter te houden. Naarmate het verkeer toeneemt en de landbouw-wetenschap invloed krijgt, wordt een bepaald voedsel niet alleen over de geheele wereld verspreid, maar ook gekweekt. De aardappels, waaraan wij gewend zijn, hoeven wij niet meer half verrot uit schepen te halen, maar kweeken we zelf evengoed als een Zeeuwsche boer. Zoo zal ook, als de voedseltheorie waar is, de Javaan met Minangkabausche rijst Sumatraansche activiteit kunnen naar binnen werken.

Als landen met nagenoeg 't zelfde klimaat — zooals Californië en de centra van oud-Aziatische cultuur — zoo totaal tegenovergestelde beschavingen kunnen toonen, bewijst dat mede, dat het klimaat niet de doorslag geeft bij de onderscheiding van Oost en West.

Zou het r a s dan misschien een oplossing geven ? Zouden niet de Oostersche volken de gekleurde en de Westersche de blanke zijn, geheel in overeenstemming met de populaire opvatting ?

Hier begint de verwarring eerst recht. Ten eerste worden telkens de begrippen ras, taal, natie en cultuurgroep door elkaar gehaald, en ten tweede is er zoo goed als geen ongemengd volk.

De meest fanatieke voorvechters van de leer der Germaansche superioriteit zijn.....

1) J. Izoulet: La cité moderne 1893.

Slaven, die een Germaansche taal spreken, en een Oostersche godsdienst belijden.

Een deel van Zuid- en West-Europa, juist dat deel dat het meest aan de Westersche cultuur heeft bijgedragen, heeft gekleurd negroid bloed. Niet alleen hebben de talrijke bevrijde Afrikaansche slaven in Rome aan de Italiaansche boerenbevolking een gekleurde inslag van het bloed gegeven, wat de Mooren in Spanje en Frankrijk hebben gedaan, ook schijnt al in voorhistorische tijden negroid bloed in de Zuid- en West-Europeesche landen te zijn gekomen (Johnston).

Engelschen, Japanners en Chineezen danken hun kracht aan een lang volgehouden menging en Deniker, een der eerste anthropologen, gaat zelfs zoover dat hij beweert: „Hoe meer de volken beschaafd zijn, hoe meer ze binnen zekere grenzen menging vertoonen".

Bij al die onzuiverheid gaat het toch zeker niet aan van „Oostersche en Westersche" rassen te spreken. Te meer niet, nu door de kleurverschillen heen, in heel andere lijnen zich de cultuurverschillen bewegen.

Rusland is een Slavisch, blank volk, met een cultuur die in veel opzichten die van „Oostersche" landen is.

De Finnen zijn Mongolen met een Europeesche cultuur. De Joden staan in alle uitingen der Westersche cultuur vooraan en dragen toch uiterlijk nog geheel de kenmerken van het oude, Aziatische volk. Zijn ze dus Oosterlingen of Westerlingen?

De in Indië achtergebleven Grieksche troepen van Alexander de Groote hebben, volgens Coedet, Europeesch bloed in een aantal Zuid-Aziaten (o.a. de Minangkauers) gebracht. En in veel Javanen stroomt Hindoe- dus Aziatisch bloed. Evenals de oude toonaangevende cultuurstaten: China, Egypte en Rome vertoont ook het moderne Amerika een sterke menging, Noord-Amerika binnen één huidskleur, Zuid- en Midden-Amerika ook daarbuiten. En dat zal meer en meer over de heele wereld plaats hebben. De wereldoorlog is hierin van groote beteekenis geweest, en naarmate de koloniën autonome staten zullen worden en de cultuurgoederen meer gemeenschappelijk wereldbezit zullen zijn, zal ook de rassen vermenging toenemen [2]) Shakespeara's „Othello" bewijst, dat het 16e eeuwsche Europa nog niet de minachting voor kleur kende, die na de koloniale veroveringen naar voren trad: het sterk zich in de minderheid voelen in een veroverd land moest gecompenseerd worden door een overdreven gevoel van eigen-waarde, door de idee der rassen superioriteit. Ook dit is aan het verdwijnen. Het decadente Europa is zelfs nu wat al te mild in haar waardeering voor exotische cultuur en de behandeling die menschen van gekleurd ras thans in Europa ondervinden, vooral in Frankrijk, doet alles-behalve aan rassenwaan denken. Zoo is er dus in wezen geen onderscheiding tusschen Oostersche en Westersche rassen mogelijk, en is ook de gebruikte populaire onderscheiding op weg te verdwijnen.

2) Zie mijn studie: „'t Indo-probleem".

De windstreken, 't klimaat, andere geografische factoren, ook het ras, geen van alle motiveert de tegenstelling van Oostersch en Westersch.

Misschien dat de volksaard, het karakter der bewoners, haar verklaart. Is er een specifiek Oostersch, een typisch Westersch karakter?

Nog meer dan bij het vraagstuk der raciale indeeling, raken we hier op glibberig terrein.

Er wordt misschien nergens zoo wild gefantazeerd en zoo dom gegeneralizeerd als bij het spreken over een volkskarakter. Iemand holt een land door, ontmoet een paar menschen, schrijft er een boek over, wordt geciteerd in andere werken — en het volkskarakter is vastgesteld. Welk een groot aandeel is hier aan toevallige omstandigheden overgelaten?

Het Fransche volk, misschien het meest brave, kleinburgerlijke ter wereld, heeft zijn reputatie van lichtzinnigheid alleen te danken aan de romans, die 't nachtleven van enkele, meest nog buitenlandsche pretmakers in Parijs beschrijven. Hoevelen onder ons beoordeelen niet de Inlanders naar de paar proletarische exemplaren, die ze als bediende ontmoeten? En waaraan denken de meeste Europeanen anders dan aan ruwe koelies of ongemanierde handelaars als ze over Chineezen spreken?

Zoolang geen wetenschappelijk, breed en diep onderzoek langs alle wegen die de zielkunde kent, een bepaald volk heeft onder-

zocht, is het gevaarlijk, van een volkskarakter spreken.

Maar bovendien, wie vertegenwoordigt dat karakter, de jongeling of de grijsaard, de man of de vrouw, de boer of de dokter? Wie is het meest typisch Hollander — de hartstochtelijke Troelstra of de kalme Idenburg? En wie is méér Javaan, de nuchtere Raden Kamil of de dichter Notosoeroto?

De psychologie begint meer en meer de vage populaire opvattingen over een heel volk te verdrijven en er een scherpe analyse van bepaalde groepen voor in de plaats te geven.

Men schrijft de psychologie van het proletarische kind, van de boer, de chauffeur, de aviateur. En zoo ziet men dat, hoe zeer ook de levensuitingen mogen uiteenloopen, de verschillende volken onderling minder verschillen dan bepaalde groepen binnen één volk. Een chauffeur vertoont bij alle volken ongeveer hetzelfde type. Een Javaansche jonge onderwijzer doet in heel veel aan een Hollandsche jonge dorps-schoolmeester denken. Het beroep, de leeftijd, de levensomstandigheden, de meegebrachte individueele aanleg ook vooral, drukken een dieper stempel op iemands leven dan de hoorigheid bij zeker volk of zeker ras. Een der grootste Engelsche psychologen, Prof. Myers, die zoowel in Soedan en Egypte als in Nieuw-Guinea en Borneo onderzoekingen deed, vond dat menteele eigenschappen van primitieve volken in wezen dezelfde zijn als die der onontwikkelde boeren in Europa.

De z.g. „wilden" hadden geen scherper zintuigen, hun geheugen beheerschte evenzeer het denken als bij de Europeesche boeren en dezelfde karaktertypen kwamen bij beide voor. Overal vond hij driftige naast bedaarde, vroolijke naast pessimistische, energieke naast slappe menschen. Hij kent een groote invloed toe aan het milieu, maar komt daarmee tot de conclusie, dat, naarmate dit verandert, het volkskarakter zich wijzigt. 3) Dezelfde opvatting dus, die wij bij de socioloog Izoulet vonden.

Als we zien, hoe snel en hoe ingrijpend het milieu der Aziaten verandert (vergelijk het leven van Dr. Ratu Langi met dat van zijn grootvader), dan kunnen we toegeven, dat al heel gauw de onderscheiding tusschen een „Oostersch" en een „Westersch" karakter niet meer is vol te houden.

En toch bestaat het, volgens velen, en ze geven u een aantal bewijzen ervoor.

„Een Oosterling hecht aan geestelijke goederen, een „Westerling is materialist". Die dat gelooft moet maar eens een morgen in mijn pondok de gesprekken afluisteren van naar de passer gaande boeren:

Ik heb ze nog nooit anders dan over centen en vrouwen hooren praten.

Zijn het geestelijke goederen, waar de Inlandsche vakvereenigingen voor vechten? En denkt de P. G. H. B. in de eerste plaats aan de belangen van het kind, zooals wij, arme Hollansche schoolmeesters van voor 20 jaar deden?

„De Westerling is actief, de Oosterling passief." Wie dat gelooft, moet maar eens naar China gaan, en een Chineesche straat vergelijken met een kantoor in een der Haagsche Ministeriën. Of die moet eens zien, of de Hollandsche werkman die in uw verlof uw waterleiding repareerde, zooveel actiever is dan de Maleische handelaar, die ge in Pontianak ontmoette?

Waren de Middeleeuwsche Arabieren, die een wereld wonnen, meer passief dan de 19e eeuwsche Spanjaarden, die er een verloren ?

„De Oosterling is contemplatief, de Westerling nuchter en prachtisch". Kijk eens, hoe bespiegelend een Soendaneesche boer of een Bataviaasche chauffeur is, en vergelijk eens de practische nuchterheid bij de Javaan Raden Kamil en de Hollander Hinloopen Labberton.

„De Westerling gaat recht op zijn doel af, de Oosterling gebruikt leugens en listen". Wie dat nu nog durft volhouden, moet al heel schijnheilig of onnoozel zijn. Waar triomfeert de leugen meer dan in ons democratische Westen? En treedt hij in 't Oosten niet alleen maar in een andere — voor ons ongewone — vorm op, die van de schoone schijn?

Zoo zouden we door kunnen gaan met bijna elke eigenschap, die men als voorbeeld van essentieel verschil aanhaalt.

Er is geen Oostersch naast een Westersch karakter.

Er zijn Javanen en Japanners — beide

3) Prof. Ch. S. Myers: „Over de duurzaamheid van raciale karakter-verschillen (Inter. racial problems).

Aziaat—, er zijn chauffers en Kijai's — beide Javaan—, er zijn luilakken en werkezels — beide arbeider.

En wie in Prof. Huizinga's [4]) uiteenzetting van het Middeleeuwsche gedachteleven, groote overeenkomst vindt met wat hij in Indië en in 't overige Azië opmerkt, die zal niet aan Oost en West, aan warme en koude landen, aan Aziaten en Europeanen, aan blanken en gekleurden denken, maar erkennen dat het groote milieu-verschil in Holland en Java vooral ook door de evolutie faze bepaald wordt. Hij zal erkennen, dat „Oostersch" voor een groot deel synoniem is met feodaal. Minachting voor handenarheid, neiging tot mystiek bij de geestelijk rijperen, onderdanigheid der armeren naast machtsmisbruik der rijkeren, 't bewaren van een schoone schijn, het vasthouden aan tradities, het is alles feodaal, niet Oostersch.

Als dus ook het volkskarakter de tegenstelling „Oostersch en Westersch niet toelaat, zou dan wel de c u l t u u r — het resultaat van dat karakter - de onderscheiding rechtvaardigen? Men spreekt overal van een Oostersche naast een Westersche cultuur en denkt dan aan scherpe grenzen en onoverkomelijke barrières.

Eén blik in de beschavingsgeschiedenis weerlegt die opvatting: in de evolutie van bijna elk gebied van menschelijk doen hebben Oost en West elkaar aangevuld, zijn „Oostersche" met „Westersche" elementen vermengd. En hoe meer de kennis der oude beschavingen toeneemt, en de nieuwe zich over de wereld verbreidt, hoe meer zal blijken dat Oost en West — ook cultureel — niet te scheiden zijn.

In de ontwikkeling der menschheid geldt de wet der communiceerende vaten. Van plaatsen met hoog niveau vloeit de cultuur weg naar die met lager peil. In al wat leeft, zit de drang naar verbreiding, zoowel in tijd als in ruimte. In tijd noemen we dat voortplanten, voortleven, in ruimte is het beweging, verspreiding. De golven dragen de klapper voort, die van de eenzame strandpalm valt; de vogels voeren de pitten mee der vruchten om ze te planten in andere werelden, de wind blaast het zaadpluim naar verre landen. En paardenpooten en menschenbeenen, roeispanen en motoren brengen de wereld over, wat de menschelijke hand, waar ook, wrocht. Want, al is de verspreiding soms ongewild, zooals het zaadpluis in de wind en de klapper in de golven, voor verre afstanden geldt het beeld van de vogel, die om de vrucht te eten, de pit verder voert.

Evenals God aan de lichamelijke voortleving in de tijd - de voortplanting - de zinnelijke prikkels als lokmiddel heeft verbonden, heeft Hij aan de menschen materieele verlangens in het hart gelegd, om de geestelijke goederen in de ruimte te verspreiden, Dat is de diepere zin van elke kolonizatie geweest, die daarom een onmisbare periode vormt in de leertijd van elk volk.

De kolonizator is als een bij, die om honing uittrekt, maar het bevruchtende stuifmeel brengt. En de heele geschiedenis der beschaving loopt nagenoeg parallel met die der kolonizeering. Handelstransacties en veroveringen zijn het materieele stramien, waarop de lijn van de geestelijke vooruitgang wordt uitgezet. Zoo heeft alle handel dus kolonizeerende waarde gehad. En omgekeerd is weer elke kolonizatie commercieel geweest, ook al had ze religieuze, cultureele of politieke bijbedoelingen.

Zoowel de oud-Spaansche kolonizatie, die kerken bouwde in twee werelddeelen, als de modern-Amerikaansche, die scholen opricht in heel Oost-Azie, heeft een zeer zakelijke achtergrond: bisschop Las Caras in zijn paleis te Chiapa, en Prof. Monroe op zijn katheder in Peking dienen hetzelfde doel: invloedsverbreiding, cultureel maar ook commercieel. Hebben ze zelf enkel aan 't eerste gedacht, de menschen die hun reizen mogelijk maakten, hebben ook het laatste niet vergeten. En het is een wijze politiek als men - de tijdgeest volgend -- op andere wijze dan vroeger zich van het stuifmeel gaat verzekeren: als men militair geweld, staatkundige overheersching, religieuze dwang uit de tijd acht en met cultureele middelen — vooral de taal — zijn invloed tracht te houden. [5])

De kolonisten, veroveraars en handelaars hebben in verschillende mate aan de cultuurverbreiding meegewerkt, soms intensief bin-

4) Prof. Huizinga: Herfsttij der middeleeuwen.

5) Zie mijn studie: Tjap Belanda.

nen een klein gebied, soms minder krachtig, maar in uitgebreider kring. Soms binnen één werelddeel, zooals vroeger de Franschen in Europa, de Hindoes en de Chineezen in Azië. Soms, zooals Portugeezen, Engelschen, Arabieren en Romeinen van werelddeel tot werelddeel. Het zijn vooral deze globetrotters geweest, die de menging van „Oostersche" met „Westersche" cultuur hebben bewerkt.

De Chineezen, de Perzen en de Bobyloniërs kolonizeerden binnen het eigen werelddeel, en hielpen daardoor mee aan de opbouw van een Aziatische cultuur.

De Phoeniciërs brachten wat ze in Babylonië en Egypte vonden naar Grieksche kusten en vormden zoo de eerste schakel van Oost en West. De Grieken en Romeinen schiepen een wereldcultuur, die elementen van Noord- en Zuid, Oost en West in zich vereenigde.

De grootste mengers van Oost en West zijn wel de Arabieren geweest. De Islamietische cultuur, die zich van de 8e tot de 15e eeuw over een groot deel der toenmalige wereld verbreidde, heeft elementen van vele volken en vele rassen in zich opgenomen, en ondanks de groote eenheid in geloof, rechtsspraak, taal en kunst van die Mohammedaansche wereld zijn toch nergens de locale elementen onderdrukt. Het Alhambra in Spanje vertoont door de Arabische structuur heen, duidelijk de invloed der Spaansche Germanen. En het Mohammedaansche recht heeft zich overal aan de adat der inwoners aangepast. De Arabieren, als nomadenvolk zelf weinig bezittend, hebben door overname en samenvoeging van wat ze elders vonden een cultuur opgebouwd, die in haar tijd de hoogste der wereld was. De ingezakte Westersche wereld hebben zij met nieuw leven bezield, en zij — „Oosterlingen" — hebben in alles de rol gespeeld, die wij — Westerlingen in het slapende, ingestorte Oosten nu vervullen. Een vergelijking van de Arabische invloed op Europa met de Nederlandsche en Engelsche op Azië toont aan, hoe verkeerd het is van Oostersche en Westersche eigenschappen te spreken.

In een Europeesche wereld van feodale begrippen omtrent arbeid, bezit, macht en eer brachten de Arabieren moderne opvattingen. Terwijl na de val van het Romeinsche Rijk eeuwen lang alle cultuur in Europa binnen de kerkmuren bleef, nam in de Mohammedaansche wereld het hééle volk er aan deel. Hier was geen adel, geen kastenonderscheiding, geen priesterstand als in West-Europa, en ieder kon de hoogte bereiken, waarop hij volgens zijn aanleg recht had. Het geld zat er niet in enkele families vast, maar vloeide als in onze moderne landen van den een naar den ander. Wie vandaag rijk was, kon door handelstegenslagen morgen arm worden en omgekeerd. Dat gaf aan de Mohammedaansche maatschappij mede haar democratisch cachet. Tegenover het complete analfabetisme van West-Europa kon het Islamietische rijk op een vrij algemeene verspreiding wijzen van lezen en schrijven. Terwijl in het Westen een feodale, diepe minachting voor handenarbeid heerschte (in onze middeleeuwsche litteratuur duidelijk te vinden), had de Islam voor landbouw, nijverheid en handel een groote achting. Mohammad zelf was handelaar geweest en de landbouw was al van ouds een geliefd bedrijf. Na de instorting van de klassieke Westersche wereld was de wetenschap vrijwel verloren geraakt. De Arabieren dolven haar weer op, mengden er nieuwe Indische, Perzische en Chineesche elementen doorheen en brachten haar tot nieuw leven. En dit is weer typeerend voor het democratische, middeleeuwsche Oosten: niet wat tot bespiegeling en tot beschouwing voerde, werd overgenomen van de Grieken en verder ontwikkeld, maar dat wat practisch was en materieel voordeelen bracht. Niet in de eerste plaats de filosofie en de letterkunde werden overgenomen, maar de bouwtechniek en de natuurwetenschappen; al die kennis, welke tot economische bloei leidde. En alleen daar, waar de Germaansche bevolking haar elementen in de Arabische cultuur kon doen doordringen, zooals in Spanje, kwam het schoone sterk tot zijn recht. [6])

De techniek en de natuurwetenschappen haalden ze van alle volken in het Oosten of Westen, met wie ze in aanraking kwamen. Hun sterrekunde berustte zoowel op Indische als op Grieksche en Babylonische gegevens. Hun bouwkunst was ontleend aan Byzantijnsche en Perzische motieven. Uit Indië brach-

6) Prof. H. van Gelder: Alg. Genk. III.

ten ze de cijfers naar Europa. Wiskunde en chemie hebben zij verder ontwikkeld, wat een groot aantal Arabische woorden in de Europeesche talen nog bewijzen (algebra, alcohol, aluin, ammoniak, chemie, soda, salmiak enz.)

Enorm was hun geografische kennis, en in tegenstelling met de Phoeniciërs, die hun handelservaring voor concurrenten geheim hielden, hebben zij hun reisbeschrijvingen voor het nageslacht bewaard. Een Arabisch reisverhaal uit de 10e eeuw geeft een volledige beschrijving van de stad Mainz, en van de Nijl en de Congo bestaan oude Arabische kaarten van nagenoeg moderne juistheid.

De landbouw werd met de grootste zorg ontwikkeld en de irrigatie werd wetenschappelijk bedreven. Vooral de tuinbouw kwam onder invloed der groote weelde tot hooge bloei. Een groot deel van onze Europeesche tuinplanten, zooals rozen, abricozen, oranjeappels, moerbeien, snijboonen, danken we aan de Arabieren.

Hun handel omvatte de heele middeleeuwsche wereld, van Zanzibar tot China, van Soematra tot de Oostzee.

Zoo vervult de Arabische kolonizatie tegenover het vroeg-middel-eeuwsche Europa geheel de rol, die nu een groote Westersche macht speelt — die van opbouwer van een ingestorte wereld.

De invloed van de Arabische cultuur op Europa is niet enkel door verovering van Europeesche gebieden gekomen. Ook van het Noorden zelf uit, zijn Aziatische elementen binnengehaald.

De kruistochten brachten honderdduizenden uit West-Europa in aanraking met de Arabische cultuur, en hebben (wat we al op de lagere school leerden) de Europeesche beschaving sterk beïnvloed. Ook zij hebben meegewerkt, om de wetenschap, de techniek en de kunst uit het Oosten over Europa te verbreiden.

De groote weelde, de fijnere vormen, 't aangenamer leven, de betere positie der vrouw ook — ze zijn door 't Oosten gebracht. Wijzen de vroegste letterkundige producten uit Europa, de Sagen en de Karel-romans op een ruwe behandeling der vrouwen, de latere — onder invloed van het Oosten staande — brengen de hoofsche vormen, de vrouwenvereering. Het dieper doordringende Christendom, en vooral de Mariadienst, mag vooral de positie der vrouw krachtig hebben verbeterd, de beschavende invloed van het Oosten heeft eveneens meegewerkt.

Na de kruistochten zijn het de Italiaansche handelssteden, o.a. Venetië en Genua geweest, die de cultuur der Aziatische landen naar Europa brachten.

Als na de invallen der Mongolen het Islamietische Rijk in elkaar geslagen wordt, en zijn cultuur de doodenslaap begint, waaruit ze eerst nu ontwaakt, worden de rollen omgedraaid. De Europeesche Rijken komen op, worden machtig en gaan op hun beurt de oude Aziatische landen kolonizeeren. Een nieuwe wereld wordt ontdekt, en Spanjaarden en Portugeezen brengen hun geloof en hun ervaring de wereld over. En zij nemen de rol van cultuurmengers over. Planten en dieren uit Europa voeren zij in Amerika in, en wat in Brazilië groeit, brengen ze naar Indië: de verbreiding van cacao, mais, aardappelen, peper, tabak, tomaten, wijn en suiker, paarden en pluimvee is aan hen te danken. [7])

De West-Europeesche kolonizatie heeft ten slotte de menging — van Europa uit — het meest intensief bevorderd, tot nu, de laatste jaren, met het herleven van Azië ook weer van dáár uit een stroom merkbaar wordt: het „Oosten" gaat het „Westen" weer beïnvloeden.

Het Chineesche aardewerk is door Hollandsche zeevaarders naar Europa gebracht en heeft er het Delfsche en Engelsche aardewerk doen ontstaan. De wereldtentoonstellingen der laatste halve eeuw maakten Japan in Europa bekend. Japansche plaatjes, waaiers, snuisterijen kwamen voor in alle kleinburgerlijke woonkamers en de kunst van bouqetten maken onderging — door toedoen van Japan — een totale ommekeer; de losse sierlijke ruiker verving de oude dicht saamgepropte bloembos.

In de hoogere kringen was al lang de Chineesche kunst gewaardeerd: porcelein, brons en teekeningen worden als kostbare kunstvoorwerpen verzameld. Door vertalingen leerde men daarna Chineesche litteratuur kennen, en sommige vereerders ervan in Duitsch-

7) Yule Colonial History.

land gaan zoover, dat ze de verjonging der Duitsche poëzie van de Chineesche verwachten.

Moderne teekenaars als Dulac en Rackam staan sterk onder Aziatische invloed; de nieuwe Fransche muziek eveneens. Elk jaar neemt 't aantal Europeesche vertalingen van Perzische, Arabische, Indische, Chineesche werken toe. Zoo juist verschijnt een mooie Duitsche vertaling in twee keurige prachtbanden van de Maleische roman „Hang Tuah".

De Europeesche danskunst, die geheel verworden was, is door het copieeren van Grieksche en van Aziatische dansen weer tot nieuw leven gebracht. En in alle damesmodes zijn Aziatische elementen te ontdekken: Chineesche borduursels, Japansche kimonoblouses, Tibetaansche randmotieven, Javaansche batiks. Ook in de moderne bouw en meubelkunst, — vooral in de nieuwe barokstijl die zich aan het vormen is, treden sterk de Aziatische elementen naar voren.

Ook al gelooven we niet met Spengler aan de ondergang van het avondland, hierop zien we toch alle teekenen wijzen, dat een derde faze in de evolutie der menschheid is ingetreden.

Niet meer het Oosten, dat het Westen leert, of Europa, dat Azië opvoedt, maar Oost en West, Zuid en Noord, die elkaar beinvloeden.

Elke nieuwe conferentie, ook al mislukt ze, elke nieuwe verbetering van het verkeerswezen brengen het mengingsproces van Oost en West verder, en wat nu al voor zooveel cultuurgoederen geldt, zal voor steeds meerdere gelden: het is niet meer uit te maken of ze „Oostersch" of „Westersch" zijn.

Enkele voorbeelden:

Onder invloed der Nederlanders worden op Bali geleidelijk de lontarteksten door papieren boeken vervangen. Doch die „Westersche invloed is eigenlijk „Oostersch". De papierfabrikage is van China over Bagdad en Damascus door de Arabieren naar Zuid-Europa gebracht, zoodat ze pas in de 13e eeuw in de noordelijke landen bekend was.

En eerst van hier uit is ze door de Europeesche kolonizators de wereld over verspreid. Het porcelein en het glaswerk, dat we hier invoeren, heeft in zijn ontwikkeling alles aan Azië te danken gehad. Het brood, dat we de Indiërs leeren eten, is van uit Egypte naar Europa verhuisd, waar het pas in de middeleeuwen bekend raakte. En de boekdrukkunst is hoogstwaarschijnlijk een Chineesche uitvinding.

De pruimen, die we uit de ijskamers der vrachtschepen als welkom product van Hollandschen bodem begroeten, danken we aan Alexander de Groote, die ze uit Azië meebracht. En bijna alle fijnere tuinbouw-producten en kruidenierswaren, die we hier importeeren, zijn oorspronkelijk van andere werelddeelen uit naar Europa gebracht.

Met de wetenschap, de godsdienst, de kunst en de techniek is het, zooals we zagen, eveneens gegaan: Azië heeft voor bijna alles de fundamenten gelegd, de klassieke Zuid-Europeesche wereld heeft erop verder gebouwd, het Islamietische Rijk zorgde voor verbreiding en West-Europa nam enkele eeuwen later die taak over.

En wanneer wij — Europeanen — wel wat te veel geneigd zijn, alles op ons credit te zetten, komt dat, omdat wij de laatste eeuwen aan de beurt zijn geweest. Van wat de anderen vóór ons deden, hebben we niet altijd notitie genomen, en wat nog anderen na ons zullen doen, begint nu pas door te dringen.

Het zwaartepunt van de wereld verlegt zich in de loop der eeuwen. Van centraal-Azië ging het naar de Middellandsche zee, de Noordzee, de Atlantische Oceaan, thans naar de Pacific. Later, als Afrika is ontwaakt, zal het misschien naar de Indische Oceaan verschuiven.

Maar niet meer zooals vroeger zal bij de opkomst van een nieuw cultuurcentrum het oude in vergetelheid raken. Het steeds zich volmakend verbindingswezen: sporen, booten, vliegmachines, post, telegrafie en pers, maakt van de wereld één groote eenheid, waar voor afsterven en vergeten worden geen gelegenheid meer is. De Engelsche geograaf Prof. Mackinder [8]) spreekt, van het „wereldeiland" en bedoelt daarmee Azië, Europa en Afrika, die weldra voor het verkeer één gebied zullen vormen en nog meer dan

8) Prof. H. J. Mackinder: Democratic Ideals (1914).

nu reeds het geval is elkaar zullen naderen in levensuitingen.

Wie „Oostersche" cultuur tegenover „Westersche" stelt, begaat de denkfout, dat hij een deel voor het geheel aanziet, en het heden en verleden niet voldoende scheidt. Het Oosten is net zoo min een cultureele eenheid als het Westen, en het Oosten en het Westen van nu zijn niet gelijk aan die van voor duizend jaar.

Onze beschouwing over Arabische kolonizatie toonde aan, dat alles wat we nu als typisch Westersch naar voren schuiven, voor duizend jaar typisch Oostersch was: democratische verbreiding van materieele en cultureele goederen, eerbied voor handwerk, voorliefde voor nuchtere, practische kennis, waardeering voor techniek en toegepaste wetenschap: het is alles al geweest bij de Arabieren.

En daarom is de bewering dubbel valsch, die zegt dat wij, Westerlingen hier in Indië alleen maar materieele cultuur brengen. Wat wij aan materieele goederen hier brengen is evenzeer „Oostersch" als „Westersch" — Gods heele groote wereld heeft er aan meegewerkt.

En aan de andere kant, wij brengen niet enkel materieele cultuur naar Azië. Wie dat zegt, is of heel onnoozel, of misleidt opzettelijk.

Tagore zegt het zoo juist in zijn rede te Tokyo: „'t Oosten voelt, dat het veel van Europa leeren kan, niet alleen over de technische middelen om tot macht te geraken, maar ook over de innerlijke, die in het karakter liggen. Europa heeft ons geleerd: de hoogere verplichting, het algemeen welzijn te stellen boven de belangen van de familie, de heiligheid van het recht, dat de maatschappij beveiligt tegen de individueele willekeur. En boven alles heeft Europa ons voorgehouden door eeuwen van martelaarschap heen — de vlag der vrijheid, vrijheid van geweten, van gedachte en handelen, vrijheid in idealen van kunst en litteratuur. En juist omdat Europa hierin onze groote eerbied gewonnen heeft, is het voor ons zoo gevaarlijk waar het valsch en zwak is — in het gif dat het ons met zijn voedsel toereikt [9])

Wat wij aan Indië brengen is oneindig meer dan materieele cultuur. En zelfs die zoo genadig aangenomen, maar toch geminachte techniek is het resultaat van fijne intuïtie en diepe gedachte, en maakt bovendien aan de geest een wijder vleugelslag mogelijk.

De verdieping van het Islamietisch geloof, de propaganda voor de nationale zaak, de verbreiding van het onderwijs zijn mogelijk geworden, omdat de techniek met drukpers en spoor de gedachten naar de desa's zendt, die ze eerst met weer andere middelen op oerwoud en rawah heeft veroverd.

De meerdere veiligheid, die ons bestuur gebracht heeft, is van ideëele waarde. Het Christendom, dat in sommige streken het heele leven op hooger peil bracht, is een geestelijk goed, door ons gebracht. De heele herleving van de eigen, nationale cultuur, de zorg voor oude bouwwerken, voor de eigen taal, de eigen muziek, is van Nederlandsche geleerden en kunstenaars uitgegaan. En we hebben nog niet voor een tiendepart gebracht van wat we kunnen en moeten brengen.

Want we brengen niet alleen meer dan materieele goederen, we brengen veel meer dan wat van Hollandsche bodem komt. Ons onderwijs, onze rechtspraak, onze kunst, onze wetenschap — de heele wereld heeft eraan meegewerkt, en wij geven ze aan de wereld hier terug.

Wat we Indië brengen is niet Nederlandsche, is niet Europeesche, maar wereldcultuur.

Brood uit Egypte, papier uit China, algebraïsche formules uit Arabie, letters van de Phoeniciërs, cijfers uit Indië, toonladders uit Griekenland, recht van de Romeinen, serum uit Parijs, gymnastiek uit Zweden, bewaarscholen uit Rome, telefoons uit New-York — het is alles algemeen wereldbezitt.

De Nederlander die dat vergeet, is pedant, maar de Javaan die het negeert, is onverstandig. Want als hij, zooals de laatste tijd gebeurt scherp de tegenstelling „Oosten" en „Westen" volhoudt, en zijn nationale cultuur geestelijk hooger beschouwt dan wat de

9) Tagore: The spirit of Japan 1916.

Nederlanders hier brengen, dan wordt hij een Don Quichot, die de molenwieken tegen zijn hoofd krijgt. De wereld kan het wel stellen buiten de Javaansche cultuur, maar Java niet meer zonder die van de wereld. En eerst als dat in volle consequentie wordt aanvaard, zal blijken dat Indië ook toch nog aan de wereld eigen kostbaarheden aan te bieden heeft ter verrijking van haar schatkamers. Evenals de Spaansche cultuur in de Moorsche als sprekend element bleef bestaan, zal ook hier het eigene, de Javaansche muziek, de Soematraansche huizenbouw, de Balineesche sierkunst dóór het cosmopolitische heen, als eigen nuance, als afzonderlijke duidelijk kenbare varieteit blijven voortleven.

Dat proces van cosmopolitizeering met behoud van eigen karaktertrekken, heeft met schokken plaats. Beurtelings treden perioden op, waarin het nationale, het eigene, of het internationale, het vreemde, het winnen.

Als de groei van een maatschappij verstard is, als door een Chineesche muur of een strenge adat, door kortzichtigheid of zwakte de eigen cultuur niet meer zich ontwikkelt, breekt als een vloedgolf 't vreemde naar binnen. En steeds is het de bovenlaag, de leiders, die het eerst meegesleurd worden in de stroom van vreemde cultuur. Maar zoo gauw ze van de onderlaag losraken en het verband met de bodem verliezen, stijgen krachten op uit het volk, de bewakers der nationale schatten, die de eigen cultuur redden. Het Russische volkslied heeft de Russische muziek, die in de internationale kunst was opgelost, nieuw leven geschonken. En in Britsch-Indië en Japan is een nieuwe schilderkunst ontstaan, die veel van Europa heeft aangenomen, zonder het eigen te verliezen. [10])

Alles heeft zijn tijd — ook de periodes van nationale of internationale sympathieën.

In de eerste jaren na de Japansche revolutie van 1868 was er een koortsachtig verlangen naar het aannemen van Europeesche gewoonten.

Na vele jaren volgde pas een reactie, en nu gaat de cosmopolitizeering meer geleidelijk.

10) Zie mijn pas verschenen boek: „Opvoeding tot autonomie" (laatste hoofdstuk), waarin ook de verhouding van de opvoeding van leiders en volk uitvoerig wordt aangetoond.

Britsch-Indië is juist begonnen aan de reactie tegen het internationale. En onder invloed van enkele Hollandsche theosofen en socialisten meent men op Java ook hierin naar onze noordelijke buren te moeten kijken. En dat is heel jammer — en heel dom. Want de parallel gaat ook hier weer niet op.

Britsch-Indië had een eeuwenoude hooge cultuur, waarvan alleen enkele zwakke uitloopers Java hebben bereikt: het heeft op oneindig veel meer te wijzen dan op muziek en dans en sierkunst.

Maar bovendien het is veel langer onder Europeesche scholing geweest. In de honderd jaar, die er sedert Lord Macaulay's verengelsching van het onderwijs zijn verloopen, zijn er vier generaties van aristocratische Indiërs opgegroeid, die meer of minder in Engelsche cultuur zijn gedrenkt. En de reactie ertegen, tachtig jaar na het begin der periode, komt heusch niet te vroeg. En ze gaat samen met een krachtig gevoel van zelfbewustzijn — door de feiten volkomen gerechtvaardigd.

Want op elk gebied van denken en handelen zijn al duizenden leiders aanwezig, en er is al overal werk gepresteerd van Europeesche standaard.

Britsch-Indië heeft al een uitgebreide literatuur in verschillende moderne wetenschappen. Een groot aantal geleerden hebben een intenationale reputatie. In de handel en 't fabriekswezen nemen honderden Indiërs vooraanstaande plaatsen in. Haar kunstenaars en dichters zijn in Europa gewaardeerd, en omgekeerd zijn alle groote Europeesche werken in de landstalen vertaald: Milton, Shaw, Rostand, Dante, Turgenjew en Goethe — ze worden in het Hindustani en het Urdu gelezen.

Rechtvaardigt ook de evolutie-hoogte in Nederlandsch-Indië een reactie in nationale richting? Hoeveel generaties lang hebben wij Westersch geschoolde leiders? En hoeveel hebben we er? Welke werkelijk groote Europeesche werken zijn in een onzer landstalen vertaald?

Hoeveel Indiërs hebben naam gemaakt op wetenschappelijk gebied? En vergelijk eens ons cijfer van Nederlandsch sprekenden (0.15 %) met dat der Engelsch sprekenden in Britsch-Indië (1.5 %).

En toch waarschuwt nog in 1918 de groote nationalist Lagpat Ray voor beperking van de Europeesche invloed. Hij schrijft in zijn „Education in India". „Het is krankzinnigheid, om te probeeren de studie der Europeesche talen, der Europeesche litteratuur en der Europeesche wetenschappen in Indië tegen te houden. Het feit is, dat we er nooit genoeg van kunnen hebben. Omstandigheden hebben tot dusver hen buiten ons bereik gehouden. We moeten elke zenuw inspannen, om ze te verspreiden en te doen doordringen, tot elke Indiër tenminste één Europeesche taal kent, Europeesche werktuigen in zijn handen heeft, en makkelijk Europeesche techniek weet aan te wenden — Europa en de wereld hebben heel veel van ons geleerd. We hebben geen enkele reden om beschaamd te zijn, als we nu van hen leeren, met de bedoeling onze kennis bij de hunne te voegen en hen later op onze beurt weer te onderwijzen". En ergens anders: „Wie Indië wil terugvoeren naar het verleden, is een gek of een misdadiger."

De dwepers met wajang en gamelan vergeten wel eens, dat het begrip „cultuur" zoo heel veel meer omvat dan enkele kunstuitingen — hoe hoog ook op zich zelve.

En ze vergeten, dat er op de wereld naast het Javaansche tooneel en de Javaansche muziek een eindelooze rijke schat is verzameld, door dramaturgen en toonkunstenaars van alle eeuwen in alle landen gegeven.

Ze vergeten, dat Rembrandt evengoed in Italie als in Holland wordt gewaardeerd, en dat Beethoven ook in Tokyo en Manila de harten ontroert.

Zou de Javaansche geest zoo beperkt zijn, dat Gods universeele schatten nooit tot hem zullen spreken?

Is de wajang het laatste woord in Javaansche tooneelkunst? En kan Java Rembrandt en Beethoven, Spinoza en Berlage missen?

Het is goed en bemoedigend als in tijden van spanning en teleurstelling het hoofd zich omwendt naar het verleden.

Maar het is slecht, als om dat verleden aan de toekomst wordt te kort gedaan, als — aan het eigen oude schoon zich vergapend, het nieuwe vreemde wordt genegeerd. En het is een bewijs van cultureel onvermogen als de Nederlandsch opgevoede Indische jeugd wel naar bioscopen en voetbalwedstrijden gaat, wel van de eigen dansavonden in dichte rijen geniet, maar onze kunsttentoonstellingen niet bezoekt, onze volksconcerten niet voldoende waardeert, de internationale groote denkers niet tracht te benaderen. Wel — om in Tagore's beeld te blijven — het eigen voedsel met graagte gebruikt, en het gif van Europa lekker vindt, maar haar sterkend voedsel versmaadt.

Dat is voor een groot deel onze schuld, de schuld van een intellectualistisch onderwijsstelsel, dat voor Holland niet deugt en voor Indië eerst recht niet past. 11)

Maar het is de schuld mede van de jeugd zelve, die in de war gebracht door goedwillende Nederlanders, wat al te graag zich koestert aan eigen schoon. En hierin schuilt een groot gevaar.

Toen de krekel de heele zomer gezongen had, moest hij tegen de winter leentjebuur gaan spelen bij de mier. De aanstaande Indische leiders staan nog op elk gebied dat niet hun engere vak betreft, in volkomen onwetendheid. Op enkele uitzonderingen na weten ze niets van filosofie, van muziek, van kunst en litteratuur, van sociologie en geschiedenis. Heel weinigen kennen een tweede Europeesche taal, en een kleine eigen boekenrij is een zeldzame luxe.

Ik herhaal het, dat is grootendeels onze schuld, maar het begint de hunne mee te worden. Wordt elke vrije minuut buiten de studie wel uitgebuit om, als de mier, schatten te verzamelen niet uit het eigen nest, maar van overal weg?

De zomer is kort. Eer ze het vermoeden, zullen ze het nest vol moeten hebben. Want eens zullen zij het moeten weten. Eens — en waarschijnlijk heel gauw — zullen zij de leiders moeten zijn van de gedachte. En dan zal blijken, dat de school hun enkel een beroep leerde, en dat hun eigen, in vrije tijd verpleegde, cultuur buiten de wereldstroom staat.

Het gevaar van een onrijpe autonomie is niet denkbeeldig. En, evenals op Nelson's schip, moet daarom ieder tot de laatste man toe weten, wat zijn bijzondere plicht is.

---

11) Zie hiervoor mijn: „Opvoeding van leiders" en het weldra te verschijnen boek: „Grondslagen van een Indisch Onderwijsstelsel.

En dan is de taak der jonge intellectueelen, zich met beide armen in de wereldstroom te werpen, die door ons naar deze kusten geleid wordt.

Het volk is de bewaker van het oude, van het eigene. Enkele geroepenen, die hun leven eraan wijden, kunnen hierin helpen, het gaaf te houden en te ontwikkelen.

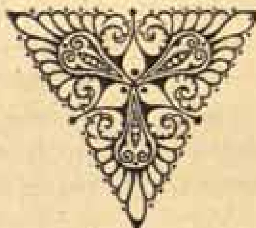
Maar alle andere ontwikkelden zijn de brengers der vreemde gedachten. En als ze door een betere lagere school niet meer met de wortel van de eigen bodem zullen zijn losgeraakt, zal ook het contact van leider en geleide niet verbroken worden. [12])

Als dan in deze maatschappij de volle wereldstroom binnendringt en er nieuw leven brengt, zal vanzelf, wat er aan eigen schoon sluimerde, tot ontwikkeling komen. Indië zal dan haar deel aan de wereldcultuur hebben bijgedragen.

Dr. G. J. NIEUWENHUIS.

Weltevreden, Maart 1923.

12) Zie mijn: „Hervorming der H. I. S.", en: „Opvoeding van leiders".

DE GELAATSUITDRUKKING DER HINDOE-JAVAANSE BEELDEN.

Door Dr. MARTHA A. MUUSSES.

Hoewel de Hindoe-Javaanse kunst tegenwoordig bij zeer velen de bewondering en waardering vindt, welke zij verdient, bestaat er nog een vrij grote categorie van mensen, die haar gebrek aan realisme verwijt. Zij zien de ingetogen gelaatstrekken en de strakke lichaamsvormen der godenbeelden en missen er het natuurlike, menselike in. In zekere zin hebben ze gelijk: de Hindoe-Javaanse kunst kan niet wijzen op enige figuur, die te vergelijken is met de krachtige beelden der Grieken, die streven naar de volmaaktheid der natuur. Maar ze vergeten, dat het doel van de Hindoe-Javaanse beeldhouwer een geheel ander was, dan dat van zijn Griekse collega. Bij het vervaardigen en beitelen van zijn werk is het er hem geen ogenblik om te doen geweest de natuur te evenaren of te verbeteren; wat hij wilde, was de innerlike eigenschappen van de god Çiwa, of van de volmaakte mens Boeddha — die in het geloof zoals zich dat op Java verbreid had (Mahayanisme), ook als een god werd aangebeden – in steen vastleggen. Valt bij de Griekse plastiek vooral de nadruk op het uiterlik, de Indiese plastiek en de Hindoe-Javaanse als een voortzetting daarvan, verlegt de quintessens naar het innerlik. Zo vertonen de beelden uit de bloeiperiode een peinzende in-zich-zelf verzonken houding en gelaatsuitdrukking; de uiterlike verschijnselen verstoren de goddelike intuïtie niet. Daardoor ligt over de meeste stukken een gelijkheid van stemming, welke aan sommigen gelijkvormigheid toeschijnt. Maar dit is dezelfde onderlinge gelijkheid, die we ook bij andere kunstuitingen uit bepaalde perioden opmerken: de klassieke Griekse sculptuur, de Hollandse schilderkunst uit de 17e eeuw b.v. hebben eveneens een zeker kenmerk, dat ze van alle andere groepen van kunstwerken onderscheidt. De stukken kunnen onderling grote verschillen vertonen, de onderlinge verwantschap spreekt toch nog sterker ten opzichte van al het andersoortige.

Nu heeft men er tot voor kort [1]) nooit aan gedacht de Griekse plastiek uit de klassieke periode of de Hollandse schilderkunst uit de gouden eeuw van een zekere minderwaardigheid te beschuldigen, omdat er een bepaalde geestesgesteldheid in tot uiting komt. Ten opzichte van de Hindoe-Javaanse beeldhouwkunst echter is de beschulding van eentonigheid, gemis aan menselikheid, dikwijls min of meer direct geuit. Wanneer men zo oordeelt onderschat men evenwel enkele van de componenten, die tezamen het kunstenaarschap tot resultante hebben.

Hoe 'n belangrijke plaats men ook wil inruimen aan de persoonlikheid, niemand kan ontkennen, dat het milieu een zeer grote invloed heeft op de mens, ook op de kunstenaar. Milieu dan natuurlik genomen in de meest uitgebreide zin, zodat klimaat, godsdienst, karakter van het volk en graad van beschaving er onder begrepen zijn. Neemt men het in deze uitgebreide zin dan is het een onomstotelike waarheid, dat niemand zich aan zijn milieu kan onttrekken.

Wanneer het mogelik zou zijn twee mensen van volkomen gelijke aanleg in geheel verschillende milieus in het leven te plaatsen, dan zou de ontwikkeling van die aanleg ook zeer verschillend verlopen. Als iemand

1) Juist in de laatste tijd bestaat er bij vele bewonderaars van de Oosterse kunst een neiging om de Westerse kunstuitingen, die te veel het geestelike hebben opgeofferd aan het uiterlik-schone of weelderige, achter te stellen bij de Oosterse, waar de religieuse inspiratie direct in een materiële vorm is overgebracht. Daarmee gepaard gaat een bewondering voor de tot nu toe primitief genoemde kunst en een depreciatie van wat tot dusver klassiek werd genoemd. Zeer kras wordt dit inzicht geuit in het voorwoord van Eric Gill voor Ananda K. Coomaraswamy's Visvakarma, Examples of Indian Architecture, etc. Gill zegt o.a.: „It is indeed desirable that what is at present called Classic should be called Decadent and what is now called Primitive should be called Classic. For, if by „Classical period" we wish to denote the highest or best period, it is obvious that our current nomenclature is all wrong. The zenith of Greek art was reached long before the time of Phidias. By his time men had long since been seduced and deflowered by their own prowess and it was left for the modern world to praise them in their shame."

van Rodins aanleg op Java had geleefd in de 10e eeuw, dan zou hij Boeddhas en Bodhisattwas hebben gebeeldhouwd in dezelfde stijl als die van Boroboedoer en Mendoet. Want, hoezeer een kunstenaar boven zijn milieu (in engere zin) mag uitsteken, zijn uitingen blijven toch altijd berusten op een complex van oorzaken, die maken, dat op die bepaalde tijd en in die omgeving zo iets mogelik is.

Zo waren ook de uitingen van de Hindoe-Javaanse beeldhouwers bepaald door het milieu in ruime zin. Het persoonlik element speelde nog niet zo'n grote rol, de verschillen tussen de stukken onderling zijn daardoor niet zo groot als tussen die van moderne kunstenaars onderling. Bovendien moeten we nooit vergeten, dat verreweg de meeste beelden en reliefornamenten vervaardigd zijn door begaafde handwerkslieden. Vandaar, dat de beelden nog meer dan anders het geval zou zijn, een zekere gelijkheid vertonen. Wanneer we evenwel een wat meer dan oppervlakkige beschouwing aan de Hindoe-Javaanse plastiek wijden, dan merken we al spoedig met blijdschap, dat de kunstenaars onder de beeldhouwers zich wel hebben weten te verheffen boven het niveau van goedwillende, maar niets-eigens-hebbende werkers. In de beste stukken herkennen we iets persoonliks in de losse natuurlike houding, in de gelaatsvormen met hun tere rondingen, de onbestemde lachende trek om de mond, die getuigt van een innerlike vreugde, die niet van deze wereld is.

Naar die enkele stukken van de uitverkorenen moeten we de Hindoe-Javaanse kunst beoordelen; bij ons oordeel over de Nederlandse schilderkunst in de 17e eeuw (om maar bij dat voorbeeld te blijven) denken we immers ook het eerst aan Rembrandt, en laten we ons niet beïnvloeden door de vele schuttersmaaltijden, weeskamerbesturen en zeeslagen van de mindere goden. [2]) Evenzo is het onrechtvaardig om naar de vele minderwaardige Oost-Javaanse stukken uit de laatste tijd van het Madjapahitse rijk en naar het vele middelmatige uit de Midden- en Oost-Javaanse periodes de Hindoe-Javaanse kunst te beoordelen. We moeten de beste stukken beschouwen en daarnaar onze uitspraak richten. Doen we dat, dan zullen we slechts kunnen constateren, dat de kunstenaars de kansen, die het milieu hun bood, niet hebben verwaarloosd, maar dat ze binnen de grenzen van het mogelike het hoogste hebben bereikt.

De grenzen van het mogelike, d.w.z. de grenzen van het milieu hebben hen verhinderd werken te scheppen, die verder van de traditionele figuren afweken. Hun onderwerpen lagen alle op het gebied van de godsdienst: godenbeelden, reliefs, die de gewijde verhalen in beeld brachten, ornament, dat moest bijdragen tot de verfraaiïng van de tempels. (Voor de bronskunst kwamen daar dan nog enkele rituële voorwerpen bij: lampen, bidschellen, offerschalen).

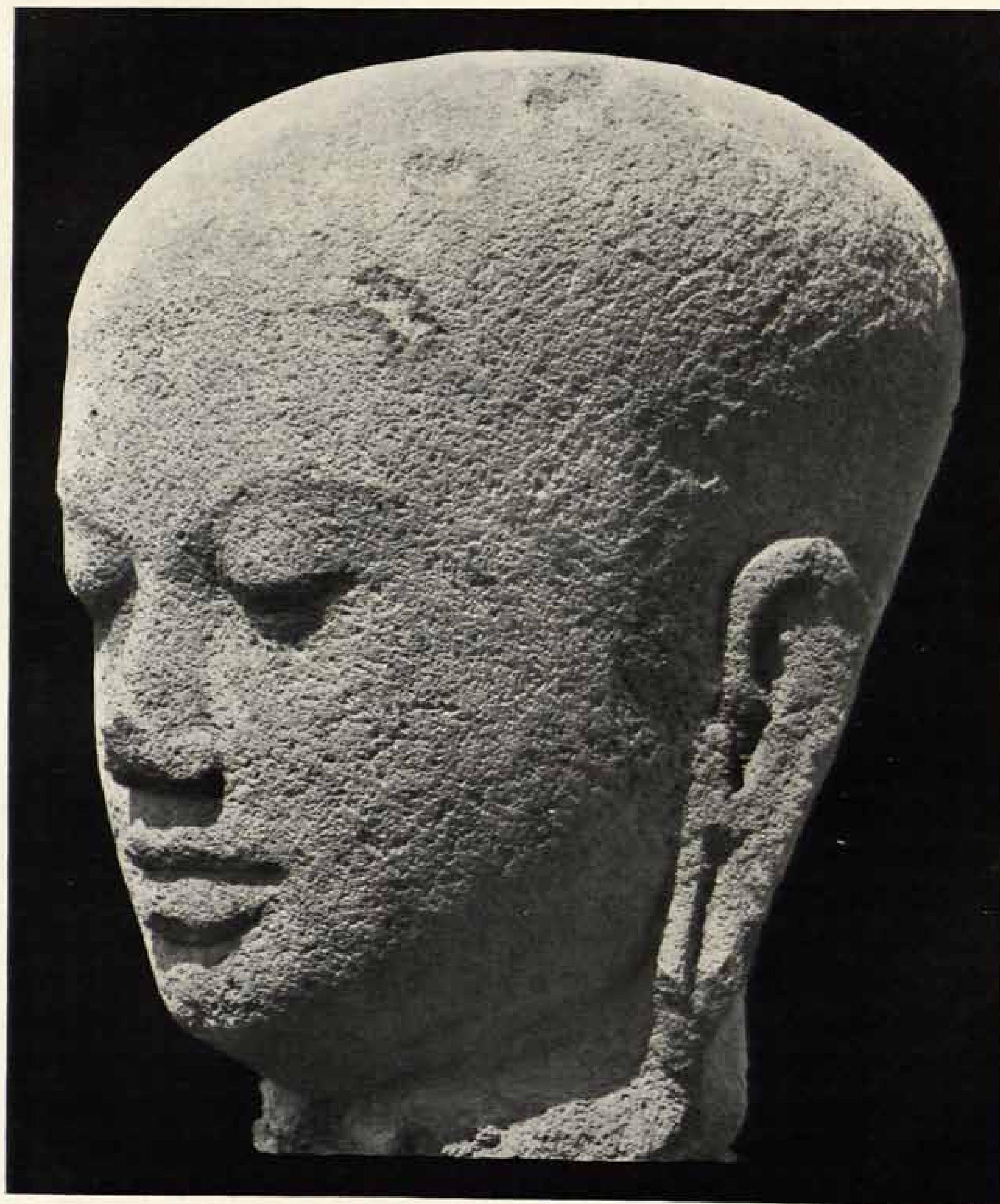
Hun levenslust konden de beeldhouwers dus uiten in de reliefs en de ornamentering, de godenbeelden waren te zeer gebonden aan bepaalde voorwaarden; op zijn hoogst kon in het groot ornaat de min of meer werelds geneigde zin van de maker worden uitgedrukt.

Maar wat de kunstenaar in zijn godenbeelden leggen mocht, dat was zijn eigen sereniteit, zijn begrip van de vergankelikheid van alle aardse dingen en van de onveranderlike vastheid van de goddelike macht. Wat hij kon trachten in de materie vast te leggen tot een getuigenis voor ieder, dat was de innerlike potentie van de in-zich-zelf-volkomen god. Wat hij in de Boeddhas mocht laten glanzen, dat was de stille vreugde om de verworven geestesstaat in harmonie met de deemoed en de bescheidenheid, van hen, die de hoogste waarheid hebben gevonden.

Vinden we deze bedoelingen terug in de plastiese uitingen, die ons bewaard zijn gebleven? Als we deze vraag bevestigend mogen beantwoorden, dan is tevens het ontkennend antwoord gegeven op de vraag of we de Hindoe-Javaanse kunstenaars hun ogenschijnlike eentonigheid mogen verwijten. Want het komt er slechts op aan of zij dat wat zij wilden, hebben bereikt.

---

2) Het zou wel eens aardig zijn een ontwikkeld Javaan te horen oordelen over de reeksen van dergelijke stukken, die verscheidene zalen van het Rijksmuseum vullen. Door zijn onbekenheid met het milieu waaruit deze stukken voortkwamen, zal hij er even vreemd en afwerend tegenoverstaan als de doorsnee-Hollander, die van de vroegere kultuur op Java niets afweet, tegenover de reeksen van beelden in het Museum van het Bataviaasch Genootschap. Het lijkt me toe, dat hem de eentonigheid zeer zou opvallen.

2. KOP VAN TJANDI SEWOE.

1. MAITREYA-KOP VAN TJANDI PLAOSAN.

3. KOP VAN HET DIËNGPLATEAU.

Welnu, deze vraag moeten we bevestigend beantwoorden voor de vrij talrijke meesterwerken, die de tijd gespaard heeft. Hiertoe behoren m.i. verschillende Boeddhas van Boroboedoer (lang niet alle!), de Boeddha en de Bodhisattwas van de Mendoet, enkele Bodhisattwas van Tjandi Plaosan, (Prambanan), de Durga en de Pradjnaparamita van Singasari, en nog enkele minder bekende beelden. (Het spreekt van zelf, dat ik hier alleen het oog heb gehad op de gelaatsuitdrukking en alleen de losstaande beelden in mijn beschouwing betrek. Het aantal meesterwerken is dus niet het aantal, dat hierboven genoemd is, maar het moet vermeerderd worden met verscheidene Ganeças en Nandis en met vele figuren, die en bas- of hautrelief aan de tempellichamen zijn aangebracht).

De meeste van de genoemde beelden zijn al zo veel malen gereproduceerd,dat het niet nodig leek er hier nog eens een plaat van bij te voegen. Het minst bekend zijn de Bodhisattwas van Plaosan, daar hun in de latere werken een kleine plaats is ingeruimd. 3) Een van de mooiste koppen, met een fiere en toch peinzende expressie, de Maitreyakop, die thans in de Glyptotheek te Kopenhagen is, is hierbij afgebeeld. 4)

Een tweede kop, die als voorbeeld van prachtig-sobere gelaatsbehandeling kan dienen, is een monnikskop van Tjandi Sewoe. 5) Hier is een gelaatsuitdrukking bereikt, die door zijn devote eenvoud meer tot ons spreekt, dan de mooist-geornamenteerde kop, meer ook, dan vele van de ideaalkoppen der Boeddhas. Onder het groot aantal Boeddhakoppen, dat ons is overgeleverd zijn er verscheidene, die veel minder verhevenheid uitdrukken, dan deze portretkop. Zijn vele van de ideaal-koppen vervaardigd door handwerkslieden, deze kop is het werk van een kunstenaar, die wist hoe hij het materiaal moest behandelen en die tegelijkertijd de beschaving des geestes bezat, die hem tot het maken van een dergelijke aristocratiese kop in staat stelde.

Als derde voorbeeld van het kunnen der Hindoe-Javaanse beeldhouwers wordt hierbij gevoegd een afbeelding van een der prachtige koppen van het Diëngplateau. Een reeks van dergelijke koppen was geplaatst in een deel der nissen van de dakbekroning van Tjandi Bima. Zij dienden dus alleen ter versiering van de tempel, de beeldhouwer had hier geen rekening te houden met bepaalde eigenschappen, die in het gelaat moesten doorstralen. Het resultaat is, ook hier weer door grote soberheid, van een zodanige kracht van expressie geworden, dat we deze stukken tot de beste plastiek kunnen rekenen. Wat een fiere, zelfbewuste kracht ligt erin, wat een verschil van uitdrukking met de zachte, dromerige monnikskop van Tjandi Sewoe. Hier hebben de wangen geen tere ronding, hier getuigen de sterke jukbeenderen en de mond van wilskracht. En vergelijk verder de behandeling der ogen en der wenkbrauwen met die van de monnik. Ook uit deze Diëngkoppen straalt een aristoctratiese geest, maar een, die zich niet in bespiegeling van het leven afwendde, maar in tegendeel er midden in wenste te staan en een leidende rol wilde spelen.

Ik hoop door mijn inleiding duidelik te hebben gemaakt, dat het karakter van de Hindoe-Javaanse kunst door de omstandigheden bepaald was, en dat men ten onrechte aan de beeldhouwers verwijt, dat zij min of meer werk hebben geleverd in dezelfde trant. De bijgevoegde reproducties kunnen beter, dan alle beschrijving aantonen, dat er bij de mooie stukken van eentonigheid geen sprake is, maar dat zij ieder op zich zelf, dat ondefinieerbare bezitten, dat ons in ontroering doet zwijgen.

Febr. 1923.

---

3) Zie echter het werk van IJzerman uit 1891; Beschrijving der Oudheden nabij de grens der residentie's Soerakarta en Djogdjakarta (met platen).

4) Over de verdwijning van deze kop verscheen een artikel van Van Erp in het Tijdschrift van het Bataviaasch Genootschap, LVI (1914) p. 321 vlgg., waarin o.a. een geestdriftige beschouwing van Havell in „The Ideals of Indian Art" wordt aangehaald. (met plaat).

5) Dr. Krom schreef naar aanleiding van deze kop een artikel in het Tijdschrift van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen deel LIV (1912), waarin hij het wetenschappelijk belang van de vondst deed uitkomen, maar waarin hij tevens recht deed aan de schoonheid van de nieuwe aanwinst voor het museum van het genootschap door de conclusie: „Onze beschouwing leert ons dus, dat de kunstenaar over een zeer ontwikkelde techniek beschikte en dat hij den totaal-indruk trachtte te bereiken door enkele minder op den voorgrond komende onderdeelen in bewerking te doen terugtreden tegenover die, waarvan hij vooral kracht wilde doen uitgaan en die hij met een bij dit ruwe materiaal wonderbaarlijke fijnheid wist uit te werken. Dat hij zijn doel bereikt heeft valt o.i. niet te betwijfelen; de kop als geheel genomen, dunkt ons van een zeer groote waarde en een der beste voortbrengselen van de Hindoe-Javaansche kunst te zijn".

dang gansal namoeng satrija Madoekara kang saged ngambah djoemantara.

5) Pandoepoetra: pranjata jèn atmadjané Praboe Pandoe.

6) Koentadi: djemparing loewih.

7) Héndratanaja: pranjata satrija Madoekara pinoendoet poetra ing Batara Héndra.

8) Praboe Kiriti: pranjata satrija Madoekara antoek pasanggirining dewa djinoemenengaken nata ing Tédjamaja.

9) Palgoena: pranjata satrija Madoekara kalairan ing masa Palgoena, toer saged mawrat lawan ing bendajoeda.

10) Mila kakasih Danandjaja: pranjata satrija Madoekara misésa radjabrana.

11) Djanaka: pranjata satrija Madoekara enggèn titising Hyang Wisnoemoerti; pranjata Hyang Soman binelah panitisé, kaja geni lan hoeroebé, pama kembang lan sariné; geniné Ardjoena, hoeroebé Narajana; kembangé Djanaka, sariné Narajana. Pinda satoe lan rimbagan; pama soeroeh loemah lan koerebé, dinoeloe sédjé roepané, ginigit toenggal rasané.

12) Pamadi: panengah; sadèrèk gangsal satrija Madoekara panengahé.

„Er zij nu verteld van een tooneel in het midden van een bosch. Daar bevindt zich een persoon, gelijk een edelgesteente losgeraakt van zijn vatsel. Deze vergelijking is toepasselijk op hem, want inderdaad is die persoon een ksatriya, die zijn residentie heeft verlaten en incognito een reis maakt. Hij is voorwaar de middelste der Pandawa's, met name Raden Pamadi, ook wel geheeten Arja Palgoena, of ook Parta, Praboe Kiriti, Hendratanaja, Koembalwali, Margana, of ook Danandjaja, Ardjoena, Djahnawi, Pandoepoetra, Koentadi.

1) Hij wordt A r d j o e n a geheeten, d.i. helder water in een pot, omdat de ksatriya van Madoekara het toonbeeld is van een rustig en rein gemoed.

2) Hij wordt K o e m b a l w a l i genoemd, daar hij als het ware is „de bergplaats van het zinnelijk genot".

3) Men noemt hem ook P a r t a, daar hij een standvastig karakter heeft.

4) Hij draagt den naam M a r g a n a; want van de vijf gebroeders is hij het alleen, die zich door het luchtruim kan bewegen.

5) Men kent hem den naam P a n d o e p o e t r a toe, omdat hij voorwaar een zoon is van koning Pandoe.

6) Hij wordt K o e n t a d i geheeten, daar hij als het ware een voortreffelijke pijl is.

7) Hij heet ook H e n d r a t a n a j a, want voorzeker heeft god Hendra (Indra) den ksatriya van Madoekara tot zoon aangenomen.

8) Den naam K i r i t i draagt hij, omdat hij naar aanleiding van het verleenen van hulp aan de goden koning is geworden van Tedjamaja (Indra's hemel).

9) Den naam P a l g o e n a dankt hij aan zijn geboorte in de maand Palgoena; en hij is dien naam waardig, want in den strijd is niemand zijns gelijke.

10) Hij heet ook D a n a n d j a j a, omdat hij voorwaar schatten beheerscht.

11) Men noemt hem D j a n a k a, want voorzeker is hij een incarnatie van god Wisnoemoerti. God Soman heeft zich in zijn verschijningsvorm gesplitst. Hij heeft zich in twee deelen ontbonden, gelijk het vuur en de vlam, gelijk de bloem en het stuifmeel. Is het vuur Ardjoena, dan is Narajana zijn vlam; is Djanaka de bloem, Narajana (d.i. Krsna) vormt het stuifmeel. Zij (d.i. Arjuna en Krsna) zijn onafscheidelijk van elkaar, gelijk de „satoe" (waterpot, in gebruik bij den aanmaak van baksteenen) en de „rimbagan" (vorm, houten raamje, bij dito in gebruik [1]) gelijk het boven- en het benedenvlak van het sirihblad, die wel is waar een verschil in kleur vertoonen doch geheel en al dezelfde smaak hebben.

12) Hij wordt P a m a d i geheeten, d.i. middelste, want van de vijf gebroeders is de ksatriya van Madoekara de middelste.

13) D j a h n a w i. Deze naam wordt bij de opsomming van Arjuna's namen wel genoemd (zie boven); een verklaring van de beteekenis wordt echter niet gegeven.

Het zal iedereen wel opgevallen zijn, dat in de „tjerita" van den dalang — zooals het bovenstaande er een model van is — de wijsgeerige onderlaag van de verklaring der beteekenis van Arjuna's namen al te zichtbaar doorschemert. Ter toelichting dient vermeld te worden, dat de boven aangehaalde

1) De uitdrukking is klaarblijkelijk ontleend aan het steenenbakkersbedrijf.

verzameling van Te Mechelen een gedrukte tekst vormt van de aan het Soerakarta'sche hof gevolgde „Pakem-padalangan". d.i. z.v.a. een handleiding voor den dalang. Met kleine afwijkingen vindt men in de wajangvoorstelling — natuurlijk alleen bij de lakons waar zulks past — bovenvermelde „tjerita", soms kwistiger doorspekt met wijsgeerige woorden, bij monde van de dalang terug. Het ligt geenszins in mijn bedoeling de wijsgeerige waarde van de „tjerita" te beoordeelen, des niet te min echter is een nadere beschouwing van de aan Arjuna's namen gehechte beteekenis m.i. hier niet misplaatst. Gemakshalve zal bij deze beschouwing de „tjerita" tot punt van uitgang worden aangewend.

ARDJOENA.

In de „tjerita" luidt de verklaring van dezen naam: „Hij wordt Ardjoena geheeten, d.i. helder water in een vat, enz. „Een dalang in het Kedirische pleegt te zeggen: „Ardjoena is afgeleid van Herdjoena. „Her" beteekent water en „djoena" is djoen (waterpot), waaruit volgt, dat Ardjoena „water in een waterpot" beteekent. Zoowel bij de eerste als bij de tweede verklaring is klaarblijkelijk gevolgd de z.g.n. „keratabasa" d.i. het te verklaren woord wordt in meerdere deelen ontbonden, en naar de aan de onderscheidelijke woorddeelen gehechte beteekenis wordt die van het heele woord bepaald. Dikwijls wordt bij het bepalen van de beteekenis der woorddeelen slechts op de klank afgegaan. De „Dhasanama-djarwa", een soort Kawi-woordenboek geschreven door Raden Toemenggoeng Sastranagara, in leven Poedjangga aan het Soerakarta'sche hof, bevat ettelijke voorbeelden van het verklaren van Kawi-woorden volgens het „kerata-basa". Als benamingen voor de z o n komen in dat boek o.m. voor: bagaskara, bagaspati, raditya, djamatagni. De beteekenis van deze namen wordt verklaard als volgt:

B a g a s k a r a. Dit woord wordt ontleed in „bagas" en „kara". Als beteekenis van „bagas" wordt opgegeven „kracht" en als die van „kara" staat er vermeld „vlam", terwijl de beteekenis van het geheel omschreven wordt met: „krachtgevende vlam".

B a g a s p a t i. Dit woord wordt in de Dhasanama-djarwa ontleed in „bagas" en „pati", aan welke deelen respectievelijk de beteekenis wordt gehecht van „licht" en „koning", terwijl de beteekenis van het heele woord verklaard wordt met: „koning van het licht".

R a d i t y a. Als bestanddeelen van dit woord worden genoemd „rat" en „ditya". Aan het eerste deel wordt de beteekenis van „heelal" gehecht en aan het tweede „voortreffelijk". De beteekenis van het geheel wordt omschreven met de woorden: „veelvoudige voortreffelijkheid".

D j a m a t a g n i. Dit woord geeft de „Dhasanama-djarwa" op als samengesteld te zijn uit „djamata" en „agni", die respectievelijk beteekenen „oogen" (in den zin van: het gezicht) en „vuur", terwijl als beteekenis van het geheel er vermeld staat: „vurig gezicht".

Uit de twee laatste voorbeelden zien wij duidelijk, dat bij het vaststellen van de beteekenis der woorddeelen slechts op de klank is afgegaan.

Het Kawi-woord „toerongga" d.i. paard (een verbastering van het Sanskrt: turaga) wordt in de „Dhasanama-djarwa" verklaard in deze voege: „toera" beteekent lenig, en „ongga" is lichaam. De beteekenis van het heele woord is „lenig lichaam".

Ook woorden van Nederlandschen oorsprong worden door menig Javaan niet zelden verklaard door middel van het „keratabasa". Typisch is de verklaring van de woorden „koesier" (koetsier) en „langreh" (landgerecht). Het woord „koesier" (koetsier) wordt door den verklaarder ontleed in de deelen „ngakoe" en „sir" welke deelen respectievelijk beteekenen „zich toeëigenen" en „wil". De beteekenis van het heele woord wordt alsdan omschreven met: „hij, die zich den wil van het paard toeeigent". Aan het woord „langreh" (landgerecht) kent men de beteekenis toe van „onderricht in het opvolgen van bevelen" en wel omdat de vermeende deelen van dat woord n.l. „woelang" en „reh" respectievelijk beteekenen „onderricht" en „bevel". Hoewel zulk een methode van woordverklaring heel naïef is en elke wetenschappelijke basis mist, moeten wij toch erkennen dat de uitkomst verrassend is.

Na dit uitstapje zullen wij weer terugkomen op de verklaring van den naam „Ardjoena". Boven zagen wij, dat dit woord door den verklaarder beschouwd wordt als te zijn

afgeleid van het woord „herdjoena", van welk woord gezegd wordt te beteekenen „water in een waterpot". Hierop zou niet veel aan te merken vallen, ware het woord „Ardjoena" een zuiver Oud-Javaansch woord (d.w.z. niet ontleend aan het Sanskrt). Immers de Oud-Javaansche woorden „her" (of er, Maleisch: ajer of aer) en „dyun" beteekenen respectievelijk „water" en „waterpot". Het Mahabarata is echter van Indischen oorsprong, zoodat de daarin voorkomende namen van helden — zooals Arjuna er een is — geen Indonesische, althans geen zuivere Oud-Javaansche woorden kunnen zijn. Of nu echter in het Sanskrt aan „Arjuna" een bepaalde beteekenis wordt toegekend is een andere vraag, welker oplossing ik aan meer bevoegden overlaat. Voor zoover mij bekend echter geeft de Insche mythologie daarvan geen verklaring, en is Arjuna geen bijnaam, maar juist de „gebruikelijke" naam van den middelste der Pandawa's.

Alvorens verder te gaan met de beschouwing van de aan Arjuna's namen gehechte beteekenis, zullen wij even stilstaan bij de woorden „bagaskara" en „bagaspati", in de Javaansche poëtie de gebruikelijke benamingen voor de zon en welke woorden beweerd worden „Kawi-woorden" te zijn. Dat de Javaansche dichters heel raar omspringen met Kawi-woorden en zich niet zelden schuldig maken aan het fabriceeren van z.g.n. Kawiwoorden, is een algemeen bekend feit. De woorden „bagaskara" en bagaspati" vormen daarvan het voorbeeld.

„Bagaskara" is een verbastering van het Sanskrt „bhaskara", dat inderdaad „Zon" beteekent. Men zou natuurlijk geneigd zijn te veronderstellen, dat „bagaspati" een soortgelijke verbastering is. Dit is echter niet het geval. Hoogstwaarschijnlijk heeft dat woord zijn ontstaan te danken aan een misspelling van het Sansk: „brihaspati" of „vrihaspati", welk woord be benaming is van den planeet Jupiter of den Dondergod Jupiter. Het is licht te begrijpen dat „brihaspati" bij onvolkomen bekendheid met het woord door de Javaansche dichters verknoeid is tot „bagaspati" en dat aan dit woord wegens de vermeende verwantschap met „bagaskara" de beteekenis van „zon" is toegekend.

In het Sanskrt (en in navolging daarvan ook in het Oud-Javaansch) is de benaming voor „Donderdag" Vrihaspati-divasa, d.i. de dag van Jupiter. Dit woord is bij den Javaan nog bekend in den vorm van „Respati" als de klassieke naam van „Kemis" (Donderdag), terwijl het in dezen vorm tot op den huidigen dag bij de Tenggereezen zijn beteekenis behoudt.

KOEMBALWALI.

In de boven aangehaalde tekst wordt Koembalwali verklaard met: „bergplaats van het zinnelijk genot". Hoewel dit woord — te oordeelen naar de er aan gehechte beteekenis — mij voorkomt ontleend te zijn aan het Sanskrit, komt het — voor zoover mij bekend — in de Indische (Oud-Javaansche) Mahabarata-mythen niet voor als een bijnaam van Arjuna. In „koemba" herkennen wij het Sanskrt „kumbha", welk woord „pot" beteekent. „Lwali" is waarschijnlijk een verbastering van het Sanskrt „laulya", dat „hartstocht, hebzucht, liefde" beteekent. De verandering van het Sanskrt „laulya" in „lwali" (Jav.) is volstrekt niet onmogelijk. De verklaring van den naam „Koembalwali" met „bergplaats van het zinnelijk genot" is dus eenigszins te verdedigen.

In het Kedirische plegen de dalang's in stede van „Koembalwali" te zeggen „Koembang-aliali". Ter verklaring van dezen naam wordt door de dalang's verwezen naar de lakon „Babad alas Wanamarta". In deze lakon wordt verhaald, dat Bratasena (d.i. Bhima) door zijn broer Poentadewa (de Javaan merkt dezen naam aan als de jongensnaam van Yudhisthira) uitgezonden werd om het rijk Ngastina (Hastinapura) van de Korawa's terug te eischen. Den ongeduldigen aard van Bratasena kennende, raadden Drona en Sangkoeni (Cakuni) hun valschen koning aan, die gelegenheid te baat te nemen om Bratasena's val te bewerkstelligen, en wel door aan dezen te zeggen, dat de Korawa's wel geneigd waren afstand te doen van het rijk Ngastina, doch dat zij hiermede wachtten totdat hun nieuwe residentie, die gesticht moest worden in het woud „Wanamarta", gereed was. Bratassena bood zijn behulpzame hand aan het woud te helpen ontginnen, welk aanbod begrijpelijkerwijs door de Korawa's gretig werd aangenomen, daar het juist hun plan was om

Bratasena in het bosch met vereende krachten om het leven te brengen. De aanslag mislukte echter, want ondanks hun groot aantal waren de Korawa's niet tegen Bratasena's kracht bestand. Doch andere gevaren wachtten den moedigen jongeling. (De lezer zij er op attent gemaakt, dat deze gebeurtenis volgens de lakon plaats vond vóór Bhima's ontmoeting met de reuzin Arimbi).

In het woud „Wanamarta" zetelde namelijk een duivelenkoning, Joedistira genaamd, die zijn leger van duivelen op Bratasena afzond om den jeugdigen held gevangen te nemen. Bratasena werd door het duivelenleger al spoedig omsingeld en gevangen genomen en zou zeker zijn vermetele daad met den dood hebben moeten bekoopen, ware zijn jongere broer Margana — zoo heette Arjuna volgens de Javanen in zijn jeugd — hem niet bijtijds te hulp gesneld. Margana versloeg het duivelenleger en nam op zijn beurt den legeraanvoerder der duivelen, Koembang-aliali genaamd, gevangen. Juist als Margana zijn kris den vijand in de borst wilde stooten, verdween Koembang-aliali als met een tooverslag uit Margana's gezicht, terwijl een stem uit het luchtruim kond deed, dat de ziel van Koembang-aliali in het lichaam van Margana was gevaren. Sindsdien heette Margana ook Koembang-aliali. De duivelenkoning Joedistira onderging hetzelfde lot, doch zijn ziel koos het hart van Poentadewa tot zetel. Zoo kwamen de Pandawa's in het bezit van de tooverstad Ngamarta, genoemd naar het woud „Wanamarta", de residentie van den duivelenkoning en Poentadewa troonde voortaan in het schoone paleis onder den koningsnaam „Joedistira".

PARTA.

Volgens de „tjerita" heette Arjuna ook Parta, omdat hij een standvastig karakter bezat. Hoe men aan deze verklaring is gekomen, is mij echter een raadsel. De benaming Parta (Sanskrit: Partha) is eigenlijk niet toepasselijk op Arjuna alleen, maar op alle zonen van Kunti, dus ook op Yudhisthira en Bhima. Partha toch beteekent: „geboren uit Prthâ" en Prthâ is een andere benaming voor Kunti, de moeder van Yudhisthira, Bhima en Arjuna.

MARGANA.

Deze naam wordt volgens de „tjerita" aan Arjuna toegekend, omdat deze zich door het luchtruim kon bewegen. Blijkbaar is het woord „margana" door den verklarer ontleed in „marga" en „gagana", dus alweer een geval van verklaring door middel van het „kerata-basa". Het woord „marga" beteekent „weg" en „gagana" beteekent „luchtruim" zoodat men de twee beteekenissen combineerende gekomen is tot het begrip: „door het luchtruim gaan". In het Sanskrit echter beteekent „margana" z.v.a. smeekeling of dinger.

PANDOEPOETRA.

De „tjerita" verklaart dezen naam met „zoon van Pandoe". Zonder deze verklaring evenwel weet ieder Javaan — hoe gering ook zijn taalkennis zijn moge — óók, wat men onder dien naam te verstaan heeft, daar de beteekenis reeds uit het woord zelf spreekt. Ook in het Nieuw-Javaansch toch beteekent het woord „poetra" kind. Verder commentaar is dus overbodig.

KOENTADI.

Deze naam wordt in de „tjerita" verklaard met: „Voortreffelijke pijl". Zooals bekend is „kunta" de naam van Karna's pijl, waarmede Bhima's zoon Gatoetkatja (Ghatotkaca) in den Baratayuda gedood werd. Ter vergelijking zij vermeld, dat het woord „kuntha" in het Sanskrit „scherp" beteekent.

HENDRATANAJA.

Volgens meergenoemde „tjerita" wordt deze naam aan Arjuna toegekend, omdat deze door god Hendra (Indra) tot zoon werd aangenomen. Deze verklaring is gebaseerd op de lakon Mintaraga, waar verhaald wordt, dat Djanaka (Arjuna) na het dooden van den demonenkoning Niwata-kawatja door god Indra tot zoon werd aangenomen en verheven werd tot koning in Indra's hemel. Deze verklaring is evenwel een dwaling, die toe te schrijven is aan de onbekendheid der Javanen met de geschiedenis van Arjuna's geboorte. De eigenaardige geboorte van Kunti's zonen vindt men in het Oud-Javaansche Adiparwa beschreven op pag. 117 — 121. In het kort kan men het verhaal als volgt weergeven:

Eens toen koning Pandu zich vermaakte met de jacht, trof hem het ongeluk vervloekt te worden door een brahmana, Bhagawan Kindama genaamd. Deze brahmana, een heilige, die strenge ascese verrichte, nam — door het minnevuur gekweld — de gedaante van een kidang aan, ten einde de plotseling opwellende drift te kunnen stillen. Juist was de heilige in die gedaante bezig te paren, toen hij doodelijk getroffen werd door den pijl van koning Pandu. Bhagawan Kindama vervloekte Pandu, dat deze op zijn beurt in de echtelijke omarming zou sterven.

Diep getroffen door het ongeval vertelde koning Pandu den vloek van den brahmana aan zijn gemalin Kunti. Beiden waren troosteloos over het noodlot, te meer, daar kinderloosheid als de grootste zonde gold. Na vele overwegingen besloot Kunti met goedkeuring van Pandu haar toevlucht te nemen tot haar „mantra" (tooverspreuk), die zij vóór haar huwelijk met Pandu geleerd had van Bhagawan Durwasa, en met behulp waarvan zij naar verkiezing elken god tot zich kon roepen om van dezen een zoon te ontvangen. Gebruik makende van dien tooverspreuk werd Kunti door god Dharma moeder van Yudhisthira, door god Bayu moeder van Bhima, terwijl god Indra haar tot moeder maakte van een derden zoon, Arjuna.

Uit het bovenstaande zien wij dat Arjuna geen aangenomen zoon, maar inderdaad een zoon was van god Indra. Tevens blijkt daaruit weer, dat de wajanglakon's niet rechtstreeks ontsproten kunnen zijn uit de Parwa's, i.c. het Oud-Javaansche Adiparwa, zooals ik in mijn opstel „Dropadi en Pancawala" ook reeds betoogd heb.

PRABOE KIRITI.

Variatie's van dezen naam zijn: Sangkreti, Sakreti en Kaliti. De „tjerita" vertelt, dat aan Arjuna die naam wordt toegekend, omdat hij als belooning voor zijn hulp aan de goden door god Indra verheven werd tot koning van Indra's hemel onder den naam Kiriti. De verklaring van dezen bijnaam van Arjuna blijkt dus geput te zijn uit de lakon Mintaraga.

Kiriti of kiritin beteekent in het Sanskrit letterlijk: „versierd met een diadeem" en wordt aan Arjuna als bijnaam toegekend, omdat hij door god Indra met een diadeem werd begiftigd als loon voor het dooden van den demonenvorst Niwata-Kawaca. Deze gebeurtenis vond plaats tijdens de twaalfjarige ballingschap der Pandawa's. De lakon Mintaraga maakt dan ook een deel uit van de lotgevallen der Pandawa's gedurende de ballingschapperiode. Om het verband tusschen de lakon en de ballingschap der Pandawa's beter te doen uitkomen en mede omdat het wedervaren der Pandawa's gedurende dat tijdvak bij den Javaan zoo goed als onbekend is, zal het niet ondienstig zijn, dat ik van deze gelegenheid gebruik maak, die episode in groote trekken te schetsen. Men zij er op attent gemaakt, dat die gebeurtenis voorviel vele jaren na de stichting van Indraprastha, ja zelfs na het rajasuya-offer, dat Yudhisthira aanrichtte om den rang van „Samrat" te verwerven, dus nadat de Pandawa's het toppunt van hun macht bereikt hadden.

Gedreven door verregaande nijd beraamde Duryodhana met zijn oom Çakuni een plan om de Pandawa's ten val te brengen. Het middel, dat hiertoe moest dienen, was het dobbelspel, waarin Çakuni zeer bedreven was. En het baatte, want in het dobbelspel, dat kort daarop gehouden werd tusschen Duryodhana en Yudhisthira en waarin Çakuni voor Duryodhana speelde, verloor Yudhisthira niet alleen zijn schatten, zijn leger, zijn broeders, maar ook zijn eigen persoonlijkheid en Dropadi. Wel maakte Dhrstarastra, Duryodhana's vader, het voor de Pandawa's zoo noodlottige gevolg van Çakuni's sluwe streek ongedaan, en liet hij de Pandawa's vrij naar Indraprastha terugkeeren, maar Duryodhana wist nu, dat het dobbelspel h e t middel was om zijn gehate neven uit den weg te ruimen. Weer — en ditmaal met goedkeuring van Dhrstarastra — werd Yudhisthira tot een dobbelspel uitgenoodigd, met bepaling, dat de verliezende partij twaalf jaren in de bosschen zou leven en zich gedurende het dertiende jaar schuil zou houden. Werd zij hierin niet ontdekt, dan zou zij met den aanvang van het veertiende jaar terugkeeren en haar eigen gebied in bezit nemen. In geval van ontdekking echter werd de duur van de ballingschap met twaalf jaren vermeerderd. Uit eergevoel nam Yudhisthira het voorstel aan, en verloor opnieuw door toedoen van Çakuni, die weer voor Duryodhana speelde.

De Pandawa's hernamen het kluizenaarsgewaad en gingen met Dropadi onder aanvoering van hun „purohita" Dhomya, op weg. Kunti bleef bij Widura achter, terwijl Subadra (Arjuna's gemalin) met de zonen van Dropadi naar Dwaraka werd gezonden. De Pandawa's trokken naar de Yamuna en na eenige ontmoetingen met demonen en reuzen hielden zij op het laatst hun verblijf in het bosch Dwaita-wana, waar zij zich bezig hielden met het bestudeeren van de Weda's.

Op raad van Bhagawan Byasa verliet Arjuna zijn broeders en ging in het Himalayagebergte strenge ascese oefenen om goddelijke wapens te erlangen. God Siwa verscheen hem in de gedaante van een jager (boschmensch, kirata) om zijn moed te beproeven. Een wild zwijn kwam eensklaps te voorschijn en stoof op Arjuna los. Arjuna zond een pijl op het zwijn af; de jager deed hetzelfde, en het dier zonk neer door beide pijlen gelijktijdig getroffen. Een twist ontstond tusschen Arjuna en den jager, wie er recht had op het zwijn. Na een hevige worsteling maakte Siwa zich bekend, prees Arjuna om zijn moed en schonk hem een goddelijk wapen. Ander goden volgden het voorbeeld van Siwa. De belooning bleef echter niet alleen daarbij; god Indra vergunde Arjuna in zijn hemel te komen, waar hij feestelijk werd onthaald. Tevens leerde Indra hem het gebruik van bovennatuurlijke wapenen. Nadat hij hierin volleerd was, versloeg hij op last van Indra den demonenvorst Niwata-kawaca en ontving tot loon daarvoor een diadeem, een harnas en een veldhoorn. Na vijf jaren in den hemel te hebben doorgebracht, keerde Arjuna tot zijn broeders terug.

Intusschen kregen de andere Pandawa's bezoek van een heiligen brahmana, Brhadaswa, die om Yudhisthira te troosten den Pandawa's de geschiedenis van Nala, koning van Nisada, vertelde, waarin verhaald werd hoe koning Nala als slachtoffer van het dobbelspel zijn rijk verloor, gescheiden leefde van zijn gemalin en kind, doch door de hulp van een naga alle vernederingen weer te boven kwam. Na het vertrek van Brhadaswa kwam een andere heilige den Pandawa's een bezoek brengen. Ook deze heilige, Lomasa genaamd, vertelde den Pandawa's leerzame verhalen. Een andere heilige vertelde hun de geschiedenis van Savitri.

Wij zullen de Pandawa's in hun ballingschap niet verder volgen, daar uit hetgeen reeds medegedeeld is voldoende blijkt, dat de lakon Mintaraga inderdaad een deel uitmaakt van de episode der Twaalfjarige ballingschap. De lakon Mintaraga is dan ook de Nieuw-Javaansche bewerking van het Oud-Javaansch gedicht Arjuna-wiwaha (Arjuna's bruiloftsfeest), welk gedicht eigenlijk niets anders is dan een dramatiseering van Arjuna's inwijding door de goden. Even dient aangestipt te worden, dat de zooeven genoemde geschiedenissen van Nala en Savitri, die voorzeker vermaarde verhalen mogen heeten, bij de Javanen totaal onbekend zijn.

PALGOENA.

Volgens de „tjerita" dankte Arjuna dezen bijnaam aan zijn geboorte in de maand Palgoena. Uit welke bron de verklaarder dit gegeven geput heeft, is mij niet bekend. Het is wel eigenaardig, dat het Oud-Javaansche Adiparwa den datum van Arjuna's geboorte niet noemt, terwijl de data van de geboorte van Yudhisthira en Bhima er wel vermeld staan. Op pag. 120 — 121 van dat boek vinden wij over de geboorte van Yudhisthira, Bima en Arjuna het volgende:

Mangkana ling sang Kunti. Agirang ta maharaja Pandu. Kinon ta bhatara Dhamaradhana nira, yatanyan panaka dharmésta. Inaradhana ta sang hyang Dharma, dateng manganugrahani putra, ameteng ta sang Kunti. Genep satahun kala sang Gandharimameteng, samangkana kala sang Kunti mangaradhana sang hyang Dharma. Malawas sirameteng, mijil tang raré lituhaju paripurna.

Ikang kala wetu nikang raré, astami çukla sedeng tengah ng wé, Jyésta naksatra, Indra déwata, Abhijit muhurta, uttama kala. Hana ta déwatagabda ring akaca, lingnya: „Yeki wruh ing dharma dlaha".

Mangkana ling ning akaçawakya. Inaran tang raré sang Yudhisthiranak atuha ri sang Pandu.

Muwah ta sang Kunti kinon angaradhanabhatara Bayu, narapwan manaka çakti. Inaradhana nira ta sang hyang Prabhanjana. Inugrahan ta siranaka, ring Posya çukla wetu

nira. Hana takaçaçabda: „Yéku uttama mahaçakti dlaha".

Mangkana ling ning akaçawakya. An wahu mijil ikang raré kinisapu dé sang Kunti. Hana ta wyaghra metu sangkèng suket. Alayu ta sang Kunti mawedi tumon iriya, malupéng kinisapu nira. Tiba tikang raré ring wungkal. Ndan syuh tikang watu de ning awak ikang raré. Accarya ta sang Pandu. Inaranan ta sang Bhimaséna. Ikang kala wijil sang Bhima, yéka kala sang Duryodhana mijil, matangyan pada tuha nira kalih. Mahyun ta sang Pandu manaka muwah, lwira ny anak nira tan hanamada çakti nira lawan utsaha nira. Mangkanangen-angen ira. Mabrata ta sira mangaradhana sang hyang Indra. Teka ta sang hyang Indra. Teka ta sang hyang Indra manganugrahani putra kayun ira. Ya ta pakanak sang Arjuna.

Ri sedeng ira sang Arjuna wahu metu, hana takaçaçabda karengö dé ning wwang akwéh: „Hé sang Kunti! Iku anakta sang Arjuna ngaranya, pada lawan sang Arjuna Sahasrabahu wiryanyèng dlaha, umalahaken ing samanta nrpati, umanggihakna diwyastra. Ya ta gumawayaken sukanta".

Mangkana ling ning akaçawakya. Tiba tang puspawarsa, enz.

Voor zoover ik het versta, is het bovenstaande als volgt in het Nederlandsch weer te geven:

Zoo sprak Kunti. Verheugd was grootkoning Pandu. Hij gelastte (haar) god Dharma te aanbidden, opdat zij een zoon kreeg, die de dharma zou betrachten (1). Zij aanbad god Dharma, die nederdaalde en haar de gunst schonk een kind te krijgen. Kunti werd zwanger. Op het tijdstip dat Kunti de gunst van god Dharma verwierf, was Gandhari (d.i. de moeder van de Korawa's) juist een vol jaar zwanger. Toen de tijd daar was, baarde Kunti een zoon, volmaakt in schoonheid en lichaamsvormen.

De geboorte van het kind had plaats op den achtsten dag van de çukla (d.i. het tijdvak der wassende maan) juist toen de zon in het zenith stond, in de maand Jyesta (2e maand der Hind. tijdrekening), de maand aan god Indra gewijd; voorwaar een gunstig tijdstip (1). Uit het luchtruim werden de woorden van den god gehoord, luidende: „Hij zal later de dharma kennen".

1) Kunti vertelde haar gemaal, dat zij in het bezit was van een tooverspreuk, die haar in staat stelde naar verkiezing elken god tot zich te roepen om van dezen een zoon te ontvangen. Zeker van Pandu's ingenomenheid met haar plan vroeg zij haar gemaal, tot welken god zij zich wenden moest.

Zoo luidden de woorden van den god. Het kind kreeg den naam Yudhisthira; hij was Pandu's oudste zoon.

Ten tweeden male werd Kunti gelast (door Pandu) god Bayu te aanbidden, opdat zij een zoon van groote lichaamskracht zou krijgen. God Prabhanjana (d.i. Bayu, de Windgod) werd aangebeden. Haar bede werd verhoord; zij kreeg een zoon, geboren in de „pukla" van de ‚maand Posya. De woorden van den god werden toen gehoord, luidende: „Hij zal later uitmunten in groote lichaamskracht".

Zoo luidden de woorden uit het luchtruim. Nadat het kind geboren was, droeg Kunti het op haar schoot. Eensklaps kwam een tijger uit het hooge gras te voorschijn. Uit vrees voor dat beest vluchtte Kunti en vergat het kind, dat zij op haar schoot droeg. Het kind viel op een rotsblok. Toen het lichaam van het kind er op viel, vloog het steenblok in stukken. Hierover was Pandu ten zeerste verbaasd. Het kind kreeg den naam Bhimasena. Op het tijdstip dat Bhima geboren werd, werd ook Duryodhana ter wereld gebracht; daarom waren deze twee even oud. Weer verlangde Pandu een zoon te krijgen, en wel een, die onovertroffen zou zijn in kracht en voortvarendheid. Aldus peinsde hij. De gunst van god Indra werd afgesmeekt. God Indra daalde neer en schonk hem een zoon overeenkomstig zijn wensch. Deze zoon was Arjuna. Op het tijdstip, dat Arjuna het levenslicht zag, werden uit het luchtruim de woorden van den god door velen gehoord: „He Kunti! die zoon van u heet Arjuna; even machtig als Arjuna Sahasrabahu zal hij later zijn, vele koningen overwinnen en hemelsche

1) In de Hindoesche tijdrekening onderscheidt men meestal naast de verdeeling van den tijd in ‚kala's" (tijdvak van 4 maanden), in „retu's" (seizoenen van 2 maanden), in masa's (maanden), ook de verdeeling in „paksya's of vijftientallen van maandagen. Een paksya telt 15 tithi's (maandagen), zoodat een maand ingenomen wordt door twee paksya's. De eerste paksya bevat 15 dagen van de aanwas der maan en wordt genoemd: purwa- of çuklapaksya, d.i. verlicht vijftiental. Het tweede tijdperk bevat de 15 dagen der afneming en heet: apara of krsnapaksya. De namen der maanden zijn: Waisaka, Jyesta, Asada, Srawana, Bhadra, Aswina, Kartika, Margasirsya, Posya, Magha, Palguna en Chaitra.

wapens verwervend. Hij zal tot uw genoegen handelen".

Zoo luidden de woorden uit het luchtruim. Een regen van bloemen viel neer, enz.

Van Arjuna's geboorte in de maand Palguna is in het Adiparwa dus geen sprake. Dat zulks te wijten zou zijn aan de onvolmaaktheid van de Oud-Javaansche tekst, is echter niet uitgesloten, daar de tekst van het Oud-Javaansche Adiparwa op meerdere plaatsen corrupt blijkt. Men denke slechts aan hetgeen hieraangaande opgemerkt is in mijn vorige bijdrage (Dropadi en Pancawala).

DANANDJAJA.

De „tjerita" zegt, dat Arjuna dezen naam droeg, omdat hij schatten beheerschte. De verklaring is juist, daar „dhananjaya" in het Sanskrit „schattenverwinner" beteekent.

DJANAKA.

Als verklaring waarom aan Arjuna ook de naam Djanaka wordt toegekend, zegt de „tjerita", dat Arjuna een incarnatie was van god Wisnoemoerti. Hoe men tot die verklaring is gekomen is mij een raadsel, waarvan de oplossing ik met den besten wil niet kan vinden, ja zelfs benaderen. Het verband, dat volgens den verklaarder bestaan moet tusschen Djanaka en Wisnoemoerti, vermag ik niet te ontdekken. Afgescheiden hiervan echter verdient de zegswijze „titising Wisnoemoerti" (incarnatie van Wisnoemoerti) een opmerking. Wisnumurti toch beteekent „het lichaam, de vleeschwording van Wisnu", zoodat de uitdrukking „titising Wisnoemoerti" een pleonasme is.

Verder noemt de „tjerita" Hyang Soman als een andere benaming voor Wisnu. Dat dit een abuis is, behoeft geen betoog, daar Soman of Soma in de Indische (Oud-Javaansche) mythologie de „Maan" of de „Maangod" is. Een andere opmerking geldt den naam „Narajana", dien de „tjerita" opgeeft. als een bijnaam van Krsna. Hoewel die bijnaam bij uitbreiding ook toepasselijk is op Krsna, is hij in de Indische Mythologie echter meer bepaaldelijk een bijnaam van god Wisnu. In de wajangverhalen is het gewoonte „Narajana" te bezigen als den jongensnaam van Krsna. 1)

1) Wat de dalang zegt omtrent het verband tusschen Djanaka en Narajana komt overeen met het Mahâbhârata (Vgl. Kern, Over de Oud-Jav. vertaling van het Mahâbhârata, pag. 5). Red.

PAMADI.

Hij wordt Pamadi genoemd, d.i. middelste, want van de vijf gebroeders is hij de middelste" zegt de tjerita. Het woord „madya" beteekent in het Oud-Javaansch „midden" en „pamadya" is derhalve „middelste". Het behoeft niet gezegd te worden, dat „Pamadi" oorspronkelijk klinken moet „pamadya". Voorbeelden, die de klankverandering van „ya" in „i" aantoonen zijn legio, ja, dit verschijnsel is zoo overbekend, dat bovengemaakte opmerking eigenlijk achterwege kan blijven.

DJAHNAWI.

De „tjerita" geeft geen verklaring, waarom die naam aan Arjuna wordt toegekend. En al had de tjerita dat gedaan, dan toch zou de verklaring verworpen moeten worden, daar „Djahnawi" geen bijnaam van Arjuna kan zijn. Jahnawi, d.i. dochter van Jahnu is in het Mahabarata een andere benaming voor Gangga, de gemalin van koning Çantanu, de moeder van Dewabrata.

Andere mij bekende namen van Arjuna, die niet in de tjerita voorkomen, zijn Gudakeça en Tapatya. De eerste naam beteekent „Haarlokkige" doch kan ook verklaard worden met „Heer van den Slaap" (overwinnaar der onwetendheid) 1). De bijnaam Tapatya werd aan Arjuna gegeven door den gandharwa-vorst Anggaraparna (zie over Arjuna's ontmoeting met den gandharwa-vorst mijn opstel „Dropadi en Pancawala"). Dien bijnaam verdiende Arjuna, omdat hij een nakomeling was van Tapati, de dochter van god Aditya, die gehuwd was met Sambaran, koning van Hastinapura, uit welk huwelijk geboren werd Kuru, de grondvester van het Kuru-geslacht (Oud-Jav. Adiparwa pag. 157 —.159).

Uit hetgeen boven ten aanzien van Arjuna's namen gezegd is, blijkt dat over de wajang niet genoeg in bijzonderheden kan worden getreden. Ook aan andere helden uit de wajang — o.m. aan Krsna en Bhima — worden verscheidene namen toegekend, die bij nadere beschouwing aan belangstellenden niet minder interessante gezichtspunten bieden.

1) Deze verklaring dank ik aan een noot voorkomende in de Bhagawad-Gita van Dr. Boissevain op pag. 29.

OVER TOONSCHALEN EN INSTRUMENTEN VAN WEST-JAVA.

door Mr. J. KUNST en C. J. A. KUNST—van Wely.

§ 1.

Nauwelijks was de gelegenheid, aanvullingen en verbeteringen aan te brengen in het vorige, in samenwerking met R. T. A. Wiranatakoesoema geschreven, artikel over Soendaneesche muziek (Djowo I blz. 235 v.v.) gesloten, of een aanmerkelijke hoeveelheid nieuw materiaal kwam ons in handen, dat wij nog graag daarin hadden zien opgenomen. Men beschouwe nu het hier volgende als een vervolg en aanvulling op bovengegenoemd artikel.

Sedert het schrijven van dat voorgaande artikel is ons gebleken dat het den voorkeur verdient, van wege hun afwijkende samenstelling en eenigszins andere theorie, aan de in de Soendalanden voorkomende eigenlijke gamelans hier ter plaatse eene afzonderlijke bespreking te wijden, los van die der Vorstenlandsche orkesten. Eerst zullen dientengevolge de kleinere, meer eigenaardig Soenda'sche ensembles en speeltuigen worden behandeld, doch daarna een aantal gamelans pélog [1]) en slèndro, alle uit West-Java, eene korte bespreking vinden.

Ons onderzoek heeft zich deze keer uitgestrekt hoofdzakelijk over een vijftal Preanger kaboepatèns, verder over de Cheribonsche kratons en den kaboepatèn aldaar, over de kepatihans te Soemedang en te Weltevreden, benevens over een klein aantal ondernemingsgamelans. Voor de welwillendheid, die wij overal bij ons onderzoek mochten ondervinden, gevoelen wij ons ten hoogste erkentelijk.

Van de bezochte plaatsen gaf Cheribon in zijn muziek blijk door eene gemengde, Javaansch-Soendaneesche, bevolking bewoond te worden, waarbij echter het Soendaneesche element, naar het ons voorkomt, verre de overhand heeft. Vandaar het overheerschen van een 5-tonige pélogschaal, n.l. die, welke de beide sorogan (= wisseltonen) pélog (Soend.: boengoer) en barang (Soend.: meestal zonder nadere aanduiding: sorog) mist; [2]) vandaar het gewoonlijk nog als wisseltoon erkennen en gebruiken — als hij, zooals in den eigenlijken gamelan pélog, voorkomt — van dien toon pélog; vandaar degoeng, tarawangsa, katjapi en tjaloeng; vandaar de goeddeels Soendaneesche toon-naamgeving. Als Javaansch element zou dan wellicht het — trouwens van dat der Vorstenlanden afwijkend — bij het bespelen van den eigenlijken gamelan in acht genomen patet-stelsel te beschouwen zijn.

Ook de Zuid-Preanger bleek niet van vreemde smetten vrij. Althans zoo meenen wij het in dat deel vrij veel voorkomen van slèndro te mogen opvatten. Het wil ons waarschijnlijk voorkomen, dat deze beïnvloeding geëmaneerd is van de daar gelegen talrijke cultuurondernemingen, die voor hun arbeiders wajang en gamelan aanschaften en daarvoor bijna immer een beroep deden op de Vorstenlanden, waar slèndro èn in het algemeen èn in het bijzonder bij den wajang koelit overheerscht.

Verder heeft een deel van Bantam en Batavia een sterken Javaanschen inslag: Bantam door nauwe relaties (sedert het midden der 16de eeuw met Cheribon; voor dien met Demak); Batavia zeker doordat het als bestuurscentrum allerlei vreemde, en daaronder wel in de eerste plaats Javaansche, elementen tot zich trok.

De eigenlijke gamelan even buiten beschouwing latende, leverde dit nieuwe onderzoek

---

1) Het hier genoemd toongeslacht heet in de Vorstenlanden p é l o g; de Soendaneesche taal kent de lange e niet en noemt het derhalve met een korte e: p è l o g.

(Naast de lange vocaal é en de korte è wordt in het vervolg de toonlooze door e weergegeven).

2) Dit is dezelfde schaal, die ook op Bali de meest gebruikte is. Vgl. ons artikel „Over Bali'sche muziek" (Djowo II blz. 117 v.v.) § 2.

geen andere instrumentale vormen op, dan die, welke in genoemd voorgaand artikel reeds zijn besproken; wel echter gaf het groot aantal metingen, dat kon worden verricht, en het vaststellen van kleine afwijkingen in de samenstelling der orkestjes en in den bouw van sommige instrumenten, soms gelegenheid tot het verkrijgen van een juisteren kijk op stemming, essentiëele samenstelling en afkomst. Zoo bleek ons o.a., dat de toonreeksen van een instrument als de tjaloeng en de kolènang rèntèng moeten worden beschouwd van hoog naar laag, ondanks de volgorde der toonnamen, die soms duidt op eene oorspronkelijke naamgeving van laag naar hoog [3]); dat de hoogste toon van het voornaamste melodievoerend instrument in een ensemble bijna nimmer meteen hoogste schaaltoon is en dat de laagste tonen der Octav-abschnitte, in het vorige artikel gegeven, welke zonder uitzondering met den laagsten, of het octaaf van den laagsten toon van het gemeten instrument aanvangen, niet steeds de eigenlijke eerste tonen der s c h a l e n zijn. In de op het allerlaatste moment aan dat vorige artikel nog toegevoegde schaalschemata (tabellen VI en VII tgor. blz. 251 van den eersten jaargang van Djowo) is getracht dit te corrigeeren, door de vermoedelijk eerste tonen te onderstrepen. In de angkloeng- en tjaloeng-tabellen van het voorliggend artikel (tabellen IVa en Va) zijn thans, waar mogelijk, de laagste tonen der gemeten instrumenten **v e t**, de hoogste *c u r s i e f* gedrukt; bovendien is in laatstgenoemde tabel telkens de laagste toon der s c h a a l in een rechthoek geplaatst. [4])

§ 2.

De kleinere ensembles.

Van alle Soenda'sche orkesten het edelste is ongetwijfeld:

I. de DEGOENG (Cher.: DENGGOENG) (tab. I Nos. 1—5, III en IIIa Nos. 3—7).

De degoeng is van ouds d e gamelan der Soendaneesche landsgrooten; slechts in de kratons en kaboepatèns, nimmer in de dèsa, komt men er exemplaren van tegen. Hij is niet geheel constant van samenstelling: dikwijls ontbreekt het saron-achtige instrument, dat in lage ligging p a n e r o e s [5]), in middel-ligging s a r o n en in hoogste ligging t i t i l heet; dikwijls ook de g o n g a g e n g en de s o e l i n g; een heel enkele keer mist men het bonang-vormige speeltuig, dat k o l è n a n g, en zelden treft men aan een dito, dat g e m b y a n g [6]) en een ander, dat k e p j a k genoemd wordt; ook de k e n d a n g is vaak afwezig; — essentiëel is alleen het instrument d e g o e n g, waarnaar de combinatie geheeten is. Evenwel m o e t er naast dezen degoeng een melodie-voerend speeltuig voorkomen: daarom ontbreken nimmer tegelijk èn saron èn kolènang; één van die beide is steeds aanwezig.

Totdusver troffen wij zulk een degoeng op 6 verschillende plaatsen aan, te weten te Cheribon in den Kasepoehan, den Kanoman en den Katjerbonan; te Bandoeng, te Soemedang en te Soekaboemi in den Kaboepatèn. Verder moeten er o. a. nog voorkomen in den kaboepatèn te Rangkas Bitoeng en in dien te Tjiamis.

Vergelijkt men den degoeng bij de uitgebreide Midden-Javaansche orkesten (voorbeeld: tabellen II en IIa) [7]), dan is hij wel zeer eenvoudig van samenstelling.

De laagste der 6 kleine gongs, waaruit het instrument degoeng bestaat, doet dienst

---

3) Zie dienaangaande ook Djowo II blz. 120, noot 1.

4) Voor eene algemeene toelichting op de grafieken, zooals er in dit artikel in tabellen III, IV, V, VI, VII, VIII en IX zijn opgenomen, zij verwezen naar het onderschrift van de in Djowo II tusschen blz. 120 en blz. 121 opgenomen stemmingstabel. Slechts moet, voorzoover het de tabellen VIII en IX betreft, aan die toelichting hier nog worden toegevoegd, dat de daarop voorkomende grafieken zijn opgesteld met den stemtoon l a r a s, s o e r o e p a n, n e m, d.i. de zesde toon der volledige pélog- en de vijfde der slèndroschaal, als punt van uitgang (o), en dat, ter wille van een duidelijker kijk op de interval-grootten, verticale stippellijnen zijn getrokken, die de (horizontale) octaaflijnen in stukken van telkens 100 cents verdeelen, m.a.w., die de ligging aangeven der tonen van de westersche getempereerd-chromatische (aequigrade 12-deelige) schaal.

5) In de Vorstenlanden heet daarentegen het h o o g s t e instrument van een groep, in sommige gevallen, b.v. bij de bonangs en de gendèrs, paneroes. Abusievelijk is dientengevolge in het vorige Soend. artikel (Djowo I blz. 242, 1ste kolom) telkens bij het hoogste instrument van de tweetallen Ambroeng, Pantjèr en Roèl het adjectief paneroes geplaatst.

6) Wellicht = Jav. kempyang = helder? Dien naam van kempyang draagt verder ook in Midden-Java een 2-ketelig instrument van den Gam. pélog en in het Soekaboemi'sche een kleine terbangsoort.

7) Daar komen verder nog bij: één soeling en drie handtrommen (kendang gending, K. ketipoeng of penoentoeng en de K. tjiblon).

als gong ageng (goöng gedè), wanneer deze zelf niet aanwezig is. De overige 5, en, als er een aparte gong is, alle 6, vervullen de rol, die de djenglong in de West-Javaansche, de gendèr penemboeng in de Djokja'sche, de selentem in de Solo'sche en Oost-Javaansche en de djoeblah in den Bali'schen gamelan speelt: zij octaveeren en accentueeren op geregelde korte afstanden de melodietonen, b.v. telkens den vierden toon.

Kolènang of saron geven de melodie, welke door de soeling (als zij er is) omspeeld en gefigureerd wordt; zijn kolènang en saron beide aanwezig, dan voert eerstgenoemde de eigenlijke melodie en doubleert rhythmisch of syncopeert de saron deze.

Is er een kendang, dan geeft deze de agogische leiding; is zij er niet, dan valt die taak een der kolènangspelers toe. (De kolènang degoeng wordt n.l. door twee of drie spelers geslagen).

De tonen van den degoeng (het instrument) zijn zooals tabel I laat zien, niet steeds dezelfde; zij vormen verder geen aaneensluitende reeks, doch zijn over de uitgestrektheid van twee octaven verspreid.

De degoeng in den kaboepatèn te Soekaboemi — welks toonhoogte werd gemeten, nadat de cliché van tabel III was vervaardig — deed de navolgende tonen en intervallen hooren:

363 397 443 542 584 . 726
I 155 II 190 III 349 IV 129 V 377 I'

Het répertoire der degoengspelers bleek nergens omvangrijk te zijn: op de Soemedangsche degoeng, Pangasih, d.i. Liefdemiddel, geheeten, werden b.v. slechts 4 verschillende gendings ten gehoore gebracht, n.l.:

Kawitan
Poela ganti
Ondè
en Katjangan bem;

op die in den Katjerbonan een 8-tal:

Bajem toer
Dèndawigoena
Denggoeng
Kadjongan
Paningron
Rawong
Teloe larè
en Wawabango

∴

II. De RENTENG (tabel III en IIIa Nos. 8—10) is de Soenda'sche dèsa-gamelan bij uitnemendheid. Zijn schaal is de sorogan-missende 5-tonige pélogschaal. Slechts eens — bij de rèntèng van Lebakwangi — was één sorog aanwezig, de sorog panotog (d.i. de wisseltoon van den hem voorafgaanden toon panotog).

De naam rèntèng beteekent: o p é é n r ij, en ziet op den vorm van den kolènang rèntèng, welk trouwens dezelfde is als die van den degoeng en van:

III. de BALE BANDOENG (tab. III en IIIa Nos. 11). [8])

Deze B. B. bestaat slechts uit één kolènang al of niet gecombineerd met een gong en een kendang. De naam B. B. komt ook voor als die van een lagoe. [9])

∴

IV. De TJALOENG (tab. IV en IVa).

Bij de tjaloeng werden stemmingen geconstateerd, die op zich zelf als een overgang van het 5-tonig pélog naar slèndro en zelfs als slèndro kunnen worden beschouwd, zooals de desbetreffende tabellen duidelijk laten zien. Laatstgenoemde zijn, gelijk te verwachten was, uit het Zuidelijk deel, het ondernemingsgebied, afkomstig.

De in het vorige Soend. artikel op gezag van R. M. Soorjopoetro, gememoreerde tjaloeng op een der Boroboedoer-reliefs [10]), is eigenlijk een, thans voorzoover wij weten nergens, ook niet op Bali, meer aangetroffen overgangsvorm van tjaloeng tot gambang. De houding van den speler ten opzichte van zijn speeltuig is (nog) als bij de tjaloeng; de (10) toetsen h a n g e n echter niet (meer) in touwladdervorm, doch l i g g e n naast elkaar op een grobogan (bak), welke te vergelijken is met dien van een gehalveerden huidigen gambang, (foto 1).

∴

8) Zie over deze één-rij-igheid ook Djowo II blz. 142 t/m 144.

9) Op Bali wordt met balé bandoeng het op het erf staande doodenhuisje aangeduid. Een verband zal wel niet aanwezig zijn.

10) In het groote werk van Krom en Van Erp over den Boroboedoer draagt dit relief het nummer B I b 89.

Foto 1. De tjaloeng - gambang - hybride van de Boroboedoer - reliefs.

Foto 3. Terbang Salamat.

2. galimber
3. djemplang
4. bangoen
5. lalajaran
6. ondè
7. dèngso
8. pangapoengan
9. keupat eunang

Verschillende van deze namen (Nos. 3, 5, 6, 9) kwamen wij daar en elders tegen als die van gendings.

Bij deze katjapi behoorde een:

VII. TARAWANGSA,

die met drie snaren was bespannen, van welke één niet over den kam liep. Het exemplaar leverde door zijn vorm een typische illustratie voor de veronderstelling van Sachs, dat de tarawangsa wel uit de katjapi zal zijn ontstaan. [14])

* *
*

VIII. De TERBANG.

Twee terbang-orkestjes bevonden zich den Zondag, dat wij de gasten waren van den Soemedangschen Regent, op het voorerf van den kaboepatèn. Het eene, afkomstig uit de dèsa Nangerang, onderdistrict Pasangrahan, bestond uit:

3 terbang,
1 tarompèt,
1 kendang
1 kolantèr (kendang leutik, penoentoeng)
en 1 gong kemodong (d.i. een liggende gong, bestaande uit een toets, zwevend opgehangen boven een klankkast. Wanneer in die klankkast een aarden pot zich bevindt, heet het instrument ook gong boejoeng).

De tarompèt was van kandeuleum-hout vervaardigd.

Het andere orkestje was uit de dèsa Ganeas, onderdistrict Rantjapoeroet. Dit was een z.g.:

VIIIa. TERBANG SALAMAT,

d.i. een terbang-combinatie, uitsluitend dienende ter opluistering van godsdienstige gezangen. Zij bestond uit 4 terbangs (waarvan 3 den toon E en 1 den toon Cis deed hooren) en 1 kendang. (foto 3).

14) Vgl.: Curt Sachs, Die Musikinstrumente Indiens und Indonesiens blz. 134/136.

Soms hebben de terbangs een aantal rinkelplaatjes in hun rand, op de wijze der Europeesche tamboerijnen. Wanneer die plaatjes ontbreken, wordt de terbang ook wel GEMBYOENG genoemd. [15])

Het land der terbangs (en der dogdog's) is echter blijkbaar het Regentschap Soekaboemi. In allerlei grootten, in velerlei combinaties en onder verschillende namen komen zij daar veelvuldig voor.

Allereerst noemen wij:

VIIIb. De BETOK.

Het door ons onderzochte orkestje van dien naam is afkomstig uit de dèsa Tjisaroea en bestaat uit:

2 terbangs, resp. terbang en kempyang geheeten,
2 kendangs, waarvan de grootste indoeng en de andere anak wordt genoemd,
1 ketjrèk
en 1 tarompèt.

Op de primitieve, maar toch zeer opwindende muziek van deze terbangs en trommen en vooral wel geprikkeld door de hysterisch gillende en caprioleerende tarompèt, stellen twee mannen, vrij onnoozel uitziende orang tani, zich in postuur. Zij stappen elk in een ovalen hoepel, waaraan een paardenkop, in leer geprofileerd, en aan den tegenovergestelden kant waarvan een soort staart, eveneens van leer, bevestigd is: een z.g. koeda loemping. Een witte doek is hun over het voorhoofd gebonden.

Dan staat een derde man op, een forsche, magere figuur, met scherpe trekken en heerschenden blik. Hij gaat tusschen beide paardmenschen instaan en houdt hen elk bij den hoepel vast.

De trommen volharden in hun rhythme; hun obsedeerend geluid wordt doordringender; de tarompèt gilt als een bezetene: wij voelen de groeiende spanning. Maar de ruiters met hun leider staan nog onbewegelijk, houden hun hoepelpaarden stijf tegen zich aan gedrukt en blikken wezenloos, staroogend voor zich uit. En dan, plotseling, onbegrijpelijk door de snelheid, waarmede de toestand veranderd is, breken de paardmenschen los, schuimbekkend en met verdraai-

15) Vgl. Djowo II blz. 128, noot 10.

Foto 2. RÉOG (Regentschap Soemedang)

Foto 4. TERBANG UIT DE DINA BERDJANDJI (Regentschap Soekaboemi).

todjo indoeng anak kitiœplik djidor.

Een andere combinatie, die bij geen volksfeest in den Preanger ontbreekt, is de:

XI. KETOEK TILOE,
een samenstelling van 3 ketoeks, 1 tarompèt, 1 kendang, 1 kleine kendang en 1 gong. Op de weinig welluidende, maar sterk rhythmische muziek van dit orkestje voeren de kleine, druk-opgetuigde dansmeiden hare dansen op. [16])

∴

§ 3.

De eigenlijke gamelans.

Een overgang van de kleinere, typisch Soenda'sche ensembles op den echten, grooten gamelan vormt min of meer:
de GAMELAN MIRING (tab. VII en VIIa).

Deze gamelan komt over geheel West-Java in grootere of kleinere getale voor, doch nergens troffen wij er op een klein gebied meer bijeen dan in het onderdistrict Tjoeroeg (district Tangerang, afd. Batavia). In de afdeeling Batavia komen n.l. in het geheel een 109 behoorlijke gamelans voor. Van deze zijn er 24 in pélog en 73 in slèndro gestemd. Het resteerende 12-tal is miring. En al deze gamelans miring bevinden zich in dat eene onderdistrict Tjoeroeg. Een reden voor het daar zoo veelvuldig en het toevallig in de aangrenzende streken in het geheel niet voorkomen, wist men ons niet te geven. In den Preanger bleken zij, schoon nergens onbekend, toch in geen enkel der onderzochte districten in grooten getale aanwezig te zijn.

Reeds werd gewezen [17]) op de onvastheid van het begrip miring en een aantal beteekenissen ervan genoemd. Sedert bleek ons, dat, behalve in de Vorstenlanden, met miring in verschillende deelen van het eiland verschillende, doch steeds 5-tonige schalen met ongelijke intervallen worden aangeduid.

Ellis [18]) noemt als miring de pélogschaal: 1 3 4 6 7, dus de schaal zonder goeloe en limo; Poensen [19]) (voor Kediri?) de schaal 1 2 4 5 7, dus die zonder dodo en nem; in geheel West-Java bleek de miringschaal identiek met de gebruikelijke Soenda'sche pélogschaal 1 2 3 5 6, de schaal zonder pélog en barang, (de beide sorogan). Blijkbaar wordt dus onder miring, waarvan de letterlijke beteekenis is: schuin, hellend, afwijkend, verstaan elke schaal, voorzoover het den eigenlijken gamelan betreft, die van de geijkte volledige pélogschaal (in de meeste gewesten) of van de normale slèndroschaal (in Solo en Djokja) afwijkt.

Op tabellen VII en VIIa zijn de Tangerangsche miringschalen in lijnen en cijfers weergegeven.

Een der gamelans van den Regent van Soekaboemi, door hem slèndro genoemd, bleek eveneens miring te zijn. Hij liet n.l. de navolgende tonen en intervallen hooren:

365	400	443	528	594	730

I 158.5 II 176.5 III 304 IV 204 V 357 I'

In den Bandoengsche kaboepaten stelde men tegenover den laras miring (1 2 3 4 5 6) den laras moenggang (2 3 4 5 6 7), (= Vorstenlanden: patet bem tegenover patet barang).

∴

De volslagen GAMELAN, 't zij PELOG, 't zij SLENDRO, komt, behalve in het Javaansch beïnvloede deel van Bantam en Batavia, in West-Java vooral voor in het bezit van de Sultans, Regenten en Patih's, van rijke Chineezen en, geïmporteerd, op vele cultuurondernemingen. Wij waren in de gelegenheid verscheidene ervan te leeren kennen en laten hieronder een aantal, plaatsgewijs gerangschikt, de revue passeeren.

Tangerang

1 t/m 3. Drie dèsa-gamelans (tab. VIII en VIIIa Nos. 2; tab. IX en IXa Nos. 2 en 3).

a) Gam. pélog uit Serdang koelon, eig. Raïkin;
b) Gam. slèndro uit Serdang koelon, eig. Niïn;
c) Gam. slèndro uit Rantja ijoeh, eig. Rakidan.

16) Het algemeene Soendaneesche woord voor dansen is ngigel; het Javaansche en Bali'sche ndjogèl.
17) Djowo I blz. 235, 2e kolom en Djowo II blz. 122 noot 10.
18) Tonometrical observations on some existing non-harmonic musical scales. (Proc. Royal Soc. 1884).
19 „De wajang" (Mededeelingen van wege het Ned. Zendelingengenootschap 1872, blz. 72).

Een gamelan, bijna geheel bestaande uit kenong-vormige ketels van groot en klein formaat [20]), van laag naar hoog geheeten:

d j e n g l o n g
p a n e r o e s (2)
s a r o n (2)
p e k i n g,

alle zes in de typische djenglong-opstelling:

2	3	4	5	6
1				7

benevens nog:

b o n a n g
en r i n t j i k (= hooge bonang),

beide van rèntèng-model (d.w.z. één-rij-ig).

De djenglong is kenmerkend voor de West-Javaansche gamelans; nimmer hebben wij hem in een Midden- of Oost-Javaansch orkest aangetroffen.

Verder bestaat deze Moenggang nog uit een zeer groote, één-vellige trom, evenals de groote trom van sommige der besproken terbang-orkestjes, b a d j i d o r genaamd;

1 k e n d a n g
1 k e n d a n g l e u t i k
1 g a m b a n g met 18 wilahan,
1 g o n g a g e n g
1 r e b a b

en 1 s o e l i n g.

De pélog-tonen, van laag naar hoog, benoemde men hier als volgt:

koewing
bem
paneloe
sorog boengoer
loloran
laras
sorog koewing

De naam M o e n g g a n g wordt in de Vorstenlanden, in overig Midden- en in Oost-Java meestal, hoewel niet uitsluitend, gebruikt voor een drie-tonigen gamelan, welks tonen gewoonlijk met limo, nem en penoenggoel (bem) van den gewonen Gam. pélog overeenkomen — zoowel wat intervallen, als wat de absolute toonhoogte betreft — doch een enkele keer (b.v. in het geval van den Kj. Moenggang van den Djokja'schen kraton) als deel van een slèndro-schaal kunnen worden opgevat. De eenige, ons bekende meer-dan-drie-tonige Moenggang in de Vorstenlanden is de 7-tonige pélog van dien naam in den Pakoe Alaman te Djokja.

De Midden- en Oost-Javaansche Moenggangs zijn steeds poesaka, komen alleen voor in het bezit van de Vorstenlandsche Zelfbestuurders en van sommige Regenten in de Gouvernementslanden en worden slechts bij zeer bijzondere gelegenheden geslagen. Hierover later meer in een studie over de Javaansche muziek in engeren zin.

De Moenggang te Tasikmalaia werd niet als zijn Javaansche naamgenooten voor speciale gebeurtenissen gereserveerd, doch vervulde in allen deele de plichten van een gewonen Gam. pélog, wat hij per slot van rekening dan ook is.

10. D e G a m. s l è n d r o L a j è m (tab. IX en IXa Nos. 5).

Dienaangaande zie men het artikel in Djowo I blz. 235 (250 v.v.). De tessitura van den bijbehoorenden gambang strekt zich naar boven één octaaf verder uit, dan destijds in de desbetreffende grafiek (tab. IV) is aangegeven. Toonnamen van laag naar hoog:

bem
paneloe
loloran
laras
koewing

T j i a m i s

K a b o e p a t è n.

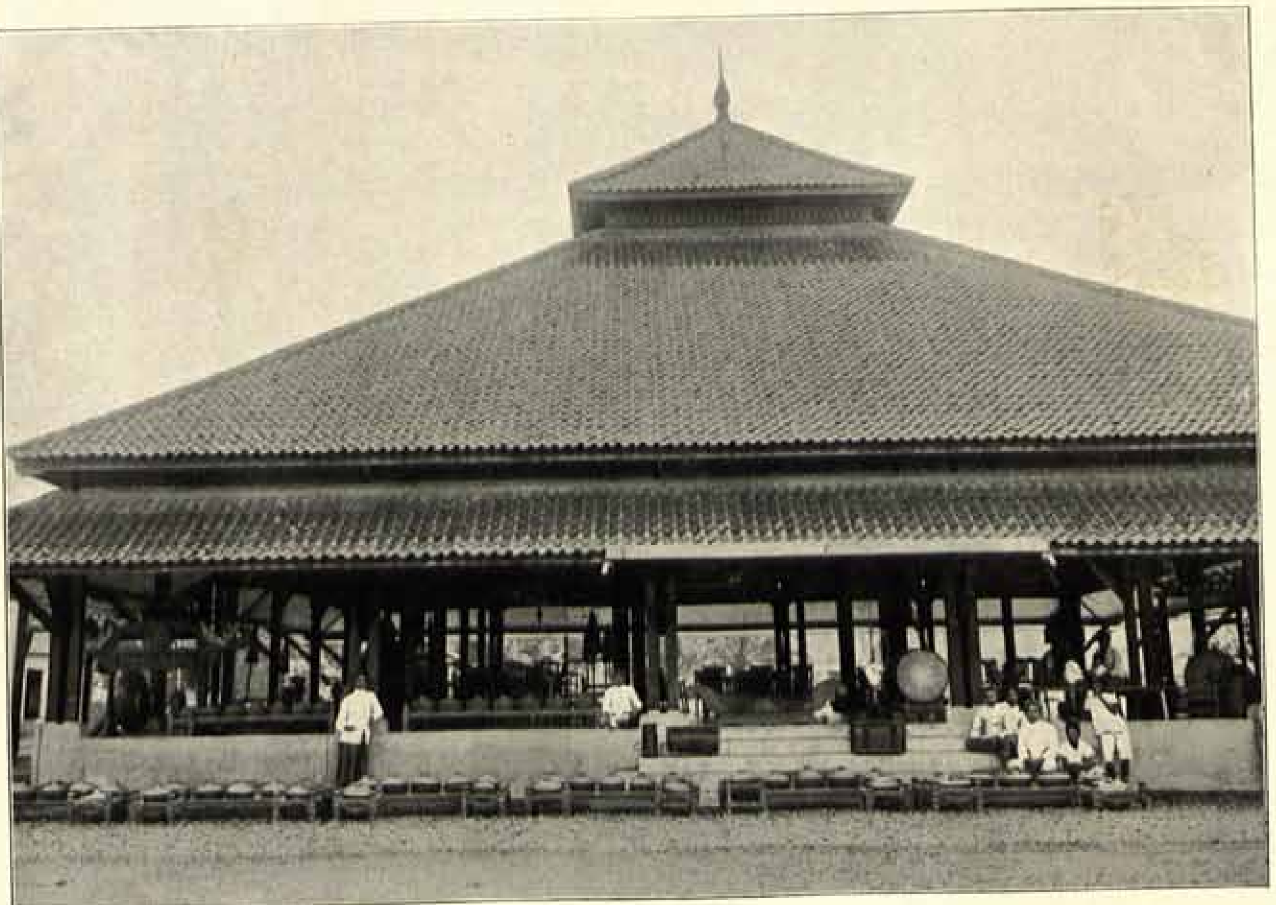
11. G a m. p é l o g, vervaardigd omstreeks 1866 door een gamelansmid uit Pagongan (Cher.) onder toezicht van den vader van den gepensionneerden Regent van Tjiamis, Raden Adipati Koesoemadiningrat.

Deze gamelan heeft, als zoovele andere West-Javaansche, geen gendèrs.

---

20) Elders, n.l. te Tjiandjoer (zie hieronder gamelan No. 19) was een gamelan grootendeels uit gendèr-vormige instrumenten samengesteld. Een dier gendèrs droeg b.v. den naam van saron, andere dien van paneroes en van djenglong. En te Bandoeng (Tjihapit) troffen wij een gamelan, met hoofdzakelijk saron-vormige speeltuigen, waarvan er b.v. één bonang werd genoemd. Eindelijk zagen en hoorden wij indertijd te Djokja in den Kepatihan (de zetel van den Rijksbestuurder) een gamelan van glas, waarvan de meeste instrumenten eveneens den saron- vorm hadden, o.a. de bonangs en de kenongs. — Een en ander zou kunnen doen vermoeden, dat de gebruikelijke namen minder aan de instrumentale vormen zelf, als wel aan hunne f u n c t i e in het ensemble verbonden zijn.

Foto 5. GAMELAN PÈLOG MOENGGANG IN DEN KABOEPATÈN TE TASIKMALAJA.

gong ageng kempoel rintjik bonang kendang leutik kendang gedé gambang rebab met stander badjidor

peking saron saron paneroes paneroes djenglong

De kempoel heet hier **katiwoel**, de sarons **panglitjikan**. Het dragen van dezen laatsten naam strekt dezen sarons niet tot eer; de beteekenis toch van dit woord is: **iets, dat valsch klinkt.**

12. **Gam. slèndro Panggoegah.** Een geschenk van den oud-Regent van Brebes aan genoemden R. A. Koesoemadiningrat.

Soekaboemi

Kaboepatèn.

13. **Gam. pélog Sari Oneng** (= Liefdebloem) (tab. VIII en VIIIa Nos. 8).

Wordt gezegd in 1730 uit Mataram, dan wel van den Kanoman (Cher.) ten geschenke te zijn ontvangen door de Soemedangsche regentsfamilie. Bij de benoeming van den broeder van den tegenwoordigen Regent van Soemedang tot Regent van Soekaboemi, is de Sari Oneng naar Soekaboemi overgebracht.

Een Gam. slèndro is in den Soekaboemi'schen kaboepatèn niet aanwezig. In plaats daarvan gebruikt men een zeer welluidenden Gam. **miring**, welke echter slèndro wordt genoemd.

Soemedang

Kaboepatèn.

14. **Gam. pélog Sari aroem** (= zoete geur) (tab. VIII en VIIIa Nos. 9).

Omtrent dezen gamelan valt als eenige bijzonderheid op te merken, dat de **demoeng**, in West-Java meestal **kedemoeng** geheeten, in tegenstelling met de instrumenten van dien naam in de Vorstenlanden, niet één, doch twee octaven omspant. Hij laat daarvan echter niet alle toontrappen hooren: uit het laagste octaaf ontbreken de beide sorogan boengoer (pélog) en sorog (barang); uit het hoogste alleen de boengoer. De in het Rembangsche opgegraven, onder No. 1051a in het Museum van het Batav. Genootschap zich bevindende,reeks Hindoe-Javaansche saron- of demoeng-toetsen draagt denzelfden toonomvang, met dien verstande, dat daar het laagste octaaf volledig is en het hoogste de beide sorogan mist.

15. **Gam. pélog Sekar manis** (=Zoete bloem, Schoon lied) (tab. VIII en VIIIa Nos. 10).

16. **Gam. slèndro Panglipoer** (= Trooster) (tab. IX en IXa Nos. 6).

De stemming is opvallend ver afwijkend van de zuiver-aequigrade schaal.

Kepatihan.

17. **Gam. slèndro Panggalih** (tab. IX en IXa Nos. 7).

Er werd beweerd, dat deze gamelan de stemming zou dragen van den befaamden Gam. Lajem te Tasikmalaia. Tabel IXa Nos. 5 en 7 doet zien, dat de Soemedangsche gamelan één toontrap hooger ligt dan de Lajem en dat bovendien de overeenstemming niet volkomen is.

Al toonnamen noteerden wij hier, van laag naar hoog:

panoetoep (= sluitnoot) [21]
bem
paneloe
loloran
barang

De Panggalih was oorspronkelijk een Gam. Rèntèng (dus 5-tonig pélog). Dertig jaren geleden is hij door afvijlen omgestemd tot een Gam. slèndro. Soms vandaar zijn afwijkende hooge ligging?

Tjiandjoer.

Kaboepatèn.

18. **Gam. pélog „Bloem"** (tab. VIII en VIIIa Nos. 11).

Genoemd naar den vorigen eigenaar, den Administrateur Bloem.

Voor den vierden toon der schaal, den **sorog boengoer**, kent men bovendien de namen **liwoeng** (d.i. ook de naam van een gending) en van **sorog sanga** (d.i. de wisseltoon van den hem voorafgaanden toon, die in West-Java meestal **paneloe**, de derde, doch soms, b.v. ook te Cheribon, **sanga, de negende**, genoemd wordt).

19. **Gam. slèndro** (tab. IX en IXa Nos. 8).

Dit is een z.g. **kliningan**, een gamelan in kleine, als 't ware in kamermuziek-bezetting. De samenstelling van zoo'n kliningan verschilt plaatselijk eenigszins: steeds echter ontbreekt de gong ageng, welke vervangen is door een gong kemodong (of boejoeng) of door een gong soewoekan (een gong van kleiner formaat), en dikwijls de kendang gending. En van de melodie-voerende en paraphraseerende instrumenten ontbreken steeds de

21) Deze toonnaam kon natuurlijk pas, en alleen daar ontstaan, waar men de toonreeks **van hoog naar laag** had leeren beschouwen en opsommen.

bonangs en dikwijls ook de sarons. Rebab, soeling, gendèrs en – in Midden- en Oost-Java – de tjelempoeng (een soort cyther) treden op den voorgrond. Zijn de sarons wel aanwezig, dan spreekt men van kliningan tengahan, middelsoort kliningan, ook taboehan reprepan geheeten.

Deze Tjiandjoersche kliningan, afkomstig uit Serang, is hierom merkwaardig, dat een groot aantal der samenstellende instrumenten den gendèr-vorm dragen (dus toetsen hebben, die zwevend zijn opgehangen boven sympatische klankbuizen). Aldus gevormd zijn, behalve de gendèrs, de sarons en de paneroes (wier toetsen anders steeds plegen te liggen) en de djenglong (anders uit groot formaat platte bonangketels bestaande). Vgl. overigens hetgeen dienaangaande bij de bespreking van den Gam. pélog Moenggang te Tasikmalaia werd opgemerkt (noot 20).

Cheribon.

Behalve een groot aantal kleinere combinaties, waarvan het meerendeel in § 1 is besproken, leverde Cheribon een rijke oogst aan eigenlijke gamelans. Geen wonder trouwens, waar een drievoudig vertakt sultansgeslacht — sinds een eeuw gemediatiseerd — ter plaatse in min of meer uitgebreide kratons resideert.

Achtereenvolgens waren wij in den Kasepoehan (de kraton van den wakil-sultan Sepoeh, Pangéran Adipati Moehammed Djamaloedin Aloeda), den Kanoman (de kraton van den wakil-sultan Anom) en den Katjerbonan (de zetel van den jongsten tak van het geslacht) de gasten der resideerende pangérans. En ook in den kaboepatèn schiep de welwillendheid van den Cheribonschen Regent ons de gelegenheid een onderzoek in te stellen.

Kaboepatèn.

20|21. De gamelan van den Regent (pélog en slèndro) (tab. VIII en VIIIa Nos. 12; tab. IX en IXa Nos. 9) was vrij nieuw en modern van samenstelling. Het was een z.g. Gam. kliningan[22]) en zijn stemming bleek toemboeg nem te wezen. [23])

Deze stemming zou ontleend zijn aan den gamelan van den oud-Regent van Brebes, die op zijn beurt de toonhoogte zou hebben nagegevolgd van een der Mangkoe Negoro'sche gamelans. Wij konden evenwel niet uitvinden, van welke. Geen der hedendaagsche in den Mangkoe Negaran aanwezige gamelans draagt eene overeenkomstige stemming. Doch mogelijk werd gecopiëerd naar een der, door ons niet onderzochte, buiten de astana zich bevindende, uitgeleende ensembles.

Als bijzonderheid valt nog te vermelden dat er naast den gebruikelijken kempyang pélog (in nem gestemd), ook nog een kempyang slèndro (van den toon barang) voorkomt. De kempyang pleegt anders, althans in Midden-Java, steeds tot den Gam. pélog beperkt te zijn. (Overigens verwarre men de hier bedoelde bonangvormige kempyang niet met het gelijknamige, hierboven in § 1 genoemde, terbangvormige speeltuig).

Kasepoehan.

In den Kasepoehan hoorden en onderzochten wij :

22. een Gam. pélog (tab. VIII en VIIIa Nos. 13) en

23. een Gam. slèndro (tab. IX en IXa Nos. 10).

In deze beide, zoowel als in alle andere gamelans der drie kratons, ontbraken de gendèrs. De samenstelling van den Gam. pélog blijkt uit tab. X; die van den slèndro uit tab. XI. Over de kemanaks van dit laatste ensemble zie men Djowo II blz. 140 v.v.

Eigenaardig is het, dat van den Gam. slèndro de gong een hoogeren toon deed hooren dan de kempoel.

De spelers van den Kasepoehan bleken veel beter thuis in pélog dan in slèndro.

Zij kenden het begrip patet, wisten er geen uitleg van te geven, doch onderscheidden : patet boengoer of kendo en patet barang of kentjèng. [24])

De toonnaamgeving bleek van laag naar hoog :

bem
pengoeloe
paneloe
boengoer
lima

[22]) Vgl. hetgeen hieromtrent bij den Tjiandjoerschen Gam. slèndro werd opgemerkt.

[23]) Vgl. tab. XII sub c en d.

[24]) In de Vorstenlanden daarentegen zijn kendo en kentjèng de namen van twee soorten wiromo (± = tempo).

nem
barang
Dus gemengd Javaansch-Soendaneesch.

Kanoman.

24. Gam. sekatèn of sekati. Gelijk alle Gam. sekatèn een Gam. pélog. (tab. VIII en VIIIa Nos. 14).

Deze gamelan moet nog stammen van den eersten Panembahang van Demak, den grooten Raden Patah (± 1520) en is daarom poesaka. Hij wordt in deze streng Mohammedaansche omgeving uitsluitend in de sekatènweek bespeeld. Vandaar ook, dat wij zijn toonhoogte slechts mochten meten, zonder hem luid te doen klinken. Bovendien werd onderwijl wierook gebrand.

Zijn samenstelling was als volgt :

1 bonang ketjil
1 „ besar
5 sarons
1 titil (kleine saron)
2 ketoek
2 gong ageng
1 ketjrèk (hier = kleine bendé)
1 bedoeg.

Het groote aantal sarons is kenmerkend voor een Gam. sekatèn. De Gam. sekatèn b.v. der Vorstenlandsche kratons (in Solo de Kjahi Sepoeh en de Kj. Henem; te Djokja de Kj. Goentoer Madoe en de Kj. Nogo Ilogo) toonen hetzelfde verschijnsel. Bovendien hebben zij dan dikwijls de grootte van een demoeng.

Op de tonen pèlog en limo na, bleek de andere in den Kanoman aanwezige :

25. Gam. pélog (tab. VIII en VIIIa Nos. 15) practisch dezelfde stemming te dragen.

Bij dezen gamelan behoorde, evenals bij den Gam. slèndro in den Kasepoehan, een stel kemanaks van het rechte, forsche model.

Een gending slèndro, in pélog „vertaald", bleek dan van het 7-tal pélogtonen de bem en de limo niet te gebruiken.

De spelers benoemden de tonen op dezelfde wijze als die in den Kasepoehan, behalve dat de toon nem hier apik werd geheeten.

De in den Kanoman aanwezige :

26. Gam. slèndro (tab. IX en IXa Nos. 11) geeft geen aanleiding tot nadere bespreking. Alleen worde de aandacht gevestigd op zijn lage ligging.

Katjerbonan.

27|28. Hier zagen wij twee gamelans. Ook deze spelers schenen weer beter geverseerd in pélog dan in slèndro. Zij onderscheidden drie patets in elk der beide toongeslachten, van laag naar hoog geheeten :

patet sanga (= songo = 9).
„ sedassa (= sepoeloe = 10).
„ pandjang (= lang, laag).

De tonen van den Gam. pélog (tab. VIII en VIIIa Nos. 16) droegen van laag naar hoog de namen :

bem
pengoeloe of patet sedassa [25])
patet sanga [25])
boengoer
loloran
laras
barang

Daarbij is boengoer van sanga en barang van bem, evenals zoo dikwijls elders, de wisseltoon.

De bijbehoorende ketoek en kendang zijn afkomstig uit een veel ouderen, voor de rest thans verloren geganen, Gam. pélog, de poesaka Asmara Honeng. Deze beide overgebleven instrumenten worden met grooten eerbied bespeeld, aangezien eene ruwe behandeling den betrokken nyogo onheil zou berokkenen.

28. Gam. slèndro (tab. IX en IXa Nos. 12).

Een geschenk van den Kasepoehan. Deze Gam. was eertijds een pélog. Vandaar wellicht de voor een slèndro weinig passende interval-ongelijkheid.

Hij mag nimmer worden bespeeld ter opluistering van een huwelijk, omdat hij gezegd wordt dan een onheilvollen invloed uit te oefenen. Of hier, in dit brandpunt van Mohammedaansch leven, de orthodox-Islamitische afkeer van den gamelan een woordje mee gesproken heeft?

Dit ensemble is vrij zacht van klank. Pangéran K. Rahardjadiredja noemde dit laras siropo.

---

25) Dit wijst op een opvatting van den term patet gelijk aan die der Garoetsche nyogo's.

Bij een der gendings, welke ons werden voorgespeeld, de lagoe Kidoeng, brandde men wierook.

Om Gatotkatja, Bima's zoon, onkwetsbaar te maken, werd hij in een groote ketel gekookt, terwijl de dewa's daar hun wapens bij in wierpen. Immers hierdoor zouden zijn beenderen van ijzer, de huid van koper, de aderen van staaldraad en zijn vingers gelijk scharen worden, hetgeen inderdaad ook geschiedde. Maar waar niet op gerekend was: toen Gatotkatja uit den ketel kwam, was, door de eigenaardige bewerking, welke hij ondergaan had, het spraakvermogen verloren geraakt. Doch daar wisten de dewa's wel raad op: zij componeerden fluks de lagoe Kidoeng, door het hooren waarvan de Bima-telg onmiddellijk het spraakvermogen herkreeg. En daarom nu is deze gending zoo heilig, dat hij slechts onder het plechtig branden van wierrook mag worden geslagen.

De spelers in den Katjerbonan hebben een zeer uitgebreid répertoire, dat niet minder dan 163 lagoe pélog en 49 lagoe slèndro omvat. Het zijn de navolgende:

Lagoe gamelan pélog.

1. Adoek manis
2. Aja-aja
3. Andoel
4. Andoel melèk
5. Andong-andong
6. Bajeman
7. Bajem toer
8. Bandjar Sinom
9. Banjoe bandjir
10. Barlèn
11. Barlèn barang
12. Barong
13. Barong-barong
14. Batangan
15. Bèbèk
16. Bedèngan
17. Bèndrong
18. Bèndrong barang
19. Bernoek
20. Bondol hidjoe
21. Dangsoet
22. Dermajon
23. Djamblangan
24. Djelaprang
25. Djelèndra
26. Djemparing
27. Djipang
28. Djipang gedè
29. Djipang walik
30. Djoemoeah wagè
31. Djoengdjang prawa
32. Djola djali
33. Djong lajar
34. Djonkéri
35. Erang-érang
36. Gabiang
37. Gagak idjo
38. Galoran
39. Gambir sawit
40. Gambir sawit pegot
41. Gandaria
42. Ganggong
43. Gebioeg
44. Gendèr
45. Gendjong
46. Gendjring
47. Genondjing
48. Glatik moengoet
49. Glatik nisil
50. Goenoeng sari
51. Goenoeng sari Probalingga
52. Gondjang
53. Gondjang gandjing
54. Gondjang gandjing Pekalongan
55. Gondjing
56. Gondjing kidoel
57. Gondjing topèng
58. Gondjing wajang
59. Grebek
60. Gresik
61. Hantjoei
62. Hèjot
63. Joma-joma Kaliwoengoe
64. Joboen
65. Kadjongan
66. Kastoeroean
67. Kastoeroen gedè
68. Kastoeroen Tjiamis
69. Katemèngoengan
70. Katjangan gawil
71. Katjangan Koeningan
72. Katjangan saron
73. Katjangan Soember
74. Kawitan
75. Kawitan gedè
76. Kawitan kijale

77. Kebil boentek
78. Kembang djagoeng
79. Kembang djeroek
80. Keprak
81. Kijale
82. Kinanti
83. Kinanti boengoer
84. Klitikan
85. Koedoeptoeri
86. Koeloe-koeloe
87. Koeloe-koeloe boengoer
88. Kranginan
89. Koenang maboer
90. Lajoe-lajoe
91. Lala
92. Lambang sari
93. Lara katoewon
94. Lèjang-lèjang
95. Liwoeng
96. Malangdoi
97. Malang sereg
98. Malang totok
99. Manggoeng
100. Menggari
101. Mitra
102. Moblong
103. Oedan angin
104. Oedan mas
105. Ombak banjoe
106. Ombak timoer
107. Ombiok
108. Onang-onang
109. Onger-onger
110. Otok kowok
111. Paningron
112. Patjoel gowang
113. Pẹksi koewoeng
114. Pèlogan
115. Perkoetoet manggoeng
116. Penangis
117. Perliman
118. Plajon
119. Poelo ganti
120. Rangda kentir
121. Rangoe-rangoe
122. Rangoe-rangoe gedè
123. Rangsang
124. Rangsang gedè
125. Rènggong
126. Rènggong aroeman
127. Rènggong Bandoeng
128. Rèngong barang
129. Rèngong boedem
130. Rènggong boejoet
131. Rèngong krajoenan
132. Rèngong manis
133. Rèngong miring
134. Rèngkong
135. Rindik soebang
136. Roemiang
137. Roemiang wètan
138. Roet wètan
139. Rog asem
140. Sekar tèdja
141. Semarangan
142. Setra lima
143. Silir
144. Silir gedè
145. Simbar woelan
146. Sinom
147. Sobrang
148. Soengsang
149. Soenjar
150. Soenjar Kedoe
151. Soera sari
152. Soeroeng dajoeng
153. Songlèr
154. Sontèng
155. Titi pati
156. Tjandi rangrang
157. Tjoeroeng
158. Tjelèng medè
159. Tjeloentang
160. Tjerbonan
161. Tjomal
162. Topèng bang
163. Walang sijang

Lagoe gamelan slèndro

1. Babar lajar
2. Baswandari
3. Baswapati
4. Bat-bat
5. Bawa raga
6. Bondet
7. Dajoengan
8. Dele-dele
9. Djemparing
10. Doeloer
11. Galagandjoer
12. Gambang sari
13. Geger sorè
14. Gibal

15. Gondjing miring
16. Gondjing pling
17. Gondjing wajang
18. Gonkè
19. Kaboran
20. Kawitan
21. Keboan
22. Kembang kapas
23. Kembang soengsang
24. Kidoeng
25. Kinanti laoet
26. Kindjèng troeng
27. Malingan
28. Mandoeng-mandoeng
29. Mas keneb
30. Mas kinikir
31. Medoeri
32. Merang dawa
33. Ngelajoe
45. Oendoer-oendoeran
35. Pandjang
36. Plajon arang
37. Plajon patet sanga
38. Poespangidra
39. Prit goeboeg ira kobar
40. Rangsang prawan
41. Roemiang topèng
42. Rondon
43. Satjakilang
44. Singa rawoeng
45. Singgoel
46. Titi pati
47. Soesoel
48. Tjangklang matèng
49. Tratagan

§ 4.

Tenslotte nog enkele opmerkingen over de Soenda'sche toon-naamgeving.

Met indoeng (= moeder) of gendjloeng (d.i. een klanknabootsend woord voor een diepen toon) wordt aangeduid de laagste toon of ook wel het laagste octaaf — zooals bij den kolènang rèntèng — van een instrument. Bovendien ook het laagste tweetal angkloengs van de gebruikelijke reeks van 9 en het laagste instrument van een stel (= tweetal) hatongs. De toon indoeng kan samenvallen met den laagsten toon der schaal, doch pleegt dit niet te doen.

De laagste toon van de schaal heet singggoel [26]), galimber, koewing of soms (onder Midden-Javaanschen invloed?) bem. Vaak evenwel komen singgoel, galimber of koewing naast bem voor, en dan is bem steeds de tweede toon. [27]) Komen singgoel en galimber naast elkaar voor, dan is singgoel de eerste en galimber de tweede toon. Ook vonden wij eens den naam panoetoep (= afsluiter) voor den laagsten schaaltoon, wat — gelijk reeds gezegd — natuurlijk wijst op een beschouwing van de schaal van hoog naar laag.

De naam koewing voor den laagsten schaaltoon zal aanvankelijk alleen gebruikt zijn, wanneer in de desbetreffende schaal bovendien sorogan voorkwamen. Volgens Land toch zou de naam koewing, die misschien met het Javaansche woord goewing, splijten, samenhangt, daarop duiden. Immers in dit geval is de functie van den eersten toon ten deele overgenomen door een sorog (de barang der Vorstenlanden); men kan dus dan zeer wel spreken van een gespleten functie.

Met singgoel — welke vorm geen beteekenis heeft — is misschien oorspronkelijk senggol bedoeld; alsdan beteekent het verbloeming, fiorituur, paraphraseering.

Voor den tweeden toon van onder af treft men aan, behalve den naam bem en en soms dien van galimber, ook wel dien van pamirig (= datgene, waarmede men begeleidt) of mamanis (= ± schoonheid aanbrengend), en, in overeenstemming met de Vorstenlandsche naamgeving, dien van goeloe of pengoeloe (= hals, de tweede toon uit de reeks penoenggoel, goeloe, dodo; kop, hals, borst).

De derde toon heet meestal paneloe (= de derde; lett.: om drie te verkrijgen), doch ook wel eens djemplang of panotog.

---

26) In het vorige artikel over Soend. muziek ten onrechte singoel gespeld.
27) Oost-Java, althans Magetan, kent eveneens bem als naam voor den tweede toon (Vorstenlanden: goeloe).

Djemplang is eigenlijk de naam van een l a g o e, een melodie; panotog beteekent: s t o k o m m e e t e d u w e n, q u e u e, maar het is ons niet duidelijk, wat dit laatste begrip met muziek te maken zou kunnen hebben.

Wanneer in West-Java de v i e r d e toon (een sorog) voorkomt, heet hij meestal s o r o g b o e n g o e r of b o e n g o e r, d.i. de paarsche (door zijn klankkleur opvallende?) wisseltoon. Een enkele keer, n.l. in het geval, dat de bijbehoorende hoofdtoon panotog heette, werd deze vierde toon s o r o g p a n o t o g genoemd.

De v ij f d e toon draagt den naam l o l o r a n; een enkele keer ook wel dien van k e n t j a n g. Mogelijk is het eigenlijk l o r l o r a n. In dien vorm is het tenminste de naam van een Javaansche en van een Bali'sche lagoe en soms immers — we zagen het reeds bij djemplang — krijgt een toon den naam van een lagoe te dragen. Kentjang beteekent v l u g.

Ook heet hij wel k e n o n g. Met ditzelfde woord worden in den gamelan die alleen staande, groot- en hoog-model, bonangketels aangeduid. [28]) Dit vindt zijn oorzaak hierin, dat, als in een Soenda'schen gamelan een of meer kenongs voorkomen, deze (c.q. een van beide) steeds dezen toon draagt.

De z e s d e toon heet dikwijls l a r a s en soms s o e r o e p a n, welke beide woorden in dat geval s t e m t o o n beteekenen. Laras is Javaansch, soeroepan Soendaneesch. De bijbehoorende werkwoorden zijn nglaras en njoeroepken. Inderdaad is deze toon, de n e m der Vorstenlanden, het punt van uitgang voor de stemming. Vandaar dat op de grafieken VIII en IX eveneens deze toon als zoodanig is voorgesteld. Eigenaardig is het, dat de meest gebruikelijke hoogte van dezen laras bijna dezelfde is als van den Westerschen stemtoon a' (440 trillingen); hij ligt toch, vooral in de Vorstenlanden, om en bij de 450 à 460 trillingen; (d.w.z. bij de eigenlijke gamelans; het meerendeel der kleine ensembles ligt anders.)

Soms komt men voor dezen zesden toon nog den naam a p i k (= Jav.: schoon) en dikwijls dien van b a r a n g tegen.

B a r a n g is overigens — onder Javaanschen invloed? — ook wel de naam van den z e v e n d e n toon, a l s deze voorkomt, want hij is weer een sorog. Wegens zijn wisseltoonfunctie heet hij echter in de meeste gevallen eenvoudigweg s o r o g, of, daar hij de sorog is van den eersten toon, van s o r o g k o e w i n g (als n.l. die eerste toon koewing wordt genoemd).

De toonnamen krijgen in het aansluitende lagere octaaf het adjectief g e d è, in het aansluitende hoogere dat van p e t i e t erbij.

Zooals reeds eerder werd medegedeeld, luidden de namen van de toonreeks van den Gam. slèndro Lajèm te Tasikmalaia (— totdusver hadden we het uitsluitend over de pélog-naamgeving —) van laag naar hoog:

1. bem
2. paneloe
3. loloran
4. laras
5. koewing

Deze schijnbaar onregelmatige naamgeving vindt zijn oorzaak, naar het ons wil voorkomen, in de wijze, waarop soms een gending slèndro in pélog wordt overgezet. Dikwijls treedt dan n.l. voor den e e r s t e n slèndro-toon de t w e e d e pélogtoon (dikwijls bem genoemd) in de plaats; voor den t w e e d e n Sl. de d e r d e P., paneloe; voor den d e r d e n Sl. de v ij f d e P., loloran; voor den v i e r d e n Sl. de z e s d e P., laras; voor den v ij f d e n Sl. de e e r s t e p., koewing. M.a.w.: de oorspronkelijke lagoe slèndro wordt in pélog gespeeld met gebruikmaking van de 5 hoofdtonen, doch met een verschuiving naar boven ter grootte van één toontrap.

Elders evenwel, b.v. in het Pengalengansche, is de slèndro-toonnaamgeving, zooals dikwijls die der Soenda'sche sorogan-missende pélogschalen:

1. galimber
2. bem
3. paneloe
4. kenong
5. barang

Overal op Java heeft de, naar alle waarschijnlijkheid later op het eiland gekomen, slèndroschaal pélog-toonnamen te dragen gekregen. In dat deel der Soendalanden, waar

28) Deze kenongs geven de „punt-komma's" der melodische zinnen aan.

slèndro nimmer populair werd, lag deze wijze van doen nog veel meer voor de hand.

* * *

Het geven van een samenvattend en tevens in détails afdalend beeld van de ontwikkeling der muziek in de Soedalanden, vergeleken bij die van Midden- en Oost-Java en van Bali, alsmede van een definitief oordeel over den huidigen toestand, meenen wij tot later te moeten uitstellen. Slechts zij hier als onze voorloopige indruk weergegeven, dat aan de gemeenschappelijken Indonesischen muzikalen onderbouw het Soendaneesche volk minder dan zijn Javaansche en Bali'sche broederstammen heeft toegevoegd en bovendien het eenmaal voorhanden erfdeel in den loop der eeuwen heeft verwaarloosd en doen verbrokkelen, zij het wellicht ook door omstandigheden buiten eigen toedoen: isoleerende bergnatuur; gemis aan een machtig centraal gezag- tevens cultuur-centrum; overheersching door Mataram en Bantam eerst, en later door de Compagnie.

Wanneer het ooit mocht gelukken de oorspronkelijke organische bouw zijner muziek te reconstrueeren, dan zal waarschijnlijk blijken, dat dit slechts mogelijk was door het onderzoek van de beter geconserveerde, nauw verwante Javaansche en Bali'sche muziek: de resten in eigen land zijn daarvoor, naar het ons voorkomt, te zeer onvolledig geworden en verbasterd.

Een en ander is echter een voorloopige indruk, gevende een beeld, waarvan de fijnere lijnen nog allerminst getrokken zijn en dat door nader onderzoek wellicht zou kunnen blijken tot zelfs in hoofdtrekken nog te moeten worden gewijzigd. Het zou b.v. niet onmogelijk zijn, dat het Soendaneesche muzikale instinct zich veel zuiverder en vollediger uitgedrukt had en nog immer uitdrukt in den zang dan in de instrumentale muziek; dat derhalve bestudeering van de duizend en één tembangs tot een geheel ander, gunstiger oordeel zou voeren. Doch ook thans reeds voelen wij ons gedrongen nogmaals te getuigen van onze waardeering voor den, een stemming van feestelijk voorgevoel scheppenden, degoeng, voor den argeloozen eenvoud en de straffe rhythmen van den rèntèng, voor de lyrische fijnheden en de klank-arabesken van de den zang begeleidende en omspelende katjapi.

Het is niet buitengesloten, dat dit artikel een lezer op verschillende plaatsen een weinig dor en mogelijk onmuzikaal zal voorkomen. Wij willen hem dan niet tegenspreken, al weten wij bij ondervinding, hoe hevig soms de resultaten van een onderzoek en dus ook de uitkomsten van een op zich zelf droge berekening van intervallen kunnen emotionneeren. Maar dat moge zijn zooals het wil: vast staat, dat, zal onze kennis der Indonesische muziek ooit betrouwbaar worden en ooit in staat zijn een behoorlijk beeld te geven van den ontwikkelingsgang dezer hier en daar zoo hoog gestegen toonkunst, het onafwijsbaar noodzakelijk is, dat haar fundamenten breed en hecht zijn. En deze fundamenten zullen blijken het cement der toonmetingen en interval-bepalingen en van nauwgezette interregionale schaalvergelijking nu eenmaal niet te kunnen ontberen.

Bandoeng, Mrt.|Juni '22.

J. KUNST

C. J. A. KUNST — VAN WELY.

ERRATA.

In het vorige „Soendaneesche" muziekartikel (Djowo, 1ste jaarg.) is op blz. 248, eerste kolom, de volgorde der intervallen van den tjaloeng, zooals die daar in cents zijn uitgedrukt, te veranderen als volgt: 224½, 198½, 247, 237, 293.

Verder gelieve men in tabel IV van hetzelfde artikel de toonomvang van den gambang naar rechts (dus naar „boven") met nog één octaaf uit te breiden.

Bij de platen in dit artikel moet het opschrift luiden bij Foto 2: Rèag (Regentschap Soemedang); bij Foto 4: Terbang uit de désa Berdjandi (Regentschap Soekaboemi).

TABEL I.

Octaafligging en toonomvang der instrumenten van eenige degoeng-orkestjes.

	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5

Kaboepaten Bandoeng

absolute trillingsgetallen: 66⅔, 78½, 133⅓, 252, 314, 376, 400, 504, 533, 628, 752, 800, 1008, 1066, 1256, 1504, 1600, 2016

saron

kolènang

dègoeng

gong 8ve bassa

Kaboepaten Soemedang

absolute trillingsgetallen: 97⅞, 119, 146, 194½, 238, 292, 317, 388½, 420, 476, 584, 634, 767, 840, 952, 1168, 1268, 1534

saron

saron bèsar

kolènang

dègoeng

Kasèpoehan Cheribon

absolute trillingsgetallen: 80⅝, 152⅝, 181½, 230, 272, 363, 387, 500, 544, 610, 726, 794, 1000, 1088, 1220, 1452, 1588, 2000, 2176, 2440

{ titil / saron / panèroes

kolènang

gambjang

kèpjak

dègoeng

Kanòman Cheribon

absolute trillingsgetallen: 107, 130, 159, 214, 260, 318, 352, 428, 465, 520, 636, 704, 856, 930, 1040, 1272, 1408, 1712

kolènang

dègoeng

Katjerbonan Cheribon

absolute trillingsgetallen: 55⅝, 77⅞, 106½, 121½, 124¼, 166½, 213, 222½, 243, 309, 333, 425, 445, 486, 618, 666, 852, 890, 972

saron

panèroes

dègoeng

TABEL II

Samenstelling, benevens octaafligging en toonomvang der instrumenten van den in 1907 onder leiding van R. T. Djojodipoero vervaardigden gamelan pélog in den Djokja'schen kraton. [1])

	II	III							IV							V							VI							VII						
Trillingsgetallen	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Toonnamen	B	P	G	D	P	L	N	B	P	G	D	P	L	N	B	P	G	D	P	L	N	B	P	G	D	P	L	N	B	P	G	D	P	L	N	B
Saron																							■	■	■	■	■	■	■							
Dèmoeng																■	■	■	■	■	■	■														
Bonang panèroes																							■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
Bonang baroeng																■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■							
Bonang pènèmboeng									■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■														
Gambang pelog							■		■	■	■		■	■		■	■	■		■	■		■	■	■		■	■		■	■	■		■	■	
Gambang barang							■	■		■	■		■	■	■		■	■		■	■	■		■	■		■	■	■		■	■		■	■	
Gèndèr panèr. pelog																■	■	■		■	■		■	■	■		■	■		■	■	■				
Gèndèr paner. barang															■		■	■		■	■	■		■	■		■	■	■		■	■				
Gèndèr baroeng pelog									■	■	■		■	■		■	■	■		■	■		■	■	■											
Gèndèr baroeng barang								■		■	■		■	■	■		■	■		■	■	■		■	■											
Gèndèr pènèmboeng		■	■	■	■	■	■	■																												
Rèbab										■				■																						
Tjèlempoeng pelog																■	■	■		■	■		■	■	■		■	■		■	■	■				
Tjèlempoeng barang															■		■	■		■	■	■		■	■		■	■	■		■	■				
Kempyang 1																						■														
- 2																					■															
Kètoek																	■																			
Kènong 1																								■												
- 2																							■													
- 3																						■														
- 4																					■															
- 5																				■																
- 6																		■																		
Kempoel 1																	■																			
- 2																■																				
- 3															■																					
- 4														■																						
- 5													■																							
- 6											■																									
Gong soewoekan 1				■																																
- - 2		■																																		
- - 3	■																																			

[1]) De tonen van den demoeng zijn direct met den monochord gemeten; die der andere instrumenten vervolgens door vergelijking bepaald.

TABEL IIa.

Samenstelling, benevens octaafligging en toonomvang der instrumenten van den in 1907 onder leiding van R. T. Djojodipoero vervaardigden gamelan slèndro in den Djokja'schen kraton. [1])

	I					II					III					IV					V					VI					VII				
Trillingsgetallen		18.3		24.5			36.625			56.5	64.5	73.25	85.5	98.25	113	129	146.5	171	196.5	226	258	293	342	393	452	516	586	684	786	904	1032	1172	1368	1572	1808
Toonnamen		G		L			G				B	G	D	L	N	B	G	D	L	N	B	G	D	L	N	B	G	D	L	N	B	G	D	L	N
Saron																										■	■	■	■	■	■				
Dèmoeng																					■	■	■	■	■	■									
Bonang panèroes																										■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
Bonang baroeng																					■	■	■	■	■	■	■	■	■	■					
Bonang pènèmboeng																■	■	■	■	■	■	■	■	■	■										
Gambang															■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
Gèndèr panèroes																					■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■		
Gèndèr baroeng																■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■							
Gèndèr pènèmboeng										■	■	■	■	■	■	■																			
Rèbab																	■			■															
Tjèlèmpoeng																					■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■		
Kètoek																						■													
Kènong 1																											■								
„ 2																										■									
„ 3																									■										
„ 4																								■											
„ 5																							■												
Kempoel 1																						■													
„ 2																					■														
„ 3																				■															
„ 4																			■																
„ 5																		■																	
Gong soewoekan 1													■																						
„ „ 2												■																							
„ „ 3											■																								
Gong kèmodong							■																												
Gong agèng 1				■																															
„ „ 2		■																																	

[1]) De tonen van den demoeng zijn direct met den monochord gemeten; die der andere instrumenten vervolgens door vergelijking bepaald.

TABEL III

De bouw van eenige Degoeng- en Rènténg-schalen, vergeleken met dien van een tweetal gamelan pélog-schalen. [1]

Pĕnoenggoel of Bĕm — Goeloe of Djongga — Dada of Tengah — Pelog — Lima of Gangsal — Nĕm — Barang — Pĕnoenggoel of Bĕm alit

1. Kj. Kanjoet Mesem M.N.
2. Gam. v.d. Regent van Bandoeng
3. Dĕgoeng v.d. Regent van Bandoeng
4. Dĕgoeng v.d. Regent van Soemĕdang
5. Dĕgoeng Kasĕpoe-han Cheribon
6. Dĕgoeng Kanĕman Cheribon

Bĕm — Pengoeloe — Panĕloe — Lorloran — Apik — Bĕm [1]

7. Dĕgoeng Katjerbo-nan Cheribon
8. Renteng Tjileunji
9. Renteng Tjikebo
10. Renteng Lebakwangi

Kentjong — Pang-lima — Pang rawit — Mamanis — Pańitog — Sorog Pańatog — Kentjong alit

11. Baleh Bandoeng Kanĕman Cheribon

[1] Zie over deze en volgende dergelijke tabellen § 1 noot 4.

TABEL IIIa.

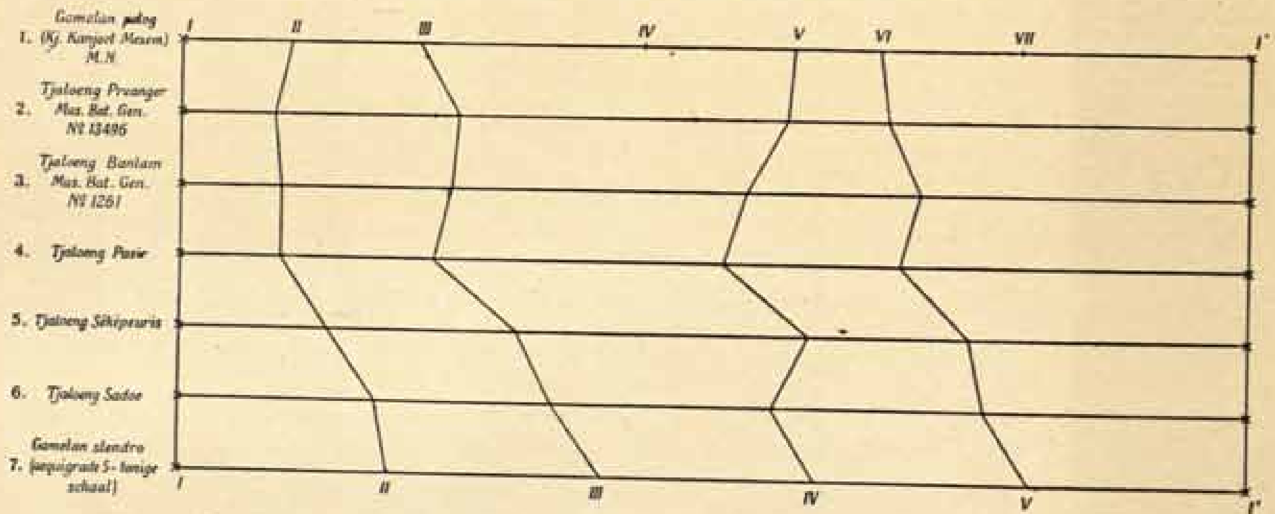
De bouw van eenige Degoeng- en Rènténg-schalen vergeleken met dien van een tweetal gamelans pélog en uitgedrukt in absolute trillingsgetallen en in cents. [1])

1. Kjahi Kanjoet	295		317		345		399		439		465		512		590
Mesem pélog	I	124.5	II	146.5	III	251.5	IV	165.5	V	99.5	VI	166.5	VII	245.5	I'
(Mangkoe Negaran)							417						412		
2. Gam. pélog	297		317		347		402		436		469		517		594
van den Regent	I	113	II	156.5	III	254	IV	140.5	V	126	VI	168.5	VII	240.5	I'
van Bandoeng							394.5						409		
3. Degoeng	252		266.5		314				376		400				504
Bandoeng	I	97	II	284	III		312		IV	107	V		400		I'
4. Degoeng	388.5		420		476				584		634				777
Soemedang	I	135	II	216.5	III		354		IV	142	V		352		I'
5. Degoeng	250		272		305				363		397				500
Kasepoehan	I	146	II	202.5	III		297.5		IV	155	V		399.5		I'
6. Degoeng	428		465		520				636		704				856
Kanoman	I	143.5	II	197.5	III		344.5		IV	176	V		338.5		I'
7. Degoeng	426		445		486				618		666				852
Katjerbonan	I	75.5	II	152.5	III		416		IV	129	V		426.5		I'
8. Rènténg	330		360		395				494		538				660
Tjileunji	I	150.5	II	160.5	III		387		IV	147.5	V		354		I'
(Tdg. Sari)															
9. Rènténg	360		405		429				545		586				720
Tjikebo	I	204	II	99.5	III		414.5		IV	125.5	V		356.5		I'
(Tdg. Sari)															
10. Rènténg	377		402		451				547		590		671		754
Leboek wangi	I	111	II	199	III		334		IV	131	V	233	VI	192	I'
(Pameungpeuk)													425		
11. Balè Bandoeng	338		383		403				513		548				676
Kanoman	I	216.5	II	88.5	III		418		IV	114	V		363.5		I'

[1]) Op deze en dergelijke volgende tabellen stellen de Romeinsche cijfers de tonen voor; de getallen daar *boven* de absolute trillingsgetallen; die daar *tusschen* de intervallen, uitgedrukt in cents.

TABEL IV.

De bouw van eenige Tjaloengschalen, vergeleken eenerzijds met dien van een gamelan pélog (¹) en anderzijds met dien van den gamelan slèndro (²).

TABEL IV*a*

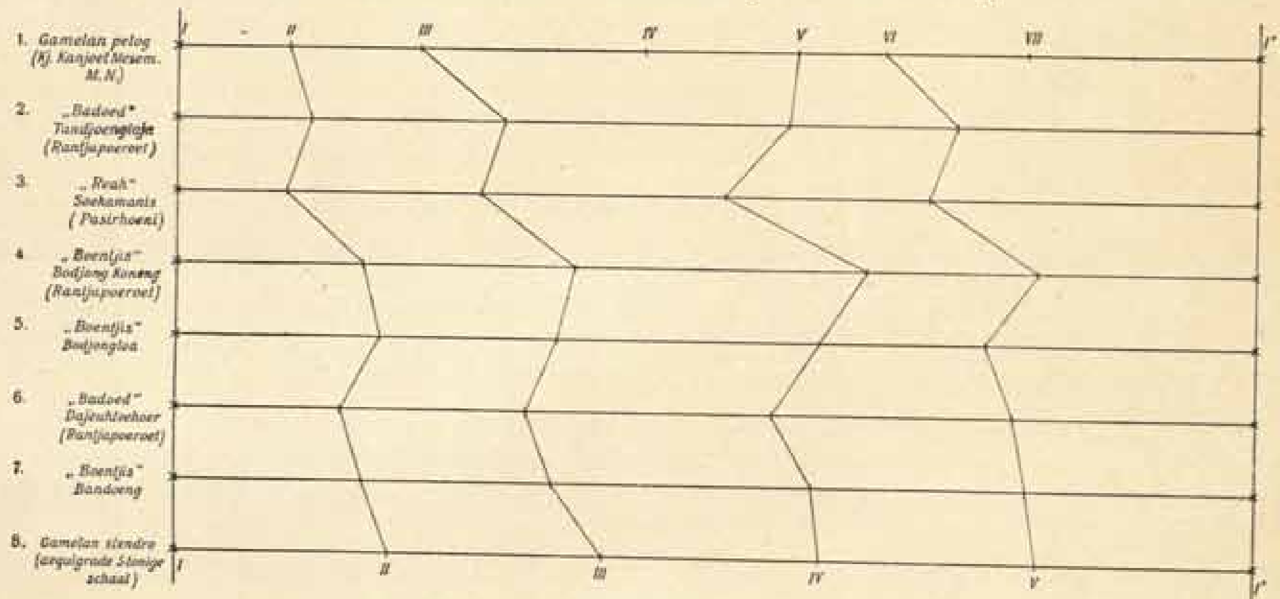
De bouw van eenige Tjaloeng-schalen [1]), vergeleken eenerzijds met dien van een gamelan Pelog, anderzijds met dien van den gamelan slèndro en uitgedrukt in absolute trillingsgetallen en in cents.

1. Gamelan pélog (Kjahi Kanjoet Mesem, Solo M. N.)	295		317		345		399		439		465		512		590
	I	124.5	II	146.5	III	251.5	IV	165.5	V	99.5	VI	166.5	VII	245.5	I'
							417						412		
2. Tjaloeng Preanger Mus. Bat. Gen. No. 13496	*252*		[268]		302.5				374		**400**				504
	I	106.5	II	209.5	III		367		V	116.5	VI		400		I'
3. Tjaloeng Bantam Mus. Bat. Gen. No. 1261	293		313		350				424		**475**				586
	I	114.5	II	193.5	III		332		V	196.5	VI		363.5		I'
4. Tjaloeng Pasir	370		395		437				**528**		592				740
	I	113	II	175	III		327.5		V	198	VI		386.5		I'
5. Tjaloeng Sekepeuris	[284]		313		355				**428**		*474*				568
	I	168.5	II	218	III		323.5		V	176.5	VI		313.5		I'
6. Tjaloeng Sadoe	**347**		*395*		[443]				511		586				694
	I	224.5	II	198	III		247		V	237	VI		293		I'
7. Gamelan slèndro (aequigrade 5-tonige schaal)	I	240	II	240	III		240		IV	240	V		240		I'

[1]) De laagste toon van elke *tjaloeng* is **vet** de hoogste toon (indien althans indertijd genoteerd) *cursief* gedrukt; de laagste toon der *schaal* is in een rechthoek geplaatst.

TABEL V

De bouw van eenige Angkloengschalen, vergeleken eenerzijds met dien van een gamelan pélog [1] en anderzijds met dien van den gamelan slèndro. [2]

TABEL V*a*

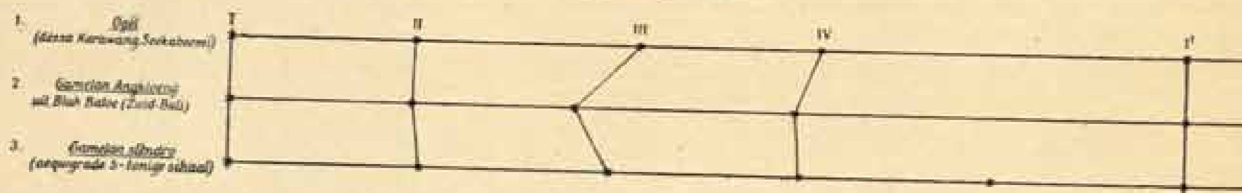
De Bouw van eenige Angkloeng-schalen, vergeleken eenerzijds met dien van een gamelan pélog, anderzijds met dien van den gamelan slèndro en uitgedrukt in absolute trillingsgetallen en in cents. [1])

1. Gamelan pélog (Kjahi Kanjoet Mesem, Solo M.N.)	295 I	124.5	317 II	146.5	345 III	251.5	399 IV (417)	165.5	439 V	99.5	465 VI	166.5	512 VII (412)	245.5	590 I'
2. „Badoed" Tandjoenglaja (Rantjapoeroet)	283 I	146.5	308 II	221.5	*350* III		315.5		420 IV	191.5	**468** V		329		566 I'
3. „Reak" Soekamanis (Pasirhoeni)	399 I	121.5	**428** II	220	486 III		270		568 IV	228	*648* V		360.5		798 I'
4. „Boentjis" Bodjongkoneng (Rantjapoeroet)	*295* I	209.5	333 II	237.5	**382** III		325.5		461 IV	188.5	514 V		239		590 I'
5. „Boentjis" Bodjongloa	377 I	227.5	**430** II	240.5	494 III		290		584 IV	185.5	*650* V		257		754 I'
6. „Badoed" Dajeuhloehoer (Rantjapoeroet)	336 I	185.5	**374** II	209	422 III		272.5		494 IV	266	*576* V		267		762 I'
7. „Boentjis" Bandoeng	420 I	212.5	476 II	212	*538* III		284		634 IV	239	**726** V		252.5		840 I'
8. Gamelan Slèndro; aequigrade 5-tonige schaal.	I	240	II	240	III		240		IV	240	V		240		I'

[1]) De laagste toon van elk stel is **vet**, de hoogste *cursief* gedrukt.

TABEL VI

De bouw van een 4-tonige Preanger Ogèl-, een Bali'sche Gamelan Angkloeng- en de Slèndro-schaal, onderling vergeleken.

TABEL VI*a*

De bouw van een 4-tonige Preanger Ogèl-, een Bali'sche Gamelan Angkloeng- en de Slèndro-schaal, onderling vergeleken en uitgedrukt in absolute trillingsgetallen en in cents.

1. Ogèl u/d dèsa	313		358		422		470				(626)
Karawang, Soekaboemi	I	232.5	II	285	III	186.5	IV	496			I'
2. Gam. Angkloeng	398		455		512		600				(796)
uit Blah Batoe, Zuid-Bali	I	231.5	II	204.5	III	274.5	IV	489.5			I'
3. Gam. Slèndro (aequigrade 5-tonige schaal)	I	240	II	240	III	240	IV	240	V	240	I'
								480			

TABEL VII

De bouw van eenige gamelan miring-schalen, vergeleken met dien van een gamelan pélog.

I II III IV V VI VII I'

Kj. Kanjoet Mesem (M. K.)

1. Serdang Wetan eig. Kasiman
2. id. eig. Saliin
3. id. eig. Said
4. Serdang Koelon eig. Saindeang
5. id. eig. Salinggi
6. Doekoeh eig. Doeki
7. Tjoeroeg Wetan eig. Awal
8. id. eig. Dira
9. Tjiapar eig. Djairan
10. Rantjahalapa eig. Rakidin
11. Pamengan eig. Sarkawi (Bogé)
12. id. eig. Nasim (Djali)

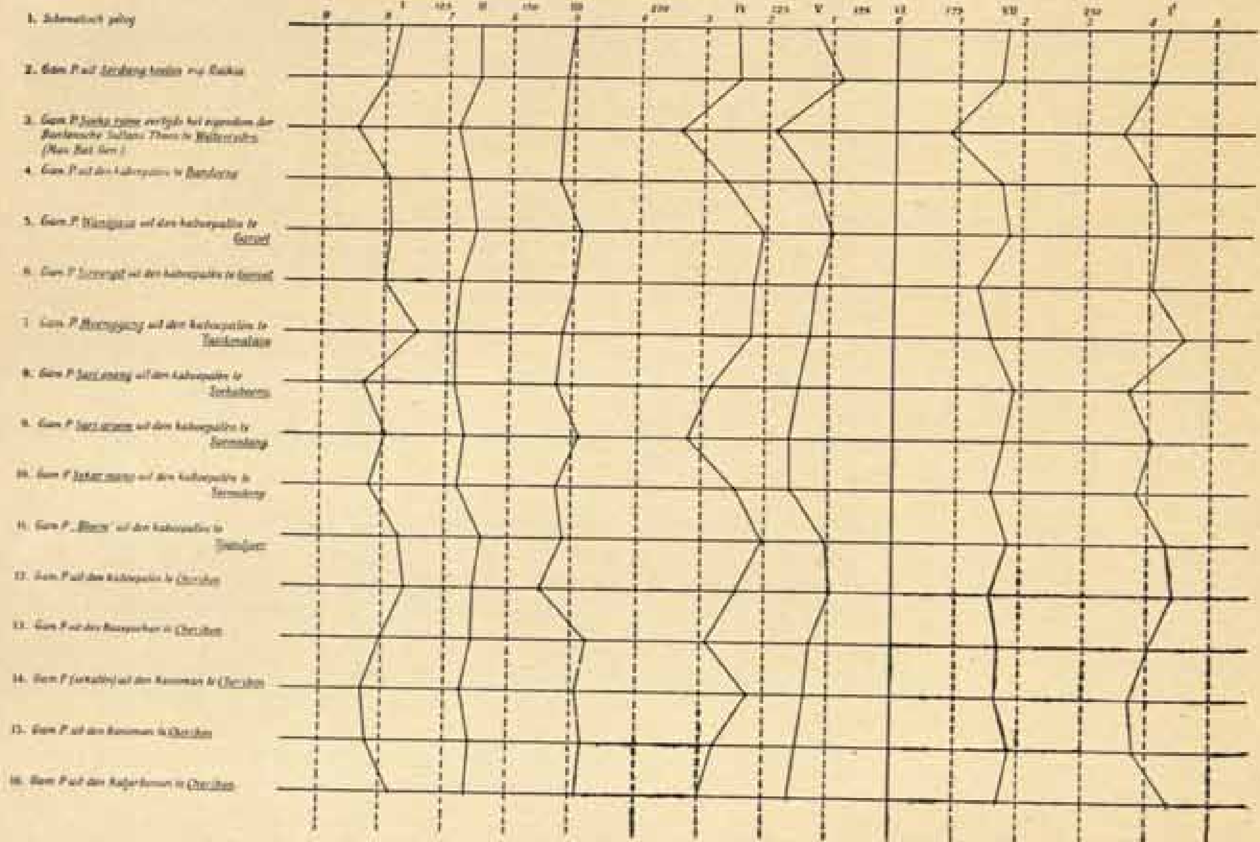
TABEL VII*a*

De bouw van eenige gamelan miringschalen, vergeleken met dien van een gamelan pélog en uitgedrukt in absolute trillingsgetallen en in cents.

Kjahi Kamjoet Mesem pélog (Mangkoe Negaran)	295 I	124.5	317 II	146.5	345 III	251.5	399 IV	165.5	439 V	99.5	465 VI	166.5	512 VII	245.5	590 I'
							417						412		
1. Serdang wetan eig. Kasiman	309.5 I	150	337.5 II	131	364 III		397.5		458 IV	145	498 V		376.5		619 I'
2. id. eig. Saliin	310 I	100.5	328.5 II	236	376.5 III		339.5		458 IV	149	499 V		375.5		620 I'
3. id. eig. Saïd	310 I	112.5	330.8 II	151	361 III		402.5		455.5 IV	123	489 V		411		620 I'
4. Serdang koelon eig. Saindeung	308 I	171	340 II	139.5	368.5 III		395.5		463 IV	101.5	491 V		392.5		616 I'
5. id. eig. Salinggi	293 I	147	319 II	202	358.5 III		354		439.8 IV	162.5	483 V		334.5		586 I'
6. Doekoeh eig. Doeki	297 I	101	315 II	190	351.5 III		359		432.5 IV	146	470.5 V		403.5		594 I'
7. Tjoeroeg wetan eig. Awal	305.8 I	116	327 II	190.5	365 III		381.5		455 IV	135.5	492 V		376.5		611.6 I'
8. id. eig. Dira	284.5 I	173.5	314.5 II	199	352.8 III		322.5		425 IV	152	464 V		353		569 I'
9. Tjiapar eig Djairan	311 I	110.5	331.5 II	180	367.8 III		387.5		460 IV	111	490 V		411		622 I'
10. Rantja kalapa eig. Rakidin	301 I	193	336.5 II	203.5	378.5 III		322.5		456 IV	151	497.5 V		330		602 I'
11. Panongan eig Sarkawi (Bogo)	274 I	130.5	295.5 II	148.5	322 III		386.5		402.5 IV	142.5	437 V		392		548 I'
12. id. eig. Nasim (Djali)	320.5 I	112.5	342 II	209.5	386 III		357.5		474.5 IV	119.5	508.5 V		401		641 I'

TABEL VIII

De bouw der schalen van eenige gamelans pélog uit de Soenda-landen en Cheribon.

TABEL VIII*a*

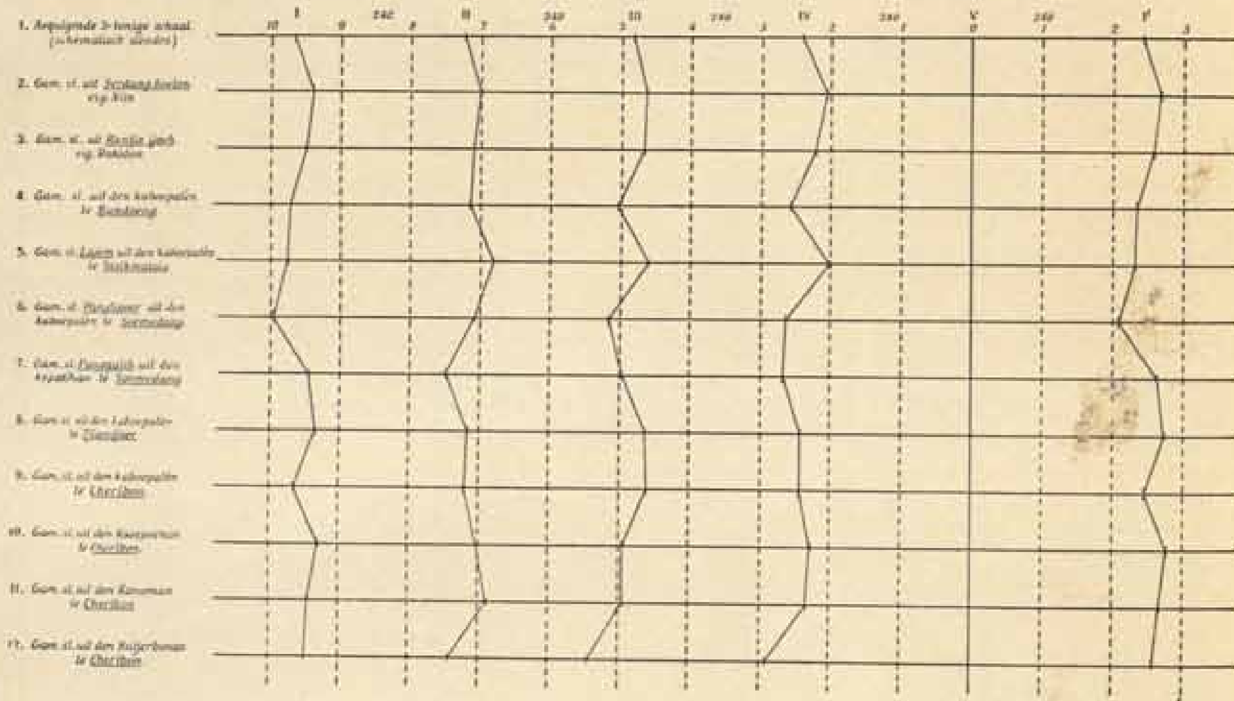
De bouw der schalen van eenige gamelans pélog uit de Soendalanden en Cheribon, uitgedrukt in absolute trillingsgetallen en in cents. [1])

1. Schematisch	287.5		309		337		389.5		418.5		450		498		575
pélog	I	125	II	150	III	250	IV	125	V	125	VI	175	VII	250	I'
2. Gam. uit Serdang koelon	256.8		279.5		302.5		325.8		387		406.5		447		513.6
eig. Raïkin	I	146.5	II	137	III	266.5	IV	160	V	85	VI	166.5	VII	238.5	I'
3. Soeka ramé	262.5		288		317		352		383		427		449		525
(Banten) Mus. Bat. Gen.	I	160.5	II	166	III	181.5	IV	146	V	188	VI	87	VII	270.5	I'
4. Kaboepatèn	297		317		347		402		436		469		517		594
Bandoeng	I	113	II	156.5	III	254	IV	140.5	V	126	VI	168.5	VII	240.5	I'
5. Wanajasa,	262.5		283.5		312		368		391		414		458		525
Kaboepatèn Garoet	I	133	II	166	III	286	IV	105	V	99	VI	175	VII	236	I'
6. Sireungit	290		311		345		406		429		460		496		580
Kaboepatèn Garoet	I	121	II	179.5	III	282	IV	95,5	V	121	VI	130.5	VII	271	I'
7. Moenggang	255		264		291		353		364		392		428		510
Kaboepatèn Tasikmalaia	I	60	II	168,5	III	334.5	IV	53	V	128.5	VI	152	VII	303.5	I'
8. Sari oneng	266		289.5		317.5		365		395		430		479.5		532
Kaboepatèn Soekaboemi	I	146.5	II	160	III	241.5	IV	136.5	V	147	VI	188.5	VII	180	I'
9. Sari aroem	300		323		358		395		433		475		525		600
Kaboepatèn Soemedang	I	128	II	178	III	170	IV	159	V	160	VI	173	VII	232	I'
10. Sekar manis	297		322.5		353		415		436		478		520		594
Kaboepatèn Soemedang	I	142.5	II	156.5	III	280	IV	85.5	V	159	VI	146	VII	230.5	I'
11. „Bloem"	269		290		312.5		373.5		395.5		420		466		538
Kaboepatèn Tjiandjoer	I	130	II	129.5	III	308.5	IV	99	V	104	VI	180	VII	248.5	I'
12. Kaboepatèn	293		312		331		395		430		455		497		586
Cheribon	I	108.5	II	102.5	III	306	IV	147	V	98	VI	153	VII	285	I'
13. Kasepoehan	293		318		353		393		432		465		512		586
Cheribon	I	141.5	II	180.5	III	185.5	IV	164	V	127.5	VI	166.5	VII	233.5	I'
14. Gam. Sekatèn	282		309		343		400		421		455		500		564
Kanoman Cheribon	I	158	II	180.5	III	266	IV	88.5	V	134.5	VI	163.5	VII	208.5	I'
15. Kanoman	282		310		343		386		416		453		504		564
Cheribon	I	164	II	175	III	240.5	IV	129.5	V	147.5	VI	184.5	VII	195	I'
16. Katjerbonan	292		313		347		387		420		460		508		584
Cheribon	I	120.5	II	178.5	III	189	IV	141.5	V	157.5	VI	172	VII	241.5	I'

[1]) De Romeinsche cijfers stellen de tonen voor, de getallen daar*boven* de trillingsgetallen, de getallen er *tusschen* de intervallen uitgedrukt in cents (1 cent = $\frac{1}{100}$ halve toon van de Europeesche getempereerde schaal.)

TABEL IX

De bouw der schalen van eenige gamelans slèndro uit de Soenda-landen en Cheribon

TABEL IX*a*

De bouw der schalen van eenige gamelans slèndro uit de Soendalanden en Cheribon, uitgedrukt in absolute trillingsgetallen en in cents [1])

1. Aequigrade 5-tonige schaal (schematisch slèndro).	258.5	297	341	392	450	517
	I 240	II 240	III 240	IV 240	V 240	I'
2. Gamelan uit Serdang koelon eigenaar Niin.	266.8	306	350.5	406.5	458	533.6
	I 237.5	II 235	III 256.5	IV 206.5	V 264.5	I'
3. Gamelan uit Rantja [illegible]oeh eigenaar Rakidan	282.3	323	371	427.5	486	564.6
	I 234.5	II 240	III 245.5	IV 222	V 258	I'
4. Kaboepatèn Bandoeng	270	311	351	404	471	540
	I 245	II 209.5	III 243.5	IV 365	V 236	I'
5. Lajem Kaboepatèn Tasikmalaia.	246	290	320	382	430	492
	I 285	II 223.5	III 253.5	IV 205	V 233	I'
6. Panglipoer Kaboepatèn Soemedang	262	309	345.5	399	465	524
	I 285.5	II 193.5	III 249	IV 265	V 207	I'
7. Panggalih Kepatihan Soemedang	292	326.5	387	431	502	584
	I 193.5	II 253.4	III 227	IV 264	V 262	I'
8. Kaboepatèn Tjiandjoer	258.5	293	339	384.5	442	517
	I 217	II 252.5	III 218	IV 241	V 271.5	I'
9. Kaboepatèn Cheribon	226	301	349	395	455	524
	I 240.5	II 256	III 214.5	IV 245	V 244	I'
10. Kasepoehan Cheribon	293	334	376	438	500	586
	I 226.5	II 205	III 264.5	IV 229	V 274.5	I'
11. Kanoman Cheribon	271	313	358	406	465	542
	I 249.5	II 232.5	III 217.5	IV 234.5	V 265.5	I'
12. Katjerbonan Cheribon	327	368	413	476	564	654
	I 204.5	II 199.5	III 246	IV 293.5	V 256.5	I'

[1]) De Romeinsche cijfers stellen de tonen voor, de getallen daar*boven* de trillingsgetallen, de getallen er *tusschen* de intervallen uitgedrukt in cents. (1 cent = $\frac{1}{100}$ halve toon van de Europeesche getempereerde schaal.)

TABEL X

Samenstelling, benevens octaafligging en toonomvang der instrumenten van den gamelan pélog in den Kasepoehan te Cheribon.

	I							II							III							IV							V							VI							VII						
Octaaftonen	1	2	3	4	5	6	7	1	2	3	4	5	6	7	1	2	3	4	5	6	7	1	2	3	4	5	6	7	1	2	3	4	5	6	7	1	2	3	4	5	6	7	1	2	3	4	5	6	7
Trillingsgetallen					27	72.9							158									146.5	159	176.5	196.5	216	232.5	256	293	318	353	393	432	465	512	586	636	706	786	864	930	1024	1172	1272	1412	1572	1728	1860	2048
Kemiang (bonang in hooge ligging)																																				■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
Bonang																													■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■							
Saron																																				■	■	■	■	■	■	■							
Paneroes (Jav.: demoeng)																													■	■	■	■	■	■	■														
Gambang																						■	■	■		■	■		■	■	■		■	■		■	■	■		■	■		■	■	■		■	■	
																							■	■		■	■	■		■	■		■	■	■		■	■		■	■	■		■	■		■	■	■
Djenglong																						■	■	■	■	■	■	■																					
Kenong 1																																			■														
„ 2																																		■															
„ 3																																	■																
„ 4																																■																	
„ 5																															■																		
„ 6																														■																			
„ 7																													■																				
Kenong djapan																							■																										
Kebloek (+ ketoek)																						■																											
Rebab																							■				■																						
Kempoel													■																																				
Gong 1						■																																											
„ 2					■																																												
Ketipoeng																																																	
Kendang																																																	
Bedoeg																																																	
Soeling																																																	
Ketjèr																																																	

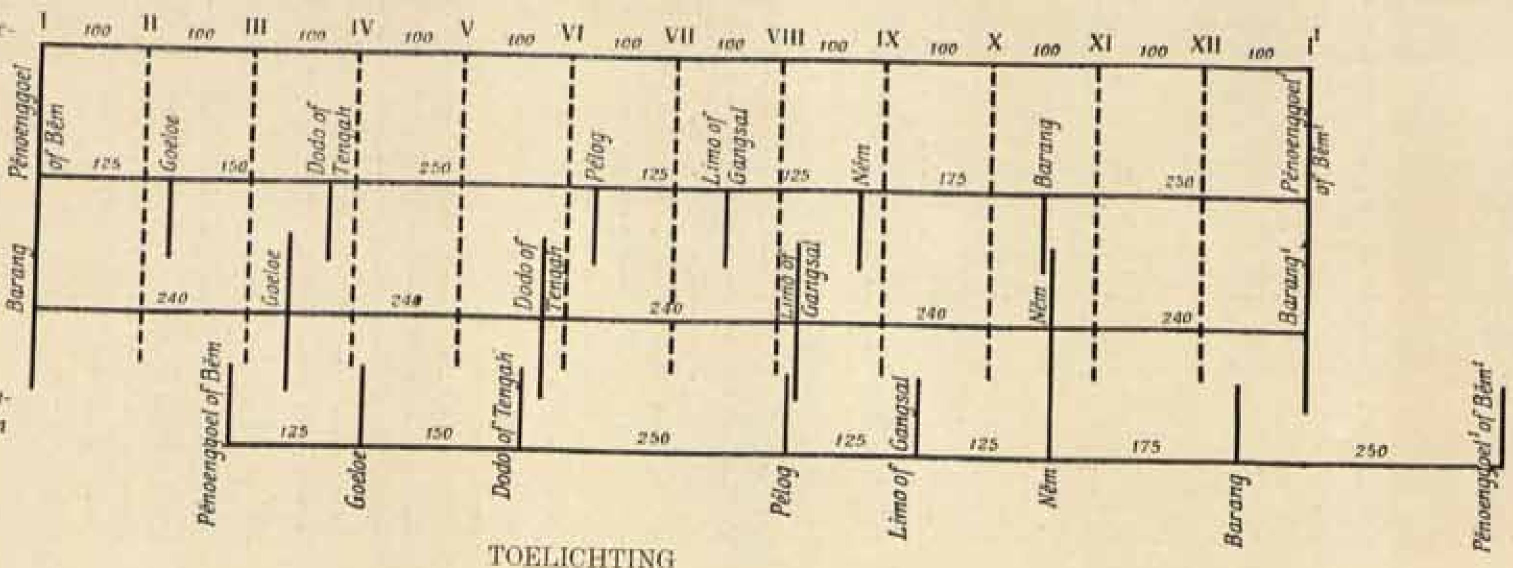
TABEL XI

Samenstelling, benevens octaafligging en toonomvang der instrumenten van den gamelan slèndro in den Kasepoehan te Cheribon.

	II					III					IV					V					VI					VII				
Octaaftonen	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Trillingsgetallen					62,5	73,25					146,5	167	188	219	250	293	334	376	438	500	586	668	752	878	1000	1172	1336	1504	1756	2000
Bonang																	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■		
Saron																					■	■	■	■	■	■	■			
Paneroes																■	■	■	■	■	■									
Gambang													■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
Gendèr													■	■	■	■	■	■	■	■	■	■								
Djenglong											■	■	■	■	■	■														
Kenonglanang																				■										
Ketoek 1																					■									
„ 2																	■													
Ketjrò															■															
Kempoel					■																									
Gong						■																								
Kemanaks																		■	■											
Rebab												■			■															
Kendang																														
Kelipoeng																														

TABEL XII

Pélog en Slèndro onderling en met de Europeesche schaal vergeleken.

TOELICHTING

De Javaansch-Balineesche toonkunst kent, evenals de moderne Westersche, twee toongeslachten. Zij heeten pélog en slèndro.

Pélog — op beide eilanden overal voorkomende, zij het dikwijls in een minder volledigen, d.w.z. 3-, 4-, vooral 5-, of ook wel 6-tonigen vorm, en op Java waarschijnlijk ouder dan slèndro- heeft in zijn meest volledigen vorm 7 tonen, die het octaaf in zeer ongelijke intervallen verdeelen.

Slèndro, op Bali onbekend, in de Soendalanden (West-Java) en in Besoeki weinig, in overig Oost-Java veelvuldig en in de Vorstenlanden en overig Midden-Java overheerschend voorkomende, is daarentegen steeds 5-tonig en beöogt waarschijnlijk eene verdeeling van het octaaf in 5 gelijke intervallen.

Hierboven zijn beider octaafverdeelingen grafisch voorgesteld en vergeleken met de verdeeling der Westersche getempereerd-chromatische (aequigrade 12-deelige) schaal.

De octaafverdeelingen onder c en d laten zien, dat van twee gamelans, resp. pélog en slèndro, waarvan de absolute hoogte der tonen nem gelijk is (z.g. toemboeg nem), practisch gesproken, tevens zoowel de tonen pèlog en limo, als de beide tonen dodo (tengah) samenvallen.

GOENOENG TJAKARAN

door

R. HADIWIDJANA, Taalonderwijzer, Kweekschool Moentilan.

De weg van de afdeelingshoofdplaats Klatèn in Soerakarta naar de districtshoofdplaats Bajat in het Zuid-Oosten van genoemde afdeeling gaat door een groote, vruchtbare vlakte, waar bloeiende padi-velden en welige tabaksaanplant afgewisseld liggen. Bij Bajat gekomen stuit men echter tegen een heele rij kale heuvels — liever gezegd bergen — waarvan o.a. de Tjakaran, de Djabalkat, de Malang en de Koenang de voornaamste toppen zijn.

Schrijver dezes beklom den 20sten Mei 1921 den steilen Tjakaran, door twee djoeroekoentji's — grafbewaarders — Soerakarija en Djajakartika gevolgd, om een of ander te weten te kunnen komen van den veelbesproken „Sèh Domba", die op den top van den Tjakaran begraven ligt.

Onder de schaduw van eenige boomen staat een steenen huisje, met een gesloten deur naar het Oosten gericht. Vóór het huisje, op eenigen afstand, is een afdak aangebracht, waar onder eenige bleketépé's — gevlochten klapperblad — zijn, waarop de menschen zich te slapen leggen, als ze den zegen van den Kjai afsmeeken (nepi). Overal aan de muren leest men verzoeken en gebeden, met potlood of houtskool geschreven, waardoor het heiligdom een beetje ontsierd is. Er staat o.a. te lezen: Kjai, koela njoewoen dados prijantoen (Ik wou graag een prijaji worden). Koela njoewoen pangèstoenipoen Sèh Dombah ingkang semaré ing ngriki (Ik smeek den zegen af van Sèh Domba, die hier begraven ligt) enz. enz.

De Djoeroekoentji opende de deur. Ondergeteekende trad binnen met een zekere huivering, onder den indruk van hetgeen rondom hem was. Het is half donker in het huisje. daar er geen ramen zijn. Het graf ligt in het midden met een houten „sekaran" (graftombe) gehuld in wit goed op de wijze van een gordijn. De djoeroekoentji prevelt eenige gebeden als „wachtwoord" en maakt daarna vuur om wierook te branden. Er is een gat in het voeteneind van het graf, breed genoeg om een hand daarin te steken. Uit dit holletje haalt men een beetje aarde. Dit wordt gegeten met de bedoeling om den zegen van den Kjai deelachtig te worden.

Tot zoover de plechtigheid.

Wij gingen naar buiten, namen plaats onder een boom en begonnen een langdurig gesprek te voeren. Op de gestelde vragen van ondergeteekende antwoordden de djoeroekoentji's omtrent Sèh Domba het ondervolgende:

In den tijd van de Wali's leefde in de buurt van Samarang een rechtvaardig man, Kjai Pandan arang geheeten. „Om zalig te worden", zoo zei Soenan Kali-djaga, een der Wali's, op een keer tegen hem „moet ge have en goed verlaten om u te wijden aan den dienst van God en zijn profeet. Ge moet nu vertrekken naar het Zuiden, naar een doekoeh, die Bajat heet."

Pandan-arang gehoorzaamde en vertrok. Zijn vrouw mocht hem volgen op voorwaarde, dat zij geen kostbaarheden mede zou nemen. De vrouw echter deed stilletjes haar sieraden in een stok van „woeloeh gading" (gele bamboe). Onderweg moest zij echter haar ontrouw aan de belofte duur betalen; er kwamen drie roovers, die haar den stok afnamen. Naar die drie roovers (tijang salah tiga) kreeg de plaats, waar dit tooneel speelde, haar naam „Salatiga".

Het echtpaar vervolgde hun reis en had hoegenaamd niets bij zich. Een anderen roover, Sambang-dalan geheeten, die getuige was van de rijke buit van de drie eerste roovers, wilde de reizigers voor den tweeden keer overvallen. Toen hij het echtpaar ingehaald had schreeuwde hij uit alle macht: „Kjai, koela njoewoen teda (kjai, geef mij wat te eten)." Tot drie keer toe gaf Pandanarang ten antwoord: „Ora anggawa". Ik heb

geen eten bij mij). De roover werd hoe langer hoe brutaler. Pandan-arang zei op het laatst: „Wong wis dikandani ora nggawa kok isih ngintil bae' kaja domba. (Ik heb je toch gezegd, dat ik niets bij mij heb, en gij volgt mij nog steeds gelijk een „domba", een groote soort geit). Plotseling was de Sambang-dalan een „domba" geworden en blatende volgde hij den Kjai overal.

Te Bajat gekomen vond Pandan-arang zijn plaats gereed; het was, alsof iemand voor zijn komst alles in orde had gemaakt. De domba kreeg vergiffenis en werd op een woord van den Kjai: „Maoené manoengsa, balia dadi manoengsa" weer mensch. (Het woord beteekent: „Gij zijt een mensch geweest, wordt weer een mensch".)

Hij beloofde beterschap en wou tot zijn dood bij den Kjai zijn om de „ngèlmoe sanjata, de „echte, onvervalschte wetenschap" deelachtig te kunnen zijn. De Kjai nam het verzoek aan, doch als proef moest Sèh Domba — zoo werd hij verder genoemd — de padasan (d.i. een bak met een tuit onderaan) vullen, terwijl de tuit openbleef.

Kjai Pandan-arang krabde in den grond en daar kwam water uit.

Deze plaats is nu bekend onder den naam van Sendang-Koetjoer, waar de „Goendoels" wonen. (Men kan vragen dat een van die Goendoel's (geesten met korte haren) met hem als kind medegaat. Als dit gebeurt, dan wordt men rijk, doch men wordt later ook zoo'n goendoel). Sèh Domba haalde het water hier vandaan, niet in een blik of iets van dien aard, doch in een „krandjang matoera", een mand met wijde openingen. Het duurde maanden lang, zonder dat de padasan gevuld was. Eindelijk was de padasan toch vol, ten teeken dat zijn zonden geheel vergeven waren. Hij legde zich nu toe op lezen en schrijven. Zijn gewone bezigheid was „ngadji" (in den Korän lezen) en „matja" (Javaansche boeken lezen).

Op een morgen zat Kjai Pandan-arang zijn poesaka, een kris, schoon te maken. Sèh Domba zat er bij en maakte deze opmerking: „Pandjenengan poenika sampoen boten kikirangan teka taksih ngawoela wesi-adji = U zijt reeds „volmaakt", waarom stelt U zich onder een kris?" Hij kreeg ten antwoord, dat die kris den weg naar den hemel wees („sapa sing kena gegaman iki, patiné menjang soewarga".)

Domba geloofde dat en wou derhalve deze gunstige gelegenheid niet voorbij laten gaan. Hij wierp zich op den kris en.... hij stierf. Pandan-Arang schrok niet weinig en had spijt over zijn gezegde. Eindelijk zei hij dat het reeds voorbeschikt was „wis pestiné" en liet het ontzielde lichaam op de „Tjakaran" begraven. In de eerste dagen hoorde men van uit het graf nog steeds dat Sèh Domba aan het „ngadji" en „matja" was. Op den tienden dag kwam Pandan-Arang bij het graf en maakte door het leggen van zijn hand op het graf een einde aan het voortdurend „ngadji" en „matja" zeggende: „Sèh Domba wong mati mono meneng! Djaré kowé wis kepénak? (Een doode moest toch zwijgen! Je zei immers, dat je reeds gelukkig was?")

Van af dien tijd kwamen soms menschen op het graf van Sèh Domba met het verlangen om goed te kunnen „ngadji" en „matja" gelijk de Sèh. Hoe langer hoe meer menschen kwamen met hetzelfde doel, daar zij overtuigd waren dat de gedane verzoeken aan Sèh Domba „verhoord" waren. Later werd door de menschen in de omgeving het reeds genoemde steenen huisje gebouwd als blijk van hun dankbaarheid voor de „rijke zegen" van den Sèh. De tijd en de omstandigheden in aanmerking nemende was het zeker een groot werk om zoo'n huisje op den top van den Tjakaran te bouwen. Tot nu toe komen er menschen ook van verre plaatsen op een malem Djoemoewah — den nacht van Donderdag op Vrijdag — bij het graf van Sèh Domba. Zij komen niet alleen met het verzoek om te kunnen ngadji en matja gelijk voorheen, doch ook om andere gunsten, zooals: rijkdom, voorspoed enz. Slametan wordt telkens bij zulk een gelegenheid gegeven.

Na het bovenbeschreven tooneel leefde Kjai Pandan-Arang nog eenigen tijd voort en is nu begraven op een heuvel te Bajat, bekend onder den naam van Pasaréan Bajat. Dit graf is een heiligdom en een drukke bedevaartplaats geworden, veel drukker dan die van de Tjakaran.

Op Bajat hoopt ondergeteekende later nog terug te komen, als hij genoeg gegevens verzameld heeft.

Hw.

UIT DE JAVAANSCHE CULTUUR-BEWEGING.

VERKORTING VAN DEN DUUR DER WAJANG-KOELIT-VOORSTELLING.

Reeds sedert oude tijden is het de gewoonte, de voorstelling van een wajang-koelit-lakon om ongeveer 9 uur 's avonds te doen beginnen en daarmee tot het aanbreken van den dag door te gaan.

In den laatsten tijd gaan er stemmen op, om de voorstelling te bekorten en tot ongeveer 1 uur 's nachts te laten duren. Te Jogja werd reeds bij wijze van proef een dergelijke voorstelling gegeven en op 28 Januari j.l. werd op initiatief van den (Javaanschen) Kunstkring MARDIGOENA te Soerakarta onder voorzitterschap van P. A. Koesoemajoeda in de Mangkoenegaransche societeit een bespreking over dit onderwerp gehouden. Deze bijeenkomst, waarop P. A. Hadiwidjaja een inleiding hield, werd o.m. bijgewoond door P. A. A. P. Prangwedana, hoofd van het Mangkoenegaransche Huis en P. A. Koesoemadiningrat, broeder van den Soesoehoenan. Als afgevaardigde van den Kring Jogjakarta van het Java-Instituut was aanwezig R. T. Djajadipoera. Het mag een verblijdend verschijnsel worden genoemd, dat de hoogste Javaansche standen in een zaak, die zóó het Javaansche gemeenschapsleven en de Javaansche cultuurbeweging raakt, niet alleen belangstellen, maar met dalangs en belangstellenden uit alle maatschappelijke rangen aan de bespreking van een dergelijke, inderdaad ingrijpende verandering, persoonlijk deelnemen. Dit feit bewijst wel, hoe op Java en in het bijzonder in de Vorstenlanden, de nationale kunst „volkszaak" in den meest uitgebreiden zin is en het geeft goede hoop, dat deze eigen kunst niet zal ondergaan bij de aanraking met de niet te ontkomen invloed van de Westersche cultuur.

De inleider betoogde in het kort het volgende:

De wajang-vertooning dankt haar oorsprong aan een ouden vorm van eeredienst, waarbij de vertooner, de dalang, als priester optrad. Deze moest, om zijn functie goed te kunnen vervullen, „bezield" worden, de geesten der voorouders moesten zich in hem manifesteeren. Soms gebeurde dit niet dadelijk en zoo kwam men er, volgens inleider, toe voor de vertooning een heelen nacht te stellen. Gaf dit in den „goeden ouden tijd" geen bezwaar, de inrichting van de maatschappij is sedert veranderd. Velen der toeschouwers moeten 's morgens al vroeg op hun werk zijn en kunnen dus òf de vertooning niet tot het einde bijwonen òf hun werk niet met de noodige frischheid verrichten. En de gewijzigde inzichten omtrent de opvoeding eischen, dat de kinderen 's nachts voldoende slaap genieten om den volgenden morgen goed het onderwijs te kunnen volgen. Nu heeft men de keus: òf met de opvoeding tot den ouden tijd terug keeren ten behoeve van de wajang, òf de wajang verkorten ten gerieve van de moderne opvoeding. Inleider kiest het laatste. De kunst moet zich richten naar de behoefte van de maatschappij. Doet zij dat niet, dan kan men niet met den tijd meegaan.

Om het gevaar te voorkomen, dat de aloude vertooning door gebrek aan toeschouwers zou gaan kwijnen of wellicht geheel zal verdwijnen, moet ze zoodanig worden bekort, dat ieder die tot het einde kan bijwonen en dan nog voldoende nachtrust kan genieten om 's morgens frisch op het werk te komen.

Vóórdat het eigenlijke debat werd geopend, wenschte P. A. A. P. Prangwedana inlichting omtrent de volgende punten:

1. Wat is eigenlijk het doel van deze bijeenkomst?

2. Is het niet gewenscht een objectieve uiteenzetting van deze kwestie als uitgangspunt te nemen? (de inleider is voor-

stander van de verkorting en heeft dit ook in zijn voordracht laten uitkomen).

3. Is het niet gewenscht de bespreking van deze belangrijke zaak niet te beperken tot Solo en Jogja, maar ook andere deelen van Java hierover te hooren ?

Namens MARDIGOENA geeft Dr. Wedyadiningrat (Radjiman) hierop het volgende antwoord: Het eenige doel van deze bijeenkomst is eenvoudig, de zaak ter sprake te brengen. Men kan dan vernemen, welke verschillende meeningen hieromtrent bestaan en zou zoo wellicht kunnen komen tot het aanwijzen van prae-adviseurs om de kwestie van verschillende zijden te belichten. Misschien geeft het hier besprokene ook aanleiding om aan vereenigingen in andere deelen van Java te verzoeken, het vraagstuk in studie te nemen. Voor dezen avond is aanraking gezocht met Jogja, dat naast Solo een van de belangrijkste centra der Javaansche cultuur vormt.

Het woord wordt nu gegeven aan den Jogjaschen afgevaardigde R. T. Djajadipoera, die het volgende opmerkt :

Wat gebeurt er tegenwoordig vrij algemeen bij het bezoek van een wajang-vertooning ? Sommigen keeren vóór den afloop huiswaarts en zien dus niet het slot. Anderen komen pas om 11 à 12 uur en missen het begin. Is hier niet wat op te vinden? Men heeft te Jogja een proef genomen met een voorstelling, die in plaats van 9 à 10 uur, slechts 5 uur duurde. De Kring van het Java-Instituut te Jogja kwam er toe, deze verkorting te overwegen, omdat ze reeds op enkele plaatsen bestaat. Tot een beslissing is het echter nog niet gekomen. Bij deze verkorting blijven alle onderdeelen van de voorstelling behouden, men bekort ze door het tempo in de opvoering der verschillende bedrijven te versnellen, waardoor het geheel van zelf van korter duur wordt.

Het is niet de bedoeling, om een algemeenen omkeer in de wajang-voorstelling te brengen, doch men heeft alleen een voorbeeld van rationeele verkorting willen geven voor hen, die daarvoor voelen, en die nog niet goed weten, op welke wijze zij kunnen bekorten.

Daarnaast blijft de oude voorstelling (van 9 tot 6 uur) gehandhaafd voor allen, die deze niet willen missen en voor wie de duur geen bezwaar oplevert!

Door de aanwezigen werd o.m. nog het volgende opgemerkt.

a. De leering, welke in de lakon ligt opgesloten, kan desnoods in het kort worden samengevat. Ook het verhaal kan in enkele uren worden afgehandeld. Maar de hierdoor gewekte aandoening (raos), waar het toch eigenlijk om te doen is, kan niet worden verkregen bij een overhaaste opvoering, daarvoor is wel degelijk de heele nacht noodig. „Voorthollen van het eene punt tot het andere wekt niet hetzelfde gevoel als het rustig afleggen van den weg!" En zoo kan men niet hals over kop van de eene aandoening in de andere overgaan: er is tijd noodig, om elk gevoel, door de voordracht van den dalang gewekt, te verwerken. En bovendien: elke tijd van den nacht wekt bij den toeschouwer een eigen soort van gevoel, dat bijv. om 11 uur niet gelijk is aan dat van 3 uur. En deze inwerking van de nachtelijk uren op het gevoel van den toeschouwer moet noodzakelijk verandering ondergaan of zelfs geheel verdwijnen, als de voorstelling reeds om 1 uur is geëindigd en de verschillende onderdeelen vallen op uren vóór dat tijdstip.

b. De wajang voorstelling is in oude tijden door de hoogst staanden op kunstgebied onder de Javanen geregeld en vastgesteld. Moet er verandering in worden aangebracht, dan zal dit zeker ook door niet minder hoogstaande kunstenaars moeten geschieden, om de vertooning te houden op het hooge peil, dat ze nu bezit. Waar is nu deze hoogstaande hervormer (tijang linangkoeng) te vinden? Laten wij met het invoeren van verandering wachten tot hij zich aanmeldt. Het doel van de wajang-kunst is – evenals dat van vele andere soorten kunsten – uit te drukken, wat niet stoffelijk kan worden uitgebeeld. Om aan deze moeilijke opgaaf te voldoen, heeft de dalang een heelen nacht noodig. Wij zullen moeten afwachten, of iemand in de helft van den tijd dezelfde uitwerking kan bereiken.

c. De eigen cultuur vormt de grondslag van het volksbestaan. Bij het tot uiting brengen van die cultuur in een wajang-voorstelling moet het een vraag van zeer ondergeschikt belang zijn, of men „wel kan wakker

blijven". Verkorten staat hier gelijk met „verwoesten". Men zegt, dat de wajang op den duur zal verdwijnen. Maar dat is niet het wezenlijke van de zaak: komt het zoover, dat men geen wajang-voorstelling meer bijwoont, dan is het ware J a v a a n s c h e g e v o e l, de geest van het oude Java, verdwenen! Daar gaat het om!

d. Ten slotte vindt het voorstel Jogja (twee soorten van voorstelingen: één gedurende den heelen nacht en één verkorte, ter keuze van belanghebbenden) bij sommigen instemming. Houdt men rekening met de practijk, dan zal men zooveel mogelijk trachten de onverkorte voorstelling te geven in den nacht, voorafgaande aan een vrijen dag.

J. K.

KRIDO-JATMOKO.

Sedert korten tijd bestaat er te Weltevreden, misschien voor heel velen nog onbekend, een vereeniging welke zich ten doel stelt de Javaansche kunst te beoefenen en te bevorderen. Het is waarschijnlijk niet ondienstig, om in Djawa een verslag te geven van het eerste levensjaar dezer Vereeniging.

V o o r g e s c h i e d e n i s.

Het trok sedert lang de aandacht, dat te Weltevreden, waar toch duizenden Javanen hun woonstee hadden en onder welke duizendtallen toch ook zeer ontwikkelden zich bevonden, een Kunstvereeniging nog geen levensvatbaarheid had getoond. Wel waren er verspreide vereenigingen, maar deze leden aan de ongunstige omstandigheden, waaronder Weltevreden verkeert: de afstanden zijn hier erg groot, waardoor men elkander moeilijk kan bereiken, goede leiders zijn er moeilijk te vinden; een geschikt gebouw èn voor de oefeningen èn voor de demonstraties hadden wij er niet en ten slotte ontbrak de voor een kunstvereeniging zoo vitale factor van belangstelling hetzij van den hoogen Javaanschen adel, hetzij (wat voor Weltevreden meer aangewezen was) van het algemeen en in het bizonder ook van Westersch publiek. De bizonder gunstige voorwaarden waaronder in de Vorstenlanden, onder de hooge bescherming der Javaansche Vorsten en prinsen, de kunst bloeide, waren natuurlijk voor Weltevreden niet weggelegd. Bleef dus over de belangstelling van het publiek te vragen.

Tegen medio 1921 werden door den heer Ir. van Leeuwen een paar lezingen georganiseerd over de groote Indische heldendichten, het R a m â y a n a m en het M a h â b h â r a t a m en werd de voordracht opgeluisterd en geïllustreerd door eenige Wireng-dansen die episoden uit deze heldendichten weergaven.

Hoewel nog gebrekkig, waren deze uitvoeringen toch het zaadje, waaruit zich later een organisatie kon ontwikkelen. Het enthousiasme bij de jongere intellectueelen, de studeerende jeugd, was aangevuurd en de tusschen de verschillende school-vereenigingen ontbrekende samenwerking op dit gebied bleek inderdaad mogelijk te zijn. Ook een kring van Europeesche belangstellenden bleek verzekerd te zijn, al hield dit publiek zich eerst nog wat afzijdig en passief.

O p r i c h t i n g.

In de maand September werd toen een algemeene bijeenkomst van allen, die zich voor de paar uitvoeringen geïnteresseerd en ingespannen hadden, bijeengeroepen en daar het plan ontvouwd om tot een definitieve organisatie te komen, maar omdat bijna hoofdzakelijk de studeerenden de opvoeringen hadden doen slagen en men algemeen verwachtte, dat dit ook in de toekomst zoo zou blijven, besloot men het initiatief tot de oprichting te doen uitgaan van de Studeerenden-Vereeniging Jong-Java. Behalve misschien een enkele buitenstaander die zich zou aansluiten, dacht men dat de vereeniging slechts klein zou blijven en nooit meer dan een 40- of 50-tal leden hoogstens zou tellen. Hoe zouden deze verwachtingen worden overtroffen!

O n t w i k k e l l i n g.

Allereerst werd behoefte gevoeld aan een finantieëele ruggegraat, aan costumes, aan een dansleeraar, aan een gebouw waar regelmatig geoefend kan worden, aan een com-

plete wajang-koelit. Hoe daaraan te komen, waar geen hooge beschermers in 't verschiet waren en het Java-instituut bij monde van haren toenmaligen secretaris wel veel belangstelling beloofde, doch van eenige finantieele steun niets weten wilde?

Toch, hoe groot de eerste moeilijkheden ook leken, zij werden gaandeweg overwonnen. Een leening werd gesloten van *f* 1500.— tegen 5 % rente, donateurs werden gezocht, maar de oogst was zeer, zeer gering, een dansleeraar werd verzocht te komen, eerst voor een paar maanden, omdat men eens zien wilde, hoe het gaan zou. De keuze was een gelukkige. Raden Mas Kodrat, broeder van den bekenden R. M. Poerbotjaroko, bood zich aan de Vereeniging te leiden, terwijl zijn broeder R. M. Wiradat beloofde zoo mogelijk tegen dat er uitvoeringen gegeven werden, ook te komen assisteeren.

De eerste uitvoering in het openbaar zou nu weldra gegeven worden. Men zou de lakon M i n t o-R o g o, als een der in de Westersche wereld meest bekende, geven. De groote repetitie was tegen een zeer laag entree opengesteld voor het Javaansch publiek, dat in drommen kwam opzetten en zich zeer dankbaar toonde. De uitvoering zelve trok belangrijk minder belangstelling al was het nochthans redelijk te noemen en werd een klein batig saldo nog afgedragen aan de Kartinischool.

Maar deze uitvoering bracht een plotselinge ongedachte groei. In enkele maanden nam het ledental toe tot over de 100 en men besloot spoedig de vormen te bestendigen en voor de Vereeniging rechtspersoonlijkheid aan te vragen, omdat haar bezittingen toenamen en men doende was om de gamelan van de opgegeven Javaansche societeit Paroekoenan over te nemen, welke gamelan het eigendom was van Z. H. K. P. A. A. P. Prang Wedono.

R e c h t s p e r s o o n l ij k h e i d.

Met deze aanvrage tot het verkrijgen van rechtspersoonlijkheid is de vereeniging niet gelukkig geweest. Na zes maanden geduld geoefend te hebben werden de statuten maar terug gevraagd, omdat de betooning van erkentelijkheid tegenover Jong-Java en de bepaling omtrent het bevoorrecht lidmaatschap der leden van Jong-Java in de oogen der autoriteiten blijkbaar een politiek gevaar voor de toekomst beteekenden. In de nieuw ingediende statuten werden deze punten dus maar geschrapt in de hoop op een beter slagen.

V e r d e r e   w e r k z a a m h e d e n.

De jonge Vereeniging heeft zich in het afgeloopen jaar vrij goed geweerd. Behalve de M i n t o-R o g o, werd nog de nieuwe lakon D w i t o-W o n o ten tooneele gebracht. De leden verleenden hun assistentie door het leenen van costumes, zoowel als door actieve deelname bij uitvoeringen te Buitenzorg en Serang. De dansleeraar leidde een uitvoering te Garoet en Serang. Verscheidene malen werd steun verleend aan kleine uitvoeringen van andere plaatselijke Vereenigingen, een avond voor de leden werd georganiseerd, een uitvoering van de M i n t o-R o g o werd te Bandoeng gegeven op uitnoodiging van den Kunstkring aldaar, welke uitvoering zeer wel geslaagd mag heeten, een demonstratie-avond in samenwerking met den kunstkring te Batavia wakkerde opnieuw de belangstelling aan, terwijl het jaar besloten werd met een wajang-koelit vertooning van de lakon K r e s n o-G o e g a h voor leden en genoodigden, terwijl in voorbereiding is de uitvoering van de lakon D e   g e s c h i e d e n i s   v a n   P r a b o e   N o l o.

F i n a n t i e e l e   s i t u a t i e.

Deze is niet ongunstig te noemen, alhoewel nog 2|3 van de aangegane leening van *f* 1500.- op het tweede levensjaar moest worden overgeschreven. Er zijn nu ongeveer 100 leden, die de volle contributie van *f* 1.— per maand betalen en 50 leden van Jong-Java die alle te samen voor *f* 15.— per maand lid zijn. Bovendien komt er aan maandelijksche donatie *f* 37,50 binnen. Daar staan verschillende permanente uitgaven tegenover, zooals het tractement van den dansleeraar, de consumptiekosten bij de 2 wekelijksche oefeningen, de vrij hooge kosten voor de nijogo's (gamelanspelers) voor de oefeningen, de contributies voor het gestichte gamelan-fonds (waaruit de afbetalingen geschieden van de slendrogamelan die Z. H. P. A. A. P. Prang Wedono

zoo welwillend aan de Vereeniging heeft afgestaan), van het costuum-fonds en het fonds voor uitvoeringen (dat momenteel uit de geleende gelden bestaat, welke echter in 2 jaren afgelost moeten worden).

Hieruit blijkt wel hoe alleen een wijs en voorzichtig beleid alles in goede banen kan houden en de taak van den Voorzitter is geen geringe, als hij bovendien nog zorgen moet voor het blijvend enthousiasme. Gelukkig wordt hij door een staf werkers terzijde gestaan, welke met hem toonen zullen dat een idealistische organisatie als deze Vereeniging, ook onder uitsluitend Javaansche leiding kan blijven bestaan en bloeien.

Wenschen voor de toekomst.

Deze zijn legio. Wel in de eerste plaats is noodig en gewenscht de samenwerking met de bestaande Bataviaasche Kunstkring op de voet zooals bij de laatste demonstratieavond geschiedde. Ook zoo mogelijk met het Java-Instituut, zonder nochtans daarin op te gaan.

Dan een grooter aantal dansleeraren. Een enkele is gebleken veel te weinig te zijn. Men zou op een 10-tal moeten steunen waarvan er vier zeer goede en de andere zes als assistenten. Bovendien zou er onderricht gegeven moeten worden in zang, gamelan, spel e.a. kunsten, welke alle op het programma staan ter beoefening. Maar dat kost handen vol geld en donateurs zijn schaars op het oogenblik, terwijl de gemeente Batavia wel niet zoo gul zal zijn als haar Semarangsche zuster en ook het gemis aan een niet al te dure en toch geschikte zaal voor voorstellingen (een Regentspendoppo bijvoorbeeld) de kas telkens duchtig aderlaat.

Bestuur.

Het bestuur van de Vereeniging bestaat uit een 11-tal leden, t.w.

Mas Kadiroen, Voorzitter, Matramanlaan — Mr. Cornelis.

Raden Soepomo, Onder-Voorzitter, Rechtsschool.

Raden Irawan, Secretaris, (H.B. Telef. dienst).

Raden Mas Soelijo, Penningmeester, id.

Raden Soegandie, Voorzitter commissie van uitvoering. (Djati Baroe).

Raden Maamoen, Commissaris, (Stovia.)

Raden Soewardjo, Comm. (Bestuurschool.)

Raden Mas Sastrodipoero, (Comm. id.)

Raden Abdoel Moechni, Comm. (Kweekschool.)

Raden Goenawan, Comm. (Gemeente Secretarie.)

Radan Salamoen, Comm. (Voorb. afd. Rechtsschool).

Eindbeschouwingen.

Het bovenstaande moge den lezers een bewijs zijn, dat er te Weltevreden, zoo ver van het centrum der Oud-Midden-Javaansche Cultuur-tradities toch hard gearbeid wordt aan de weder opbloei daarvan. Dat nu en dan een geheel nieuw element daarbij wordt geïntroduceerd, waardoor aan een tint van modernisme niet is te ontkomen o.a. bij de opvoeringen op een schouwburg-tooneel, lijkt ons eerder een aanwinst dan een verlies, omdat toch eenmaal het idee van den Heer Karsten in vervulling zal moeten gaan, wil de kunst niet blijven hoofdzakelijk voor Vorsten en den hoogen adel, maar binnen het bereik komen van velen.

Ook het streven om lakons welke blijkbaar zeer gehavend en voorstellingen bedoelen te zijn van episoden uit het Mahâbhâratam en Ramâyanam te restaureeren, de Javaansche mystiek er in terug te brengen waar die verloren mocht zijn gegaan en zelfs nieuwe lakons te construeeren naar de oude gegevens is een teeken van leven en bloei en het geeft de gerechte verwachting dat de Vereeniging Krido-Jatmoko haar taak zal weten te vervullen.

Bestuur van K. J.

BOEKAANKONDIGING

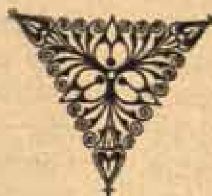
Mudra's op Bali (handhoudingen der priesters). Teekeningen door Tyra de Kleen. Tekst van P. de Kat Angelino. — Uitgaaf van Folkwang Verslag G. M. B. H. Hagen i. W. und Darmstadt. (Adi Poestaka) 's Gravenhage.

Dit pas verschenen werk — Band XV van „Schriften-Reihe Kulturen der Erde — geeft heel wat meer dan de titel aanduidt.

Behandeld worden achtereenvolgens: De godsdienstige begrippen (op Bali). — Het leven der priesters. — Het priesterlijk ceremoniëel. — De huisritus. — De handhoudingen. — De priesterboeken. — Balische mantra's. En op deze tekst volgen 57 reproducties van teekeningen in kwarto-formaat, welke alle besproken handelingen en handhoudingen van den Balischen priester bijzonder duidelijk weergeven.

Een werk, dat doet zien, hoeveel merkwaardigs er nog uit den ouden tijd is blijven door gloeien op dat merkwaardige eiland en dat over de boven genoemde onderwerpen een aantal belangrijke — grootendeels tot nog toe niet bekende — gegevens bevat.

Een boek, dat ieder moet bezitten, die belang stelt in Balische — en in Oud-Javaansche — cultuur en godsdienst. We hopen er later uitvoerig op terug te komen.

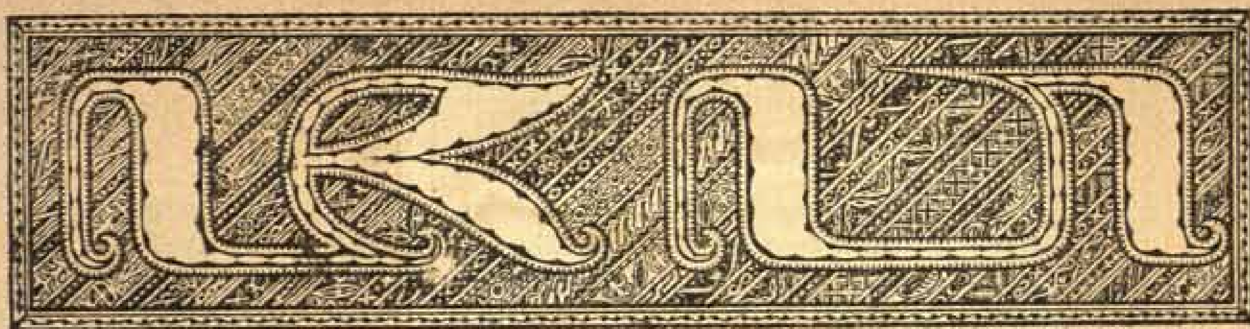

BASRELIEF VAN DEN BOROBOEDOER.

Geboorte van Buddha.

(Zie verder Plaat I. No. 1)

DJÅWÅ

DRIEMAANDELIJKSCH TIJDSCHRIFT uitgegeven door het Java-Instituut bij N.V. Drukkerij A. Emmink, Rijswijkstraat 25, :- Weltevreden. -:

Onder Redactie van Dr. Raden Ario Hoesein Djajadiningrat, J. Kats, S. Koperberg en M. Soeriadiradja.

Secretariaat der redactie: Java-Instituut, Weltevreden.

NUMMER 2 JUNI 1923

INHOUD

LIJST VAN ILLUSTRATIES

De Javaansche dans

door P. A. Soerjadiningrat

De Javaansche dans, zooals die bijv. bij een wajang-wong voorstelling wordt uitgevoerd, bestaat uit een aantal bewegingen, waarbij niet alleen been en voet, maar ook romp, arm en hand, hals en hoofd een rol hebben te vervullen.

Naar de beide voornaamste centra, waarin deze kunst beoefend wordt, onderscheidt men een Solo'schen en een Jogja'schen dans. De eerstgenoemde vindt men, behalve in Soerakarta, in Banjoemas, Pekalongan, Semarang, Rembang, Madioen en Kediri. De Jogja'sche dans is in zwang in Jogjakarta en Kedoe.

De hoofd-verschillen tusschen deze beide takken van eenzelfden stam zijn, volgens P. A. Soerjadiningrat te Jogjakarta, als volgt te omschrijven :

1. De Solo'sche houding is fijn en lenig, de Jogja'sche heldhaftig en krachtig.

2. Bij den Jogja'schen dans wordt de rug meestal recht gehouden, voor den Soloschen dans schijnt dit geen bepaalde eisch te zijn.

3. Bij het z.g. „njirig" loopt de danser te Jogja op de teenen, te Solo niet.

4. Bij den vrouwendans worden te Solo de bovenarmen tegen den romp gehouden, te Jogja niet.

Boven werd reeds de onderscheiding genoemd van vrouwen- en mannen-dans. De laastgenoemde kan nog worden verdeeld in „aloes" (fijn ; zacht) en „gagah" (sterk ; krachtig).

Tot nog toe bestond de opleiding in de danskunst eenvoudig in het nabootsen van de bewegingen van een geoefend danser.

Toen echter eenige jaren geleden te Jogja een muziek- en dansvereeniging, Krida Beksa Wirama, werd opgericht en verscheidene leerlingen van de daar gevestigde mulo- en middelbare scholen zich aanmeldden voor het ontvangen van onderwijs, ontstond er behoefte aan een serie van elkaar in moeilijkheid geleidelijk opvolgende oefeningen, waarmee het gestelde doel het zekerst en in den kortst mogelijken tijd kan worden bereikt. Het resultaat van vele hieromtrent gehouden besprekingen werd neergelegd in een handleiding, waarin de voornaamste bewegingen zijn afgebeeld en van een korte toelichting zijn voorzien. De „dans-meester" wordt hierdoor niet overbodig, maar zijn taak wordt zeer vergemakkelijkt, eenerzijds doordat hij nu een wel-overdachte leidraad bij zijn onderwijs bezit en anderzijds doordat de leerling bij de instudeering van houdingen en standen thuis niet meer uitsluitend op zijn geheugen is aangewezen. Ook daar, waar men over minder goed geschoolde dans-onderwijzers beschikt, zal deze leergang goede diensten kunnen bewijzen.

De cursus is verdeeld in drie afdeelingen:

I. Houdingen en standen, welke als grondslag van de verschillende dans-figuren zijn te beschouwen.

II. Dans-bewegingen in verband met de begeleidende muziek (ontwikkeling van het maatgevoel).

III. Het leggen van uitdrukking in den dans, waardoor er „leven" in de verschillende lichaamsbewegingen wordt gebracht.

***

Hieronder wordt de eerste afdeeling — toegelicht in de bijbehoorende afbeeldingen — nader omschreven. Bij ijverige en degelijke studie kan deze in ongeveer twee maanden worden doorgewerkt.

LEERGANG VOOR DE BEOEFENING VAN DEN JAVAANSCHEN DANS.

1ste Afdeeling.

1. Stand.

1. a. en b. Zich in postuur stellen: de schouderbladen vlak ; de rug gestrekt ; borst naar voren ; buik ingetrokken.

Doel : een goede lichaamshouding en rechten stand.

2. t/m 6. Been en voet.

2. Stand van de beenen : van elkaar ; de voeten naar buiten gericht.

Doel : een goede plaatsing van de voeten en een rechte en flinke houding.

3. Het neerzetten van de voeten.

Doel : voorbereiding tot het uitvoeren van de tajoengan-dans (het loopen, uitgedrukt in dansbeweging).

4 a. en b. Het buigen van rechter- en linkerbeen.

Doel : het verkrijgen van een goede houding van been en heup bij het beenbuigen.

5. Het buigen van beide beenen; houding: rechtop.

Doel : een goede houding van dij en heup.

6. Het heffen van rechter- en linkerbeen.

Doel : buigen en heffen van het been.

7. t/m 11. Arm en hand.

7. Handhouding „ngroedji" : de vingers aaneengesloten naast elkaar; de duim tegen de handpalm; de pols gebogen en de hand omhoog gericht.

Doel : Oefening van handhouding en polsbeweging (wordt dikwijls alleen met de linkerhand uitgevoerd).

8. Handhouding „ngepel" : pols gebogen ; hand omhoog gericht ; vingers gebogen met de toppen tegen de handpalm ; de pink een weinig opgericht ; de duim gebogen met de top tegen het midden-gedeelte van den wijsvinger.

Doel : houding van vingers en pols van linker- en rechterhand.

9. Handhouding „Njempoerit": pols gebogen; hand omhoog gericht; top van den duim tegen top van den gebogen wijsvinger; daarnaast de beide andere vingers gebogen; pink eveneens gebogen, maar een weinig opgericht.

Doel: houding van vingers en pols (alleen van de rechterhand).

10. Handhouding „Ngiting": pols gebogen, hand omhoog gericht; top van den gebogen middelvinger op die van den omhoog gerichten duim; de overige vingers en de pink een weinig gebogen.

Doel : houding van vingers en pols (gewoonlijk alleen van de linkerhand).

11. Buiging van de armen.

Doel: houding van rechter- en linkerarm in verband met de dansbeweging.

12. De hals.

12. In postuur staande het hoofd rechts en links draaien.

Doel: oefening in het draaien van het hoofd.

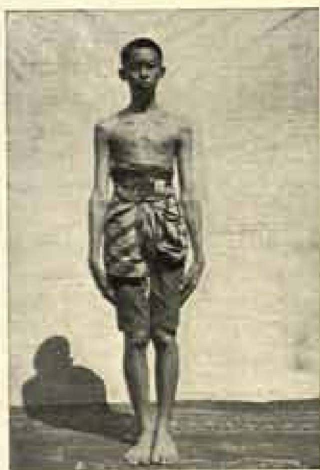
13 t/m 16. Sila en Sembah.

13. Knielen : romp, hals en hoofd rechtop ; de linkerhand in de houding „ngiting" (zie 10); de rechterhand „ngepel" (zie 8) ; het lichaam rustende op de hiel van den rechtervoet, waarvan de voetzool gestrekt is; de dijen van elkaar; de linkervoet buitenwaarts gericht, de teenen een weinig omhoog.

Doel: oefening in het buigen van hand en voet.

14. a en b. „Sila marikeloe": de handen gevouwen; de ellebogen rustende op de knieën; de duimen opgericht met de toppen tegen elkaar; rechtervoet vóór de linker met de voetzool onder de linkerknie; het lichaam licht voorover gebogen.

Doel: oefening in het sila-zitten in verband

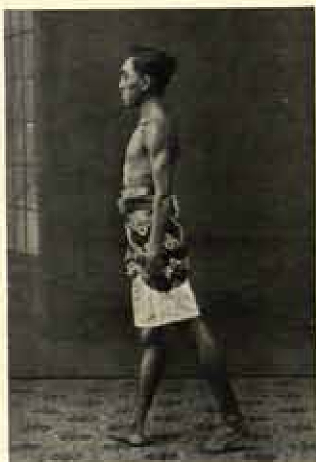
1a.

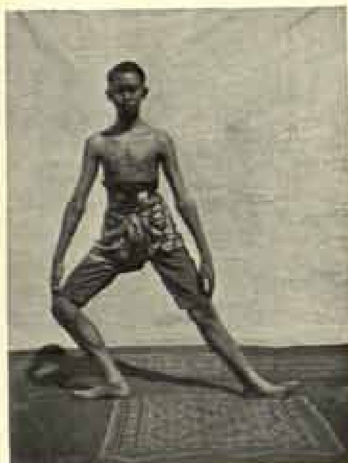
1b.

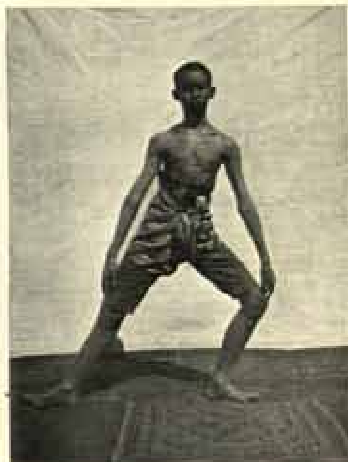
2.

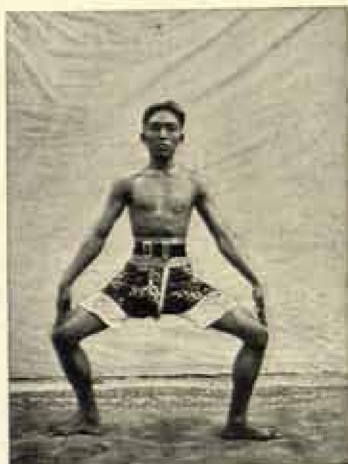
3.

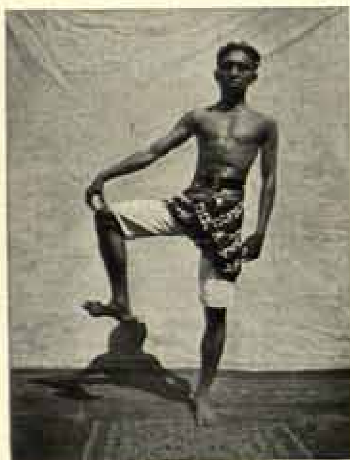
4a.

4b.

5.

6.

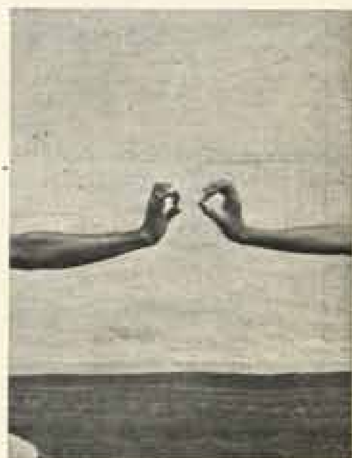
7.

8.

9.

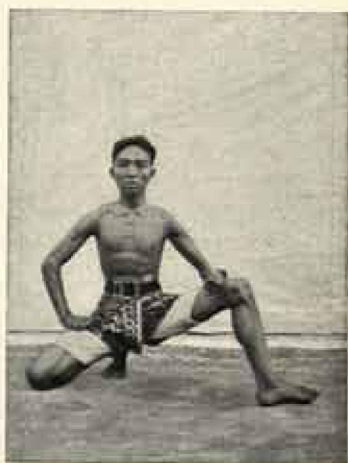
10.

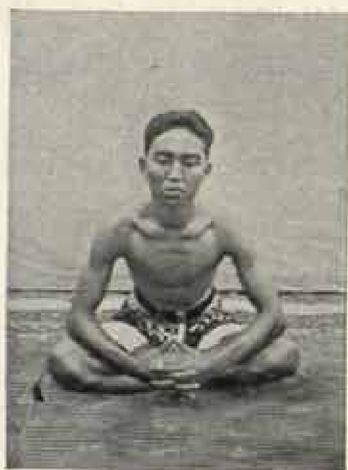
11.

12.

13.

14a.

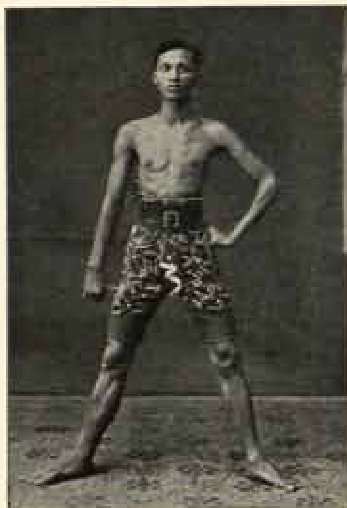
14b.

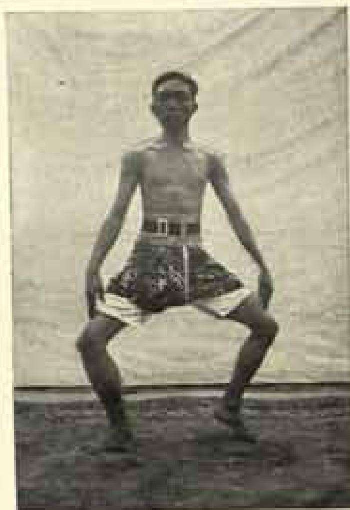
15.

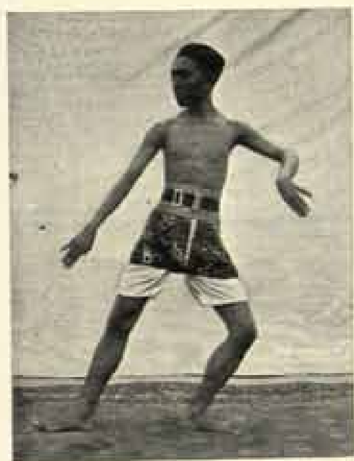
16.

17.

18.

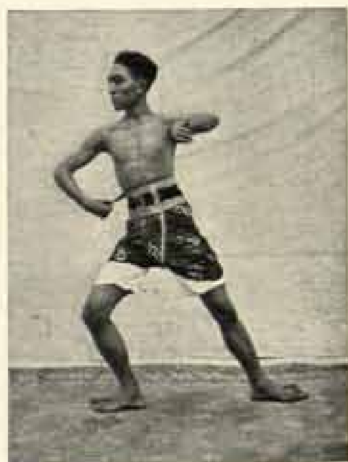
19a. 21a.

19b.

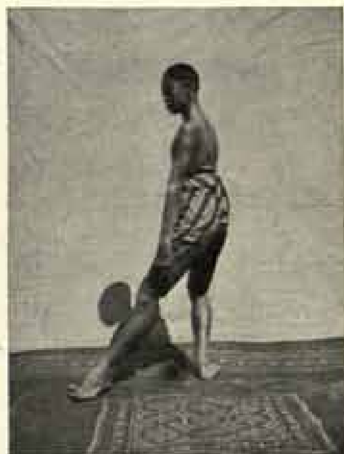
20a.

20b.

21b.

22.

23a.

23b.

24a.

24b.

met den dans; lenig maken van de beenen.

15. Een sembah maken terwijl men sila zit: de handen opgeheven met de palmen tegen elkaar; de vingers gestrekt; de duimen omhoog gericht; de ellebogen geheven; de voetzool van de knie af; de romp rechtop.

Doel: oefening van armen, beenen en romp bij het maken van een sembah.

16. Een sembah maken, knielende (op één been:): de handen als in 15; romp en hoofd rechtop.

Doel: als in 13 en 15.

17 t/m 24. Lichaamshouding.

17. Houding rechtop: linkerhand in de zij, rechterarm gestrekt; beenen van elkaar, voeten naar buiten gericht.

Doel: het verkrijgen van een goede lichaamshouding.

18. Stand met gebogen knieën: het lichaam een weinig voorover gebogen; armen gestrekt; voeten naar buiten gericht, de teenen opwaarts gebogen.

Doel: voorbereiding van den stand bij den tajoengan-dans en voor de houding van den speler bij den gang naar de hem aangewezen plaats. (Zij, die geoefend zijn in den dans, nemen steeds deze houding aan in het dagelijksch leven, als zij zich, uit eerbied voor een meerdere, in voorover gebogen houding voortbewegen).

19. Het neerzetten van de voeten.

a. Fijne dans: het lichaam in postuur; de vingers van rechter- en van linkerhand naast elkaar gestrekt (zie 7); het hoofd naar rechts gewend; de voeten buitenwaarts gericht, de teenen opwaarts gebogen. Vóórdat de voet wordt neergezet, wordt die een weinig opgeheven.

b. Krachtige dans: het lichaam in postuur; de vingers van de linkerhand naast elkaar gestrekt, de rechterhand in de zij; verder als bij a, doch de voet wordt vóór het neerzetten hooger opgeheven.

Doel: plaatsing van de voeten.

20. Rechts overbuigen.

a. Fijne dans: houding van hoofd, armen en beenen als bij 19 a.

b. Krachtige dans: houding van hoofd, armen en beenen als bij 19 b.

Doel: oefening voor heup en lendenen.

21. Het terugtrekken van het been.

a. Fijne dans: als bij 19 a. Het been wordt langzaam terug getrokken.

b. Krachtige dans: als bij 19 b. doch rechts overhellend en het hoofd naar links gericht. Het been wordt met een ruk (krachtig) terug getrokken.

Doel: oefening in het terugtrekken van den voet.

22. Het neerzetten van de voeten voor den tajoengan-dans: het lichaam in postuur, de voeten buitenwaarts gericht; de teenen opwaarts gebogen; het hoofd rechts of links gewend in verband met de plaatsing van de voeten (wordt de linkervoet vóór geplaatst, dan wordt ook het hoofd naar links gewend en omgekeerd).

Doel: beweging van het hoofd in verband met de plaatsing van de voeten.

23. Tajoengan.

a. Fijne dans: het lichaam in postuur; de voeten buitenwaarts gericht; de teenen van den voet, die voortschrijdt, worden opwaarts gebogen; de vingers van de rechterhand „njempoerit" (zie 9) of „ngiting" (zie 10), die van de linkerhand „ngroedji" (zie 7) of „ngiting" (zie 10), en daarna met een zwaai naar voren deze hand in de zij; het hoofd naar rechts of links gewend in verband met de vóór-plaatsing van rechter- of linkervoet.

b. Krachtige dans: als a, doch arm en been hooger opgeheven. De hand wordt niet in de zij geplaatst.

Doel: oefening in gelijktijdige beweging van voet, hand en hoofd; lenig maken van de been-gewrichten, opdat de bewegingen niet houterig of met schokken worden uitgevoerd.

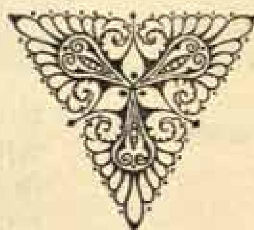
24. Ombak-toja- (= golf).

a. Fijne dans: als bij 23 a, doch de knieën licht gebogen.

b. Krachtige dans: als bij b, doch arm en been hooger opgeheven. De hand wordt niet in de zij geplaatst.

Opm.: Bij „tajoengan" (23) schrijdt de danser voort, bij „ombak toja" wordt het been slechts opgetrokken, de danser blijft op de plaats staan.

Doel: oefening in het optrekken van het been met gelijktijdige arm- en hoofdbeweging. (De afbeelding geeft het begin van deze figuur aan, de hoofdbeweging begint pas hierna).

Het Roewatanfeest in de desa Karangdjati in Bagelen

door Inggris

Onder de Javanen, lang niet bij allen, bestaat tot heden nog het geloof, dat hem, die een dandang (een rijstpot) doet omvallen of een gandik (een rolsteen) dan wel een pipisan (een wrijfsteen) stukbreekt, een ongeluk zal treffen.

Ter afwering van dat onheil laat de Javaan de wajang spelen, een feest, dat bij de Javanen bekend staat onder den naam van roewatan. — Het woord „ngroewat" beteekent: verlossen of bevrijden. — Het doel van dat feest is dan om iemand, die een fout of misdaad heeft begaan zooals 't stukmaken van een pipisan enz. te bevrijden van de straf, die Betara Kala hem opleggen zal.

Wordt de roewatan, gelijk het feest heet, niet gegeven, dan sterft de schuldige. De Javaan zegt dan, dat de schuldige of de misdadiger ten eene male de prooi is geworden van Batara Kala, den verdelger.

De gebruikelijke lakon bij ngroewat heet dan ook lakon roewatan. Volgens de mij verstrekte inlichtingen heet deze lakon op andere plaatsen niet roewatan, doch lakon Moerwakala.

Hierbij zij opgemerkt, dat in Bagelèn deze lakon in den regel alleen door bejaarde dalang's word opgevoerd, aangezien de jonge wajangvertooners in de meening verkeeren, dat zoo'n lakon hun niet betamelijk is.

De bewoners van de desa Karangdjati in Bagelèn, waarvan de hierbij gevoegde lakon afkomstig is, geven het roewatan-feest niet alleen ingeval dat er een dandang omgevallen of een gandik dan wel een pipisan stuk gebroken is, maar ook wordt dat feest gegeven bij de geboorten van onder opgesomde kinderen :

1. Botjah ogal-agil, d.i. een broeder- of zusterloos kind.

2. Botjah kedana-kedini, dit zijn een jongen en een meisje van twee kinderen.

3. Botjah kembang sepasang, d. z. twee gezusters.

4. Botjah oeger-oeger lawang, d. z. twee gebroeders.

5. Botjah pantjoeran kapit ing sendang, d. z. drie eenige kinderen, waarvan 't oudste een meisje, 't middelste een jongen en het jongste een meisje is.

6. Botjah sendang kapit ing pantjoeran, d. z. drie eenige kinderen, waarvan 't oudste een jongen, 't middelste een meisje en het jongste een jongen is.

7. Botjah pendawa, d. z. vijf gebroeders.

8. Botjah pendawa padangan, d. z. vijf eenige kinderen, allen meisjes.

9. Botjah kembar, d. z. tweelingen, onverschillig van welke kunne.

Op andere plaatsen kan het roewatanfeest ook worden gegeven voor belangrijke gebeurtenissen, zooals bij verhuizing, 't oogsten van rijst, bij geboorten, enz. Voorts behooren bij de roewatan, naar de dalang beweert, verschillende gereedschappen, welke men noodig heeft voor 't leven, zooals: landbouwwerktuigen: een ploeg, een egge, een patjol, een rijstmes, enz. Timmermans-gereedschappen: een zaag, een bijl, een vijl, een schaaf, enz. Het keukengerei: een rijstpot, een ketel, een kendi, een wan, een pan, enz., enz. Ook ziet men er heel vaak: wit katoen, een kain, een hoofddoek, een slendang, e.d. Vandaar dat degene, die 't roewatanfeest viert, al die benoodigdheden moet koopen, wat een behoeftigen dessaman duur te staan komt. Het komt daarom meermalen voor, dat hij die benoodigdheden van zijn vrienden en zijn familieleden ten geschenke krijgt. Het kind, voor wie 't roewatanfeest gegeven wordt, moet gedurende 't opvoeren van den lakon in een stuk wit goed gewikkeld zijn of bij gemis daarvan mooie kleeren dragen en bij den dalang zitten.

In de desa Karangdjati geschiedt 't ngroewat zoowel overdag als 's nachts. In andere desa's laat men daarentegen, wanneer men de voorschriften van de roewatan stipt na-

leeft, de wajang uitsluitend 's nachts spelen, in welken tijd het kind dan wakker moet blijven.

Kort voor de lakon eindigt, wordt door den dalang een bezweringsformulier over 't kind uitgesproken en tot slot van 't ngroewat wordt de wajangpop, voorstellende Batara Kala, op het dak weggegooid, terwijl 't kind hard weg moet loopen. Daarna worden de bij het feest gebruikte benoodigdheden en de daarbij behoorende sadjèn den dalang als loon toebedeeld.

Er dient nog te worden vermeld, dat men in de desa Karangdjati voor het ngroewat een anderen regel volgt en wel: Degene, die 't roewatan-feest viert, krijgt de benoodigdheden van zijn dorpsgenooten ter leen, na afloop van 't feest ontvangt de dalang van den huisheer een som gelds, groot ƒ 34.— (vier en dertig gulden), de afkoop van de voorwerpen (Jav. doewit tebasan).

Daarbij komt nog de sadjèn, bestaande uit een kip, drie berock's rijst en verder lekkernijen (Jav. toekon pasar). De ouders en 't kind mogen den heelen nacht niet naar bed gaan, daar het volksgeloof het er voor houdt, dat anders het kind nog eenig onheil zal overkomen.

Het kiezen van den dag, waarop het feest plaats moet vinden, wordt meestal overgelaten aan den vader van het kind. Zoo niet, dan wordt de tijd bepaald door den dalang, die gewoonlijk zegt, dat Anggara-kasih d.i. Dinsdag-Kliwon de goede tijd is om den lakon roewatan op te voeren. [De Javaan beschouwt Anggara-kasih als de heilige dag. De gewone naam daarvan is Slasakliwon. De zeven dagen Achad, Senèn, Slasa, Rebo, Kemis, Djoemoewah en Saptoe heeten immers ook wel:

Dité (Skr. âditya-wâra = Zondag), Soma (Skr. Somawâra = Maandag), Anggara (Skr. Anggâra = Dinsdag), Boeda (Skr. Budhawâra = Woensdag), Respati (Skr. Brhaspati = Donderdag), Soekra (Skr. Çukra = Vrijdag) en Toempak = Zaterdag.

Ook worden de vijf marktdagen: Legi, Paing, Pon, Wagé en Kliwon, respectievelijk ook wel genoemd: Petakan, Abritan, Djenéjan, Tjemengan en Mantjawarna].

Hieronder volgt de lakon „Roewatan" uit de desa Karangdjati.

De lakon „Roewatan" opgevoerd in de desa Karangdjati bij Gombong.

De kaindran werd in opschudding gebracht door een prinses, genaamd Dewi Tenana, die op het strand ascese deed met het doel om te kunnen huwen met iemand, die in het bezit was van een adji „Sastra-Djendra-Ajoeningrat." (Een adji is een tooverspreuk, die de kracht heeft om iets teweeg te brengen).

Batara Indra liet Nerada toen bij zich komen om te beraadslagen, hoe Hij het moest aanleggen om het oproer te dempen.

Op aanraden van Batara Nerada begaf God Indra zich, gezeten op een vogel, genaamd Indra-Semèi, naar de aarde, waar de prinses Dewi Tenana haar kluizenaarsleven leidde.

Op de vraag van Batara Indra, waarom zij aan het strand zat, gaf deze hem ten antwoord, dat zij dengene tot haar gemaal verkoos, die den z.g. „adji" Sastra-Djendra-Ajoeningrat" bezat.

Door de schoonheid van de prinses Dewi Tenana raakte God Indra op haar verliefd en vertelde, dat hij in 't bezit was van den gewenschten adji. waarna de prinses zich aan den wensch van God Indra onderwierp om zich als zijn gemalin naar den kaindran te begeven.

Op den vogel Indra-Semèi trokken ze door de lucht in de richting van kaindran. Gedurende den tocht bekroop den God Indra een verlangen naar de bruid dat hij echter moest bedwingen, omdat de prinses dit thans nog onvoegelijk achtte.

Het toeval wilde, dat de kama (d.i. het mannelijk zaad) van Indra ter aarde viel, en dit den naam kreeg van „kama-wedi" (d.i. het zaad, dat in 't zand is gevallen).

Een poosje later bereikten Batara Indra en Dèwi Tenana den kaindran, waarin God Nerada aanwezig was om Indra en de prinses feestelijk te ontvangen. Na een gesprek met Nerada verzocht Indra aan God Nerada met andere déwa's naar de aarde te dalen om 't „Kama-wedi" te niet te doen, uit vrees nl., dat daaruit later wellicht een felle tegenstander van Indra zou ontstaan.

Bijgestaan door talrijke dewa's trok Batara Nerada met zijn volgelingen naar het strand, waar zich „Kama-wedi" bevond om dezen te vernietigen. Door de dewa's werd „Kama-we-

di" van alle kanten met pijlen beschoten, met 't gevolg, dat hij in de volle zee terecht kwam, waarnaar hij „Kama-ombak" werd genoemd. (Het Javaansche woord: ombak beteekent: golf).

Opnieuw werd „Kama-ombak" met duizenden pijlen beschoten, totdat hij terecht kwam op het strand en den naam kreeg van „Kama-woeroeng." De dewa's hoopten namelijk, dat uit het mannelijk zaad geen mensch zou ontstaan. Het woord woeroeng heeft de beteekenis van: mislukt zijn.

De dewa's waren hiermede nog niet tevreden, en zij beschoten Kama-woeroeng weder met geduchte wapens met het gevolg dat hij de gedaante aannam van een mensch en door de déwa's „Kamadadi" (d.i. 't mannelijk zaad, waaruit een kind ontstaat) werd genoemd. Daarna ging hij heimelijk naar kaindran om te weten te komen, wie zijn vader was. In den kaindran gekomen trof hij Dewi Tenana, zijn moeder, aan, van wie hij den naam van „Bambang Koemali" ten geschenke kreeg, waarop hij zich naar God Indra begaf met de vraag, of Hij hem, naar de prinses hem had gezegd, verwekt had. God Indra wilde hem als zijn zoon erkennen, mits hij Batara Kala, den gezworen vijand van Indra, uit den weg kon ruimen en als bewijs hiervan het bloed en de lever van Batara Kala naar kaindran bracht. Dit nam Bambang Koemali op zich en welgemoed begaf hij zich naar de verblijfplaats van Batara Kala, die in druk gesprek was met andere dewa's. Bij Batara Kala gekomen, gaf Bambang-Koemali hem te kennen, dat hij op last van Indra hem moest dooden.

Spoedig waren Bambang-Koemali en Batara Kala in gevecht gewikkeld, waarbij Bambang-Koemali zich in den beginne van zijn tegenstander moest verwijderen. Gewapend met een patrem (een kleine dolk) van Batara Nerada trok Bambang Koemali ten laatste weder te velde, met 't gevolg, dat Batara Kala het onderspit dolf. Het bloed en de lever van Batara-Kala werden door Bambang Koemali als bewijs van zijn overwinning God Indra aangeboden. Deze dronk met uitbundige vreugde het bloed op, en at de in veertig stukken verdeelde lever op. Het toeval wilde, dat één dier stukken voor Bambang-Koemali op den grond viel. Bambang-Koemali, die een onweerstaanbaren trek naar de lever kreeg, raapte dat stukje lever op en slikte het in. Door het eten van dat stukje nam hij onverwachts een gedaante aan van een reus, dien Indra den naam van Kandang Kala gaf. Op verzoek van Batara Indra trok de reus toen naar Tegalkepanasen bij zijn zuster Dewi Larapanas, met wie hij zijn verder leven moest slijten.

Volgens het volksgeloof at de reus geweldig veel. Van Déwi Larapanas kreeg hij dagelijks vijf-en-twintig djembangan (tobbe) sajoer en hij ging heel vaak op de jacht om wilde dieren te vangen in het nabijgelegen woud. Beladen met wild keerde hij gewoonlijk tegen 't vallen van den avond naar Tegalkepanasan terug, om vervolgens zijn buik te vullen. Op een dag kwam de reus Kandang Kala heel laat in den avond thuis, terwijl zijn zuster Dèwi Larapanas nog niet klaar was met 't bereiden van zijn gerechten.

Daar zij bevreesd was, hiervoor een standje van haar broeder te krijgen, repte zij zich om de groenten in stukken te snijden, met het noodlottig gevolg, dat zij zich in den vinger sneed en het uit de wond gespoten bloed in één der tobben terecht kwam.

Eer de reus Kandang Kala zich ter ruste begaf, deed hij zich tegoed aan de klaar gezette spijzen en onder het eten merkte hij, dat de sajoer in de kuip, waarin het bloed van Déwi Larapanas was, veel lekkerder smaakte dan de andere, waarom hij zijn zuster vroeg, wat voor ingrediënten zij in die kuip had gedaan. Nadat het hem gebleken was, dat de voor hem bestemde sajoer bespoten was met haar bloed, wilde hij haar om het leven brengen teneinde haar bloed te kunnen drinken.

Zoodra de avondschemering gevallen was en Dewi Larapanas zich te slapen had gelegd, pakte hij haar beet, doch Dèwi Larapanas, wie de angst om het hart sloeg, sprong op en ontsnapte gelukkig aan het gevaar. De reus Kandang Kala vervolgde haar, maar zij liep hard weg, baande zich een weg door heg en struik, totdat zij ten laatste besloot naar kaindran te gaan om zich onder bescherming van God Indra te stellen. Deze had met Dèwi Larapanas te doen, sprong daarom voor haar in de bres en verbood Kandang Kala zijn zuster het leven te benemen. Kandang Kala beloofde God Indra zijn zuster Dèwi Larapanas niet het minste leed aan te doen, als hij maar

eten kreeg dat zoo overheerlijk smaakte als het bloed van Dèwi Larapanas.

God Indra vervulde de wensch van den reus door te bepalen welke menschen aan Kandang kala ten prooi zouden mogen vallen.

Dit waren:

1. Wong mlakoe ing dalan prapatan, akoedoeng klambi, ora njebawa ing wajah bedoeg deng, d.i. iemand, die om twaalf uur in den middag, heel alleen, zonder te spreken, op een viersprong liep, terwijl hij zijn jas over het hoofd slaat.

2. Botjah ogal-agil d.i. een eenig kind.

3. Botjah kembar, d.i. een tweeling.

4. Botjah kedana-kedini, d.z. twee eenige kinderen, waarvan één een meisje is.

5. Botjah kembang sepasang d.z. twee eenige meisjes.

6. Botjah oeger-oeger lawang d.z. twee eenige jongens.

7. Botjah sendang kapit pantjoeran d.z. drie eenige kinderen, waarvan 't oudste een jongen, 't middelste een meisje en het jongste een jongen is.

8. Botjah pantjoeran kapit ing sendang d.z. drie eenige kinderen, waarvan het oudste een meisje, het middelste een jongen en het jongste een meisje is.

9. Botjah oetawa anak pendawa d.z. vijf eenige jongens.

10. Botjah oetawa anak pendawa-padangan d.z. vijf eenige meisjes.

11. Wong noegelaké pipisan oetawa gandik d.i. iemand, die een wrijfsteen of een rolsteen stuk maakt.

12. Wong ngroeboehaké dandang d.i. degene die een dandang (een groote koperen rijstpot) omver laat vallen.

Daarbij kreeg Kandang Kala van Indra nog honderd en veertig volgelingen, die hem hulp moesten verleenen, ingeval hij zich van zijn prooi meester wou maken, waarna hij zich, razenden honger lijdende, naar een viersprong begaf teneinde op zijn prooi te loeren.

Tegen den middag bereikte hij den viersprong en nam plaats onder een schaduwrijken waringinboom, wachtende op iemand, die daar heel alleen, zonder te spreken, met een jas over het hoofd, voorbijging.

God Indra, die op de hoogte was van hetgeen den reus Kandang Kala op het hart lag, vermomde zich als den aangewezen voorbijganger en bij den viersprong gekomen werd deze door Kandang-Kala gegrepen. Echter onbewust, dat die voorbijganger God Indra was. De reus wilde den gevangene, die zich intusschen in zijn ware gedaante veranderde, dooden, doch deze zei, dat hij zich daaraan wel wilde onderwerpen, wanneer de reus hem eenigen tijd wilde geven om hem lof toe te zwaaien en het volgende lied ter eere van hem te zingen. Kandang-Kala had hiertegen geen bezwaar en weldra zette God Indra het onderstaande Javaansche liedje „Kinanti" in.

Kinanti I.

1. Doeh, doeh, adoeh poetraningsoen
2. Paran dosaningsoen iki
3. Toemedak ing ngartja-pada.
4. Datan woeroeng angemasi
5. Angoer agé kaontjatna
6. Soen tan kwawa nandang kingkin.

Vertaald luidt 't bovenstaande lied ongeveer als volgt:

1. Mijn lieve zoon!
2. Wat voor misdaad heb ik begaan?
3. Ik ben naar de aarde gedaald.
4. Het staat vast, dat ik zal sterven.
5. Ik wil graag, dat ik aan het gevaar ontsnap.
6. Het verdriet valt mij zeer zwaar.

Kinanti II.

1. Lah, déné sira poetrakoe
2. Rena njirnakaken mami
3. Tan tolih ing jajah réna
4. Sira gèr apa tan adjrih
5. Lamoen sira tan élinga
6. Poewara nandang prijatin.

De Hollandsche vertaling daarvan luidt min of meer als 't volgende:

1. Mijn zoon
2. Het is mij vreemd, dat gij mij 't leven wilt benemen
3. Hebt gij geen medelijden met uw vader en moeder?
4. Mijn lieve zoon! Hebt gij daarvoor geen vrees?
5. Als gij uw plan doorzet
6. Gij zult ten laatste verdriet lijden.

Door het zingen van dat lied onttrok God Indra zich aan het gevaar, omdat het onder-

wijl al over twaalf was geworden. Het voorschrift luidde namelijk, dat de reus den bewusten voorbijganger precies te twaalf uur mocht aanvallen. Na twaalf uur had hij geen recht meer zijn prooi te bemachtigen.

Als vergoeding daarvan kreeg Kandang-Kala van Indra een bedama (een slachtmes) ten geschenke om zijn prooi te slachten, aangezien een ongeslacht verkregen buit voor hem onwettig (Jav. ora sah) werd beschouwd. Vervolgens wees Indra hem de plaats van een broeder- en zusterloos kind (botjak ogal-agil) aan, waarna de reus, gewapend met zijn beḍama (slachtmes) op weg toog naar de dessa, waarin zich het bedoelde kind bevond.

Met veel moeite vervolgde Kandang-Kala het kind, daar het zich telkens verborg in een van twee gaten voorziene oven in een keuken (Jav. pawon), in een aan beide kanten open zijnde bamboe-koker (boemboeng woengwang) en in een z.g. opengelaten srotong-huis (een huis met twee daken, waarvan de beide kanten gewoonlijk gesloten zijn met staanden driehoekigen wand), zoodat hij een verwensching uitsprak tegen den eigenaar van dien oven, de bamboe-koker en het openstaande huis.

Het schreeuwen van de dorpsbewoners om een varken, dat zich ging verschuilen in een leegstaand huis, deed den reus Kandang-Kala schrikken en hinderde hem om zijn prooi te vervolgen; de reus verwenschte den eigenaar van dat leegstaande huis.

Eenige vrouwen, die voor een deur zaten te luizen (Jav. pétan), gaven Kandang-Kala ook veel last om het kind te vatten, daar het zich telkens achter die vrouwen verschool. Over die vrouwen sprak Kandang-Kala dan ook een vloekwoord uit en ten laatste kwam het kind terecht bij iemand, die een wajangpartij (een roewatanfeest) gaf. Onder de nijaga's (gamelan-spelers) bevonden zich God Indra, Dewi Oema en Batara Nerada, die zich onkenbaar hadden gemaakt. God Indra trad op als een dalang, en heette dalang Loeng-loengan ; Dewi Oema werd een panggendèr (gendèr speelster) en heette Njai Grenteng, terwijl Batara Nerada een pangenḍang (tromslager) was en den naam van Kjai Pandja-Asem-Soré droeg. Het vervolgde kind mengde zich in de menigte toeschouwers, met het gevolg, dat het uit het oog van Kandang-Kala raakte. Deze kon het kind hierdoor moeilijk vinden en besloot maar achter een klapperboom op de komst van zijn prooi te blijven loeren. De reus kreeg spoedig slaap en legde zijn beḍama, d.i. slachtmes, voor zich neer. Zoodra hij ingesluimerd was en vreeselijk ronkte, tikte de dalang Loeng-loengan den pangenḍang Kjai Pandja-Asem-Soré op den schouder om het slachtmes van Kandang-Kala te laten wegnemen. Er was onder die toeschouwers een vrouw, die zich in gezegende omstandigheden bevond. Het toeval wilde, dat zij ter plaatse van een kind beviel, en door het schreien van de pasgeborene werd Kandang-Kala wakker. Gezwind pakte de reus het kindje en wilde het opeten, maar tot zijn schrik merkte hij, dat zijn beḍama, welk wapen hij moest gebruiken om zijn prooi te slachten, weg was. De gamelan-muziek hield toen op en met 't kindje in de hand naderde Kandang-Kala den dalang, deed dezen daarop de mededeeling, dat zijn slachtmes zoek geraakt was, meenend, dat de dalang de oorzaak van 't wegraken van zijn wapen was. Had de dalang de wajang niet vertoond, dan zou hij zijn beḍama niet verloren hebben. Om die reden vroeg Kandang-Kala den dalang een schadevergoeding, doch deze verontschuldigde zich door den reus te vertellen, dat hij, dalang, daar op verzoek van den heer des huizes de wajang vertoonde. Dalang Loeng-loengan gooide bijgevolg de schuld op den huiseigenaar, aan wien Kandang-Kala toen om de schadeloosstelling vroeg. De huisbaas ontkende de schuld, omdat hij niets van de zaak wist en de kosten voor het ngroewatfeest droeg. Kandang-Kala ging opnieuw naar den dalang, bij wien 't slachtmes in bewaring was, met dringend verzoek het hem terug te geven.

God Indra willigde zijn verzoek in op voorwaarde echter, dat Kadang-Kala een leven als een mensch moest leiden. 't Pas geboren kind, hetwelk de reus wilde opeten, werd aan Indra, den dalang gegeven.

De reus Kandang-Kala was het daarmee eens en kreeg verschillende gereedschappen van den dalang ten geschenke, welke hij moest gebruiken, om gelijk de mensch aan den kost te komen. Het geschenk van den dalang bestond uit een ploeg, een eg, een arit, een rijstmes, een patjol, een pot, een braadpan, een ketel, een schaar, een naald,

een hoofddoek, een kain, een stuk wit goed, enz., enz. kortom alle benoodigdheden, welke men noodig heeft voor 't leven. De volgelingen van den dalang kregen de komaran of de sadjèn, bestaande uit: een toempeng, pisang, eieren, suiker, lekkernijen, enz., enz. Over het kind van den huisheer, het pasgeborene en den door Kandang-Kala vervolgden jongen werd een bezweringsformulier uitgesproken, terwijl de reus zijn bedama in ontvangst nam. Den reus werd aan het verstand gebracht, dat hij menschen noch dieren mocht eten.

Kangdang-Kala beloofde de wenschen van den dalang behoorlijk na te komen en vroeg hem om de z.g. donga-semboeran, d.i. een formuliergebed om allerlei ongelukken af te wenden en ging toen op reis naar de plaats van Dèwi Larapanas, bij wie hij zijn verder leven als mensch moest leiden.

Het formuliergebed van den dalang was 't volgende:

„Tès poetih saka si Bapa, tès abang saka si Bijoeng. Dalang sedjati tinoetoepan, njaosaken sahadat ènget. Teg langgeng, bismillah, tetep langgeng, langgeng karsaning Allah."

Dat beteekent ongeveer het volgende:

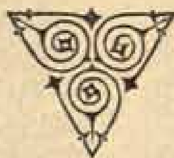
„De witte druppel is van mijn vader, de roode van mijn moeder. De uitmuntende wajangvertooner is niet te zien. Ik bied u de belijdenis van ènget aan. Hopende, dat het met den wil God's wordt vereeuwigd."

Daarop antwoordde de reus Kandang-Kala:

‚Noen inggih kawoela loenga, loenga lajar anjabrang praoe tingkem, tjekelana Bapa, welahana Walijoelah, djinoendjoeng ing Goesti Allah pengajoenan. Sakedap tan ana katon, srana soetji kang nimbangi sarinané, sadalóené. Jèn sijang pasrah badané, Jèn daloe pasrah njawané." d.w.z.:

„Ja, ik ga weg en ben varende op een gesloten schip. Houd het schip vast, vader! Gij, vriend van God! U moet pagaaien! God verheffe mij! In een oogwenk is het niet te zien. Een heilig beschermmiddel vergezelt het dag en nacht. Overdag wordt zijn lichaam en 's nachts zijn ziel aan God overgegeven."

Het roewatanfeest liep weldra ten einde en toen namen de dalang, de panggendèr en de pangendang hun ware gedaante aan, waarop ze samen door de lucht naar den kaindran trokken.

BASRELIEF VAN DEN BOROBOEDOER.

Maja's Droom.

(*Zie verder Plaat I. No. 4 en Plaat II No. 1*).

De verwording in de Inlandsche Kunstnijverheid

door Mevr. A. J. Resink-Wilkens.

Gaarne voldoe ik aan het vereerend verzoek van de Redactie van Djawa om de door mij gehouden voordracht voor den Kring Djocja van het Java-instituut over de verwording in de Inlandsche Kunstnijverheid — ter toelichting van de daarmede gepaard gaande tentoonstelling te onzen huize — om te werken in een artikel voor dit tijdschrift, vermits ik daarin o.m. een middel zie, bevorderlijk aan het doel, dat aan die expositie met voordracht ten grondslag lag: belangstelling te wekken voor een op te richten Kunstnijverheidschool.

De omwerking van die voordracht in een leesbaar artikel zou echter slechts mogelijk zijn, indien het geschrevene door talrijke foto's werd verlucht, ter vervanging der bij de lezing ter aanschouwing aanwezige voorwerpen; deze mogelijkheid werd mij geboden door de welwillende medewerking, die Dr. F. D. K. Bosch, Chef van den Oudheidkundigen Dienst, verleende, door aan den heer J. J. de Vink, den aan dien dienst verbonden Photograaf-Teekenaar op te dragen alle door mij gewenschte foto's ter reproductie te vervaardigen, van welke taak deze zich op de meest loffelijke wijze heeft gekweten. Aan beiden zij hierbij mijn hartelijke dank betuigd.

Met dit artikel hoop ik te bereiken, dat ook uit de Inlandsche wereld stemmen tot de Regeering opgaan om Haar te verzoeken, bij de vele reeds bestaande Javaansche scholen voor intellectueele ontwikkeling ook een enkele school, als proef, te openen, voor de behartiging van de belangen van de Inlandsche Kunstnijverheid.

Niet alleen in de groote bouwwerken als Boroboedoer, Mendoet, Prambanan, Diëng, Panataran en nog zoovele andere, heeft die kunst hoog gestaan, maar ook in de gebruiksartikelen heeft zij een hooge vlucht gehad, zooals uit de bij dit artikel behoorende platen zal blijken. [1])

Alvorens aan de hand van de gereproduceerde foto's de verwording van de Inlandsche kunstnijverheid aan te toonen, wil ik voorop zetten, dat voor de groote onbemiddelde massa natuurlijk goedkoope voorwerpen van eigen Inlandsch maaksel, dan wel goedkoope importartikelen verkrijgbaar moeten blijven, doch voor de beter gesitueerden is het een dure plicht zich niet van die massa-artikelen te bedienen, indien betere voorwerpen van Inlandsche kunstnijverheid te krijgen zijn ; het gaat hierbij om het tegengaan van de verwording van die artikelen, met betrekking tot materiaal en bewerking.

GEBRUIKSVOORWERPEN. Aan de hand van de platen I — XII en de daarbij geplaatste bijschriften zal men tot de overtuiging komen hoe dringend noodzakelijk het is, dat er spoedig wordt ingegrepen ter voorkoming van verdere verwording in den aanmaak van deze artikelen.

Typeerend voor den Indonesiër, valt daarbij het feit te constateeren, hoe hij gehecht is gebleven aan de oude vormen, naast minderwaardigheid van de gebezigde materialen en achteruitgang in de bewerking.

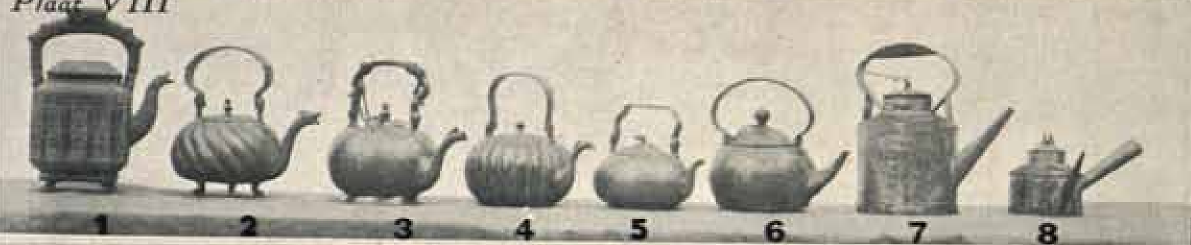
Deze laatste factoren zijn natuurlijk het gevolg van het moeten concurreeren tegen de geïmporteerde massa-artikelen, die bovendien gemeenlijk doelmatiger en duurzamer zijn, doch die bezwaarlijk gerangschikt kunnen worden onder de producten van kunstnijverheid. Deze concurrentie is zoo groot, dat de Javaan, wil hij zijn gebruiksartikelen

1) De voordracht van Mevrouw Resink omvatte de verschillende gebieden der Kunstnijverheid: weven, batikken, smeden, bronsgieten, houtsnijden, leersnijden en schildpad bewerken. Aangezien de foto's niet zonder schade konden gemist worden, maar het reproduceeren van alle veel te kostbaar zou zijn geworden, hebben wij, in overleg met de schrijfster, er de voorkeur aan gegeven het gedeelte over de gebruiksvoorwerpen met met het meerendeel der daarbij behoorende reproducde inleiding en de eindbeschouwing over te nemen, ties.

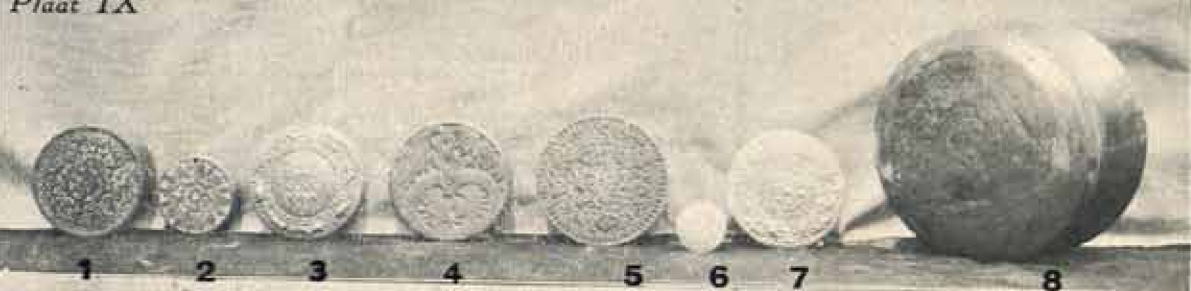
Redactie.

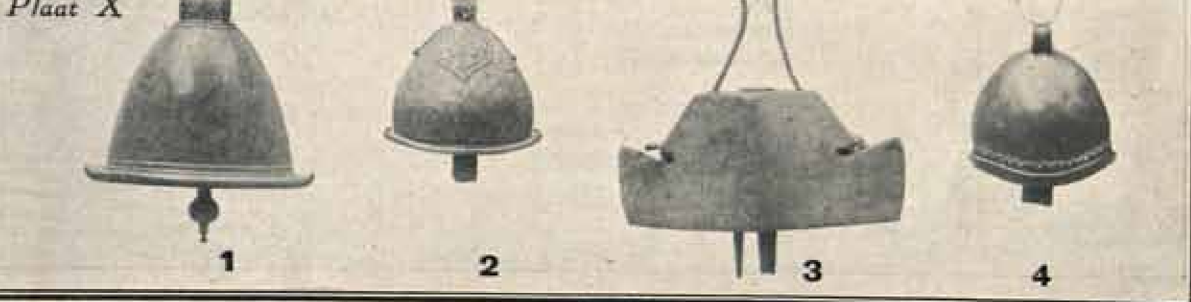
Plaat VII

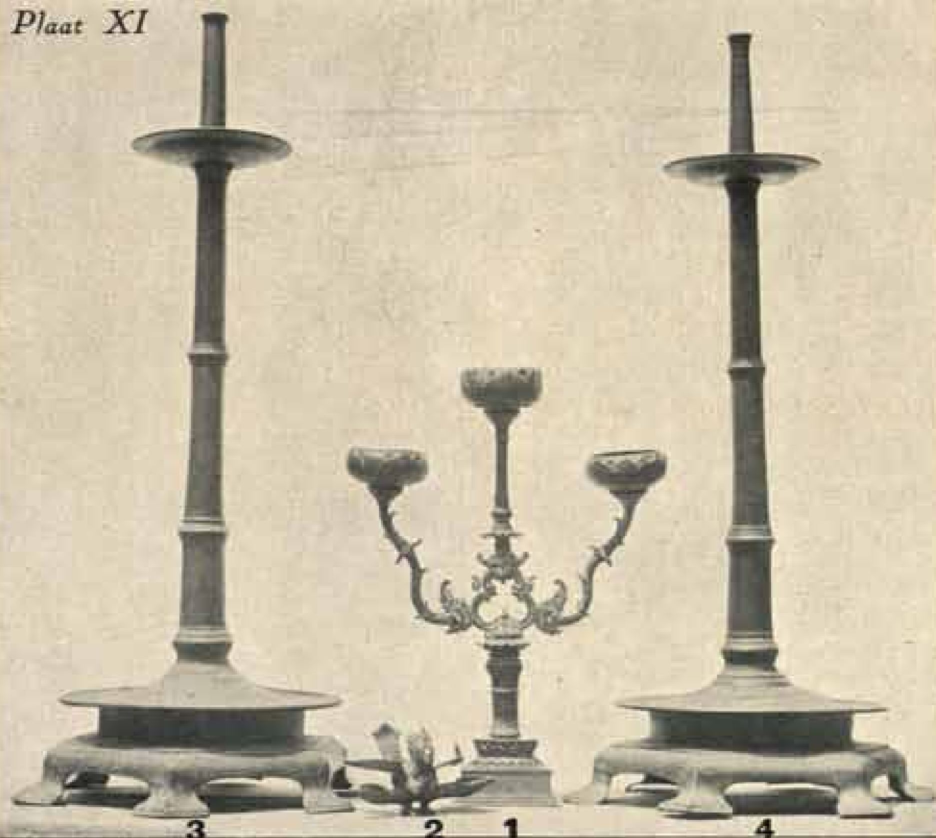
Plaat VIII

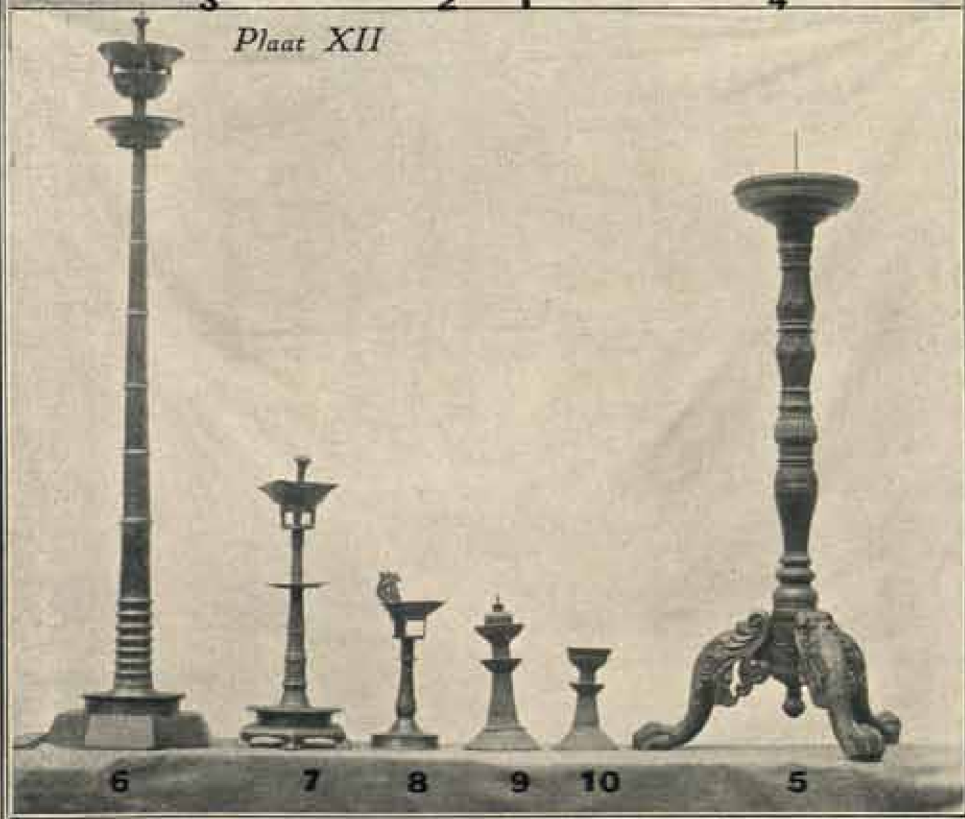

Plaat IX

Plaat X

Plaat XI
3
2
1
4

Plaat XII
6
7
8
9
10
5

wording, die ook om aesthetische en hygiënische redenen moet worden bestreden. Vooral de batik-industrie zal bij een toenemend gebruik van de „blangkon," in zijn meest eenvoudigen vorm bestaande uit een driehoekig getjelept (gekleurd) getjapt of gebatikt stuk goed, waarop randjes worden vastgenaaid, ten zeerste benadeeld worden.

Naast dit middel, de terugkeer tot het Javaansche costuum, waardoor reeds verscheidene takken van Inlandsche kunstnijverheid zouden worden gebaat, verdient het aanbeveling om voor de gebruiksartikelen zooveel mogelijk die te koopen, die van Inheemschen oorsprong zijn. Ook in dit opzicht kan niet alleen door de Inlandsche wereld, maar ook door hen, die voor het streven tot opheffing der nijverheid iets voelen, veel worden gedaan.

Ter bevordering van die kunstnijverheid in het algemeen is echter de oprichting van een Kunstnijverheid-school een eerste vereischte. Het doel van die school zou in hoofdzaak moeten zijn: het opleiden van intellectueel onderlegde, Inlandsche krachten, die later na afgelegd examen, aangesteld kunnen worden als hoofd aan eenvoudige, speciale kunstnijverheidscholen in de verschillende centra van kunstnijverheid, waar de toekangs in hoofdzaak leeren teekenen en verder onderricht krijgen in de kennis der door hen gebezigde materialen, de bewerkingsmethoden daarvoor, met gebruikmaking van de daartoe het best geëigende werktuigen en gereedschappen.

Aan meer bevoegden zij de uitwerking omtrent de inrichting van dergelijke scholen toevertrouwd; in dit verband zij gewezen op hetgeen reeds door den Bond van Ned. Ind. Kunstkringen in die richting is gedaan.

Mocht zoo'n kunstnijverheidschool tot stand komen, dan zijn wij desgewenscht bereid om, bij gedeelten, onze verzameling ter dispositie van die school te stellen voor het noodige aanschouwelijk onderwijs.

Djocja, Maart-April, 1922.

BIJSCHRIFTEN DER PLATEN.

Plaat I. Gendi's.
1. Hindoe-Javaansche bronzen gendi, voorkomende op den Boroboedoer (bas-relief geboorte van Boeddha, voetwassching van Maja). Zie plaat V.
2. Oud-Soerabajasche gendi, mooi koper, fijn geciseleerd.
3. Hetzelfde dikbuikige model van aardewerk, tegenwoordig in gebruik.
4. Hindoe-Javaansche bronzen gendi met fijn tuitje uitloopende in een lotusknopje, met de op de volgende plaat voorkomende wierookstandaard No. 1 afgebeeld op het bekende relief van den Boroboedoer: Maja's droom. Zie plaat VI.
5. Gendi van aardewerk (Java).
6. Koperen gendi uit het Soerabajasche; geciseleerd.
7. Roodkoperen gendi, een luxe-voorwerp van dezen tijd!
8. Aardewerk-gendi van Bali.

Plaat II. Wierookbranders.
1. Bronzen wierookbrander uit den Hindoe-Javaanschen tijd. Zie plaat VI.
2. Bronzen wierookbrander uit den Hindoe-Javaanschen tijd. (Oost-Javaansche periode).
3. Aardewerk. Op Bali in gebruik bij alle mogelijke Sembahjangs.
4. Brons, Oud-Javaansch.
5. Brons, Oud-Javaansch, eenvoudige bewerking.
6. Geel koperen brander van dezen tijd, slordig van bewerking van een slecht koper-alliage.
7. Aardewerk.

Plaat III. Sirih-stellen.
1. Oud sirih-stel met een Garoeda in top als handvat, in geel koper, eenvoudig van opzet. Midden-Javawerk uit de Banjoemas-streek. Buitengewoon sierlijk is de Garoeda.
2. Sirih-stel uit Soerabaja, druk geciseleerd, maar toch mooi door zijn vorm en door de goed aangebrachte versiering.
3. Eenvoudig empilan-stel van schildpad met goud afgezet, op een zilveren blaadje. Djocjasch werk.
4. Nieuw Soerabajasch werk, een aardig geheel vormend, maar zeer slecht bewerkt en afgewerkt.
5. Nieuw Soerabajasch werk, aardig van vorm, doch slecht afgewerkt.
.6 Tegenwoordig algemeen in gebruik, van dun slecht hout gemaakt, slechte afwerking, uit Japara afkomstig.

Plaat IV. Sirih-doozen.
1. Mooie koperen sirihdoos, oud-Javaansch. Deksel uitschuifbaar met kikvorsch als handvatje; toembakmotief op het deksel, in het eene een gestyleerde boom, in het andere twee wajang-figuren.
2. Mooi koperen sirihdoos, oud-javaansche. Toembak-motief op het deksel.
3. Zilveren doos met soewasah (gemengd goud) ingelegd. Sumatra.
4. Mooi koper, eenvoudig van teekening, zeer stijlvol, oud .Midden-Java.
5. Eenvoudig, goed afgewerkt, ± 50 jaar oud. Midden-Java.
6. Tegenwoordig maaksel van bladkoper, zeer veel in gebruik, slecht afgewerkt.
7. Het toppunt van slecht werk, van blik vervaardigd. (De afbeelding doet de doos mooier schijnen, dan ze is.).

Plaat V. Basrelief van den Boroboedoer, geboorte van Boeddha, voetwassching van Maja, waarvoor een gendi gebruikt werd van denzelfden vorm als plaat I, No. 1.

Plaat VI. Basrelief van den Boroboedoer. Maja's droom, waarop in den linker-bovenhoek een gendi en een wierookstandaard zijn uitgebeiteld, overeenkomende met de afbeeldingen op plaat I No. 4 en plaat II no. 1.

Plaat VII. Tempolongs (Kwispeldoors).
1. 2. Tempolongs van brons, oud-Javaansch.
3, 4, 5. Mooie, oude koperen tempolongs.
6. Mooi geciseleerd Soerabajasch werk.
7. Nieuw Midden-Javaansch werk, zeer slecht van afwerking.
8. Een geverfde blikken spuwbak, zeer leelijk, zelfs bij betere standen zeer veel in gebruik!

Plaat VIII. Ketels.

1. Koperen ketel uit Sumatra, mooi bewerkt, mooi van vorm.

2. Koperen ketel uit Soerabaja, goed bewerkt, buitengewoon geestig van uitvoering (let op den kop van de snaterende eend !).

3. Ketel van zwaar koper, mooi van afwerking, „Manggistan"-vorm, Midden-Java.

4. Koperen ketel, „waloeh"-vorm, Midden-Java.

5. Koperen ketel, eenvoudige manggistan-vorm, elegant model.

Alle bovengenoemde modellen dateeren van ± 100 jaar geleden.

6. Roodkoperen ketel van den tegenwoordigen tijd, aardige vorm, maar zeer slechte afwerking.

7 en 8. De algemeen gebruikte ketel van tegenwoordig, vervaardigd van boterblikken, in diverse maten verkrijgbaar.

Plaat IX. Bogems (juweelendoosjes).

1. Bronzen Hindoe-Javaansche bogem met fraai bladornament.

2. Bronzen oud-Javaansche bogem, eenvoudig randmotief.

3. Zeer rijk versierde zilveren doos; randmotief; verschillende dieren tusschen bladmotieven, daarop volgt een effen band van gemengd goud (soewasa) en als middenstuk in goud: twee wajang-figuren, een man en een vrouw onder een pajong omringd door bladranken.

4. Mooie geel koperen bogem met twee ineengeslingerde naga's met het kroonjuweel in de kopbekroning, oud-Javaansch (Nu genaamd naga-poespo).

5. Mooie geel koperen doos, oud-Javaansch, bladmotieven met een rand van het toembak-motief in het klein.

6. Kleine zilveren bogem met een Garoeda in het middenstuk.

7. Zilveren bogem, niet ouder dan 100 jaar. Bloemen bladmotieven in den rand, middenstuk een gouden plaat met twee wajang-figuren, die slecht zijn uitgevoerd.

8. Modern werk van rood koper, zonder een enkele versiering.

Plaat X. Veeklokken.

1. Prachtige bronzen bel, in forschen klassieken vorm, met kloeken, mooi afgewerkten klepel. Hindoe-Javaansch.

2. Geel koperen bel, afkomstig van den Tengger, zeer sterk gelijkend op No. 1, misschien ± 100 jaar oud. Slordig afgewerkt. Houten klepel.

3. Houten bel, nu nog op Bali in gebruik. Het forsche en ook de lijnen van de Hindoe-Javaansche bel, echter sterk overdreven, vindt men hierin terug.

4. Tegenwoordig in gebruik zijnde Javaansche koperen bel, ineengedrongen vorm en slecht afgewerkt.

Plaat XI. Lampen (pelita's).

1. Hindoe-Javaansche lamp. Deze hoogst klassieke lamp of pelita, met losse kommetjes of „tjeloepaks" dateert uit den bloeitijd. (De lamp miste zijn voetstuk, er is daarom een nieuw onderstuk bij gemaakt, alleen om de lamp te kunnen laten staan, waardoor het kunstwerk tot zijn volle recht komt).

Uit prachtig brons vervaardigd; ter halver hoogte komen uit het dubbel lotuskussen drie gesteelde lotusbloemen te voorschijn, die aan hun oorsprong door het makara-ornament aan elkaar verbonden zijn. De middelste kelk is de grootste, alle drie zitten zij los op de houders, ter voorkoming van afschuiven worden ze door inkeepingen in kelk en stengel op hare plaats gehouden.

2. Kleine bronzen Hindoe-Javaansche lamp in den vorm van een kinnari (hemelsche zangeres). De pitten komen in de tuitjes onder de vleugels.

3 en 4. Bronzen kaarshouders (voor Chineesche kaarsen, buitengewoon sierlijk van lijn.

Plaat XII. Lampen. (palita's).

5. Houten kaarsstandaard, zwaar verguld en in rood en zwart geverfd. Het makara-ornament in de pootjes komt zeer duidelijk uit. In de koperen pin werd de Chineesche kaars gestoken en de ronde koperen bak diende voor het afdruipen van het kaarsvet. Compagnie's tijd.

6 en 7. Koperen pelita's met tjeloepak, ± 100 jaar oud.

8. Idem, met aardig gestyleerd handvatje.

9 en 10. Aardewerk voetstukjes, zeer slecht van uitvoering met een blikken lampje of een aardewerk tjeloepak er op gezet. Dit als eindpaal van zooveel superieur werk uit het verleden !

Wie is Semar?

door J. K.

Semar behoort tot de meest raadselachtige figuren van het Javaansche tooneel. De Pandawa's en hun bondgenooten en tegenstanders vinden — evenals Rama en de zijnen — hun verklaring in de groote Indische heldendichten; maar Semar en zijn zoons komen daarin niet voor. Ook in Javaansche legenden en desa-verhalen zoekt men hen tevergeefs.

Wat is de oorsprong en de beteekenis van Semar?

Dr. Serrurier heeft in zijn werk „De Wajang Poerwa" de meening uitgesproken, dat Semar van Indischen oorsprong zou zijn en een soort imitatie vormt van den Indischen clown (widoeshaka).

Dr. Hazeu spreekt in zijn „Bijdrage tot de kennis van het Javaansch tooneel" (pag. 112) de veronderstelling uit, dat „Semar is de naam van een der echt Javaansche voorouders, wier schimmen reeds in het oude religieuse schimmenspel werden vertoond."

Dr. Rassers ziet in Semar en de zijnen de prototypen van de leiders van den noviet, de initiatoren bij de plechtigheid, waardoor de jongeling in het stamverband werd opgenomen. (De Pandji-roman, pag. 360).

Ook in Djawa zijn de figuren van de bekende „panakawan's" reeds eenige malen ter sprake gekomen.

M. Boediardja wil in hen zien de vertegenwoordigers van déwa's, kala's en voorvaderen. (Djawa 2de jg. No. 1).

H. O. meent in het drietal te herkennen „het volk," tegenover de ridderschap, vertegenwoordigd door de satrija's (Djawa 2de jg. No. 4).

Onder boven bedoelde verklaringen zijn er, welke op wetenschappelijke gronden berusten, maar ook komen er voor, die zoo goed als uitsluitend op meer of minder gewrongen etymologie van eigennamen zijn gebaseerd. Al hebben de laatstbedoelde voor het opsporen van den oorsprong dezer figuren gewoonlijk betrekkelijk weinig waarde, ze zijn van belang om te weten, welke opvattingen onder het volk leven.

Met het oog op dit laatste worden hier ook de onderstaande uiteenzettingen opgenomen, welke echter meer bevatten dan een behandeling van de vraag omtrent den oorsprong van Semar en de zijnen. Voor een groot deel grondt de schrijver zijn conclusies op de etymologie van eigennamen. Nu leidt de etymologie van een woord dikwijls tot zeer verrassende resultaten, maar men moet daarbij terdege weten, dat het verband tusschen het tegenwoordig gebruikte woord en dat, waarvan men het afleidt, ook werkelijk bestaat. Als men het Hollandsche woord „particulier" in verband brengt met het Javaansche „pati-kelir" of in „pers-delict" het Javaansche ndelik zoekt, dan kan men daaraan allicht een zeer logisch schijnende redeneering vastknoopen, maar men vergeet, dat deze woorden in den grond der zaak even weinig met elkaar te maken hebben als „Kaboepatèn" met „kebo" en „patèn."

De schrijver van onderstaand artikel maakt voor een groot deel gebruik van dergelijke, niet nader gemotiveerde, afleidingen en daarmee vervallen de grondslagen van zijn betoog. De redactie meende echter toch het stuk te moeten opnemen, daar er uit kan blijken, hoe men tracht de eeuwenoude, geliefde wajangfiguren in verband te brengen met de algemeen heerschende godsdienstige opvattingen. Om de volksziel en de eigenaardigheden van het volkskarakter te leeren kennen, heeft men niet te vragen, of een bepaalde opvatting wetenschappelijk juist en onaanvechtbaar is, maar men neme deze, zooals zij zich aanmeldt en lette op het streven, dat haar deed ontstaan en op de wijze van redeneeren, welke voor den schrijver — en dikwijls voor het volk in zijn geheel — een bevredigende oplossing geeft.

Grepen uit de wajang, in verband met den Islam

door Moesa.

Het is zeker een vermetele daad van mij, de Redactie van het tijdschrift Djäwä om een geringe plaatsruimte te verzoeken voor deze mijn wellicht minderwaardige verhandeling, vooral ook, wijl ik hier dingen bespreek, die de Oudheidkunde raken, terwijl ik toch een volkomen leek ben op het gebied van die zoo moeilijke wetenschap; edoch, in de hoop, dat mijn stuk, wellicht van belang zou kunnen zijn voor de Wetenschap in het algemeen, heb ik, de moeielijkheden wegcijferend, de stoute schoenen aangetrokken en besloten mijn opstel aan de Publieke opinie te onderwerpen. Hierbij moet nog vermeld worden, dat ik de Hollandsche taal niet goed machtig ben, met welke omstandigheid ik de geachte lezers en lezeressen, bij de beoordeeling van dit opstel, verzoek, rekening te willen houden [1]).

Dit artikeltje handelt over hetzelfde „poenakawans-probleem," als de Heer Boediardja in het eerste nummer van dit tijdschrift gedaan heeft, wat de geachte lezers en lezeressen zich nog wel herinneren zullen. Doch zijn stuk heeft het Boeddhisme tot grondslag, terwijl mijn opstel gebaseerd is op een Mohammedaansch standpunt. De Heer Boediardja heeft immers geschreven, dat zijne conjecturen te zamen tot de eindconclusie leidt, dat de drie poenakawans het symbool vormen van den ouden eeredienst op Java, dus ook het Boeddhisme.

„Semar" is volgens hem een „Dewa" uit de Soeralaja (soera = Dewa; laja = plaats); de namen „Semar" en „Nalagareng" zijn verbasteringen van de woorden „Samar" (twijfelachtig) en „Nala-garing" (droog hart); en den naam „Petroek" leidt hij af van „Petro" etc.

Alvorens mijn meening hieromtrent uiteen te zetten, wil ik de geachte lezers en lezeressen herinneren aan de bekende tjerita van de ontmoeting van Joedistira, koning van Ngamarta, tevens de oudste der Pendawa's met den beroemden Saich Melaja of Soenan Kalidjaga, en van de ontcijfering van de heilige „djimat" (amulet) „Kalimasada" door den laatsten.

Joedistira dan kon volgens die tjerita niet in „moertja" (sterven in den fijneren zin des woords) opgaan, zooals zijne broeders na den Bratajoeda, doordat hij in bezit was van die heilige amulet. Hij moest blijven leven totdat het geheim zijner amulet geopenbaard zou worden, waartoe alleen één der Wali's de macht zou hebben. De tjerita luidt ongeveer als volgt:

„.........Sawoese ngoembara tetahoenan, „sang Praboe Joedistira kepetoek lan sa„widjining Wali sanga, kang tetenger „Soenan Kalidjaga. Djeng Soenan nda„ngoe: „Kowe koewi wong endi, dene ge„geloeng kaja Narendra, lan djenengmoe „sapa ?

„Sang Praboe mangsoeli: „Kawroeha„moe, akoe iki wong saka djaman poerwa, „ja Nata ing Ngamarta, kang djoedjoeloek „Praboe Joedistra. Lah kowe koewi sapa, „dene manganggo kaja pandita ?
„— Arankoe Saich Melaja, dene pagawe„jankoe moeroekake agama Islam !"
„— Apa kowe bisa ndjarwakake tetoelisan „kang ana sadjroning djimatkoe, kang soe„mimpen ana ing geloengkoe iki? Jen ko„we bisa, keriskoe kopeken!"

„Djeng Soenan mangsoeli, manawa pan„djenengane kadoega noeroeti apa kang da„di pamoendoete sang Praboe.

„Bareng pandjenengane woes nampani „djimat maoe, noeli kagantjarake apa kang „dadi isine. Ing kana tjinarita, manawa „isining djimat maoe ora lija lafaling ka„limah sjahadad" loro, ja lafal: „La ilaha „ill Allahoe, Moechammadoen Rasoel Alla„hoe" kang ateges: „Ora ana pangeran

1) De taal heeft de Redactie, met toestemming van den schrijver, zoo veel mogelijk gecorrigeerd.

„kang sinembah kelawan chak, kadjaba „Allah, lan G. K. N. Moechammad ikoe sa- „jekti oetoesane Allah."

„Saka ikoe, moelane djimat maoe ka- „aranan „Kalima-sada," lantoering tem- „boeng Arab: „Kalima-sjahadad."

„Sang Praboe toemoeli kakarsakake ni- „rokake.

„Sawoese mangkana sang Praboe asoeng „panarima marang Djeng Soenan, lan ma- „ringake wangkingane, kang bandjoer ka- „aranan Kiai „Kopek," garbane temboeng „Kopeken, samengko soemimpening kraton „dalem kangdjeng Soesoehoenan ing Soera- „karta. Sang praboe toemoeli gantjar pra- „kara kantjane soegeng lan sapitoeroete: „woesana sang Praboe seda, kanti sedane „wong Islam, ngagem asma Saich Djam- „boekarang, paringane Soenan Kalidjaga.

„Bakda ikoe, Djeng Soenan karsa nga- „rang lelakon wajang, lan maringi djeneng „marang sidji-sidjining wajang maoe, „kang bakal ginantjarake marang para „Wali lijane lan para moerid, minangka „kanggo prasemon etc.

In het Nederlandsch vertaald luidt deze tjerita aldus:

. . . . Na vele jaren rondgedoold te hebben, „ontmoette sang Praboe Joedistira één der „negen Wali's, met name Soenan Kalidja- „ga. Deze vroeg hem: „Waar komt U van- „daan en waarom draagt U een haarwrong „als die van een koning ?"

„Sang Praboe antwoordde: „Ik ben „iemand uit de djaman „poerwa" (vorige „eeuw); ik was koning van Ngamarta en „mijn naam is Praboe Joedistira. Wie is „U en waarom kleedt gij U als een hei- „lige ?"

„— Ik ben Saich Melaja en heb het ver- „breiden van den Islam tot taak !"

„— Zou U wellicht den inhoud van mijn „amulet, die ik in mijn haarwrong bewaar „kunnen ontcijferen ? Zoo ja, dan zult U „mijn kris tot belooning krijgen!"

„De Soenan beloofde hem dit te doen. „Toen hij de amulet ter hand kreeg, ont- „sluierde hij het geheim van den inhoud. „Het verhaal zegt dat de amulet niets an- „ders inhield dan de „lafal" (woorden) van „de „twee kalimah sjadad," (de Moh. twee- „ledige geloofsbelijdenis) luidende: „La „ilaha ill Allahoe, Moechammadoen Rasoel „Allahoe" beteekenende: „Er is geen God „dan Allah en Moechammad is zijn Ge- „zant."

„Om die reden werd die amulet „Kalima- „sada" genoemd, niets anders dan de ver- „bastering van de Arabische woorden : „Kalima(h) — S(j)a(ha)da(d).

„Sang Praboe werd verzocht die woor- „den na te zeggen.

„Sang Praboe betuigde den Soenan zijn „dank en gaf hem zijn kris, die van dat „oogenblik af Kiai „Kopek," afgeleid van „de woorden Ko + peken genoemd werd, „en nu bewaard wordt in het paleis van den „Soesoehoenan te Soerakarta.

„Sang Praboe vertelde vervolgens van „zijn tijdgenooten, hunne verrichtingen, „enz. ten slotte stierf hij als Moslim, onder „den naam van Saich Djamboekarang, wel- „ke hij van den Soenan gekregen had. „Na dien tijd stelde de Soenan vele wajang- „tjerita's op en gaf aan iedere figuur een „naam, die hij aan de andere Wali's en „aan zijn leerlingen symbolisch verklaren „zou......"

Uit dit verhaal maak ik op, dat de namen der wajang-figuren ook verbasteringen zijn van Arabische woorden, die den Soenan hun gegeven had.

Met mijn zeer geringe kennis van de Arabische taal, welke ik bij mijn studie van den Islam heb moeten aanleeren, heb ik getracht, aan eenige dier verbasterde woorden de oorsprong terug te geven en de bedoeling van den Soenan te doorgronden.

Ziet hier de resultaten van mijn moeite :

„De namen der poenakawans zijn m.i. ook verbasteringen van Arabische woorden, gelijk „Kalima-sada", — en zijn het symbool der Wali's.

„Semar" (deze naam heeft de figuur waarschijnlijk van den Soenan gekregen, de oorspronkelijke naam was „Ismaja") vindt zijn oorsprong in het Arabische woord „Simaroen," dat „spijker" tot beteekenis heeft.

Hoe is 't nu gekomen, dat men het woord „simaroen," tot „semar" heeft verbasterd?

Dit is eigenlijk aan den Soenan zelf te wijten, doordat hij het woord eerst in „goendil" of „zonder klankteekens" geschreven moet hebben. Als men het woord „simaroen" in het Arabisch schrijft, dan bezigt men de volgende letters: „sin," (zonder de drie puntjes

er boven of de „kleine sin") „mim," „alif" en „ra tanwindlommah" d.i. „roen." Bij afwezigheid van klankteekens kan men dat woord gemakkelijk aanzien voor „soemaar" „samaar" of „semaar."

Indien het verder waar is, dat die poenakawans het symbool zijn van de Wali's, waarom vergeleek de Soenan dan een Wali met een „spijker ?"

Dit is gebaseerd op de spreuk „al Islamoe, „simaroeddoenja" d.i. „De Islam is de spijker van de wereld." De Islam leert ons, Moechamedanen, dat, wanneer de Islam er niet meer is, het vergaan der wereld spoedig plaats zal vinden.

Men twijfelt verder aan het geslacht van de Semar-figuur. Is hij een man of een vrouw?

De Heer Boediardja heeft hiervan een lange verklaring gegeven. Hier vindt mijn bewering, dat de poenakawans in verband staan met den Islam, vasten grond.

Een „man" is in den Islam het symbool van „hoog en standvastigheid," een „vrouw" dat van „laag en wrikbaarheid."

Ten aanzien van de Wali's twijfelt men of zij „hoog- of laaggeplaatsten" zijn. Indien zij zich in het eerste geval bevinden, waarom zijn zij dan meerendeels arm? En als zij dan in het tegenovergestelde geval verkeeren, waarom draagt men hun zooveel eerbied toe?

De dalang geeft hier het beslissende antwoord:

„Semar is een Dewa uit de Soeralaja in eigen persoon," dus ook: „De Wali's zijn hooggeplaatsten."

En nu volgt „Nalagareng." [1]) Deze naam is een verbastering van de woorden: „Nalakorina," d.i. „X heeft vrienden bij gekregen".

Als men die twee woorden schrijft, dan bezigt men: „noen," „alif," „lam," „kaf," „ra," „ja," „noen," en „alif." Bij gebrek aan klankteekens, kan men die woorden allicht verwarren met de woorden: „noli-korina," „nalikorina"...... en voor het gemak lezen wij die „Nolo-gareng."

De dalang zegt, dat die „Nalagareng" altijd „droevig" is; en de Soenan vertelt, dat de Wali's altijd „zwaar werk" hebben, namelijk het verbreiden van den Islam, opdat zij zeggen kunnen: „Wij hebben vrienden (geloovigen) bij gekregen." Die „X" is dus de wali's zelf.

De oorspronkelijke gedaante van den naam „Petroek" [2]) is waarschijnlijk „Fatroeka." dat „verlaat de tijdelijke wereld!" beteekent.

Om dit woord te schrijven gebruikt men de volgende letters: „fa," „ta," „ra" en „kaf." Zonder klankteekens lijkt dit woord in het oog van onkundigen als: „Fatirok," „Fataroek" . . . . . en voor het gemak lezen wij dit als „Petroek." In verband met „Petroek" staat de Leer van den Islam, dat het „de-rug-toekeeren" aan de aardsche weelde „edel" is, waarvoor men in het paradijs vergoeding krijgen zal. Daarom leiden de Wali's zulk een armzalig leven, zooals ook die poenakawans in de wajang.

De bendara's van de Semarfamilie treden steeds als overwinnaars uit den krijg. De Wali's zijn, gelijk de heilige Profeet, de lieveling van Allah. Het spreekt vanzelf, dat, wanneer men, een gunsteling of een boodschapper van den Regeerder aan zijn zijde heeft, men overal geëerbiedigd wordt en gevreesd als een overwinnaar.

Merkwaardig is de plaats, — aan den rechterkant — die de poenakawans innemen. Dit feit is waarschijnlijk op een Javaansche uitdrukking gebaseerd.

„Di tengenake" of „aan den rechterkant geplaatste" wil zeggen: „De geëerbiedigde." Dit punt staat, even als de andere, weer in congruentie met de leer van den Islam, dat de geloovigen den Wali's „eerbied" zijn verplicht.

Aan de linkerafdeeling vinden we nog een paar poenakawans o.a. „Togog" en „Saraita," die het symbool vormen van de tegenpartij der Wali's.

De naam „Togog" is volgens mijn beschouwing een ontaarding van het Arabische woord „Togien," dat „een overdadige" dus ook „een slechte" beteekent.

Men schrijft dat woord door het gebruik van „ta," „alief," „gain," „ja" en „noen." Dat „Togog" het symbool is van een overdadige, bewijst zijn mond reeds. Men heeft zeker een

1) Op de schoolbanken liet ik mij vertellen dat zijn figuur slechts een bijvoegsel is van den koning van Poerwatjarita.

2) Op de schoolbanken liet ik mij vertellen, dat ook zijn figuur slechts een bijvoegsel is van den koning van Poerwatjarita.

grooten mond noodig, om altijd buiten de grenzen der waarheid te gaan.

De naam van zijn zoon „Saraita," weer een verbastering van Arabische woorden, n.l. „In sarā jat" [1]) die „in het donker geboren" beteekenen, en zijn figuur, alsook die zijner bendara's stellen de ongeloovigen voor, die het geluk nog niet gehad hebben „het Licht" of „de Leer van den Islam" te aanschouwen. Zooals wij gezien hebben zijn de bendara's van die twee poenakawans meerendeels „goddelooze" menschen, dus in tegenstelling met de Semar- troep. Eén van hen is Dosomoeka, de koning van Ngalengkadiradja. Om „In sara jat" neer te schrijven, moet men de volgende letters bezigen: „alif," „noen," „de kleine sin," „ra," „alif," „ja" en „ta." Zooals ik reeds verklaard heb, moet de Soenan die woorden in den beginne in „goendil" geschreven hebben, zoodat zij, die niet op de hoogte waren van de „nachwoe," (grammatica) die woorden verkeerd konden lezen. Die verkeerde lezing vertelden zij aan hun kinderen, deze weer aan de hunne en zoo voort, en zoo ontstond de legende van de Wajang. Natuurlijk kunnen wij niets van de waarheid weten, omdat wij de dalangs die namen, zooals ze nu zijn, hebben hooren noemen.

Zoo gebruiken wij nog tal van andere uitdrukkingen, die, op den keper beschouwd, niets anders zijn dan verbasterde uitdrukkingen uit vreemde talen o. a.

Na zondige handelingen komt „setak pirlah har ngalim" uit onzen mond, een ontaarding van den Arabischen zin: „Astag firoe Allah alngadiem," die: „Vergeve mij, o Allah, de Almachtige!" beteekent.

Bij het begin van een werk geven wij soms: „Semillah rakman rakim" ten gehoore, oorspronkelijk: „Bies mi Allahi ar Rochmani ar Rochimi," die: „In naam van Allah, de Barmhartigheid zelve, begin ik met iets" tot beteekenis heeft.

Wij noemen een medicijn-kist „botekan," naar het Hollandsche woord „apotheek," enz., enz.

Gărā-Gără.

Hierboven staat te lezen, dat Soenan Kalidjaga, sedert zijn ontmoeting met Praboe Joedistira vele wajang-tjerita's opstelde. Als een van de tjerita's mag de „Gara-Gara" beschouwd worden. Het volgende moge dienen, om deze meening te rechtvaardigen. Het „verdubbelde" (Jav. dwi lingga) woord Gara-Gara is wezenlijk geheel synoniem met „hoeroe-hara," (Mal.), „geger," (Jav.) d.i. opschudding" (Holl.) Dit gedeelte van bijna iedere wajang-tjerita, vindt gewoonlijk plaats te middernacht, de komst van de Semar-familie voorstellende, waarbij de dalang, om grooter licht te krijgen, de pit van de „blentjog [1]) die in de wajangwereld de rol van de zon speelt, wat langer uit de tuit trekt, opdat de andere lichten [2]) daardoor vervaagd worden.

Met de Gara-Gara dan schetste de Soenan het optreden van de Wali's, met de „Sjamsoeddien" of „het licht van den Islam" aan hun zij. Evenals de dalang de blentjong wat grooter laat branden om de andere lichten te vervagen, zoo kwamen de Wali's voor den dag, om de bevolking van Java tot den Islam te bekeeren, om de lichten van de andere godsdiensten op Java te verdoven.

In trillende houding wordt de „goenoengan" of „kajon" [3]) heen en weer in beweging gebracht, eerst langzaam en kalm, dan onstuimiger, en ten slotte wordt die bergvormige figuur „kaarsrecht" te midden van het strijdperk gezet. De „nontonners" merken op, dat van dat oogenblik af de gamelan „een andere gending" neemt, die het karakter heeft van strijdlustigheid. De „soeloek" [4]) zegt hun, dat de Gara-Gara gepaard gaat met een geweldige aardbeving en een krachtigen

---

1) De beteekenis van die woorden, die wij hier hebben, is figuurlijk. De letterlijke is: „Des avonds reizen, dan terugkomen."

1) Blentjong is een ketelvormige lamp, alleen gebruikt bij wajangvoorstellingen.

2) Voor de import van de petroleum- en gasolinelampen gebruikten wij Javanen voor de verlichting de „sentolop," zooals kort geleden in de Mesdjid van Djocja nog gebruikt werd. Die „sentolop" werd oudtijds van klapperdop vervaardigd, in den vorm van een „beroek" met gaten, ter grootte van kwartjes. Later verving men die klapperdop door een glazen buis, die den vorm van een korte reageerbuis had, de „sentolop" van de Mesdjid van Djocja." Die klapperdop of glazen buis werd met klapperolie, ter diepte van een paar c.M.'s, gevuld en voorzien van een wormvormige pit, die, na de ontsteking, slechts een vaag licht opleverde.

3) De „goenoengan" of „kajon" is waarschijnlijk ook het symbool van den Islam. Zie het vervolg.

4) Het woord „soeloek" is het eerste Arabische woord, dat in de wajang onverbasterd te vinden is. Het beteekent in het Jav. „midji," Holl. „eenig" of „zuiver"; of is synoniem met „ma'rifat" (het zien van de Godheid met het hart). „Midji" is de soeloek, omdat deze onvermengd met kuren gezongen wordt, en „ma'rifat" beduidt hij, aangezien de in voorspelling komende heeren — de Wali's — „Ma'rifaters" zijn.

De dalang zegt dat het woord „soeloek" de „garba"

orkaan, terwijl het er op de kawahtjandradimoeka onstuimig spookt.

De algemeene orde wordt geteisterd en de Dewa's of Batara's geraken in verwarring.

Dit gedeelte in de wajang dient om „de geger," die de invoering van den Islam op het toen nog Boeddhistische Java teweegbracht, te beschrijven. Door de komst van den Islam werd Java in onstuimige beweging (aardbeving) gebracht, niet het land zelf, maar de ongeloovige bevolking, en hier en daar heerschte algemeene ontsteltenis (orkaan). De Boeddhisten geraakten in grammen moede, zoo spookt het in de Kawahtjondradimoeka. Zooals de „Dewa's" of „Batara's" 1) in de Gara-Gara in verwarring raken, zoo werden de Boeddhistische koningen en pandita's, bij de invoering van den Islam tot ergernis gebracht. Ze zagen de val van hun eeredienst voor de deur staan. De „kajon" wordt . . . . , ten slotte „kaarsrecht" te midden van het strijdperk gezet, — de Islam plaatste zich „onwrikbaar" op Java en — op de geheele aarde, de kampplaats der schepsels om het „tijdelijk" bestaan. Sedert de Gara² merken de „nontonners" de verandering der „gamelantoon" op, — sedert de „invoering" van den Islam beleven wij, „nontonners," de wijziging van „de levensmelodie" door de Moehammedaansche beginselen.

In de Gara-Gara gaan de twee broeders Nalagareng en Petroek, om een kleinigheid, zich met elkaar in kracht en handigheid meten.

Men zou zeggen, dat hun optreden slechts ten doel heeft, om de lachlust van de nontonners op te wekken, doch mijn zienswijze daaromtrent zegt, dat het niets anders is, dan de beschrijving van de Godsdienst-oorlog tusschen Bintara en Madjapait. Zooals Nalagareng met zijn „broeder," Petroek vecht, zoo beoorloogde de Adipati Bintara, Raden Fattach, zijn vader, den Grootkoning van Madjapait „Praboe Brawidjaja" 2).

Verder zegt de soeloek de nontonners, dat tijdens de Gara-Gara de Tedja, een lichtbundel ter grootte van de nerf van het klapperblad en de verschijning van een „koesoema" aankondigende zich vertoont, en dat, als al die natuurverschijnselen voorbij zijn, men ki Poera Badranaja of Semar in het oog krijgt.

De beteekenis hiervan is dezelfde als die van den nimbus (Arab.: „noor" en Jav.: „tjahja") waarmede de schilder Apostelen en Heiligen afbeeldt.

De Soenan had dus gelijk, dat hij Semar — het symbool der Wali's of Apostelen tevens heiligen — in de wajang met de „tedja" in verband bracht.

Opmerking verdient ook het lied van Semar, waarmede hij gewoon is, zijn „kinderen," te roepen, luidende als volgt:

1. „Ilir-ilir, ilir-ilir.
„Tandoeke wong kang minggir,
„Sing idjo raja-raja,
„Kadia panganten anjar.

2. „Botjah angon! Botjah angon!
„Peneken blimbing koewi,
„Loenjoe-loenjoe peneken,
„Kanggo ngoembah dodot ira.

3. „Dodot ira, dodot ira,
„Soemiwir bedah ing pinggir,
„Dondomono djroematana,
„Kanggo seba mengko sore.

Refrein:

„Poempoeng gede remboelane!
„Poempoeng amba kalangane!
„Soeraka, soerak sajoek!

---

is van de woorden „soewara" = „stem" en „oeloek" = „hoog"; en daarom moet de soeloek altijd met een hooge stem gezongen worden.

Het tweede woord — zoover mijn kennis reikt is: „fatih" of „patih", dat „de eerstwetende" beteekent. Het komt dus overeen met het gebruik. Inderdaad moet „de patih" (Holl. minister) de eerste zijn, die 't weten moet, als een nieuw staatsblad in werking treden zal.

1) „Dewa" en „Batara" zijn verbasterde woorden, die in Arabië thuis behooren. Het eerste is oorspronkelijk „dawa" of „medicijn," en het tweede „faétorie" of „grootsch." Als „medicijn" werken de Dewa's, omdat zij aan gekwetste harten den zachtsten balsem geven kunnen, en dat zij „grootsch" zijn, ligt in het feit, dat zij, gewone stervelingen, zich als de Volmaaktheid zelve laten beschouwen en eerbiedigen.

1) Op de schoolbanken liet ik mij vertellen, dat Praboe Brawidjaja als Moslim gestorven is. Zijn huwelijk met de tante van den Soenan Ampel was immers volgens Moehammedaansche beginselen gesloten. Hij moet dus de „Sjahadad," de geloofsbelijdenis van den Islam, uitgesproken en daarin geloofd hebben. Doch omdat hij verlegen was jegens zijn nog Boeddhistische leermeesters en onderdanen, en ook, omdat hij in alle opzichten de Protector was geweest van het Boeddhisme, bleef hij ongenegen de verplichtingen van den Islam na te leven. Toen zijn reeds Moehammedaansche zoon, Raden Fattach, hem vroeg, zijn sporen te willen volgen, en hij het weigerde, verklaarde zijn zoon hem den oorlog.

dit is:

1. „Te waaieren, te waaieren,
„Het optreden van iemand, die naar den kant vaart,
„Die mooi groen is,
„Als een pas getrouwde.

2. Hoeder, hoeder !
„Beklim toch dien blimbingboom;
„Al is hij glibberig, moet je hem toch beklimmen,
„Om daarmee je dodot (een anderen naam voor kain, behoorende bij het Javaansche Gala-kostuum) te wasschen.

3. „Je dodot, je dodot.
„Golvend, aan den kant gescheurd;
„Naai en stop hem,
„Gedragen, om heden, in den vooravond op audiëntie te gaan.

Refrein:

„Juist, dat het volle maan is !
„Juist, dat de kring groot is !
„Juicht, in eensgezindheid !"

Van het eerste couplet zou ik willen zeggen, dat het de komst van een Moehammedaanschen vreemdeling, den eersten prediker van den Islam op Java, Sjaich Maulana Malik Ibrahim beduidt, die onder een „frissche" bries, de kust van Java bereikte. Hij zeide: — 2e, 3e couplet en refrein: — „O, gij hoeders van uw ziel!" (dus „botjahangon" beteekent hier niet „veehoeder"). Beklimt toch dien blimbingboom — den Islamsboom. Hem te beklimmen = hem aan te nemen.

„Al is hij glibberig, al is het moeilijk — moet je hem toch beklimmen," — moet u toch hem aannemen — wiens vruchten zoo sappig zijn, — wiens leer — passend, om uw dodot, die golvend aan den kant gescheurd is — passend is, om uw ziel, fier van vele zonden door uw Boeddhistisch geloof, — te wasschen, — te reinigen. — Die moet u naaien en stoppen, — die moet u in orde maken, — om gedragen te worden, als u straks in den vooravond (het einde van den dag) op audiëntie gaat — om er mee straks, bij „het einde van het aardsche leven" voor Allah te verschijnen.

„Juist, dat het „volle maan" is!" — Juist, dat er nog veel Oelama's zijn, — het „licht" van het geloof — die u de beginselen van den Islam leeren zullen !" — „Juist, dat de kring groot is !" — „Juist, dat de Moehammedaansche schare groot is !" — „Juicht in eensgezindheid !" — „Weest blij en eendrachtig, opdat de macht van den Islam gehandhaafd blijft !"

Goenoengan.

Als wij de Goenoengan of kajon goed beschouwen, dan worden wij de volgende figuren, van beneden naar boven, gewaar:

1. een gesloten deur, de Selăpanangkep, met haar stoep.

2. twee reuzen, koeroebioen genaamd, ieder met een sabel in de hand, aan weerskanten van de deur.

3. het „Banaspati-beeld," boven die deur.

4. een boom [1]), waarin wij de volgende figuren ontwaren:

1. een koningsslang, die zich om zijn stam kronkelt.

2. een paar gazelachtige dieren, of gazellen met krokodil-staarten.

3. een paar hanen.

4. een paar apen.

5. een paar kraaien, en

6. een paar duiven [2]).

Kan men „de goenoengan" niet anders ornamenteeren ?

Ik zou deze vraag met „neen" willen beantwoorden, omdat anders het geheim, dat achter zijn figuur schuilt, ook zal moeten veranderen.

Onder de deurfiguur wordt verstaan de Sanggarpamoedjan of het Bidhuis der Wali's waarin ieder van hen zich bijna elk oogenblik, bevond, om dit gebed te prevelen: „Allahoemma dakkierni walngalamiena adjmangien. mienaldjiennie waliënsie walmalaïkah. Innaka ngala koelie sjaiïn kodier! Aamien! „O, Allah, wijs mij en hun, die in deze tijdelijke wereld verdwaald zijn (geen Islamieten) den Rechten Weg (den Islam) aan. Waarlijk, Gij hebt tot alles de macht. Dat Gij dit gebed vervulle !" Dit punt komt dus overeen met het gegeven uit de Geschiedenis, dat

1) Volgens den dalang wordt die boom, Nagasariboom genoemd, naar de koningsslang, die zich om zijn stam kronkelt.

2) De figuren van den eenen goenoengan verschillen van die van den anderen, zoodat het moeilijk is, om hier de origineele op te noemen. Doch met de figuren, die wij hier hebben, wordt een vrij goed bewijs geleverd, dat de goenoengan het symbool is van den Islam.

de Wali's geen kracht spaarden, om de toen nog Boeddhistische Javanen tot den Islam te bekeeren.

Het is buiten kijf, dat. als men in den gebede is, men de uitdrukking krijgt van gelaten- of treurigheid. Zoo vergat de Soenan niet, om aan weerskanten van „de deur," het zinnebeeld van zijn Bidhuis, het beeld van Koeroe-bioen, oorspronkelijk een Arabische naam „Karoebioen," de naam van één der Engelen, die de bescherming van de bidders op zich heeft, aan te brengen. Daarmee bedoelde hij zeker, dat de Wali's Allah aan hun zijde hadden. De Karoebioen-figuur heeft een sabel in de hand, om de gevaren, die de wegen van de Islamieten kruisen, te verdrijven.

In zijn Bidplaats hoopte de Wali, dat Allah den Islam veroorloven zou, het Boeddhisme onder zich te krijgen, en om die reden stelde de heraldische Soenan Kalidjaga in den Kajon, het Banaspatibeeld, het symbool van het Boeddhisme onder het boombeeld, den „Sadjarotiel moentoha" of „den hemelschen boom," het zinnebeeld van den Islam.

Na in vele oorlogen de victorie behaald te hebben, gelukte het den Islam zijn eerste koninkrijk op 'nDemak [1]) te stichten en den schepter over geheel Java te zwaaien. Het ontstaan van 'nDemak, dat een ander woord is voor „njekel" (Holl. „pakken") staat dus in verband met het feit, dat het „den Islam eindelijk gelukt was," het Boeddhistische Java te „pakken," of „het Boeddhisme onder zich te krijgen."

Vragen wij wat het koningsslangenbeeld om den stam heeft te beteekenen, dan behoeven wij niet ver te zoeken.

Langs allerlei gevaarvolle wegen trachtte de Islam zijn doel te bereiken, gelijk de slang zich in allerlei bochten wringt, om vooruit te komen.

Het Moehammedanisme was toen nog vreemd voor de Boeddhistische harten, als „de gazelachtige dieren" met hun krokodil-staarten momenteel zijn in onze oogen. Kan men mij soms zeggen, wat voor dieren en waar zij te vinden zijn ?

Gelijk „de haan op den kerktoren" is de „haan-figuur" in den goenoengan, het symbool van den Islam, dat deze „de opwekker is tot hooger leven." Tegelijk liet de Soenan „zijn haan koning kraaien" m.a.w. „hij wilde hebben, dat de Islam op Java overwon." Vervolgens speelt „de haan" hier dezelfde rol als in de wapenkunde, t.w. het zinnebeeld van „waakzaamheid," dus opdat de belangen van den Islam op Java en elders „bewaakt blijven."

De kajon heeft binnen in zijn kruin een paar „apen-figuren"; dit beteekent, dat „de Islam Java in zijn bezit heeft."

Zooals in de „Wederopbouw" eens te lezen stond, dat de Islam de aanleiding is geweest van den achteruitgang van Java [1]), waarschuwt „de bonte kraai-figuur" in den kajon ons, dat zij nog geen winter maakt.

Dat de Islam „onschuldig" is aan den achteruitgang van Java, bewijst „de duif-figuur," die ook in den kajon te vinden is. Immers „de duif" is het symbool van „onschuld" en „trouw."

De Islam verbiedt ons niet om vooruit te gaan, want ook hij is democratisch. Zelfs heeft hij Java „onverwacht geluk" gebracht — hij wekt oms tot hooger leven — daar hij hier als een „gebraden duif" gevallen is.

Ziedaar, wat voor beteekenis de wajang in den Islam heeft.

Kta, medio October 1922.

N.B. Het volgende te voegen bij de verklaring van den naam Nalagareng!

Die naam kan ook een verbastering zijn van de woorden „Nala koring," welke men met „noen," „alief," „lam," „kaf," „alief," „ra" en „ngain" neerschrijft en die: „X heeft een prijs of besluit gekregen," te beteekenen hebben. Men ziet die in goendil geschreven woorden aan voor „nalikorang," nalakaring," en . . . . „nalagaring" of „nalagareng." Wij, santri's, hebben de gewoonte om de „kaf" onder het spreken als „gaf" uit te spreken, bijvoorbeeld:

„Kam akoel?" wordt „kam agoel?" (Holl. „Hoeveel biedt u ?")

„Ma jankoes ?" wordt „Ma jangoes ?" (Holl. „Verlaagt U de prijs niet?") enz.

Volgens de Leer van den Islam moeten de predikers „een besluit" van Allah gekregen hebben. Op inspiratie predikten de Wali's d. i. „X" dus de Leer van den Islam op Java.

---

1) Voor dien tijd heette 'nDemak „Glagaharoem" of „de welriekende glagah" (soort van bamboe), daarna „Bintara," synoniem met „biantara" of „voor".

1) Die meening moet vroeger reeds bestaan hebben.

Ziekten en kwalen in de desa

door J. Kats.

Het is bekend, dat de Javaan — en dit verschijnsel bepaalt zich niet tot Java alleen! — er omtrent oorzaak en aard van ziekten en kwalen beschouwingen op na houdt, welke dikwijls geheel afwijken van de Westersche medische opvattingen. En waar men in de verklaring van de oorzaak verschilt, zal uit den aard der zaak ook de bepaling van het daarvoor aangewezen geneesmiddel niet dezelfde zijn.

In ethnologisch — in enkele gevallen ook in medisch — opzicht is het van belang hieromtrent gegevens te verzamelen. Hieronder volgt een overzicht van opvattingen, welke betreffende dit onderwerp in Zuid-Soerabaja bestaan. Wellicht kan dezë publicatie aanleiding geven om ook in andere streken van Java gegevens bijeen te brengen.

Bij elke ziekte is vermeld:

a. oorzaak. b. verschijnselen. c. geneesmiddel.	Letterlijk vertaald, zooals ze door den berichtgever in 't Javaansch werden vermeld.

Zooveel mogelijk is getracht de Hollandsche benaming van de ziekte te geven. Niet altijd was deze ons bekend. Soms zullen de Nederlandsche en de Javaansche naam elkaar niet dekken: onze kennis op dit gebied laat nog veel te wenschen over. [1]) Zoo kan deze verzameling ook op taalkundig gebied nut afwerpen.

1. Zuchtig.
(Aboeh-aboehen).

a. Door dikwijls te liggen of de voeten te laten hangen.

b. Opgezet (bengep); gezwollen voeten.

c. Veel wandelen.

2. Vallende ziekte.
(Ajan-ajanen).

a. Door dikwijls op een wan (tampah, tèbok) te gaan zitten.

b. Bewusteloos neervallen.

c. Kurkema-wortel met gebluschte kalk gewreven in een tampah (van bamboe gevlochten groot rond bord met opstaanden rand; wan; zie boven sub a). Met het mengsel een kruis over den navel maken.

3. Aamborstig.
(Ampeg-ampegan).

a. Door dikwijls op koude (tochtige) plaatsen te zitten; of door 's morgens vroeg bij een vuur te zitten (beḍijang).

b. Met moeite ademhalen.

c. Warm water in een flesch gieten en vervolgens op de borst wrijven.

4. Mager van armen of beenen.
(Apoes).

a. Te weinig merg in de beenderen.

b. Bij 't loopen neiging voelen om neer te storten.

c. Elken ochtend baden; niets eten, wat zuur is.

5. Door een geest (duivel) bezeten.
(Kepandjingan sétan).

a. Door hout te kappen op heilige plaatsen (angker).

b. Staroogen en ijlen.

c. Het gezicht met borèh of met duivelsdrek (asa foetiḍa) insmeren, vervolgens slaan met kélorbladeren (een „moringa").

6. Van den duivel bezeten (plotseling).
(Kampiran sètan).

a. Een tijdlang normaal, daarna plotseling onwel zonder dat men weet, waardoor (tanpa sangkan).

b. De zieke klaagt slechts over de buik; het lichaam is warm, de oogen gaan van tijd tot tijd onrustig heen en weer (pendirangan).

c. Het lichaam dicht dekken om het te doen transpireeren; de buik masseeren; veel

1) Eigenaardige of alleen in het dialect van Zuid-Soerabaja voorkomende woorden zijn tusschen ( ) vermeld.

ontlasting geeft verlichting; als de patiënt langen tijd geen ontlasting heeft (een half uur of een uur), volgt er dikwijls de dood op; kalmus (dringo, acorus terrestris) gemengd met benglé (een medicinale wortel, zingiber cassumanar Rxb) fijn stampen en daarna wrijven op handen, voeten en slapen.

7. Stuipen bij kleine kinderen. (Sawan).

a. Doordat de vader of een der bloedverwanten bij het kind binnenkomt zonder handen (of voeten?) te hebben gewasschen of zonder buiten even stil te staan.

b. Het lichaam is warm, het gezicht rood, hartslag onrustig, het kind wil niet zuigen.

c. Fontanel insmeren met duivelsdrek (zie boven); de hoeken van 't huis worden met kalmus, gemengd met benglé (z. b.) bespoten (met den mond: njemboer) en ingesmeerd.

8. Koeris (koedis? een huidziekte).

a. Door zelden te baden en 's morgens dikwijls bij een vuur te zitten.

b. De huid is schilferig (besisik), de buik opgezet (djembling) het hoofdhaar staat recht op.

c. 's Morgens en 's avonds baden; bittere geneesmiddelen gebruiken.

9. Barah (soort melaatschachtige zweren?)

a. Door het lichaam bij jeuk te krabben.

b. De huid is bedekt met kleine pukkeltjes en waterachtige wonden; ziet er geschroeid uit.

c. Baden in warm water, waarin bladeren van djamboe-kloetoek (Eugenia L. nat. fam. der Myrtaceae Ks) of van sirih; inwrijven met iets bitters en vervolgens omwinden.

10. Hoesten ('t lichaam warm). (Watoek semoe bentèr).

a. Door een vuile maag.

b. De hoest slechts zelden; alleen de patiënt kan bepalen, dat hij warm is.

c. Een djeroek petjel (e.s.v. kleine citroen) doorsnijden en besmeren met sirihkalk, boven het vuur plaatsen tot het borrelt, vervolgens in den mond uitknijpen.

11. Hoesten tengevolge van vergiftiging met vijlsel van klokkenmetaal (Watoek gangsa).

a. Doordat de patiënt met vijlsel van klokkenmetaal vergiftigd is.

b. Hoesten met metaalklank (njaring) en hijgende; langzamerhand gaat het geluid op dat van een gong gelijken.

c. Het water drinken van een groenen jongen kokosnoot (degan). Daar bedoelde ziekte door vergiftiging ontstaat, sterven de meesten eraan.

12. Droge hoest. (Watoek garing).

a. Meestal bij vrouwen, die zich eenigen tijd onthouden (sasirih) van water drinken.

b. De zieke raakt geen slijm kwijt; zij hoest moeilijk, omdat de hoest „vast zit" (kraket).

c. Drinken het rauw of gekookt water van pisang kloetoek, vermengd met klappersuiker.

13. Kramphoest. (Watoek kekep).

a. Door een vuile maag.

b. Een gevoel in de keel als waren er wormen in; de patiënt raakt veel slijm, vermengd met speeksel, kwijt.

c. Als in 10 c.

14. Droge hoest (kuch) (Watoek tjekèh).

a. Door een vuile maag.

b. Het hoesten is zeldzaam, de patiënt raakt daarbij geel gekleurd slijm kwijt.

c. Als in 10c of anders „iman aḍem" d.i. kandij-suiker (goela batoe) ter waarde van 1 cent, en een djeroek petjel; de djeroek wordt in een glas uitgeperst, daarbij wordt de suiker gevoegd en water gegoten; 's morgens drinken wat den vorigen avond is gemaakt.

Gaat het hoesten gepaard met veel slijmafscheiding, of is de patiënt zeer mager, dan het volgende middel: Men neemt een levende tjébong (jonge kikvorsch, die het staartje nog heeft, maar nog geen pooten bezit) en een groene jonge kokosnoot (degan kang

kemeroek boentoet) ; nadat deze is gespleten wordt ze met een lepel uitgekrabd en de kikvorsch in dit uitkrabsel gezet; dit laatste wordt vervolgens den patiënt te slikken gegeven, driemaal daags: 's morgens, 's middags en 's avonds.

15. Dikwijls urineeren.
(Banjoenen) [1].

a. Door veel warme koffie te drinken na een tocht.

b. Dikwijls urineeren, maar niet veel.

c. Dit ongemak geneest dikwijls alleen door den wil van den betrokken persoon.

16. Opzwelling van de huid met puistjes
(Bedoer) [2].

a. Door een kwaden wind (kénging angin awon).

b. De huid ziet er opgezet uit (sami bedoer-beḍoer) als van iemand, die (na 't slapen) pas is opgestaan.

c. Inwrijven met kajoe-poetih- of met poko- (Chin. kruizemunt) olie; de huid rood wrijven.

17. Schurftige uitslag met etterbuiltjes.
(Bengkojok).

a. ?

b. Gevoel van jeuk; neiging om zich voortdurend te krabben; de huid ziet er uit als van iemand, die pokken (patèk) zal krijgen.

c. ?

18. Oogziekte (vuil onder het ooglid).
(Bèlèk).

a. Door te weinig te slapen.

b. Er komt vuil uit de oogen (balobok), maar ze zien niet rood.

c. De bladeren van de ilèr (Celosia cristata L) worden gerold tot ze murw (èmoe) zijn en vervolgens op het voorhoofd gelegd.

19 ?
(Bengang rambat).

a. Door omgang met besmette vrouwen.

b. De huid als van iemand die pokken zal krijgen (baḍé patèken) ; bij 't urineeren vloeit etter uit en soms bloed. (Stijgt het naar neus of oogen, dan heet de ziekte: rădjă singă).

c. Gaḍoeng (een vergiftige aardvrucht: Dioscorea hirsuta ?) te koop in het Chin. kamp, koken en het aftreksel drinken ; het lichaam inwrijven met borèh en gebluschte kalk (sirihkalk).

20. ?
(Bengang).

a. Als 19a.

b. De huid is gaaf ; bij 't urineeren vloeit etter en bloed uit.

c. Als 19c.

21. ?
(Bengang).

a. Door te veel 's nachts te schrijven; het schijnsel van het papier „slaat op de oogen."

b. Roode oogen; er komt slechts weinig geelachtig vuil uit.

c. Een handvol (sakodjong) zout geroerd met twee handen vol poeder van (fijngewreven) baksteen, in water gemengd en daarna driemaal gezeefd tot het helder is; 's nachts 't oog daarin baden (ngrimbang).

22. ?
(Bengang).

a. Door te urineeren op een plaats, waar dit ook door een „slecht" mensch is gedaan.

b. Aan het lichaam is niets te zien; 't urineeren gaat gepaard met afscheiding van etter en bloed.

c. Als 19c.

23. Stom.
(Bisoe).

a. Voor de geboorte van het kind is de moeder onvriendelijk (hatelijk: s e n g i t) geweest tegen een stomme.

b. De lijder kan niet spreken; doet hij er moeite toe, dan brengt hij slechts een snaterend (hakkelend: ngakngoek) geluid voort.

c. Dit kan niet verholpen worden; slechts als degeen, die 't geval behandelt „zeer knap" is kan het ongemak genezen op zijn bevel.

---

1) Gewoonlijk beteekent dit: diarrhee.
2) In andere streken: bidoer.

24. Steenpuist.
(Woedoen).

a. Door slecht bloed; als het niet naar buiten komt, veroorzaakt het podagra (ngeres linoe).

b. Midden op de zwelling is een oog (oender-oenderan).

c. Rechts en links van het „oog" besmeren (kapopokan) met obi (kentang).

25. Voet- en handeuvel, barsten, ruw, jeuk.
(Blak).

a. Door dikwijls allerlei vuil (bangsaning soeker-soeker) aan te pakken of op vuil (djember) te trappen zonder daarna handen of voeten te wasschen.

b. Handpalmen en voetzool zijn wit (mabloek), de huid is gebarsten (baleḍak).

c. Handpalmen en voetzool inwrijven met bloed (bangsaning rah); na eenigen tijd afspoelen, vervolgens een kwartier lang in warm water houden, waarin iets bitters is opgelost; daarna met kajoe-poetih-olie inwrijven.

26. Nevelig (v|h gezicht)
(Blawoer).

a. Door nooit te baden na 't opstaan.

b. Niet duidelijk zien (kirang permana); bij 't lezen vloeien de letters in elkaar.

c. 's Morgens baden (door 't water over 't hoofd uit te storten: woewoeng); niets eten, wat zuur of heet (peḍes) is; het voorhoofd besmeren met zalf (pilis).

27. Verblind (door het licht).
(Blereng).

a. Door als klein kind bij 't kijken naar iets geruimen tijd niet met de oogen te knippen.

b. Onduidelijk zien; als men lang naar iets kijkt, wordt men duizelig (moemet).

c. Het voorhoofd besmeren met zalf (pilis), vervolgens omwinden (goḍi) met een doek.

28. Last van oogvuil.
(Blobok).

a. Doordat het hoofd dikwijls aan de warmte of aan den wind is blootgesteld; door zelden te baden.

b. Het oogvuil is witachtig geel en waterachtig; als het niet verwijderd kan worden en in het oog blijft, veroorzaakt het onduidelijk zien; gaat het naar het hoofd, dan geeft het hoofdpijn.

c. 's Morgens baden (woewoeng); een verkoelend smeersel op het voorhoofd; omwinden met een doek; de slapen inwrijven met kajoe-poetih-olie.

29. Slijm afgaan.
(Ngising warni oembel).

a. Door een vuile maag.

b. Ontlasting met slijm; men voelt zich loom, het eten smaakt niet.

c. Niets eten, wat zuur of heet (peḍes) is; venkel (adas) en een arènbloem (poelo) fijn wrijven met medicinale wortels (emponempon), het water daarvan drinken.

30. Zweer aan den voet (die niet opengaat).
(Boeboel woeta).

a. Door slecht bloed.

b. De voetzool is vol barsten en scheuren (pating bleḍak); het gezwel (mala) is klein; er is een oog op als bij een steenpuist, maar kleiner. Als de zweer niet openbreekt, veroorzaakt ze verlamming.

c. Kopergroen ter hoeveelheid van een peperkorrel en gele kleiaarde ter hoeveelheid van 't ei van een kleine glatik (peking) vermengen, fijn wrijven en op de zweer smeren.

31. Woekerend gezwel.
(Boeboel belah).

a. Als 30a.

b. Als 30b, maar het gezwel is groot.

c. Als 30 c.

32. Doof.
(Boeḍeg).

a. Doordat men wind in 't hoofd of de ooren heeft gekregen.

b. De lijder hoort niets.

c. Het oor schoonmaken met een veer (kakorok) waarop kajoe-poetih-olie of anders warme lucht inblazen (njeboel).

33. Hardhoorend.
(Boeḍeg).

a. Door een slag op 't hoofd en duizeligheid.

b. Het gehoor is minder scherp.

c. Een doek in water gedoopt om het hoofd winden.

34. Melaatschheid (?).
(Boeḍoeg).

a. Door visch te vangen op modderige plaatsen of bij het baden geen helder water te gebruiken; de huid wordt eerst schilferig (boesik), later melaatsch.

b. Het geheele lichaam, ook handpalmen en voetzolen, vol barsten.

c. Temoe-lawak (een wortel: curcuma Zerumbet ?) met sirih-kalk òf atal (gele op zwavel gelijkende kleiaarde) met sirih-kalk, zeer fijn gewreven en als borèh gebruikt.

35. ?
(Boeḍoeg basoe).

a. Door het lichaam te weinig te verzorgen; niet er op letten of 't water, waarin men baadt, vuil of schoon is; langzamerhand wordt de huid schilferig en melaatsch.

b. Slechts de huid van het lichaam is gebarsten; de lijder heeft een „leelijk bittere" (langoe) lucht bij zich.

c. Als 34c.

36. Verstopt (bij verkoudheid).
(Boentoe).

a. Doordat de verkoudheid niet loskomt.

b. De neus verstopt (njoempet), een doordringend (? tjoemleng) gevoel in 't hoofd.

c. Ruiken aan Eau de Cologne; de neus inwrijven met kajoe-poetih-olie; 's morgens baden (woewoeng).

37. Waterzucht.
(Boesoeng banjoe).

a. Door werking van den duivel.

b. De buik is opgezet, gevuld met water; de gelaatskleur (tjahja) verdwijnt langzamerhand; het vleesch neemt af, de buik wordt hoe langer hoe meer opgezet.

c. Meestal wrijft men met kajoe-poetih-olie; als dit niet helpt, sterft de patiënt.

38. Gezwel in de buik.
(Boesoeng watoe).

a. Door nooit medicijnen te gebruiken (volgens berichtgever moet men dit — gezond of ziek — steeds van tijd tot tijd doen); door zelden te baden en niet toe te zien op het eten (door veel roedjak te eten).

b. De buik is opgezet (njemploek) en hard op het gevoel; gewoonlijk gaat de gezonde vleeschkleur (tjahja) niet verloren.

c. Lobak (e. s. v. radijs, Raphanus caudatus L) raspen en uitpersen; bij drie vierde deelen van dit water een vierde deel zout voegen; 's avonds klaarmaken en den volgenden morgen uitdrinken.

39. Roosachtige huiduitslag.
(Boesiken).

a. Doordat de patiënt als klein kind niet goed verzorgd is.

b. De huid is schilferig met witte vlekken (als met barsten, maar schubbig).

c. Hiervoor bestaat geen geneesmiddel, omdat men de ziekte reeds als klein kind heeft gekregen.

40. Schurft op 't hoofd.
(Borok).

a. Door zelden 't hoofd te wasschen (kramas) en nooit het haar te kammen of met olie in te wrijven.

b. De hoofdhuid ziet er waterachtig uit, opgegeten door duizenden luizen.

c. Het haar afknippen en vervolgens in de rivier gaan baden, om het ongedierte te doen verdwijnen, daarna afwrijven met zeep.

41. Mazelen.
(Ḍabak).

a. Doordat er slechte lucht (wind) naar buiten komt (als die niet naar buiten komt, veroorzaakt ze allerlei ziekten).

b. Het geheele lichaam en het gezicht is opgezwollen en met puistjes bedekt (biḍoeren), alsof men met rawé (Mucuna prurita Hk) in aanraking is geweest.

c. De mannelijke bloem van de nangka (babal) word met sirih-kalk en kurkema fijngewreven en het mengsel op het lichaam gestreken.

42. Hartklopping.
(Trataban).

a. Door schrik.

b. Men is geheel in de war; het hart is niet rustig.

c. De lijder begeve zich naar een koele plaats.

43. Koorts (koud ?)
(Katisen).

a. Door een vuile maag; niet kieskeurig op 't eten; nooit geneesmiddelen gebruiken; zelden baden.

b. Als de koorts opkomt (angot) wordt het lichaam een weinig warm en rillerig (ḍeroḍog); het gezicht wordt rood; de buik is hard.

c. Bittere geneesmiddelen gebruiken; als de koorts opkomt het geheele lichaam inwrijven met azijn (tjokak), waarin parem (een aromatisch smeersel van allerlei tot poeder onder elkaar fijngestampte kruiden); daarna rust nemen; het geheele lichaam dichtdekken.

44. Gezwollen beenen.
(Ḍengen banjoe).

a. Door nooit ver te loopen of niet te werken; onbeweeglijk zitten (begogok) of de beenen laten hangen ; veel omgang met een vrouw hebben.

b. De beenen zijn gezwollen, doordat het bloed niet kan doorstroomen; men heeft telkens een pijnlijk gevoel (pegel) in de knieën.

c. Geneest niet zonder masseeren; al is de ziekte genezen, ze komt dikwijls terug.

45. ?
(Ḍengen geni).

a. Als 44a.

b. De beenen zien er uitgedroogd (dor ; garing) uit ; onder 't loopen staat de lijder dikwijls stil.

c. Als 44c.

46. ?
(Dilep).

a. ?

b. Bij 't kijken naar iets niet spoedig met de oogen knippen.

c. ?

47. Verdoofd (gevoelloos).
(Djimpé).

a. Slechte bloedstrooming.

b. Men bemerkt het ongemak eerst, zoo men iets wil aangrijpen (gevoelloos in de hand).

c. ?

48. Uitzakking v. d. endeldarm.
(Dobol).

a. Bij ontlasting te veel persen (sanget kaedenaken).

b. De endeldarm is uitgezakt.

a. Geen droog of vast ineengedrongen voedsel (kang kesat-kesat) gebruiken; 't beste is vloeibaar voedsel (kang tjoewèr-tjoewèr); een goede vrucht is de papaja.

49. Stekende pijn in de zij.
(Doedoek).

a. Door de ontlasting dikwijls op te houden, zoodat men wind binnenkrijgt.

b. Stekende pijn in de ingewanden (kados kasoedoek-soedoek) alsof men wind heeft binnengekregen.

c. Wrijven (masseeren) met kajoe poetiholie.

50. Benauwdheid (verharding?) in de buik.
(Ḍoegal).

a. Door niet toe te zien op 't eten en zelden medicijnen te gebruiken.

b. De buik is hard; de lijder heeft een bleeke kleur; het eten smaakt hem niet; hij houdt slechts van roedjak.

c. Masseeren; iets bitters eten.

51 Gordelroos (?).
(Dompa oela).

a. Door slangengif.

b. Het lichaam ziet er uit, alsof het met de haren van de rawé-boon)Mucana prurita Hk) bestrooid is ; lijkt veel op mazelen.

c. Water van groene jonge klapper (degan) te drinken geven ; het lichaam inwrijven met kurkuma en sirih-kalk.

52. Tranen (van het oog).
(Drodos; nrotjoh).

a. Doordat men in het oog heeft gestoken (njolok).

b. Het oog traant onophoudelijk als van iemand, die bij een rookend vuur zit.

c. Het oog baden (ngrimbang) in helder water.

53. Krankzinnig.
(Edan).

a. Volgens sommigen: door zich te veel met ilmoe bezig te houden; door „ongelukkige liefde" (remen tijang boten kadoegèn) of doordat men een geliefd persoon door den dood heeft verloren.

b. Dikwijls in zichzelf spreken en onophoudelijk lachen ; dansen langs den weg ; soms ook bij zichzelf weenen.

c. Het is goed den lijder op een bergtop te zetten (doen wonen), opdat hij frissche lucht krijgt ? Hij mag geen heet (prikkelend) voedsel (ingkang peḍes-peḍes) gebruiken.

54. Krankzinnig (bij tusschenpoozen).
(Edan taoen).

a. Als 53a.

b. De lijder stort elk jaar opnieuw in ; lacht dikwijls in zichzelf; danst niet; het eten strooit hij rond (awoer-awoer) als een klein kind.

c. Als in 53c.; niets eten, dat vuil is (resah); soms geneest de lijder, als hij „vertroost" wordt.

55. Jicht.
(Entjok).

a. ?

b. 't Lichaam is als verdoofd; een pijnlijk, krampachtig (kemeng) gevoel.

c. Verblijven op een bergtop (voor de koelte).

56. Hinderlijk gevoel aan de oogen, alsof men iets in het oog heeft.
(Gandjel).

a. Door bij 't opstaan zelden te baden en de oogen alleen met de handen uit te wrijven.

b. Een gevoel aan de oogen, of er zand in is geraakt.

c. 't Oog baden in koud en helder water.

57. Niet duidelijk zien.
(Gemlambyar).

a. Door te weinig te slapen; nachtbraken (ahli melèk daloe).

b. De voorwerpen dubbel zien.

c. De lijder moet veel slapen.

58. Simpel (dwaas).
(Genḍeng).

a. Als kind door een boschspook (wéwé) weggevoerd; gaat nooit met makkers om.

b. Een zeer dom uitzicht (? plompang-plompong); staren (genḍilang-genḍileng).

c. ?

59. Schurft.
(Goeḍig).

a. Door slecht bloed; als 't niet naar buiten komt, veroorzaakt het waterpokken.

b. De handen en het geheele lichaam bedekt met kleine puistjes (pating printis).

c. Zwavel fijn wrijven met Javaansche suiker; het mengsel eten; als de puistjes openbarsten, worden ze gewreven met olie, vermengd met zwavel.

60. Opgezet tandvleesch.
(Goesi malenṭing).

a. Door na 't eten de tanden niet te reiṇigen; of doordat de warmte van binnen naar buiten komt.

b. Het tandvleesch is opgezet.

c. Als het doorbreekt, is de kwaal genezen.

61. Spruw (bij jonge kinderen).
(Gom).

a. Doordat de mond van 't kind niet goed wordt schoongemaakt.

b. Tong en lippen zijn bleek; 't kind wil niet zuigen.

c. Als er een „wit gom" („gom-boom") in de nabijheid is, dezen omhakken en bezweren (? kasangénan); anders de witte plekken voortdurend met hoofdhaar afwrijven.

(Wordt vervolgd).

Een Tjăndrăsengkălă?

door A. W. P. Holwerda.

Mijn door bandjirs verwoest archief, na mijn plaatsing, hier opruimend en ordenend, trof ik daarin eenige aanwijzingen omtrent de oude Sultansgraven in de desa Madeggan van het district Sampang aan.

Ze waren niet onbekend, maar verder er naar vragend bleken mij verschillende sagen en verhalen aan Madeggan verbonden te wezen .

Kjai Aria Lemboe Peteng zou te Madeggan Kamitoewa geweest zijn.

De herinneringen aan de colleges van den Leidschen hoogleeraar Vreede werden wakker geschud bij het hooren van den naam van Lemboe Peteng, de zoon van Bhra Widjaja.

Toen mij dan ook verhaald werd, dat hier de sage inderdaad den zoon van den Madjapaitschen Vorst bedoelde, aarzelde ik niet lang deze graven te bezoeken.

Oude waringinboomen (photo I) doen direct denken aan een ouden aloon-aloon en van hieruit treft den bezoeker het poortje, dat toegang geeft tot de vorstengraven der voormalige Bangkalansche vorsten.

Dit poortje (photo II), dat in zijn bouwstijl doet denken aan die van andere poorten uit den laat Madjapaitschen tijd en den bezoeker voor den geest roept de Badjang Ratoe in Modjokerto, was bestreken met een dikke laag kalk.

Ook de houten deur was dik bekalkt.

Het geheel was zeer verwaarloosd en slecht onderhouden, hoewel een kleine perdikan desa hare perdikan rechten grondde op den plicht van onderhoud van deze Vorstengraven.

Meer dan steeds kalklagen op alles strijken, waarop maar eenigszins mogelijk was kalk te strijken, was er nimmer aan gedaan.

Het poortje interesseerde mij. In de omgeving van die oude waringin stak het zoo mooi af.

Ik heb het zoo goed mogelijk laten schoonmaken en liet zoo veel mogelijk de overtollige kalk van de deur afwasschen.

Vrij spoedig vertoonde zich op de deur een figuur in het hout uitgesneden (photo III).

Eerst wijdde ik daar weinig aandacht aan, maar vroeg mij wel af, waarom niets anders op de deur was uitgesneden.

Het toeval bracht mij op de gedachte in die eenzame figuur op de deur een chronogram te zien, een Tjăndră Sengkălă.

De groote moeilijkheid bij het ontcijferen van jaartallen in teekeningen voorgesteld is het gissen naar de zin, die uit de afbeelding gelezen kan worden.

Is het mogelijk, dat wij dezen Tjăndră Sengkălă te lezen hebben:

„Năgă kapannah matitis ing meddhi"

„De năgă gepijld juist treffend in aarsopening".

Volgens de mij beschikbare gegevens over chronogrammen moet voor năgă gelezen worden het cijfer 8.

Aan kapannah meen ik de beteekenis van het cijfer 5 te moeten toekennen en wel op de volgende gronden:

Mărgănă toch kan zoowel een goede zeilwind beteekenen als een kawivorm zijn voor pannah. Nog hoor ik hier het woord mărgănă gebruiken voor „afgeschoten pijl".

Ook de Madoerees gebruikt het woord mărgănă om den goeden zeilwind aan te duiden.

Een kawivorm voor pannah (pijl) is in bepaalde omstandigheden mărgănă; met mărgănă wordt door Javaansche en Madoereesche zeelieden nog een gewenschte wind, goede zeilwind, aangeduid.

Alles wat met wind maar eenigszins in verband kan worden gebracht, duidt in de Tjăndră Sengkălă aan het cijfer 5.

Uit het volgende woord „matitis" meen ik het cijfer 4 te moeten afleiden.

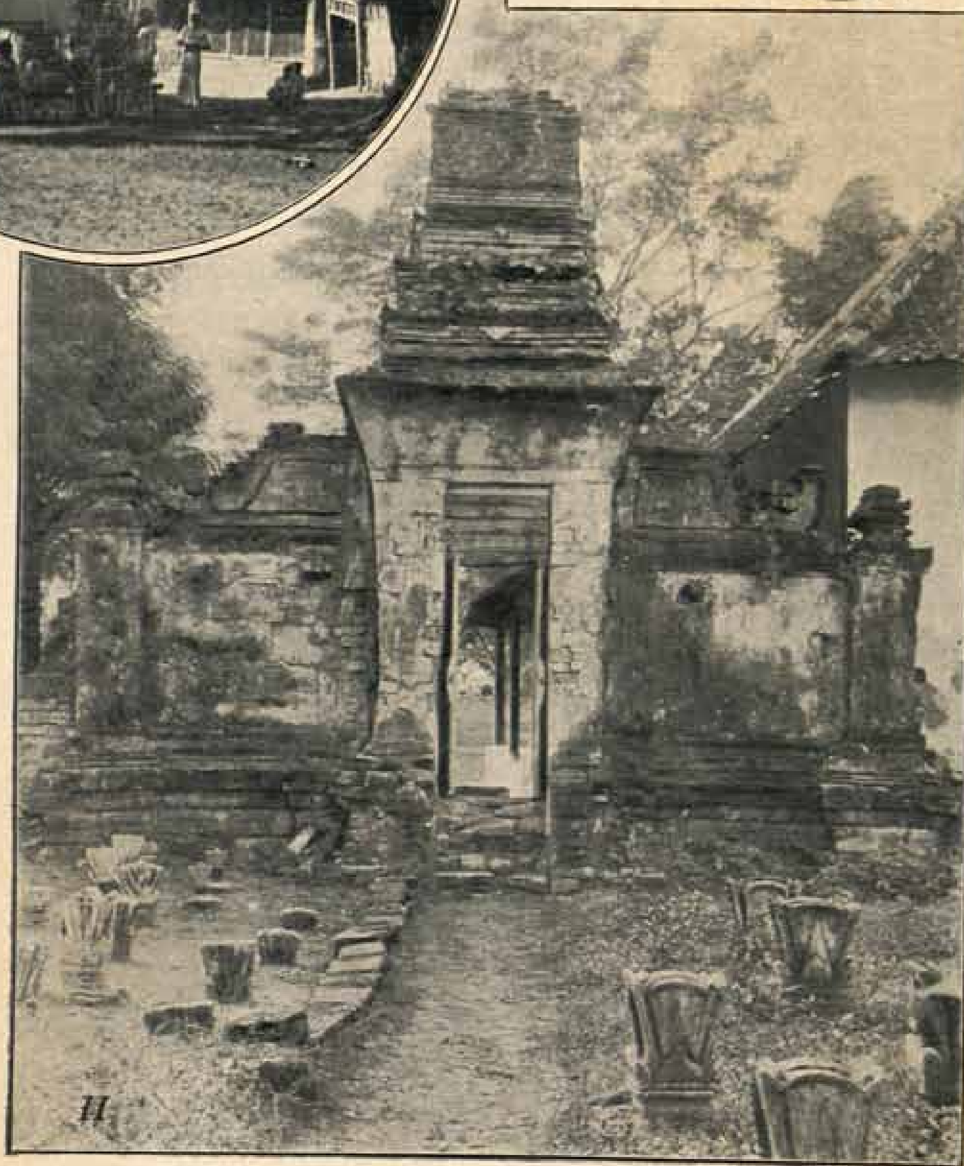
Matitis heeft de stamvorm titis.

Titis is weer een kawivorm van tetes = sap. (Vergelijk nitis = Javaansche suiker maken).

In de Tjăndră Sengkălă stelt alles, wat

TOEGANG TOT DE VORSTENGRAVEN
DER VOORMALIGE BANGKALANSCHE
:: VORSTEN ::

met vocht verband houdt, voor het cijfer 4.

Meddhi beteekent aarsopening, een benaming derhalve voor een onderwerp, waarvan slechts de eenheid in onze gedachte is.

Met de benamingen: tong, mond, navel, hart, enz. wordt door een dergelijk woord te gebruiken in de chronogrammen bedoeld het cijfer 1 uit te drukken.

Zouden wij hier te doen hebben met het jaartal 1458 ?

Ook is het mogelijk, dat het beeld gelezen moet worden:

„Nāgā kapannah tatas ing meddhi."

De slang wordt met kracht doorboort tot in de „aarsopening."

Tatas beteekent met kracht doorboren en moet gelijk hierboven reeds werd uiteengezet dan het cijfer 5 beduiden.

Dan zou uit dit chronogram het jaartal 1558 gelezen moeten worden.

Het is zoo jammer, dat alle resten uit het verleden hier zoo sterk beschadigd zijn.

De streng Mohamedaansche Madoerees interesseert zich hier niet voor.

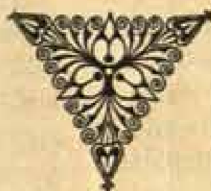
Bovendien zijn alle door mij gevonden resten uitgehouwen in kalkmergel en andere licht verweerbare steensoorten.

Uit het zeestrand gehouwen brokken van koraalriffen, werden waarschijnlijk reeds vroeg voor bouwdoeleinden gebruikt.

Zoo moeilijk is het dan ook nu te weten, welk jaartal hier zou kunnen bedoeld zijn ; welke geschiedenis in dit chronogram is vastgesteld.

En, de meest onaangename eigenschap van de goede Tjāndrā Sengkālā is zoo vaak... de onzekerheid of het wel een Tjāndrā Sengkālā is.

Sampang, 16 Maart 1923.

Vreemd en eigen

door Ir. Thomas Karsten.

„En juist omdat Europa .... onze groote eerbied gewonnen heeft is het ons zoo gevaarlijk .... in het gif dat het ons met zijn voedsel toereikt".
Tagore, aangehaald in Oosten en Westen, door Dr. Nieuwenhuis in Djawa, 1923, No. 1.

Het knappe artikel van Dr. Nieuwenhuis in het vorige nommer van Djawa, waaraan ook het hierboven aangehaalde motto is ontleend, heeft, heeft door zijn hevige ontkenning van enig wezensonderscheid tussen Oost en West, ongetwijfeld veler aandacht getrokken, en is ook in de pers niet onbesproken gebleven.

Er lijkt aanleiding, temeer waar met het artikel door zijn gelijktijdige opname in zeer verschillend gerichte bladen en periodieken — Indische Courant, P. E. B. en Djawa een welbewuste propaganda is gevoerd, er ook hier nog eens op terug te komen, — waarbij dan echter minder zal worden ingegaan op het meest opvallende, en boven reeds met enkele woorden aangeduide betoog, dan op de dieperliggende strekking, en op de enigszins verholen en zeer korte, maar daarom, vooral uit den mond van dezen onderwijsautoriteit niet minder belangrijke konklusie.

In de eerste plaats een enkel woord over den aard van die bijdrage met betrekking tot Djawa.

In de dagen van de oprichting van het Java-Instituut is eens van Javaanse zijde, door Sm. in Wederopbouw, de vrees geuit, dat ook deze vereniging zo al niet tot doel, dan toch ten slotte tot resultaat zou hebben een „meer effectieve overheersching", een uitbreiding van de Westerse hegemonie op het terrein der ideeele kultuur, langs den weg van de dieper doorgronding en de inniger aanraking.

Gelukkig kan er weinig verschil van meening over bestaan, dat tot nu deze vrees volstrekt ongegrond is gebleken, en dat het Java-Instituut, zorgvuldig vermijdende alles waaraan „politieke" bedoeling in den enen of anderen zin zou mógen worden toegeschreven, zich in zijn veelzijdige werk streng gehouden heeft aan wat bij de oprichting voorzat: bevordering, ten bate van Java-zelf, van de Javaanse kultuurontwikkeling.

Het is nu van uit dat gezichtspunt, dat het gerechtvaardigd is verwondering uit te spreken over de verschijning van Dr. Nieuwenhuis' artikel in Djawa, als leader nog wel, en terwijl zijne publikatie elders reeds verzekerd was! waardoor het als 't ware een bijzondere sanktie kreeg van de redaktie. [1]) Immers, dat aan de kulturele meningen en wensen van den schrijver bepaaldelik politieke bedoelingen ten grondslag liggen, en dan geheel in den zin als vroeger door Wederopbouw gevreesd en tot nu, evenzeer trouwens als de tegenovergestelde, in het Java-Instituut zorgvuldig geweerd, is in zijn opstel, niet alleen tussen de regels, maar zeer nadrukkelik te lezen.

Wat toch schrijft Dr. Nieuwenhuis?

Na eerst de „materieele verlangens" der koloniserende volken te hebben geprezen, omdat zij het zijn waardoor „geestelijke goederen" over de aarde worden verspreid, en de aardige zij 't een weinig manke vergelijking te hebben gemaakt, dat „de kolonisator is als een bij, die om honing uittrekt maar het bevruchtende stuifmeel brengt", zegt hij een oogenblik later: „En het is een wijze politiek als men (d.i. de kolonisator) — de tijdgeest volgend — op andere wijze dan vroeger zich van de honing gaat verzekeren: als men militair geweld, staatkundige overheersching, religieuze dwang uit de tijd acht en met cultureele middelen — vooral de taal — zijn invloed tracht te houden". En voor hen, wien dit nog niet duidelijk genoeg zou zijn, verwijst hij naar zijn studies over het tjap belanda, waarin hij, met uitgesproken Nederlands-nationale bedoeling, verdedigt om op

1) Het artikel van Dr. Nieuwenhuis is door de Redactie van Djawa op verzoek van den schrijver geplaatst, meer om ook deze geestesrichting in Djawa tot uiting te laten komen, zonder dat de Redactie eenige verantwoordelijkheid voor den inhoud op zich neemt. Redactie.

het Indonesiese materieele en ideeele leven zo sterk mogelik een Hollands karakter, een tjap belanda te drukken, om daardoor beide landen vaster aan elkaar te binden. Zoo schreef hij bijv. in Kol. Studiën van Aug. '22, blz. 89, over de vooruitzichten voor Nederland hier in Indonesie: „Geen recht, geen macht, geen belangengemeenschap, geen dankbaarheid ook zelfs. Wat blijft ons" (bedoeld zijn: Nederlanders) dan, waaraan we ons kunnen vastklampen? .... Er blijft ons tjap, ten minste, als we dit zoo diep indrukken, dat het wat krassen velen kan. Dat tjap zal ons ideeël de bevrediging brengen, een grooter deel der wereldcultuur naar onze inzichten te hebben gevormd. .... En materieel zal het ons bevredigen, omdat het economische banden legt, omdat elk Hollandsch boek aan Hollandsche barang een voorsprong geeft.."

Zoals men ziet: ook Dr. N. moge hier wat honing komen halen, zo is het stuifmeel dat hij brengt toch geen geestelik goed zonder bijmengselen, — bijmengselen, waarvan het gehalte hier niet verder onderzocht mag worden, maar waarvan het toch minstens twijfelachtig is, of zij aan de begeerde vruchtzetting van de Javaanse kultuur ten goede zullen komen, — en bovendien vast en zeker, dat zij in Djawa niet thuis behooren, hoezeer ze élders wellicht mogen worden gewaardeerd.

Maar laten wij den politieken ondergrond van het artikel thans, na hem aangeduid te hebben, verder ter zijde, wat voor dit tijdschrift past.

Zooals reeds werd opgemerkt, zal hier ook overigens op het grootste deel van het lezenswaardige, want van veelzijdige kennis getuigende betoog van den schrijver niet worden ingegaan. In de eerste plaats niet, omdat het eensdeels, daar waar het de evidente Oosterse eigenheid tegenover het Westen spitsvondig poogt weg te redeneren, reeds zo voortreffelike bestrijding vond — in een Loc.-artikel van den heer Houbolt — en omdat het, anderdeels, daar waar het de betekenis van kulturenmenging voor 's werelds ontwikkeling in het licht stelt, slechts met instemming kan worden gelezen.

Maar vooral blijft bespreking hiervan achterwege, omdat die uitweidingen slechts in betrekkelik los verband staan met wat de konklusie van Dr. N. is: een konklusie die dan echter wederom te belangrijk is om niet de bijzondere aandacht te verdienen . .

Men zal zich herinneren, hoe de schrijver tegen het eind van zijn opstel in het algemeen de kennisname der beste Westerse kultuuruitingen door den ontwikkelden Javaan aanbeveelt, natuurlik op de basis van zijn bekende en sympathieke bestrijding van het te intellektualisties karakter van ons onderwijs. Daarna geven de volgende alinea's in hoofdzaak, zij 't niet geheel ongesluierd, zijn praktiese konklusies weer, waarbij ik mij eenige spatieereingen veroorloof :

„En dan is de taak der jonge (inheemsche) intellektueelen, zich met beide armen in de wereldstroom ',(van Westerse kultuur)" te werpen, die door ons naar deze kusten geleid wordt. Het volk is de bewaker van het oude, van het eigene. Enkele geroepenen, die hun leven eraan wijden, kunnen hierin helpen, het gaaf te houden en te ontwikkelen. Maar alle andere ontwikkelden zijn de brengers der vreemde gedachten. En als ze door een betere lagere school niet meer met de wortel van de eigen bodem zullen zijn losgeraakt, zal ook het contact van leider en geleide niet verbroken worden."

Ongetwijfeld zal in principe de wenselikheid, dat de intellektuele Javaan, die in onze samenleving zo intensief met de materieele zijde der Westerse kultuur in aanraking komt, ook van hare ideeële waarden niet onkundig blijft, ja, zelfs hun wereldbetekenis leert beseffen, moeilik bestrijding kunnen vinden, — zo goed als het voor Europa van essentieel ideëel belang zou zijn, indien daar eveneens het onderwijs, ook buiten de aardrijkskunde, het eigen werelddéél niet als de wereld behandelde, wat thans zeker een der grootste oorzaken is van den typiesen Europesen rassenwaan. Wanneer dan ook de enthousiaste aanbeveling van de betekenis der kulturenmenging had gekulmineerd in een der voorafgaande tirades van den schrijver, waar hij de „Nederlandsch opgevoede Indische jeugd" verwijt slechts naar bioscopen en voetbilwedstrijden, te gaan, terwijl zij „onze kunsttentoonstellingen niet bezoekt, onze volksconcerten niet voldoende waardeert (en) de internationale denkers niet tracht te benaderen," zo zou men daar, als

met een voor de afwisseling weleens goeden raad, vrede mee kunnen hebben.

Maar . . . . des heren Nieuwenhuis verlangen gaat blijkens zijn konklusie veel verder: niet anders is daaruit te lezen, dan dat hij voor de ontwikkelde Indiese klassen een middelbaar en hoger onderwijs begeert, dat in hoofdzaak, wellicht zelfs uitsluitend tot de Westerse kultuur inleidt, met een volstrekte „vernederlandsing" hunner hogere opvoeding, en een doelbewust en zo diep mogelik inbranden van het tjap belanda. Voor het „volk" en de „lagere school" acht hij het eigene en oude goed genoeg, maar de ontwikkelden moeten zich ten volle „werpen in de wereldstroom" der „vreemde gedachten."

Dit nu is, voor wie het werkelik goed menen met de bevordering der ontwikkeling van de Javáánse kultuur, wél een zeer gevaarlijke raad, en zeker van een zo invloedrijken want propagandisties ervaren paedagoog. En het gevaar van dien raad is te groot, dan dat het ook in dit verband niet noodzakelik ware te herinneren aan de politieke bedoelingen van den schrijver, die boven reeds als een essentieel bestanddeel zijner paedagogie en ideologie zijn aangeduid.

Maar evengoed zuiver kultureel gezien is de bedenkelikheid van zulk een opzet onmiskenbaar.

Want het is duidelik dat een periode als de huidige voor de Javaanse kultuur, door de zo veelzijdige en sterke materieele en ideeele beïnvloeding van buiten, een zeer kritiese is, en als zodanig, om een gelukkige wending van Dr. Berlage te gebruiken, een periode van beslissing.

En het is daarom zeer nodig bij alle overdenkingen over hare ontwikkeling, bij alle maatregelen die haar diep kunnen treffen, ons zo goed mogelik rekenschap te geven over de meest essentieele daarop werkende faktoren.

Dan zien wij dat er thans twee grote krachten in bezig zijn zich te ontplooien: dat zijn de liefde tot de traditie en de begeerte naar emancipatie.

De traditie betekent veel méér dan enkel een bevrediging door het van ouds gewende en geeerde: immers, zij roept het innigst eigene, dat onder druk verloren scheen, weer op, zij geeft innerlik en uiterlik een houvast, dat in de moderne levensstormen zeer veel beduidt, en óók houdt zij het matte heden den spiegel voor van een edeler verleden, waardoor zij hoop wekt op een weer beter toekomst, — juist zó, als voor het ingedutte Holland van voor tachtig jaren de herinnering aan de Gouden Eeuw een wezenlike stimulans was de nationale ontwaking.

Maar even essentieel is de emancipatie, is de dwingende noodzaak om te ontkomen aan wat onhoudbare kluisters lijken, is, bij het toenemend kontakt met de overige wereld, de behoefte niet achter te blijven in het kunnen en kennen dat anderen zo vlot afgaat. is de begeerte voor de nieuwe levenswijze den passenden ideeelen inhoud, voor den nieuwen inhoud den juisten schonen vorm te vinden, is de erkenning dat er belangrijke verrijking mogelik is door assimilatie van wat uit andere Westerse of Oosterse kultuur geleerd kan worden.

Traditie en emancipatie, — tussen die beide polen voltrekt zicht de huidige snelle ontwikkeling van het eigen geestelik leven hier te lande. En dan is het duidelik dat die ontwikkeling het gelukkigst en het meest harmonies zal verlopen wanneer de regel geldt: geen traditie zonder emancipatie, maar ook geen emanci patie zonder traditie.

Maar dat is alleen mogelijk wanneer de leidende klassen, die alleen de taak, want alleen het ideeele en materieele vermogen hebben die ontwikkeling te leiden, wanneer die de beide polen erkennen, wanneer die van beide strekkingen de waarde beseffen, wanneer de besten beider inhoud beheersen.

En daarom: stelt men den eis, dat de opvoeding moet stoelen op de eigen kultuurwaarden, — goed, maar de ruimte voor emancipatie mag niet ontbreken, doch verlangt men, als Dr. Nieuwenhuis, dat de grote invloeden van buiten (en dan niet alleen de Europese, maar ook de Amerikaanse en die uit ons overig Oosten !), dat die vol op het jonge geslacht moeten kunnen inwerken, — ook daarover valt te praten, maar minstens even intensief moet het dan ook de eigen traditie leeren kennen en begrijpen.

Uit die beider synthese slechts is het, dat groeien kan wat groeien moet.

En veroordeeld is het onderwijsstelsel dat die synthese niet helpt voorbereiden.

Oosten en Westen

door Houbolt

Het is het kenmerk van groot weten de dingen te zien en te ervaren in hun totaliteit; een kleine wetenschap is het die optreedt en in een gemakkelijk te bereiken breedte en een behaaglijke zelfgenoegzaamheid de brokstukken eener eigengerechtigd geschapen veelheid houdt voor het laatst erkenbare.

Weten dat hoog is en waar streeft naar het edelst bezit van den mensch: deze totaliteit. De volgers van het kleine weten tasten rond in een oneindigheid van onderdeelen, wandelen als het ware steeds op zijpaden, die zij in het schemerduister voor hoofdwegen aanzien.

In den aanvang van de achttiende eeuw en in het begin van de negentiende wisten mannen als Herder, Goethe en Novalis dat de Oriënt een eenheid is, en zij ervoeren deze eenheid als een onmiskenbaar en onmiddelijk werkzame, die bevruchtend en van groote beteekenis was voor hun eigen arbeid. Door de bestaande veelheid der volkeren zagen zij heen en in de toen ter tijd eerst voor Europa opgaande bekendheid met het Oosten als zoodanig, door middel van de geschiedkundige en litteraire oorkonden, erkenden zij een nieuwe wezenlijkheid; door de schaal der veelvuldigheid zagen zij verrukt de kern die des geestes is, en onverwoestbaar.

Wie de geschiedenis der litteratuur en de kunst der laatste eeuw kent, dien zal de invloed van dit Oosten allerminst een geheim zijn. Zooals in de middeleeuwen de poetische rijkdom van het nabije Oosten, dat van de Middellandsche Zee om het schetsmatig aan te duiden, over Europa werd uitgestort in een oneindigen vloed van dichterlijke verbeeldingen, zoo maakte Europa de laatste eeuw kennis met den schat van wijsheid en dichterlijkheid van het Groote Oosten. En reeds voor een Herder en een Goethe was het niet een bekend worden met een nieuw domein van poezie alleen, wel degelijk ging hun het licht op over een groot leven, dat men tot nog toe niet gekend had, een leven dat zij vol eerbied en vol verwachting tegemoet traden.

Is dit inzicht behouden gebleven tot op dezen dag voor hen die door het zien van de boomen het bosch niet vergeten en leidt de verwarring brengende wetenschap omtrent het bestaan dier vele volken en hunne eigenheden dezulken evenmin af als eens Goethe, in onze dagen heeft de rassentheorie en wat daaraan vast zit velen voor zich gewonnen en evenals de natuurwetenschappelijke methode het voor de psychologie deed, heeft hier de wetenschap, voor de zooveelste maal, getracht een eenheid te vernietigen.

Edoch, het is zooals de befaamde kenner van het Oosten, de philosoof Martin Buber zegt: „De verhouding tusschen de sterkte van prikkel en reactie moge te berekenen vallen, van de werkelijkheid van het gebeuren der ziel weet deze berekening niets te vertellen; er mogen nog zoo exact vast te stellen rasverschillen zijn — volken en volkenverbanden blijven, buiten het bereik van zulke onderzoekingen liggend, de werkelijkheid van den geest. Als een totaliteit is het groote volkenverband van het Oosten te zien, als een organisme, in welks geledingen, zij mogen nog zoo verschillende functies verrichten, een gelijkgeaarde structuur en een gelijkgeaarde vitaliteit heerscht en dat tegenover het avondland met een gansch eigen recht overstaat."

* * *

Een artikel over „Oosten en Westen" van Dr. C. J. Nieuwenhuis in „Djăwă."

In een artikel in het jongste nummer van het driemaandelijksch tijdschrift „Djăwă" tracht Dr. Nieuwenhuis er naar den afgrond tusschen Oost en West te overbruggen. We zouden kunnen zeggen: een interessante poging en een overigens niet voor het eerst na Kippling ondernomen poging.

Onze tijd is er bij uitstek een van vervaging, vervlakking, verdoezeling en verwerping van het gestelde.

Niet alleen wordt met naar voren brenging van uiterlijkheden en toevalligheden vaak de boven omschreven en de door hen, die niet alleen studie maakten, maar ook met een dieper menschelijk aanvoelingsvermogen in de dingen doordrongen, geschouwde eenheid die het Oosten is, met het ontleedmes der zoogenaamde nuchtere feiten benaderd; ook die bestaande kloof tusschen Oost en West waarvan Kippling gewaagde in zijn gevleuwoord, tracht men bij tijd en wijle te ontkennen.

Zulke dingen hebben hun dagen en het inzicht moet weer opnieuw wakker worden dat de verschillen, de diepere die nooit zoo gemakkelijk uiterlijk zijn waar te nemen, erkent en gelden laat.

De poging die de heer Nieuwenhuis doet, we zeiden het reeds, is niet oninteressant.

Schrijver, die in den aanvang reeds Kippling beschuldigt een oppervlakkige uitspraak geleverd te hebben, gaat na of de geografische verschillen een criterium zijn mogen voor het bestaan van een verschil tusschen Oost en West en hij komt dan tot de conclusie dat noch de kaart, noch de geografische indeeling een bepaald onderscheid wettigen. Noch ook klimaat, ras, volksaard of cultuur geven naar Dr. Nieuwenhuis uiteenzet het recht Oosten en Westen te onderscheiden. En we vragen ons af of we ons wellicht tot op dezen dag vergissen en of misschien al die groote denkers en dichters van ons Europeesche Westen dwaalden in hun oordeel. Zijn er wezenlijk geen verschillen? Is alles schijn en is ondanks Kippling, Goethe en Novalis, ondanks Schopenhauer, Neumann, Rhys Davids en zoovele anderen, er niet zoo iets als een specifiek Oostersche cultuur — want ook dit loochent dr. Nieuwenhuis?

We moeten eerlijk bekennen, dat zelfs na het lezen van dr. Nieuwenhuis' artikel in Djäwä we er niet aan willen. In de eerste plaats omdat we van beide culturen juist genoeg weten, om doordrongen te zijn van de specifieke verschillen dezer beide, die immer door de overeenkomst hier en daar in de verschijning als geheel te scherper vorm aannemen. Ten tweede heeft ons het betoog weinig kunnen zeggen, omdat de schrijver te veel met uitzonderingsgevallen werkt en deze als bewijsmateriaal benut. Overal waar hij voorbeelden naast elkaar stelt, kiest hij bizondere trekken en zelfs uitzonderlijkheden, die het dan al mogen doen in den gang zijner redeneering, doch die al heel weinig zeggend zijn voor den ernstigen en dieper speurenden lezer. Bovendien zijn de door schrijver gegeven voorbeelden juist van de soort, die slechts dienen kunnen om eventueel oppervlakkig geconstateerde verschillen tusschen Oosterlingen en Westerlingen te niet te doen.

In de derde plaats komt ons het gansche betoog zwak voor, doordat de schrijver er zich niet van heeft weten te onthouden ten slotte zelf stelling te kiezen voor een diepgaand verschil. Hij komt (op blz. 5) tot de slotsom dat „Oostersch voor een groot deel synoniem is met feodaal." En hiermee verplaatst hij het Oosten dus zoover dat wij ter vergelijking terug zouden moeten naar onze Europeesche middeleeuwen. Geen kleinigheid en geen gering verschil voorwaar dus, wordt hier bij ten laatste tocht kond gedaan. De moeilijkheid wordt daardoor ook verschoven, want nu rijst de vraag: moet het Oosten thans ook een renaissance en een humanisme doormaken, moet het nu dat Westen – dat er après tout toch aanzienlijk van blijkt te verschillen — volgen op al de paden zijner ontwikkeling. Dan moet echter het antwoord zijn: neen. Immers een ontwikkeling die van duizenderlei factoren afhankelijk is, zal zich in dat Oosten dan heel anders moeten voltrekken dan in het Westen, omdat die duizenden factoren verschillend zijn.

***

Ontwikkelinsgang.

En daarbij komen we te spreken over de ontwikkeling zelve: het kernpunt van Dr. Nieuwenhuis' bewijsvoering.

Schrijver's meening is ten aanzien van de ontwikkeling van het Oosten, kort samengevat, aldus: de eigen cultuur, gekoesterd en desnoods ontwikkeld, beschouwd als een teeder en curieus kasplantje — doch verder eenig en alleen de vreemde gedachte.

Die moderne volkengemeenschap die wij verstaan onder het Europeesche Westen, heeft zeer, zeer veel te danken aan de in

tijdsorde aan haar bloei voorafgaande Grieksche cultuur. Maar wie meenen zou dat door deze geestelijke erfenis de moderne Europeaan een geestelijk beeld vertoont dat he Grieksche nabij komt, die ziet de feiten over het hoofd. En toch heeft die Europeaan zich gansch en al en geheel onbevangen — dat laatste vooral – opengesteld voor den invloed der Grieksche beschaving. Laat er nu een tijd aanbreken dat ook de Oosterling zich liefdevol zal kunnen wijden — liefdevol! — aan het weten en de cultuur die van het Westen is, laat uit alle boeken en geschriften die bittere ondertoon van meer of minder uitgesproken wrevel tegen het „vermaterialiseerde" Westen verdwijnen en de studie zoo vrij en onbevooroordeeld mogelijk worden, dan nog zal die Oosterling die de Westersche cultuur in zich opneemt evenmin Westerling worden, als wij Grieken zijn geworden door onze studie der Grieksche beschaving. Overnemen van gedachten is nog iets anders dan overnemen van levenshouding en levensuitingen, van geestelijk organisme.

Waarom heeft ons onze studie van de Grieksche cultuur niet tot Grieken omgeschapen? Omdat wij, op onze eigen cultuur bouwend, van de Grieksche overnamen, en „verwierven om het te bezitten" datgene, wat in onze cultuur paste, de cultuur van den Europeeschen mensch, waarin de Grieksche cultuur wel indrong en hare veroveringen maakte, doch die zich zelf bleef, steunend en opgroeiend uit den cultureelen schat der Middeleeuwen, die wel eens te veel als duistere tijden beschouwd worden wellicht, doch die in wezen vorm- en richtinggevend waren voor de geheele Europeesche cultuur, in wezen ook veel meer dan de Grieksche, die geënt was en daarom oppervlakkiger moest blijven, de reden tenslotte dat wij geen Grieken werden, maar ons zelf bleven, d.i. Europeanen.

Want al zou er te gelegenertijd iemand opstaan om te beweren, dat men toch die Franschen, Engelschen, Duitschers, Nederlanders enz. niet als door een gemeenschappelijken cultuurband vereenigd mag denken, wij behouden ons de vrijheid voor om ook deze cultuur in hoogeren zin, boven den oppervlakkigen uiterlijken schijn uit, als een eenheid te zien.

En ditzelfde inzicht brengt mee, a priori even goed als a posteriori, dat we den Oosterling hoezeer ook en hoeveel ook hij over moge nemen, van de groote Westersche cultuur — en alweder verwerven om haar te bezitten! — Oosterling zien blijven, d.w.z. de mensch met een eigen cultuur, waarvan alleen te beweren valt, dat de bepalende tijd die zijn scheppende kracht heeft gericht, dat het uur van zijn beslissende plasticiteit in een vroeger tijdperk der geschiedenis van de aarde valt, dan het plastische uur van den Europeaan. Doch van den Europeaan had het uur zijner beeldende zielsrichting evenzeer reeds geslagen voor dat de Grieksche cultuur zijn invloed ging doen gelden.

Met zulke tijdsbepalingen is dus allerminst veel gezegd.

Zoomin als wij ooit iets te veel konden en kunnen vernemen van de Grieksche beschaving, zoomin zal de Oosterling ooit te veel kunnen leeren kennen van de oneindige bron van kennis, van schoons en edels, die uit het Westen hem door een schikking van het lot thans toevloeit. Maar wanneer Dr. Nieuwenhuis vraagt, of Java Rembrandt en Beethoven, Spinoza en Berlage missen k a n, dan antwoorden we volmondig: ja. En wel voornamelijk daarom, omdat we ons niet willen scharen aan de zijde dergenen die de cultuur van het Westen als sine qua non van alle levensmogelijkheden op onze aarde aanzien. Zelfs niet in de kunst, waarop Dr. Nieuwenhuis met die zoo even geciteerde vraag doelt. Evenmin als we dat, meegaande met een andere intellectueele strooming, voor het Grieksch, waar het den Europeaan betreft, zoo kunnen achten. Dubbel evenmin. Zeer zeker, en a l t h a n s voorloopig kunnen de Javanen Beethoven en Spinoza missen, Rembrandt en Berlage. Net zoo goed als Shakespeare onderricht in de Grieksche taal heeft kunnen missen om zijn hoogste kunnen te bereiken, evenzeer als Rembrandt en velen nog. Het wil ons bovendien zelfs bedenkelijk voorkomen den Javaan deze onze grootmeesters aan te bevelen; wie die hun zending verstaat, zal het van pas achten kunnen om „onvoorbereiden" het voor hen „exotische" schoons en goeds van anderen bodem te gaan toonen. En men moet ook niet vergeten hoeveel Europeanen er „gekomen" zijn en dagelijks „komen", die nog nooit een blik geslagen hebben in Spinoza, noch bepaald

Beethoven macht over hun leven zouden willen toegekend zien.

Maar we kunnen, vooral in het laatste deel van 'schrijvers betoog, ons helaas niet van den indruk bevrijden, dat de politiek een woordje meespreekt — en op dat terrein zullen we hem hier niet volgen.

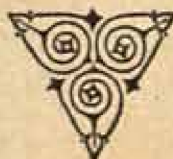
***

Het Oosten — het bijna onbegrensde geheel van Oostersche landen op welks eenheid van geest boven gewezen werd — dat Oosten zal zich, met overname, met opname en met verwerping van wat het Westen te bieden heeft, ontwikkelen, ontwikkelt zich reeds, al is het hier en daar (Japan) niet op de meest idieele wijze die we ons als in-hoogeren-zin-Westersch gaarne denken, en die ontwikkeling zal gaan: volgens eigen banen, daar waar zij vrij en onbelemmerd geschiedt; in bepaalde voorgeschreven banen, daar waar er leidende machten aanwezig zijn. Maar ook daar zal het geraden zijn om wel degelijk en voortdurend het oog gericht te houden op de bestaande, diepe wezensverschillen tusschen Oost en West, om niet te vervallen in de fout van 'n gewrongen en pedant voorgeschreven ontwikkeling, die nooit vruchtdragend zal kunnen zijn, zooals niets vruchtdragend is op den duur, dat niet als noodwendige ontwikkeling, organisch van binnen uit komt. Er moet vrijheid bestaan in het aannemen, om te kunnen weten wat goed is en wat niet geënt kan worden. Wie buiten staan en voorloopig leiden zullen zich vooral open moeten stellen om waar te nemen, datgene wat er reeds is en daaraan aansluitend zich richten om het nieuwe te beter wortel te doen vatten.

De zomer is kort. Inderdaad. Acht men niet op wat de eeuwen schiepen en op wat de tijden spreken, dan zal het nest spoedig vol zitten met vreemd bepiekte kiekens, die verwonderd opkijken van hun eigen, geleende veeren en dan zullen ze zien, en wij ook, hoe ze uitvallen ondanks alle toe te passen kunstmiddeltjes.

De eigen, groote cultuur van het Oosten, die als iedere groote cultuur bevruchtend staat midden in den wereldstroom, die moet ook gekend zijn. En vooral zij mogen niet onkundig van hare uitingen en mogelijkheden zijn, die leidend staan tegenover een komend geslacht, dat toch de grootste liefde zal behouden voor boomen uit eigen tuin.

Overgenomen uit „De Locomotief", 6 Juni 1923.

Goed onderhouden Bantamsche desa.

Typische vorstafwerking in tijdelijken bouwtrant. (Bantam).

Vorstafwerking ontleend aan de motieven uit den tijdelijken bouwtrant. (Bantam).

Het Inlandsch bouwambacht, zijn beteekenis.. en toekomst?

door Ir. H. Maclaine Pont.

TER INLEIDING.

In de laatste groote eeuw hebben in schier alle beschaafde landen verschillende moderne eischen van economischen, technischen, hygiënischen en sanitairen aard, en de algemeen om zich heen grijpende industrialisatie een volledigen omkeer in de bouwvakken teweeg gebracht, waarbij het oude handwerk en deszelfs organisatie: de ambachten, met — zooals later bleek — volkomen overbodige volledigheid vernietigd werden.

In de Europeesche landen heeft men sedert lang middelen in het werk gesteld om de ambachten weer op te bouwen. Sedert tenminste een halve tot drie kwart eeuw is een ambachtsonderwijs op grooten schaal ingezet, dat echter niet dan na zeer veelvuldige, bijna periodieke en zeer dikwerf schier volledige herzieningen de bouwambachten tot op het huidige peil heeft kunnen opvoeren, welk peil nog allerminst als een ideale eindtoestand kan worden beschouwd.

In ons Indië plegen de maatschappelijke verschijnselen eerst geruimen tijd nadat ze in de beschaafde landen reeds zijn afgespeeld te volgen. Een persoonlijk onderzoek van de wijzen, waarop de Inlandsche samenleving zichzelf van bouwwerken voorziet, heeft dezerzijds de overtuiging gevestigd, dat deze bouwvoorziening in enkele gebiedsdeelen in een zeer critiek stadium verkeert, tengevolge van de doordringing in deze landen van westersche begrippen en verordeningen, waarvoor niet direct de op deze landen juist passende vorm kon worden gevonden, evenmin als men van de Europeesche ambachten zeggen kan, dat zij voor de Inlandsche samenleving passen.

Een herstel van een eenmaal te loor gegaan Inlandsch bouwvak zoowel als van de Inlandsche materiaalvoorziening zou bij dit miljoenenvolk, dat door een zeer kleine vreemdelingen-kern geregeerd wordt een nog zeer veel moeilijker probleem opleveren dan zulks in de beschaafde landen het geval is geweest.

Doel van dit stuk is het opwerpen van de vraag of bij de doorvoering van moderne eischen op bouwgebied niet een modus gevonden kan worden waarbij meer rekening wordt gehouden met de typische eischen, die door de Inlandsche samenleving worden gesteld, en vooral: waardoor voortgebouwd zou kunnen worden op de bestaande instellingen onder dit volk, en op zijn typische kundigheden en handigheden, opdat het moge worden bewaard voor een desolaten toestand op het gebied der bouw- en woningvoorziening waarin het n. m. b. i. anders met onontkoombare zekerheid zal geraken.

H. M. P. Weltevreden, Juni '23.

Onvoldoend inzicht in het karakter van verschillende Inlandsche instellingen en gebruiken en in de behoeften der Inlandsche samenleving is evenals reeds zoovele keeren bij genomen regeeringsmaatregelen van zeer verre strekking en van zeer ingrijpenden aard het geval was, de oorzaak geweest, dat de Inlandsche bouwvakken in de laatste decennia over uitgestrekte gebiedsdeelen tot een zeer desolaten toestand van desorganisatie vervallen zijn. Zonder spoedige koersverandering zal deze desorganisatie onvermijdelijk uitloopen op een volkomen ontwrichting, met als gevolg een onontkoombare, ernstige verzwaring van de regeeringsverantwoordelijkheid voor de woningtoestanden onder het volk. Een gedachtenwisseling over dit onderwerp met het zoo groote en over alle gebieden van Ned.-Indië verspreide corps Bouwkundigen, die de hierbeneden ontwikkelde denkbeelden overal aan de harde werkelijkheid zullen kunnen toetsen, is daarom op zijn plaats.

Zal ik het daarbij uitsluitend over Java hebben, omdat ik alleen hier met die bouwvakken in nader contact gekomen ben, onge-

twijfeld zullen de hier geschetste moeilijkheden hier en daar ook wel op de Buitenbezittingen aan de orde komen, zoo ik mij niet vergis echter in minder ernstige mate dan op Java.

Reeds elders had ik gelegenheid om te betoogen, dat men hier te lande bij het geven van bouwvoorschriften aan de Inlandsche bevolking zeer voorzichtig moet zijn. Zelfs indien door die voorschriften de bouw verbeterd, zijn duurzaamheid verlengd wordt druischen zij als regel nog direct tegen het financieel belang van den Inlander in. Het is niet zonder goede reden, dat hier de semipermanente, de tijdelijke en zelfs de provisoire bouw een zoo uitgebreide toepassing vinden: Men is beter in staat een in ons oog ontzaglijk bewerkelijk onderhoud en regelmatig weerkeerende vernieuwingen te dragen, dan om bij den in deze samenleving geldenden reusachtig hoogen rentevoet de rente van een zelfs matige verhooging van het bouwkapitaal op te brengen. Dit geldt in tienvoudig versterkte mate voor den kleinen man, die geen behoorlijk onderpand voor te leenen geld kan verschaffen.

In deze landen is dan ook de natuurlijke bouwwijze die, waarbij veelal met onderling hulpbetoon, meestal met eigen medewerking van den bouwer en enkele gezinsleden een bouw ontstaat, die in ons oog tamelijk bewerkelijk is, maar waarvan de kosten aan specialen arbeid, materialen en transporten zoo laag mogelijk worden gehouden. Natuurlijk gelden deze regels voor de beter gezetenen op andere wijze dan voor den kleinen man, in wezen zijn echter alle Inlandsche bouwwijzen, hoezeer zij ook verschillend mogen zijn naar ras en vooral naar de typische eigen hulpbronnen die in elke landstreek ten dienste staan, toch te herkennen als onder bovengeschetste gebiedende regels te zijn geboren en daarnaar te zijn vergroeid.

In wezen is tegen deze bouwwijzen niets in te brengen, mits dan ook het meerdere onderhoud en de periodieke vernieuwingen werkelijk plaats hebben. Een nieuw Inlandsch huis, ja, een nieuw provisoir optrekje zijn in de meeste omstandigheden volkomen toelaatbare gebouwen. Slecht worden zij, en aanleiding gevend tot ergerlijke misstanden, als onderhoud en vernieuwingen uitblijven, een feit, dat hoe langer hoe meer regel wordt, en op de oorzaken waarvan ik nog nader terugkom.

Er zijn verschillende streken van Java, waar de oude bouwtrant nog in volle fleur is, waar onderhoud en vernieuwingen nog op behoorlijke wijze plaats vinden en waar de desa's een keurigen en correcten indruk maken. Daarbij ziet men er den tijdelijken bouw veredeld en opgevoerd tot een architectuur, die ook in haar tijdelijk karakter een grondelement kan worden voor de vormgeving der geheele locale architectuur. Daaraan ontleent derhalve ook de permanentbouw der streek b.v. toegepast aan masigits zijn vormen op dezelfde wijze als in het groot in elk architectuur tijdperk een meer bestendige „grande architecture" in den grond haar vormen ontleende aan een voorafgaanden, vermoedelijk in zijn soort volmaakten tijdelijken bouw.

Het opmerkelijke van de Javaansche architectuur, voor zoover ze bij de nog niet geheel verarmde of gederacineerde bevolkingsgroepen over is, is juist het bestendige in vorm en wezen van dit grondelement; den tijdelijken bouwtrant. Juist in dezen zoo dikwerf gesmaden bouwtrant, waarbij men zulks het minst verwachten zou ziet men bepaalde vormen gedurende zeer groote tijdsruimten stand houden. Het zijn dan ook de meest simpele samenstellingen, de meest eenvoudige werkmethoden, die daar worden toegepast en die — gegroeid uit de eigenaardige, volmaakt zekere handgrepen, waarin juist deze bevolkingen een zoo groote vaardigheid kunnen verwerven — voor dit volk dan ook niet voor verbetering vatbaar zijn. Merkwaardig sterke traditie: een bouw, die in elk geslacht toch ettelijke ten minste partieele vernieuwingen behoeft, en die zich in enkele streken gedurende meer, en wellicht veel meer dan duizend jaren nagenoeg intact wist te handhaven; eerwaardige traditie: waartegenover het toch minstens een vandalisme kan worden genoemd, indien aan haar door opgedrongen voorschriften van dubieuse waarde van boven af een onnatuurlijk eind gemaakt zou worden, vooral, indien zulks eens eigenlijk niet noodzakelijk mocht blijken. Erger dan vandalisme, men roeit niet alleen bouwvormen uit: men ontwricht plotseling het eigen ambacht van een volk van veertig millioen zielen, een ambacht, dat aangezien deszelfs uitoefening onmogelijk gemaakt wordt,

niet meer lakoe is en door de ouders niet meer aan de kinderen wordt geleerd of denkt men, dat die zoogenaamde bamboe en rotan pinterheid dit volk zoo maar aan komt waaien? Een lieve illusie; de harde werkelijkheid is echter, dat men bezig is dit ambacht te ontwrichten om het volk zoogenaamde hoogere woon- en bouwbehoeften te brengen in den vorm van die bepaalde, overal door verordeningen door te voeren constructies en modellen, die wij allen kennen en die het in bijna elk opzicht tegen de betere uit die oude modellen afleggen, product als zij zijn van een volmaakt nooddruftig technisch inzicht, om van het economisch inzicht maar niet te reppen. Opgedrongen, bijna zonder in achtname van de natuurlijke hulpbronnen van elke streek, rsepectabel alleen in den eenzijdigen, maar ook slechts één-zijdigen gedachtengang waaruit zij zijn geboren, alleen duldbaar tot voor kort toen zij den eenigen pooveren strohalm vormden, waaraan men zich vast kon klampen in den strijd tegen de pest, daar behoeft het geen verwondering te baren, dat de pogingen, die tot nu toe tot volledige doorvoering dezer bouwwijzen in het werk werden gesteld zoo dikwerf schipbreuk leden. Dit is voor het volk, zijn bouwtraditie, zijn bouwambachten het eenige lichtpunt in deze lijdensgeschiedenis: het onberekenbare aangerichte kwaad is wellicht nog niet overal onherstelbaar.

De gestelde eischen deugen niet, zij druischen in hun kunstmatigheid tegen de Inlandsche bouw-belangen in van bijna elke streek waar ze werden toegepast. De bestaande vaardigheid van den Javaan, de nog bestaande bouwambachten waarin hij op zijn best is worden er volmaakt onbenut gelaten. Toen deze eischen bij de woningverbetering als direct pestbestrijdingsmiddel niet doorvoerbaar bleken en werden verlaten, werden zij gesteld aan allen nieuwbouw, in welken vorm zij in de bouwverordeningen van zeer vele locale raden werden overgenomen. In dezen vorm zijn zij echter een grooter kwaad en zullen zij den langzamen maar zekeren dood beteekenen van het Inlandsch bouwambacht, voor zoover dit niet door eigen vitaliteit, door tot regel wordende dispensaties dan wel oogluikend toegestaan, zich zelf staande zal houden. „Gouverner c'est prévoir," voorwaar een fraaie voorzienigheid!

Men vindt dan allereerst onder deze eischen, voor zoover ze voor den Inlander van belang zijn, op Java het categorisch verbod van alle plantaardige dakbedekkingen behalve regelmatig gelegde sirappen.

Bij de pestbestrijding op Sumatra en op Riouw vindt men dezen eisch niet gesteld. Men heeft er zich rekenschap gegeven van het feit, dat de rattennestelingen voornamelijk in de nokken en hoekkepers voorkomen, heeft daaraan eischen gesteld en werkt met zeer bevredigend resultaat. Zijn er de kwaliteiten der plantaardige dakbedekkingen beter? Ook op Java vindt men daarvan diverse kwaliteiten, waaronder in hun soort voortreffelijke. Toch is hier het verbod categorisch.

Bij 's Lands Plantentuin in Buitenzorg is geen soortverschil bekend tusschen b.v. de Sumatraansche en de Javaansche Nipah. Indien er kwaliteitsverschil is in de atap, dan is dit wel te wijten aan te vroege oogst (onrijp product) op Java. Daartegen dienen dus de maatregelen te worden gericht. Het algeheel verbod van het materiaal staat gelijk met een wegwerpen van het kind tegelijk met het badwater.

In de tweede plaats zijn alle dakvormen behalve het zadeldak voor den z.g. tijdelijken bouw (geraamte en wanden geheel van hout en (of) bamboe) verboden, terwijl bovendien door verschillende bepalingen de toepasing van het „ratjangan" rooster onmogelijk gemaakt wordt.

Door deze bepalingen wordt de toepassing van de meest typisch Javaansche dakvormen: Limasan en Tikalan volstrekt buitengesloten. Verder wordt een van de de meest typisch Javaansche constructie-wijzen verworpen, namelijk die, waarbij tot tamelijk groote ruimten overspannen worden zonder spanten, nokken, hoekkepers, of welke andere steunconstructie ook; en wel door de te voren tot daartoe getigende vormen gevlochten dakroosters (rantjangan roosters) eenvoudig bij wijze van koepel langs de randen tegen elkaar aan te laten steunen.

Ten slotte is met deze bepalingen ook de pendopo in zijn oude vormen voor Java verboden, waarbij men echter wel een uitzondering maken wil voor Gouvernements gebouwen (hoofdenwoningen) welke men dan tot

een hoogere bouwklasse rekent, dan waar zij volgens de definitie in thuis behooren, en waarvoor ten minste schild- en tentdaken zijn toegestaan. Deze gouvernementsbouw is echter allerminst een volksbouw, die derhalve, van pendopo's gespeend blijft.

Wat deze verbodsbepalingen in het gevoel van nog aan hun traditie gehechte Javanen beteekenen zal ieder begrijpen die weet hoe juist in de fijnere onderscheidingen bij den bouw der genoemde dakvormen werden uitgedrukt, in de groote dakhoogte: de trots van den welgestelde; in het aantal overkragingen van den houten onderbouw zoomede in enkele fraaier bewerkingen der onderdeelen of toevoegingen van accessoires: rang en stand van den bewoner of van zijn geslacht. Men kan dit alles raseeren, soit, maar dat lijkt dan toch sterk op een opgedrongen revolutie en men neemt het feit niet weg, dat deze constructies in hun eenvoudigsten vorm hier op Java nog altijd de meest economische zijn, zoowel van het standpunt van den Inlander zelf bezien, als uit een oogpunt van moderne bedrijfstechniek, aangezien hun bouwstelsel zich leent tot de verst doorgevoerde normalisatie van onderdeelen in een systeem waarmede aan de meest verschillende wooneischen kan worden voldaan.

Over de economische en technisch-hygiënische voordeelen dezer dakvormen b o v e n de nieuwere modellen werd reeds vroeger, in een ander verband door mij gewezen.

Gaan wij nu eens aan de hand van enkele der hierbij gevoegde afbeeldingen na, of deze zoo volstrekte verbodsbepalingen wel noodzakelijk zijn, en of niet op andere wijze: in de lijn der Inlandsche bouwtraditie, en met volle benutting van het Inlandsch bouwambacht niet eveneens bevredigende resultaten te verkrijgen zijn.

Uit een onzer afbeeldingen, waarop het inwendige van een Soerabajasch „Limasan" dak afgebeeld is, kan men een goed inzicht verkrijgen in de wijze, waarop de hooger omschreven rantjangan roosters worden toegepast op een onderbouw, waaraan naar verhouding der groote ingedekte ruimte een zeer geringe hoeveelheid hout (van goede kwaliteit) is verwerkt.

Als motiveering van het verbod van d a k v o r m werd door het Hoofd van den Dienst der Pestbestrijding op het Semarangsch woning-congres opgegeven, dat het inwendige van die dakspits te weinig verlicht is om het zoeken naar ratten mogelijk te maken, een motief voor het voorschrijven van licht openingen of glazen pannen of wat voor lichtbron dan ook, a l l e r m i n s t een motief tot v e r b o d v a n d e n d a k v o r m.

Wat de c o n s t r u c t i e betreft behoeft het geen betoog, dat de op onze afbeelding voorkomende rantjangan roosters, die een bijna aaneengesloten beschieting vormen van halve bamboes of platte bamboe-reepen, waarop een dikke laag atap gelegd is, voor ratten een ideale nestelplaats vormen. Anderzijds echter zou de gevolgde constructie juist aanleiding kunnen geven tot een volmaakte openwerking van de nokken en hoekkepers, en daarmee tot een volledige vermijding van de schadelijke holte tusschen nokbalk en vorstpan, die bij andere daken de nestelplaats voor ratten bij uitnemendheid is. Immers kunnen nokken en hoekkeperbalken bij deze constructie worden weggelaten, terwijl men op elken naad twee dakvlakranden heeft die op zekere afstand van elkaar gehouden een volledigen doorkijk van af den beganen grond tot aan de onderzijde der vorsten toelaten.

Blijkt dus de constructie voor zoover de daknaden betreft zeer wel voor verbetering vatbaar, zulks is ook het geval met de dakroosters zelf. De praktijk leert hier, dat men, als men op het aantal platte bamboereepen er slechts een op de vier aanhoudt maar deze reep „op zijn kant" laat dragen in stede van „op zijn plat," dat men dan dezelfde constructiestijfheid verkrijgt, terwijl door deze wijziging de gelegenheid tot ratten-nestelingen er van een ratteneldorado teruggebracht wordt tot op hetzelfde restant, dat op Sumatra en Riouw zonder gevaar blijkt te kunnen worden toegelaten. Op het constructieschetsje is aangegeven, hoe daarbij automatisch een volmaakt overzichtelijke nok ontstaat. Ook de opleggingen der dakroosters op de architraaf-balken en de aansluitingen der dakvlakken van flauwer- en steiler helling aan elkaar verkrijgen daarbij automatisch eenzelfde graad van overzichtelijkheid, die ook voor de hoekkepers is te bereiken met een zeer geringe aanvulling der constructie.

Ook van de rantjangans is derhalve verbetering mogelijk: binnen de lijn van het Ja-

slechte woningen en overbevolking ook in de goede woningen die hoe dan ook rendabel moeten gemaakt, zijn de consequenties van het tegenwoordig toegepaste stelsel, waartegenover dan in sommige steden staat een aanzienlijke bouw van gemeentewege, een stelsel, dat — indien er verder strekkende bedoelingen bij gelden dan die van de aantooning, dat er op rendabele wijze voor bepaalde groepen gebouwd kan worden, die van een aanmoediging van het particulier bouwinitiatief dus, wegens zijn kostbaarheid onvermijdelijk leidt tot bevoordeeling van weinigen ten opzichte van de rest. Als af en toe in onze steden een Inlander er in slaagt (en dan moet hij nog voor zijn doen welgesteld zijn) om niettegenstaande overheidsbemoeienis een correct eigen huisje te bouwen, dan gaat er een hoera op in de geheele wereld, die ermede te maken heeft.

Geen voorschriften dus, behalve op de enkele gebieden, waarop hierboven reeds werd gedoeld, maar ook op deze gebieden, zoo weinig drukkend mogelijk en niet dan in verband met de na te noemen overheidsbemoeienis, en niet dan met een vereenvoudiging tot op het uiterste van de wijze, waarop bouwvergunningen aangevraagd en verkregen kunnen worden.

Wat dan wel?

In de eerste plaats, als maatregel ter verbetering van het aanwezige: woningen bestand tot op een bepaald peil, en om dit te kunnen handhaven een tweetal keuren: een keur op het richtig onderhoud der woningen en een tweede, verplichtend tot de periodiek noodzakelijke vernieuwingen. In deze keuren, die naar locale omstandigheden in details kunnen verschillen, zal een indeeling van den Inlandschen bouw naar klassen gegeven moeten worden, van welke klassen er enkele in de dichtstbebouwde gedeelten der steden kunnen worden buitengesloten. Voor elke klasse zullen minimum eischen voor het jaarlijksch onderhoud en betreffende de periodieke vernieuwingen moeten worden gesteld, en de tijdsruimten moeten worden bepaald, waarbinnen voor elke klasse de periodieke herzieningen met rigoureuse schoonmaak zullen moeten plaats hebben. In de locale regelingen zal men dit natuurlijk kampoengs- of wijksgewijze doen plaats hebben.

In plaats van den tweeden keur zou men er ook toe kunnen overgaan om voor den tijdelijken bouw slechts bouwvergunningen voor bepaalden tijd te verstrekken, mits zorg dragende dat de vervaldata voor geheele wijken op dezelfde tijdstippen vallen, en mits bepalende, dat de vergunningen voor een nieuwe periode kunnen worden verlengd, zoodra de gebouwen op bevredigende wijze vernieuwd en schoongemaakt zijn. Hierdoor zal men gemakkelijker algemeene verbeteringen kunnen doorvoeren, waarbij bijvoorbeeld vuilverkaveling vereischt wordt. Het eerste alternatief lijkt echter beter, omdat het geheel ligt in de lijn van het volksgebruik. Wellicht kan onderscheid gemaakt worden tusschen stad en land.

Naast deze maatregelen in het belang van de woningverbetering is noodig een stelselmatige bevordering van den nieuwbouw, in de eerste plaats door positieve maatregelen ter bevordering daarvan en in de tweede plaats door de wegneming van belemmeringen.

Zoo schijnt zeer urgent de instelling van een overheidscontrôle op de locale bronnen van de eenvoudigste bouwmaterialen en op hun richtige ontginning en behandeling (voor de bamboe en voor de plantaardige dakbedekingen van acuut belang). 1)

Voorts is noodig een overheidsbemoeienis in de richting van een uitbreiding dezer hulpbronnen en een vermeerdering van haar aantal naargelang van vermeerderingen in de bevolking, waarbij als doel gelde, dat elk locaal ressort zichzelf moet kunnen bedruipen, benevens een overheidsbemoeienis in zake de opening van hulpbronnen of hulpmiddelen van geheel nieuwen aard, daar waar een aan hooger eischen voldoende Inlandsche bouw bevorderd moet worden. (Bijv. de bevordering van bedrijven en markten van genormaliseerde woningonderdeelen voor de steden). Tot een vooruitzien van haar eigen behoeften schijnt de bevolking zelf voorloopig niet in staat, vide de teruggang van het hout- en bamboe bestand in de desa's.

1) Men versta mij wel: ik bedoel niet al deze hulpbronnen onder beheer en exploitatie van een centraal overheidslichaam te plaatsen, zulks zou wellicht een nationale ramp kunnen beteekenen, maar de instelling van een contrôle.

Soerabajaasch Limasan-dak. (Interieur).

Tijdelijke steenbouw (gedroogde kleisteen) goed onderhouden

Tijdelijke steenbouw (gedroogde klei) slecht onderhouden.

Als tweede serie maatregelen ter bevordering van den nieuwbouw dient te staan de stelselmatige aanmoediging en opheffing der Inlandsche ambachten, vooral door weder opwekking van de belangstelling voor en van het vertrouwen in die ambachten bij de bevolking. Dit kan het best geschieden, niet door ambachtsscholen, die hulpschrijvers, werkbazen, opzichters, hoogstens toekangs voor staats- en particuliere bedrijven en industrieën leveren of personeel voor het bouwtoezicht, maar die zoo goed als nooit als bruikbare ambachtslieden in de desa terugkeeren, maar wel door wedstrijden te organiseeren onder die toekangs-zelf. Deze wedstrijden, die tot onderwerp kunnen hebben werkstukken betreffende woning-onderdeelen in de eigen stijl en met de eigen hulpmiddelen der streek en reeds als zoodanig hun bekroning moeten kunnen erlangen, kunnen bestaan uit voorwedstrijden in elk onderdistrikt en eindprijskampen op de verschillende Jaarmarkten. Op deze centrale punten kan men voor de verbetering der arbeidsmethoden ter bevordering der woningverbetering op weinig kostbare wijze de toekangs bereiken en inlichten, met als doel de eventueele vorming of wijziging van den bouwadat in hygiënischen en economischen zin. Er zijn voorbeelden te over, dat wat hier eenmaal tot a d a t werd een resultaat was voor eeuwen.

Een zeer sprekend voorbeeld hiervan vormt wel de Bantensche klei steenbouw met zijn veelal behoorlijke licht- en luchtopeningen die in den bouw-adat dier streek vermoedelijk te danken zijn aan den eertijds in sultansdienst werkenden Hollander Cardeel.

Eer men echter aan een verbetering der arbeidsmethoden gaat denken, dient men zich af te vragen of er niet ook voor onze moderne, economische constructies nog veel van de Inlandsche bouwwijzen te leeren is.

Men verwerpe dit denkbeeld niet te snel en te minachtend. Het volgend voorbeeld uit den Inlandschen houtbouw van de Japarasche school moge toelichten, wat ik hier bedoel.

Het van ouds zoo beroemde Japarasche bouwambacht, dat tot in den jongsten tijd zoo buitengemeene voortbrengselen opleverde, heeft men geprobeerd te redden, met de beste bedoelingen, maar op volkomen averechtsche manier, zich blind starend op het kunstig snijwerk heeft men den bouwstijl zelf van den aanvang af als ten doode gedoemd beschouwd, oordeelende dat de omslachtige bewerking der met snijwerk schier overladen onzuinige constructies zonder eenigen twijfel door den modernen, zuinigen, weinig bewerkelijken steenbouw zouden worden verdrongen. Men specialiseerde zich derhalve op dit snijwerk en leerde den menschen de vervaardiging van sigarenkokers, schutsels, brievendoozen en andere snuisterijen voor de Europeesche markt, niet denkend, dat men aldus het kind wegwierp om zijn mooie bandje te behouden, en vergetend, dat de Europeesche markt in Indië toch niet bereid is om voor dit werk meer te betalen dan hetgeen voor de vervaardiging van een zeer minderwaardig massa product brood noodig is.

Daarenboven: de snijwerkperiode in de Japarasche houtbouwschool, begonnen op het hoogtepunt van haar bloei is tegelijk het meest zekere element dat tot haar verval leidde: tot toepassing van onhandige, noodeloos onzuinige constructies om het snijwerk.

Enkele oorspronkelijke en zeer eenvoudige voortbrengselen van deze school zijn als architectuurproduct heel wat hooger te stellen dan de wanden waaraan het snijwerk hoogtij viert, al zijn deze in ander opzicht nóg zoo hoog te stellen.

De achterhoek van het huis in Koedoes, die op een onzer afbeeldingen gereproduceerd is, is als voorbeeld eener wandconstructie een bijzondere studie overwaard, omdat er met een, naar verhouding, minimaal materiaalverbruik een wand van buitengewone stijfheid door verkregen werd. De tusschenruimte tusschen de primaire stijlen is door secondaire en tertaire stijltjes onderverdeeld, die op drie plaatsen: even onder het boveneinde, even boven het ondereinde en op halverhoogte onderling door rijglatten verbonden zijn. Tusschen deze rijglatten is in elk veld een zeer dunne, breede plank gebogen, die door eigen veerkracht goed sluitend in de stijlen aangebrachte sponningen valt. Een opwiggen der latten bij het indrijven der pennen is nu voldoende om een buitengewoon stijf geheel te verkrijgen, een wand, die door de breedte der smalle stijlen tegen knik, door de stijfheid der gebogen, dunne planken van de wandvullingen tegen schranken verzekerd is

terwijl de wandvullingen tevens een zijdelingsch uitknikken der smalle tusschenstijlen voorkomen. Hier is ten volle partij getrokken van de dunne wandvulling door haar ingebogen toestand, waarin zij een maximum weerstand leveren kan, mede te doen werken tot opstijving der geheele wand. Het beginsel, dat hierbij gegolden heeft, zal ook iederen leek duidelijk worden, indien hij het verschil in kracht nagaat, die vereischt wordt om een briefkaart gewoon te buigen en om een in tegengestelde richting flauw gebogen briefkaart te buigen.

De essentieele deelen der constructie werden voorts op kernachtige wijze bewerkt met motieven, die vooral tegenover de zoo rustig-vlakke wandvullingen bijzonter fraai spreken, zoodat een zeer expressief en elegant geheel verkregen werd, een volmaakt klassieke oplossing, waarin de hoofdconstructie tevens het hoofdelement der compositie is, niets schijnvertoon is, en ook elk onderdeel zoo constructief als esthetisch zijn eigen zinrijke functie vervult.

Ware door de overheid, door de menschen, die zich met de opheffing van dit ambacht bezig hielden op deze en dergelijke vondsten dezer school gelet, hadden zij juist deze goede eigenschappen aangemoedigd en ontwikkeld in stede van, van den aanvang af, de constructies als ten doode opgeschreven te beschouwen, het hadde er met deze school thans anders uitgezien. Het besproken constructief beginsel immers kan ook thans nog elken economischen toets doorstaan, en is voor toepassing vatbaar ook in bamboe, zelfs in de moderne thans op zoo grooten schaal geïmporteerde materialen uit de Europeesche groot-industrie.

Dit voorbeeld uit den houtbouw moge naast de hiervoren reeds behandelde bamboe constructies voldoende zijn om de leuze te motiveeren: laat de bevolking eerst uitkomen in den eigen stijl, met de eigen werkwijze, volgens de eigen opvattingen, en denkt eerst daarna aan verbeteringen; vooral: brengt die verbeteringen aan binnen het eigen kader van het Inlandsch ambacht.

Hoe raak slaat het Middelneerlandsche liedje „Van den Heer Danhielken" (Tannhäuser) op onze heele houding van den laatsten tijd tegenover het Inlandsch ambacht en ook tegenover veel van hetgeen hieronder nog behandeld zal worden. Hoe luidt het ook weer? ik geef mijn tekst en spelling gaarne voor beter:

„Vermaledijt mogen die Pausen zijn .....
Si hebben so man'ge siele verdorven die wale behouden coste bliven ..... "

Laten wij ons toch rekenschap geven van de gevolgen van wat wij hier zoo gemakkelijk en onweersproken doen en verordineeren.

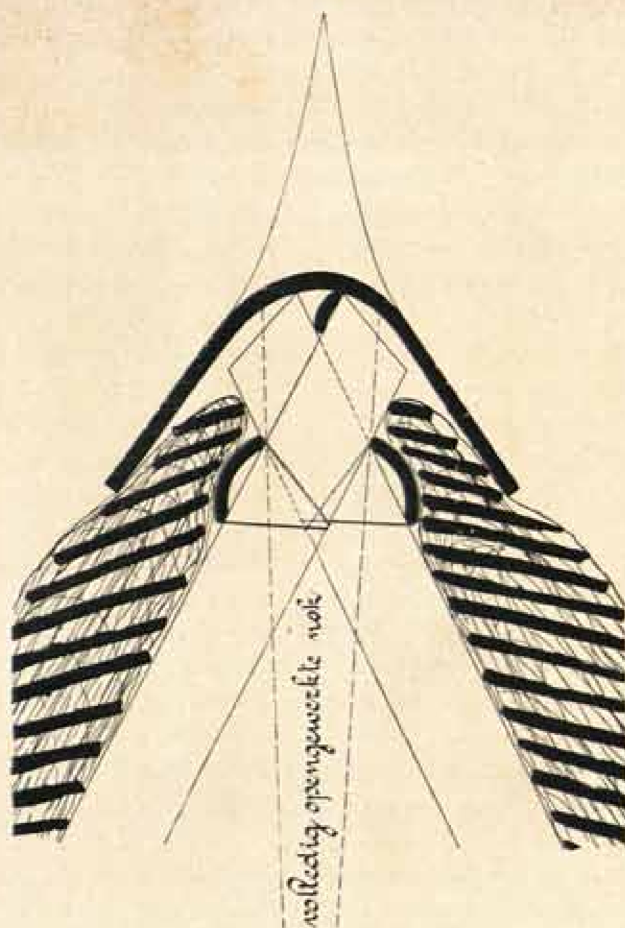
Welke verdere belemmeringen nu staan een richtige ontwikkeling van den Javaansche bouw in den weg? Allereerst de voor den kleinen man veel te omslachtige en onbegrijpelijke bouwvergunningen. Men mag zeggen, dat hij daar maar aan wennen moet, voorloopig is hoofdzaak, dat hij bouwt, en m. i. kan op dit gebied een aanzienlijke vereenvoudiging plaats hebben, waarop hier beneden wordt teruggekomen.

Er zijn echter nog zoovele oorzaken, die tot de verwording van den Javaanschen bouw hebben aanleiding gegeven, waarvan wel de voornaamste is de bijna stelselmatige wegdringing van de voorname Inlandsche stadswijken uit de steden. Maar hebben wij ook hier niet met een wanbegrip van oude, zuiver Indisch-nationale instellingen te maken, die aan den Inlandschen bouw inhaerent zijn; en die — nooit begrepen — door ons Nederlanders van den aanvang af onbewust met de voeten getreden zijn? Wat zou er van onze Nederlandsche steden worden als ooit eenige geslachten van overheerschers zich eens niet hielden aan instellingen als het rooiwezen?

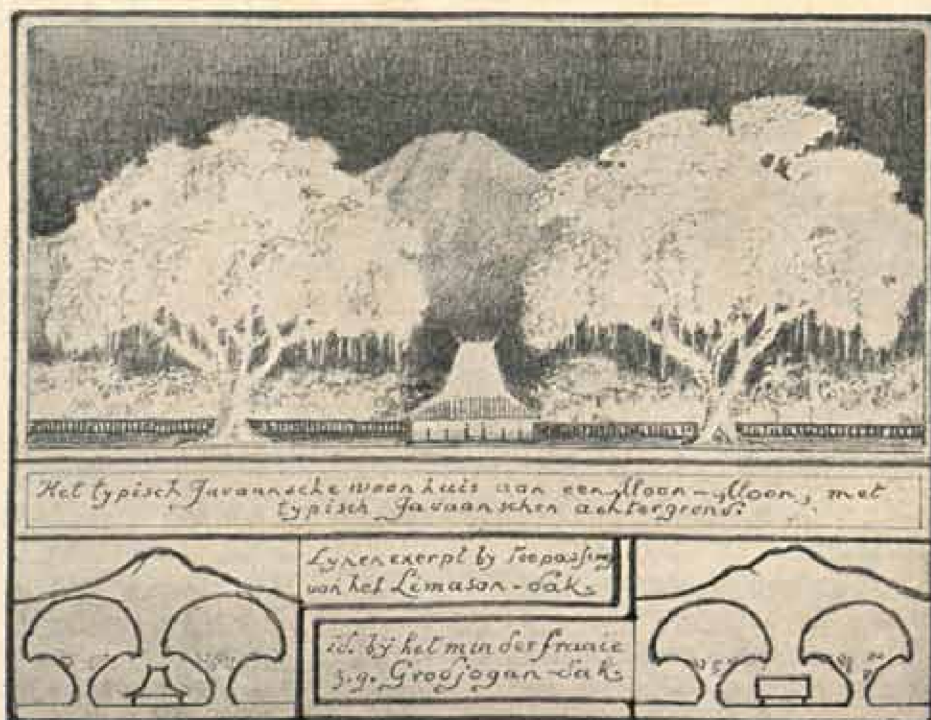
Ik doel hier op het instituut der kampoengomheiningen, -omwallingen of -ommuringen die naar gelang der belangrijkheid van de door de kampoengs voerende wegen, naar gelang der belangrijkheid van de wijken-zelf als wegen encadreering dikwerf tot zulke monumentale oplossingen hebben aanleiding gegeven.

De afbeelding van het desa weggetje in Troesmi bij Cheribon geeft een aardig, gewoon voorbeeld van wat dit instituut kan zijn.

Deze ommuringen bezorgen ten eerste den weg een monumentaal aanzien, zelfs bij onregelmatige bebouwing der kampoengs, waarvan de straatjes, opzichzelf niet voor voer-

Nok bij toepassing van Rantjangan vorsten bestaande uit overeind geplaatste bamboereepen.

(Abusievelijk is het negatief gereproduceerd)

tuigen toegankelijk, op overdekte poortjes uitkomen. In de tweede plaats vormen deze muurwerken in de stadsgedeelten, waar geen verspreide bouwwijze daar toe voldoende bescherming biedt, barrières tegen het overslaan van kampoeng branden. In de derde plaats vormen zij een betere bescherming van het karakter der wijken dan ooit het rooiwezen van ons stelsel heeft vermogen te doen: bescherming van den tijdelijken bouwtrant tegen verdringing door den permanentbouw van beter gesitueerde bevolkingsgroepen, van woonwijken tegen verdringing door winkels.

Onder ons bestuur echter worden deze muurwerken niet als instituut erkend en laat men individueele belangen hun gang gaan. In andere gedeelten van hetzelfde Troesmi, een dikwerf zeer druk bedevaart plaatsje, ziet men de muren al plaatselijk omver gehaald ten behoeve van een chaos van enkele protserige Chineesche woningen en zeer vieze toko's. Het instituut — als stelsel aanvaard – kan zich in al zijn verschillende uitvoeringswijzen van af brand werende groene hagen of open strooken in de buitenwijken en ten platten lande, tot zijn meer monumentale oplossingen toe, bedruipen, omdat zijn aanleg en onderhoudskosten dubbel en dwars te verhalen zijn op een soort pasargelden die van de in die straatjes rondventende kraamhouders kunnen worden geheven, welk beginsel — bij aanleg van grootere wegen door de kampoeng gebieden — zou kunnen worden uitgebreid door reserveering van voor verhuur vatbare strooken langs den weg, dan wel van plaatselijk door de overheid te bouwen en te verhuren overdekte ruimten zoodra zulks rendabel wordt.

Er liggen nu m. i. in de opname van dit instituut in onze bouwwetgeving verschillende mogelijkheden: In de eerste plaats — na een vereenvoudiging van de bouwvoorschriften in hooger ontwikkelden zin — de mogelijkheid tot vereenvoudiging van de bemoeienis van het rooiwezen met den Inlandschen bouw, welke bemoeienis onder contrôle door het rooiwezen worde overgedragen aan desa bestuur of kampoenghoofden. In de tweede plaats de mogelijkheid van bescherming der Inlandsche wijken zonder omstandige waakzaamheid tegen elke o n g e w e n s c h t e verdringing. In de derde plaats de mogelijkheid tot toelating van den tijdelijken, niet brandveiligen bouwtrant behalve voor een verspreiden bouw langs de buitenranden der steden, ook tot meer binnenwaartsgelegen stadsgedeelten met uitzondering van de dichtstbebouwde.

Hoe in de laatste decennia met dit instituut, dat zijn volle reden van bestaan heeft, omgesprongen is bewijzen de hopelooze ontstellingen van onze Aloon-aloon's, waarvan de encadreeringen nagenoeg geheel opgegeven zijn, niet alleen, maar die zelfs de overheid zich niet schroomt met ziekenhuizen, postkantoren en kazernes te bebouwen. Aloon-Aloon, Regentserf en omgeving eertijds het meest eerwaardige gedeelte der Indische steden vervielen daardoor in bijna alle Indische steden tot een griebes.

Elk bouwambacht heeft behoefte aan een voortdurende toetsing en loutering door de eigen toepassing bij den beteren bouw der meer gegoeden van het eigen volk. Wat blijft hier van over bij de wijze, waarop wij hier huishouden?

Allicht zal men de vraag stellen, of een dergelijk stelsel niet enorm veel personeel vorderen zal? Ik stel daartegenover de vraag: Vergt het bestaande stelsel eigenlijk niet enorm veel personeel, en niet enorm veel van het personeel, vooral, brengt het niet den misstand, dat bekwaam, geïmporteerd personeel zich bij voorduring moet bemoeien met dingen, die het beter aan andere krachten zou kunnen overlaten? Is dus met hetzelfde personeel niet veel meer te bereiken? en kan in het hier ontwikkeld stelsel niet enorm veel meer dan thans geschieden met behulp van inheemsche werkkrachten?

Werkt het stelsel, dat men nu tracht in te voeren bevredigend? Leidt het eigenlijk niet tot een impasse, waarbij de verantwoordelijkheid der overheid voor de volkswoningtoestanden op de meest ongewenschte wijze voortdurend in sneller tempo wordt verzwaard?

Vooral omdat bij dit stelsel elk personeel gebrek telkens weer opnieuw leidt tot vertragingen in den aanbouw van woningen, tot veelvuldiger misvattingen van de bepalingen, tot meer roegi voor de bouwers, tot geringer nieuwbouw. Men leze daarop de organisatie van het bouwtoezicht der pestbestrijding maar eens na!

Daarentegen leidt personeel gebrek bij het boven ontwikkeld stelsel m.i. allerminst tot een directe verzwaring der regeerings verantwoordelijkheid, er wordt geen bestaand bouwambacht bij genekt en in geen geval gaat men — zooals nu — op de bestaande toestanden achteruit.

Zeker zal het stelsel personeel kosten, vooral als men er op den duur van maken wil, een middel ter preventieve bestrijding van pest en andere ziekten (pest is niet de eenige ziekte, ook niet de voor de Inlandsche maatschappij als zoodanig meest funeste), maar dit personeel zal op economische wijze kunnen worden gebruikt.

En de hoofdzaak: het boven ontwikkeld stelsel zal geen deprimeerenden invloed op de bouwvakken hebben. Er zal eer een zeer sterke opvoedende kracht van uitgaan, door den drang die er bij de bouwers zal ontstaan om in een hoogere, minder soesah opleverende bouwklasse te bouwen.

Een dergelijk stelsel, in bepaalde gevallen desnoods werkend als uitmesting van den augiasstal, zal — oneindig minder kostbaar dan het nog voor korten tijd zoo zeer aangeprezen desideratum van een voortdurend toezicht op de bewoning — toch ook niet weinig opvoedend werken op den thans bij zoo breede lagen der bevolking afgestompten zin voor netheid en orde, en bovendien hier het autochtone bouwvak kunnen opheffen uit het verval, waarin het in schier al zijn officieele en monumentale uitingen vervallen is.

Dat ook van Europeesche autoriteiten en ambtenaren, zoo technische als administratieve, van Europeesche ingenieurs en architecten zal worden gevergd een herziening van het eigen inzicht, een erkenning van de waarden, die er in de inheemsche architectuur, in hare regels en instituten, in hare aanpassing aan de omgeving en inpassing in de natuur aanwezig zijn, eer wij in onze steden die vroeger zoo sterk aanwezige harmonie, ordening en stijl zullen terugvinden, dat bewijzen de wijzigingen in slechten zin die ook in den laatsten tijd onze steden telkens weer ondergingen en nog ondergaan.

Een buitengewoon sterk staaltje levert Djokdja, het buitengewoon typische voorbeeld van de toepassing van elementen uit de levende natuur in den monumentalen opzet der stad. Hier w a s nog harmonie tot voor zeer kort. De uit het Noorden komende drukke hoofdstraat had voor den hoofdtoegang tot den aloon-aloon haar ingetogen-statige overhuiving met vol-uitgroeiende waringins, die hier esthetisch e n monumentaal hoofdmoment waren terwijl de aandacht gevestigd bleef op de — niet slechte — aloon-aloon poorten. Dan, door deze open poorten kwam men op den aloon-aloon — het breede veld van rust, waar kleurige processies van hoogwaardigheidsbekleeders met hun gevolg voortschreden om hun opwachting te maken bij den vorst, den aloon-aloon met de omgevende door scheren laag gehouden waringins langs alle zijden en het eveneens zeer laag gehouden waringin-koeroengpaar in het midden: de plaats van den kleinen rechtzoekende.

Daarachter, in den hoofdas en voor den Siti Inggil de groep hoog uitgroeiende Gajamboomen, die als een inleiding vormen tot de op het Kratonbinnenplein staande boven alles uitstekende Waringingroep, die zich daarachter breed uitdeint tot hoofdmoment van den geheelen wijdschen aanleg, in deze laaggehouden omgeving vorstelijk-eenvoudig uitkomend en machtig de aandacht trekkend.

Dit is alles nog te zien: het is geen t o e v a l l i g e uitgroeiïng van boomen, die immers overal in de omgeving met de daar verrezen bebouwing aan de hoofdgedachte ondergeschikt bleven; men lette slechts op den masigit, den eenvoudigen gebouwtop, die achter een groote gapoero oprijst, toch bescheiden blijft, en op de beplanting van het masigiterf met Sawoe-djawa, de fraaie, doch bescheidener boomsoort, die men ook bij de meer ondergeschikte dalems ziet toegepast.

Wendt men zich om ten einde het westelijk deel van den Noordwand van den aloon-aloon te bezien, dan wordt men, niettegenstaande minderwaardige inbreuken, getroffen door de lijnenharmonie die bestaat tusschen de p e n d o p o d a k e n der rond den aloon-aloon telkens tusschen de waringins staande verblijven der sultansregenten, de zich over die pendopo's heen huivende w a r i n g i n k r u i n e n, en de boven alles uit zich verheffende sylhouet van den M e r a p i b e r g. Het hierbij gereproduceerd lijnenschema geeft deze harmonie m.i. voldoende duidelijk weer in haar tegenstelling met wat een andere daklijn dan deze door verordeningen feitelijk verbodene hier in dit land zou vormen.

Achterhoek van eene woning te Koedoes (Djaparasche houtbouwschool).

Straatje in Troesmi bij Cheribon.

Dit alles is te Djokdja nog te zien, met eenigen goeden wil. Men moet veel ongerechtigheden door de vingers zien. De waringingroep van het Kratonbinnenplein is echter reeds geschonden, en voren genoemde harmonie in lijnen van bebouwing, beplanting en bergtop is voor de oostelijke helft van den Noordelijken aloon-aloon wand reeds op ontstellende wijze verminkt door te hooge, bruutvierkante, onverzorgde achterkanten van gebouwen: God betert van het postkantoor en van de Javasche Bank! Andere gebouwen verbreken de harmonie slechts plaatselijk.

En thans gaat men ook de hoofdstraat, den opgang naar den Kraton bederven door een duren, volmaakt noodeloozen pasarbouw. Zoolang er hygiënisten als Dr. van Dorsten zijn, die den pasarbouw volgens het oud-Javaansche model met zijn betrekkelijk kleine overdekkingen waartusschen de zon vrij spel heeft, verkiezen boven de moderne betongebouwen, en die als eenige eisch stellen: een behoorlijk reinigbaren vloer, en als daaropvolgend ideaal een vloer, die zelfs staande den in vollen gang zijnden pasar voor reiniging vatbaar zou zijn (wel te verwezenlijken, ook in de practijk), daar is toch deze nieuwe verbreking der Djokdjasche orde allerminst noodzakelijk te noemen. Noode zullen wij de fraaie doorkijkjes door al die pasar halletjes met hun gezellige drukte missen. Welk product van tokogevels als pasaromlijsting zal zich hier in nabije toekomst aan ons opdringen? Is er dan geen rooimeester op Djokdja?

Zóó, en niet anders is de typisch Javaansche architectuur in verval geraakt. In haar eenvoudigen en ingetogen aanleg telkens en telkens geschonden, zijn onze Indische steden geworden tot wat zij bijna zonder uitzonderingen zijn: de bespotting van elke ordening, van elken esthetischen aanleg. Toch — de Javaan toonde het — is wellicht in geen ander land met zoo verbluffend eenvoudige middelen monumentaler ordening te verkrijgen. Ze is ook nergens gemakkelijker te schenden.

Deze onthoofding van de Indische stad en schending van oude instituten brachten met zich een in discrediet raken van den beteren Inlandschen bouw, die zelfs door poffertjeskraam-architectuur als het ware werd overschreeuwd. Het reeds genoemd gemis van voortdurende toetsing aan betere bouwwerken, welk gemis voor het Inlandsche bouwambacht zoo funest is, kan wederom als gevolg daarvan worden beschouwd. Stelt daarnaast de stelselmatige belemmering eener ontplooiïng van dit ambacht-zelf door onze verordeningen, en men hoeft zich waarlijk niet te verwonderen over den achteruitgang van de Inlandsche bouwprestatie. De grofste euvels zijn hiermede echter gesignaleerd.

Wat ons Indië van zijn architecten en bouwkundigen noodig heeft om tot stijleenheid te komen is dan ook niet in de eerste plaats een botviering van kunstzinnige oprispingen, niet een tentoonspreiding van verbouwereerend teekentalent, niet een bestudeering van vreemde architecturen, maar een inkeer tot zichzelf en een ernstige studie, zij het slechts langs hoofdlijnen van wat uit- en van ons Indië zelf is en als natuurlijk en levend element hier tot de simpelste, minst kostbare en meest bevredigende oplossingen aanleiding kan geven en vooral wat als zoodanig door een breideling onzer eigen aspiraties kan worden bewaard.

De zuiver Javaansche bouwstijl heeft nooit met haar vormen te koop geloopen. Zij verblindde de oogen niet door brandend heete woestijnen van pleisterwerk, haar gevels werden tot erf- en binnenplaats ommuringen gereduceerd, waarbij zij haar ruimtevormen verwijdde en de omgevende open ruimte in het interieur betrok, aldus beter dan ergens anders in gelijkgestelde tropen profijt trekkend van het milde klimaat, dat dit toestond. Zij heeft .... maar dit zou mij te ver voeren: wij hadden het over het Inlandsche bouwambacht.

Moge het corps bouwkundigen het zijne bijdragen, 1e tot een verbreiding van de kennis omtrent de typische verhoudingen in, en de eigen eischen van de Inlandsche maatschappij, 2e tot het bevorderen van verbeteringen in de bouw- en woningtoestanden langs den meest gewonen, en meest natuurlijken weg: de erkenning en zoo mogelijk verdere opheffing der Inlandsche bouwambachten.

Soerabaja, Mei 1923.

Met toestemming van schrijver en redactie overgenomen uit het Indisch Bouwkundig weekblad.

Uit de Javaansche Cultuurbeweging

BATIKWERK.

Het is bekend, dat het Javaansche batikwerk — hieronder ook de z.g. „tjaps" begrepen — over het geheel achteruit gaat, wat betreft ontwerp, kleuren en uitvoering. Ook in dit tijdschrift is hierover vroeger reeds gesproken (Zie Djawa 1922 No. 2).

De schuld van dezen achteruitgang ligt niet alleen bij de batikkerij, maar vooral bij de afnemers, die tevreden zijn met slecht werk en dit zelfs — wegens gebrek aan smaak op het gebied van Inlandsche kunst — dikwijls eischen.

Een poging, om hierin verbetering te brengen, zal dus tweeledig moeten zijn: eensdeels moet de smaak van het publiek in de gewenschte richting worden ontwikkeld, anderdeels moeten de batikkerijen, waar noodig, worden geholpen aan een verzameling goede patronen.

Het Bestuur van het Java-Instituut heeft het voornemen opgevat om deze zaak ter hand te nemen. De uitgaaf van „modellenboekjes" zal — om financieele redenen — nog eenigen tijd moeten worden uitgesteld. Er zal begonnen worden met voorlichting te geven aan het publiek en met het vestigen van de aandacht op verkoopers van goede batik's en „tjap's".

Voorlichting wordt verstrekt door het houden van tentoonstellingen, waarop naast artikelen, die uitmunten door ontwerp, kleur en uitvoering, ook eenige minderwaardige stukken zullen worden geëxposeerd. Een batik-kleed kan mooi van kleur en uitstekend van uitvoering zijn, terwijl het ontwerp veel te wenschen overlaat. Een goed ontwerp met mooie kleuren kan slecht zijn uitgevoerd enz. enz. Met behulp van sprekende voorbeelden zal een en ander worden toegelicht door een deskundig Javaan, die zich steeds bij de geexposeerde doeken zal bevinden. Om eenzijdigheid te vermijden, zal er werk zijn uit de voornaamste batik-centra van Java.

Het onder de aandacht brengen van goed batikwerk, dat voor den verkoop is bestemd, kan geschieden doordat een Commissie van deskundigen de doeken keurt en de goede van een bepaald merk voorziet. Het Java-Intituut belast zich met de aanwijzing van de Commissie en leent zijn naam voor het daarop aan te brengen waarborg-merk. De verkoop blijft verder geheel voor risico van den handelaar.

Voor het houden van een tentoonstelling komen in de eerste plaats in aanmerking: Pasar Gambir, Pasar Malem, Sekatén, e. d. Ook de verkoop van de boven bedoelde stukken kan daar plaats hebben. Waar een dergelijke gelegenheid ontbreekt, zal de hulp worden ingeroepen van Inlandsche ambtenaren voor het beschikbaar stellen van een localiteit, bijv. in een Kaboepatèn of een Kawedanan. Het is te hopen, dat voor dit „nationaal belang" de medewerking van velen zal worden verkregen.

Waarschijnlijk zal de eerste tentoonstelling worden gehouden op de Pasar Gambir te Weltevreden in Augustus a.s.

J. K.

EEN BATIK-TENTOONSTELLING.

Hierboven werd een en ander meegedeeld over het voornemen van het Bestuur van het J. I. om op verschillende plaatsen batiktentoonstellingen te houden. Het is verblijdend, dat ook van andere zijde in deze richting wordt gewerkt. Van 23 t|m 25 Juni werd door de Javaansche Kunstvereeniging te Tegal in het gebouw van den S. C. S.-bond een tentoonstelling van batikwerken gehouden, „opgeluisterd door gamelan en zang." Daarbij werden eenige Javaansche dansen uitgevoerd (o.a. Klanat-dans; gevecht tusschen Gatotkatja en Antaséna; Boegis-Handaga-dans). Aan het slot werden eenige prijzen uitgereikt aan bekroonde inzenders.

HET JAVA-INSTITUUT TE JOGJAKARTA.

De kring Jogja van het J. I. had op 31 Juni j.l. een bijeenkomst met handelaren in koperwerk, schildpad-, leer-, batik- en snijwerk, waarop de voorzitter, de heer Van Mook, het groote belang voor kooper en verkooper uiteenzette, om alleen met werkelijk goede artikelen ter markt te komen. Het J. I. is bereid een commissie van deskundigen aan te wijzen, die de voorwerpen keurt, waarna ze van een merk worden voorzien, zoodat de koopers weten, dat ze goed werk voor hun geld krijgen.

Den volgenden dag werd ten huize van R. T. Djajadipoera de prijsvraag besproken, welke is uitgeschreven door Z. H. den Sultan van Jogjakarta. Daarbij wordt gevraagd een ontwerp voor stoelen in de audiëntiependapa (Bangsal Kentjana) van de kraton, in te dienen bij den voorzitter van den Kring van het J. I., onder de volgende voorwaarden:

1. Slechts Javanen kunnen meedingen.
2. Het ontwerp moet echt Javaansch zijn. De inzender geeft een gekleurde teekening van het meubel op een schaal 1: 5 met voor-, zij- en achteraanzicht. De inzendingen worden op de gewone wijze ingestuurd (op de teekening een motto, in een bijgevoegd gesloten schrijven de naam van den inzender.
3. Er worden prijzen uitgeloofd van *f* 100.—, *f* 75.— en *f* 50.—. Het ontwerp, dat met den 1sten prijs wordt bekroond, blijft het eigendom van Z. H. den Sultan. De overige worden op verzoek aan de inzenders teruggestuurd. Alle ingekomen teekeningen zullen worden tentoongesteld.

Te Jogja werd vanwege het Java-Instituut een keuringscommissie aangewezen voor batikwerk van handelaren, die daarvoor hun artikelen aanbieden. Deze bestaat uit R. A. Gondoatmodjo presidente van Wanito Oetomo en K. P. en R. A. Soerjodiningrat.

PRIJSVRAAG

De redactie van het tijdschrift Djawa schrijft als prijsvraag uit een opstel over een der volgende onderwerpen:

1. De voor- en nadeelen van de Westersche kleederdracht voor de verschillende bevolkingsgroepen van Java, Madoera en Bali.

2. Gewoonten en gebruiken, die in acht worden genomen bij het bepalen van de plaats, het bouwen en het in gebruik nemen van huizen op Java, Madoera en Bali.

De opstellen worden ingewacht vóór 1 October a.s. bij den secretaris van het tijdschrift Djawa, Weltevreden. Voor de beste en meest volledige — een en ander te beoordeelen door Redactie — worden de volgende prijzen beschikbaar gesteld:

Een van *f* 50.— (vijftig gulden).
Een van *f* 25.— (vijf en twintig gulden).
Eenige van *f* 10.— (tien gulden).

De opstellen kunnen worden geschreven in het Nederlandsch of in een van de talen van de genoemde eilanden; blijven het eigendom van de redactie en kunnen zonder vergoeding in de tijdschriften geplaatst worden.

Boekbeoordeeling

Geschiedkundig Leesboek voor de Lagere School in Nederl.-Indië, door G. van Duinen, Onderwijzer te Bandoeng. (twee deeltjes). Tweede druk.

Van de verhalen in een Geschiedkundig Leesboek, dat voor schoolgebruik bestemd is kunnen we niet verwachten, dat ze even boeiend zijn als de historiese verhalen voor kinderen, die alleen terwille van het verhaal zijn geschreven en waarvoor dan ook de meest romantiese episoden uit het leven van de een of andere historiese persoon zijn gekozen. Bovendien mag de fantasie daar ook nog een rol bij spelen, wat in een geschiedkundig leesboek voor de school uitgesloten is. Maar daarmee is niet gezegd, dat een dergelijk schoolboek gedoemd zou zijn tot saaiheid: de geschiedenis biedt genoeg momenten van romantiese bravoure, van durf, van opoffering, van strijd, die de kinderen kunnen treffen. Van hem, die zo'n leesboek samenstelt wordt slechts geeist, dat hij een goed verteller is, die de gebeurtenissen niet als feitjes achter elkaar opschrijft, maar die wat kleur en leven aanbrengen kan. Ook moet hij een goede kijk hebben op de stof, die de kinderen belang kan inboezemen, en die hun iets goeds kan leren.

De samensteller van de boven aangekondigde deeltjes is m.i. in beide opzichten te kort geschoten. De verhaaltrant is net voldoende voor een leerboek, maar ten enemale ontoereikend voor een leesboek. Wat is b.v. het nut van het eerste lesje over Boro-boedoer ? Is dat de beloofde „interessante leesstof" voor de kinderen ? Het is, op enkele speciaal voor kinderen bedoelde zinnetjes na, een slecht uittreksel uit de Inleiding van de „Korte Gids voor den Boroboedoer." De lesjes over Erlangga en Hajam Woeroek zijn verkort overgenomen uit het eerste deel van het boek van Mevr. Fruin—Mees, en hebben door die verkorting veel geleden. De eerste tocht der Hollanders naar Indië! Wat had dat niet een boeiend verhaal kunnen worden, juist door alle ellende, die de mensen te verduren hadden — herinneren we ons niet allemaal hoe dergelijke reisverhalen ons troffen? - en wat is het een onbewogen relaas zonder enig begrip van wat een kind raakt of ontroert, zonder enige moeite ook om zich werkelik de toestand voor te stellen.

Wat we hier aan subjectiviteit missen, vinden we te veel in de verhalen over strijd en overvallen, die een groot deel van de boekjes beslaan. Want nergens blijft de schrijver objectief als hij de Hollanders geplaatst ziet tegenover een andere macht, altijd zijn zij de dapperen, de braven, terwijl het verraad aan de andere kant is. Als de kinderen dit alles zonder kritiek aanvaarden — en op de lagere school is dit wel zeer waarschijnlik — dan beteekent dat niet winst, zoals de schrijver zich had voorgesteld, maar verlies. Want die zelfgenoegzaamheid dat de Hollanders toch maar een uitverkoren volk zijn, zal bij veel van ule kinderen ook op later leeftijd blijven, wat alleen maar tot schade kan zijn voor hun zelf en voor anderen.

M. A. M.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

Oedaya, Opgang, geïllustreerd Maandblad voor Indonesië. Uitgave van de Uitgevers-Mij Adi-Poestaka 's Gravenhage. Verschenen zijn de Nos. 1 en 2, waarin o.m. worden behandeld: Cultuur-karakters (Z. H. Ario Praboe Prangwadono. R. F. Dr. Radjiman Wediodiningrat). — Een Westerling (de Deen Aage von Kohl) over gamelan en dans. — De Bosscha sterrenwacht. — De volmaakte Japansche vrouw. — H. F. Tillema. — Gandhi. — Sarojini Naidu. Verder portretten met bijschrift van in Nederland gepromoveerde Indonesiers. Het blad is geïllustreerd, de tekst is gedeeltelijk in het Nederlandsch en het Maleisch gesteld. Na het 3de No. zal het blad, bij genoegzame deelname, geregeld maandelijks verschijnen.

ONAFGEWERKTE KALA-KOP

(Tjandi Singosari.)

De Banaspati-kop van Tjandi Singosari

Toen Jallandara, de Koning der Demonen, de heerschappij over de Drie Werelden veroverd had — aldus verhaalt het Skanda-poerana — zond hij Rahoe als afgezant naar Çiwa, die op het punt stond in het huwelijk te treden met Parwati, de dochter van Himalaya, en deed den Grooten God weten, dat „Çiwa de bedelaar" niet waard was de schoone prinses te huwen, daar deze voorbestemd was om de gemalin van Jallandara te zijn. Nauwelijks had Rahoe deze krenkende boodschap overgebracht of uit de plaats tusschen de wenkbrauwen van Heer Çiwa schoot een vreeselijk monster te voorschijn, brullende als de donder, met een gelaat als dat van een leeuw, een uitgestoken tong, oogen brandend als vuur en hoog opfladderende haren; het had een mager lichaam, maar van wege zijn kracht scheen het een tweede Narasimha te zijn, de man-leeuw incarnatie van God Wishnoe. Toen dit vreeselijke wezen Rahoe aanviel om hem te verslinden, vluchtte deze ijlings weg en smeekte Çiwa om bescherming. Nadat het monster op Çiwa's aandringen Rahoe met rust gelaten had, begon het te klagen over een onverzadiglijken honger en smeekte het den Grooten God om voedsel. Daarop beval Çiwa hem het vleesch van zijn handen en voeten op te eten. Het monster gehoorzaamde en liet als eenige rest van zijn lichaam zijn aangezicht over. Çiwa schepte hierin behagen en sprak aldus het afschuwelijke aangezicht toe: „Gij zult voortaan bekend staan als Kirtimoekha en ik beveel, dat Gij steeds zult verwijlen bij mijn poort. Hij die verzuimt hulde aan U te betuigen, zal nimmer in staat zijn mijn genade te verwerven."

Van dat oogenblik af heeft Kirtimoekha een vaste plaats boven den ingang van Çiwa's heiligdom.

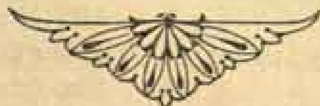
Tot zoover het Skanda-poerana.

De Indische benaming van den monsterkop, die als bekroning van de ingangen en nissen der Oost-Javaansche bouwwerken fungeert en door de Javaansche archaeologen gewoonlijk „banaspati" (= Heer van het Woud) genoemd wordt, luidt dus K i r t i m o e k h a, hetgeen beteekent: „het aangezicht van het heiligdom."

De hierbij afgebeelde Kirtimoekha boven den Westelijken ingang van tjandi Singosari (onderbouw) is onafgewerkt en daarom zooveel fraaier dan de koppen boven de nissen der bovenverdieping van denzelfden tempel. Bij de laatste heeft de decorateur de strakke en strenge lijnen en vlakken van het aangezicht meenen op te sieren door het aanbrengen van een ondiep ornament van krullerige bloemmotieven, waardoor hij den forschen, origineelen opzet van het monumentale brok sculptuur volkomen bedierf. De hier gereproduceerde kop is voor deze „verfraaiïng" gespaard gebleven en prijkt nog in zijn gaven staat van onvoltooidheid.

Wie meer over den Kirtimoekha en zijn uitbeelding in de Voor-Indische kunst wenscht te vernemen en te zien, verwijzen wij naar het fraai geïllustreerde artikel „A Note on Kirtimukha" in Rupam (1920 afl. 1 p. 11). De bekende Monographie van Brandes geeft nadere inlichtingen over de aan tjandi Singosari voorkomende monsterkoppen.

B.

De Javaansche dans

door Krido-Bekso-Wiromo

TWEEDE AFDEELING.

In deze afdeeling worden behandeld de dansbewegingen in verband met de begeleidende muziek, met de hoofddansen „Himpoer" (fijne dans) en Kalangkinantang" (krachtige dans) en de „gending's" (melodieën), welke voor het algemeene onderwijs zijn vastgesteld: voor den dans „kendang bibaran" (Bij elke melodie hoort een vaste tromslag) en „wirama tanggel" (middelmatig tempo) en voor „tajoengan": seseg (snel tempo.).

1 en 2. „N j a b e t."

1a en 1b. Opwerpen van de sjerp naar achter met de linkerhand. Buiging van den rechtervoet, handhoudig „njempoerit" (zie 1ste afd. No. 9) op den t w e e d e n k e m p o e l-s l a g.

2a en b. Plaatsing van den rechtervoet, na het opwerpen van de sjerp (om daarna het linkerbeen op te heffen) op den z e s d e n k e t o e k-s l a g. Buiging van voet en linkerhand (bij b ook hoofdbeweging naar links) op den d e r d e n k e n o n g-s l a g.

3. N e e r z e t t e n v a n d e n v o e t.

3a en 3b. Plaatsing van den linkervoet (vóór het neerzetten van den rechtervoet) en njempoerit-houding van de rechterhand op den l a a t s t e n k e m p o e l-s l a g. — Neerzetten van den voet op den g o n g-s l a g.

4 en 5. „N g o j o g" („uitvallen").

4a. Naar rechts uitvallen op den e e r s t e n k e t o e k-s l a g.

5a. Na het uitvallen de sjerp links opwerpen op „wela" (kempoelslag, die niet geslagen wordt).

4b en 5b. Einde van den uitval op „wela".

6. O p l i c h t e n v a n h e t b e e n.

6a. Plaatsing van den rechtervoet (om het linkerbeen op te lichten) op den t w e e d e n k e t o e k-s l a g. Buiging van het linkerbeen op den e e r s t e n k e n o n g-s l a g.

6b. Opwerpen van de sjerp en terug plaatsen van den linkervoet (om daarna het rechterbeen op te heffen) op den t w e e d e n k e t o e k-s l a g. — Buiging van het rechterbeen en halsbeweging op den e e r s t e n k e n o n g-s l a g.

7. „N g o e n o e s" (den voet een weinig oplichten en langzaam terugtrekken).

7a. Plaatsing van den linkervoet en opwerpen van de sjerp (om daarna den rechtervoet langzaam terug te trekken) op den e e r s t e n k e m p o e l-s l a g.

Terugtrekken van den voet op den t w e e d e n k e n o n g-s l a g.

7b. Plaatsing van den rechtervoet (om den linkervoet terug te trekken) op den e e r s t e n k e m p o e l-s l a g.

Voet een weinig oplichten en krachtig (met een ruk) terugtrekken op den t w e e d e n k e n o n g-s l a g.

8 en 9. O p h e f f e n v a n h e t b e e n.

8a. Buiging van het rechterbeen op den t w e e d e n k e m p o e l-s l a g.

9a. Plaatsing van den rechtervoet (om het linkerbeen op te heffen) op den z e s d e n k e t o e k-s l a g.

Buiging van het linkerbeen op den d e r d e n k e n o n g-s l a g.

8b en 9b. Buiging van het linkerbeen op den t w e e d e n k e m p o e l-s l a g.

Halsbeweging naar links op den d e r d e n k e n o n g-s l a g.

10. N e e r z e t t e n v a n d e n v o e t b ij h e t e i n d e v a n d e n d a n s.

10a. (zie 7a) en 10b. Plaatsing van den linkervoet (om daarna den rechtervoet neer te

No. 1a.

No. 1b.

No. 2a.

No. 2b.

No. 3a.

No. 3b.

No. 4a.

No. 4b.

No. 5a.

No. 5b.

No. 6a.

No. 6b.

No. 7a.

No. 7b.

No. 8a.

No. 8b.

No. 9a.

No. 9b.

No. 10a.

No. 10b.

No. 11a.

No. 11b.

No. 12a.

No. 12b.

No. 13a.

No. 13b.

No. 14a.

No. 14b.

zetten en de sjerp op te werpen) op den d e r-d e n k e m p o e l-s l a g.

Strekken van het rechterbeen op den a c h t s t e n k e t o e k-s l a g.

Neerzetten van den rechtervoet op den g o n g-s l a g.

10a. (Tweede vorm). Neerzetten van den voet voor „tajoengan".

Plaatsing van den linkervoet (om daarna den rechtervoet neer te zetten) en de hand in de houding „njempoerit" brengen op den d e r d e n k e m p o e l-s l a g.

Loslaten van de sjerp bij het opwerpen met de linkerhand en strekken van het rechterbeen op den a c h t s t e n k e t o e k-s l a g.

Neerzetten van den rechtervoet op den g o n g-s l a g.

11 en 12. E e n s c h r e d e d o e n m e t h e t r e c h t e r b e e n.

11a. Vóór een schrede te doen, eerst naar rechts uitvallen op „wela" (kempoelslag, die niet geslagen wordt) en naar links terugkeeren (om het rechterbeen op te heffen) op den e e r s t e n k e n o n g-s l a g.

Opheffen van het rechterbeen op den e e r s t e n k e m p o e l-s l a g.

11b. Vóór een schrede te doen, eerst naar rechts uitvallen op „wela" en naar links terugkeeren (den linkervoet terugtrekken, het rechterbeen opheffen en de rechterhand draaiën (zie 1b) op den e e r s t e n k e-n o n g-s l a g.

Strekking van het rechterbeen en aannemen van de handhouding (zie de afb.) op den e e r s t e n k e m p o e l-s l a g.

12a. Een schrede doen met het rechterbeen op den t w e e d e n k e n o n g-s l a g.

12b. Een schrede doen met het rechterbeen, gevolgd door opheffing van het linkerbeen op den t w e e d e n k e n o n g-s l a g.

13. E e n s c h r e d e d o e n m e t h e t l i n k e r b e e n.

13a. Vóór een schrede te doen, eerst het lichaam naar rechts laten overhellen en het linkerbeen oplichten op den d e r d e n k e-n o n g-s l a g.

Strekking van het linkerbeen en de hand in de houding „njempoerit" brengen op den l a a t s t e n k e m p o e l-s l a g.

Opwerpen van de sjerp op den a c h t s t e n k e t o e k-s l a g.

Een schrede doen en de linkerhand in de houding „ngroedji" brengen op den g o n g-s l a g.

13b. Vóór een schrede te doen, het linkerbeen strekken en de rechterhand buigen op den l a a t s t e n k e m p o e l-s l a g.

Een schrede doen met het linkerbeen en het rechterbeen opheffen op den g o n g-s l a g.

14. E e n s c h r e d e m e t h e t r e c h-t e r b e e n.

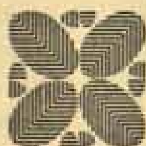
14a. Vóór een schrede met het rechterbeen te doen, laat men het lichaam links overhellen. Oplichten van den rechtervoet op den e e r s t e n k e n o n g-s l a g.

Strekking van het rechterbeen op den e e r-s t e n k e m p o e l-s l a g, aannemen van de handhouding als in de afbeelding voor de linkerhand aangegeven, op den v i e r d e n k e t o e k-s l a g.

Een schrede doen met het rechterbeen zooals in de afbeelding is aangegeven, op den t w e e d e n k e n o n g-s l a g.

14b. Vóór een schrede te doen, wordt de rechtervoet gestrekt (zooals in afb. 11b) op den e e r s t e n k e m p o e l-s l a g.

Een schrede doen met het rechterbeen en opheffen van het linkerbeen op den t w e e-d e n k e n o n g-s l a g.

De djatilan

door Inggris

Bij feestelijke gelegenheden, met name bruilofts- of besnijdenisoptocht, ziet men heel vaak djatilan. Dit is een straatmuzikant, waarbij eenige menschen met paarden van gevlochten bamboe tusschen hun beenen, behooren.

Op enkele plaatsen in Midden-Java noemt men djatilan ook wel „èblèg" of djaran-képang."

Het woord „èblèg" zou een verbastering zijn van „èbrèg", dat een korte draf loopen van een paard beteekent. De naam „djaran-képang" duidt aan, dat de paarden van het gevlochten binnenste deel van bamboe zijn vervaardigd, terwijl „djatilan" een dialectisch woord is en de beteekenis heeft van een man, die als een danseres optreedt. (Jav. tlèdèk lanang).

Een andere verklaring zegt, dat het woord „djatilan" afgeleid zou zijn van „djatil", welk Javaansch woord in verband staat met „titil" of „titik", waaronder men „weinig" of „gering" verstaat.

Het Javaansche woord „nitil" is een infinitief en heeft de beteekenis van iets kleins, iets gerings aftrekken of afplukken. Immers de djatilan was oorspronkelijk een straatmuzikant, die zich tevreden stelde met een weinig of gering loon.

Gezien het vaak voorgekomen geval, dat de spelers bezeten zijn, ben ik de meening toegedaan, dat de djatilan een openbaring zou zijn van het spiritisme. Dit is een oud geloof, dat de onsterfelijkheid der zielen aanneemt en meent, dat de levenden zich in verbinding kunnen stellen met de zielen van de afgestorvenen. De spiritistische leer neemt immers aan, dat de ziel na den dood het lichaam verlaat en dat de levenden door geesten zijn omringd, wier ziel gedurende het leven door een etherische stof aan het lichaam was verbonden.

Bij de djatilan — dit is, meen ik, feitelijk een soort van tooneelstuk, waarin men een spiritistisch verschijnsel vindt — hoort altijd een z.g. „toekang-soewoek" ook wel „penimboel" geheeten. Hij zal, veronderstel ik, de medium zijn, daar hij of door middel van het uitspreken van een bepaald toovergebed dan wel het bespelen van een muziekinstrument in staat is geesten te doen komen.

De geesten, welke de z. g. „toekang-soewoek" oproept, manifesteeren zich door in het lichaam van de spelers in te dringen. De Javaan zegt dan: „Djatilané ndadi, kesoeroepan" of „kepandjingan." In dit geval nemen de geesten dan een voor de toeschouwers zichtbare gestalte aan.

Verder ziet men bij de djatilan nog andere spelers, namelijk: Barongan, Titit-toeit, Tembem, Pentoel, Gendroewo of Gandarwo en Tjèpètan of Pitik-walik.

Ik moet er op wijzen, dat de kleeding en de namen van deze spelers op verschillende plaatsen niet gelijk zijn. Het aantal spelers is eveneens verschillend. Op de eene plaats vindt men bijvoorbeeld Barongan en Tembem, terwijl men op de andere plaats die twee spelers mist en in plaats daarvan wel Gandarwo en Pitik-walik aantreft.

Ik ben tot de ontdekking gekomen, dat ook de dans, de muziekinstrumenten en de wijze op 't muziekinstrument (Jav. parikan) behoorende bij de djatilan op twee plaatsen in het zelfde gewest eenigszins van elkaar afwijken.

Voor degenen, die veel belangstellen in de Javaansche tooneelstukken zou het m.i. niet ondienstig zijn, dat ik hier een beschrijving geef van djatilan, voorkomende in de dessa Wonokrijo in Bagelèn en in de dessa Djaganalan bij Djokja.

De djatilan in het Wonokrijosche.

Bij deze djatilan worden aangetroffen:

1. Barongan 2. Titit-toeit. 3. Pentoel 4. Tjèpètan 5. Gandarwo 6. Djaran-képang.

B a r o n g a n. De naam barongan is te danken aan zijn barong, d. z. zijn manen. De barongan is de vermomming van twee personen voorstellende een tijger of een leeuw. Men zegt, dat hij een voorstelling zou zijn van een banaspati. Dit is een booze geest, waar men huilende kinderen mee bedreigt. Deze spelers loopen achter elkaar in een goeniezak, voorzien van een houten kop van een tijger en een langen staart. Op den rug hangen arèn-vezels bijwijze van manen en met hun sluier moeten zij allerlei bewegingen maken.

T i t i t-t o e i t. De titit-toeit is een speler, die een grooten vogel, genaamd bangotongtong, voorstelt. Hij is omsluierd met een goeniezak, voorzien van een grooten houten snavel van een bango-tongtong of ooievaar. Hij heeft een fluit in den mond en daaraan alle mogelijke geluiden ontlokkende loopt hij bij den barongan. Soms loopt hij kinderen achterna en valt hen lastig om een fooitje. Het komt niet zelden voor, dat hij van de toeschouwers wat centen krijgt waarvoor hij dan zeer dankbaar is. De naam tititoeit is klaarblijkelijk te danken aan het geluid, dat hij telkens maakt.

P e n t o e l. De pentoel is een gemaskerde speler, voorstellende een dienaar. Een andere verklaring zegt dat hij de voorstelling zou zijn van Pétroek, één der zonen van God Semar. Deze speler is pentoel genoemd, omdat hij een masker of een mom, voorzien van een knobbelneus heeft. Een neus in den vorm van een knobbel heet in 't Javaansch „iroeng pentoel". Deze speler maakt allerlei bewegingen langs de wegen, is dus een straatkunstenaar. Dansende en loopende verkoopt hij grappen en gelijk de titit-toeit krijgt hij ook een fooitje van de toeschouwers.

T j è p è t a n. De tjèpètan of pitik-walik is een speler, omsluierd met een karoengzak, die behangen is met kippeveeren. Hij draagt een masker, voorstellende een boozen geest, en lange haren. Een andere soort van tjèpètan is voorzien van lange haren, heeft lange borsten, terwijl de rug open is. Vandaar dat men de meening is toegedaan, dat de tjèpètan een voorstelling zou zijn van de z.g. poentianak. Deze is een vrouwelijke booze geest met lange haren, lange borsten en een hollen rug.

G e n d r o e w o. De gendroewo is een speler, die zich vermomt als een gandarwo. Dit is een boschspook van 't mannelijk geslacht. Deze speler hult zich in een reusachtige pop, bestaande uit een gezicht, van hout vervaardigd, een romp van bamboe en de kleeding van goenie. Hij loopt bij den barongan en stelt een boschspook voor.

D j a r a n-k é p a n g. De djaran-képang's hebben den vorm van paarden, zijn gemaakt van bamboe, welke men door een diep aandachtig gebed (Jav. semèdi) verkrijgt. De spelers met de djaran-képang dragen een z.g. songkok, een soort van hoed, van leer vervaardigd; soemping's, d.z. oorversiersels, die boven aan de ooren worden gedragen; de z.g. kaloeng merdjan, d.i. een halsketting van bloedkoralen, een kain basahan bij wijze van dodot, d.i. een staatsiekain en verder een lange broek. Hun lichaam is in de meeste gevallen besmeerd met een gele stof, de z.g. atal, en hun gezicht met de z.g. poepoer. Dit is een blanketsel van rijstmeel. Ook dragen zij weleens een bril met gekleurde glazen (Jav. belor). De voorste spelers dragen een zwaard en treden als commandant op, terwijl de anderen, die achter hen loopen, een van een piek voorziene vlag recht op in de hand hebben en de uitgevoerde dansbewegingen van hun leiders moeten nadoen.

De djaran-képang's zijn de voorstelling van zes span paarden, twaalf in getal dus, die verschillend van kleur zijn en in twee rijen achter elkaar loopen. De voorste twee paarden zijn wit gekleurd; het tweede span paarden is rood geverfd; het derde span is geel; het vierde span paarden heet schimmel (Jav. dawoek); het vijfde span wordt appelschimmel genoemd (Jav. dawoek toetoel), is dus gespikkeld, terwijl de laatste twee paarden groen geverfd zijn.

Omtrent de djaran-képang's vertelt men het volgende:

De wit gekleurde djaran-képang's zijn de voorstelling van de paarden van den profeet Mohammed. Deze paarden loopen heel langzaam en maken niet veel bewegingen. De roodgeverfde djaran-képang's stellen de paarden van Adam voor. Deze paarden zijn vurig en loopen heel hard. De geel geverfde djarankèpang's stellen de paarden van Noach voor. Ze zijn middelmatig d.w.z. de eigenschap van deze paarden is niet uitstekend goed en ook niet bijzonder slecht. De schimmels zijn de voorstelling van de paarden van Mozes. Deze beesten schoppen graag en zijn koppig. De appelschimmels stellen de paarden van Isa voor. Ze zijn standvastig en blijven zich op dezelfde plaats bewegen. De groene djaranképang's zijn de voorstelling van de paarden van Abraham. Deze dieren zijn in staat alle mogelijke bewegingen te maken. Ze kunnen draven, schoppen, springen, enz.

Nog een andere verklaring zegt, dat de wit, rood, geel en zwart geverfde djaran-képang's respectievelijk het zinnebeeld zouden zijn van verschillende begeerten, driften of hartstochten, namelijk: moetmainah, amarah, soepijah en aloeamah.

Moetmainah (Jav. toemaninah) beteekent: rustig, bedaard, zachtzinnig of tevreden zijn.

Amarah beteekent: boos of knorrig zijn, ook wel: ontevreden zijn.

Soepijah beteekent: een slechte begeerte, ook nog: een kwaad doel.

Aloeamah beteekent: gulzig zijn, ook wel een onverzadelijke begeerte hebben.

P e n i m b o e l. De penimboel of toekangsoewoek is iemand, die door een bepaald toovermiddel in staat is geesten te doen komen of weg te drijven. Naar de penimboel beweert, kunnen de spelers, in het bijzonder de spelers met de djaran-képang's en de barongan door geesten bezeten zijn. Zoo'n penimboel heeft in den regel een gevlekte rotan, de z.g. pendjalin tingal, in bewaring, die hij, wanneer de djatilan speelt) nu en dan boven in brandenden wierook (Jav. pedoepan) houdt om geesten op te roepen en te verdrijven. De speler, die van een geest is bezeten, heeft in den regel een buitengewone kracht, is onvermoeid en kent geen pijn en gevaren. Hij drinkt veel, eet bloemen op, en is in staat een porceleinen kopje, waaruit hij water met bloemen drinkt, stuk te bijten en de scherven in te slikken, zonder er voor te vreezen, dat zijn spijsverteeringskanaal door die scherven wordt aangetast. Volgens het volksgeloof maakt de penimboel den speler gehard tegen pijn, ziekten en onheilen door middel van een bepaald formulier. Trouwens: het Javaansche woord „nimboel" beteekent: zich onkwetsbaar maken door middel van een toovergebed en het woord „njoewoek" beteekent: blazen op iemands fontanel, die bijvoorbeeld een geest in zich heeft, om een kwaal af te wenden of een geest weg te drijven. Ook beteekent het Javaansche woord „njoewoek" een muziek laten ophouden.

Men zegt, dat hij, die gaarne een penimboelbaantje wil hebben, zich een paar dagen op een heilige plaats, met name een begraafplaats van een beroemde kjai, moet afzonderen (Jav. nepi.) Wordt zijn wensch verhoord, dan krijgt hij vaak een waarschuwing in 't geheim , wat hij moet doen of welk voorwerp hij heeft te bewaren, opdat zijn penimboel-baantje hem veel geluk aanbrengt en niemand hem slecht gezind is.

In de dessa Wonokrijo in 't Bagelènsche, waar zich een penimboel bevindt, vertelt men omtrent de toekang-soewoek het volgende:

Degene, die een penimboel, ook wel „toekang-soewoek" genoemd, wil worden, begeeft zich op malem Djoemoewah-Kliwon d.i. den nacht van Donderdag-Wagé op Vrijdag-kliwon, naar een zekere plaats, — in den regel een begraafplaats — waar een heilige gajam-boom te vinden is, in welke plant zich, volgens het volksgeloof, een goede geest nestelt. (Gajam groeit veel op Java, heet ook wel Inocarpus, familie der Leguminosae, heeft breede bladeren en geurige bloemen). Hij gaat bij dien boom stil liggen, waarna hij dan gewoonlijk vanwege de diepe stilte in slaap valt. Is hij in diepen slaap verzonken, dan droomt hij in den regel iets vreemds. In zijn droom komt hij bijvoorbeeld in gesprek met den bewaker van den gajam-boom, welke goede geest hem iets ter hand stelt, dat betrekking heeft op 't penimboel-baantje. Is de adspirant penimboel uit den droom ontwaakt, dan heeft hij de onderstaande bewoordingen op te zeggen:

„Koela noewoen mbah, sing ngalang-ngoedjoeraken, njambangi nenggani boemi si

DJATILAN IN DE DESA PEKOEMBANG BIJ KARANGANJAR.

Pentoel. Barongan. Penimboel.

Djaran-kèpang-spelers.

Gamelan-spelers.
Kendang. Kemang. Kemong. Kempoel. Gong-boemboeng

Wonokrijo, inggih mbah koela ingkang manggèn ing gajam, ingkang rèhning koela kepèngin dados penimboel djatilan, koela njoewoen dibajoe."

Vertaald luidt 't bovenstaande ongeveer als volgt:

„Mijn grootvader die de dessa Wonokrijo heeft gesticht, bewaakt en beschermd! Mijn grootvader, die zich vestigt in den gajamboom! Daar ik gaarne een penimboel-baantje wil hebben, verzoek ik U beleefd mij te steunen".

De adspirant penimboel keert hierna huiswaarts en heeft op elken Maandag en Donderdag te vasten (Jav. Njenèn-Kemis) of onthoudt zich van met zout toebereide eetwaren (Jav. moetih) en hiermede is hij dan tot penimboel gepromoveerd.

Muziekinstrument. Het muziekinstrument behoorende bij een djatilan bestaat uit een trom (Jav. kendang), een z.g. gong van bamboe (Jav. gong-boemboeng), een saron, een trompet (Jav. slomprèt), drie angkloeng's en drie bekkens (Jav. bendé) van verschillende grootte, genaamd: Kemang, Kemong en Kempoel. De kendang, de saron en de bendé zijn slaginstrumenten. De angkloeng is een muziekinstrument van bamboe vervaardigd, wordt heen en weer bewogen om een schel geluid te geven. De trompet en de gong boemboeng zijn blaasinstrumenten. De laatste is van bamboe vervaardigd, bestaande uit een grooten en een kleinen bamboekoker. De groote bamboekoker is aan één kant open en daarin zit de kleinere, doch langere bamboekoker, waarvan de beide uiteinden open zijn. Blaast men op den kleinen bamboekoker, dan hoort men een rond geluid: goeng. Dit geluid wordt dus voortgebracht door op den kleinen bamboekoker in den groote te blazen.

Gending. De gending of ook wel de parikan is de wijze op 't muziekinstrument. De parikan's behoorende bij een djatilan of èblèg zijn verschillend. Ze heeten Ela-élo, Wajangan, Génggong, Goenoengsari, Bribil en Gondangkèli. De gending Ela-élo hoort men, wanneer de djatilan stoet langs den weg trekt.

Komt die stoet bij de woning van dengene, die de djatilan voor geld laat spelen (Jav. nanggap), dan laat men de gending Wajangan hooren. Zijn de djatilan-spelers op het erf gekomen, dan laat men één der volgende gendings hooren: Goenoengsari, Bribil en Gondangkèli. De gending Gènggong is een speciale parikan voor den barongan. Men laat deze gending hooren, alleen wanneer de barongan danst! Deze maakt dan bewegingen naar links en naar rechts, terwijl hij telkens zijn muil openmaakt, alsof hij iets wil ophappen. (Jav. njaplok.)

Palang. Men zou de palang een springstelling kunnen noemen. De palang is een bamboestelling, waarover de bezeten spelers springen en waarop ze loopen. Zoo'n stelling bestaat uit acht stuks bamboe, waarvan vier als palen en vier als verbindingsbamboe dienen. De hoogte van de palang is ± 1½ M., de breedte ± 1½ M. en de lengte ± 3 M. Midden in de springstelling zet men volgens de traditie brandende wierook, waarbij de penimboel of de toekang soewoek gewoonlijk plaats neemt om de geesten op te roepen dan wel ze weg te drijven door middel van een bepaald toovergebed.

Het trekken van de djatilan. Wanneer een bruidegom naar 't huis van een bruid in staatsie begeleid wordt of een te besnijden jongen — gewoonlijk gaat die jongen te paard — wordt rondgeleid, ziet men vaak een djatilan. — Met Chineesch Nieuwjaar ziet men ook niet zelden een djatilan in de groote steden trekken, doch heel dikwijls een incomplete. — De djatilan loopt met de bijbehoorende muziek voor, terwijl de bruid- of de besnijdenisstoet er achter trekt. De barongan en vooral de pentoel en de gandarwo maken alle mogelijke bewegingen om de aandacht der menschen te trekken. De barongan zet menschen achterna, de pentoel verkoopt grappen, de bango-tontong — in Bagelèn noemt men dezen speler Titit-toeit — valt de toeschouwers lastig en bedelt langs de wegen, terwijl de gandarwo zijn best doet om jongens en meisjes, die hem onder 't trekken plagen vrees aan te jagen.

In vroolijke stemming gaat de stoet naar 't huis van de bruid of naar de plaats, waar

de jongen wordt besneden en voor den ingang van 't erf gekomen spreekt de penimboel het onderstaande toovergebed, genaamd „Donga-semboeran" uit om de geesten met de spelers in verbinding te stellen.

„Sang Lindoeng-léjang araning képang; Sang Lindoeng-poetih araning djaran; djaran poetih kang ndoewèni Nabi Mochamad, djaran abang kang ndoewèni Nabi Adam; djaran koening kang ndoewèni Nabi Noh; djaran dawoek kang ndoewèni Nabi Moesa; djaran dawoek toetoel kang ndoewèni Nabi Ngisa; djaran idjo kang ndoewèni Nabi Ibrahim. Manon-manon sri menonton, adoh katon perak, kinasihan. Pandang-pandeng pengloeloet rasa; rasamoe ija rasakoe; pes mimpes tanpa polah, bajoemoe ilang tanpa karana.

De Hollandsche vertaling daarvan luidt min of meer als 't onderstaande:

„Sang Lindoeng-lijang heet het paard van gevlochten bamboe; Sang Lindoeng-poetih heet het ware paard. Het witte paard is van den Profeet Mohammed; het bruine is het eigendom van Adam, het gele van den Profeet Noach; de schimmel is van den Profeet Moesa; de appelschimmel is van den Profeet Isa. Het groene paard is van Abraham. Ze zien er mooi uit. Ze zijn ver af, maar ze schijnen dichter bij te zijn. Iedereen heeft ze lief. Het blijven kijken wekt tot verliefdheid op. Jouw gevoel is ook het mijne. Ze zijn geheel verdwenen zonder zich te bewegen. Zonder oorzaak ben je jouw kracht kwijt."

Hierna brandt de penimboel wierook, terwijl hij 't onderstaande formulier opzegt:

„Bismillah nijat ingsoen ngobong menjan, loenggoehkoe Kandjeng Nabi Mohamad, tekenkoe walijoelah, oeroebing menjan djati ning sari, keboel koekoes djatining iman, boetoel ing langit noewoen ing Pangèran, ketoeroetana sedja koela, badan wadang loewih bodo, sakarsané Goesti Pangajoenan" d.i. zooveel als:

„In den naam van God brand ik wierook. Ik kom de voorschriften van Mohammed na en volg de vrienden van God; de vlam van den wierook is als het ware het eigenlijke wezen; de wierookdamp is het ware geloof; tot aan den hemel smeek ik God. Worde mijn wensch vervuld! Een stoffelijk wezen evenals de mensch is machteloos. Ik geef mij over aan Gods beschikking."

Nadat de penimboel wierook gebrand heeft, krijgen de barongan en soms ook eenige djaranképangspelers gewoonlijk een geest in zich.

De barongan krijgt dan van den penimboel te drinken: warme thee, de z.g. „wédang djembawoekan setjangkir" d.i. een kopje koffie, waarin suiker en klappermelk zijn. en verder een kom met water en bloemen. Hierna gaat de vermomming, voorstellende een tijger, op het erf dansen onder het geluid van de gending „Gèng-gong", terwijl de penimboel plaats neemt bij 't offermaal, bestaande uit: toekon-pasar, d.z. lekkernijen, die men op de markt heeft gekocht, een kip, een toempeng en toespijzen, waaronder kroepoek en témpé zijn en het volgende toovergebed — het is een berijmd gebed, waarbij bepaalde toespijzen n.l. kroepoek en témpé worden opgenoemd — uitspreekt.

1. „Satekakoe ing kéné adja pada ndjaloek ingkoeng.
2. nDjaloeka njang sing sila panggoeng.
3. Jaikoe kjai Taleksana.
4. Sawisé kjai Taleksana teka.
5. Sanak-sanakkoe sing nonton adja ndjaloek témpé karo sing doewé gawé.
6. nDjaloeka njang sing lagi dolanan ing sadjaban balé.
7. Lan njang akoe adja ndjaloek kroepoek
8. nDjaloeka sing lagi mantoek-mantoek."
   d.w.z.

„Mijn vrienden! Nu ik hier ben, verzoek ik u geen ingkoeng d.i. gebraden kip, waarvan de pooten en vlerken bij elkaar worden gebonden, aan den heer des huizes te vragen, maar wel te vragen aan dengene, die zit met één der beenen boven op de dij geslagen, namelijk Kjai Taleksana. En voorts vrienden en kennissen! U moet geen témpé vragen aan den huisheer, maar wel aan hen, die op het erf spelen en ten slotte moet u geen kroepoek vragen aan mij, maar wel aan hem, die op dit oogenblik telkenmale knikt."

Nadat de barongan een goed uurtje heeft gedanst, bezweert de penimboel hem door 't onderstaande toovergebed.

„Bismillah adjikoe si Wringin-soengsang, kinoebeng ing koembala geni, pjoer ilang dadi banjoe. Bismillah sampoerna djati, woedjoed toenggal, sira moeliha mring negaramoe ing batoe kajoe" d.w.z.

„In den naam van God is mijn tooverformule, genaamd Wringin soengsang, omsloten door groote vlammen. Het is, uit elkaar spattend, in water veranderd. In den naam van God zijt gij geheel verdwenen Gij de heer, die één en alles is. Keert gij terug naar uw plaats op de steenen of in de boomen".

Nu komen de spelers op de djaranképang aan de beurt. Op 't erf staan die spelers in twee rijen, omstuwd door belangstellenden. Terwijl de penimboel wierook brandt, maken de spelers met bamboepaarden tusschen de beenen, bewegingen, en loopen in twee rijen om de twee ovaalvormige kringen. Beurtelings worden dan vertoond de volgende gangen: adéjan d.i. in tel gaan, ndjodjog d.i. draven, njongklang d.i. galoppeeren, ngawal d.i. in snellen telgang gaan, waarna de penimboel weer een toovergebed prevelt om de geesten op te roepen. Zijn nu de spelers van den geest bezeten, dan begeeft de penimboel zich naar de palang, die op het erf van den heer des huizes gereed staat en waaronder wierook brandt. De een geest in zich hebbende spelers nemen om de beurt een aanloop om over de palang te springen en ook daarop te dansen. De penimboel hurkt bij den wierook terwijl hij herhaaldelijk het ondervolgende berijmd toevergebed prevelt:

1. „Bradja landep lan tegal papak.
2. Pager limang kaki mendak."
d.w.z.

„Scherpe wapens en hobbelige akkers en velden worden effen. Een omheining ter hoogte van vijf voet worde lager." Hiermede koestert de penimpoel hoop, dat de spelers gehard zullen zijn tegen scherpe wapens en groote brokken van steen en dat zij ook in staat zullen zijn over een hooge schutting, met name de palang, te springen.

Nu krijgen de bezeten spelers van den toekang-soewoek: water met bloemen, ongepelde rijst, de witte benzoë (Jav. menjan poetih) en na zich te goed gedaan te hebben aan de benzoë mogen zij weer op de palang komen.

Met groote belangstelling kijken de menschen naar die bezeten spelers en niet zelden komen zelfs ouden van dagen op dat erf om de vervaarlijke sprongen van de met geest bezielde spelers te bewonderen. Heel verbaasd kijken de toeschouwers uit de streek, waar geen djatilan is, de spelers aan. Hier bijt de eene speler een porceleinen kom met water en bloemen stuk, slikt de ongepelde rijst in en daar doet de andere speler een hoogen sprong over de springstelling.

Naar men beweert, gebeurt het weleens, dat één der spelers bij machte is op het dak van een vrij hoog huis te komen, welke sprong dan gewoonlijk het publiek in verbazing brengt.

Na verloop van ongeveer een uur, wanneer de spelers nat van 't zweet zijn, spreekt de penimboel weer hetzelfde tooverformulier, genaamd „Donga panoelak" uit om de met den geest bezielde spelers te bezweren.

„Bismillah adjikoe si Wringin soengsang, kinoebeng ing koembala geni, pjoer ilang dadi banjoe. Bismillah sampoerna djati woedjoed toenggal, sira moeliha maring negaramoe, ing batoe kajoe." d.w.z.

„In den naam van God is mijn toovergebed, genaamd si Wringin soengsang, omsloten door groote vlammen. Uit elkaar spattend is het in water veranderd. In den naam van God zijt gij geheel verdwenen. Gij, de Heer, die één en alles is, keert gij terug naar uw streek op de steenen of in de boomen, waar gij thuis hoort!"

Hierna loopt 't spiritistische schouwspel ten einde, terwijl de penimboel van den heer des huizes het offer en een bedrag van tien gulden als belooning krijgt. Tot slot van dat tooneelstuk spreekt de penimboel weer een toovermiddel uit, genaamd „Donga-penglarisan" met 't doel om zijn djatilan gewild te maken.

Hieronder volgt dat toovermiddel:

Lènggang-lènggang, majar-majar, bajoebajoe, adoh èlok, gedè-tjilik, nom-toewa, lanang-wadon, soen lajari, soen golèki. d.i. zooveel als:

„Het beweegt zich op zijn gemak onder 't gaan en het ziet er van verre goed uit. De kracht versterke het! Groot en klein, ouden en jongen mannen en vrouwen! Ik zoek naar u allen!"

Ter vergelijking met de djatilan in de dessa Wonokrijo laat ik hieronder de djatilan in het Djaganalansche bij Djokja volgen.

De djatilan in de dessa.
Djaganalan bij Djokja.

De djatilan in 't Djaganalansche bestaat uit: zes spelers met paarden van bamboe; Barongan en Gandarwo; Pentoel; Bedjèr ook genaamd Tembem, en voorts Bangotontong.

D e d j a r a n k é p a n g. De spelers met paarden van gevlochten bamboe dragen een hoofddoek, songkok d.i. een hoofddeksel van een pluim voorzien, een paar soemping's (oorversiersels), een bril met gekleurde glazen (Jav. belor), een groene of roode smal gladgevouwen shawl (Jav. samir); een buikriem met franjes versierd (Jav. bara); een kain, genaamd „doeda-gamblok". Deze kain wordt gedragen op de z.g. wijze „goentingan" en verder hebben ze een lange broek aan. Die spelers loopen heel vaak op bloote voeten, maar soms zijn ze geschoeid. En voorts hebben ze een wit hemd en een zwart vest aan.

De spelers met djaran-képang staan in twee rijen naast elkaar. De voorste twee spelers treden als commandant op en dragen een knots of een zwaard. Ze heeten gewoonlijk Tatit en Mendoeng — Tatit beteekent weerlicht zonder donder en Mendoeng heeft de beteekenis van regenwolk — terwijl de vier andere spelers een pluim in de hand hebben.

Tatit en Mendoeng, elk begeleid door twee andere spelers te paard, voeren dansende een gevecht, waarbij Mendoeng verslagen wordt. De bij dit gevecht behoorende dans heet: Sabetan, Silir of Kitjating-goeloe.

B a r o n g a n. De barongan is de vermomming van twee personen in een karoengzak, voorzien van manen en voorstellende een tijger. In de dessa Djaganalan laat men de barongan met de djaranképangspelers vechten, waarbij de barongan behoort verslagen te worden.

G e n d r o e w o. Deze is een vermomming van een persoon, die een boschspook moet voorstellen. In Djaganalan heeft men een mannelijke en een vrouwelijke Gendroedo. De mannelijke draagt een jas en een lange broek van goenie en heeft een knots in de hand als zijn wapen. De vrouwelijke gendrooewo heeft een baadje en een kain van goeniezak aan en heeft geen enkel wapen bij zich.

P e n t o e l. De pentoel is een speler, die een wit geverfd masker met een knobbelneus draagt. Gewoonlijk heeft hij geen jas aan. Zijn lichaam is besmeerd met atal, een gele stof. Hij draagt een kain op de z. g. wijze „goentingan" en een korte broek. Deze speler is een straatkunstenaar, die langs den weg danst en allerlei grappen verkoopt. Zijn dans heet: Kitjating-goeloe, Kitjating-lengen en Kitjating-sikil.

B e d j è r o o k g e n a a m d T e m b e m. Deze speler vormt de tegenstelling van Pentoel, althans wat betreft het masker. Hij draagt een groen- of zwart gekleurd masker met een platten neus. (Jav. iroeng pèsèk). Gelijk Pentoel heeft hij geen jas aan, zijn lichaam is besmeerd met atal en draagt een kain op de z.g. wijze goentingan en voorts heeft hij een korte broek aan.

B a n g o-t o n t o n g. Bango-tontong heet op andere plaatsen ook wel Titit-toeit. Hij is een vermomming, die een „langbeen" voorstelt. Deze speler hult zich in een karoengzak, voorzien van een grooten snavel en een krop. Het komt wel eens voor, dat Bangotontong ook een songkok op heeft.

M u z i e k i n s t r u m e n t. Het muziekinstrument, behoorende bij de djatilan in 't Djaganalansche bestaat uit: twee bekkens (Jav. bendé) genaamd Penitir en Panengah; een ketjèr, een trom (Jav. kendang) en drie angkloeng's.

D e p a r i k a n o f g e n d i n g d.i. d e w ij z e o p d e g a m e l a n. De zeer gewilde

parikan bij de djatilan in het Djaganalansche heet „Lompong-kèli". Zijn de spelers met paarden van gevlochten bamboe op het erf van dengene, bij wien het feest wordt gevierd, dan leggen zij hun bamboepaarden op het erf neer, waarna zij gaan dansen onder 't geluid van de parikan „Lompong-kèli".

D e s t r ij d. Na het dansen voeren Mendoeng en Tatit, beiden met een zwaard gewapend, een gevecht, waarbij Mendoeng het aflegt. Daarna komt de strijd tusschen Gendroewo en Barongan, met 't gevolg, dat Gendroewo wordt verslagen. De vrouwelijke Gendroewo verleent den verslagene hulp, waarop deze zijn tegenstander aanvalt. Onder 't vechten krijgt Gendroewo weder hulp van Bango-tontong, waardoor Barongan niet opgewassen is tegen zijn vijand en op de vlucht moet slaan, terwijl Pentoel den verslagene uitlacht en het van pret uitproest.

D e t ij d, w a n n e e r m e n d e d j a t i l a n l a a t s p e l e n. In het Djaganalansche laat men de djatilan spelen, wanneer men bruiloft geeft dan wel wanneer er een jongen besneden wordt. Het komt weleens voor, dat men ook de djatilan laat spelen om een gelofte af te leggen. (Jav. kaoel of midang). Bij een bruiloft- of besnijdenisoptocht loopt de djatilan voor, omstuwd door belangstellenden.

D e d o e k o e n. Bij deze djatilan hoort altijd een doekoen, die op de fontanel der spelers blaast met het doel om de spelers bezeten te doen zijn. Wil hij den geest wegdrijven, dan kauwt hij benzoë fijn, welke menjan hij op het hoofd van den speler of op den kop van het bamboepaard uitspuit, waarna hij 't onderstaande toovergebed prevelt:

„Danjang-danjang kang manggon ing Lor, Wétan, Kidoel, Koelon, ing doewoer ing ngisor, ing tengah, adja sira mbédéda anak Adam sing dolanan; jèn mbédéda ingsoen wales, wis énggal soemingkira!" d.i. zooveel als:

De bewakers van dit dorp! De bewakers, die zich in 't Noorden, Oosten, Zuiden en Westen, boven, onder en in 't midden vestigen! Gij hebt de nakomelingen van Adam niet te storen. Als gij dat toch doet zal ik het u betaald zetten. Vooruit maar, verwijdert u van deze plaats!"

D e s a d j è n. De offerande, behoorende bij de djatilan in het Djaganalansche, bestaat uit: pitik sakepel, d.i. een klein kipje, zoo groot als een vuist: toempeng d.i. een hoop gekookte rijst in den vorm van een kegel en lekkernijen.

Na afloop van 't spel krijgt de doekoen de offerande en een som geld ± 10 gulden.

H e t o n t s t a a n v a n d e d j a t i l a n. Omtrent 't ontstaan van de djatilan vertelt de Javaan verschillende verhalen en ik veronderstel, dat men allicht weer een ander verhaal zou krijgen als men weder een anderen Javaanschen historicus inlichtingen betreffende het ontstaan van de djatilan vraagt.

Hieronder laat ik twee verschillende verhalen omtrent 't ontstaan van de djatilan volgen, waarvan 't eerste zegt, dat de djatilan eerst zou zijn ontstaan in den tijd van Panembahan Sénapati van Mataram.

Ik moet er evenwel op wijzen, dat dit verhaal veel overeenkomst vertoont met de geschiedenis van Kiageng Mangir, met een klein verschil, dat er in het Javaansche boek „Babad-Mangir" niets van de djatilan is vermeld.

Het eerste verhaal zegt n.l. dit: Kandjeng Panembahan Sénapati, keizer van Mataram (1575—1600) had een gezworen vijand, genaamd Kiageng Mangir, zoon van Kiageng Wonobojo. Na den dood van Kiageng Wonoboja erfde zijn zoon het grondgebied ergens in het tegenwoordige Bantoel bij Djokja, genaamd Mangir, waaraan Kiageng zijn naam te danken had, en een zeer geduchte piek, bekend onder den naam van Ki Baroekoeping. (Omtrent 't ontstaan van dit wapen verwijs ik naar de zeer bekende volksoverlevering over Ki Baroe). Kiageng Mangir wou zich niet onderwerpen aan Kandjeng Panembahan Sénapati van Mataram. En waarom verzette hij zich tegen den machtigen koning? Dat kwam, omdat Kiageng Mangir in het bezit was van een zeer geduchte piek, genaamd Ki Baroekoeping, een erfstuk van zijn vader Ki Wonobojo, die eertijds vijande-

Baroekoeping. Panembahan Sénapati, die in lijk tegen den vorst van Padjang was opgetreden. Dit wapen was zoo geducht, dat degene, die slechts een zeer onbeduidend wondje, toegebracht met die piek, opliep, sterven moest. En Kiageng Mangir wou zich alleen onderwerpen aan hem, die bestand zou zijn tegen zijn heilige en zeer geduchte lans. Het behoefde dus geen bevreemding te wekken, dat Kiageng Mangir niet verkoos zijn grondgebied aan Kandjeng Panembahan Sénapati af te staan en zoodoende dezen als vorst te erkennen. De Mataramsche Keizer, die op de hoogte was van Kiageng Mangir zijn voornemen, achtte het erg ongepast van Kiageng, daar het gevolg van dit verzet zou zijn het Mataramsche rijk niet te kunnen uitbreiden. Kandjeng Panembahan Sénapati bedacht toen een list ten einde zich meester te maken van de geduchte piek dan wel Kiageng Mangir gevangen te nemen.

In Mataram werd toen beraadslaagd, hoe men het aanleggen moest om zonder oorlog te voeren, toch den vijand uit den weg te kunnen ruimen. Op aanraden van den Patih van Mataram moest Panembahan Sénapati een djatilan en een wajang laten organiseeren waarbij eenige waardigheidsbekleeders van Mataram en Radén Adjeng Pembajoen, de dochter van Sénapati, als spelers moesten optreden, met het doel om in het vervolg Kiageng Mangir voor den Mataramschen Keizer te doen verschijnen.

Als nijaga aangewezen waren: 1 Adipati Martalaja 2 Toemenggoeng Djajasoepanta. 3 Saradipa. 4 Toemenggoeng Botjor. 5 Saradoela. 6 Njai Toemenggoeng Adisara. 7 Sandisasmita. 8 Sandioepaja en 9 Sandigoena. Tegen deze gamelanspelers zei Panembahan Sènapati:

„Sira pada mbaranga menjang Mangir, mrih sirnaning klilip-ingsoen. Jèn awan mbaranga djatil, déné jèn bengi mbaranga wajang" d.w.z. „Gaan jullie naar Mangir om mijn vijand uit den weg te ruimen. Overdag gaan jullie een djatilan en 's avonds een wajang vertoonen!"

Goesti Radén Adjeng Pembajoen ging al spoedig naar Mangir, gevolgd door de nijaga's. Overdag werd er de djatilan vertoond, welke straatmuzikant honderden menschen trok. Het was den Mataramsche djatilanspelers onverschillig, of zij er weinig geld voor verdienden, daar de bedoeling alleen was Kiageng Mangir uit te lokken en zoodoende hem in relatie te doen komen met de prinses. Deze djatilan bracht de heele dessa op de been. Mannen, vrouwen en kinderen repten zich naar de plaats waar het geluid van de djatilan-muziek van daan kwam om zich met de grappen en de uit te voeren dansbewegingen van de djatilanspelers te vermaken. 's Avonds werd er een wajang-partij gegeven, waarbij de uitverkoren nijaga's op de gamelan speelden en de bekwame tevens grappige dalang de wajangpoppen vertoonde, zoodat het huis, waarin de wajang-partij gegeven werd, boordevol raakte. Het toeval wilde, dat Kiageng Mangir ter oore was gekomen, dat in zijn dorp een wajang was gekomen, die heel mooi moest zijn. Kiageng Mangir wilde die wajang dan ook eens in zijn huis laten spelen. 's Middags werd bij Kiageng de djatilan vertoond en 's avonds speelde bij hem de wajang. Op een keer, toen de dalang de wajangpoppen bij Kiageng vertoonde, bemerkte deze, dat er zich onder de nijaga's achter den dalang een schoon meisje bevond, op wie hij verliefd raakte. Na afloop van de wajang-partij stelde Kiageng den dalang een vraag, van wie dat schoone meisje was en of hij, Kiageng, haar, ingeval zij nog niet gehuwd was, als zijn vrouw mocht verkiezen. De dalang beweerde, dat zij zijn eigen dochter was en dat Kiageng haar gerust tot zijn echtgenoote mocht verheffen, mits hij alles voldeed, wat zij in 't vervolg van hem zou verlangen. Hiertegen maakte Kiageng Mangir geen bezwaar en al heel gauw werd 't huwelijk voltrokken. Na een paar dagen lichtte de prinses haar eigen doopceel en gaf hem haar wensch te kennen, dat zij volgens de Javaansche adat naar Mataram bij haar vader, Sénapati, moest verschijnen en dat hij haar diende te vergezellen. (Volgens de Javaansche gewoonte gaan de bruid en de bruidegom 5 dagen na de huwelijksvoltrekking naar het huis van de ouders van den bruidegom om een kus op de knie van de schoonouders te drukken). Kiageng Mangir toonde zich zeer ingenomen met dezen wensch en de reis naar Mataram werd spoedig ondernomen. Steeds achter zijn vrouw liep Kiageng, gewapend met zijn onafscheidelijke piek, Ki

kennis was gesteld met de komst van Kiageng Mangir nam plaats op een steenen gestoelte e.s.v. dampar — deze steen is tot heden nog te zien op Pasar-Gedé — om de komst van zijn schoonzoon af te wachten. Na eenige uren bereikte de prinses met haar gemaal de stad. Bij den ingang van den kraton kwam een wacht Kiageng Mangir tegemoet, die dezen een mededeeling deed dat het geen gewoonte was gewapend in 't paleis te komen, waarom Kiageng Mangir hem zijn piek moest afstaan. Hieraan gaf Kiageng gehoor en met zijn echtgenoote trad hij weldra het paleis binnen. Zij gaf haar vader, Panembahan Sénapati, den voetkus, waarna zij toestemming van den vorst kreeg zich naar een bijgebouw te begeven. Nu Kiageng Mangir voor den schoonvader kwam was hij ook verplicht hem een kus op den voet te drukken als eerbetoon. Bij het zien van Kiageng Mangir geraakte Panembahan Sénapati zoo in toorn, dat hij, toen Kiageng zich boog om zijn schoonvader een voetkus te geven, zijn vijand bij den kraag vatte en diens hoofd zoo geweldig tegen den steen, waarop hij zat, drukte, dat Kiageng Mangir het bewustzijn verloor en stierf. Panembahan Sénapati was toen van zijn vijand bevrijd en 't stoffelijk overschot van zijn schoonzoon werd ter aarde besteld in de dessa Mangiran bij Djokja; doch op last van den vorst werd het lijk later opgegraven en het mocht weer worden begraven in het tegenwoordige Pasar-Gedé, met dien verstande dat zijn grafsteen gedeeltelijk onder dak kwam. Dat deed men, om te laten zien, dat Kiageng Mangir een schoonzoon, doch tevens een tegenstander was geweest van Panembahan Sénapati. Het gedekte gedeelte van den grafsteen is namelijk een zinnebeeldige voorstelling van een schoonzoon, terwijl het ongedekte het zinnebeeld is van een tegenstander. Na den dood van Kiageng Mangir viel de geduchte piek, Ki Baroekoeping in handen van den Mataramschen vorst.

Omtrent 't ontstaan van de djatilan vertelt men weer 't volgende:

Radèn Pandji, zoon van Praboe Lemboe Amiloehoer, vorst van Djenggala, werd door zijn vader verstooten omdat hij niet in 't huwelijk wilde treden met een pinses, die zijn vader voor hem had gekozen. (Hieruit zou men allicht de conclusie kunnen trekken, dat de djatilan zou zijn ontstaan in den tijd van 't rijk Djenggala. Ik moet er overigens op wijzen, dat de gegevens, waarover ik beschik, niet geheel overeen komen met den Pandji-cyclus. Volgens de mij verstrekte inlichtingen regeerde vroeger over 't rijk Djenggala, ergens in het tegenwoordige Sidoardjo, een zeer machtige vorst, Praboe Lemboe Amiloehoer, ook genaamd Djajèng Rana. Toen hij nog jong was, werd hij door zijn vader naar Hindoestan uitgestuurd om geduchte wapenen te leeren hanteeren niet alleen, maar ook om de krijgskunst te beoefenen. Nadat hij volleerd was, keerde hij naar Java terug, waar hij een schoone prinses aantrof, die hij al spoedig tot zijn gemalin verhief. Uit dit huwelijk was later een kind gesproten, genaamd Pandji Inoe Karto Pati, ook wel Pandji Asmoro-Bangoen genoemd. Deze een zeer dappere strijder, had een gezworen vijand, een Madoereeschen edelman, met wien hij al dadelijk in gevecht was gewikkeld, waarbij Pandji Asmoro-Bangoen door zijn tegenstander dood werd gestoken) Radèn Pandji verliet de ouderlijke woning, ging te paard met eenige dienaren door maagdelijke wouden in Zuid-westelijke richting om zijn geluk te beproeven. In een bosch gekomen trof hij een koningstijger aan, die hem wilde aanvallen. Doch dat vervaarlijke dier liet de prins gevangen nemen. Niet lang daarna kwam de prins twee Gandarwo's, een man en een vrouw, tegen, welke boschspoken hem lastig vielen en zijn verdere reis belemmerden. De Gandarwo's werden door de dienaren van alle kanten besprongen met het gevolg, dat zij genoodzaakt waren zich te onderwerpen aan Radèn Pandji. Als bewijs van hun nederlaag moesten zij allerwegen den prins volgen. In een ander bosch trof de prins weder een reus van een vogel aan, genaamd Bango-tontong, die zat te broeden en den prins aanviel. Deze maakte zich van dien vogel meester en bond hem vast, waarna hij met dezen buit zijns weegs ging. Eindelijk kwam de prins terecht in het rijk Kediri, ook wel Daha genoemd, waar hij eenigen tijd vertoefde. Het toeval wilde, dat de dochter van den vorst van Kediri, genaamd Dewi Sekar Tadji in haar slaap droomde een schoonen prins te zien, op wien zij verliefd raakte.

Den volgenden morgen, toen zij het bed verliet, vertelde zij haar vader den droom en verzocht den vorst naar den prins, dien zij in haar droom had aangetroffen, te laten zoeken, daar zij zich met niemand anders dan hem in verbintenis zou stellen. Kon de vader den betrokken prins niet vinden, dan zou zij, zoolang zij leefde, ongetrouwd blijven.

Om 't verlangen van zijn dochter te voldoen, zond de vorst dienaren overal heen met opdracht den gewenschten prins naar 't paleis te brengen. Al spoedig werd de prins in een bosch aangetroffen en toen geleid naar het paleis van Kediri, waar hij feestelijk werd ontvangen. Toen de prins Dewi Sekar Tadji zag, raakte hij op haar verliefd en besloot naar haar hand te dingen, tegen welk verzoek de vorst geen bezwaar maakte.

Toen 't huwelijk voltrokken werd, gaf de vorst van Kediri een groot feest en bij den bruiloftsoptocht door de stad gingen alle dienaren van den prins, genaamd Pentoel, Tembem, de gevangen koningstijger, de gandarwo's, de bango-tontong enz. mee om het feest met grooten luister te vieren niet alleen, maar ook om getuige te zijn van 't huwelijk en den toeschouwers te laten zien, dat Radèn Pandji was gehuwd met Dèwi Sekar Tadji.

De vorst van Djenggala, die zich zeer ingenomen toonde met dat huwelijk noodigde het bruidspaar dan ook ten eten. In een draagstoel, tandoe, begaf Radèn Pandji zich met zijn gemalin naar Djenggala, geflankeerd door zijn dienaren en de gevangenen. Vandaar dat men tot nu toe de djatilan, de voorstelling der dienaren van Pandji, laat spelen bij een bruilofts- of besnijdenisoptocht, zulks in navolging van 't huwelijk van Radèn Pandji met de prinses Dèwi Sekar Tadji van Kediri.

Het een of ander naar aanleiding van het hierbij gevoegde Pandji-verhaal.

Boven zei ik reeds, dat dit verhaal geen geheele overeenkomst vertoont met hetgeen de twee Pandji-verhalen — in 1869 voor de eerste maal bekend gemaakt door Prof. T. Roorda en later opnieuw uitgegeven door Dr. J. G. H. Gunning — zeggen. Het nieuw uitgegeven Pandji-verhaal van Dr. J. G. H. Gunning zegt namelijk in het kort dit:

Kuda Waneng Pati, zoon van Jayeng Rana, vorst van Jenggala zou huwen met Sekar Tadji, de schoone dochter van den vorst van Kediri. — Als namen van Panji worden opgegeven: Mara Bangun; Panji Ino Kerta Pati; Usadaning Rananggana; Gagah Pranata; Wireng Luhung; Ki Rawis Rengga en Klana Jayeng Sari.

Daar Kuda Waneng Pati de dochter van den Patih Kuda Nawarsa van Jenggala, genaamd Dèwi Angrèni, eenmaal tot zijn gemalin had verheven en zeer onder den invloed van haar schoonheid verkeerde, zou hij nooit trouwen met Sekar Taji van Kediri, welke prinses eertijds tot vrouw van Kuda Waneng Pati was bestemd. Hierover was Jayeng Rana, vader van Kuda Waneng Pati, zeer verstoord en toen Klana Jayeng Sari door zijn vader met een boodschap naar Kili Suci, oudere zuster van Jayeng Rana, in 't Betelwoud, werd uitgestuurd, droeg de vorst van Jenggala zijn zoon Brajanata op om Angrèni te dooden. Brajanata begaf zich naar 't verblijf van Angreni en gaf voor, dat Panji naar Kamal was gegaan en dat zij daarheen moest, aangezien haar man niet zoolang van haar kon scheiden. Met haar gezellin Condong ging Dèwi Angrèni naar Kamal, gevolg door Brajanata, haar schoonbroeder. Op Kamal gekomen gaf Brajanata haar te kennen, dat hem door Jayeng Rana bevolen was haar met de meegenomen kris, Urub Jingga geheeten, te dooden. Hij deelde Angréni echter mede dat hij geen moed had haar dood te steken. Angrèni drong bij hem aan om haar de kris te laten zien. Maar helaas! bij het zien van de kris, waarmee hij haar op last van Jayeng Rana van kant moest helpen, wierp zij zich daarop. Angrèni liep een diepen steek op, aan welke verwonding zij kort daarop stierf. Condong, haar gezellin, wierp zich ook op die kris en viel dood neer. Aan Kebo Tendas, den bediende van Brajanata, werd bevolen het stoffelijk overschot van Angrèni en dat van Condong, haar trouwe gezellin, die zich met dezelfde kris van kant had gemaakt, met angsoka bladeren (Skr. açoka) te bedekken, hetgeen gauw gebeurde. Later werden de beide lijken door Kuda Waneng Pati en Prasanta, dienaar van Jayeng Rana, terug gevonden. Na op en neer door Kuda Waneng Pati en

Prasanta gedragen te zijn, gingen de beide lijken ten hemel en op aanraden van Prasanta moest Panji toen krijgstochten ondernemen naar Bali, Blambangan, Ngoerawan en Singasari, waar hij respectievelijk Dèwi Andayaprana met haar broer Kudanatpada, Dewi Andayasari met haar broer Kudanilarsa, Dewi Candrasari en Nawangwoelan als bewijs van zijn behaalde overwinning verwierf. Het kwam Praboe Jaya Negara, vorst van Kediri, ter oore, dat Klana Jayeng Sari een onoverwinnelijke krijgsman was, die verschillende streken had veroverd en wien vele prinsessen ten geschenke waren aangeboden. In dien tijd stond Jaya Negara, vorst van Kediri, op een gespannen voet met Gadjah Ngoen-angoen, Koning van 't rijk Metahoen. Jaya Negara had namelijk een schoone dochter, genaamd Sekar Taji. Deze werd ten huwelijk gevraagd door Praboe Gadjah-Angoen-angoen van Metahoen. Daar 't aanzoek van de hand werd gewezen, besloot de koning van Metahoen oorlog met Praboe Jaya Negara te voeren, ten einde zich van Dewi Sekar Taji meester te maken. Praboe Jaya Negara was niet opgewassen tegen zijn vijand en achtte het geraden hulp van Klana Jayeng Sari in te roepen. Kon Klana Jayeng Sari den vorst van Metahoen uit den weg ruimen, dan zou hij Sekar-Taji als zijn gemalin krijgen. Gadjah-Angoen-angoen werd door Klana gedood en dezen werd Dewi Sekar Taji als zijn belooning geschonken. Na afloop van dezen oorlog kwam Amongresmi, vorstin op Nusa Barong, op Kediri om naar Sekar Taji's hand te dingen voor haar broer genaamd Kuda Among Sari, onbewust, dat Sekar Taji reeds gemalin was geworden van Panji. Amongresmi, vorstin van Nusa Barong, werd door Klana in een vertrek opgesloten en later overgeleverd aan Praboe Jaya Negara. Dewi Wigati, zuster van Amongresmi, werd aan Panji als belooning van zijn heldhaftige daden geschonken. Ten laatste kwam Panji in gevecht met Tunjung Séta, vorst van Nusa Kéncana, daar deze had gedroomd een schoone prinses genaamd Sekar Taji, aangetroffen te hebben en dus van verlangen brandde om deze schoone in bezit te krijgen. Bij dit gevecht kreeg Tunjung Seta een steek in den buik, toegebracht door Panji met zijn geduchte kris genaamd Kalamisani. Tunjung Séta was aan die verwonding gestorven en na den dood van dezen tegenstander vond Panji Dewi Angrènaswara, de incarnatie van Angrèni, terug. Door God Nerada werd de ziel van Angrénaswara in Dewi Sekar Taji overgebracht, waarop Sekar Taji van Nerada den naam kreeg van Candra Kirana.

Het verhaal aangaande de gevangenneming van Kiageng Mangir is bij de Javanen, inzonderheid in de vorstenlanden, bekend. Doch blijkens de vele verstrekte inlichtingen en voorzoover de Babad zegt, wordt bij de gevangenneming van Kiageng Mangir niets van de djatilan verteld. Hoe het verhaal betreffende de djatilan in de geschiedenis van Kiageng Mangir is ingeslopen, is mij een raadsel.

Ter vergelijking van de hierboven gemelde Babad-Mangir, laat ik hieronder een gelijksoortig verhaal volgen, dat ik toevallig heb gevonden in het tweede blad van „De Locomotief", gedateerd 1 Mei 1923 voorkomende in de rubriek „Jogjasche kroniek".

Ik veronderstel echter, dat in dit verhaal eenige veranderingen kunnen zijn gebracht, daar, voorzoover 't mij bekend is, Kiageng Mangir niet door Soeltan Ageng werd gedood, doch door Kandjeng Panembahan Sénapati van Mataram en de heilige lans, bekend onder den naam Ki Baroe, zich niet in den kraton van Jogja, doch in den kraton van Soerakarta bevindt.

Imogiri, de begraafplaats der Javaansche vorsten. De Heilige lans van Jogja.

Zooals men weet, bevinden zich de graven der beide vorstenhuizen te Imogiri. Imogiri ligt ongeveer 15 paal ten zuiden van de kotta Jogja. Volgens de Javaansche overlevering heeft Imogiri als vorstelijke begraafplaats zijn ontstaan te danken aan sultan Agoeng, dat zeggen wil de Groote Sultan, die van 1613 tot 1645 over 't grootste deel van Java regeerde en die ook, tijdens 't bestuur van Jan Pietersz Coen, Batavia tweemaal vruchteloos belegerd heeft. Sultan Agoeng, die eigenlijk Pangeran Ing Ngalaga heette, had een poesaka of talisman, Tapa-

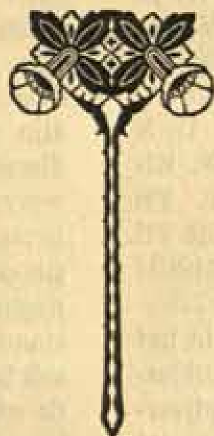
kangin geheeten, waardoor hij in een oogwenk op iedere willekeurige plaats, hoever ook verwijderd, kon wezen.

Van die talisman maakte hij iederen Vrijdag gebruik, als hij naar Mekka ging om daar zijn godsdienstplichten te vervullen. Hij prevelde dan eerst een bepaalde tooverformule, waarop plotseling een hevige wind kwam die hem binnen een half uur naar Mekka voerde. Toen hij nu op zekeren Vrijdag weer eens in Mekka was, vond hij daar een steen, dien hij opraapte en in zuidoostelijk richting wierp. Hierbij sprak hij de volgende woorden: „Waar deze steen neervalt, wil ik begraven worden." Zoodra hij op Java terug was, zocht hij de plek op, waar de steen was neergevallen. Deze was terecht gekomen op een heuvel, te midden van een bosch, bewoond door wild gedierte. Dit was het tegenwoordige Imogiri, waar Sultan Agoeng en al zijn nakomelingen dan ook zijn begraven. Daar echter zoowel de Sultans (?) van Solo als die van Jogja afstammelingen zijn van Sultan Agoeng, is de begraafplaats in twee deelen verdeeld. In 't oostelijke deel worden Jogja's vorsten begraven en in het westelijk deel de Solosche heerschers. Toen Sultan Agoeng begraven werd, ging zijn lievelingsvogel, Larmoengo geheeten, levend mee in 't graf. Volgens de Javanen kan men den vogel nu en dan nog hooren zingen. Zijn gezang voorspelt een groote gebeurtenis, meestal den dood van een der leden der vorstelijke families. Zingt hij in de richting van Jogja, dan kan men in 't Jogjasche vorstengeslacht een sterfgeval verwachten; zingt hij in de richting van Solo, dan geldt het de Solosche vorstenfamilie. Een paar dagen voor den dood van Sultan Hamangkoe Boewono VII, den vader van den tegenwoordigen Sultan, hoorden de bewoners van Imogiri den vogel in westelijke richting, dus den kant van Jogja uit, zingen en kort daarop stierf de oude Sultan dan ook. Het geloof aan dien vogel is dus nu nog levendig onder de Javanen.

Van bovengenoemden Sultan Agoeng is ook nog afkomstig de heilige lans van den Sultan van Jogja. Zooals men weet, bezit de Sultan verscheidene heilige wapens, zoogenaamde poesaka's die een deel der rijkssieraden uitmaken. Die wapens zijn zorgvuldig opgeborgen en dus onzichtbaar voor profane oogen, slechts een enkelen keer worden zij te voorschijn gehaald om ze schoon te maken. Ook wordt er wierook voor gebrand en offers aangebracht zoodat wij hier 't animisme nog in optima forma hebben. De geschiedenis van die heilige lans, Baroe Klinting geheeten, is de volgende.

Ten tijde van Sultan Agoeng leefde er een zekere Kjai Ageng Mangir, een zeer vroom Mohammedaan, die door 't volk als een wali of heilige vereerd werd. Kjai Ageng Mangir was leenman van Sultan Agoeng en woonde te Mangir, te midden zijner uitgestrekte bezittingen. Het dorp Mangir, waaraan de heilige zijn naam te danken heeft, ligt ongeveer 12 paal van de Kotta Jogja verwijderd. Kjai Ageng Mangir had vele volgelingen, die hij in den Islam onderwees. Bovendien bezat hij een heilige lans, Baroe Klinting geheeten, waardoor hij onoverwinnelijk was, want als hij de lans maar in de richting van den vijand hield, stierf de gansche troepenmacht van den vijand aan de vreeselijkste ziekten. Hij had dit wapen van een slang gekregen en iederen Donderdagavond worden voor de lans offers gebracht en wierook gebrand. Dan begon de lans te gloeien en vuur uit te stralen. Zijn groote vroomheid verhinderde echter niet, dat de wali eerzuchtig werd, daar 't aantal zijner volgelingen en zijn invloed steeds toenam, zoodat hij eindelijk besloot zich onafhankelijk te verklaren. Toen Sultan Agoeng de plannen van zijn vromen leenman ter oore kwamen, was hij daar allesbehalve over gesticht. Hij durfde echter geen geweld tegen hem te gebruiken, bang als hij was voor Kjai Mangir's invloed op de bevolking en diens heilige lans. Daarom besloot hij een list aan te wenden. Sultan Agoeng zond één van zijn schoonste dochters als dansmeid vermomd, naar het dorp Mangir. Zij trok daarheen, vergezeld van haar broeders, die als gamelanspelers verkleed waren. Hun optreden maakte een grooten indruk en toen Kjai Mangir van de schoone dansmeid en bekwame gamelanspelers hoorde, liet hij hen onmiddellijk voor zich optreden. Reeds bij den eersten aanblik werd de wali tot over de ooren verliefd op de schoone danseres en vroeg haar tot vrouw waarin zij volgaarne toestemde. Toen zij

veertig dagen getrouwd waren, vertelde de jonge vrouw, wie zij eigenlijk was en drong er bij Kjai Mangir op aan om samen een bezoek te gaan brengen aan haar vader Sultan Agoeng, opdat die zijn goedkeuring aan haar huwelijk zou hechten. Hoewel met grooten tegenzin, stemde de wali daarin toe. Toen hij tot voor den Sultan genaderd was, maakte hij een sembah en wilde diens knie kussen. Maar plotseling trok Sultan Agoeng zijn knie terug, pakte Kjai Mangir's hoofd beet, en sloeg het te pletter tegen den steenen vloer. Nu was hij van een lastigen leenman bevrijd en ging, Baroe Klinting, de heilige lans, in zijn bezit over. Zie daar de geschiedenis van de heilige lans, die zich nu nog in den kraton te Jogja bevindt."

Javaansche Architectuur

door Ir. H. MACLAINE PONT

1. ARCHITECTUUR.

a. Omlijning van het begrip.

Indien wij de vraag willen beantwoorden of Java een eigen Architectuur bezit, moeten wij het eerst eens zijn over een definitie van het begrip Architectuur.

ARCHITECTUUR OF AARTS, D. W. Z. EERSTE, VOORNAAMSTE WROCHTSEL, DAT IS DE OMGEVING DIE DE MENSCH UIT DE AAN ZICH ONDERWORPEN NATUUR ZICH ZELF SCHEPT, OM DEN ZELF GEVOERDEN STAAT EN DE EIGEN LEVENSHOUDING MOGELIJK TE MAKEN, IN DE VEREISCHTE SFEER TE BRENGEN EN DAARAAN DE VEREISCHTE STATIE TE VERLEENEN.

Onder deze definitie vallen derhalve in het algemeen vooral de bouwkunst. de schilderkunst, de beeldhouwkunst, en de kunstnijverheid in zoo verre deze kunsten strekken tot bovengenoemd doel. Volgens haar zal zeer zeker een bepaalde wijze van inkluizing eener besloten ruimte tot de Architectuur producten gerekend kunnen worden, echter zullen evenzeer als zuivere begrippen kunnen worden erkend de zoo gewone termen: „Architecture rurale, civile, religieuse, militaire, maritime, navale, en monumentale, zonder dat daarbij volstrekt aan ruimte-inkluizing behoeft te worden gedacht.

Ook worden in deze definitie betrokken de stedenbouw en de tuinarchitectuur, de laatste zoo wel waar zij gebruik maakt van hooger genoemde kunsten dan wel waar zij als terreinkunst gebruik maakt van waterpartijen, vervormingen van het terrein. zooals omwallingen, terraseeringen en egaliseeringen, of waar zij als eigenlijke beplantingskunst uitsluitend gebruik zou maken van levend matriaal. Ook werktuigen, voertuigen, utiliteitswerken en sanitaire voorzieningen kunnen architectuur producten zijn, alles voor zoover bij het maken dezer werken beoogd wordt het verleenen van statie aan, of het scheppen van een bepaalde sfeer in de menschelijke omgeving.

b. Onderscheiding van verschillende architectuur elementen.

De gevoerde staat en de levenshouding van een volk (welk begrip ruim op te vatten is, zoo dat daarin begrepen zijn zijn sociale, moreele geestelijke en godsdienstige houdingen) kunnen zijn: zelf verworven, overgeleverd door het voorgeslacht, overgenomen van. dan wel opgedrongen door andere volkeren. Ook kunnen alle vier deze wegen tegelijk gevolgd zijn om tot den toestand waarin het volk zich bevindt te geraken ook betreffende de kundigheden van een volk, de wijze waarop het over de aan zich overgeleverde natuur beschikt, kan hetzelfde worden opgemerkt.

De wijze waarop eene Architectuur gewrocht wordt, de middelen en de scholing welke daarbij worden vereischt en de organisatie welke daarbij wordt gebezigd, drukken steeds een onmiskenbaren stempel op de Architectuur en wel in direct verband met de organisatie van het Gemeenebest waarin het volk leeft. Immers zal uit de Architectuur zelf direct blijken, welke groepen het meest in de resultaten participeeren, welke minder; en daarmee blijkt ook, welke groepen domineeren, welke ondergeschikt ja, volledig onderworpen zijn.

Uit het samenstel van al deze omstandigheden komen voor elke architectuur de opbouwende elementen naar voren en het is duidelijk, dat waar een volk een ongerepte ontwikkeling doormaakt een groote kans bestaat op stijlzuiverheid in de Architectuur.

Wij kunnen ons al het incidenteele daarlatende ruwweg de ontwikkeling der architectuur indenken van af den tijd dat zij bestond in het uitkiezen van de voor de samenleving meest geschikte plekken in de ongerepte natuur, langs een tijd van moeilijkheid en strijd, waarin deze plekken schaars en dientengevolge tegen andere liefhebbers bevestigd werden, waarmee dus de noodzakelijkheid ontstond zelf te wrochten in de meest voor de hand liggende gemakkelijkst te bewerken materialen, hetgeen de noodzakelijkheid eener nauwere aaneensluiting veronderstelt, tot een tijd waarin opeens de volle bewustheid van het zelf verworven vermogen aanleiding werd tot een zelf inrichten eener plaats van samenleving en daarmee tot een vormgeven en versieren naar eigen inzicht: het drukken van den eigen stempel op de omgeving. Hierbij dient alweer een meer volmaakte organisatie te worden verondersteld van het gemeenebest, waarvan ook de verdere opbloei in zijn verdere Architectuurtijdperken uitdrukking zal vinden.

In den steeds scherper wordenden strijd om het bestaan zien wij dit eigen volk dan weer door eigen vinding of door overname meester worden over andere meer permanente materialen, daarmede nieuwe middedelen verkrijgend tot bevestiging en uitbreiding van eigen macht en glorie, — slechts volledig uit te buiten door herorganisatie van het volk op weer hooger plan, — waarna dan weer een zich bewust worden volgt van dit nieuw verworven vermogen en een nieuw groot élan ontstaat tot getuiging van eigen kracht en statie in meer permanente substantie, het drukken daarin van den eigen stempel, de eigen vormen. Welke zullen deze eigen vormen nu anders zijn dan de geliefde overgeleverde vormen, gevonden in de vroeger uisluitend bereikbare, meer vergankelijke materialen? Men verliet immers geen gaaf doorwerkte bouwwijze voor een onbehouwen nieuwe. Deze oude vormenspraak, die men vroeger primair element zou kunnen noemen, wordt hierdoor tot grondelement. Ze zal in het begin meer klakkeloos en bij de nieuwigheid van het pasverworven meesterschap over het materiaal op onbeholpen wijze zijn toegepast. Tegelijk met het volgroeien van den nieuwen staat en het vinden van de meest geëigende bewerkingen van het nieuwe materiaal, het aan den dag treden van nieuwe behoeften en aspiratiën, zal men zich dit volk zien vrijmaken van de starheid der oude vormen die echter toch als g r o n d e l e m e n t den grondtoon der nieuwe vormenspraak zullen blijven vormen. Dit wordt nu echter een grondelement van een tweeden graad. Men kan nu eenmaal met alle respect voor de eigenschappen van een materiaal, daarin toch elke gewenschte vormenspraak vertolken, en de van ouds overgeleverde was immers niet zinledig. Zij was weerklank van de oude, stoere levenshouding. Eer was het om die vormen, dan om het materiaal te doen. Nieuw primair element wordt in de Architectuur alleen de weerklank van het nieuwe in den pas verrijkten levensstaat, in de verder ontplooide levenshouding en in de nieuw verworven kundigheden.

2. ARCHITECTUURTRADITIE.

a. O m l ij n i n g v a n h e t b e g r i p.

Al dit nieuwe kan echter ook van buitenaf overgenomen zijn bij aanraking met vreemde volkeren, vreemde beschaving. Het kan ook opgedrongen zijn door een vreemd, overheerschend volk. Daarbij ontstaan verschillende mogelijkheden, waaronder o.m. deze, dat het overheerschend volk wel is waar over nieuwe, betere middelen beschikt, en over een beter organiseerend talent, maar dat het toch ten slotte voor de beschaving der overheerschten een open oog heeft, zelfs tenslotte zich daarvoor ontvankelijk toont. In dit geval is geen catastrophale ontknooping der overheersching noodzakelijk, en groeien de volkeren naar elkander toe. Tenslotte is een der mogelijkheden, dat de overheerschten, — na tijdelijk bloot werktuig te zijn geweest, in anderer organisatie — weer vrij komen met een tengevolge der overheersching op nieuwen leest geschoeide organisatie en met nieuwe vermogens en kundigheden verrijkt. Van de mate, waarin zij in dit geval gedurende de overheersching het eigen geslacht, de eigen beschaving de eigen levenshouding hebben weten te handhaven is dan afhankelijk in welke mate de oude vormenspraak weer in de z.g. „Grande Architecture," de openbare en officieele Architectuur waaruit zij tijdelijk verdrongen is, terugkeert. Hier

hebben wij te maken met wat ik zou willen noemen een levende Architectuur Traditie. Het zal duidelijk zijn dat op voren geschetste wijze een machtige nieuwe Architectuur kan ontstaan die heterogeene bijmengselen bevat, weinig stijlzuiver is. Het is dan ook misplaatst om — zooals weleens geschiedt — stijlzuiverheid te eischen eer men het bestaan eener Architectuur Traditie zou willen erkennen.

Men moet echter daartegenover het begrip Stijlzuiverheid ook niet te zeer aan de voorwaarde eener ideele, ongerepte ontwikkeling van een gemeenebest vastkoppelen. Juist door de innige aanraking van verschillende volken worden kundigheden uitgewisseld, worden de aanname eener stoere levenshouding en een versterking en veredeling van het staatsorganisme noodzakelijk en ontstaat vooruitgang.

Herziening van de Architectuur is altijd mogelijk en stijlzuiverheid kan ontstaan na elke gave reorganisatie van een gemeenebest na zuivere afbakening van de verhoudingen tusschen de verschillende volkslagen zoodra door elk dier volkslagen in besef van saamhoorigheid een nieuwe, reine, volkomen bepaalde levenshouding is aangenomen. Eerst dan is de weerklank eener zuivere arbeidsorganisatie in de architectuurproducten mogelijk, en wordt tenslotte ook voor de vaste gewoonten en gebruiken van elk der volkslagen eene passende omgeving gevonden. Vooral onder deze omstandigheden kan een goed begrip van wat essentieel en wat bijkomstig is, vooral wat overbodig is, aan een zinrijke schepping gemeengoed worden en kan ook stijleenheid ontstaan.

Ieder volk maakt zulke perioden door, zoolang het den naam van volk verdient, perioden waarin eene harmonische geleding en een goede onderlinge verstandhouding tusschen zijne groepeeringen aanleiding geven tot een machtig getuigen van eigen kracht in een volkomen gave, klassieke architectuur, die in stijleenheid ook stijlzuiver is. Dit zijn echter ook niet meer dan perioden. Stijlzuiverheid en stijleenheid zijn allerminst criteria waaraan de belangrijkheid eener architectuur mag worden getoest. Ieder volk voert een zekeren staat, heeft een zekere levenshouding hoewel soms wel eens een minder fraaie, dan wel een complexe. Ook een volk dat in zich zelf verdeeld is in aan elkander vijandige groepen heeft een levenshouding gekenmerkt door strijd. Ieder volk heeft dan ook een architectuur, en die behoeft onder de laatstgeschetste omstandigheden hoezeer ze ook zuiverheid en volkomenheid zal derven, toch zeker niet tot de minst belangwekkende te behooren. De architectuur der negentiende eeuw, die met haar voor geen enkel probleem terugdeinzende verbijsterende vlucht, door de opening van nieuwe ongekende gebieden, hier toppunt van leelijkheid was, ginds weergaloos van conceptie, en elders weer van een ingetogen stijlzuiverheid; die nu weer eens archaisch gebonden was dan weer zonder eenigen breidel uitbundig, vormt zeer zeker een der meest belangrijke architectuur tijdperken. Zij is een zuivere wedergave van den nimmer tanenden strijd tusschen de volkeren, die haar hebben voortgebracht, en tusschen de partijen, waarin die volkeren in zich zelf waren verdeeld.

b. Voorbeelden.

Het is met het oog op ons onderwerp van belang, de architectuur der negentiende eeuw in Europa aan een korte, nadere beschouwing te onderwerpen.

Aan genoemden partijstrijd vooral dient men het gemis aan stijleenheid in de negentiendeeeuwsche architectuur in de eerste plaats te zoeken, daarnaast — echter in veel geringere mate — aan het feit, dat de verbijsterende veelheid van kennis omtrent vreemde werkwijzen, verhoudingen en vormen naast die van de zelf geopende nieuwe gebieden het volgen van een vasten richtsnoer in de architectuur bemoeilijkte. Daarbij komt dat de negentiende eeuw als een eeuw van wording moet worden beschouwd, een eeuw, waarin wel is waar een veelomvattende kennis omtrent de wereldbeschouwingen, de opvattingen en de levenshouding van vreemde volkeren, ja, uit andere tijdperken door de nagenoeg in alles doordringende wetenschap werd ontdekt, en bovendien op te voren nooit gekende wijze stelselmatig stap voor stap verder in de geheimenissen der natuur werd doorgedrongen, een eeuw waarin deze resultaten na populariseering door een breed opgezet opvoedings- en voorlichtings-

stelsel in bepaalde mate ook gemeengoed werden, een eeuw echter ook, waarin het nog allerminst gelukte één wereldvisie algemeen aanvaardbaar te maken, waarnaar elke volkslaag haar levenshouding zou moeten bepalen.

Bij de tijdelijke domineering van sommige partijen, die of als réminiscenties van vroegere heerscherskiassen een aan den door hen gevoerden staat en aan hun levenshouding niet geëvenredigde macht bezaten, of als onbezonken, wilde, jonge partijen hooger aspiraties bezaten, dan zij konden verwezenlijken, was de macht te weinig bezonken, dan dat zelfs enkele groepen een vaste levenshouding konden aannemen, laat staan aan andere groepen een aan de hunne aanpassende houding voorschrijven.

Veeleer ontstonden daardoor, wat men parvenuachtige, vooze schijnarchitecturen zou kunnen noemen, waarmede men in den kortstondigen bewindstijd een schijn van grootheid zocht aan te nemen. Een hopelooze verwording van de architectuur, samenvallen l met een volslagen ontreddering van het oude productiestelsel voordat een nieuwe productieorganisatie vasten vorm had aangenomen, was daarvan het gevolg.

Gelukkig werd spoedig het onhoudbare van dien toestand ingezien en ontstond een beweging op breeden basis om tot een goede oplossing te geraken. Daarbij deed zich het merkwaardige verschijnsel voor, dat de volkslagen die het meest tot de constitueering der nieuwe staatsorde hebben bijgedragen voortkwamen uit een voorgeslacht, dat in de voorafgaande tijden zich in het staatsbestel heel weinig kon laten gelden. De vormenspraak van de architectuur, die de machtsusurpatie in handen van enkele kringen in die voorafgaande tijden geschapen had, hoezeer ook bewonderenswaardig, kon alleen daarom reeds den nieuwen machthebbers niet als alleen mogelijk grondelement voor een nieuwe architectuur bevredigen: te zeer was men immers door de steeds verder gaande wetenschappelijke onderzoekingen overtuigd geraakt dat de cultuurwaarden, waarop een modern beschavingstijdperk zou kunnen worden gefundeerd, ook, en wellicht vooral uit andere tijden stamden. Na een theoretisch-wetenschappelijken voortijd, waarin in de Empire en de Neo Grec aansluiting gezocht werd bij de klassieke tijden werd plotseling het duister schijnende gebied der Middeleeuwen ontsloten, waartoe men zich om bepaalde redenen machtiger voelde aangetrokken.

In dien tijd toch was de vrijwording der menschheid uit lijfeigenschap en slavernij verkregen en was de grondslag gelegd voor de onafhankelijke arbeidsorganisatie der gilden en voor de vrije steden. De architectonische ontwikkeling dier tijden was met dit vrijwordingsproces op de meest innige wijze verbonden geweest, zooals op overtuigende wijze te lezen was uit de ontwikkeling van het kerkgebouw.

In de eerste tijden volmaakt uit de kerk gesloten, zag het gemeene volk zich spoedig tot een voorruimte, een atrium toegelaten. Daarna volgt een tijd, waarin de kerkdeuren voor de menigte ontsloten werden, waarbij het allerheiligste echter zorgvuldig door afzonderlijke sluitingen voor haar verborgen werd gehouden. Dan eindelijk, in den tijd der vrijwording ziet zij de kerk als open ruimte van voorportaal tot hoogaltaar, en wordt zij toegelaten in de intimiteit van de kapellenkrans in het koor. Het is vooral de trots der vrije mannen, wier stichting zij veelal zijn, die uit de machtige middeleeuwsche kathedraal, de kerk der duizenden tot ons spreekt. Niet alleen echter: de architectuur was gemeengoed van alle standen, die wellicht nimmer een dergelijk innig besef van saamhoorigheid hadden als toen.

Uit dezen tijd nu was in den utiliteitsbouw en in de „Architecture rurale", waarvan men zich in zeventiende en achttiende eeuwen minder had aangetrokken, en waarin men zich weinig om vraagstukken bekommerde, maar naar beste weten bleef doen wat voor de hand lag, vooral dus ten platten lande veel van de zoo voortreffelijke oude technieken en werkwijzen bewaard gebleven, en het is in deze resten dat men een aanknoopingspunt zocht voor de grondvesting eener nieuwe, echt burgerlijke architectuur.

Evenmin als de herleving der klassieke vormen in den Renaissance-tijd is derhalve de herleving van de middeleeuwsche vormenspraak een vormontleening zonder meer geweest: er was een zeer belangrijk element in van levende architectuur tradi-

tie. Hetgeen er niet anders dan bloote vormontleening aan was, zou er spoedig genoeg uit verdwijnen.

Ook nu echter kenmerkte zich onze samenleving door inwendigen strijd, waarin geen der strijdende partijen zegevierde, en waarbij geen der in het voordeel zijnde groepen de organisatie van den staat volledig aan de eigen levenshouding ondergeschikt vermocht te maken. Wel heeft de burgerlijke overheersching, voor geen enkel probleem terugdeinzende ons een verbijsterende architectuur gebracht. Stijlzuiverheid kan daarin in vele gevallen, echter meer als veel voorkomende uitzondering worden waargenomen. Van stijleenheid zou in het geheel geen sprake zijn. Ook in den huidigen tijd is de machtsverdeeling geen stabiele. Verschillende door en voor de arbeidersklasse tot stand gebrachte werken en vooral een usurpatie van het maatschappelijk kapitaal ten behoeve van den bouw van arbeiderswijken zijn zeer merkwaardige teekenen voor den nieuwsten tijd, die echter bij lange na de portee nog niet heben van gelijksoortige usurpaties ten behoeve van andere volkslagen vroeger.

De verschillende maatschappelijke standen kunnen elkander allerminst missen. Een definitieve machtsusurpatie door de arbeidersklasse alleen, in Rusland beproefd, schijnt om die reden nog allesbehalve een definitieve staatsvorm te hebben opgeleverd. Ook aan het grootkapialisme is nog geen complete machtsusurpatie gelukt.

Dient men daarnaast echter niet een open oog te hebben voor hetgeen geschiedt in landen als het onze, waar men toch practisch een zekeren modus begint te vinden, waardoor de verschillende lagen der maatschappij tot samenwerking kunnen komen?

c. De architectuur-traditie voor Java van bijzondere beteekenis.

Het is in een stadium als het laatst aangeduide, waarbij elkander in evenwicht houdende, fel elkander bestrijdende partijen ongemerkt practisch tot een bruikbaren modus van samenwerking komen, dat het algemeen rechsbewustzijn het sterkst spreekt, niet alleen het rechtsbewustzijn der individuen doch ook dat der geheele natie. Onder deze omstandigheden ontstaat voor overheerschte volkeren een kans op nieuw eigen leven, niet zoozeer op een catastrophale ontknooping van de verhouding tot de overheerschers, maar op een geleidelijke opheffing en uitrusting tot een organisatie die hen tot een bestaansstrijd op hooger peil in staat zal stellen, dan waartoe zij uit zich zelf in staat zouden zijn. Wij Hollanders hebben hier eerst als neutraal handelsman een voet binnen de deur gezet, wij hebben dien niet meer terug getrokken. Geleidelijk aan hebben wij den handel, de scheepvaart, het vervoerwezen weten te monopoliseeren, aangezien wij ons steeds op beter wijze wisten uit te rusten dan het volk zelf.

Als schijnbare bondgenooten hebben wij hier tijden achtereen het zwakste, slechtste bestuur de hand boven het hoofd gehouden en maakten ons daardoor steeds meer onmisbaar bij eene richtige handhaving van het gezag, totdat ons bewind de souvereine rechten geleidelijk aan aan zich wist te trekken.

Een zelfde politiek maakte ons onmisbaar bij het bestuur dezer landen, totdat het ten laatste ondenkbaar werd, dat er in dit land eenige voorziening, eenige maatregel getroffen, iets belangrijks bereikt werd zonder bestuursbemoeienis, ja, zonder overheidszorg. Den Inlander namen wij reeds lang tegenover zijn ergste vijanden en tegenover zichzelf in bescherming. Wij weten thans allen zeer wel, dat dit volk ons voorloopig niet kan missen.

Was eerst puur egoïsme onze drijfveer, bij laatstgenoemde houding sprak ons rechtsbewustzijn in niet geringe mate mede. Thans willen wij verder gaan.

Het streven van ons Gouvernement naar een geleidelijke opvoeding van de Indische volkeren tot mondigheid heeft zich sinds lang op weinig twijfelachtige wijze in daden geuit. En wel wil men dit volk niet klakkeloos vrijheid en zelfbestuur verleenen, het aan een onderlingen strijd binnen het volkzelf overlatend in welken vorm zijn zelfbestuur te gieten, men wil van dit volk maken een goed opgeleid, souverein volk, dat, toegerust met de noodzakelijke democratische instellingen, die het naar voren komen van krachtige persoonlijkheden uit ook de breede onderste lagen der Inlandsche samenle-

ving zullen bevorderen, op den duur zelf de eigen belangrijke interne vraagstukken onder de oogen zal vermogen te zien, en zal kunnen oplossen.

Van het onderwijs, dat dit mogelijk moet maken is de breede basis gelegd, de oprichting van de eerste ambachtscholen nu niet ten behoeve van de Europeesche industriën maar ter bevordering van een selfhelp der bevolking ook op technisch gebied staan op het program.

Daarmede komt eerder dan men denkt de kwestie naar voren welke architectuur dit volk zal volgen, ook in de openbare gebouwen waarmede het zichzelf zal voorzien zoodra het ten minste de nieuw te verleenen bevoegdheden, de nieuw te stichten instellingen ten volle zal hebben begrepen, gebruik zal maken van zijn verleende vrijheid, en behoorlijk geleerd zal hebben hoe het zich de nieuw aangeleerde vermogens ten nutte zal kunnen maken.

Indien dit volk nu een architectuurtraditie bezit, die voortgekomen is uit het volk zelf, die saamgegroeid is met de groote lichtpunten uit zijn geschiedenis, die al het waardevolle dat in zijn samenleving aanwezig is hebben opgeleverd, een architectuurtraditie die, niet alleen enkele heerschende kasten, maar het geheele volk ontroerd heeft, en zulks nog vermag te doen, dan zal in de nieuw zich ontplooiende architectuur ongetwijfeld de oude vormenspraak als grondelement weer naar voren komen.

De eerste vraag, die wij ons stellen is derhalve:

Heeft het Javaansche volk een architectuurtraditie in den hoogen bovengeschetsten zin des woords?

Maar laten wij nu eens ook het woord architectuur niet in de hoog dravende beteekenis nemen, die er zoo dikwerf bij uitsluiting aan toegekend wordt (eer een architectuur een dergelijke hooge beteekenis verkrijgt moet er — wij hebben het in de negentiende eeuw maar al te zeer gevoeld — heel wat gebeuren).

Het gaat niet alleen om de vormenspraak, die zonder meer slechts vormontleening is, het gaat om de kwesties van materialen, technieken, arbeidsmethoden en werkorganisatie; en in de bouwkunst en in den stedenbouw speciaal om planvorming en opzet.

Dan is de tweede vraag: hebben de volken van Java nog voldoende van een eigen architectuur over om daaraan direct de nieuwe architectuur te kunnen aansluiten?

Hebben zij een architectuur, die hen bij den zelf gevoerden staat het meest bevredigt, en die bij hun levenshouding het best past, een architectuur, waarbij zij zich in dit klimaat het best bevinden, al behoeft die dan nog den in zoo geheel andere verhoudingen levenden Europeanen en vreemden Oosterlingen niet te bevredigen?

De derde vraag is een dubbele en afhankelijk van het feit of de tweede vraag in bevestigenden zin beantwoord wordt.

Zoo ja, voldoet deze architectuur dan aan de eischen, die in het licht der moderne, neutrale, voor het Javaansche volk even goed als voor ons geldende wetenschap, zoo op hygienisch, als op economisch en constructief gebied gesteld dienen te worden?

Zoo neen, zijn dan wellicht binnen het kader dier architectuur karaktervolle wijzigingen aan te brengen, waardoor die architectuur voor den modernen tijd de best mogelijke wordt, en derhalve voor de toekomst punt van uitgang kan en dient te worden?

Indien dit zoo is en wij zouden daarmede rekening houden zullen wij dan bij onze bestrevingen om dit volk op te voeden tot self help in modernen zin niet de grootste kans ontmoeten, dat ons streven weerklank zal vinden, en dat onder dit volk-zelf een gelijkgerichte actie zal levendig worden, waarmede ons doel: selfhelp, reeds een begin van realiseering zou erlangen?

En zullen wij niet op deze wijze met de beschikbare middelen het meest bereiken?

Indien wij eens nagaan welke wijzigingen

men bij wijze van hervormingen bezig is juist thans in de directe omgeving van het volk te brengen, dan klinken de bovengestelde vragen weinig hoopvol. Waar tot nu toe bouwvoorschriften werden verstrekt, worden toch de meeste der inheemsche woningvormen verboden, typische inheemsche constructies en werkmethoden onmogelijk gemaakt, de meeste der in het algemeen nog zoo volop aanwezige bevolkings-materialen buitengesloten. In de steden is men begonnen met bouw van overheidswege op zeer aanzienlijken schaal, iets dat, het zij met alle waardeering van het streven om in den noodtoestand leniging te brengen en onder erkenning van de noodzakelijkheid dezer maatregelen juist ten tijde van nood gezegd, lijnrecht in strijd is met het streven om het volk op te voeden tot selfhelp, zoolang men aan deze maatregelen de hoofdaandacht besteedt.

Het kan derhalve niet worden verheeld, dat bij de hier onder volgende besprekingen netelige kwesties worden aangeroerd, welker oplossing tot de zeer moeilijke behoort en ten opzichte waarvan mijn hartgrondige overtuiging lijnrecht tegenover die van anderen zal staan. Mijne bedoeling bij deze besprekingen is dan ook deze kwesties te belichten vanaf een zijde waaraan tot nu toe mijns bescheiden inziens te weinig, ja, door velen in het geheel geen aandacht geschonken werd. Indien zulks in den vervolge meer zal plaats hebben is het doel van mijn betoog reeds volkomen bereikt.

3. VERBAND TUSSCHEN DE ARCHITECTUUR GESCHIEDENIS EN DE VOLKSGESCHIEDENIS VAN JAVA.

a. De Hindoe-Javaansche monumenten.

Allereerst dan de vraag, of er in de Javaansche architectuur iets typisch eigens is, iets, dat op Java in verband met het klimaat, door Javanen in verband met, en door hun geschiedkundige ontwikkeling bereikt is.

De Hindoe-Javaansche architectuur uit de Midden-Java periode kan daarbij als geheel voor een Hindoe schepping worden aangezien. Toch behoeft daaraan een zekere Javaansche invloed, een bepaald aandeel dat de Javanen zelf daaraan hadden, niet te worden ontzegd. Het wil mij niet twijfelachtig voorkomen, dat het standpunt dat Dr. Bosch ten aanzien van deze vraag inneemt, zeer dicht bij de waarheid komt. Men kan namelijk aannemen dat de Hindoes uit Indië nauwkeurige handleidingen, waarin niet alleen verschillende bouwtypen maar waarin tot in onderdeelen de verhoudingen daarvan in reeksen getallen aangegeven zijn, uit hun vaderland meenamen, ja, dat zij wellicht zelfs eenige oorspronkelijke bouwprojecten eenvoudig hebben geimporteerd. De typen echter zooals wij ze thans uit de ruïnes kennen wijken in vele opzichten van de moederlandsche bouwwerken af en moeten derhalve in Java verder zijn uitgewerkt en gevormd. In ieder geval meen ik in de oudste tempelgroep, die op het Diëngplateau de geleidelijke vorderingen eener plaatselijke school te kunnen constateeren, waarin vanaf een archaïsche vormgeving in het begin een steeds verder schrijdende harmonische veredeling van in den grond denzelfden tempelvorm plaats heeft, parallel aan een steeds vrijer wordende detailleering der massa's, en een zeer harmonische verhouding van de architectonische waarde van het detail tot die van den hoofdvorm, die door het detail verfijnd, geaccenueerd, nimmer overtroefd wordt. Aan welken invloed is deze veredeling te wijten? Ook aan een Voor-Indische?

Het zou zeer voorbarig zijn deze vraag zonder meer in bevestigenden zin te beantwoorden. Deze kwaliteiten zullen immers — en dit is opmerkelijk — de Javaansche kunst ook in vergelijking met de Voor-Indische tot op den huidigen dag kenmerken. In bijlage 1 is een en ander aan de hand van de reisschetsen nader belicht.

b. De beteekenis der Javaansche omwallingsarchitectuur.

Een typisch verschijnsel, dat in de ontwikkeling der Hindoe-Javaansche architectuur valt waar te nemen wordt gevormd door de wijziging, die in den loop der tijden plaats vond in de verhouding der waarden als architectonische momenten tusschen den eigenlijken tempel en den tempelhof. De eerste tempels, hoe klein zij ook waren, vormden

steeds het hoofdmoment van den aanleg. De eigenlijke tempelterreinen van de oudst bekende tempels waren van uiterst beperkte afmetingen. In de tempelresten op het Diëngplateau is dit zelfs zeer opmerkelijk, omdat het geheele complex zoo uitgebreid is, en bouwwerken van zoo verschillend karakter aanwezig moeten zijn geweest, dat men gerust kan aannemen· dat men hier te doen heeft met een bedevaartplaats van beteekenis. Daarbij zullen voornamelijk de aldaar aan den dag tredende vulkanische verschijnselen — wie weet hoe lang reeds — veneratieobject van een natuurdienst zijn geweest, waarvan dan de Çiwaïtische overheersching zich meester maakte. De interieurs der hier gebouwde tempels waren zoo klein van afmeting, dat zij niet anders dan door enkele personen tegelijk betreden konden worden, personen, die derhalve niet anders kunnen zijn geweest dan bepaalde „ingewijden." Voor het volk was in deze tempels noch in de tempels hoven plaats. Ook bij de uitgestrekte tempelcomplexen uit een volgende periode: de tjandi Prambanan en de tjandi Sewoe, vormen de tempels in den meest volstrekten zin het machtig sprekend hoofdmoment van de architecturale schepping.

Opmerkelijk is daarbij echter reeds· dat de boedhistische tjandi Sewoe veel minder ongenaakbaar is dan de Çiwaïtische Prambanan met zijn strengere afscheidingen tusschen de tempelreeksen.

Hoe later men nu in dit architectuurtijdperk komt, des te ruimer en belangrijker worden de tempelhoven, ten opzichte van de tempelgebouwen, en des te meer werk wordt er ook gemaakt van de ommuringen en toegangspoorten, waarmede in combinatie met beplantingen — waarvoor zeer bepaalde, uitgezochte boomsoorten in aanmerking zullen zijn gekomen — besloten ruimten van zeer bepaald, bekoorlijk karakter en zeer bepaalde stemming werden geschapen. Tenslotte werden zooals ook nu nog op Bali te zien is, de tempels steeds kleiner, tot onbegaanbaar toe, terwijl de omwallingsarchitectuur architectonisch hoofdmoment werd.

Deze ontwikkeling behoeft ons allerminst te verwonderen.

Uit de Diëng ruines waarin naast de tempels onder andere ook bepaalde resten van woonverblijven over zijn, en uit de verhalende tempelreliëfs van Boro Boedoer en Prambanan is bekend dat ten minste de voorname woonsteden voornamelijk uit hoven of aaneenschakelingen van hoven bestonden, waarin betrekkelijk kleine abri's den menschen beschutting gaven tegen al te felle zon en regen. Deze arbri's bestonden in den regel uit daken op palen, die dikwerf slechts door gordijnen afsluitbaar waren, zoodat men in het algemeen in de open lucht, d.w.z. onder het lommer van boomen leefde, aldus vol profijt trekkend van het milde klimaat.

Ook in de reliëfs, die aan de tempels van den laten Hindoetijd voorkomen vindt men dergelijke woningen afgebeeld met nauwelijks grooter abri's.

Terwijl nu de ommuringen van de Diëng verblijven laag zijn, de toegangspoorten ondergeschikt, bij alle keurigheid van afwerking, zoodat men hier met de bebouwing toch het voornaamste effect beoogde te wekken, komen op de Boro Boedoer — en Prambanan — reliefs reeds belangrijker muurwerken voor en ziet men bij de laat-middeleeuwsche afbeeldingen ommuringen en poorten tot een dergelijke belangrijkheid in de estetische werking van het geheel opgevoerd, dat de bebouwing nauwelijks meer dan in silhouet de aandacht kan hebben getrokken. Wij zien bovendien in deze Oost-Javasche architectuur aan de ommuringen en poorten der voorname verblijven ongeveer dezelfde architectuur toegepast als aan die van de tempels, en daarmede in principe de vormgeving ontstaan, die ook in latere, Mohammedaansche tijden voor de zoo machtige en — in stijleenheid — stijlzuivere voor Java en het Javaansch klimaat zoo typeerende en zoo geheel met het Javaansche volk vergroeide „omwallingsarchitectuur", zal worden toegepast. Het is mijns inziens uit den aard der zaak zelve duidelijk, dat deze ontwikkeling, die parallel loopt aan wat men in den regel een degeneratie in de Hindoe-Javaansche kunst noemt een ondergrond heeft. Kan men hier van degeneratie spreken? M. i. ja en neen: ja, wat het Hindoe element, maar zeer zeker neen: waar het het Javaansche element betreft. Uit den aard der zaak zelf immers blijkt dat steeds meer menschen in de tempelhoven werden toegelaten. Dit duidt op een meer mondig worden van het Javaansche volkselement in de samenleving. Heerschers

en overheerschten groeiden steeds meer naar elkander toe, zonder dat intusschen de typische Hindoesche instelling: het kastenverband verbroken werd.

Is het wonder, dat in de huidige Javaansche vormenspraak meer van de Oost-Javasche Hindoeistische, dan van de Midden-javasche Hindoe-javaansche architectonische vormen overbleef?

c. Ciwaïsme en Boedhisme en het Javaansche volk.

Voor een architect is het moeilijk uitlatingen te doen op het gebied der architectuur geschiedenis. Doet hij dit, dan mengt hij zich onvermijdelijk op het voor hem vreemde gebied der geschiedvorsching, juist omdat de architectuur zoo innig met het volksleven vergroeid is. Toch kan de belichting van een tijdperk van af het standpunt van den architect wellicht voor den geschiedvorscher zijn nut hebben.

Indien hier dus veronderstellingen worden geuit, dan gelieve men daaraan geen al te positieve beteekenis te hechten. Er is echter iets, waarop ik niet wil nalaten de aandacht te vestigen.

Er zijn op verschillende punten van Java meerdere z.g. kahiangans over waaronder er tenminste een of enkele n.l. bij de Badoei's nog thans in geregeld gebruik zijn.

Dit zijn reeksen op elkander volgende begroeide terassen; bijzetplaatsen van graven, doch verder tevens heilige plekken waarin verondersteld wordt dat er een nederdaling van hoogere machten in deze wereld plaats heeft, om op zekere wijze met den mensch in contact te komen; terrassen, in bepaalde opeenvolging steeds hooger op een heuvel aangelegd in welke opeenvolging steeds elk hooger gelegen terras van hooger orde in heiligheid wordt beschouwd dan het voorgaande, en voor een geringer aantal ingewijden toegankelijk is.

Zien wij ditzelfde beginsel, dat in den aanleg der sultansgraven terug te vinden is, op grandiose wijze uitgewerkt, niet ook terug in den Boroboedoer?

In de reliefs der ommegangen is die opeenvolging van trappen van steeds hoogere orde op de meest zinrijke wijze verbeeld, welke reliefreeksen bij wijze van onze kruisstaties de handleiding zijn bij geestelijke oefeningen en bespiegelingen van telkens hooger orde en waarbij de zinrijke versieringen der poorten, die tot de volgende treden van geestelijken voortgang toegang verleenen in den naga's verslindenden kalakop als het ware de zelfoverwinning der menschelijke sloomheid en der lagere begeerten verbeelden, noodig om den volgenden trap te bereiken, terwijl de in den opengesperden kalamuil voorkomende bloemen, zaadstrengen, vogeltjes en hemelsche ascetenfiguren op de verinniging, op de geneugten van hoogere orde schijnen te duiden van den volgenden trap van geestelijke ontwikkeling, en op de inwijding in steeds verder gelouterde, steeds verder van het wereldsche afgestorven sfeer. Dan de drie terrassen, waar louter geestelijk gebeuren verbeeld is, vrij van al het accidenteele, tot tenslotte is bereikt het hoogste in het Nirwana. Is dit monument, dat de gebeeldhouwde steenen ommanteling is van een heuveltop wellicht verrezen op en in de plaats van een vroegere kahiangan?

Men behoeft in het geheel niet aan te nemen, dat de Boro-Boedoer tot in zijn bovenste terrassen voor de Javanen ten volle is toegankelijk geweest, de kahiangans waren en zijn zulks ook niet voor het lagere volk. Wel zullen de reeksen verhalen der reliefs gediend hebben om dit volk in te wijden in een voor hen vreemde ideologie. Een nieuw middel tot afbuiging der geestelijke aspiraties in parallele richting tot geestelijke gemeenschap was daarmede ook voor Java gesticht.

De tjandi's Kalasan en Mendoet en de Boro Boedoer zijn de eerste teekenen die op Java van een orde brengende groote mogendheid spreken. Zij zijn aan een Palembangsche overheersching te danken, en schijnen een uiting te zijn van de algemeene uit Voor-Indië gevolgde politiek, die in het buitenland het Boedhisme bevorderde.

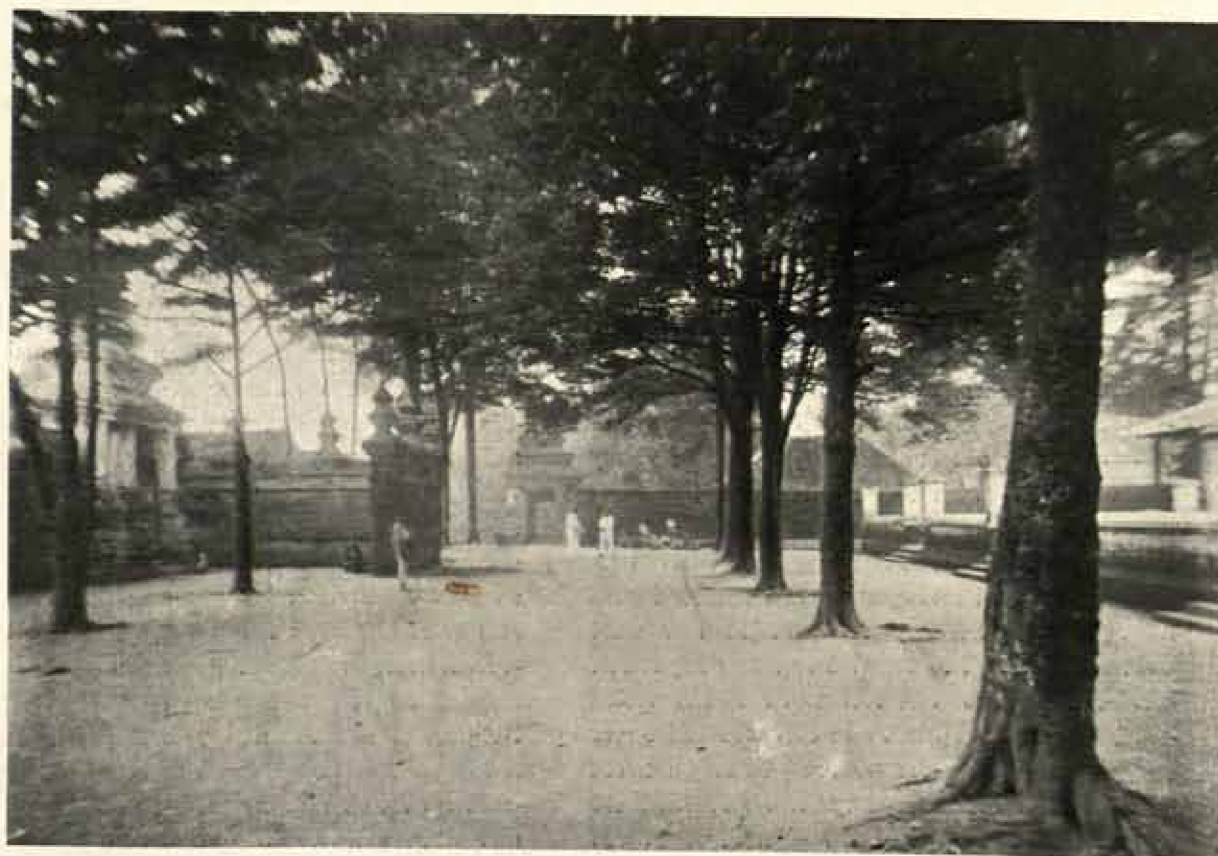
Het Boedhisme echter stond tegenover de menschheid, ook tegenover het overheerschte volk-zelf anders, dan het oorspronkelijk tenminste in Midden-Java heerschende Ciwaïsme. Ligt een politiek van de Palembangsche overheerschers, die tegenover de vroegere Hindoe's op Java door het Boedhisme het Javaansche volk-zelf voor zich zal hebben trachten te winnen niet voor de hand?

Dat wil daarom niet zeggen, dat deze boedhistische abstracte gedachtengang ook meer tot de groote massa sprak dan het zoo posi-

MOSKEE TE SINDANG DOEWOER, EEN DER OUDSTE VAN JAVA.

De omgeving doet in zijn opzet nog zeer sterk aan de laat Hindoe-Javaansche tempelgebieden denken. Hier is de groote centraal-bouw der moskee het machtig sprekend hoofdmoment der compositie.

KOTA GEDÉ. BINNENHOF.

Rechts is de omwalling van de mesdjid zichtbaar.

tieve, vermoedelijk hardhandiger, maar daardoor vermoedelijk terdege meer effectief optredend Ciwaïsme, dat — wij zagen het reeds op den Diëng — zich meester maakte van de devotie aan verborgen geweldige natuurkrachten, welke devotie — wie weet hoe lang reeds — uit vrees was verricht, het Ciwaïsme dat dus ook de vrees voor het verborgene en geweldige het onverzettelijke in natuur en leven exploiteerde, gelijk vermoedelijk de Sjamanan uit het eigen volk sinds eeuwen hadden gedaan: Het volk moet zich veel meer verwant gevoeld hebben aan den Çiwadienst.

De oorspronkelijke heerschers na verdrijving der overheersching uit Palembang, profiteerend van den degelijken en maatschappelijken arbeid die tijdens het vreemd beheer verricht was, bleven niet achter in den Prambanan een concreten en machtigen ideaalbouw te stichten, waarin hun wereldvisie op onovertroffen wijze is verbeeld. Het is de grootsche manifestatie uit het duister van den in geweldigheid alwetend, volmaakt in zich zelf gekeerden God, die — in het meest verborgen gedeelte der tempels verbeeld, daarin verborgen blijft, en slechts aan den dag treedt in een reeks van verschillende trappen lagere incarnaties, vereenzelvigd met natuurkrachten van steeds lager orde, die gezamenlijk den godenburcht bewaken, waarvan het geduchte in wakende leeuwen, het hemelsche in hemelsche figuren en heilige boomen aan den uitersten sokkel der tempelterrassen verbeeld is. Daarboven aan de ballustrade van het terras — schijnt in een onovertroffen reeks reliefs van afwisselend naar voren geplaatste, ingetogen-rustig staande, en terug-geschovene, in wilden cadans dansende figuurgroepen als in in steen gebeiteld rhythme een in beeld gebracht sonnet lof te zingen den verborgen God.

Het is alleen aan de binnenzijde dezer balustrades, dat in een reeks reliefs het Ramajana en andere verhalen verbeeld zijn, die handelen over incarnaties der godheid in de wereld. Kan het exclusiever, kan het meer ongenaakbaar? Maar ook: is hier niet meer overeenstemming met den geest der kahyangans dan in den Boro Boedoer? of heeft deze ideologie in een tijd waarin men nog niet over een machtige outileering beschikte, juist aan de kahyangans het aanzijn gegeven?

Hoe dit zij, het Çiwaïsme heeft het volk in het hart getroffen en is — in zijn voor het volk bedoelden vorm in de wajangverhalen waartegen het mahajanistisch boedhisme zich allerminst verzette, zóó algemeen verbreid, dat het er wellicht nooit meer uit te roeien zal zijn.

Het Boedhisme zou Java echter nooit meer verlaten. Het moet m.i. voortaan een kracht hebben beteekend· die de emancipatie van Javanen van boven af bevorderde, en die later nog een heele rol spelen zou. Nadat de Palembangsche overheersching door het oorspronkelijk vorstenhuis verdreven was, zou het door dit laatste, dat er wellicht een middel in zag om zelf tegenover de priesterkaste onafhankelijker te staan, telkenmale worden bevorderd (tjandi Sewoe, enz.).

Een en ander zou verklaren, hoe de Boro Boedoer: waarin men zeer zeker een Hindoeschepping heeft te zien — die echter afwijkend is van van alle andere Hindoemonumenten van gelijke strekking — alleen op Java onder Javanen is kunnen ontstaan, zonder dat men daarbij aan dit overheerschte volk een overdreven krachtigen invloed behoeft toe te kennen. Als stoepabouw minder grootsch eenvoudig dan de elders gestichte stoepa's is het de eerste en als idiaalbouw tevens de meest glorieuse schepping van de zoo specifieke Javaansche omwallingsarchitectuur. Ook van Bramanistische bouwwerken is mij geen schepping bekend, die zoo zinrijk, volmaakt harmonisch en bij alle architecturale gedurfdheid zoo evenwichtig is als de Prambanan, die als gave idiaalbouw wellicht zijn weerga niet heeft. Waarom, als men een Javaanschen invloed aan dit bouwwerk ontzeggen wil is dit bouwwerk juist op Java ontstaan, juist in een tijd, toen spoedig na afwerping van het juk eener vreemde invasie de oorspronkelijke heerschers toch meer dan ooit op locale middelen aangewezen moeten zijn geweest? Het is niet anders dan een zegen te noemen, dat een oordeelkundige restauratie van dit bouwwerk het meer en meer voor het groote publiek bevattelijk maakt. Slechts een krachtdadige voortzetting van dit respectabele werk zal ons een indruk kunnen geven van den vollen luister, dien dit bouwcomplex eens bezeten heeft.

4. VERANDERINGEN BIJ DEN OVERGANG TOT HET MOHAMMEDANISME.

a. Boedhisme en Mohammedanisme.

Wij zien verder — uit den tijd, dat litteratuur-voortbrengselen tot ons kwamen, het Boedhisme stand houden, in bedekte gespannen verhouding tot het Çiwaïsme, welks hoofd tenminste in Madjapait — tevens opperrechter in geloofszaken was, ook waar het boedhistische aangelegenheden betrof. Zoo zien wij door den boedhistischen schrijver Prapantja in de Nagarakrtagama wrevel geuit over een zeer ernstige verwaarloozing van nog niet zoo langen tijd bestaande boedhistische stichtingen. Wij zien bij hem echter ook een overmatige ophemeling van den vorst en van het vorstenhuis, terwijl in de officieele kroniek van Madjapahit, dat over hetzelfde tijdvak loopt waarover genoemde boedhist schrijft van een dergelijke ophemeling weinig sprake is. Uit beide geschriften blijkt de boedhistische gezindheid van meerdere vorstelijke personen. waaronder vooral een koningin-moeder een zeer krachtige persoonlijkheid is geweest, wier invloed zich langen tijd op de meest krachtdadige wijze liet gevoelen. In het groote nationale feest harer bijzetting, dat — met bijzonderen luister gevierd — een evenement vormt in de geschiedenis van dit rijk, verheugt zich de schrijver dan ook in niet geringe mate.

Het is in niet veel later tijd, dat het Mohammedanisme zijn intrede op Java deed. Voor de Javanen werd deze godsdienst zonder sacramenten, zonder priesters als „middelaars" het middel bij uitstek om zich door het Hadjischap aan het kastenwezen eenigermate te onttrekken. Het is zulks nu nog: Het werd de groote motor waaraan de zelfstandigheid en verdere opbloei der Javaansche rijkjes, oorspronkelijk handelssteden aan de kust te danken is. De grondslag voor deze steden werd echter reeds in Modjopahitischen tijd gelegd en wel door de groote uitbreiding over den geheelen archipel en verder, die dit rijk zich wist te bezorgen. Eerst toen het groote rijk verzwakt was, zich aan de uiterste periferie niet meer kon handhaven en den eigen ingezetenen niet meer de noodige veiligheid kon waarborgen zien wij door den geheelen archipel en daarna ook op Java zelf een streven naar onafhankelijkheid ontstaan, dat in het Mohammedanisme zijn grootsten steun zag. Dit Mohammedanisme vond in het Çiwaïsme zijn fellen bestrijder. Niet in de vorsten: een Mohammedaansche prinses wordt door aanhuwelijking onder de leden van het vorstenhuis opgenomen. Na haar dood erlangt zij begrijpelijkerwijs niet in den hoftempel maar op het voorplein van de koningsburcht een luisterrijke Mohammedaansche begrafenis.

Uit de niet zoo geheel duidelijke beschrijving van de verovering van Madjapahit waarin men, — tot dat eventueel volledig licht op deze gebeurtenis zal zijn geworpen, — niet zoo zeer aan verovering, dan wel een omwenteling met behulp van ontevreden elementen, dus ook van de Mohammedanen heeft te zien, waarbij de rijkszetel wel verplaatst werd, maar in Hindoeistische handen bleef, en waarna in Madjapahit-zelf nog geruimen tijd een Hindoeistisch bestuur gehandhaafd bleef, komt in de Mohammedaansche Babad Tanah Djawi één concrete gebeurtenis naar voren: de vernietiging, ja, wegvoering van den „paseban Kadjaksan," d.i. de groote audientiehal van voornoemden opperrechter in geloofszaken, wiens verblijf ten zuiden en wel in den noord-zuid gerichten hoofdas van den geheelen stadsaanleg tegen de koningsburcht aangebouwd was en daarvan als het ware de tegenhanger is geweest. De stad-zelf was te dien tijde wel reeds ten zeerste achteruit gegaan en ook de kraton was door den vorst reeds verlaten.

Tegenover den koning en tegenover het Boedhisme bestond een heel andere verhouding: met den vorst van Madjapahit werden ellenlange boedhistisch getinte gesprekken gehouden, warbij deze vorst moet hebben uitgeroepen, dat men onder andere namen feitelijk dezelfde beginselen aanhing, zonder dat zulks er hem echter toe bracht officieel de nieuwe leer aan te hangen. Het Javaansche Mohammedanisme-zelf was dan ook van den aanvang af allerminst vrij van boedhistische bijmengselen. Wij zien den Wali Sanga den voornaamsten bevorderaar van dit speciaal Javaansche bijmengsel in het Mohammednisme, die den salaat, den Mohammedaanschen

leefregel verwierp als middel om het eigen heil te bewerkstelligen, beurtelings als ketter verworpen en als heilige hoog verheerlijkt. Te oordeelen naar de uiterlijke feiten schijnt deze Wali mij toe de grondlegger te zijn van de huidige Javaansche godsdienstige begrippen. In ieder geval is merkwaardig dat de Javaansche Missigit een moskeevorm is, die van dien in alle andere Mohammedaansche landen afwijkt; een vorm, die hindoeistisch is, en die niettegenstaande het reeds zoo geruimen tijd verbroken verband met Voor-Indie tot op den huidigen dag bewaard is. Dit feit is te opmerkelijker omdat immers reeds zoovele eeuwen lang een zoo groot gedeelte van het volk naar Mekka toog en aldaar jaar in jaar uit met andere bouwvormen kennis maakte, ja, zich in vele opzichten ook in zijne bouwvormen wel degelijk door arabische zijde beïnvloeden liet.

b. Wijzingen in het stadsplan.

Indien wij eens nagaan welke wijzigingen er bij de overgang naar het Mohammedanisme hebben plaats gehad. zullen wij gemakkelijk de uiterlijke teekenen ontwaren van de ingrijpende vorderingen, die het Javaansche volk daarbij maakte.

Uit meerdere merkwaardige Oost-Javasche reliefs (zie afb. O. J. I.) weten wij dat de verblijven der Javaansche grooten omwald waren en ook inwendig door muurwerken in hoven van verschillende bestemming waren ingedeeld, echter ook, dat de woningcomplexen van kleine luiden, groepsgewijze waren omwald, en wij zien dergelijke ommuurde kampongs zelfs vlak tegen een voorname — laat ik zeggen — burcht aangebouwd voorkomen met een geheel op zichzelf staande omwalling. In de beschrijving van de stad Madjapahit in de Nagarakrtagama zien wij dan ook een centraal gelegen koningsbrucht geteekend, op zich zelf ommuurd en van tamelijk strengen aanleg maar blijkt niets van een ommuring van de geheele stad. Binnen de ommuring zijn van noord naar zuid beschreven een groote pasar, een aloon-aloon die wij naar analogie van Solo en Djokdja een noordelijke aloon-aloon zouden noemen, waaraan ten zuiden een Mangoentoer (tournooiveld = Siti Inggil) grensde, ten oosten waarvan een aan eeredienst gewijd complex aangetroffen werd terwijl aan de westzijde zich een afzonderlijk voorplein vóór den ingang tot den eigenlijken Kraton uitstrekte. Ten zuiden van dit westelijk voorplein sloot dan door middel van genoemde ingangspoort een voorhof aan, die omringd was door gebouwen en overdekte zetels van grooten en ambtenaren terwijl een audientiehal in het midden tegen de oostzijde schijnt te hebben gestaan, waarachter door een poort een binnenhof toegankelijk was waarom de koninklijke verblijven heengeschaard waren. De verdere inrichting daarvan wordt niet aangegeven, alleen de hoofdas wordt aangeduid in oostelijke richting.

Bij een eenvoudig plaatselijk onderzoek dat alleen tengevolge der enorme afstanden tijdroovend werd, meen ik een emplacement voor deze stad te hebben teruggevonden dat tot in onderdeelen getrouw aan de beschrijving beantwoordt.

Een bespreking van dit onderzoek behoort niet tot de voor dezen avond gekozen stof. In de hieronder volgende beschouwingen wordt van de daaruit verkregen gegevens dan ook een uiterst beperkt gebruik gemaakt, ik baseer mij daarbij vooral op genoemde beschrijving.

Ten zuiden van dit koningspaleis stond — zooals reeds werd opgemerkt — het paleis van den Çiwaïtischen opperrechter in geloofszaken, waarbij m.i. wel mag worden aangenomen, dat dit verblijf met het front zuidwaarts was gekeerd en wellicht — naar analogie van de nog bestaande kratonsteden — een eigen aloon-aloon heeft gehad: een aloon-aloon kidoel. Een eigen Paseban had het zeker. Wij weten van dit verblijf van den hooggeplaatsten Çiwaït weinig gedetailleerds, het wordt door den Boedhistischen schrijver bijna geen woord waardig gekeurd, eerst in de laatste plaats genoemd, en alleen als bijzonder fraai gekenschetst. Eerst nadat de „omgeving langs de zijden der stad" beschreven is wordt zijn plaats aangegeven als liggende ten zuiden van het paleis des konings, waaruit ik meen te moeten afleiden dat het binnen de muren gelegen heeft. Blijken de resultaten van b.g. onderzoek na toetsing aanvaardbaar, dan is het zeer groot en na de koningsburcht waarvan het een

soort tegenhanger was, zeker het belangrijkste verblijf geweest. Uit de beschrijving blijkt:

1ste. dat evenals thans te Solo en Djokdja het geval is en anders dan in de middeleeuwsche Europeesche steden, alleen een koningsburcht (al dan niet inclusief den Dharmadhyaksan) bevestigd was, maar dat de verdere stad (al dan niet onderdeel voor onderdeel versterkt) alle gelegenheid was gelaten om zich te ontwikkelen in welke richting dan ook; (zie voor den buiten rand eener nederzetting afb. O. J. II).

2de. dat het cultuscomplex oostelijk van den Mangoentoer gedeeltelijk aan den aloon-aloon gelegen was, met het voorplein gericht naar het westen, terwijl de tegenwoordige masdjids aan de westzijde van de aloon-aloons gelegen zijn, met den ingang gericht naar het oosten zooals door den „keblat" het gericht zijn naar Mekka, ook vereischt wordt.

3de. Uit de uitgebreidheid van het cultuscomplex te Madjapahit met zijn ligging ten oosten van den Mangoentoer blijkt, dat een tamelijk innig contact tusschen die complex en het koningspaleis moet hebben bestaan. In de Vorstenlandsche residentiesteden is dit verband verbroken.

4de. Van een Dharmadjaksan-verblijf of iets dat daarvoor in de plaats zou zijn gekomen is in Solo of in Djokdja niets over. De kratons hebben hier een noordelijke en een zuidelijke poort die beide — via receptieterrassen — op aloon-aloons uitkomen. [1])

5de. De eigenlijke woonverblijven der vorsten van Madjapahit waren oostelijk van den hoofdas gelegen, de binnenhof centraal, terwijl er ook een westelijke binnenhof aanwezig moet zijn geweest.

In Solo en Djokja is juist het omgekeerde het geval: wellicht eveneens een eisch van keblat?

6e. In de Modjopahitsche kraton komen dus drie complexen voor, een woongedeelte oostelijk, een hof met de voornaamste gebouwen in het midden, en een w e s t e l ij k e hof, waarop de h o o f d i n g a n g naar het paleis uitkwam, een hof, die voor de verblijven van de voornaamste mantri's bestemd was en waarin de Bangsal Witana, de audientiehal, stond. Deze westelijke ligging van den hoofdtoegang houdt verband met de ligging van het „voorplein" w e s t e l ij k n a a s t den Mangoentoer, die zelf in den hoofdas van den aloon-aloon lag. In Solo en Djokdja is de aanleg veel regelmatiger. Ook hier ligt de Magoentoer (Siti Inggil) in den hoofdas van den aloon-aloon; twee wegen leiden echter, zooals bekend is, daaromheen naar den hoofdingang van het vorstenverblijf, welke ingang mede in den hoofdas gelegen is en toegang geeft via een binnenpleintje direct tot den centralen binnenhof. Ook hier is derhalve die merkwaardige zin der Javanen naar regelmatigheid, die zin voor simetrie, aan het woord geweest.

7de. In Solo en Djokdja is het middelpunt van den geheelen aanleg de groote vorstelijke audientiehal op den binnenhof van den kraton. Anders dan in Madjapahit, waar naar alle waarschijnlijkheid de „Bangsal Witana" in den Westelijken hof stond, en in den binnenhof andere gebouwen stonden. Deze binnenhof was niet voor ieder toegankelijk, ook de Boedhistische dichter betreedt dien niet verder dan het muurscherm, dat naar alle vermoeden den oost-westelijken doorkijk door deze poort belemmerde. Hij noemt ten noorden en ten zuiden verblijven van de twee voornaamste verwanten des konings en zegt dan „de drie paleizen gelijken hemelwoningen." Er staat nu op het emplacement van Madjapahit juist in het centrum van het heele complex ver verspreide overblijfselen een ruine: de Menak Djingga, die belangrijk genoeg is, maar nooit g r o n d i g onderzocht werd. Daarin of daarop zijn godenbeelden gevonden. Ook is bekend, dat in den kraton een tempel stond, waar de leden der koninklijke familie begraven werden, o o k n a d a t de kraton zelf d o o r d e v o r s t e n v e r l a t e n w a s. Is het te gewaagd om te veronderstellen, dat in Madjapahit deze tempel het centrum van den geheelen aanleg was, die door Prapantja als boedhist wel elders genoemd, maar in de kratonbeschrijving verzwegen wordt, wellicht uit wrevel om het feit dat juist deze tempel Çiwaitisch was? Het zou wel in overeenstemming zijn met het feit, dat hij den Dharmadhyaksan niet meer dan een hoogst sobere qualificatie en een

1) In Solo is bij den zuidelijken uitgang de „magangan" voor onderricht bestemd.

MESDJID TE DJOKDJA. SOERAMBI.

De open ruimte rondom de Soerambi is bij de ruimte-werking van het interieur betrokken.

MESDJID TE DJOKDJA.

Omwallings-architectuur: een opengewerkte scheidingsmuur.

enkele plaatsaanduiding aan het eind zijner beschrijving gunde. 1)

Zou het uit voorzichtigheid zijn, dat de kraton van Madjapahit door den laatsten in de kroniek vermelden vorst verlaten werd, waar deze kraton in verband met de cultuswijken en de ligging van de Dharmadhyaksan zoo uitgesproken Ciwaïtisch getint was? Wie wel eens iets uit de Javaansche geschiedenis gelezen heeft kan zich den heksenketel van intriges denken, die aan een eens zoo glorierijk, toen zoo teruggevallen hof tot een dergelijk feit kan hebben aanleiding begeven.

Er zijn redenen· die het voor mij waarschijnlijk maken· dat die verhuizing heeft plaats gehad naar het Zuidoostelijk gedeelte der stad: de vermoedelijke plaats van het verblijf van het hoofd der boedhisten, — eens Prapantja zelf.

De vorst vond hier zijn natuurlijken beschermer tegen de ultra ciwaïten, zoowel als tegen mohammedanen. Ook de boedhistische redeneeringen die de vorst volgens den Babad Tanah Djawi tegen de mohammedanen hield, zouden door deze constellatie verklaard worden.

Mijn inzicht is nu, dat dus naar het zuidoostelijk deel der stad de voornaamste gebouwen van den ouden kraton of resten daarvan — behalve de kratontempel zijn overgebracht, en wel op de in verband met de bestaande bebouwing handigste wijze.

Hoe dit zij, men vindt aldaar bouwwerkresten, die op zich zelf aan de beschrijving zouden kunnen beantwoorden, en die bij de bevolking sinds geruimen tijd namen dragen, waarvan er meerdere met de later teruggevonden beschrijving kloppen of in verband staan.

Hoe dit zij, men vindt aldaar bouwwerkresten, die met de beschrijving der gebouwen zelf tamelijk wel overeenkomen, het beschreven onderling verband is daarbij echter ver te zoeken .Ik zou mij niet verstouten deze opmerking te maken, indien in de Madjapahitsche kroniek het feit-zelf der verlating van den kraton niet met name genoemd werd.

Het is deze omstandigheid die alle Madjapahit onderzoekers en ook mij aanvankelijk bij vergelijking der resten met de beschrijving van de wijs gebracht heeft.

Uit al deze verschillen valt te concludeeren, dat de band waarmee het geestelijk gezag het wereldlijk gezag beklemd hield bij den overgang naar het Mohammedanisme losser werd, ja, dat in de Soenans het omgekeerde kon plaats hebben. Overgens werd aan de oude instellingen niet zoo heel veel veranderd.

Het kastenwezen, wellicht aan het einde der middeleeuwen toch reeds verflauwd maakte plaats voor iets dat zeer veel op leek, alleen door den hadj kon men zich een zekere positie verschaffen.

c. De Javaansche moskeevorm.

Een enorme wijziging had echter plaats in de positie van het volk bij den officieelen eeredienst in de groote, ruime moskee, waarin ieder toegang had. Zooals reeds werd opgemerkt is dit in principe een Hindoeistisch bouwwerk. Op de reliefs uit den Oost-Javaanschen tijd zijn echter nergens gebouwen van dien aard afgebeeld, die bij de afmetingen der eerste groote moskeeen ook maar kunnen halen.

Wij moeten dus tegelijk met de invoering der nieuwe leer een ongekende opbloei der bouwbedrijven veronderstellen.

Met name van den houtbouw.

Welk hindoeistisch bouwwerk is nu van den mesdjid het prototype geweest? In de eerste plaats treft het ons- dat op o.m. de reliefs van den boedhistischen tjandi Toempang tempelhoven afgebeeld zijn, waarin gebouwen, die met hun veelvuldige daken zeer sterk aan de tegenwoordigen moskeeën herinneren, zooals b.v. aan den masdjid te Banten.

Het gelijkwaardig aan de latere mesdjid gelegen cultuscomplex aan den aloon-aloon te

1) Deze lezing geef ik alhoewel ik er toe overhel allerminst voor zeker. Er is ook na voornoemd onderzoek van de Madjapait resten alle reden gebleven om, in verband met de beschrijving in de Menak Djinggaruine een vorstenverblijf te zien.

Het bouwerk moet ongeveer centraal in den binnenhof hebben gestaan en van een gracht omgeven zijn geweest. Moge dit laatste meer voor een graftempel pleiten, daartegenover staat het volgende:

In den Zuidoosthoek van wat ik aannemen moet als het emplacement van den kraton dalem komt ten volle vernietigd dus alleen in terpvorm te onderscheiden — iets voor, dat gelijkt op een eilandje in een vierkante vijver. Ook hier zou de „tempel van het vrouwenverblijf", zooals Prof. Kern den kratontempel wel noemt, kunnen hebben gestaan: te midden van een vierkanten vijver, op de wijze van den particulieren ondersteldе emplacement van den Dharmadhyaksan, die een in zoo menig opzicht gelijkwaardige tegenhanger van den kraton moet zijn geweest, en wel (in verband met de zuidelijke gerichtheid van dit complex) in den noordwesthoek eenzelfde emplacementje voorkomt.

Madjapahit bestond voorts uit een door vuurofferplaatsen omringden Ciwaïtischen tempel, als centrum met een westelijk daarvan gelegen voorplein met verhevenheid voor de offeranden.

Ten zuiden daarvan waren de verblijven der Brahmanen, ten noorden die der Boedhisten, de eenigen wier gebouwencomplex dus ten volle aan den aloon-aloon grensde.

Deze gebouwen zijn door Prapantja beschreven „met drie verdiepingen, van bouw, de spitsen fraai met veel beeldhouwwerk" Indien wellicht het woord verdieping hier in de beteekenis gebezigd kon worden van abstufung in de daken, een bouwvorm, die blijkens reliefs in den eersten hindoetijd werkelijke verdiepingen heeft gehad, echter ook met onbewoonde verdiepingen voorkomt (zie de afb. Pr. No. 10 en Pr. b No. 54: De teerlingopstapelingen, waaruit de midden Javaansche Hindoe tempels bestaan zijn niet anders dan verdiepinggebouwen in effigie) terwijl ook thans nog niet alle moskeeën inwendig tot in den top open gehouden zijn, doch veel al, zooals te Demak een echte verdieping, een vloer bevatten, dan zou daarmede de oorsprong van den moskeevorm gevonden zijn. In deze gebouwen die op dezelfde plaats aan de oostzijde van den Madjapahitschen aloonaloon staan als die de tegenwoordige moskeeën wegens den keblat aan de westzijde innemen, zouden dan wellicht de eerste Mohammedanen onder boedhistische bescherming zich bij hun godsdienstoefeningen veilig gevoeld hebben, een feit, dat de voorliefde hunnerzijds voor dezen vorm volkomen zou verklaren.

Er is echter nog iets anders mogelijk. Een feit waarop Dr. Bosch mij wees, is de overeenstemming van de Balineeschen hanenklopbaan met den moskeevorm. Ook de hanengevechten hebben een religieusen tint en het is zeer wel mogelijk, dat de gebouwen, waarin de zoo populaire spelen gehouden werden het eerst den nieuwen volksgodsdienst geherbergd hebben.

In de beschrijving van Madjapahit staat geen hanenklopbaan met name genoemd. Alleen wordt aan de Noord-oost zijde der aloonaloon een „hooge koepel" beschreven, waarvan echter verder niets anders vermeld staat, dan dat er een bijzonder fraaie vloer van wit diamantcement in voorkwam. Ook de bestemming van het gebouw wordt niet vermeld. wat niets zeggen wil: ijverig boedhist als Prapantja was kunnen hem de hanenkloppartijen aanstoot gegeven hebben en kan hij die bestemming in een beschrijving der stad, die in een lofdicht op den vorst ongetwijfeld voor zijn tijdgenooten, die de stad door en door kenden bestemd was, verzwegen hebben. Ten slotte zijn beide lezingen gelijktijdig mogelijk, en het trof mij, dat er bepaalde streken schijnen te zijn, waar zeer beslist een voorliefde voor het drieledige dak op een driemaal verjongde binnenruimte de kanonieke vorm schijnt te zijn, andere. — de streken waar het bovenste dak of de bovenste daken bij wijze van parasol op een spil gebouwd zijn, — in welke streken men dikwerf meer dan drievoudige daken vindt.

Hoe dit ook zij de bouwvorm die der groote massa onderdak bood, was en bleef populair tot op den huidigen dag en werd door alle Mohammedaansche gedeelten van ons Indië aangenomen. Die enkele moskeeën van anderen vorm. die in deze landen gebouwd zijn waren voor zoover mij bekend alle het werk van Europeanen.

Op Java vindt men thans voor tegen de moskeeën aangebouwd de Soerambi. In de soerambi van de moskee te Demak hangen twee gekleurde teekeningen, waaruit blijkt, dat de soerambi er vroeger niet bij geweest is. Toch wordt verteld, dat ze van Madjapahit afkomstig is, hetgeen mij voor zoover de pilaren betreft, wel mogelijk schijnt.

Hebben wij hier wellicht met een rest te doen, die van den voormalig en Demakschen kraton afkomstig is? En is het wellicht de paseban kadjeksan van Madjapahit? Aan de fraaie Sumatraansche moskeeën ontbreekt de soerambi nu nog.

Oorspronkelijk wellicht in de hoven van de voormalige tempels gebouwd, werd voor de moskeeën de omwallingsarchitcetuur nog geruimen tijd aangehouden. Het groote dak van den centraalbouw, dien deze Mesdjids vormen domineert voortaan echter den geheelen aanleg. (Zie de afbeeldingen van het moskee complex te Sindangdoewoer van voor de restauratie (die dezen naam in geen enkel opzicht verdient), zie ook afb. A. V. 37|43).

Deze opzet wordt — wien zou zulks van Java verwonderen — steeds regelmatiger tot wat ze thans is: in hoofdzaak een door een Gapoera of poort toegankelijken hof waarin – door een laag muurtje en door waterpartijen omgeven — de voorhal der moskee, de soerambi ongeveer centraal tegenover de poort geprojecteerd is en wel tegen den achter muur geheel door water omgeven is. Zie A VI 50 t|m 53, A VI 77 t|m 82 en A VI 61 t|m 75 benevens A VI 76.

In den voorhof die met zijn Sawoe djawa beplanting een stemmingsvollen, lommerrijken indruk maakt staan nog verschillende gebouwen, hallen voor koranonderricht, en vergaderingen, bale's voor gamelans, enz., alle in vorm en stijl zeer ondergeschikt gehouden aan den machtigen centraalbouw der moskee. Het valt zeer te betreuren, dat deze juiste opvatting bij vernieuwingen, in den laatsten tijd te Solo en Djokdja niet volgehouden is.

Aan de groote moskee te Djokdja treft vooral welk een fraaie oplossing er met den open hallenbouw in combinatie met de omwallingsarchitectuur bereikt kan worden. Hier is niet, zooals te Solo getracht, om door een uiterste kolommenrij van steen aan de soerambi een soort gevel te verleenen die onder het dakoverstek schietend toch onbevredigend werkt.

Als hier van een gevel sprake is dan is het het opengewerkt om de soerambi heenloopend muurwerk, dat – aan den grooten bouw geheel ondergeschikt gehouden — toch een aantrekkelijk en rustig uiterst front vormt. Deze schikking verleent aan het interieur der soerambi een zeer fraaie verruiming, die vooral in dit klimaat zeer aangenaam aandoet, zonder dat aan de intimiteit van het interieur afbreuk gedaan wordt. Voorwaar een zeer fraaie oplossing.

Als merkwaardig feit treft mij nog, dat in Midden-Java, nadat te Kotta Gede, de eerste residentie van het Mataramsche vorstenhuis nog de in Oost-Java volgroeide omwallingsarchitectuur, b.v. aan de gapoera's werden toegepast ,in Solo en Djokdja voor deze poorten een bouwvorm werd toegepast, waarin niettegenstaande de sterke Europeesche beinvloeding duidelijk een oud-midden-Javaansch beginsel terug te vinden is: de steenen poort door een houtconstructie overdekt. Wij vinden dit bouwbeginsel reeds in de Boroboedoer en Prambanen reliefs — zij het in sterk verkleinden vorm, — vertegenwoordigd.

Ik meen in dit hoofdstuk te hebben aangetoond dat op Java in den tijd die met onze Gothiek en Renaissance samenvalt, een architectuur ontstaan is, die met de wordingsgeschiedenis van dit volk stap voor stap even innig verband houdt, als zulks met onze middeleeuwsche bouwstijlen het geval geweest is, een architectuur, die bij dit volk geliefd gebleven is, en die nog meer ontroering bij dit volk zal vermogen te verwekken, wanneer de feitelijke geschiedenis bij grooter lagen der Inlandsche samenleving bekend zal zijn geworden. Welk een machtige geestdrift heeft de wederontdekking der middeleeuwen in Europa niet verwekt?

Deze tijden zullen tot de Javanen te machtiger spreken, omdat zij de herinnering inhouden aan het meest glorieuse tijdperk van hun onafhankelijk volksbestaan, een tijd waaruit ook van een vasten band met Voor-Indië weinig blijkt.

Ik meen hiermede de eerste der aan het eind van het tweede hoofdstuk gestelde vragen te hebben beantwoord.

Ik zie de Javanen als een oorspronkelijk op betrekkelijk hoogen trap van beschaving staand natuurvolk dat gedurende de eeuwen en eeuwen lange beinvloeding van vreemde overheerschingen zich zelf au fond geheel gelijk blijvend syncretistisch staat tegenover alle verschillende geestelijke stroomingen, die het over zich heen ziet gaan, een volk, dat dus de waarde dier stroomingen elk in haar eigen rol bij den voortgang der menschheid erkennend, voor alle goede zijden daarvan volkomen ontvankelijk is, daaruit dus overnemend wat des volks is.

Ook tegenover onze Nederlandsch-Europeesche beschaving neemt het n' en deplaise alle misverstand en aangeblazen hartstochten au fond geen andere houding aan. Ik geloof, dat wij Nederlanders op onze beurt des volks latend, wat des volks is, dit gerust kunnen onderkennen en waardeeren, en dat wij in alle bezonnenheid hier kalm onzen gang kunnen gaan.

Noot van de Redactie.

Bij dezen deelt de Redactie mede, dat de studie door Ir Maclaine Pont betreffende de „Madjapahitsche overblijfselen" eerstdaags voor publicatie gereed zal komen, en in het eerstvolgend nummer van Djawa zal kunnen worden opgenomen.

Onuitwischbare sporen uit den voor-Mohammedaanschen tijd

door Moesa

KEBA.

Dit offerfeest vindt gewoonlijk plaats bij een familie, wier huismoeder zeven maanden zwanger is.

De huisvader noodigt dan zijn bekenden en kennissen uit, om aan het offermaal deel te nemen. De voorgalerij, waar het maal, bestaande uit zeven toempengs, (een hoeveelheid rijst in den vorm van kegels) op welker toppunten kippeneieren geplaatst zijn, plaats moet vinden, wordt dan tegen acht uur des avonds buitengewoon verlicht. Wanneer al de genoodigden aanwezig zijn, wendt de huisvader zich tot den Imam (godsdienstvoorganger) er verzoekt hem om den zegen voor zijn vrouw. De Imam zegt de donga-slamet, om den zegen van Allah te verkrijgen, op, terwijl de anderen de beide handen in de hoogte voor den mond heffen; bij elk slot van iederen zin uit de donga, („amien",) uitsprekend. Als de donga geëindigd is, scharen de feestelingen zich bij gedeelten om elke toempeng, waarna het feest een aanvang neemt. De Imam en de oudste van iederen kring krijgen dan den top van de toempeng met de daarbij behoorende toespijzen. Zoodra het eten afgeloopen is, wordt de plaats schoon gemaakt, en de gasten worden op koffie of thee en „njenjamikan" (koekjes) onthaald. Ze brengen den halven nacht bij de familie door, om met de aanwezigen over de alle daagsche gebeurtenissen te spreken. Doch ze moeten zorgen, dat zij geen onderwerpen nemen, waardoor, volgens het geloof, bij het baren ongelukken van de kraamvrouw, dan wel van den jonggeborene veroorzaakt kunnen worden.

Verlaten wij even de voorgalerij om ons naar de huisvrouw, voor wier heil de „keba" gevierd wordt, te begeven.

Ze gaat, vergezeld van de vrouwelijke gasten, van wie een paar lampen ter verlichting in de hand hebben, naar de badkamer, waarin zeven „pengaron", gevuld met water, uit zeven verschillende putten geput, staan, om zich met „banjoe pitoe" (zeven soorten van water) te baden. Na elk bad met elk soort water, moet zij nieuwe kleeren aantrekken. Zoodra de paar minuten afgeloopen zijn, die zij na het eerste bad noodig heeft, om zich daarna onder de omstanders te vertoonen, ontdoet zij zich van de kleeren om het tweede bad met het tweede soort water te nemen. Dan trekt zij weer andere kleeren aan, en zoo gaat de plechtigheid voort, tot dat de „banjoe pitoe" verbruikt zijn.

Op last van de „doekoen" (vroedvrouw) teekent de huisvader een paar wajang-figuren, Djanaka en Wara Sembadra, op een „tjenkir-gading", (kleine gele soort klapper) die de doekoen telkens, bij het aantrekken van nieuwe-kleeren, langs de buik van de huisvrouw laat glijden, om vervolgens in ontvangst genomen te worden door één van de gasten, onder den uitroep van: „Anakkoe, enggèr! botjah bagoes (of) ajoe!" („O, mijn lief kind!").

Volgens het geloof zal de huisvrouw, door die handeling een kind krijgen, zóó schoon als Djanaka of zóó lief als Wara Sembadra, zóó fijn geel van huid als de „tjengkir-gading". Door het zich baden met „banjoe-pitoe" zal haar kind elken dag van de week gezuiverd worden van zonden en gespaard voor „sawans", (ziekten bij pasgeborenen) en door het telkens aantrekken van nieuwe kleeren, zal haar kind in zijn leven geen tegenspoed ondervinden. Weelde en geluk zullen dan zijn deel zijn.

Na afloop van de plechtigheid moet de huisvader de „tjengkir-gading" met een kapmes in één slag in twee deelen splijten. Heeft hij die in twee gelijke deelen verdeeld, dan is het een teeken, dat het kind een „jongen" zal zijn, in het andere geval zal zijn vrouw een „meisje" baren. Vervolgens gaat de huis-

vrouw, nog met de nieuwe kleeren, die zij na het zevende bad aangetrokken heeft, aan, voor haar slaapkamer zitten, om te eten en te drinken. Aan weerskanten van haar kamerdeur zet men een tros pisangs-radja, een paar tjengkir-gading, een paar stengels van suikerriet en een paar bosjes padi. Volgens de traditie zijn die pisangs het symbool van „aanzien", omdat die bananen, pisangs „radja" zijn, en de tjengkir-gading, dat van „schoonheid", het suikerriet, dat van „ééndracht" (neboe saöejoen = ééndrachtig), en de padie het zinnebeeld van „fortuin". Die gesymboliseerde hoedanigheden zullen dan het kind ten deel vallen.

De „keba" wordt in de meeste gevallen opgeluisterd door een „slawatan-partij". (Arab: muziek, bestaande uit vier tamboerijnen).

Nu gaan wij weer naar de voorgalerij terug, om kennis met de muziek te maken. Want daar zal de muziek gespeeld worden.

De spelers worden in twee groepen verdeeld, om tegenover elkaar te zitten. De eerste groep bestaat uit vier menschen, de voorzangers, terwijl de tweede, het koor, uit een paar tientallen zangers bestaat. Ieder van de voorzangers heeft een tamboerijn in zijn hand. Wanneer zij een paar versregels uit den „Barzandji", een arabisch boek, dat over de geboorte van Mochammad enz. handelt, gezongen hebben, dan moet het koor, zich bewegende, als het golven van de padihalmen, onder het slaan op de tamboerijnen, het lied hardop nog eens uitgalmen. De muziek is meestal te middernacht afgeloopen, en nadat de spelers op spijzen en dranken onthaald zijn, mogen zij en ook de andere gasten naar huis gaan.

SOERTANAH. 1)

Onder de Javanen bestaat nog de gewoonte om op den sterfdag, op den 3e, 7e, 40e, 100e dag, op den jaardag en op den 1000e dag na die droevige gebeurtenis offerfeesten te organiseeren, respectievelijk den naam dragend van „njoertanah", „neloeng dina", „mitoeng dina", „matang pueloeh", „njatoes", „mendak" en „njewoe", en respectievelijk, uitgezonderd het laatste, bestaande uit „ambengs" (een hoeveelheid rijst in den vorm van afgeknotte kegels, ter dikte van ± 1 dM.) met bijbehoorende toespijzen. Bij „njewoe" krijgt ieder van de aanwezigen een „kenongan" (een hoeveelheid rijst in den vorm van een gehalveerden bol) en een bord toespijzen, die gedekt worden met een vierkant stuk katoen, en verder krijgt hij een glas water, een vingerkom en daarbij nog een halven gulden voor „slawat" (een formule uit den Koerän om het heil van Mochamad af te smeeken. Hij krijgt dien halven gulden dus als loon voor het opzeggen van de „slawat" gedurende het feest). (Dit buitengewoon gebruik vindt alleen plaats bij vermogende personen. Bij minder vermogenden bestaat het offermaal ook uit ambengs).

Het is den aanwezigen geöorloofd het bord, de katoen, het glas en de vingerkom na het gebruik voor zich zelf te behouden.

Het geven van deze slamatan is, als de „keba" gauw klaar, waarna een „méganduif" (een duif, die de kleur van de wolk heeft) los wordt gelaten.

Volgens de traditie is die duif de bode van de feestelingen, om hun gebeden voor het heil van den doode, die zij gedurende het feest gepreveld hebben, aan de engelen over te dragen. Sommigen hechten er het geloof aan, dat de duif de beschermer van de ziel des dooden zal zijn tegen de brandende hitte op de „machsar", waar de zielen van de afgestorvenen zich, na het vergaan der wereld, zullen vereenigen om hun vonnis van „Kalam" te vernemen. („Kalam" is de 13e „sifat" (hoedanigheid) van Allah. „Kalam" als arabisch spreek- of schrijftaal beteekent „spreken".) Vervolgens, als de duif uit het oog verdwenen is, mogen de gasten naar huis gaan,

SESADJI.

Het werkwoord „sesadji" dat geheel synoniem is met „sedijo", beteekent: „iets klaar zetten voor een ander."

Met dat woord doelen wij ook op „het klaar zetten van spijzen", — op Vrijdag- en Dinsdag- kliwon — bij al wat heilig voor ons zijn, zooals oeroudeboomen, buitengewoon groote

1) Soertanah is een samenstelling van „ngesoer" (ngesoeh) = „duwen" en „tanah". „Ngesoer" „tanah" = de grond duwen of, de doodenkuil in den grond graven".

steenen, oeroude putten e.m.a. ten bevoeve van de duivelen, die daar, volgens het geloof gevestigd zijn. De „sadjèn" — het klaar gezette — vindt men ook bij bruggen, op viersprongen, waar wij meenen, dat de satans langs loopen.

Het gebruik van „sesadji" wordt vooral nog in acht genomen door hen, bij wie een feest, zooals, „keba", „mantoe" (huwelijksfeest), „tetakan" (besnijdenis-feest), op handen is. Het gebeurt niet zelden, dat wanneer de „sadjèn" niet in orde of geschonden is; een feesteling eensklaps flauw valt of ijlt (ngromèt Jv.), volgens het geloof is hij het slachtoffer der ontevreden duivels. Hij zal dan genezen, zoodra men de sadjèn in orde heeft gebracht.

De „sadjèn" bestaat uit eenige kleine „kenongan" — een hoeveelheid rijst in den vorm van een beschuit — en bijbehoorende toespijzen, gezet op een kleine „antjak" (samengevlochten bamboe latjes). Een paar van de kenongans worden met rood en geel gekleurd.

Bij de „sadjèn" brandt men wierook, ter invitatie van de duivels tot het maal, en daarbij zet men „degan-idjoe" (jong, groene klapper), welks water de duivels als drank dienen moet. De „kembang-telon" — een uit drie soorten bestaande hoeveelheid bloemen — en de „borèh" — een soort van geelkleurige „bedak" — vooral mogen bij de „sadjèn" niet vergeten worden.

Men stuurt gewoonlijk iemand om de sadjèn op de bestemde plaats te zetten, onder de volgende toespraak tot de satans:

„'mBah! koela dipoen kèngkèn ingkang wajah poen (naam) ingkang kaleres (soort van het feest), njahosi dahar dateng pandjenengan. Pandjenengan moegi kersa nampi. Déné manawi wonten kiranging petoek lan inkang dados kakarsanan pandjenengan, moegi pandjenengan sampoen kirang njamodra pangaksamanipoen dateng ingkang wajah waoe, déné pijambakipoen kirang waris pamangoening tjatjahosan waoe.

Panoewoenipoen ingkang wajah dateng pandjenengan, moegi pijambakipoen sabrajat pinaringan wiloedjeng sapitoeroetipoen.

In het Nederlandsch luidt deze toespraak ongeveer als volgt:

„Grootvader! ik ben hier door uw kleinzoon (naam), bij wien de (soort van het feest) op handen is, gestuurd, om u een maal te doen geworden, met het verzoek het te willen ontvangen. Mocht het soms niet volkomen aan uw smaak beantwoorden, vergeve hem dan zijn onkunde voor het rangschikken van het maal. Zijn verzoek aan U is om uw zegen, dat hij en de zijnen gezond enz. blijven".

SAPOEDJAGAD.

De bewoners van zuid-Kedoe — wellicht ook die van andere streken — houden nog het gebruik in eere om bij pasgeborenen een sapoedjagad" te plaatsen lett. een bezem om de wereld schoon te vegen), die er meer als een versiering dan als iets heiligs uit ziet.

Om dien „sapoedjagad" te krijgen neemt men een ‚sapoe-règèl" — een bezem, bestaande uit een bos vezels van het klapperblad — en wringt die soort van een bezem zóó, dat hij den vorm krijgt van een waterstraal en op zijn boven- einde kan staan. In zijn benedeneinde, dat nu juist de kroon van den „sapoedjagad" vormt, steekt men lomboks-kedoenggong (zooals de groote lomboks in zuid-Kedoe bekend heeten), brambang (roode uien) en kegelvormig gesneden koenirs, zoodat de bezem denken doet aan een bos pieken. (In vroegere jaren gebruikten de Javanen zoowel de pieken als de krissen als oorlogswapens. „Sapoedjagad" heeft dus zijn naam te danken aan het feit, dat de Javanen toen elkaar met „pieken" beöorloogden, alsof zij „de wereld", met die handeling, „van vijanden trachtten schoon te vegen).

Men zet dien „sapoedjagad" dan aan den voetkant van het kind naast diens slaapplaats op den grond. Daarbij, bij de voeten van het kind, legt men nog een vrij grooten spiegel en een kris of bij gebrek hiervan een „wedoeng" (korte sabel).

Dit heilig gebruik dateert m.i. van het beging van de „djaman-madio" (middel-eeuwen), hetgeen uit het volgende, een fragment uit de Javaansche lakon „Parikesit" blijkt.

„Nadat Radèn Aswatama, zoon van Pandita (heilige) Doerna, die gedurende den Bratajoeda, na den dood van zijn koning, Praboe Soejoedana, het slagveld verlaten heeft, om de gelegenheid af te wachten,

waarin hij in staat zal zijn, den dood van zijn koning, van zijn vader en van zijn millioenen wapenbroeders op de Pendawa te wreken, jaren in de bosschen gezworven heeft, verschijnt daar, op het moment, dat hij onder een grooten boom in den gebede is, een nimf, die niemand anders is dan zijn moeder, zijn eigen moeder, Dèwi-Wiloetama, voor hem. Een goddelijke ingeving heeft haar bewogen, om haar zoon, dien zij, omdat zij in de „Kahiangan" — plaats der Dewa's — verblijf houdt, haast nooit bij zich heeft gehad, te ontmoeten. Zij zoekt hem en vindt hem, daar onder den boom.

Bij den eersten oogopslag begrijpt zij, wat het bedrukt gezicht van haar zoon te beteekenen heeft. Zij omhelst hem onder een hartroerend geschrei, en overstelpt hem met haar warme kussen, en besprenkelt zijn treurig gezicht met haar tranen, dat langzamerhand opklaart.

De droefheid, die reeds lang in Radèn Aswatama gewoond heeft maakt plaats voor de blijdschap, die hem, bij het zien van zijn moeder, bevangt.

Hij heet haar welkom en ontdoet zich van haar omhelzing. Wiloetama vraagt hem naar de reden van zijn droefheid en hij vertelt haar alles. Deze troost hem en maakt hem bekend, dat zij met zijn plan accoord gaat. Dan vertelt zij hem, dat in de kraton Koembina een kind geboren is, dat waarschijnlijk, in verband met het feit, dat in Abimanjoe, den vader van Parikesit — zoo heet het pasgeboren kind — de Wahjoe-widajat [2]) woont, waardoor hij de stamvader van de koningen op Java zal moeten worden, de opvolger van Soejoedana zal zijn. Dewi Wiloetama zegt Raden Asmatama het kind eerst te vermoorden, waarna hij de Pendawa [2]), die ook daar te vinden zijn, mag aanvallen. Raden Aswatama antwoordt, dat dat onmogelijk is, daar hij geen wapen meer heeft, of hij zal bij het gevecht het onderspit moeten delven. Dan geeft zijn moeder hem een pijl, genaamd Tjoendamanik, die zij van haar echtgenoot gekregen heeft, waarmede hij zich kan wapenen. Verder laat zij hem met de heilige Tjoendamanik in den grond steken, waardoor een gang ontstaat, die, volgens haar, in de kraton Koembina, bij de slaapplaats van Parikesit uitmondt. Door die onderaardsche gang heen kan hij zijn doel ongehinderd bereiken. Dèwi Wiloetama zal hem vergezellen en de tunnel verlichten, edoch hij moet haar eerst beloven, dat hij gedurende den tocht niet omkijken zal om haar te zien. Nadat hij de belofte gedaan heeft, neemt de onderaardsche reis een aanvang.

Dèwi Wiloetama ontbloot haar borst, waardoor een helder licht ontstaat, dat de tunnel vervult.

In de eerste uren gaat de reis goed, maar de lakon wil, dat Radèn Aswatama, als hij de kraton bijna bereikt heeft, door nieuwsgierigheid om de bron van het licht te zien, zijn belofte vergeet en omkijkt, zoodat hij de ontbloote borst van zijn moeder in het oog krijgt. Deze gevoelt zich door zijn nieuwsgierigheid zoo beleedigd, dat zij hem, een paar uren voordien nog haar geliefden zoon, vervloekt en verlaat. Zij wil hebben, dat haar zoon in de kraton den dood vindt.

Radèn Aswatama moet zijn weg nu alleen vervolgen.

In de kraton Koembina gekomen vindt hij de bewoners in rustigen slaap. Zachtjes gaat hij met de heilige Tjoendamanik in de hand, gereed voor een aanval of verdediging, Parikesit naderen, die echter door zijn nadering wakker wordt. Bij het zien van Radèn Aswatama's beeld in de spiegel, die voor hem aan den wand hangt is Parikesit, denkende dat iemand met hem komt stoeien, zóó blij, dat hij, gelijk kleine kinderen dat plegen te doen, begint te spartelen, en zoo heel toevallig tegen den knop van Kalanadah, een kris, die ontbloot naast hem ligt, schopt, Radèn Arwatama krijgt de kris in de borst en stort zielloos ter aarde neer ....

De geächte lezers en lezeressen zullen misschien zeggen, dat de geschiedenis van „Sapoedjagad" in bovenstaand fragment niet staat, doch met het oog op den tijd, waarin

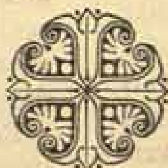
2) Wahjoe-widajat is m.i. een verbastering van Arabische woorden: „Wahjoe hidajat", die = „de zegen van Allah" beteekenen. „Wahjoe-widajat" uit zich in den persoon van „Abi-manjoe, een naam, die waarschijnlijk ook een ontaarding is van Arabische woorden: „Abi-manja" of-joe-(—choir"), die: „ de vader van een redelijk wezen" beteekenen. Dit beteekent m.i., dat, redelijke menschen met den zegen van de Godheid souvereinen kunnen worden. Zoo zijn de nakomelingen van Abimanjoe ook koningen van Java geworden.

de dood van Radèn Aswatama plaats vond, na den grooten krijg Bratajoeda, durf ik antwoorden, dat „de bos pieken" (sapoedjagad) ook bij de slaapplaats van Parikesit, zooals de schedelooze Kalanadah, ter zijner bewaking gestaan heeft en dat die, thans slechts nagebootst, de oorsprong is van het vermelde, tot nog toe door de meeste Javanen geheiligde gebruik. Hierbij durf ik zelfs nog beweren, dat bij „de bos pieken" nog een zonnescherm, Pajoeng-Garoeda-Rama (Toenggoel naga), behoord heeft, daar bij den „Sapoedjagad" soms ook een nagemaakte pajong, van gewoon papier, te constateeren is.

Dat ik bovenverhaalde gebruiken als onuitwischbare sporen „uit den voor Moh. tijd" beschouw spruit voort uit het feit, dat de leiders van Islamitische vereenigingen — zooals Mochammadiah te Djocja e.m.a. — pogingen hebben aangewend, om door predikatie, het geven van „keba", „njoertanah" enz., dat in strijd is met de leer van den Islam, niet meer te doen plaats vinden, welke pogingen echter steeds vruchteloos gebleven zijn.

Die gebruiken zijn te diep in de harten van het volk geworteld, dat het verre van gemakkelijk is, om de menschen er van af te brengen.

Zij weten wel, dat „zich te verzetten tegen de leer van den Islam", die zij aangenomen hebben, zondigen is en daarom geven zij aan die offerfeesten een Moh. naam waarmee zij zich tegen de predikatie daartegen kunnen wapenen. Die naam is: „sodakoh", die in: „sedekah" ontaard is. Letterlijk gebruikt beteekent dat Arabische woord: „iets ten geschenke geven", terwijl de figuurlijke beteekenis: „iets aan Allah ta'ala wijden" is. In de al-Koer'an staat geschreven, dat, wie veel „sodakoh" geeft, de Firdausäldjinan (paradijs) in het eeuwige ter vergoeding krijgen zal.

Het Wajang-Feestspel te Jogjakarta

Het ware ongepast, een bespreking van de vierdaagsche wajang-wong-vertooning, vóór in September, bij gelegenheid van de Jubileumfeesten, te Jogjakarta gehouden, anders dan met een dankbetuiging aan den gastheer te beginnen, aan Sultan Hamengkoe Boewana den Achtsten.

Te meer, omdat de dank in dit geval allerminst een ledige plichtpleging behoeft te zijn.

Immers, niet slechts betaamt het, met erkentelijkheid te gewagen van de waarlijk vorstelijke en hoofsche gulheid en keurigheid, die het feestelijk onthaal onderscheidden.

Want daarenboven, en bovenal, is te waardeeren het scherpe inzicht van Zijne Hoogheid, die de kans, de gelegenheid van het Jubileum, gebruikte, om, nog juist bijtijds, een goede Jogjasche traditie te redden.

Naar men weet, werden er daar in den Kraton, alle tien jaren zulke groote wajangfeesten gehouden. Maar het laatste, vorige, had zich nu al een verrel-eeuw geleden afgespeeld.

Zoo zou dus, bij veel langer wachten, wel een historische reconstructie mogelijk geweest zijn, maar de draad der onmiddellijke herinneringen ware verbroken en verloren geraakt; de traditie ware te loor gegaan.

Zelfs indien er dus in de wajang-wong-vertooning, gelijk zij zich ditmaal ontrolde, niet zóó veel mooi en edel was geweest, als inderdaad geviel, zelfs dan nog had ze, — belangrijke verdienste! — de schoone mogelijkheden der toekomst opengehouden.

En het is te wenschen, dat deze mogelijkheden tenvolle benut worden, en over tien jaar een nieuw wajangfeestspel, bewarende al het voortreffelijks, en vermijdende sommige, niet onvoorwaardelijk te prijzen, eigenaardigheden, aan het nu vertoonde eigen, getuige van het voortbestaan, maar ook van een snelle regeneratie der oude Javaansche cultuur, en van de krachtige werkzaamheid der Javaansche vorsten om deze te bevorderen.

Wanneer we nu, enkele weken nà dat groote wajang-wong-spel, aan de oogen van ons geheugen die dagenlange vertooning opnieuw laten voorbijgaan, — wat is het dat we dan het duidelijkst weerzien?

Dat zijn dan allereerst zekere groepeeringen van de spelers-en-dansers, rustende, of bewegende: sterrebeelden, dan wel planetaire stelsels.

Daar waren, prachtig, de ontmoetingen, samenspraak, van den prinselijken gezant met den troonenden vorst.

De afgezant, zetelend voor 's vorsten aangezicht; achter zich de drie rijen zijner sila-zittende volgelingen, die de ruimte in lange banen, balken verdeelen, ieder rhythmisch geleed, als tusschen de zuilenstoeten der schepen eener middeleeuwsche kathedraal. De compactere groep van vorst-en-gevolg, daartegenover, als het zich-verdichten der kerkarchitectuur tot het koor.

Daar waren de tooneelen in de vorstelijke kemanade: Koning Kresna in statig-vertrouwelijke samenspraak met de groep van zijn drietal gemalinnen, zuster, tweetal dochters.

Wat een móóie ordening, en die houdingen!, dachten we, dat den eersten ochtend ziende. — Wie kunnen nog méér zoo mooi zitten?

Maar wij Westerlingen zijn volkomen ontwend, dat de realiteit van een groep van menschengedaanten ons plastische schoonheid te genieten geeft.

Zoodat deze gestalten, tegelijk soepel en strak, als ivoor, ons deden denken aan schoone dieren. En dan nog niet in de werkelijkheid, doch aan de prachtige dingen die een beeldhouwer daarvan kan maken.

Dan de oogenblikken, dat de lange rechte rijen van zittenden aan boomenreeksen her-

innerden, of aan een perspectief van louter rijzige torens.

Dan de momenten, dat een drierijige stoet optrok, wijdsch zwaaiend, zwiepend van beweging. Twee der rijen met de spelers zwierend, hellend naar links; de derde naar rechts. En dan dadelijk daarna allen in den omgekeerden zin. Dat ze hooge zeilende schepen leken, rollende op een hooge deining.

Dan de schoone, geordende warreling, wanneer een processie, optocht, zich omstulpt, tusschen haar eigen rijen door terugkeert, als de lijnen van wielend water.

De amoureuze solo- en duo-dansen: De klana-, maar vooral de wederzijdsche verlokkings-dans. Het ontwijkende wegcirkelen-met-kleine-passen van de minnares. En de minnaar haar na, als was hij een fasantenhaan, met gespreiden vleugel en pronkig slependen staart. Doch meestal hij langzaam wijd-schrijdend, recht voor zich uit en op haar toe; met de bewegingsexpressie van een bewusteloos noodlot, dat over haar komt, maar haar zelfs niet ziet, niet aanziet. — En zij, die aldoor te-rug-deinst. Maar telkens weer, door zijn fascinatie getrokken, hem nadert. Tot haar gelaat, dat zij schijnt aan te bieden als was het een bloem, vlak bij hem is. En dan, toch nog, ontvlucht het hem, — verschuift het zijdelings, drie keer: links-rechts-links vóór langs het zijne heen, dat die beweging volgt. Dan nog-weer-eens, wijkt ze deinzend, als ontzweefde zij hem.

Tot, ten-langen-leste, zij niet langer weerstaan kan aan hem en aan zich-zelve, en ze zich geeft gewonnen.

Men ziet wat het is, dat we prijzen: In het verliefde dansspel een schoon styleerende verwerkelijking, projectie tot fraaie bewegingsornamentiek, (die des toeschouwers oogen bekoort, maar vooral ook op zijn eigen gevoeligheid voor bewegingssensaties inwerkt), van zeer zuivere, immers zeer intuïtieve, psychologische observatie.

Maar in de andere opgesomde dingen, prezen we eigenlijk z i n n e l i j k e s c h o o n h e d e n, (hetzij visueele, hetzij plastische, hetzij die tot het bewegingszintuig spreken), z o n d e r m é é r.

Was dat een toeval? Geschiedde het ten onrechte? Of werkelijk terecht?

Doch wij willen doorgaan met het aspect, de visueele en verwante elementen der vertooning.

Dan was daar, als bestanddeel dat we n i e t prijzen mogen, het gedierte des velds en het gevogelte des hemels, zooals dat aan het wajangspel meewerkte.

De naam van den eigenlijken regisseur, voorbereider der vertooning, was niet bekend gemaakt. Dat zal evenmin Javaansche zede zijn, als het vermelden van dien der spelende personen. En misschien waren er nog andere goede redenen.

Maar indien het gerucht geen verkéérden naam heeft genoemd als dien van den regisseur, en tevens ontwerper der gedierten, dan kennen we hem van vroeger als iemand, niet slechts in-het-algemeen met artistieke, maar wel-degelijk speciaal ook plastische gaven. Zoo staat van hem een kleine Ganesa voor onzen geest in zeer goeden stijl; oude tradities navolgende, en toch eigen van opvatting. (Daarnaast veel-minder werk, dat voddige Westersche, naturalistische plastiek tot misleidend voorbeeld gekozen had).

Maar wanneer de dieren van deze ruimtewajang, op sommige elementen na, waarvoor goede traditioneele exempels niet mankeerden, — de koppen der Garoeda's en dergelijke, — zulk een naief naturalisme toonden, dan had aan d e z e aesthetische dwaling der huidige Javanen, het Westen nu eens bij uitzondering géén schuld vermoedelijk.

Over het dier in de Javaansche kunst, ware een afzonderlijke, en uitvoerige studie te schrijven.

Wat ze ook in haar mooie fabeldierages, haar Garoeda's, Naga's, Kala's, Ganesa's, haar gewonere, natuurlijkere Nandi's en in de vaak zeer fijn gevoelde, reëele dierfiguren op de reliëfs heeft voortgebracht, r e l a t i e f schijnen de dieren in die kunst toch een tamelijk zwak element.

Speciaal ook die in de wajang-koelit plegen zeer veel slapper gezien te zijn, dan de menschfiguren.

Die welke den goenoengan-boom bevolken, overigens soms beter dan de aparte, los-gesnedene.

Ook zijn, — vergissen we ons niet, — bijvoorbeeld de metalen dieren, die onder de poesaka's der Vorstenlandsche Hoven voorkomen, geen zeer goede plastiek.

Toch, zelfs als men nalaat te denken aan de dierornamentiek, zooals die b.v. in Dajaksch vlechtwerk, of, (geheel anders), op de weefsels uit meer Oostelijke streken van den archipel voorkomt, en ook maar niet zoo maar wil gaan beweren, dat het de invloed der Hindoes moet zijn, die in den Javaan het Indonesische vermogen tot het creëeren van schoon-abstracte dierverbeeldingen gedood heeft, en overweegt, dat bijvoorbeeld in de Javaansche batikpatronen de curieuze transposities van diervormen niet ontbreken, dan is er in de neiging naar een machteloos, en tot niets leidend naturalisme, dat de huidige Javanen beheerscht en bedriegt, zoodra ze op hun tooneelen dieren willen laten ageeren, iets wonderlijks.

Ook in het Soendasche spel van den Loetoeng Kasaroeng rumoerde indertijd zoo'n onmogelijke banteng rond, ondanks alle pogingen door welmeenende Westerlingen gewaagd om dat dier te elimineeren, of liever te transformeeren.

Het exempel hoe men dan wel dieren fantastisch vervormd kan laten optreden, is op Java zelf te vinden, in de Barongan's; men kan er bijvoorbeeld in de Soendalanden, maar, we meenen, evengoed in het Javaansche land, aantreffen met irreëele doch zeer expressieve leeuw-maskers, en lichamen van slap, geraamteloos doek of willekeurige dierveIlen, (een tijger in Bandoeng gezien b.v. met geitenvel). De Chineezen kennen er dergelijke; en ook op Bali komen, meenen we, verwante monsters voor. Met zulke, opzettelijk ver van de ordinaire werkelijkheid afwijkende constructies, — een illusie van realiteit is immers op de thans beproefde wijze toch niet te benaderen, — ware de afwisseling, die men zich van in de menschenwajang meewerkende dierfiguren blijkt te beloven, bereikbaar zonder de voortdurende kans op een niet- gewenschten, en dus storenden lach.

Een andere mogelijkheid ware nog, wajang-wong-spelers te laten ageeren in hun gewone, d.w.z. mensch- of reus-verbeeldende gedaante, maar met een gestyleerd karakteristieke dieren-maskerkop.

De „Indische Gids" gaf onlangs een figuur weer uit een Balisch geneeskundig handschrift, die den „Sang Karbau Koeping" afbeelde, met een grof menschenlichaam en een fantastisch-demonischen karbauwenkop.

Maar ook in den Javaanschen schimmenwajang moeten zulke gedaanten niet ontbreken. Tenminste noemt men ons den reus Mahesasoera als juist op de zelfde wijze samengesteld.

Misschien is ook de blauwe reus met den makara-kop, Detija Tatakini, wel authentiek.

Allerwaarschijnlijkst moderne willekeur, (om zoo te zeggen „tjarangan" in de teekening), beduiden de figuurtjes, voortgevloeid uit een bron, die we niet noemen zullen, omdat er zonder nadere controle geenerlei autoriteit aan toekomt.

Deze heeft onder de strijdbare apen, die den naam „Kapi" voeren, er een aantal, wel met de generale kenteekenen van de wajangapen, maar met daarenboven kenmerkende eigenaardigheden van andere dieren.

Een „Kapi Sempati" bijvoorbeeld met vogelsneb en vleugels. Verder (o.a.?) nog apengedaanten met karbauwen-, of met rams (?) -kenmerken; met verschillend gevormde horens n.l. Of ook met een leeuwensnoet en leeuwenkleur.

Voorts nog een figuur „Joejoe Kingking", met de traditioneele wajang-apengedaante, (staart!) maar met het hoofd vervangen door een krabbe, en de handen als scharen.

Javaansche noch Hollandsche wajangkenners konden ons nader over een-en-ander inlichten. — Hoewel we hier dus met traditielooze renovaties zullen te doen hebben, is het psychische procédé, dat ze voortbracht oud en bekend genoeg van droomen en andere uitingen der menschelijke phantasie.

Namelijk het condenseeren, verdichten van ongelijksoortige kenmerken tot een hybridische figuur, (chimaera). Of het herhalen, verdubbelen van een verbeeldingswerking. Hier: eerst menschelijke personages, koningen, helden, getransponeerd in apen. En daarna die aap-menschen in tweede instantie tot een vogel, een leeuw of anderszins gemaakt.

Hoe dit echter zij, half dierlijk half menschelijke gedaanten zullen in de wajangorang wel gereserveerd moeten blijven voor de figuren, door de traditie als dier-menschen gekenmerkt.

Terwijl voor de werkelijke dieren van de schimmenwajang, in den wajang-wong dan barongans zouden kunnen dienen.

Wat valt er nog meer op te merken, áán te merken?

O ja: De uiterst zwakke poppen, (béélden kon men ze waarlijk niet meer noemen), van de dorpel-bewakende reuzen voor de poort van Kresna's paleis. Niet-waar?, de vaak voortreffelijke oude steenen deurwachters, Raksasa's, en vooral ook de hallucinair-prachtige omlijning der reuzen in de schimmenwajang, hadden deze slappe krachtloosheden automatisch moeten onmogelijk maken!

Verder? — Verder was er niet zoo heel veel meer. Tenminste niet in het uiterlijke, in de visueele verwerkelijking. Ongetwijfeld zullen sommige dingen, in de aankleeding der personen bijvoorbeeld, door de Javanen, wanneer ze aan het doel-bewuste zuiveren hunner kunst, aan het stelselmatig wegwerken van binnengedrongen vreemde en léélijke onzuiverheden, aan de periode van opzettelijk purisme toe zijn, die ze toch zullen moeten doormaken, (en waaraan hun bouwkunst, met name die hunner paleizen, allereerst behoefte heeft), anders worden opgelost dan nu. Zoo bijvoorbeeld kunnen de fluweelen keurzen, gelijk de wajang-vrouwenfiguren, maar ook de serimpi- en de bedaja-danseressen ze plegen te dragen, wel al tamelijk oud zijn, maar zijn ze vooral vaak héél léélijk. De gewone hofdracht der vrouwen, met de hooggebonden borstdoek, gelijk ook de heldinnen van de wajang-koelit die, (in een bepaalden variant), vertoonen, is zeer veel nobeler.

Ook in de kleedij der kluizenaarsgroepen scheen, ondanks de voorbeelden van priesterlijke figuren in den leeren wajang en op de reliëfs, niet alles zoo geslaagd als wenschelijk was.

Zoo ver de kritiek.

Dankbaar te prijzen ware er oneindig veel meer.

We trachtten dat hooger al menige schoone configuratie, constellatie der wajangspelers te doen.

We zouden dat nu kunnen beproeven met vele, met de meeste der spelers individueel.

Maar, ten-eerste, ware dat min-juist, daar het geen Javaansche adat is, de namen der spelers door een programma, of op andere wijze openlijk bekend te maken. En terecht! Omdat immers de schoonheid van zulk een wajangspel toekomt aan den totalen, gemeenschappelijken stijl. En de individueele speler uitmuntender is, naarmate hij daar vollediger in opgaat.

Wat nu, ten-tweede, het karakter betreft van den Jogjaschen wajangstijl, zijn felheid, die scherp gelijk een bliksem kan wezen, zijn, soms bijna hakige, hoekigheid, — perslot is het een vraag van toevallige voorkeur, of men dezen verkiest boven den meer languissanten, den sierlijk ronderen Soloschen stijl.

Zooals het ook van den persoonlijken smaak afhangt, of men liever ziet, gelijk hier bij deze gelegenheid, de vrouwenfiguren door knapen gespeeld, (waar ze een eigenaardige, kuische onzinnelijkheid van kunnen krijgen); — of het andere uiterste, dat der Mangkoenegarasche langen-drija, met de vervulling van alle mannelijke heldenpartijen door danseressen, (hetgeen het geheel al wel zéér week maakt).

J. S. en A. BRANDTS BUYS-VAN ZIJP.

Bij de firma G. Kolff te Weltevreden verscheen een tekstboekje van de boven bedoelde opvoering, dat — inzonderheid met het oog op de uitvoerige Inleiding en de daarin opgenomen dertig afbeeldingen van wajangfiguren en -tafereelen — van belang is voor ieder, die zich van deze Javaansche kunstuiting op de hoogte wil stellen, ook al woonde hij de uitvoering te Jogja niet bij. (Prijs ƒ 1.75 per exemplaar). Aan de welwillendheid van de firma Kolff danken wij de hierbij gevoegde reproductie van twee der platen uit dit werkje.

Red.

Gevecht van den vogelvorst Garoeda Jeksa en Gatoetkatja.

Begawan Majangkara (een witte aap), aangevallen door Bambang Djaja Sampoerna.

ITGAVE VAN G. KOLFF & Co., BATAVIA.

De lakons
Djaja Semadi en Sri Soewela.

Hieronder moge het een-en-ander opgemerkt worden, naar aanleiding van de lakons, wajangdrama's, onlangs te Jogja bij de feesten vertoond.

Men versta mij wel.

Ik bedoel niet, critiek te oefenen op deze keuze, daar een bezwaar van te maken jegens den Hoogen Gastheer, of tegen wien anders ook.

Want wel-is-waar had men oude, klassieke lakons kunnen nemen; maar het is begrijpelijk, en het valt te waardeeren, dat men bij deze gelegenheid iets nieuws, iets ongeziens wilde doen spelen.

Zoo moest men als-vanzelf komen tot het ontwerpen van stukken behoorende tot de groote groep der niet op de klassieke overlevering berustende, doch daar alleen aan een tamelijk zwakken draad van afhangende, lakons tjarangan of sempalan.

Een kenner van het Javaansche tooneel zegt me, dat er zonder veel moeite naast de twee stukken in kwestie, honderd andere met dergelijken inhoud en van een zelfde gehalte, kunnen gesteld worden.

Ze zijn m.a.w. typisch voor de inventie, en voor den smaak van de huidige Javanen.

Tegenover de classieke tradities van het Javaansche tooneel vertegenwoordigen ze dus de tegenwoordige modieuze conventies.

Het aantal psychologische en daadwerkelijke motieven, waardoor die heele moderne dramatische literatuur der Javanen bewogen wordt, is niet groot. De verschillen tusschen de stukken schijnen vooral te bestaan uit, betrekkelijk ongecompliceerde, variaties der rangschikking en combinatie dier motieven, — in het toeschrijven der zelfde, of nauwelijks afwijkende avonturen en emotioneele ervaringen, nu-eens aan deze, dan aan gene persoon.

Zoo zal men hieronder in de lakon Sri Soewela het motief der als man, als vorst en als held, vermomde en ageerende heldhaftige vrouw vinden.

Dit motief is elementair genoeg om herhaaldelijk en op verschillende plaatsen uit het mechanisme, uit de geaardheid zelve van de menschelijke geest, als resultante te zijn voortgekomen. Maar toch twijfel ik niet, of de kenners der Javaansche literatuur zullen gemakkelijk kunnen aanwijzen, welk van de bronstroomen dier letterkunde het prototype der bedoelde figuur hier heeft aangespoeld.

Doch nu vind ik in een lijst met korte inhoudsopgaven van Javaansche stukken, dat in andere lakons dat zelfde (amazone-) avontuur verhaalt blijkt te worden en van Srikandi, en ook van Soembadra; toevallig de twee andere vrouwelijke hoofdpersonen in het Jogjasche feestspel.

Dit soort herhalingen schijnt een eigenaardig teeken van uitputting, stagnatie der literatuur, die ze vertoont.

Maar bovendien lijkt dit procédé maar al te zeer geschikt, om de eigenaardige individualiteit der onderscheiden heldinnen, of helden, hun karakter, te nivelleeren, af te slijpen.

Indien de buitenstaander, die niet slechts aan de Javaansche litteratuur in het algemeen, maar speciaal ook aan de traditioneele tooneellitteratuur van dit land een eigenaardige verlamming meent te bespeuren, — indien hij, met alle bescheidenheid en voorzichtigheid, die aan den uitlander passen, een mogelijk middel ter verbetering mocht voorslaan, dan zou het dit zijn:

In de klassieke letterkunde der Hindoes, die immers de hoofdbron is voor de gegevens van het Javaansche tooneel nieuwe onderwerpen te zoeken, geschikt om te worden gedramatiseerd binnen het overgeleverde, (en prachtige!) schema van de Javaansche lakon.

Maar ik kom nu tot het vierdaagsche Jogjasche wajangspel, waarin ik een te zeer

overwegen van uiterlijke, zinnelijke schoonheden zou willen wraken.

Anders-gezegd een tekort aan dat, wat men dan wel den „inhoud" van een kunstwerk pleegt te noemen.

Eigenlijk is het à-contre-coeur, dat ik dit opmerk, het gaat een weinig tegen mijn gemoed in.

Want weliswaar schijnt het een thans verouderd geloof te zijn, meer-eigenaardig thuishoorend in de afgeloopen z.g. Nieuwe-Gids-periode; maar au-fond ben ik nog altijd overtuigd, dat er géén wezenlijk verschil, geen wezenlijke tegenstelling bestaat tusschen vorm en inhoud van een kunstwerk. Wat Goethe van de natuur zei: Ze hééft bast noch pit; ze is alles in-éénen, — het schijnt me ook te gelden van de kunst.

Maar wààrom gaf het gehéél van het Jogjasche wajang-feestspel dan toch onmiskenbaar de gewaarwording van een zekere ledigheid; van een lóóze vrucht, zonder goeden pit?

En hoe kon dan verder dat geheel, behalve min-of-meer leeg, tegelijkertijd overvol, verward, schijnen?!

Om dit na te gaan, mag ik hier, in niet méér woorden dan noodzakelijk, het vertoonde verhaal, de geschiedenis, reproduceeren.

Tijd der gebeurtenissen: De periode van de gelukkige heerschappij der Pandawa's over het rijk Ngamarta. Centraal tooneel, waarop, of waarrond, de voornaamste tafereelen zich afspelen: Het hof van den naburigen koning Kresna, van Darawati, hun beschermenden bondgenoot.

Oorzaak van de meeste verdere voorvallen:

Ardjoena, (Djanaka), de middelste der Pandawa's, is verdwenen. — Later zal blijken, dat hij en retraite gegaan, leeft als kluizenaar. (Waarom hij dit verkoos te doen, wordt niet duidelijk).

Van zijn gemalinnen heeft de eene, Dewi Soembadra, zich onder de bescherming gesteld van haar broeder, vorst Kresna. De andere, Dewi Srikandi, onder die van haar vader, den heremiet Sidik Watjana.

Ardjoena blijft, ondanks alle nasporingen, onder andere van zijn ouderen broeder Werkodara, verdwenen. En dat blijkbaar lang genoeg, om als verloren geraakt, (verschollen), te gaan gelden.

Tenminste, er wordt van verschillende zijden aandrang op Kresna uitgeoefend, om zijn zuster, (veronderstelde weduwe? van Ardjoena), opnieuw uit te huwelijken.

En dat door vorst Dasa Wisesa, — een gedaante van Dasamoeka, vertegenwoordiger van de slechte partij uit het Ramayana.

En door vorst Djakapitana, — hoofd der Korawa's, de partijgangers van het kwade uit het Mahabharata.

Inmiddels heeft Srikandi haar zoon, Irawan, uitgezonden, om zijn vader Ardjoena te zoeken. Hij vindt dien, maar zonder hem in zijn kluizenaarsvermomming te herkennen.— Daarna trekt Srikandi zelf uit om Irawan, en Ardjoena, op te sporen. Den laatste aantreffende, herkent zij hem aanvankelijk evenmin; maar, door hem verheugd ontvangen, wordt ze met hem hereenigd.

Intusschen vernomen hebbende van den wedkamp, door Kresna uitgeschreven om Soembadra's hand, doet hij zich voorts zelf als pretendent aanmelden, zonder evenwel te zeggen, wie hij is. En zoo keert hij weer, bijtijds genoeg om zijn deel te nemen aan den strijd, die zich ontwikkelt tegen de legers en bondgenooten van Dasa Wisesa en van Djakapitana. Eerstgenoemde verslaat hij zelfs eigenhandig, zoodoende zijn veelomworven gemalin Soembadra herwinnend.

Overigens wordt die oorlog grootendeels uitgevochten door verschillende van zijn zoons, door enkele van zijn neven, — zoons van Wrekodara, — en vooral ook door laatstgenoemde zelf.

Ondertusschen, tusschen al deze bedrijven door, is Wrekodara ook al in perikelen geraakt, die eveneens van amoureuzen, en zelfs van matrimonalen, aard blijken. Indertijd zijn de Pandawa's namelijk, der Korawa's listige lagen ontvluchtende, afgedaald naar het onderaardsche, hebben daar toeverlaat gevonden bij vorst Antaboga. Werkodara vond er zelfs in 's vorsten dochter, de slangenprinses Pertalawati, een gemalin.

Maar dat is lang geleden; en het schijnt, dat hij haar niet slechts verlaten heeft, doch dit op listige, heimelijke wijze deed. Tenminste hooren we hun zoon, Raden Antaredja, de klassieke sprookjesvraag stellen; naar

den naam van zijn onbekenden vader namelijk.

Dit wordt de aanleiding, dat zij besluit, hem, Wrekodara, te gaan zoeken, samen met haar zoon.

Het lijkt heel begrijpelijk, dat de gevoelens der trouwe Pertalawati jegens haar, nog altijd brandend beminden, snoodaard van echtgenoot, toch niet onvermengd zijn. In ieder geval is ze niet vanzins, bij hem aan te komen als smekelinge om maar weer te worden geaccepteerd. Ze besluit, hem tot liefde te dwingen; zij rust een leger uit om hem te veroveren, dat zijzelf, als man vermomd, aanvoert.

Maar (ik weet waarlijk geen andere veronderstelling te opperen, die de situatie verklaren kan!), in het malende conflict harer strijdige gevoelens, is ze zelf eenigszins haar psychischen kluts kwijt geraakt. Niet alleen is ze in haar liefdesverlangen zóó-ver weg, dat ze, — juist als tevoren vorst Dasa Wisesa gedaan had, — bij vlagen in boomen of pendapastijlen het object van haar hartstocht meent te herkennen, en door haar gevolg weerhouden moet worden om die te omhelzen. Doch bovendien, zelf genoopt in haar liefdestragedie de ònvrouwelijke, de typisch mannelijke rol van veroveraar-met-geweld op te nemen, zet ze zich in het hoofd, over den goeden Wrekodara, den ruwst-virielen onder de Pendawa's, een bonk, een bang-voor-niemand, een bulderaar–met–het–edele-hart, nooit meer anders te spreken, dan als betroffen haar woorden.... eene vrouw!

Zoo krijgt de goeiert een huwelijksaanzoek van den pseudo „Vorst Sri Soewela" aan het adres van de „prinses van Djodipati, Mas Ajoe (dat is „Vrouwe") Wrekodara". Men begrijpt de woede van onzen mannetjes-held, en het, al dan niet verholen, vermaak zijner omgeving, dat juist hem deze zotte vergissing, deze hoon, of wat het dan zijn mag, waar overigens niemand het juiste van begrijpt, moet treffen!

Maar kan men bij dit wonderlijke „aanzoek" nog denken aan een welbewuste, opzettelijke smaad, (waarvan de bedoeling overigens niet duidelijk wordt, — indien de tekst een verklaring bevatte, dan zou de heer Kats die wel in het programma vermeld hebben, — ook past de symbolische wenk: „Jij een man??!!; ik heb anders van je mannelijke standvastigheid en trouw niet veel gemerkt," — eerder in onze Westersche opvattingen dan in de Oostersche), wanneer echter Pertalawati, „Vorst Sri Soewela," ook tegen haar eigen gevolg het aldoor heeft over „zijn" liefde tot „prinses" Wrekodara, dan voelt men zich in een lichtelijk gemoedskranke, ietwat verdraaide, sfeer.

Ik weet niet, welke literaire tradities hier wellicht te respecteeren waren, die tot deze perversie noopten. — De àårdige verwikkelingen, die uit Pertalawati's vermomming, en uit Wrekodara's onbekendheid met haar kunne en identiteit voortkomen, maakten deze draai volstrekt niet werkelijk noodig.

Hij had toch wel, wanneer hij eindelijk met haar slaags geraakt is, stierig verbluft en gebrekkig van doorzicht, haar pogingen tot aanhaligheid met stooten en stompen terugbetaald, en zich door den scherper zienden ironischen Kresna wéér tot den aanval laten dringen; om eindelijk — hoe laat! —, in den neergeworpen vijand zijn weenende vrouw te herkennen!

En het beminlijke effect, de ontspanning voor den toeschouwer, die na de drie dagen van ernstig bedoelden strijd, op dezen vierden dag al van het begin af aan wéét, dat het met dezen oorlog zoo'n gevaarlijken vaart niet kan loopen, had dat lichtelijk verkéérde accent in de psyche dezer vrouw niet van noode.

Maar had de toeschouwer eigenlijk zoo'n behoefte aan ontspanning? Was er reden tot de veronderstelling, dat hij door het voorafgaande scherp gespannen, ja overspannen, geraakt was?

„Dat was ook de bedoeling niet", zal de lezer misschien zeggen. – Maar ik heb werkelijk niet gedacht aan Westersche eischen, betreffende den dramatischen opzet, het spinnen, het spannen, het knoopen, het ontwarren of met geweld breken der draden.

Dat het wajangdrama deze eischen, (vermoedelijk ook al weer een Grieksch legaat), niet kent, de rustige tijdeloosheid zijner ontwikkeling, die iets van eeuwigheid in zich heeft, en, mij tenminste, daarom nóóit lang valt, — het is juist een mijner grootste genietingen erbij.

Ook houd ik de oeconomie, de architectuur van zoo'n wajang-dag of -nacht voor bewonderenswaardig.

Ze is voor den, weinig van den tekst begrijpende, in den wajang-wong beter te overzien dan in den wajang-koelit. Van de rustige massa's, groepen, het feestelijke samenzitten der besprekingen aan het begin, tot die aan het einde, welft zich elastisch het geheel. Tusschen de telkens fellere verheffingen der successieve, traditioneele perioden van oorlog, zijn de onderscheiden verpoozingen, bijvoorbeeld de groote narrenscène omtrent het midden, de liefdesepisoden verderop, van een voortreffelijke uitwerking.

Er gebeurde ook nog wel meer in die eerste, te schraal gevulde dagen, dan het hooger genoemde.

Maar niet alles daarvan had een goeden zin. Daar was bijvoorbeeld de complicatie met Koemadjaja, den Liefdegod. Deze verschijnt den eersten dag van het spel, in de gedaante van den verdwenen en gezochten Ardjoena. — Waarom, het blijkt niet. De welbekende bedoeling, waarmee anders, volgens Westersche, evengoed als volgens Oostersche mythologieën, goddelijke personen aan onbestorven weduwen verschijnen in de gedaante van hun echtgenoot, lijkt hij niet te hebben.

Overigens krijgt hij niet veel kans. Immers, hoewel het alweer niet duidelijk is, of Kresna twijfel voedt betreffende zijn identiteit of oogmerken, wordt deze Ardjoena-Koemadjaja veilig opgeborgen in een kooi, en daar alleen uit te voorschijn gehaald, om een aantal van Ardjoena's vijanden in diens gedaante te verslaan. Nadat hij dat twee dagen lang met de uiterste gewilligheid gedaan heeft, komt het tenslotte tot vechten tusschen hem en den nu werkelijk verschijnenden Ardjoena, waarna hij zich bekend maakt en ten hemel vaart.

Wat de onderscheiden liefdestooneelen en -episodes betreft, ten deele zijn die, au-fond van een uiterste gepermitteerdheid, als voorvallende tusschen echtelieden, al weten ze dat niet altijd zoo heel zeker. (Tweeden dag: Ardjoena-Srikandi. Vierden dag: Wrekodara-Pertalawati). Dan zijn er die, waarin de boozen, om-het-maar-zoo-te-zeggen, met hun eigen kwaad worden gestraft.

Aan Dasa Wisesa, die zoo koppig volhoudt, andermans vrouw te willen trouwen, óók nadat de man zelf terecht is, worden door jonge edelen van de tegenpartij twee vrouwen in de aar, die hij aan een oude weduwe op te kweeken had gegeven, ontroofd, niettegenstaande het, voortreffelijke, snauwblaffen van de oude-tante. (Nu ik deze, uiterst vermakelijke scène vermeld, mag ik tegelijkertijd den buitengewoon goeden Bagong noemen. Met name, omdat eerder dan de Javaansche held eigen opvattingen toonen kan, de wajangnar, ofschoon óók door tradities gebonden, kans heeft een dwaas op eigen gelegenheid te zijn).

Zoo wordt ook van Djakapitana eene gemalin, Banowati, benaderd door Ardjoena, in de, (onzichtbare!), gedaante van de godheid Nganglang Asmara, („Ommegaande Wellust"; — of dit soms een andere naam van Koemadjaja, en de heele scène dus ook in dit opzicht een contraprestatie is, weet ik niet).

En, opdat de beide overige dagen niet zonder lieflijk avontuur zouden blijven, waren daar de schoone kluizenaarsdochters, respectievelijk Dewi Wandan Sekar, en Dewi Koemalawati genaamd, die haar gedroomde minnaars door haar vaders doen opsporen. (De lezer achte haar niet loszinnig. Ik kan me vergissen, maar meen dat een snelle verbintenis als tusschen haar en haar ridders, bij de Hindoes te boek stond als: het gewijde huwelijk der krijgslieden zonder formaliteiten).

Men ziet, de erotische momenten zijn veelvuldig, en fraai, genoeg. Niet ik, die er tegen zou willen opponeeren, of ze zou willen missen. — Veel meer heb ik tegen het gedachteloos hanteeren van een veelbeduidende, symbolische of allegorische figuur, gelijk Koemadjaja.

Vriend van vooropgezette bedoelingen in kunstwerken ben ik persoonlijk allerminst.

Maar bijvoorbeeld iemand in strijd laten komen met zijn alter ego, die de God-van-de-Liefde blijkt te zijn; en daar dan eigenlijk niets mee te bedoelen, — dat schijnt me óók niet goed.

Daaruit lijkt een tekort aan nadenkelijkheid, aan intellectualiteit te spreken, dat een omvangrijk kunstwerk gelijk een groot wajangfeestspel toch is, nooit zal tengoede komen.

Men kan het gebrek, de leegte, in deze Javaansche tetralogie, nog anders zien: beschouwen.

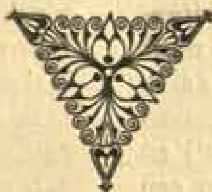
De groote Vlaamsche dichter Van de Woestijne, anoniem, immers in een courantenartikel, maar onbedrieglijk herkenbaar als altijd, kenteekende onlangs de Vlaamsche ziel in twéé woorden:

„Sensualiteit eenerzijds, mysticisme anderdeels: het was de klassieke karakteriseering van ons volk"; — en curieus, zooals dat ook op het karakter van de Javanen, althans van hun literatuur toepasselijk lijkt!

Het sensueele element, het is in de lakons van „Djaja Semadi", (Ardjoena's kluizenaarsnaam), en van „Sri Soewela", (Pertalawati's mannennaam), zoowel in zijn onmiddellijken erotischen, als in zijn gesublimeerden, artistieken vorm, sterk domineerend.

Maar, al trokken we dan van de eene kluizenarij naar de andere, welke positieve beteekenis had het mystiek-religieuze beginsel in deze lakons eigenlijk?

J. S. BRANDTS BUYS.

Uit de Javaansche Cultuurwereld

DE OPRICHTING VAN EEN KUNSTNIJVERHEIDSCHOOL.

In Augustus 1919 werd op een congres te Djocja van den Bond van Nederlandsch-Indische Kunstkringen besloten, om aan de Regeering het verzoek te richten voor de oprichting van een Kunstnijverheidschool te Batavia. De heeren Teillers en Mooijen, van wie het initiatief uitging tot deze oprichting, kregen daarna de toezegging van verschillende groote handelslichamen in Holland voor financieelen steun tot een bedrag van ± honderdduizend gulden.

Door de intusschen ingetreden malaise is van het geheele plan niets gekomen en zijn wij dus geen stap in die richting vooruitgegaan. Misschien is dit wel gelukkig, want volgens mijn bescheiden meening, zou de te Batavia op te richten Kunstnijverheidschool voor Inlandsche onderwijzers („goeroes") en „toekangs" (Inlandsche werklieden) op een duur fiasco zijn uitgeloopen. Het was namelijk de bedoeling, om de toekangs uit verschillende centra van Kunstnijverheid naar Batavia te zenden, om ze aan die school te onderrichten. Zooals ik den Javaan in Midden-Java ken, betwijfel ik 't, of die toekangs genegen zouden zijn om een dergelijken cursus, zoo ver buiten hun eigen milieu, te volgen en mochten er al enkelen zijn, die onder een zekere „printah aloes" (een zachte dwang) zich tot dat doel naar Batavia zouden begeven, dan ben ik er zeker van, dat die menschen geheel ontwricht en dus ongeschikt voor verderen arbeid in hun vroegere omgeving zouden terugkeeren. Bovendien, hoe zou het onderwijs gegeven moeten worden? Deze menschen moet men in hun eigen taal, in hun eigen gedachtensfeer aanspreken en men kan toch niet verwachten, dat die leeraren alle Inlandsche talen kunnen spreken, als Javaansch, Soendaneesch, Madoereesch, de verschillende Maleische dialecten van Sumatra, om dan nog niet eens van de andere eilanden te spreken.

Batavia is geen milieu, waar men eenvoudige menschen uit den Archipel heen kan brengen, want Batavia is geheel niet Oostersch meer, het is een stad als Genua en Marseille voor Europa.

Mijn idee hieromtrent was dan ook gansch anders en wel, dat men Inlanders met een zekeren graad van ontwikkeling er zou onderwijzen en dat deze goeroes geplaatst zouden worden in de centra van Kunstnijverheid.

Ook van zoo'n school te Batavia, voor ontwikkelde Javaansche jongelui, ben ik terug gekomen, omdat zij als proef te kostbaar zal worden, terwijl het groote stadsleven van Batavia op deze jongelieden een funesten invloed zou hebben.

Ik spreek van een proef, omdat velen meenen, dat zoo'n Kunstnijverheidschool niets zal uitwerken en dat die Kunstuiting uit zichzelf moet herleven, en zoo dat niet mogelijk is, dan kan een school daarin ook geen hulp brengen. Men kan lang en breed over dit onderwijs spreken, maar zoo lang er geen proef genomen is, staat het voor en tegen over deze quaestie gelijk. Bovendien, staan de meeste menschen, die tegen zoo'n school zijn, ver van het werkelijke leven van den Inlander af, zij kennen die menschen niet van zoo nabij, als zij die voor zoo'n school ijveren. De tijden zijn er voor ons Indisch Gouvernement niet naar, om spoedig tot die hulp over te kunnen gaan en toch mogen wij deze zaak niet laten rusten, daar er tijd voor noodig is, om alles behoorlijk voor te bereiden. Deze jaren van malaise kunnen benut worden, om de gegevens te verzamelen, hoe zoo'n school ingericht en hoe het onderwijs geregeld moet worden met betrekking tot het doel, dat men wil bereiken.

Mijn idee hieromtrent wil ik gaarne uiten, niet omdat ik meen, dat er geen betere op-

lossingen zouden zijn, integendeel; menschen op onderwijsgebied zullen hier betere inlichtingen kunnen geven, maar mijn doel is slechts, om gedachtenwisseling hierover uit te lokken van personen, die in de Inlandsche Kunstnijverheid belang stellen.

In Djocdja hebben wij een kweekschool voor Inlandsche onderwijzers. Deze jongelieden zijn daar intern en gedurende hun schooltijd kan men eenigszins nagaan, welke personen eventueel geschikt zouden zijn tot het volgen van een op te richten Kunstnijverheidschool. Deze jongelui hebben, als zij het eindexamen gedaan hebben, een zekeren graad van ontwikkeling bereikt en kunnen gemakkelijk in het Hollandsch het onderwijs aan die Kunstnijverheidschool volgen. Ook van de andere dergelijke kweekscholen kunnen de daarvoor in aanmerking komende jongelui naar Djocdja gaan, om die Kunstnijverheidschool te volgen. Op die wijze krijgt men dan „goeroes" op Kunstnijverheidgebied van verschillenden landaard en dat is noodig, want wil men succes hebben, dan moeten de toekangs onderwezen worden in hun eigen landstaal en zoo mogelijk door hun eigen menschen.

De Inlander is bescheiden van aard en ziet tegen een Europeeschen onderwijzer te veel op, om vragen te durven stellen, terwijl een Javaan, als beleefdheidsvorm, altijd „inggih" (ja) zegt, als hij tegenover een meerdere staat en men zeker op de hoogte moet zijn van de Inlandsche taal en adat om te weten, hoe men een vraag moet inkleeden om een juist antwoord te krijgen. Dit geldt waarschijnlijk ook voor de andere Indonesische bevolkingsgroepen.

Zijn deze „goeroes" klaar, dan worden zij geplaatst aan een toekang-school, waar de toekangs gratis 2 à 3 uur daags les kunnen krijgen. Het gebouw voor deze school kan en moet zeer eenvoudig zijn, zoodat deze menschen zich daarin geheel thuis voelen. Die toekangs blijven in hun bedrijf, hun verdienste houdt dus niet op en zoodoende leeren zij hun ambacht beter kennen en de afnemers van dit werk krijgen langzamerhand betere waar. Bovendien kunnen deze goeroes, behalve hun lessen op de toekangschool, nog onderwijs geven in de hoogste klasse van daarvoor in aanmerking komende Inlandsche scholen, waar zij vóór alles de beteekenis moeten uiteen zetten van de eigen Inlandsche Kunstnijverheid in het algemeen, zoo mogelijk gepaard met practisch onderwijs in de eerste beginselen van de in die centra levende Kunstnijverheid. . .

Een goed resultaat verwacht ik ook van deze goeroes, geplaatst aan 's lands gevangenissen, waar zij, met superieure toekangs, als voor batikken, weven, koper- en houtbewerken les moeten geven. Deze goeroes staan dan voorloopig onder contrôle van de Kunstnijverheidschool. Blijkt de proef te slagen, dan komen zij onder een specialen inspecteur te staan. Mocht deze proef echter mislukken, dan is daarmee niet te veel geld voor opleiding gemoeid geweest, terwijl de goeroes evenmin gedupeerd zijn, daar zij direct bij het Inlandsch onderwijs geplaatst kunnen worden.

Ook koos ik Djocdja als plaats voor de op te richten proefschool uit, daar wij in de Vorstenlanden nog het meest hebben overgehouden van de Javaansche cultuur en wij bovendien de groote Kunstbouwwerken zoo vlak bij de hand hebben, waardoor de studie over de oude Kunstgeschiedenis door de bezichtiging van die bouwwerken zeer vergemakkelijkt wordt. Veel valt van deze bouwwerken te leeren uit hun zoo mooie ornamentiek. Ten slotte biedt Djocja het voordeel van in het centrum van Java te liggen en een gezonde plaats te zijn.

Komt die Kunstnijverheidschool te Djocdja tot stand, dan is het ook noodzakelijk, dat daar een museum verrijst voor Kunstnijverheidsartikelen, waarbij gestreefd zal moeten worden naar een verzameling van de beste Kunstnijverheidsproducten, in de verschillende rubrieken gegroepeerd uit de verschillende perioden, vanaf het Hindoe Javaansche tijdperk tot heden. Vóór dat zoo'n museum zal zijn opgericht, zijn wij bereid onze kleine verzameling, telkens bij gedeelten, ten behoeve van die op te richten Kunstnijverheidschool af te staan als voorloopig hulpmiddel voor dat onderwijs. [3])

Verder verdient het aanbeveling, om geregeld bij Passermalems en dergelijke tentoonstellingen prijzen uit te loven voor de beste producten van Kunstnijverheid, dan

---

3) Staande de vergadering zeide ook de heer Terhorst zijn fraaie verzameling voor dat doel te willen afstaan.

wel prijsvragen uit te schrijven, betrekking hebbende op een of ander onderdeel van een levende Kunstnijverheidsuiting van de streek, waarin de tentoonstelling gehouden wordt. Men bedenke toch: elke belangstelling werkt opwekkend en opvoedend, vooral voor die eenvoudige lieden, die zich zoo weinig bewust zijn van hun kunstzin en kunstvaardigheid.

De groote prikkel, die uitgaat van een belangstelling van de Regeering, door daadwerkelijke hulp aan deze cultuuruiting van het inheemsche volk, moet doel treffen. Bovendien zal de te nemen proef met de oprichting van een Kunstnijverheidschool van politieke beteekenis zijn voor ons Bestuur, dat alles wil geven op Onderwijsgebied, wat het kan geven, om het volk economisch vooruit te helpen.

Niet alleen lezen, schrijven en rekenen is voor de groote massa van dit Oostersche volk noodig, maar ook de bevordering van de ontwikkeling op Kunstnijverheidgebied, die mede zijn economisch welzijn ten goede zal komen.

Ik spreek de hoop uit, dat Holland en Indië samen zullen werken, om dit doel te bereiken.

MEVR. RESINK-WILKENS.

De Batiktentoonstelling.

In het vorig nummer van DJAWA, werd melding gemaakt, dat het bestuur van H e t J a v a I n s t i t u u t in zijn gehouden vergadering van 9 Juni 1923 besloot een reizende tentoonstelling te organiseeren.

Met het oog op de Jaarbeurs te Bandoeng en Pasar Gambir te Weltevreden, moest in korte spanne tijds een collectie van goede en slechte batiks bijééngebracht worden. Door de steun van het bestuur afdeeling Djocja van ons Instituut en mede door medewerking van enkele bestuursleden te Solo, werd uit Midden Java, een fraaie collectie zoowel ter bezichtiging als ter verkoop bijeengebracht. De heer J. Kats werd bereid gevonden, een inleiding tot de catalogus te schrijven, welk boekje aan de leden van ons Instituut gratis werd toegezonden, en op de tentoonstellingen tegen een geringen prijs ter beschikking werd gesteld.

JAARBEURS.

Op den 1en Augustus tot en met den 10en werd de nog onvoltallige collectie op de Jaarbeurs te Bandoeng geëxposeerd, met direct tastbaar resultaat, dat er veel t e k o o p gevraagd werd, waaraan toen nog niet voldaan kon worden. D e P r e a n g e r b o d e liet zich gunstig over de tentoonstelling uit en wel in het nummer van 2 October j.l. als volgt:

„Hoewel wij gewoonlijk op de stands in het Jaarbeursblad uitvoeriger terugkomen, kan hier worden gemeld, dat ook thans nog nieuwe inzendingen worden aangebracht.

Daaronder dienen genoemd de inzendingen van Java-Instituut en Suze Beynon respectievelijk bestaande uit een paedagogische batik-expositie van hooge waarde in opvoedkundig opzicht en van laatstgenoemde een inzending modern batikwerk naar eigen ontwerp, vervaardigd door inlandsche nijveren te Bandoeng en gekleurd te Solo met de daar geleende kleuren."

De correspondent van het B a t a v i a a s c h N i e u w s b l a d Z. schrijft o.a. in dit blad op 3 Augustus.

Te Djokja is ook bij de batikhandelaren — ik spreek uit ervaring — het e c h t e batikwerk slechts in hoogst bescheiden mate te vinden; sommigen hebben geen stuk in huis en leveren het alleen op bestelling. Al wat het publiek voor echt batik verslijt, is het z.g. „tjap teroes", aan de eene zijde getjapt en aan den anderen kant, naar de teekening der tjap, gebatikt.

Welk een afschuwelijke verwording in motieven, grove slordigheid in teekening van het meeste nieuwe werk. Ge ziet op de vele populaire doeken — muurkleeden, tafelkleedjes enz. — olifanten tusschen boompjes, Ardjoeno's naast een bloempot. Verder afschuwlijke hoofdletters uit ons schrift, of het Gothische.

Zeer duidelijk is de collectie batikwerk van het Java-Instituut. Naast mooie oude en ook nieuwe doeken met passende motieven (hoe fraai is niet het „Parang roesak" stuk dat opzij hangt!) ziet ge er de bespottelijke wanproducten van den nieuwsten tijd. Daarop staan afbeeldingen.... van een oorlogschip met de woor-

den „De Keizer;" elders een boom; op een ander doek een kruisingsproduct van een locomotief met een schip, n.l. een locomotief met iets dat op een mast met vlag herinnert. Tenslotte een batik „prang Lombok," met de figuren van vierkante soldaten-met-waterhoofden, en zij torsen min of meer dreigend, zeer dikke geweren. De vrouw die zich in dit doek hult, met op haar dijen — om van meer achterwaarts liggende lichaamsdeelen te zwijgen — de veldslag dezer koddige mannetjes....wèl, dit is niet mis, goede vrienden.

Zoo draagt men tegenwoordig in Midden Java als kain ook het model „Eddy Polo," ontleend aan de bioscoop, en ge herkent het baadje met de wit-zwarte blokken.

Er wordt van velerlei zijden gewerkt tegen de verwording; de ambtenaren van L. en N. ageeren er tegen, waar zij fouten zien, en dan zijn daar nog de talrijke Europeanen die, al of niet in groepen of vereenigingen saamgevoegd, hun krachten aanwenden tot herstel van het mooie, oude werk.

Men moet zeer pessimistisch gestemd zijn ten opzichte der resultaten hunner bemoeienissen. De batiknijverheid werkt op de markt, en daar heeft zij rekening te houden met de vraag der massa. Nu kan men trachten den smaak dier massa een weinig te leiden, doch per saldo is het toch de afnemer met wiens wenschen de batik nijverheid rekening heeft te houden. Het batikken dat slechts beoogt te voldoen aan de verlangens van naar kunstvoorwerpen of curiosa hakende Westerlingen en die van een zich geleidelijk meer Westersch kleedende groep Oosterlingen, zou slechts een klein aantal werklieden kunnen voeden.

Terwijl de correspondent van de Indische Courant (O. J. E.) op 1 Augustus schrijft:

Het Java Instituut, waarvan de leden, prinsen en andere Inlandsche belangstellenden, zich ten doel stellen de batikkunst te beschermen tegen de gezamenlijk inwerkende Europeesche invloeden, het Arabische en Chineesche tjap-werk, die samen zoo verderfelijk zijn en verbasterend werken op het Inlandsch product, zond een verzameling van veertig prachtige batiks.

Vlak naast dit goede werk wordt, om de tegenstelling, gedegenereerd werk getoond. Doeken met vreemde motieven, door Europeeschen invloed er in gebracht, slecht-uitgewerkte Inlandsche motieven en rare bloemen en slierten van uitheemschen oorsprong daar doorheen, plat en grof tjap-werk, zooals dat in de Pekalongansche en Midden-Javaansche fabrieken, door Arabieren en Chineezen beheerd, gemaakt wordt.

Zuiver wordt de onderscheiding getoond: er is heel goed zuiver Europeesch werk, met Europeesche motieven, zooals een pauwen- en een bloemtafereel, waar alleen de batik als middel van uitdrukking werd gebruikt. Daar is niets tegen. Maar het verderfelijke is de vergroving van het tjappen, de mengeling van leelijke uitheemsche motieven, die het eigen Indische bedreigen en verdringen.

Die booze invloeden te weren is een moeilijke taak; dat velen er zich toe mogen zetten!

PASAR-GAMBIR.

Den 25sten werd een uitgebreider collectie waaronder een collectie van Soendaneesche batiks, uit Garoet, Tasikmalaja, Tjiamis etc., in een dubbele tent tentoongesteld. Ook hier was het succes gelijk uit het bezoek aan deze tent evenals ook uit de beoordeeling bleek, groot. Ook hier vele bestellingen, ondanks de bepaling, dat de helft van den prijs vooruit gestort moest worden, en ons bestuur niet voor een spoedige levering kon instaan.

In de Javabode van 27 Augustus lezen wij dan ook:

INHEEMSCHE NIJVERHEIDS-TENTOONSTELLING.

Onze algemeene indruk is, dat dit jaar, zoowel kwalitatief als kwantitatief, de inheemsche nijverheidstentoonstelling niet zoo'n medewerking ondervond van die inheemsche kringen, als verleden jaar. Toch kunnen wij de aandacht van het publiek op eenige bijzondere stands vestigen.

In de eerste plaats op de batik-stand, en wel in verband met het vroeger door ons vermelde streven om de inlandsche batik-industrie op beter peil te brengen. Deze batikindustrie dreigt te verworden, doordat èn het publiek èn de batikster de kunst achter stellen bij de productiviteit. Het publiek zelf, het koopkrachtige deel dan, werkt indirect, door mindere kennis van goed batikwerk, aan den achteruitgang mede.

In genoemde stand dan kan men de goede, middelmatige en slechte batikwerken op duidelijke wijze van elkaar onderscheiden.

Zeer ten gerieve van het publiek, zijn aan de batikwerken kaarten vastgehecht, betreffende de hoedanigheid dier batikwerken. Men heeft er met goede, oude motieven, goed werk en goede babaran. Deze specimina zijn niet te duur te noemen. Bij de kainhandelaars hier op de passer te Batavia wordt men voor dergelijk batikwerk immer overvraagd, tot 200 à 300 procent boven de waarde hier op Pasar Gambir aangegeven. Dan zijn er de middelmatige werken met middelmatige babaran, prijzen tot hoogstens ƒ 30, en voorts de slechte met moderne, schreeuwend leelijke motieven, slecht werk en slechte babaran. Voor dergelijke prullen betaalt men zelf met ƒ 2 te veel Toch doen deze soorten hier op de passers opgeld.

Wij vinden ze voor muurversiering zelfs nog te leelijk.

Het Java Instituut heeft goed gedaan, zulk een tentoonstelling van batikwerk te organiseeren. Wij zijn ervan overtuigd, dat dergelijke exposities veel zullen bijdragen tot de verbetering van deze specifiek inlandsche nijverheid hier op Java. Door gratis verspreiding van geschriften van het Instituut maakt het publiek in wijder kringen kennis met het Instituut en het doel en streven daarvan.

Hier zijn niet alleen verzameld werken uit de Javaansche landen, doch ook uit de Soendalanden. Meteen dus ook een gelegenheid om vergelijkingen te maken van beider werkwijze en motieven. Vlak ernaast vindt men een stand met batikwerk, buiten bemoeienis van het Java Instituut. Daar liggen geordend middelmatige en goede sarongs en kaens pandjang.

SEMARANG.

Een bepaald volledige – en bijzonder fraaie collectie, onderwijl aangevuld met batiks uit Pekalongan, werd in Semarang in samenwerking met de afdeeling Semarang van den bond van Ned.-Ind. Kunstkringen en Sobo

Karti, tentoongesteld van af 23 September tot 1 October j.l.

Voor het eerst was er een groote collectie batiks tekoop aanwezig, hetgeen ook algemeen zeer gewaardeerd werd. Tevens hield de heer R. Slamat te midden der expositie in die dagen een lezing over de beteekenis van het batikken in de Javaansche samenleving, terwijl de **Locomotief** op 30 Augustus het volgende schreef:

DE TENTOONSTELLING VAN HET JAVA-INSTITUUT.

Gisteravond vijf uur had de opening plaats van de batiktentoonstelling van het Java-Instituut, welke zooals we reeds aankondigden van 21 tot 30 September wordt gehouden in het gebouw der Neutrale school aan het Boeloeplein. Reeds den eersten avond, toen zij alleen was opengesteld voor leden van den Kunstkring en voor die van Sobo Karti, was de belangstelling zoo groot, dat men er niet meer aan behoeft te twijfelen dat deze tentoonstelling een volkomen succes zal worden voor de organisatoren. Een succes dat zeer zeker geheel verdiend is, want zeldzaam mooi is de collectie van het beste wat de bewonderenswaardige batikkunst van Java heeft gewrocht, welke in de schoollokalen is uitgestald. Van alle centra der batikindustrie zijn hier kostbare voortbrengselen der kunstvaardige en nijvere handen van de batiksters bijeen gebracht, en samen vormen zij een getuigenis van den verheven kunstzin der vervaardigsters. Midden-Java, wel het best vertegenwoordigd op deze tentoonstelling, zond uit de kratons van Jogja en Solo, stukken, welke ongetwijfeld tot de beste behooren van wat er nog over is van de kunstvoortbrengselen van een vorig geslacht. Als pièce de résistance is in de hal, tegenover den ingang, opgehangen een enorme **dodot** (een kain gebruikt bij het Javaansche groot tenue), afkomstig van den vroegeren sultan van Jogja. Het doek, dat een breedte heeft van driemaal die van een gewone kain en 7 M. lang is, is gebatikt met het motief **parang roesak parikesit**, een motief dat uitmunt door rust.

Vlak naast dit stuk hangt een kain, motief **tirto tedjo**, afkomstig van den Pakoealam uit Jogja. Ook dit motief is zeer eenvoudig, zig-zag getrokken stippellijnen, waartusschen puntjes in lichtblauw.

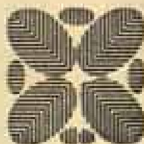
In het voorste binnenlokaal bevinden zich in hoofdzaak Jogjasche en Solosche kains, motieven **semenromo**, de dracht van Javaansche adelijken in de Vorstenlanden.

Het tweede zijlokaal is gereserveerd voor Pekalongan en de Soendalanden. Vooral bij de collectie uit Pekalongan, welke door de tentoonstellers met het etiket „slecht" zijn voorzien, blijkt, hoe ver de verwording is gegaan. Een product waarin vooral de Chineesche voorliefde voor helle kleuren tot uiting komt, waaraan naast kunstzin ook alle zorg vreemd is. De tegenstelling van deze doeken met de er onder gehangen oude voortbrengselen van de Pekalongansche batikindustrie lijkt ons wel wat al te scherp. Het vergelijken van oud en nieuw heeft ongetwijfeld zijn nut, doch op eene tentoonstelling als deze, welke toch vooral ook een artistiek karakter draagt, ware het wellicht beter geweest, de „afschrikwekkende voorbeelden" iets verder te houden van wat als voorbeeld geldt van het beste, wat de kunst voortbracht.

Hoe zich in de kainmotieven het volkskarakter uit, viel voor den opmerkzamen bezichtiger te constateeren, wanneer men midden-Javaansch werk vergeleek met dat uit het land der Soendaneezen. Hier de stemmigheid, het rustige, demonstreerend de rustige waardigheid, den Javaan eigen, beeld ook van de midden-Javaansche natuur, daar iets van fierheid van den Soendanees en van het bergenland van den Preanger, met zijn groote lijnen. Forscher en grooter is vrijwel alles wat uit het Soenda land kwam, dan dat wat vervaardigd werd in de werkplaatsen in Midden-Java.

In groote belangstelling mochten zich verheugen de batiksters, welke op de voorgalerij van het schoolgebouw op de oude wijze de batikkunst demonstreerden. Een gamelan liet zich gedurende den avond hooren op het ruime erf voor het schoolgebouw.

De tentoonstelling zal nog op de Sekaten in Solo en Djocja gehouden worden.

Boekbeoordeeling

A PROSPECTUS OF A NEW AND CRITICAL EDITION OF THE MAHABHARATA, BHANDARKAR ORIENTAL RESEARCH INSTITUTE, POONA.

Meestal is de prospectus van een werk een ééndagsvlieg, die dan ook geen beter lot verdient, daar hij slechts zijn waarde ontleent aan het feit, dat hij de aandacht vestigt op iets belangrijks. Het is daarom in het algemeen onnodig een prospectus op zich zelf aan een bespreking te onderwerpen.

Met het boekje, waarvan de titel hierboven staat is het echter een ander geval. Het wekt belangstelling voor een buitengewoon belangrijk werk: een volledige, kritiese uitgave van het Mahâbhârata, die voorbereid wordt, maar het doet dit op zulk een uitnemende manier, dat de lezer niet alleen doordrongen wordt van het nut der uitgave, maar tevens een overzicht krijgt van de betekenis van het Mahâbhârata voor de Hindoes, van wat er tot nu toe over het MB. verschenen is en van de problemen, die nog op een oplossing wachten.

Het is geen geringe taak, die het Bhandarkar Instituut op zich genomen heeft, maar uit dit kleine boekje spreekt naast zelfvertrouwen en geestdrift zoveel kennis van zaken en begrip van de uitgebreidheid en gecompliceerdheid van het werk, dat we mèt de ondernemers gaarne aan het welslagen geloven.

Om een nieuwe MB-uitgave naast de reeds bestaande te rechtvaardigen wijzen de schrijvers van de prospectus in de eerste plaats op de belangrijkheid van het grote epos voor iedere Hindoe. We kunnen de invloed van het MB. het best vergelijken met die van de verwante lakons van de wajang poerwa op de Javanen: iedere Hindoe kent de verhalen en de avonturen van de beroemde helden en evenals hier worden zij tot voorbeeld gesteld aan groot en klein. „De lessen van het MB. hebben invloed uitgeoefend op het gedrag van vele belangrijke persoonlikheden in de geschiedenis van Indië en zelfs in de veranderde omstandigheden van tegenwoordig, hebben ze invloed gehad op de levens van vele grote mannen. Daarom is het niet te verwonderen, dat het MB. in het hart van iedere Hindoe een plaats heeft, die bijna grenst aan godsdienstige verering." (blz. 5)

Na deze uitspraak, die de Javaanse lezers wel onmiddellik als juist zullen aanvaarden, worden nog enkele beschouwingen en citaten gegeven over de betekenis van het heldendicht. De lezer is dan overtuigd van de noodzakelikheid van een goede uitgave en het valt de schrijvers niet moeilik aan te tonen, dat de bestaande uitgaven, die bovendien grotendeels uitverkocht zijn of in een of ander niet algemeen bekend Indies schrift zijn uitgegeven, niet aan de eisen van de moderne wetenschap voldoen. Zij zijn op een beperkt aantal handschriften gebaseerd en latere interpolaties zijn niet aangegeven of onnauwkeurig uit het werk geschift.

Het doel van het Bhandarkar Institute is om een uitgave het licht te doen zien, die aan de eisen van de wetenschappelike kritiek voldoet en tegelijkertijd een goede tekst van het belangrijkste Indiese nationale epos binnen het bereik van ieder brengt. Zijn tot nu toe alle Mahâbhârata-uitgaven in Indië verschenen — de enige Europese uitgave van de Zuidelike recensie, waaraan men begonnen is, is niet voltooid — ook deze uitgave kan volgens de schrijvers, het best in Indië zelf geschieden, daar het materiaal aan oudere drukken en aan handschriften daar bij de hand is, en de vereiste werkkrachten ook gemakkeliker, dan in Europa in voldoende aantal zijn te vinden.

Het aantal handschriften, dat van het MB. bestaat is volgens een ruwe berekening een

kleine 1300, maar verreweg het grootste deel van die handschriften bevat niet het gehele werk, maar slechts een parvan of alleen het Hariwangça, een later aanhangsel, zodat gemiddeld voor iedere parvan ruim 60 handschriften aanwezig zijn. De hss. komen uit alle delen van Indië en zijn in de belangrijkste Indiese schriftsoorten geschreven, een collatie der hss. kan dus leiden tot oplossing van de vraag of het bij velen bestaande vermoeden waarheid is, dat verschillende recensies in verschillende delen van Indië zijn ontstaan.

Het is de bedoeling om de hss. in eerste instantie naar de herkomst te rangschikken, welke is af te leiden uit het gebruikte schrift. Waarschijnlik zullen er dan 5 verschillende afkomstgebieden worden gevormd: 1. Bengalen. 2. het verdere Noordelike deel van Indië 3. Maharâstra. 4. de Dravidiese provincies met Mysore en Trivandrum. 5 Andhra. Daarna zal getracht worden om, waar het mogelik is, de handschriftengroep uit een bepaald gebied te combineren met de gedrukte uitgave(n) uit datzelfde gebied. De hss. zullen daarom samen met de gedrukte uitgaven een stel vormen voor collatie-doeleinden, terwijl alle lezingen nauwkeurig op bepaaldelik daarvoor gemaakte collatie-vellen zullen worden aangetekend. Alle varianten worden genoteerd, behalve de afschrijversfouten. Slechts als dit alles is gedaan kan men een poging wagen om de tekst van een bepaald gebied vast te stellen. Als dan de verschillende provinciale teksten uit de hierboven genoemde gebieden zijn vastgesteld, kan men de eindtekst van het MB. gaan opmaken. Het zal nodig zijn voor al dit vergelijkingswerk een der meest verbreide de teksten als basis te nemen.

Dit collatie-werk neemt heel veel tijd, en zal ook niet gemakkelik zijn, want het tekstkrities onderzoek van het MB. is tot nu toe nog door niemand goed ter hand genomen, maar enige hulp kan althans het soortgelijke werk van Jacobi en Böhtlingk voor het Râmâyana verschaffen. Over de moeilike kwesties van passages, die wel of niet tot de interpolaties moeten worden gerekend en over de plaats, die zij dan in de uitgave moeten innemen kon in de prospectus nog geen vaste lijn aangegeven worden. Ook details van de uitgave zijn nog niet aan te geven, slechts voege de schrijvers aan dit hoofdstukje de woorden toe: „overtuigd als we zijn van het belang en de behoefte van een goede uitgave van het werk, zullen we geen moeite sparen om er een degelike standaarduitgave van te maken, die de goedkeuring van de geleerden hier en in het buitenland zal verwerven."

De vermelde nieuwigheden van de te verschijnen uitgave mogen hier nog even worden aangestipt (zie p. 34 vlgg.).

1. de belangrijke varianten zullen worden opgenomen, terwijl verdachte verzen en Adhyâyas hetzij aan de voet van de bladzijde, hetzij achter in elk deel hun plaats zullen vinden.

2. de uitgave zal een 200-tal illustraties van Indiese schilders bevatten, die zo getrouw mogelik de oude gebruiken en oude kleding zullen weergeven.

3. Er is besloten om in de uitgave behalve de tekst enkele gedeelten op te nemen, die in direct verband staan met het MB. Allereerst behoort hiertoe een Pratika-index of versconcordantie, welke van veel nut kan zijn omdat de latere Sanskritlitteratuur als het ware overstroomd is met Mahâbhârataverzen. Het zou van veel belang zijn als men met behulp van die concordantie de bron van dergelijke verzen zou kunnen nagaan; zo nodig zullen ook de pada's van een vers worden opgenomen. Een namenindex en een analyse van het gedicht vinden daarachter ook hun plaats.

3. Kritiese aantekeningen en Inleiding. Deze zullen alles bevatten wat met het onderwerp in nauw verband staat, een beschrijving van het gebruikte materiaal, kritiese beschouwingen daarover, uittreksels uit de commentaren, de verhouding van de tekst met latere omwerkingen. We halen hier slechts aan wat over de Javaanse tekst van het epos wordt gezegd. „De verhouding van onze tekst tot het gedicht zoals dat op Java is bewaard gebleven is een belangrijke en interessante studie op zich zelf, die zeker met recht hier een plaats zal vinden."

Een inleiding tot het MB., die alles vermeldt wat er aan belangrijks om en bij het gebied van het epos valt op te merken en die de problemen en de topics behandelt, een

soort MB. encyclopaedie dus, is ook in het plan opgenomen.

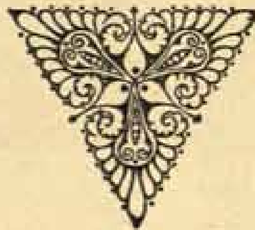
4. Twee voorbereidende werken zullen vóór alles verschijnen: a. een uitgebreid overzicht van het hele gedicht, uitgebreider dan dat van Jacobi of Holtmann b. een bibliografie, die alle boeken en artikels bevat, die er over de twee grote epen en de daarmee samenhangende problemen geschreven zijn.

Met alles mee zal deze uitgave van het MB. dan een 10.000 bladzijden quarto beslaan; het werk zal een 15 à 20 jaar in beslag nemen. Het spreekt van zelf, dat er voor een dergelijke groots opgezette uitgave veel geld nodig is, de prospectus is dan ook gepubliceerd met de hoop, dat hij tot geldelike hulp zou opwekken, maar tevens wordt ook gerekend op de sympatie van allen binnen en buiten Indië die liefde voelen voor het schone Sanskritwerk.

In onze bespreking hebben we het vierde hoofdstukje, waarin een overzicht wordt gegeven van de Mahâbhârata-studie, overgeslagen, omdat dit met de voor te bereiden uitgave niet in zo nauw verband stond als het overige deel van de prospectus. Toch is dit deel een van de belangrijkste van het boekje, omdat er uit blijkt, dat de uitgevers een juist inzicht hebben in de verschillende perioden van het Mahâbhârata-onderzoek, en dat zij te midden van de vele en velerlei problemen, waarover men heeft gestreden of nog strijdt een goed wetenschappelik krities standpunt innemen. De theorieën van Holtzmann en Dahlmann, over de oorspronkelike tendenz van het MB., de hypothesen over de tijd van het ontstaan en over de taal worden alle vermeld en op goede gronden verworpen of aanvaard. De manier, waarop de Mahâbhârata-litteratuur in dit beknopte overzichtje is behandeld doet alles goeds verwachten van de Inleiding, die eens bij het werk verschijnen zal.

We hopen van harte, dat de finantiële hulp en de wetenschappelike medewerking, die aan het eind worden ingeroepen inderdaad in voldoende mate zullen toestromen om de uitgave van dit werk „een wetenschappelike en nationale taak van grote afmetingen, maar eveneens van het allergrootste belang" mogelik te maken.

M. A. M.

Javaansche Poesaka

door S. KALFF

Weinige voorwerpen worden door den Javaan zoozeer gewaardeerd als zijne poesâkâ, de erfstukken zijner voorzaten, welke in zijn oog een gewijd karakter dragen en aan wier bezit geluk en voorspoed zijn verbonden.

De vereering van zulke voorwerpen stond in verband met het geloof dat de ziel of geest van vroeger geleefd hebbende personen nog met onzichtbare draden gehecht was, tijdelijk of duurzaam, aan hetgeen hun vroeger had toebehoord. Op hun hulp en bijstand meende de bezitter te mogen rekenen, wanneer hij door reuk- of spijsoffer getracht had de geesten des verledens gunstig voor zich te stemmen. Allerlei dingen konden zich eigenen tot poesâkâ, een haarlok zoowel als een handschrift, een steen zoowel als een wapen, een kleedingstuk zoowel als een stuk huisraad. Ook aan dieren kon dat karakter toegekend worden. Toen prins Hendrik in 1837 Java bezocht en bij die gelegenheid aan het hoofd van het Mangkoe Negaransche huis een Arabisch rijpaard schonk, werd dit dier door den begiftigde plechtstatig onder zijne poesakâ, d.i. onder de rijkssieraden opgenomen. Na het uitspreken van eenige dongâ's of gebeden werd het paard driemaal het plein van den kraton rondgeleid en onder het lossen van saluutschoten in zijne nieuwe waardigheid geïnstalleerd. Op Bima gold het bruine rijkspaard zelfs als het voornaamste rijkssieraad. Bij zijn afsterven werd het telkens in de vorstelijke stoeterij vervangen door een der afstammelingen van een paard, dat in 1646 door een vorst des lands in een oorlog tegen Boni werd bereden, en waarvan wonderbare exploiten verhaald werden. Dit in den vorstelijken kraton gestalde rijkspaard werd als heilig beschouwd; het mocht door niemand bereden worden en wanneer het op Vrijdagen in de rivier werd gebaad, werd de vorstelijke lans vóór het dier gedragen, waarbij een ieder eerbiedig uit den weg behoorde te gaan. En wanneer het paard op eene ceremonieele wandeling voorbij het Nederlandsche fort kwam, had het aanspraak op een saluut van vijf kanonschoten.

Sommige poesâkâ hadden slechts beteekenis voor den bezitter en zijne nakomelingen en waren aan te merken als 'n soort van familie-fetichen. Andere werden geacht een meer algemeenen invloed te bezitten en van waarde te zijn voor een geheelen stam of dorpsgemeenschap, zooals schedels, mastika's (bezoorsteenen) de heilige schotels der Bataks (pinggan pasoe) en de groote aarden potten der Dajaks (tempajan, djawèt en balanga). Op Java stonden die potten of martevanen nooit zoo hoog aangeschreven als bij de Dajaks, die voor sommige soorten van onverdachte antiquiteit buitensporige prijzen betaalden in het geloof dat ze een bovennatuurlijken oorsprong hadden en het werk waren van geesten. Intusschen werden zulke potten ook door de Javanen in waarde gehouden en als poesâkâ beschouwd, wanneer ze geacht werden afkomstig te zijn van het oude Hindoe-Javaansche rijk Modjopahit. Sommigen werden gevonden bij de tempelruïne van Indrakilâ, op een der hellingen van den G. Ardjoenâ. 't Waren groote zware vaten, cylindrisch van vorm en roodbruin van kleur, met een gewelfden bodem en op de buitenzijde ingegrifte toempal's.

Hoewel aan poesâkâ steeds de traditie verbonden was dat ze van een vroeger geslacht op een later waren overgegaan, zoodat het woord ook wel gebezigd werd in de algemeene beteekenis van geërfd goed, zoo kon daarom nog niet ieder erfstuk als zoodanig gelden. Op Java werd een gewoon erfdeel dan ook niet poesâkâ, maar warisan genoemd. Voorwerpen aan welke eene groote heilaanbrengende kracht werd toegeschreven, werden gewoonlijk zorgvuldig toe-

gedekt ergens in het bovengedeelte van het huis bewaard, van waar ze slechts bij bijzondere gelegenheden en onder vele plichtplegingen voor den dag werden gehaald. Ze werden dan vaak in water gelegd, en dat water gebruikt om daarmee de akkers te besproeien ten einde een ruimen oogst te verkrijgen. Of ook om er het lichaam van een zieke mee te bevochtigen, ten einde diens spoedig herstel te bewerken. De voorwerpen werden ook bij den zieke neergelegd, of met hun lichaam in aanraking gebracht, waarmee alsdan een reukoffer gepaard ging. Voor gezonden dienden de poesâkâ als voorbehoedmiddel tegen onheil.

Tot de belangrijkste gewijde erfstukken in de Javaansche samenleving behoorden de rijkssieraden, in 't Javaansch oepâtjârâ, in 't Maleisch alat karadjaän of kabesaran genoemd. De woorden oepâtjârâ en ampilan werden in de gouvernementslanden op Java ook wel gebruikt voor de staatsievoorwerpen, welke inlandsche hoofden zich (krachtens Staatsblad 1820 No. 22 en 1824 No. 13) mochten laten nadragen. Doch die benaming was geenszins juist, dewijl die voorwerpen geen aloude erfstukken, maar alleen de insignes van het ambt waren, al mocht zich daaronder in oude regentengeslachten nu en dan een erfstuk bevinden. De regeering betoonde soms weinig deferentie voor die waardigheidsteekens, in zoover dat men er bij schuldvordering beslag op liet leggen, tegelijk met de overige eigendommen van den debiteur. Toen onder het bestuur van J. Siberg in 1802 de Preanger regent Soerio Noto Koesoemo wegens wangedrag ontslagen werd, stelde de regeering hem onder toezicht van den gecommitteerde voor de zaken van den inlander, „met qualificatie aan denzelven om de agterstallige schulden van genoemden regent aan de Compagnie uit zijne achterhaalde bezittingen te recouvreeren en om de rijkscieraaden, die volgens oud gebruik zonder betaling op zijnen successeur overgaan, voor de overige tekortkoming speciaal verbonden te verklaren." Doch zes jaren later, onder Daendels, kwam de regeering op dit beginsel terug en liet aanteekenen dat, overeenkomstig de Javaansche wetten en gebruiken, geene poesâkâ „of cieraden van het regentschap" voor schuld verbonden konden worden.

Onder de inlandsche dynastiën op Java golden de poesâkâ als dragers van het gezag, welke steeds van den vorst op zijn opvolger overgingen en als de schutgeesten van het geslacht beschouwd werden. Echter was deze vereering van levenlooze voorwerpen eene anti-mohamedaansche instelling, en eerder te beschouwen als eene in den Islam overgebrachte uiting van voorvaderlijk fetichisme. De mohamedaansche wet zweeg over de insignes van de vorstelijke waardigheid; de Omayaden droegen als zoodanig den zegelring en den staf van den Profeet, de Abassiden voegden er zijn mantel bij. In de 12de eeuw kwam onder kalif Mostarsjid het met gouddraad doorweven zonnescherm als insigne der souvereine waardigheid in gebruik. Javaansche rijkssieraden ontleenden hunne beteekenis mede aan het geloof, dat ze bewoond werden door de geesten der vroegere vorsten, in wier bezit ze eenmaal geweest waren. Vandaar dat men onder die geheiligde voorwerpen ook kleedingstukken en wapens aantrof, derhalve dingen die eenmaal in nauwe persoonlijke aanraking met den voorzaat geweest waren. Zelfs werden zelfstandigheden van hun lichaam afkomstig als poesâkâ bewaard, zooals hoofdhaar, of in hoofdhaar gewikkelde placenta. 't Laatste deed zich voor bij de rijkssieraden van Boni — ofschoon het begrip „sieraad" in dit geval vrij twijfelachtig was — onder welke men aantrof de placenta en een bosje haar van den uit de geschiedenis bekenden vorst Aroe Palakka.

Het beginsel van deze vereering werd ook in Europa teruggevonden, ofschoon niet in den geprononceerden oosterschen vorm. Bij meer dan een europeesch hof werd een gewijd karakter toegekend aan rijksappel, rijkszwaard, scepter, kroon, kroningsmantel en kroonjuweelen. Voor 't minst hadden zulke historische voorwerpen eene symbolische beteekenis, ofschoon het iederen vorst bij zijne troonsbeklimming vrijstond om een nieuw rijkssieraad te laten maken. In Indië echter achtte men, dat de volle uitoefening der vorstelijke waardigheid nauw verbonden was met het bezit der rijkssieraden. Deze golden

als de bewijsstukken, dat hun bezitter inderdaad de hoogste persoon in den staat was, en gerechtigd tot de uitoefening van het gezag. Zoo kon een vorst, die afstand van de regeering deed, of van de regeering werd ontzet, door de bevolking nog als de wettige souverein worden beschouwd (en zijn opvolger als een overweldiger) zoolang bij de rijkssieraden, of althans de voornaamste daarvan, nog in zijn bezit had. De uitlevering dier sieraden aan den opvolger of aan het europeesch bestuur was aan te merken als een bijna onbedriegelijk teeken, dat de voormalige bezitter zich geheel aan de nieuwe orde van zaken onderworpen had. Aan den anderen kant bewees de weigering tot uitlevering het tegendeel. De sultan van Lingga verliet in 1821 zijn land, omdat de weduwe zijns voorgangers reeds tien jaren lang weigerde hem de rijkssieraden te overhandigen, ofschoon hij daarvoor eene som van 50.000 Spaansche matten geboden had. Maar zoodra in 1822 door tusschenkomst van het Nederlandsche bestuur die sieraden ter zijner beschikking waren gesteld, keerde hij uit zijne vrijwillige ballingschap terug. Evenzoo weigerde de in 1813 afgezette sultan van Palembang de in zijn bezit zijnde regalia aan zijn opvolger over te geven, en gaf eerst toe toen hij gewapenderhand daartoe gedwongen werd. Aan den Atjehschen rijksgroote Toekoe Baid waren door den laatsten sultan de rijkssieraden in bewaring gegeven en toen hij zich in 1878 kwam onderwerpen, gevolgelijk die sieraden moest uitleveren, deed hij dit slechts noode, en gelijk later bleek slechts ten deele. Eerst bij zijne arrestatie in 't volgend jaar kon men zich in zijne woning van de achtergehoudene voorwerpen meester maken. Ook sultan Taha van Djambi, die in 1858 werd afgezet, wist zich vele jaren in het binnenland te handhaven, en dankte zijn invloed op de bevolking grootendeels aan het bezit van de belangrijkste der rijkssieraden. Nadat hij die had moeten overgeven, hoorde men niet meer van hem spreken.

Het werd dan ook als een wet van Meden en Perzen beschouwd, dat bij de onderwerping van een inlandschen vorst als een teeken van goede trouw zijne rijkssieraden moesten ingeleverd worden, om ze plechtig in het bezit te stellen van zijn opvolger. Bij opheffing van het zelfbestuur in eenig gewest van den O. I. Archipel werden die sieraden als gouvernementseigendom beschouwd, en van de hoofdplaats weggevoerd. Aldus kwamen in den loop der jaren in het Bataviasch Museum als bewaarplaats terecht de regalia van Atjeh, Gorontalo, Bangkalan, Bandjermasin en Bantam. Onder de laatsten behoorde o.a. de gouden kroon, welke nog te voorschijn kwam bij de kroning van een nieuwen sultan onder het bestuur van Daendels. Daarvoor waren twee gouvernementscommissarissen naar Bantam afgevaardigd, waarvan een hem de kroon op het hoofd zette, terwijl het landsgebruik meebracht dat na afloop van die plechtigheid de nieuwe sultan op de bascule moest stappen om zich te laten wegen.

Op Java vervulden bij de binnenlandsche oorlogen, vooral de successie-oorlogen, de rijkssieraden veelal eene belangrijker rol dan europeesche kroniekschrijvers, onkundig van de inlandsche psyche, geneigd waren aan te nemen. Ofschoon de eerbied, aan deze sieraden bewezen, hier nog niet den vorm van eene afgodische vereering aannam zooals b.v. op zuidelijk Celebes, zoo werd door de Javaansche vorsten toch ook groot gewicht gehecht aan het bezit van deze kostbaarheden. De eerbied, aan deze erfstukken bewezen, werd somtijds vergeleken met de relikiënvereering in de Buddhistische en de Roomsche Kerk, hoewel de grond van dien cultus door sommige schrijvers niet zooveer in fetichisme of animisme, als wel in den eeredienst van het voorgeslacht werd gezocht. Hoeveel gewicht Javaansche vorsten aan de regalia van hunne dynastie hechtten bleek o.a. tijdens den veldtocht van het jaar 1678 tegen den insurgentenhoofdman Troenodjojo, die den keizer van Mataram uit zijn hofplaats verdreven, en zich te Kediri versterkt had. De regeering steunde de legitimiteit in den persoon van den soesoehoenan, en zond eene troepenmacht onder Antonio Hurdt om zich van het bolwerk van den „hoofdmuiter" meester te maken. Dit gelukte ook na een beleg van vijf dagen, waarbij de kapitein Tak en de Bonische vorst Aroe Palakka zich zeer onderscheidden. Troenodjojo had bij zijn inval in het rijk van Mataram zich ook meester gemaakt van de rijkssieraden,

welke hij thans bij zijne overhaaste vlucht moest achterlaten. Valentijn verhaalt over deze inneming van Kediri:

„Men vond daar een uitnemenden grooten rijkdom en verscheide vierkante kassen met Spaansche matten, en zilvere en goude staven in zulken menigte dat de Soldaten die malkanderen met hoeden toematen. Want zij hakten die kassen maar open, roofden al wat zij vonden en bragten ook alles door. De Soesoehoenan liet niet anders als de geroofde schatten van de kroon, en vooral de zoogenaamde Madjapahitze kroon verzoeken, schenkende verder al den anderen buit aan de Soldaten. Zeker Kapitein, die deze kroon gezien heeft, zeide mij dat zij de gedaante van twee dooreengeslingerde draken had, met de koppen naar voren toe, zijnde van zuiver gewerkt goud, zeer sierlijk op zijn Manilha's van dik draatwerk gemaakt en met heerlijke paerlen en diamanten bezet. Men zegt dat zeker Soldaat van Kapitein Tak deze kroon bequam, die ook verklaarde dat, toen hij dezelve aan zijn Kapitein overleverde, de groote steen, die er naderhand uit gemist wierd, er nog in was, voegende daarbij dat hij die zelf zoodanig en ongeschonden aan zijn Kapitein overgeleverd had. Egter, wanneer de Heer Tak die wedergaf, was die steen er uit en hij zeide dat hij verder daar niets van berigten kon, alzoo hij die zoodanig bekomen had. Genoegzaam bewijs ontbrak hier, want op 't zeggen van een bloot Soldaat kon men een wakker Kapitein met geen goeden grond aantasten".

Nadat er in het leger eene dankpredikatie voor de behaalde overwinning was gehouden, werd de keizer, thans van zijn gevaarlijksten tegenstander bevrijd, als souverein van Mataram gereïnstalleerd, waarbij Hurdt hem de aloude kroon van Modjopahit aanbood. Onder het losbranden der kanonnen en de salvo's der musketten plaatste de soesoehoenan zich dat gewijde sieraad op het hoofd; hij was de eerste keizer van Mataram, die zijne kroon uit handen van een Nederlandschen bevelhebber ontving. Uit de missive, door dezen laatste aan de regeering gezonden en waarbij hij kapt. Tak voor eene belooning aanbeval, bleek o.a. dat de bewuste kroon, „wegende ruim 80 Spaense realen swaar", ongeschonden in Tak's handen was gevallen. Mr. de Jonge wederlegde intusschen Valentijn's insinuatie, alsof deze kapitein zich wel aan eene ontvreemding kon hebben schuldig gemaakt. Noch in den brief van Hurdt, noch in het dagregister van de expeditie naar Kediri kwam iets voor, 't welke aan dit vermoeden steun had kunnen geven.

Volgens de voorstelling bij Valentijn bleef de inlandsche keizer den Hollandschen kapitein beschouwen als de man, die het voornaamste rijkssieraad van Mataram had geschonden en van zijn luister beroofd. Hij bleef deswegen een wrok tegen hem koesteren, en toen later, in 1686, kapitein Tak bij eene overrompeling van het fort te Japara om het leven kwam, bestonden vermoedens dat soesoehoenan Amangkoe Rat in dien aanslag de hand had gehad.

Talrijk waren de legenden, verbonden aan deze kroonsieraden van het Mataramsche rijk. Zij werden in 's keizers kraton op een zoldering bewaard; de rijksgrooten, met hunne bewaking belast, zouden ze niet aanraken, zelfs niet benaderen zonder vooraf hun s e m b a h te maken, en vele offeranden werden hun gebracht. Deze sieraden waren te onderscheiden in twee soorten, nl. in a m p i l a n of voorwerpen welke den vorst nagedragen werden (van a m p i l of nadragen) en o e p â ι j â r â of stukken, die geen andere bestemming hadden dan de staatsie van den vorst te verhoogen en luister bij te zetten aan feesten of plechtigheden. Tot de eersten behoorden de lijfgoederen voor het persoonlijk gebruik der keizers, of die daarvoor in aanmerking kwamen. Hun aantal bedroeg 26; men zag daarbij een verguld zonnescherm (s o n g s o n g g i l a p) een gouden sigarenkoker, een tabaksdoos van kostbaar hout met goudmontuur, een gouden sirihdoos, een dito kwispeldoor, een zilveren waterketel (t j è r è t) een opiumpijp, een wandelstok, een zitmatje, een taboeret, een waaier van pauwenvederen, voorts ettelijke kostbare wapens, doozen en kommen. Ook nog een toiletkoffertje, een gouden kammetje en een dito kan.

De o e p a t j â r â bestonden voornamelijk uit een zevental gouden voorwerpen, mythische wezens of dieren voorstellende. Zij hadden hunne eigene namen en titels, even alsof 't levende personen geweest waren. Eeden werden bij hen gezworen; zij werden bij ram-

pen van hoogerhand te voorschijn gebracht, als konden zij het onheil bezweren. Daar was de vogel Garoedâ (Peksi groeda) de haan (Sawoeng galing) de vogel met den slangenkop (Ardjâ walikâ) de reebok (kidang) de gans (banjak) en twee olifanten (gadjah). Het uiterlijk van deze diersoorten was intusschen van dien aard dat ze, evenals b.v. de kirin-figuur in China en Japan, moeilijk te definieeren waren. De sentânâ, onder wiens hoede deze geheiligde voorwerpen waren geplaatst, maakte steeds een sembah zoo vaak hij ze opnam en weer neerzette; voor Europeanen waren ze ongenaakbaar. Mr. T. C. T. Deeleman bekwam vergunning om ze af te teekenen, doch mocht ze niet aanraken. De beschrijving en afbeelding van deze voorwerpen verscheen in het opstel van dien schrijver over „De Nieuwjaarsdag te Soerakarta in de Bijdragen tot de T. L. en V. van N. I. Voorts behoorde nog tot de oepâtjârâ de zetel des soesoehoenans (dampar) bestaande uit een langwerpig-vierkante taboeret, bekleed met rood fluweel dat met goudpassement was afgezet, en voorzien van ivoren pooten. Eindelijk een aantal kostbare wapens, gelijk die ook onder de ampilan voorkwamen, boog, pijlkoker, schild, zwaard en 25 rijk gemonteerde toembak's of lansen. De vrouwen, welke achter den dampar van den vorst gezeten deze voorwerpen droegen, werden onderscheiden door de samir, een lange 4 á 5 cM. breede band van gekleurde zijde, die om den hals werd geslingerd.

In vroegere dagen behoorde nog tot deze rijkssieraden die vermaarde kroon van Mâdjâpahit, waarvan latere kroniekschrijvers geen melding meer maken. Valentijn schreef daarover:

„De hedendaagze Keizers (van Mataram) geven voor dat zij van de oude en vermaarde Madjapaitze Koningen gesprooten zijn, en dat de oude Madjapaitze kroon nog bij hen te zien is; dog dit voorgeven, zoo van 't eene als van 't andere, is verdicht. Het is waar dat onder hen een goude en konstig gewrogte kroon berust, die allernaast Manilha's draatwerk schijnt te zijn; maar dat die door een der Mataramze vorsten van den laatste der Madjapaitze koningen zou veroverd, en zoo in hunne handen gekomen zijn, is zoo zeker niet, maar wel dat de soesoehoenan, die den laatsten koning van Madjapahit overwon, toen zulk een kroon heeft laten maken, die zedert aan dit huis gebleven is en de Madjapaitze kroon, om zooveel te beter hun slegte afkomst te bedekken, genaamd."

Op zulke oude, volgens overlevering uit den Hindoetijd afkomstige voorwerpen kon de jongere vorstelijke dynastie van Djokdjakarta zich niet beroemen. Evenwel bezat ook dit hof zijne regalia, die in hooge eer werden gehouden. Onder de ampilan, ten getale van 17, waren de wapens de voornaamste, inzonderheid de kris genaamd kandjeng kiai ageng kopek, een andere kris met den titel kandjeng kiai ageng betok en een kostbare lans. De oepâtjârâ bestonden voornamelijk uit vijf gouden beeldjes van mythische dieren gelijk die te Soerakarta; voorts uit een vierkante en een piramidevormige gouden doos, een van goud en zilver vervaardigde lantaarn, enz. 't Was volgens den adat dat de inlandsche bevolking voor deze sieraden haren eerbied betoonde, doch in een tijd waarin de Nederlandsche residenten in de Vorstenlanden daar nog eene ondergeschikte positie innamen, en bij officieele gelegenheden tegenover keizer en sultan tot vernederende formaliteiten verplicht waren, werd ook van dien kant zeker huldebetoon voor de kroonsieraden gevorderd. In 1803 werd door de indische regeering den sultan van Djokdjakarta onder het oog gebracht, dat als eene "onbetamelijke begeerte" was te beschouwen de eisch, dat de resident bij het voorbijdragen der regalia van zijn paard zou stijgen, gelijk inlandsche regenten dat gewoon waren te doen. Doch eerst de forsche hand van Daendels maakte een eind aan de buigingen, de aanbieding van waschwater en dergelijke plichtplegingen, tot welke de residenten te voren gehouden waren; derhalve ook aan huldebetoon tegenover de rijkssieraden.

De reiziger J. B. J. van Doren zag deze voorwerpen eens in het gevolg van den sultan voorbijdragen, en schreef naar aanleiding daarvan:

„De stoet, die zulk een vorst vergezelt wanneer hij zijn paleis verlaat, inzonderheid de voorwerpen die hij medesleept wanneer hij

op reis gaat en die bestaan in een soort van troon (d a m p a r) benevens de regalia of de h a r t a p o e s a k a, zamengesteld uit verscheidene van massief goud geslagen zinnebeeldige figuren, gaat alle denkbeeld dat men zich in Europa daarvan vormen kan te boven. Zoo merkte ik op bij eene ontmoeting van den sultan van Djokdjakarta, welke zich met voorkennis van het gouvernement op reis naar het Minoreh-gebergte begaf, een olifant, een slang, een stier, een hert of ree, en een haan, allen van zuiver goud, die ieder door een Javaan gedragen en door eene talrijke bende piekeniers vergezeld waren. Hierop volgde een gouden t a m p a t s i r i h (beteldoos) een t a m p a t l o e d a (kwispeldoor) het eerste voorwerp door Sentot (den veldoverste van Dipo Negoro) die toen 19 à 20 jaren oud kon zijn, en het laatste door een anderen aan het vorstelijk geslacht verwanten jongeling gedragen. Voorts 's vorsten reisbagage, koffers, kleederen en eenige prachtig opgetuigde paarden, waarvan er altijd twee geheel opgezadeld en tot gebruik van den vorst bestemd zijn. Voeg hier nog bij als een bewijs van eerbied, dien zij voor hunne vorsten hebben, dat ik meer dan eens gezien heb dat wanneer een vorstelijk palankin uit den kraton, die, gedragen door acht Javanen, en door verscheidene andere met pieken gewapende mannen benevens vrouwelijke bedienden vergezeld, de een of andere prinses gaat afhalen, in het openbaar verschijnt, of dezelve ledig is of niet, al de Javanen waar dezelve passeert op hunne hurken nedergezeten blijven totdat de palankin voorbij is."

Soortgelijke eerbied als de geringe bevolking betoonde voor alle voorwerpen, welke betrekking hadden op den vorst en zijn hof, werd ook bewezen aan de p o e s a k a-kris in het bezit van vorsten en hoofden. En ook de kris als erfstuk, in het bezit van de bevolking zelve, stond in hooge achting. 't Was het nationale wapen van den Javaan, ofschoon meer pronk- en staatsiewapen dan vechtwapen. Op weinig dingen was hij zoo gesteld als op de kris, welke hij steeds bij zich droeg en als 't ware een deel van zijne kleeding uitmaakte, terwijl aan een p o e s a k a-kris allerlei geheime krachten werden toegeschreven. Saïdjah's vader bezat zulk een erfstuk, waarvan hij zich slechts noode ontdeed toen het distriktshoofd van Parang Koedjang hem zijn eenigsten buffel ontnomen had. En zonder dien buffel kon hij zijn rijstveld niet bewerken. In M a x H a v e l a a r leest men:

„Toen nam Saïdja's vader een kris die p o e s a k a was van z i j n vader. De kris was niet zeer schoon, maar er waren zilveren banden om de scheede, en ook op de punt der scheede was een plaatje zilver. Hij verkocht deze kris aan een Chinees die op de hoofdplaats woonde, en kwam te huis met vierentwintig gulden, voor welk geld hij een anderen buffel kocht. Enz."

Voor de p o e s a k a-kris van een inlandschen vorst had men wel een kudde van zulke buffels kunnen bekomen, maar in den regel was zulk een wapen in het geheel niet te koop. De Javaan hechtte veel meer aan zijne p o e s a k a dan aan geld. Slechts weinigen bezaten een kris van een type, dat als het oudste erkend werd, nl. de k e r i s m a d j a p a h i t, waarbij gevest en lemmet uit één stuk metaal bestonden. 't Laatste vertoonde den gewonen vorm van het steekwapen, aan beide kant scherp en eindigend in een punt; het eerste vertoonde de gedaante van eene gehurkte menschelijke figuur, een bekend motief uit de oostersche ornamentiek. Een exemplaar van deze soort, aanwezig in het Ethnografisch Museum te Leiden, werd gevonden in den kuil van den grooten middenkoepel van den Boroboedoer. Wellicht was dit wapen reeds van eene zekere antiquiteit ten tijde dat het op die vindplaats geraakte, aangezien reeds in het Hindoe-tijdperk krissen vervaardigd werden met afzonderlijk aangezet gevest.

De oude p o e s t a k a-wapens waren vaak gedamasceerd of doorsmeed met het witte mengmetaal genaamd p a m o r, waarvoor in later tijd dikwijls het nikkel als surrogaat werd gebezigd. Het echte p a m o r was afkomstig van een blok meteoorijzer met een inhoud van ongeveer een kubieke meter, dat in 1784 bij de ruïnes van Prambanan werd gevonden en toen naar de hoofdplaats Soerakarta vervoerd. Eenige jaren later vond men, mede in het gebied van Mataram, een dergelijke doch kleinere massa. Het feit dat deze meteoorsteenen uit den hemel waren gevallen droeg er toe bij om krissen, bewerkt met het

daarvan afkomstige metaal, te eigenen tot poesaka's. Doch ook de bewerking zelve pleitte voor den ouderdom van het wapen. Deze kunstnijverheid stond vroeger op een hoogen trap; de vorsten des lands hadden hunne eigene empoe's of wapensmeden, die in den vorstelijken kraton woonden en hun bedrijf slechts uitoefenden ten dienste van de leden der hofhouding. Er waren voor een kris twee fundamentale vormen aangewezen, de rechte en de golvende. Het eerste type stelde de nâgâ, de mythologische slang der Hindoes, voor in een toestand van rust of overpeinzing; het tweede in een toestand van beweging of handeling. (Valentijn verstoutte zich zulk een kris met een gegolfd of gekronkeld lemmet een „gevlamde pook" te noemen).

Aan een kris bestemd voor personen van vorstelijken bloede werd vroeger een jaar arbeids en langer besteed. Het werk was omslachtig, niet alleen wegens de makelij zelve, maar ook omdat rekening moest worden gehouden met die goede of slechte dagen, welke in de oostersche samenleving eene zoo groote rol spelen. Voorts wegens de offeranden aan de geesten, welke geacht werden het proces van het smeden te beheerschen, en andere aan de afgestorven empoe's (de voorouders.) In het boek Pararaton, handelende over het rijk van Mâdjâpahit in de 13de eeuw, werd gewag gemaakt van een wapensmid, die van zijn vorst den last ontving om binnen eene tijdruimte van slechts drie maanden een kris van een bepaald model af te werken, op verbeurte van zijn leven. En die daarop den dood verkoos, liever dan slecht werk te leveren.

Bij een dier oude, zorgvuldig afgewerkte krissen behoorde eene scheede van eene zeldzame houtsoort. Liefst van het zoo gezochte timôhô — of katimôho-hout ook pellet-hout genaamd, dat afkomstig was van een hoogen boom, met wit en zwart gevlekt hout. Bratayoeda (Courier dit Dubekart) schreef in zijne Feiten, dat de inlanders dagen achtereen in de wildernis naar deze houtsoort (op last van hun regent) moesten zoeken, en dat een stuk ter grootte van een vierkante palm somtijds voor duizend gulden verkocht werd. In het Bataviasch Museum bevonden zich krissen met scheeden van timoho-hout, welke afkomstig waren van de rijksinsigniën van het sultanaat van Bantam. Daartoe behoorde tevens een vlag van gele zijde, bezaaid met daarop vastgenaaide zwarte lapjes, grootendeels Arabische karakters voorstellende. Deze vlag gold als een van de voornaamste regalia van dat voormalige rijk en bezat volgens de overlevering den vorm van het zwaard Doelpakar, het wapen van Mohamed's schoonzoon Ali. Hetzelfde museum bezat een poesaka-piek van pangeran Ali Bassa (Sentot) welke hij als aandenken schonk aan den generaal-majoor van den geneeskundigen dienst G. Wassink, nadat deze hem in zijne ballingschap te Benkoelen van eene ernstige ziekte genezen had. Een andere poesaka-piek, waarvan de timôhô-houten steel voorzien was van fraaibewerkt goudbeslag aan het boven-, en zilverbeslag aan het benedeneind, was afkomstig van een edelman te Djokdjakarta, raden toemenggoeng Merto Negoro. Het lemmet daarvan vertoonde aan het benedeneind een zich kronkelende draak of slang, wederom volgens het bekende nâgâ-motief, en zou volgens overlevering uit den Hindoe-tijd afkomstig zijn.

Ook vrouwen, doch vrouwen van aanzienlijke geboorte, bezaten somtijds een poesaka-kris, die echter zooveel kleiner was dan die mannen. Niet zelden was dit wapen, bekend onder den naam patrem, afkomstig van een der bewoonsters van het vorstelijk vrouwentimmer, en 't had soms „bloed gedronken", hetgeen volgens Javaansche opvatting de waarde als poesaka slechts verhoogen kon. Want met zoo'n kris werden wel eens geschikken beslecht, uit minnenijd geboren; of de bezitster gebruikte die om in gevallen van wanhoop zichzelve den dood te geven. De dichter Onne Zwier van Haren gaf zoo'n kris in handen van Fathema, „princesse van Macasser", een der figuren uit zijn treurspel Agon sulthan van Bantam. Deze is verloofd met den jongsten zoon des sultans, die in zijn strijd voor de nationale zaak het onderspit moet delven tegen de troepen der Comp. Zij wordt echter tevens begeerd door een Hollandschen renegaat Jan Lucas van Steenwijk; en wanneer Fathema (de Makassaren stonden bekend als de „hoentjes van het Oosten" en als eene heet-

bloedige natie) verneemt dat haar beminde Hassan in den strijd gevallen is, dan wil zij zelve ook niet langer leven. De kris doet haar werk; maar eerst doodt zij daarmee den renegaat van Steenwijk, die 't waagde haar te naderen nu zij geen beschermer meer heeft. 't Is haar vertrouwelinge en dienares Camoeni, die den ouden sultan Agon haar uiteinde beschrijft en dat van den Hollander:

Maar Steenwyk nadert haar; die laag' Europeaan
Durft een vereetle hand zelfs aan Fathema slaan;
Haar Cris doorsteekt zijn hart, zo snel als blixem-
[straalen
Op 's stervlings schuldig hoofd in onweer nederdaalen,
En 't zelve staal geleyd door haar onbuigbre moed,
Verscheurt haar eygen borst en stort haar edel bloed.
„o Hassan, uwe dood ten minsten is gewrooken
„Op hen die dit verraad — zegt sy — heeft aange-
[stooken.
„Mijn laatste hartzeer is, dat ik dien scherpen dolk
„Niet heb geduwd in 't hart van 't gansche Neêr-
[lands Volk!"
Men ziets' 't in vallen zelfs, de Cris na 't Oosten
[neigen,
En 't stervend oog schijnt nog Batavia te dreigen!

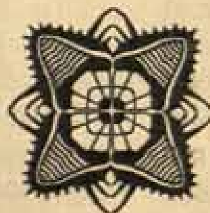
De richting was de juiste; Batavia lag oostelijk van Bantam, waar het tooneel van Agon's strijd tegen de Nederlandsche troepen zich afspeelde. Zoo de Javaansche lezer van v. Haren's treurspel kennis had kunnen nemen, hij zou zich niet te zeer verwonderd hebben over een kris, die zich bij den val van het slachtoffer eigenwillig naar het Oosten keerde. Want aan vele oude wapens, met name aan poesaka-krissen, werden bovennatuurlijke vermogens en invloeden toegeschreven. Ze zouden b.v. den drager, wanneer hij zich in het bosch bevond, beschermen tegen tijgers; in den oorlog zouden ze hem in staat stellen buitengewone daden te verrichten, of, wanneer hij door den vijand vervolgd werd, de kracht bezitten hem onzichtbaar te maken. Zelfs kon zoo'n kris in het gevecht, evenals een bezield wezen, uit eigen beweging de scheede verlaten en slachtoffers onder den vijand maken. Dit werd b.v. verhaald van de kris genaamd kiai kalammoenjeng, toebehoorende aan den soesoehoenan van Giri, den „mahometaanschen paus", gelijk bewindhebbers der O. I. Comp. hem noemden. Doch, gelijk Multatuli reeds opmerkte, „over betooverde krissen zijn tallooze vertellingen in omloop".

't Behoorde ook tot het geloof der inlanders dat men, het lemmet van een kris willende bezien, dit geheel uit de scheede moest trekken. Wie 't slechts ten halve deed, stelde zich bloot aan allerlei ongelukken. En een poesaka-kris behoorde in het geheel niet aangeraakt te worden, behalve door den drager, van zelf dat westersche vreemdelingen met zulke gebruiken onbekend waren, en zich onbewust vergrepen aan den adat. Over het bezoek aan Java van den Franschen staatsman Clemenceau werd verhaald dat hij een der Regenten op West-Java, die hem voorgesteld werd, gevraagd zou hebben of het waar was dat Javanen hun kris altijd op den rug droegen, d.i. op een lichaamsdeel, waar europeanen hun wapen zeker nooit zouden plaatsen. De regent, die een poesaka-kris in zijn gordel droeg, keerde daarop den vrager den rug toe, ten einde hem de wijze te laten zien waarop de kris gedragen werd. Tot ontsteltenis van den mede aanwezigen resident trok de Franschman daarop de kris uit de scheede om die te bezien, waarop de resident, die de inlandsche gevoeligheid op dit punt duchtte, hem waarschuwde.

„Monsieur Clemenceau ......!"

„Est-ce qu'il est empoisonné?" vroeg deze verschrikt, en hij liet de kris op den grond vallen.

Gelukkig had het incident geen gevolgen. De regent nam de zaak goedmoedig op — en de poesaka-kris wreekte zich niet.

Plaat I.

Men moet zich in deze afbeelding de straalsgewijs uitstaande daksparren ongeschilderd, dus donker, denken: slechts de aanzetten der daksparren met een enkele felle kleurnoot en met verguldsel versierd. Alleen op die wijze kan het rijk bewerkt middengedeelte als hoofdmoment in vollen luister uitkomen, omdat het dan in een rustige omgeving het eenige sterk sprekende gedeelte vormt, als ware het een bekroning van den door edelen omringden en door vrouwen gevolgden Vorst. Ook vormen dan de rusting-donkere dakvlakken een achtergrond, waartegen de ingetogen-ryke praal van den hofstoet, die in het van af den bodem buiten opkaatsend lichtschijnsel langzaam van rechts naar voren opkomt, fraai afsteekt. Geen lichtsoort, geen milieu doet de persoonlijkheden, de gelaatstrekken sprekender en karaktervoller uitkomen dan deze.

No. 1. Receptiehal: Bangsal Kentjana te Djokjakarta.

No. 2. Kratonpoort te Djokdjakarta.

No. 3. Opgang n.d. Siti Inggil te Djokdja.

No. 4. Typische Javaansche Begraafplaats.

No. 7. Buitenrand eener groote Bantensche Desa.

No. 5. Javaansche Begraafplaats van nabij

No. 6. Interieur van No. 5: de bloembestrooide Bodem.

Javaansche Architectuur

door Ir. H. MACLAINE PONT

5. LEVENDE VORMEN DER JAVAANSCHE ARCHITECTUURTRADITIE.

a. Omstandigheden waaronder zij voorkomen

Wat hebben nu de Javanen aan architectuur over?

Wij hebben al gezien dat het misplaatst zou zijn om bij het beantwoorden dezer vraag de criteria stijleenheid en stijlzuiverheid te stellen. Was niet in de Fransche kathedralen uit de Renaissance, ja uit den Lodewijktijd een gotisch bouwbeginsel onder geheel andere vormen in beginsel ongerept aanwezig?

Wij dienen hier op Java bij het beantwoorden dezer vraag met nog geheel andere omstandigheden rekening te houden dan in Europa.

Wij Hollanders hebben hier beurtelings dezen, dan weer genen steunend, steeds het optreden van een krachtige persoonlijkheid aan de regeering weten te verhinderen. De meest slappe, het meest voor onzen invloed toegankelijke personen werden door ons „bondgenootschap" op den troon geholpen, en toen het bij het optreden van Mangkoe Boemi niet anders ging werd het centrale Javaansche rijk gesplitst, werd Soerakarta gesticht voor onzen beschermeling, terwijl wij toelieten, dat Mangkoe Boemi korten tijd daarna Djokdja stichtte.

Hoe duidelijk ziet men bij vergelijking dezer twee residenties de inwerking van den hollandschen leiband in het vroeger gestichte Solo duidelijker aan den dag treden, dan in Djokdja, dat in al zijn vormgeving veel stijlzuiverder is. (Zie o.m. afb. Nos 1 tot 3.)

Het behoeft geen betoog, dat onze invloed zich vooral en hoe langer hoe meer op de vorsten en de hoofden liet gelden.

Daar komt bij, dat er niet alleen van beinvloeding onder pressie sprake is. De Europeesche school kende naast de veel doeltreffender wapenen en defensie middelen ook op ander gebied veel doeltreffender hulpmiddelen, constructiewijzen en organisatie methoden dan de Javanen. Het zijn de hoofden en intellectueele Javanen geweest, die reikhalzend naar de kennis dezer nieuwe middelen uitzagen, waarvan de uitwerking hun met verbazing vervulde. Ettelijke Europeanen zijn daartoe in hun directen dienst geweest. Wij moeten derhalve niet in den officieelen bouw het meest loutere Javaansche karakter verwachten.

Wat meer is: van bondgenooten werden de Javaansche hoofden vasallen, van vasallen bloote hulpmiddelen om het volk te besturen. Het Europeesch bewind vond het allerminst noodzakelijk, dat in de woning der Inlandsche hoofden de opperste waardigheid tot uiting kwam, waar de Europeesche bestuursambtenaren feitelijk het hooge gezag vertegenwoordigden en meer en meer directe bemoeienis kregen ook met de ten uitvoerlegging der verorderingen en regeeringsbesluiten.

De hoofden werden gesalarieerde regeeringsambtenaren, en — werd aanvankelijk „knevelarij" getolereerd om den hoofden in staat te stellen hun staat op te houden —, spoedig werd die „stand" gereglementeerd, kregen de hoofden dienstwoningen, eindelijk woningen volgens normaal projecten, waardoor elke locale kleur aan de woningen ontnomen werd, niet alleen, maar waardoor ook een voortreffelijke gelegenheid om zich te ontplooien ontnomen werd aan de locale ambachten.

Er is meer dat wij moeten in aanmerking nemen, willen wij bij de beantwoording onzer vraag met billijken staf meten: zuinigheids redenen gingen, j a, m o e s t e n gelden van af den tijd van centralisatie. Had men voor de regenten nog zekere égards, de lagere Inlandsche ambtenaren moesten maar zien zich te redden. Slechts voor een zeer klein ge-

deelte wonen zij in passabele dienstwoningen. Voor het overgroote gedeelte wonen zij — zelfs in zeer rijke streken waar men in de dessa nu nog kapitale woning op kapitale woning vindt: in krotten. . .

Dit moge op de uitoefening van het bestuur geen nadeeligen invloed hebben, ieder ambacht heeft, om niet hopeloos te degenereeren, een periodieke toetsing aan beter bouwwerken noodig. Het Inlandsch bouwambacht heeft een eigenaardige organisatie berustend op sambatandiensten. Indien de eene Javaan den ander behulpzaam is bij het bouwen zijner woning wat is er dan in beginsel tegen, dat hij ook in sambatandienst aan zijn hoofdenwoning werkt, ja, dat hij daar meerdere zorg aan besteedt, dan in normale gevallen? Ongetwijfeld is dikwerf overdreven geworden bij wat er vroeger van hem gevergd werd. Er kan echter m.i. niet worden ontkend, dat de Javaan met zijn overmaat van vrijen tijd, onder dwang op zijn best is en tot het beste en meest respectabele werk in staat en dat hij bij zijn economische positie nog immer beter „corveabel" is dan finantieel belastbaar.

Het zal mij wellicht als ongehoorde ketterij worden aangerekend als ik hierbij zeg, dat naar mijn beste inzien lang niet alles, wat vroeger als knevelarij werd aangezien een nadeeligen invloed op de Inlandsche samenleving heeft gehad.

Thans bouwt de B.O.W. volgens vreemd project, onder vreemde leiding, veelal met vreemde, geïmporteerde werkkrachten de dienstwoningen en vindt men alleen in de woningen van hadji's en rijke handelaren, ten platten lande bijna alleen in die van de dessahoofden nog typische Javaansche architectuur door de eigen organisatie tot stand gebracht. Zoodra ook de dessahoofden gesalarieerde ambtenaren zullen zijn geworden zal in menige dessa ook deze laatste gelegenheid tot ontplooiïng der eigen ambachten verdwenen zijn. Wordt het niet hoog tijd dit feit eens onder oogen te zien ?

Het Inlandsch ambacht zal in stand blijven — als men er iets van vergt. Thans schijnt alleen het Departement van Onderwijs, naast het Binnenlandsch Bestuur voor den bouw van volksscholen gebruik van dit ambacht te maken. Het is nog steeds de MINST KOSTBARE MANIER VAN WERKEN.

Indien men om redenen van volksopvoedkundigen aard, aan de nergens elders zoo sterke persoonsverheerlijking een eind wil maken en het beginsel, dat tot de stichting van de bale — desa's aanleiding gaf, en waarbij de gelegenheid tot het houden van koempoelans aan de hoofdenwoningen overbodig gemaakt wordt, wil uitbreiden tot de woningen der Inlandsche ambtenaren, ik heb er vrede mee: laat dan hun woningen eenvoudig blijven, men hoeft daarbij de Inlandsche eischen van welstand nog niet te verwaarloozen, en kan alevel voor het bouwen dier woningen van het Inlandsch ambacht gebruik maken.

Maar laat men dan in de plaats daarvan tenminste aan de thans zoo nooddruftige ambtenaarskantoren, balé's onderan, en balé's districtverbinden, en aan deze gebouwen de eischen stellen, die aan het voornaamste gebouw van het ressort volgens de locale eischen van welstand gesteld dienen te worden. Men zal ontwaren, dat deze eischen niet gering zijn.

De Inlandsche samenleving is zooals gezegd zeer onzuinig met haar tijd.

In dringende omstandigheden is haar capaciteit als die van een harmonica. Ze is binnen redelijke grenzen in staat op te brengen wat er van haar gevergd wordt.

Indien men nu zorgt, dat al het goede, dat men op deze wijze wrocht aan de Inlandsche samenleving zelf ten goede komt niet het minst aan haar eigen capabelheid, zoodat er van knevelarij ten bate van bijzondere personen geen sprake behoeft te zijn, wat is er dan tegen om van haar te vergen wat redelijker wijze verlangd kan worden? Na een in oogenschouw name van wat in zeer verschillende gebieden van Java ook nu nog tot stand wordt gebracht, werd mijn hartgrondige overtuiging gevestigd, dat het Inlandsch bouwambacht op den duur in staat is te produceeren al wat daarvan redelijkerwijze te vergen is, mits men daarbij gebruik maakt van de voordeelen, die de inlandsche materialen en productie methoden,

gezien uit het kader der inlandsche Maatschappij biedt.

Ja, ik durf zelfs te zeggen, dat het Inlandsch bouwambacht automatisch in stand zal blijven, indien het niet door tegennatuurlijke voorschriften van boven af gedood wordt. Het zou immers zeer zonderling zijn, indien de latere desaraden hunnen kiezers ten behoeve van desawerken de vier tot zes maal zwaardere belastingen gingen opleggen, dan deze bij uitvoering dezer werken in sambattandienst zouden behoeven op te brengen.

Zullen echter ontvoogde en met autonomie begiftigde locale ressorten — indien zij op democratischen leest geschoeid worden zich zelf deze eischen opleggen? Naar mijn inzicht allerminst.

Hoe kan men ook na een tijd van bijna al omvattende bestuurszorgzaamheid en daarmede gepaard gaande lijdelijkheid van de zijde der bevolking in eens zulk een sprong verwachten?

Indien de decentralisatie op deze wijze dus zonder buitengewoon daadkrachtige ondersteuning van een feitelijk machtsoverwicht der Inlandsche bestuursambtenaren ten minste in het begin haar beslag krijgt zullen m.i. de Inlandsche hoofden in de allesbehalve benijdenswaardige positie geraken van een steeds verder gaande demoralisatie van het eigen volk lijdelijk te moeten aanzien. Van een ontplooiïng eener specifiek Javaansche Architectuur zal alsdan weinig terecht komen, terwijl de hulpeloosheid der bevolking steeds erger zal worden. De beste opvoeding, die er is, bestaat m.i. daarin, dat den leerling getoond wordt hoe hij zich zelf heeft te redden. Dit en wel met krachtige hand toegemeten is naar mij toeschijnt hetgeen de Javaan in de eerste plaats noodig heeft. Ik zeg dit hierbij niet om mij een oordeel aan te matigen op gebied, dat het mijne niet is, maar omdat dit mij voor een tot zich zelf komen van dit volk de meest natuurlijke, de meest in de ontwikkelingslijn der bevolking liggende, ja, de eenige weg lijkt.

Ik heb hiermede tevens zoo scherp mogelijk gesteld: waar nog Javaansche Architectuur te vinden is, en daarmede: op welk gebied en onder welke voorwaarden haar actie nog eene uiting van volksleven is.

Bovendien toonde ik daarmede aan, op welke gebieden en onder welke voorwaarden een krachtige uiting van het volksleven in een eigen Architectuur, eerlang verwacht kan worden, n.l. alleen dan, wanneer een krachtige ontplooiïng van het volksleven bevorderd wordt. Dit laatste kan m.i. alleen op zuiver Javaansche wijze d.w.z. onder straf regime. In het hieronder volgende zal ik gelegenheid hebben om uiteen te zetten, dat ook alleen onder die voorwaarde de Inlandsche bouwmethoden acceptabel zijn.

Gaan wij dan allereerst na, wat er hier op Java in het hiervoren aangeduid gebied aan levende Architectuur over is. Ik noem levend alle Architectuur, die ook thans nog de passende Javaansche omgeving is, ook al dateert de stichting daarvan weleens uit vroeger tijd. Verreweg de meeste der door mij aangehaalde voorbeelden zijn echter uit de tweede helft der 19 de en uit de 20 ste eeuw. Bij het bijna algemeen gebruik van tijdelijke materialen kan dit ook moeilijk anders.

b. Het levend element in de Javaansche architectuur, harmonische aanpassing aan de omgeving.

Aan het slot van het vorige hoofdstuk had ik gelegenheid op te merken hoe m.i. de Javanen, oorspronkelijk een op hoogen trap staand natuurvolk bij al de ontwikkeling, die zij daarna mede maakten toch zichzelf gelijk waren gebleven.

Dit blijkt wel allereerst uit hun verhouding tot de natuur, uit het gebruik dat zij van levend materiaal uit de natuur weten te maken en uit de wijze, waarop zij hun nederzettingen in de omgevende natuur weten in te passen zonder die omgeving te schenden.

b 1 In den loop der tijden hebben zij van verschillende boomsoorten een passend gebruik weten te maken, en al is onder de beinvloeding van buitenaf in wat door hen werd aangelegd veel wijziging gekomen en veel verminkt, toch bestaat op dit gebied nog veelal een zekere stijl, ja, stijleenheid.

Het eenvoudigste en het best kan dit blijken uit den aanleg hunner begraafplaatsen, die bijna altijd fraai van ligging zijn, en waarin zij temidden eener steriotype beplanting met sembodja boomen, door enkele daar-

boven uitgroeiende waringin — of enkele andere hooge en wijdvertakte kruinen de meest gevenereerde plaatsen weten aan te duiden.

Deze begraafplaatsen kennen wij alle. Zij zijn reeds op grooten afstand direct te onderkennen. Wij kennen ook allen het interieur vol stemming en den steeds met bloemen bestrooiden bodem die door zulken eenvoudigen opzet verkregen niettemin bij ieder indruk wekt. (Zie de afbeeldingen 4 tot 6).

b 2 Van de wijze, hoe zij hun nederzettingen in de natuur weten in te passen krijgen wij den besten indruk indien wij den buitenrand eener Europeesche nederzetting vergelijken met den buitenrand eener eventueel groote en boeiende Inlandsche stad (zie afb. 7). Ook hun woningvormen echter passen bij het land, in zuivere harmonie dan wel in geestige tegenstelling als zij zijn met den hoofdvorm der bergen (zie afb. 8 en 11) en der boomen.

In dit opzicht beteekenen tot nu toe gegeven Inlandsche bouwvoorschriften een aanmerkelijke achteruitgang (vergelijk met de vorige foto's afb. 9, een woning waaraan toch niet weinig zorg is besteed).

b 3 Wie kent ook niet de idyllische plekjes bij dessa pantjorans en bronnen, die van dezelfde geaardheid der bevolking spreken? Dit is: behoud van natuurmonumenten binnen de kom der nederzettingen.

b 4 Bij den monumentalen opzet der steden werd door hen van levend materiaal ter accentueering der belangrijkste punten op de meest grootsche wijze gebruik gemaakt. Ik neem hier met eenige correctie een vroeger gegeven beschrijving van Djokdja over:

Hier was nog harmonie tot voor kort. De uit het Noorden komende drukke hoofdstraat had voor den hoofdtoegang tot den aloon-aloon haar ingetogen-statige overhuiving met voluit groeiende waringins, die hier aesthetisch en monumentaal hoofdmoment waren terwijl de aandacht gevestigd bleef op de — niet slechte — aloon-aloon poorten.

Dan, door deze open poorten kwam men op den aloon-aloon, het breede veld van rust, waar kleurige processies hoogwaardigheidsbekleeders met hun gevolg voortschreden om hun opwachting te maken bij den vorst, den aloon-aloon met de omgevende door scheren laaggehouden waringins langs alle zijden en het eveneens zeer laaggehouden waringinkoeroengpaar in het midden: de plaats van den kleinen rechtzoekende.

Daarachter, in den hoofdas en voor den Siti Inggil de groep hoog uitgroeiende Gajamboomen die als een inleiding vormen tot de op het Siti Inggil terras staande, boven alles uitstekende twee waringin groepen, die zich daarachter breed uitdeinen tot hoofdmoment van den geheelen wijdschen aanleg, in deze laaggehouden omgeving vorstelijk-eenvoudig uitkomend en machtig de aandacht trekkend als massieve pijlonen den toegang aanduidend tot den kraton. (Zie afb. 10).

Dit alles is nog te zien: Het is geen toevallige uitgroeiïng van boomen, die immers overal in de omgeving met de daar verrezen bebouwing aan de hoofdgedachte ondergeschikt bleven: men lette slechts op den masigit, den eenvoudigen gebouwtop, die achter een groote gapoero oprijst, toch bescheiden blijft, en op de beplanting van het masigiterf met sawoe-djawa, de fraaie, doch bescheidener boomsoort, die men veelal in de binnenhoven der dalems ziet toegepast.

Wendt men zich om teneinde het Westelijk deel van den Noordwand van den aloon-aloon te bezien, dan wordt men, niettegenstaande minderwaardige inbreuken, getroffen door de lijnen harmonie die bestaat tusschen de pendopodaken der rond den aloon-aloon telkens tusschen de waringins staande verblijven der Sultansregenten, de zich over die pendopo's heenhuivende waringinkruinen, en de boven alles uit zich verheffende silhouet van den Merapi berg. (Zie afb. 11. Een opname met den berg als achtergrond mislukte en kon niet tijdig worden overgenomen).

De keuze der boomen is niet toevallig. Een aardige woordspeling hoorde ik ten aanzien van de groep Gajamboomen, die voor het Siti Inggil terras dienen te staan, op de plaats waar de vorst in den Bangsal Pangrawit recht doet.De naam Gajam heet dan een samentrekking te zijn van „Gawe Ajem" d.i. Het „verwekken van tevredenheid" door de rechtspraak.

Merkwaardig is ook dat op het emplacement van Maja Pahit op de plaats waar men in verband met de van Djokdja en Solo verschillende situatie een overeenkomstig terrein

No. 8. Bergdesa (Dieng). Volmaakte harmonie tusschen woningvorm en landschap. Deze woningvorm werd verboden.

No. 10. Aloon-aloon te Djokdja. Monumentale aanduiding van den Ingang tot den Kraton, met bijna uitsluitend gebruik van levend materiaal bereikt.

No. 9. Tegenvoorbeeld: woning volgens de bouwvoorschriften. Een inpassing in het landschap als op afb. No. 8. kan hiermede niet worden bereikt

No. 11. Op den Aloon-aloon te Djokdja: volmaakte lijnenharmonie tusschen den vorm der Regentenpendopo's en de beplanting. Verboden dakvorm.

No. 12. Vertakte pilaar. Restant uit Toeban.

No. 13. Grafkamers te Grissee. De Vormgeving van het steenen dak is ontleend — niet aan een daaraan voorafgaanden permanentbouw op Java, maar — aan den tijdelijken bouwtrant: het Djati-sirappendak.

zou zoeken: het kraton voorplein, nog thans een heel complex machtig uitgegroeide Gajamboomen vindt. (bij het graf der Poetri Tjampa).

Wie hier te lande wel aan parkaanleg gedaan heeft weet, dat het moeilijker is de natuur tot vriend dan haar tot vijand te krijgen. Bijna alles groeit anders op en dat op onverwachte wijze dan men bedoelt, wilder en grooter op plaatsen waar men minder aandacht trekkende planten zou wenschen.

Een ordening zooals eens in de Vorstenlandsche Residenties werd bereikt, waarbij ook in de geheele omgeving van den aloonaloon geen boomen voorkomen, die de groote ordening verbreken, is niet maar zoo uit zich zelf ontstaan, en ieder zal begrijpen dat er iets toe noodig geweest is om allen particulieren deze ordening te doen accepteeren, niet alleen een machtig gezag is daarvoor noodig, maar ook een inzicht in de groeiwijze der planten.

Toch is er in deze ordening niets gedrongens:

De Sawoe-djawa, mangga, tandjoeng en andere op de binnenpleinen toegepaste boomsoorten zijn tot dat doel ook werkelijk het meest geschikt. Nergens ziet men hier te zware schaduwen die zulk een bedompten indruk van ongezondheid wekken. In een moderne vrije Europeesche nederzetting behoort een dergelijke rationeelen ordening, die „stijl" zou brengen, voorloopig wel tot de onmogelijkheden: ze is er ook niet op haar plaats.

Deze zin voor de natuur groeide weleens uit tot excessen, die alleen in sommige tijden mogelijk zijn. In sommige bouwwerken uit de late middeleeuwen moeten volgens de tempelreliefs vertakte pilaren bij wijze van stijlen met schoren verwerkt zijn geweest, waarvan men eenerzijds speciaal gegroeide stammen of takken koos, anderzijds die ook wel in zijn houtverbindingen namaakte. Enkele losse exemplaren zijn van deze vertakte pilaren over n.l. te Toeban en te Sendang Doewoer bij Patjiran (zie de afbeelding No. 12).

Heeft men in den oorsprong dezer constructie een eerste toepassing van schoren te zien uit een tijd toen men nog geen scheëe houtverbindingen maakte? In ieder geval werd de vormgeving overgenomen in een tijd, dat men die al lang kende. Schoren zien wij reeds bij den in de Boroboedoer-reliefs afgebeelden volksbouw toegepast, een tamelijk belangrijk feit.

c. De grondelementen der Javaansche architectuur thans nog dezelfde als duizend jaar geleden.

In het eerste hoofdstuk werd onder b. betoogd hoe in den regel bij de eerste toepassingen eener Architectuur met nieuwe middelen de vormgeving der oudere Architectuur in beginsel behouden bleef. De bij de vorming eener nieuwe Architectuur aangenomen of gevonden vormen noemde ik primair element, de daarin overblijvende oude grondelement. Ook indien in het verdere verloop der zelfde Architectuur plotseling meer vrije, ampele bij het nieuwe materiaal en bij de nieuwe toepassingen en werkmethoden passende vormen gevonden worden, dan dienen m.i. deze op hun beurt primair element te worden genoemd, terwijl ik de uitdrukkingen secundair en tertiair enz. liever voor vreemde niet zelf gevonden invloeden wenschelijk achtende, hetgeen van de oude vormen in de nieuwe vormenspraak overbleef grond element bleef noemen.

Het spreekt vanzelf, dat men in deze nomenclatuur met grondelementen van verschillenden graad te doen kan hebben. Het grondelement nu van bijna alle Architecturen wordt gevormd door den aan den later ontwikkelden permanent bouw voorafgaanden tijdelijken bouwtrant, en het opmerkelijke voor de Javaansche Architectuur is, dat die tijdelijke bouwtrant hier permanent als hoofdschotel van toepassing bleef en — zulks ten gevolge van klimaat en bodem rijkdom — met goed recht. Daarenboven is zij tot op den huidigen dag primair grondelement in den plaatselijk gevormden meer permanenten bouwtrant gebleven. Wij vinden de vormen van een tijdelijke dakbedekking terug niet alleen aan de oorspronkelijk uit voor Indië ingevoerde vormen, doch ook aan bouwwerken, die hier op Java gegroeid zijn, om een voorbeeld te noemen de grafkamers te Grissee (afbeelding No. 13) en wel niet overgenomen van een voorafgaanden permanent bouw doch direct van het sirappendak. In

verschillende nok- en hoek-keper-afwerkingen, die bij de eerst in den laatsten tijd meer algemeen gebruikte pannen daken in toepassing kwamen vinden wij hetzelfde verschijnsel: directe vormontleening aan den localen tijdelijken bouwtrant. Zeer typische voorbeelden hiervan vindt men in den moskee bouw in de afd. Menes, waar de woningen ruim en geriefelijk, doch zeer eenvoudig in een uiterst correcten tijdelijken bouwtrant gehouden zijn. Aan de moskeeën wordt in die streek bijzondere aandacht besteed. Als bouwer werd vooral een zekere Kiai te Tjarita genoemd. (Vergelijk de afbeeldingen uit het artikel „Het Inlandsch Bouwambacht" in Djawa 1923, II).

6. HET PERMANENTE IN DEN TIJDELIJKEN BOUWTRANT.

a. Karakter.

Indien wij nu den woningbouw nader gaan beschouwen dienen eenige opmerkingen ter kenschetsingen van den tijdelijken bouwtrant vooraf te gaan. Het is een bouwwijze waardoor voornamelijk uit den rijkdom aan direct voor de hand liggende, of slechts weinig bearbeiding vorderende, en derhalve grootendeels plantaardige materialen, die de natuur zelve bijna gereed voor afwerking opleverde, alle natuurvolkeren het eerst de door hen vereischte beschutting hebben gevormd, daar zij deze materialen het eerst leerden hanteeren. In den loop der tijden vonden deze volkeren de bouwvormen, waarbij zij zich van geslacht op geslacht wel, zoo niet het best bevonden, en de samenstellingen en bewerkingen, die voor deze materialen de geijkte kunnen worden genoemd.

Ging zulk een volk in den loop zijner geschiedenis aan zijn bouw andere eischen stellen dan was dit nog geen reden om den bouwtrant te verlaten, waarin allerlei eischen van nieuwen aard immers evenzeer konden worden bevredigd als in welke andere bouw wijze ook, terwijl men de beschikbare materialen telkens op andere aan het nieuwe inzicht beantwoordende wijze leerde bewerken en toepassen. De op Java ontstane bouwtranten blinken uit door elasticiteit der constructie tengevolge waarvan zij een groote mate van veiligheid tegen aardschokken bieden. Het dunne poreuse bekleedingsmateriaal der wanden vormt een waarborg tegen tocht en bedomptheid. De lichtheid van de materialen gepaard aan hun naar verhouding voortreffelijke draagkracht staan toe met de meest simpele constructies de door het klimaat vereischte groote, hooge en luchtige binnenruimten te overdekken. Ter beschutting tegen de van den bodem reflecteerende warmtestraling werd al spoedig een bouwtrant gevonden, die volop bevredigend mocht heeten.

Voegt men daarbij, dat het land — als eiland tegen onophoudelijke invasies van vreemde krijgers volkeren voldoende beveiliging bood dan zal het geen verwondering baren, dat deze bouwtrant hier langer bestendigd bleef dan elders.

Moge het te begrijpen zijn dat in landen waar de natuur minder kwistig was met haar gaven deze bouwtrant op den duur ook om andere redenen dan die van defensie voor een andere meer permanente verlaten werd, in onze tropen het land bij uitstek in dit opzicht behoefde daarvan over het geheel geen sprake te zijn. Een optredende tijdelijke schaarschte aan deze materialen toch is hier veelal te wijten aan roofbouw, dus aan een verwaarloozing der natuurlijke hulpbronnen door de overheid, die aan het niet vooruitziende volk leiding moet geven, en is bovendien gemakkelijk en spoedig te verhelpen.

Ook het bezwaar dat deze materialen weinig duurzaam zijn wist men te overwinnen eenerzijds door uitlooging en door impregneeringsmiddelen, waardoor dit bezwaar zoo groot niet bleef, anderzijds door vaste gebruiken betreffende periodieke vernieuwingen, die de beteekenis kregen van verordeningen, en die aanleiding werden dat deze tijdelijke bouwtrant, die nieuw zeer acceptabel is, doch bij verwaarloozing zeer spoedig vervalt, ook op den duur in goeden toestand bleef.

Het algemeen overleg dat de Inlandsche maatschappij kenmerkte, gaf aanleiding tot een onderlinge werkorganisatie in het „onderling hulpbetoon", terwijl bij een verder gevorderde maatschappelijke organisatie in de absoluut-monarchistische Vasalstaat en wat daarvan overbleef (wij zagen het reeds in den aanhef van hoofdstuk 5) in staat stelde met dit instituut der Sambatan diens-

ten, ook grooter en fraaier werken te stichten, dan waaraan de gewone desaman behoefte had, een op zich zelf gelukkige omstandigheid, die dit eenvoudige ambacht op peil hield, en aan het geheele bouwbestand op Java ten goede kwam. De slechte gebruiken die dit instituut aankleefden, en die vooral tot uiting kwamen in streken en perioden van slecht en slap bestuur en van wanbeheer zijn volstrekt niet inhaerent aan het stelsel.

Het behoeft dan ook niet te verwonderen, dat ook in de Gouvernements landen, waar in de vorige eeuw eerder recht en billijkheid in het bestuur doordrong de typisch nationale Architectuur zich in den eersten tijd en in belangrijke gebieden nu nog zeer goed heeft weten te ontplooien en te handhaven, totdat de invloeden begonnen in te werken waarop ik in den aanhef van het vijfde hoofdstuk doelde.

In den strijd tegen misbruiken en ter verbetering van de slechte toestanden is m.i. veel van het goed bestaansrecht van verschillende Javaansche instellingen miskend. Ik zeg niet dat het anders kon, men kan niet anders dan het groote werk, dat verricht werd waardeeren. Dit neemt niet weg dat de versobering, van deze bemoeienis het gevolg was voor de Inlandsche maatschappij alszoodanig lang niet altijd eene verbetering beteekende. In menig opzicht is ze een werkelijke verpoozing geweest. Schier overal waar men thans nog komt in meer intact gebleven streken is de Inlandsche samenleving inniglijker en sierlijker dan waar men sterk den Westerschen invloed onderkent. Deze verpoovering maakt derhalve op mij den indruk een opgedrongene te zijn. Het spreekt echter vanzelf, dat er van het oude, overgeleverde veel waardevols, veel vooral dat door sierlijkheid tot ons gemoed spreekt, verdwijnen zal.

Dit zal door nieuwe schoonheid worden vervangen mits men het ambacht zelf niet overboord werpt. Het zou nog iets zijn indien dit ambacht niet dan met veel moeite en met hooge kosten op de been te helpen zou zijn, maar niets is minder waar.

Telkens en telkens blijkt immers dat als er iets in de dessa gesticht moet worden, een gebruik maken van het inlandsch ambacht de goedkoopste weg is. Bezien van af het standpunt van den Inlander is het dat zeker. Reeds meermalen had ik gelegenheid te betoogen, dat het in een samenleving waarin zoo hooge rente standaard geldt als de Inlandsche zeer beslist onvoordeelig is om ten behoeve eener besparing op onderhoudskosten meer aan kapitaal ineens te besteden ten behoeve van duurzamer werk. Wat er verwacht kan worden als de economische toestand van den inlander ooit verandert? Ik ben niet in staat om daarop antwoord te geven. Wij dienen echter de feiten te nemen zooals zij thans zijn, en dan kan men niet anders dan de gevolgtrekking maken, dat er voor dit ambacht nog een grootsche en schoone taak is weggelegd, wanneer daaraan tenminste geen onredelijke belemmeringen in den weg gelegd worden.

b. Tot vóór den Hindoetijd en tot in den Hindoetijd teruggaande, thans nog in zwang zijnde bouwvormen. De „Grooter Soenda" bouworde en de Diëngtypen.

Er is begrijpelijkerwijze in den tijdelijken bouwtrant zooals die hierboven geschetst werd een groote verscheidenheid. Naar gelang de bodem andere voorbrengselen oplevert, — en steeds weer wordt men getroffen door het vernuft dat die voortbrengselen op doeltreffende wijze weet te benutten — maar ook naar gelang de geaardheid en het soort der menschen verschilt, treden in dien bouwtrant locale verschillen op.

De eens gevonden methoden echter, die blijkbaar onder bepaalde omstandigheden de eenvoudigste en beste zijn worden niet spoedig verlaten.

De thans bestaande hebben meestal reeds eeuwen aan eeuwen gediend.

Een nauwgezet onderzoek naar de bouwmethoden in verschillende deelen van Java op een wijze zooals dit voor verschillende deelen der buitenbezittingen reeds heeft plaats gehad zou zeer belangwekkend zijn vooral omdat men in de verschillende reeksen verhalende tempelreliefs een methode kan vinden om de tijden, waarin de verschillende bouwwijzen ontstonden, te bepalen. Bij de zeer vluchtige bestudeering waartoe ik mij, nagenoeg geheel in vrijen tijd en op eigen middelen aangewezen, heb moeten bepalen, kan ik slechts oppervlakkig op enkele feiten

wijzen. Een werkelijk grondig onderzoek, dat ook maar eenigszins op volledigheid zal kunnen bogen, waarbij men den tijd zou kunnen nemen tot degelijke voorbereiding en tot gelijktijdige klassificeering van gewoonten, gebruiken, gebruiksvoorwerpen en overleveringen in het groote verband gezien zou zeer zeker veel belangrijks uit wetenschappelijk oogpunt aan het licht brengen.

Men is nl. op Java minder dan in de Buitenbezittingen op slaafsche wijze aan de ongetwijfeld wat het uiterlijk betreft sierlijke oude vormen blijven hangen.

Er heeft sedert den tijd dat de Boroboedoer gesticht werd eene ontwikkeling van woningtypen plaats gehad, maar van menige schakel uit die ontwikkeling zijn de bouwvormen in verschillende gedeelten van Java nog thans in zwang.

Wie de Boroboedoer en Prambanan reliefs heeft bestudeerd wordt getroffen door het feit, dat daarop woningtypen afgebeeld zijn, die aan bepaalde Sumatraansche vormen, vooral Bataksche, herinneren. Met de voorkennis, dat de Boroboedoer gesticht werd tijdens een overheersching van uit Palembang zou men geneigd zijn hier aan afbeeldingen van Sumatraansche woningen te denken indien niet de vormen eenvoudiger, simpeler en iets of wat droger waren: het zijn de woningen met overhangenden gevel en gebogen noklijn, waarvan er meerdere in de afbeeldingen der Prambanan- en Boroboedoer reliefs voorkomen. (Zie o.m. afb. 14).

Woningen, die volkomen aan deze typen gelijk zijn, zijn nu nog over in de restanten van het oude rijk Galoeh, n.l. nabij Garoet (vergelijk bv. afb. 14 met afb. 15). Tasikmalaja, en Koeningan. Ook het woningtype waarvan men op het meest rechtsche reliëf van afbeelding 14 aan de linkerzijde een brokstuk ziet afgebeeld vindt men in de omgeving van Koeningan terug, dit is het woningtype bestaande uit een als zadeldak met gebogen nok overhangende gevelschilden en steile dakhelling gevormd middendak omgeven door een laag afhangend, omloopend schilddak, waarvan de uiterste pilaren rijen schuin naar buiten uitstaan: een rationeele oplossing om de houtconstructie tegen afdruipend en opspattend regenwater te beveiligen. De Regent van Koeningan was zoo welwillend mij enkele afbeeldingen te zenden van woningen uit de onmiddellijke nabijheid dezer plaats, die, thans verminkt — er vroeger op de beschreven wijze hebben uitgezien. (Zie afb. No. 16). In het achterland van Koeningan schijnt deze bouwtrant nog intact te zijn. Het is dus aannemelijk dat wij hier met een „grooter Soendabouw" te doen hebben, die dan in den ouden tijd over een veel grooter gedeelte van Java in zwang was, en die ook op den vasten wal van Azië en in Polynesië terug te vinden is.

Op de Boroboedoer reliefs vinden wij deze bouworde aan nog zeer veel belangrijker bouwwerken terug. Zij doen denken aan sommige Menangkabouwsche gebouwen, maar onder het verhoogd middendak in Menangkabau komt juist een verlaagde bevloering voor, wat bij den Boroboedoer juist andersom is. Ook overigens is er veel verschil. Van dergelijke belangrijke bouwwerken als de hier bedoelde, zijn mij op Java geen resten bekend, ook niet uit vroeger tijd. De langgerekte gebouwen, die in de woningresten op den Diëng over zijn kunnen dezen vorm niet gehad hebben. Hun nog gaaf bewaarde fundeeringen die over de geheele lengte dezer gebouwen van gelijke hoogte zijn en de over de geheele lengte gelijkvormige paarsgewijze geplaatste pilaarneuten duiden niet op een dergelijken drieledigen bouw. Het is wel merkwaardig, dat ik van de hierbedoelde Diëng gebouwen, die in beginsel overeenkomen met de latere Madja Pahitsche „Palawangans" geen enkele afbeelding op tempelreliefs aantrof. Aan de eveneens aldaar voorkomende breedere twee-, drie- en meerledige gebouwen, die op den steenen batoer een houten vloer op neuten gehad moeten hebben, doen enkele Oost-Javaansche tempelreliefs uit zeer veel later tijd terugdenken.

Deze laatst bedoelde typen zullen in den vervolge worden aangeduid met Diëng I (langgerekt), Diëng II identiek, maar met hoogstens 3 traveeën, en Diëng III (zie ook afb. No. 17).

Uit midden Java is de „groote Soenda" bouworde voor zoover mij bekend geheel verdwenen. Op de Oost-Javaansche tempel reliefs vindt men er alleen in een der oudste monumenten iets van terug. Daarbij zijn de dakvlakken er opzoodanige wijze geheel met

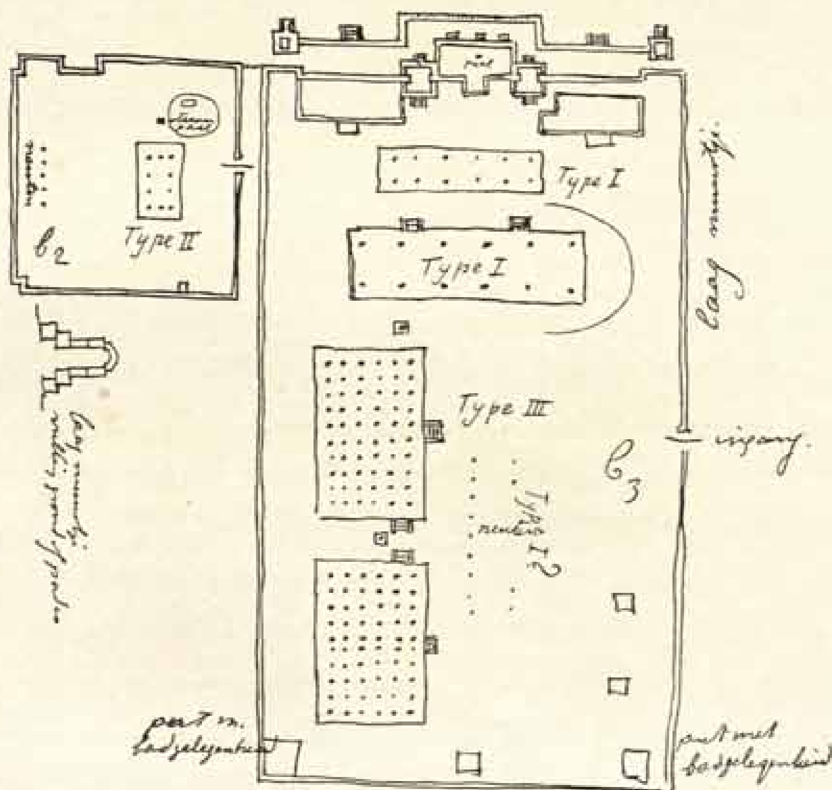
No. 14. Volkswoningbouw, afgebeeld op tempelreliëfs. (Prambanan).

No. 15. Woningen in het Garoetsche. Zie afb. No. 14, geheel links.

No. 16. Woning in Koeningan. Zie afb. No. 14, de tweede van rechts.

No. 17. Reisschets van het emplacement van een op den Diëng ontgraven voornaam Verblijf. (8e eeuw?).

decoratieve versieringen gevuld, dat men hier niet aan een realistische afbeelding kan denken, maar eer aan een greep uit de herinnering. Wij weten ook dat de eerstbekende Oost-Javaansche onafhankelijke vorst voor dien tijd rijksbestuurder was van den laatsten vorst van Mataram (vóór 928). Is dit wellicht niet een aanduiding temeer, dat de veronderstelling, dat Midden-Java gedurende enkele eeuwen na de 9de eeuw verlaten is geweest waarheid bevat? Een volksverhuizing naar het Westen, bv. naar Galoeh kan m.i. ook niet worden aangenomen, zoolang uit geen enkele ruïne uit die streek blijkt dat het volk eens een zoo machtige Architectuurtraditie bezeten heeft, als de oude midden-Javaansche bouwbedrijvigheid zou hebben moeten nalaten. Het merkwaardige van de hier genoemde woningtypen is dat zij geheel open schijnen te zijn geweest. De tegenwoordig toegepaste, die ik echter alleen in bergstreken aantrof, zijn door vlechtwerk gesloten.

De gewoonte om de woningen alleen door gordijnen, kerees, of kleppen afsluitbaar te maken, is blijkens de tempelreliefs ook in later tijd algemeen in zwang geweest. Volgens oud-Hollandsche reisverhalen en door mij verkregen inlichtingen was zij zulks nog tot voor zeer korten tijd. Persoonlijk zag ik alleen in Wiranaja bij Poerbalingga (Banjoemas)een woning, waarvan drie zijden geheel open waren, en slechts door kleppen geheel afsluitbaar. Wij zullen later zien, dat dit feit op de oorspronkelijke aesthetische waarde van het tegenwoordige woningbestand op Java een geheel nieuw licht werpt.

Het prouveert m.i. wel voor de zekerheid en veiligheid die hier te lande tot voor korten tijd moet hebben geheerscht, dat een dergelijke woonwijze zoolang stand hield.

Op de Prambanan reliefs komen meerdere door kleppen gesloten woningen voor, terwijl geheel gesloten of van opengewerkte omwanding voorziene woningen van dit type òf zeer groot schijnen geweest òf zeer klein.

Woningen van dit type in zoo kleine maat en van een zoo correcten bouw als op den Prambanan afgebeeld vond ik op Java nergens terug, tenzij wellicht in de Langgars.

Ook in de Boroboedoer reliefs komen zij (minder klein) voor. Het zou kunnen zijn, dat deze kleinste typen in de tegenwoordige rijstschuur over zijn. Op de Prambanan reliefs komen verschillende vierkante of ronde, groote mandwerken voor (zie afb. No. 14), die ik in ronden vorm terug vond te Tegal Amba, bij Patjitan waar zij loemboeng heeten en gebruikt worden om binnenshuis de rijst op te slaan. Het zijn groote cylinders van vlechtwerk zonder bodem. Ook in het Karang Anjarsche schijnen zij in gebruik te zijn. Het is dus de vraag of wij in bedoelde kleine, gebouwtjes rijstschuren te zien hebben.

c. Afgeleide bouwvormen.

Met een gewoon zadeldek als afdekking zijn echter van laatstgenoemde bouwwijze wellicht nog restanten te vinden.

In het Kreseksche aan den Westgrens van de residentie Batavia, vond ik n.l. woningen, die in beginsel en wat de woningkern betreft het midden houden tusschen afbeelding 18 en genoemde Prambanantypen.

De woningen die ik in het Kreseksche in den korten beschikbaren tijd kon bezichtigen hadden alle een zadeldak en loodrecht-staande buitenwanden. Alleen de woningkern kwam qua bouw-programma met de voornoemde typen, eenigszins overeen en bevatte als regel slechts een vertrek op zeer sterk verhoogden vloer, welk vertrek echter naar de achterzijde met zeer smalle slaapplaatsen verbreed was, eene verbreeding, die den indruk maakte van een latere vervorming van het woningtype te zijn, die wellicht in de plaats getreden is van het ruimteverlies door de eertijds schuin naar buiten uitstaande wanden veroorzaakt.

Genoemd vertrek was op dezelfde wijze toegankelijk als op afb. 18 is afgebeeld nl. door middel van een steile houten ladder, die aan de Kreseksche woningen in forsche vormen besneden was.

De wanden van het vertrek waren in het algemeen met bamboe vlechtwerk gesloten, en ook de „Kolong" was met ruwe matten gedicht. Ze werd als bergruimte gebezigd.

Het zadeldak was bij alle door mij bezichtigde woningen aanzienlijk naar een zijde verlengd over een ruimte waarover de vloer van het vertrek niet doorliep en waar dus op den beganen grond een zeer hooge keuken was ingericht, eveneens omwand. Volgens het Boroboedoer relief was oudtijds

bovendeur en trap sierlijk gevormd ook wel in andere vormen afgebeeld afdak in zwang, dat op steilen steunde.

Bij de door mij bezichtigde woningen was dit afdak ontwikkeld tot een gesloten voorgalerij gelijkvloers, die zich meestentijds over de volle lengte van de woning uitstrekte, en die door een schutsel of kleine beschieting onderverdeeld was in een ontvang gedeelte strookend met het vertrek en een voor het huiselijk werk der vrouwen bestemd gedeelte strookend met de keuken. De aan deze galerij grenzende woningwanden waren van hout en eenvoudig doch fraai besneden en gepolychromeerd. De voorgalerij-omwanding maakte in alle in oogenschouw genomen gevallen den indruk van een vondst te zijn van recenten datum: ze was van anderen stijl en van andere bewerking dan de woning. Toch vormde ze met haar open gewerkte wandvakken een zeer bekoorlijk interieur. Wellicht een voorbeeld van „eerste interieur vorming"? (Zie de afbeelding No. 19).

Aan deze woning is de bouwgeschiedenis van Java om zoo te zeggen af te lezen. Uitgaande van een stijl, die naar den uitwendigen vorm keurig verzorgd is, offert men veel van dat uiterlijk aspect op om de binnenruimte geriefelijker, behagelijker en fraaier te krijgen. In de Kreseksche woningen hebben wij nog met een onbeholpen poging te doen. Later neemt dit streven een geheel andere vlucht.

Oorspronkelijk meende ik hier met een Boegineesch woningtype te doen te hebben, waarvan in het Bataviasche meerdere restanten over zijn. De Kreseksche woningen waren echter van geheel ander type en indeeling. Van een Boegineesche afkomst was bij mijn Kreseksche zegslieden ook niets bekend, integendeel, wij hebben hier met een vermoedelijk zeer oude Javaansche Kolonie te doen.

Neemt men nog in aanmerking, dat de woningen afgedekt waren met rantjangan dakroosters, een typisch-Javaansche constructie-wijze die echter volgens enkele mij bekende modellen ook in de Bataklanden bekend is en derhalve van zeer ouden oorsprong moet zijn, en dat er bij bruiloften een „petanen" in geformeerd wordt, (zie d,) dan lijkt het mij zeer wel mogelijk dat wij hier met een uit een zeer ouden Javaanschen vorm ontwikkeld woningtype te maken hebben. Een nader onderzoek van het geheel bouwgebied zal ongetwijfeld zekerheid kunnen verschaffen, het woningtype wordt er ook thans nog vrij algemeen bij den nieuwbouw gevolgd. Ten slotte moet nog worden opgemerkt dat rantjangan roosters in de direct aangrenzende Bataviasche bouwgebieden niet toegepast worden, wel in Noord-Bantam, dat eveneens een Javaansche kolonie is. Deze dakroosters worden in een der volgende hoofdstukken meer uitvoerig behandeld. Zij worden in den regel gebezigd waar onderling hulpbetoon bij den woningbouw regel is.

d. Het Grodjogandak.

Met het zadeldak als kernafdekking, aangevuld door naar voren en naar achteren aangebouwde uitbreidingen die met flauwer hellend dak gedekt zijn, waarbij de naar voren uitgebouwde ruimte in den regel open is (galerij) en in de naar achteren uitgebouwde ruimte een fraai midden kamertje (petanen) en veelal twee zijkamertjes (sentong) afgeschoten zijn, zien wij een woningtype gevormd, dat òf met verhoogde houten òf bamboezen vloer (Soenda-landen) of met meestal eveneens verhoogden aarden of steenen vloer (Java-landen) in bijna alle streken van Java terug te vinden is.

Daarbij was vroeger in de Java-landen op den terp nog een houten vloer gebruikelijk, die ook in de Diëng verblijven toegepast werd zooals ik uit de vele tusschen de kolomneutten ingeplaatste regelmatig verspreide neutjes meen te moeten opmaken (zie afb. 17, type III). Dikwerf is op zij of achter de woning al dan niet aan een plaatsje een afzonderlijke keukenbouw aan de woning toegevoegd, (uitvloeisel van een in Madja Pahitschen tijd uitgevaardigd koninklijk decreet?), maar even vaak ziet men een der sentongs als keuken gebezigd (in de Soendalanden als-dan veelal met verlaagden leemen vloer), ja, als stalling voor klein vee. Hun bestemming schijnt oorspronkelijk die van berghok, en van kamertje om zich in den echt af te zonderen te zijn, ook wel die van gewoon slaapvertrek. Ook de petanen dient tenminste in de Java-landen slechts bij uitzondering (na bruiloften) als slaap-

No. 18. Bale en Volkswoning volgens een reliëf van den Baraboedoer. Het Volkswoningtype komt op den Baraboedoer ook voor met zadeldak en overhangende gevelschilden. Zoo ook op den Parambanan, waar zulke gebouwtypen o.m. in zoo kleine afmetingen afgebeeld zijn, dat zij doen denken aan rijstschuren.

No. 21. Grodjoganwoning uit Tjepoe met door gordijnen gesloten „Petanen".

No. 19. Woning in het Kresekache (Afd. Tangerang) Vergelijk afb. 18. geheel rechts. en zie hoofdstuk 6.c.

No. 20. Grodjogandak uit Tjepoe. De omlijsting van het getralied gevelraampje doet sterk aan het Garoeda-Naga motief denken.

vertrek. In tegenstelling met de meeste Soenda-landen, waar dit vertrekje of deze inham slechts bij bruiloften versierd wordt, vormt het in de Java-landen het fraai versierd aesthetisch centrum der woning.

Het is gewijd aan Dewi Sri of aan den Naga voor wie er veelal een bedje gespreid is van fraai versierde kussens en goelings en voor wie er (dikwijls slechts in effigie) een aantal op elkander gestapelde sieraad- en lijfgoedkisten aanwezig moeten zijn. Centraal gelegen tegenover de middendeur van den dikwerf eveneens versierden voorwand, vormt het een fraaien climax in den doorkijk in de woning, en verleent het aan het interieur die intieme sierlijkheid, die den Javaanschen bouw kenmerkt.

Deze uit den Hindoetijd afkomstige cultus beheerscht dus den Javaanschen woonhuisvorm tot op den huidigen dag. Hoewel dit bouw-beginsel eerst in de latere woningtypen zijn vollen luister zal erlangen, zien wij hier echter reeds de hoofdaandacht van de Architectuur op het interieur gevestigd.

In de Soenda-landen zal dit woningtype vermoedelijk uit het vroeger behandelde „grooter Soenda type" door vereenvoudiging ontstaan zijn. (Reeds op de Prambanan reliefs komen zadeldaken voor, met zeer weinig ontwikkelde nokbuiging en verlenging.) Wij vinden echter, voor zoover mij bekend, zijn fraaiste toepassingen in den midden-Javaanschen houtbouw. De afbeeldingen Nos. 20 en 21 zijn ontleend aan eene woning te Tjepoe waarvan de hoofdvorm der constructie van de bouwkern behoudens een verlenging tot 3 traveeën zeer veel gemeen heeft met een der in de Prambanan reliefs voorkomende woningen, terwijl in hare detailleering Hindoeistische motieven voorkomen. Alleen in den vloer bestaat verschil. Zooals reeds werd opgemerkt waren oudtijds ook in de Javalanden houten vloeren bekend, die kort op den batoer geplaatst waren, zoodat een soort holle vloeren gevormd werden, die ongetwijfeld broeinesten van ongedierten moeten zijn geweest, en kunnen zijn afgeschaft.

Nemen wij nu bovendien in aanmerking dat in meergenoemde beschrijving van Madja Pahit de eerste vermelding plaats heeft van een uit mortel bestaanden vloer en wel bij wijze van bijzonderheid, dan hoeft het niet meer te verwonderen dat men op den duur de houten vloer wegliet voor een gepleisterden waarvan dan de leemen vloer weer een goedkoope uitvoering beteekent. Ik ben dus geneigd in de Tjepoesche woningen een lijnrechte afstamming te zien van een Oost-Javaanschen zadeldakbouw waarvan het interieur verder ontwikkeld is, maar die overigens voortgekomen is uit het reeds op de Prambanan reliefs voorkomende type, dat wellicht ook op den Diëng reeds bekend was.

Het markante verschil tusschen den bouw met leemen vloeren in de Javalanden en met kolongvloeren in de Soendalanden zien wij dus reeds in de oudstbekende tempelreliefs in oorsprong geteekend.

e. De Balé.

Op de Boroboedoer-reliefs komen enkele zeer kleine, open abritjes voor met schilddakafdekking en schuin naar buiten uitstaande stijlen. Op afb. No. 22 uit Majapahit komt het nog voor en wel op het meest rechtsche relief bovenaan in het midden. Van dit type is mij geen enkele overblijvende vorm bekend.

Een ander gebouwtype dat op de Prambanan en Boroboedoer reliefs de aandacht trekt is de Bale, (Zie de afbeeldingen 14 en 18), een bouwvorm die in de Javalanden nog thans in de meeste woningen terug te vinden is. Wij zien op deze reliefs, waarvan wel aangenomen wordt dat de direct voor de gebouwen geplaatste figuurgroepen verondersteld werden zich daarbinnen te bevinden den balé zoowel geheel open als met gesloten al dan niet opengewerkte omwanding (vrouwenverblijven ?)

Deze bouwvorm werd dus voor zeer verschillende doeleinden gebezigd. Ter onderscheiding van de afdekking der vorstenzetels, die hierna totdat een betere nomenclatuur zal zijn gevonden Bangsal zal worden genoemd, noem ik dezen bouwvorm, die dikwerf als pendopo gebruikt werd maar ook voor verschillende andere doeleinden voorloopig bale.

Op de Boroboedoer reliefs vinden wij den met gordijnen afsluitbaren balé tal van keeren echter minder realistisch geteekend, of in volmaakt decoratieve Hindoeïseerende dan wel in zeer ijle aanduiding terug. Mag daaruit wellicht worden afgeleid dat het volk, dat den Boroboedoer bouwde, met dezen vorm

meer algemeen bekend was, en dat de invoer daarvan op Java aan dit volk te danken was? In de restanten der w o o nverblijven op den Diëng vond ik hem niet. Men moet hem nl. niet verwarren met de onoverdekte vermoedelijke audientieterrasjes, die hier voorkomen, en die blijkens oud-Hollandsche beschrijvingen nog in Kota Gedé en wellicht ook nog in Karta en Plered in gebruik waren.

Hoe dit zij, op de Oost-Javaansche tempelreliefs vindt men in den balé den algemeen en voor schier alle doeleinden toegepasten bouwvorm, en wel schier immer in den vorm eener geheel open hal die slechts door gordijnen gesloten kan worden. Is men hem dan in den loop der tijden meer en meer open gaan gebruiken? Mij dunkt, dat het antwoord op deze vraag bevestigend moet luiden en wel in verband met een steeds verdere ontdekking en uitwerking van de mogelijkheden, die de omwallings-architectuur hier schiep.

Zien wij op den Boroboedoer, en op den Prambanan de door palisadeeringen of ommuringen gevormde hoven niet verder ingedeeld, zoodat er alle reden was om de paviljoens, die als vrouwenverblijf dienst deden, te sluiten, zien wij ook de door lage muurwerken gevormde hoven der Diëng verblijven niet verder ingedeeld, op de Oost-Javaansche tempel-reliefs en in de Oost-Javaansche ruïnes komen deze ommuringen steeds forscher terug, terwijl de hoven ingedeeld waren in wellicht ten slotte even zoovele kleinere onderdeelen als wij vertrekken groepen kennen.

Meermalen ziet men op deze reliefs dan ook paviljoens afgebeeld, die blijkbaar tot de vrouwenverblijven hooren, en die toch slechts door gordijnen afsluitbaar schijnen te zijn geweest.

De op de Oost-Java-reliefs veel voorkomende zeszuilige balé vond ik nagenoeg identiek terug in Troesmi bij Cheribon (zie afb. No. 23).

f. Petakwoningen.

Het spreekt vanzelf, dat — al vinden wij die op de relief niet terug — er in den ouden tijd nog andere woningtypen bestaan moeten hebben.

Op den Diëng komt een afzonderlijk ommuurd complex voor, dat een volkswijk schijnt te zijn geweest.

Aan twee straatjes treft men er de fundeeringen aan van wat wellicht eens petak woningen waren. Is deze onderstelling juist, dan hadden deze woningen een strenge achtergevel rooilijn en waren zij aan de zijde van het achterplaatsje het netst afgewerkt. In meerdere dezer plaatsjes komen huisaltaren voor. De woningen waren in het algemeen slechts een vertrek diep, doch hadden aan de straatzijde nog weleens een hokje aangebouwd (tokotjes of werkplaatsjes)?

De voorgevel rooilijn was dan ook onregelmatig, hetgeen in dit kleine, dichtbebouwde complex geen bezwaar geweest zal zijn.

Van dit gezond beginsel is in de thans bestaande dichte stadsbebouwingen al heel weinig terug te vinden. Immers zijn thans de achterplaatsen waaraan men toch eigenlijk huist op de meest hopelooze wijze versnipperd en volgebouwd, indien zij niet geheel ontbreken.

Plaat V

No. 22. Reliëf uit Majapahit, waarin op tijpische wijze het verschil is aangegeven tusschen een voornaam verblijf met bijbehoorende kampoeng en meer landelijke Volksverblijven. Op grootsche wijze is hier de omwallings-architectuur ontwikkeld. Opmerkelijk is de voorname plaats, die een vermoedelijk tempelgebouwtje (boven de hoofdpoort) hier inneemt. Ook thans nog heeft het voornaamste onderdeel van de Javaansche woning: de Kobongan, dan wel de Pĕtanen het karakter van een huiskapel.

(Zie ook de in het voorname verblijf voorkomende zeszuilige halletjes in vergelijking met Afb. No. 23.)

No. 23. Pendopo (bale) uit Troesmi bij Cheribon. Vergelijk meerdere identieke gebouwen op afb. No. 22 uit Majapahit. Wij hebben hier met een oorspronkelijk-Javaanschen bouwrant te doen, niet - zooals wel eens door oppervlakkige beschouwers beweerd wordt — met een Chineeschen. Zulks blijkt n. l. ten stellingste uit de dakconstructie. Deze bestaat uit een op zeer summier, alleen ten dienste der montage gebruikt, dakgeraamte gemonteerd stel Glondongan dakroosters. Deze dakroosters worden te voren op den beganen grond in elkaar gezet en volledig afgewerkt, en daarna in hun geheel gemonteerd: dit is een tijpisch-Indonesische bouwwijze. De Chineesche constructiemethoden, ook die van hun bamboebouw zijn volslagen anders, doen nog geheel aan den houtstapelbouw terugdenken.

Een indische Machiavelli

door Dr. F. D. K. BOSCH.

Kautilya's Arthaçastra, transl. by Dr. R. Shamasastry, with an introductory note by the late Dr. J. F. Fleet, second edition, Mysore, 1923.

Als in de bekende Calcutta-inscriptie van Koning Erlangga beschreven is, hoe de naar wereldverovering strevende vorst in het jaar 953 çaka de residentie van Adhamapanuda in de asch gelegd en in het volgend jaar „een vrouw van geweldige kracht" overwonnen heeft, volgt er in het 23ste vers (naar de vertaling van Kern): „Door eerzucht bezield, trok hij daarna, in den jare 957 van çaka, op den 13den van de eerste helft der maand Bhadrapada, op een goeden Woensdag, naar het Westen, met een ontelbare leger van strijdwaardige en krachtige manschappen. Onder de toejuiching der wereld behaalde hij eene volkomen overwinning op den koning Wijaya geheeten en in dat jaar 957 van çaka, op den 8sten der donkere helft van de maand Kartika, des Donderdags werd de koning Wijaya door diens eigen troepen gevangen genomen — dank zij de aanwending van de middelen van staatskunst, zooals die in het leerboek van Wisnugupta geleerd worden —, en sneefde hij onmiddellijk daarop".

Kern teekende bij het slot aan: „Wisnugupta is de Indische Machiavelli, wiens leerboek over staatsmanskunst onmisbaar geacht werd voor alle diplomaten. Er is van het Indische stelsel van staatsmanswijsheid veel kwaads te zeggen, maar de lessen daarin vervat worden ook buiten Indië thans nog trouw in acht genomen".

Toen Kern deze noot, die zeker veler nieuwsgierigheid geprikkeld heeft neerschreef (1885), was er van Wishnugupta niet veel meer dan de naam en van zijn werk enkel een aantal citaten bij andere klassieke auteurs bekend. Eerst in het begin van deze eeuw kwam er een — gelukkig geheel volledig — handschrift van het Arthaçastra aan het licht, dat in 1909 door Shamasastry, den bibliothecaris van de Mysore Government Oriental Library, werd uitgegeven en in 1915 door denzelfden pandit vertaald. Nu onlangs een tweede editie dezer vertaling verschenen is en het Arthaçastra onder ieders bereik is gebracht, willen wij niet nalaten de aandacht op dit hoogst merkwaardige werk dat, blijkens de Calcutta-inscriptie, ook op Java bewonderaars en volgelingen heeft geteld, te vestigen.

Eerst iets over den auteur en de dateering van zijn werk. *)

Aan het slot van het Arthaçastra wordt het auteurschap in ondubbelzinnige bewoordingen toegeschreven aan Kautilya, die — wordt er bijgevoegd — de heerschappij aan de Nanda-dynastie ontrukte. De Purana's weten ons te vertellen, dat de brahmaan Kautilya, anders genaamd Wishnugupta, nog anders genaamd Canakya, het koningsgeslacht der Nanda's ten val bracht en de dynastie der Maurya's met Candragupta I op den troon verhief. Deze coup de main had volgens de inscripties plaats in het jaar 322 v. Chr. In de latere Indische litteratuur is Kautilya het type van den geraffineerden, sluwen, gewetenloozen minister, die naast ontelbare ondeugden deze eene deugd bezit, dat hij zijn vorstelijken heer onder alle omstandigheden trouw blijft. Mogen we het Arthaçastra zelf vertrouwen schenken - en er zijn verscheidene geleerden die dat doen — dan is dit het eigen geschrift van den befaamden Maurya-minister en is het 't oudste, nauwkeurig-dateerbare werk der geheele Sanskrit-litteratuur. Helaas heeft Whitney niet voor niet gezegd, dat alle dateeringen van Indische geschriften als kegels zijn, die opgezet worden alleen om weer

* Nadere bijzonderheden kan men vinden bij Winternitz Geschichte der indischen Literattur III p. 509 vgl. Vincen-Smith. Early History of India, p. 137 Jolly. Zeitschr der Deutschen Morgenl. Ges., 68, 1914.

zoo gauw mogelijk te worden omvergegooid. In de laatste jaren heeft onder de vakgeleerden de opvatting meer en meer veld gewonnen, dat, zoo er werkelijk een historische persoon Kautilya als minister van Candragupta bestaan heeft — hetgeen lang niet zeker is — het Arthaçastra even weinig met hem te maken heeft als de Spreuken van Salomo met den koning van dien naam. Men acht het waarschijnlijk, dat de reeds eeuwen bestaande losse voorschriften over politiek, in één verzameling zijn bijeengebracht en op naam gesteld van den legendairen, sluwen Maurya-minister, op dezelfde manier als men rhapsodieën als het Mahabharata en Ramayana aan het werk van één auteur heeft toegeschreven. De naam Kautilya, die „sluwheid, valschheid, tartufferie" beteekent en wel zeer slecht bij een historische persoon past, is dunkt ons wel een sterk argument voor de juistheid van deze opvatting.

Hoe het met Kautilya's auteurschap ook zij, alle onderzoekers zijn het eens over den zeer hoogen ouderdom van het Arthaçastra. Het moge dan al niet van vóór het begin der Christelijke jaartelling dateeren, later dan de 3de eeuw na Chr. mag het naar alle waarschijnlijkheid niet worden gesteld.

Zooals de naam reeds aanduidt is het Arthaçastra een leerboek over de Artha. A r t h a als abstract begrip vormt een deel van den welbekenden t r i w a r g a, de trits van levensdoeleinden, naar welker bereiking ieder Indiër streven moet: de d h a r m a, de vervulling van godsdienstige en zedelijke plichten, de a r t h a, de verwerving van geld en goed en de k a m a, de bevrediging der geslachtsdrift. Zooals er van oudsher çastra's bestaan hebben ter onderwijzing van dharma en kama, zoo goed heeft het oude Indië zijn Arthaçastra gekend. In den meest uitgebreiden zin behooren hiertoe alle handleidingen voor de beoefening van practische wetenschappen, b.v. de krijgswetenschap, de bouwkunde, de kookkunst, de kennis van paarden, olifanten, edelsteenen, het schikken van bloemen, en wat niet al. Onder arthaçastra in engeren zin worden echter alleen begrepen de wetenschappen, die voor den vorst voor het regeeren van zijn rijk van nut zijn, dus b.v. techniek, bestuursorganisatie, administratie, en in de allereerste plaats: politiek (niti). Arthaçastra zonder meer beteekent dus „Leerboek voor Vorsten", „Vorstenschool". Beoordeeld naar de opzet en methode van behandeling van de stof herinnert het Arthaçastra levendig aan de — vroeger door ons besproken — çilpaçastra's. Ook hier is telkens de schoolmeester aan het woord, die niets liever doet dan indeelingen geven — ook van de onindeelbaarste zaken — en definities opstellen — ook van hetgeen een ieder zonder meer begrijpt. Het springen van den hak op den tak, het in herhalingen vervallen en zich zelf tegenspreken, zijn vaste kenmerken van beide soorten castra's; Kenmerken die tevens de bewijzen leveren, dat beide een zelfde compilatorisch origine hebben en eene analoge ontwikkelingsgeschiedenis hebben doorgemaakt.

Voor de kennis der practische politiek, binnen- zoowel als buitenlandsche, is het Arthaçastra van niet minder beteekenis dan het çilpaçastra is voor de kunst. Waar de materieele zijde der samenleving door de Indische litteratuur in het half-duister pleegt te worden gelaten, levert Kautilya's werk ons hoogst welkome aanvullingen en correcties op de voorstellingen, die andere bronnen, voornamelijk de inscripties en Grieksche geschiedwerken, daaromtrent geven.

Een kort overzicht moge den lezer van de belangrijkheid van den inhoud een denkbeeld geven.

Het eerste Boek handelt over de opvoeding en de naaste omgeving van den vorst. De vier wetenschappen, waarmede de vorst vertrouwd moet zijn, zijn wijsbegeerte, Wedakennis, warta (landbouw, veeteelt en handel) en binnen- en buitenlandsche politiek. Een vorst moet de zes ondeugden — wellust, gramschap, begeerte, ijdelheid, overmoed en uitgelatenheid — overwinnen en zal daardoor in staat zijn de zintuigen te bedwingen. Hij zal dan nimmer geluk ontberen. Wie zullen zijn ministers en dienaren zijn? Aan de beantwoording dezer vraag worden verscheidene hoofdstukken gewijd. De vereischte kwaliteiten van diverse groepen van dienaren worden opgesomd en de middelen aangegeven om hun trouw op de proef te stellen. Spionnen en agents provocateurs spelen hierbij een hoofdrol. De vorst moet b.v. voorgeven een priester te ontslaan, die geweigerd heeft om, op

vorstelijk bevel, de Weda's aan een paria te onderwijzen. De priester moet dan door tusschenkomst van een handlanger elk minister afzonderlijk ter zijde nemen en onder eede verzekeren: „Deze vorst is onrechtvaardig; welaan, laat ons in zijn plaats een ander van dezelfde familie op den troon verheffen. Dit plan heeft ons aller goedkeuring. Wat denkt gij ervan?" Als dan de minister het oor leent aan deze voorstellen is hij niet betrouwbaar, in het tegenovergestelde geval wel. — De volgende hoofdstukken bespreken uitvoerig de diverse soorten spionnen die in dienst van den vorst staan. Zij worden onderscheiden naar de vermomming waaronder zij optreden, bv. als kooplieden, kluizenaars, schoolvrienden (van de verdachten), bedelnonnen enz. Verder zijn er de sluipmoordenaars en giftmengers, die bereid zijn om gewelddadig vijanden uit den weg te ruimen of op dienstreis gezonden worden om de gedragingen van 's vorsten ambtenaren te bespionneeren. De sluipmoordenaars zijn weezen, die van staatswege worden opgevoed en onderwezen in de wetenschappen, die hun te pas kunnen komen, bv. natuurkunde, waarzegkunde, toovenarij en ... de reglementen der verschillende religieuse orden. Zij moeten van goede familie, koningsgezind, wel bedreven in de kunst van het zich vermommen en polyglot zijn. De giftmengers worden gerecruteerd uit waschbazen, kappers, barbiers, koks, acteurs, muzikanten en dergelijk gespuis. De spionnagedienst werkt met een eigen geheimschrift, wordt voorbeeldig gecontroleerd en vermag den vorst binnen den korst mogelijken tijd omtrent de plannen van binnen- en buitenlandsche vijanden in te lichten. Tegen de spionnen van deze laatsten is een goed geoutilleerd contra-spionnage-systeem gericht. — Is de koninklijke macht eenmaal voldoende beveiligd, dan mag de vorst zich bezighouden met het nemen van administratieve maatregelen na zijne raadslieden gehoord te hebben. Geheimhouding van beraadslagingen is een eerste vereischte; achteloosheid, dronkenschap, het praten in den slaap, verliefdheid en andere slechte eigenschappen zijn de oorzaken van het uitlekken van geheime raadsbesluiten. Wie als raadsman succes heeft is een goed gezant. De taak van den gezant omvat, volgens den tekst: het overbrengen van boodschappen, het handhaven van verdragen, het verwerven van vrienden, het spinnen van intriges, het zaaien van tweedracht tusschen vrienden, het verzamelen van inlichtingen omtrent de bewegingen van spionnen en het verbreken van vredesverdragen. — Om de positie van het rijk te handhaven tegenover buitenlandsche vijanden is het allereerst noodig, dat de vorst voor zijn persoonlijke veiligheid zorg draagt door de prinsen van den bloede onder voortdurende bewaking te stellen, want dezen hebben evenals krabben de neiging om hun verwekkers naar het leven te staan; „om der wille van het koninkrijk haat de vader zijn zonen en haten de zonen hun vader". Ook is het den vorst geraden om alle mogelijke voorzorgsmaatregelen te nemen als hij de harem bezoekt, want hoeveel vorsten zijn er niet, toen zij in het vrouwenverblijf vertoefden, het slachtoffer van dolk, vergift of brandstichting geworden! Een apart hoofdstuk is gewijd aan de middelen om vergiftigde spijzen als zoodanig te onderkennen en om den vorst tegen sluipmoord te beveiligen als hij zich in het paleis bevindt of in het openbaar vertoont. — Het tweede Boek geeft bescheid over de plichten van de diverse hoofdambtenaren en begint met een hoofdstuk over grondpolitiek in verband met remuneratie van landsdienaren. Geestelijke heeren ontvangen „Brahmadeya"-landen, die voldoende opleveren en vrijgesteld zijn van belastingen en boeten. Ook hoofdinspecteurs, accountants, belasting-collecteurs, geneesheeren, paarden-trainers en boodschappers ontvangen stukken grond, die zij niet mogen vervreemden. Van een absoluut eigendomsrecht van den vorst op den grond is nergens sprake. Alleen de woeste gronden mogen geconfisceerd worden en geschonken aan hen, die ze willen cultiveeren. — Na een paar interessante hoofdstukken die niet in het verband passen (over het bouwen van fortificaties) gaat Kautilya over tot de bespreking van de plichten der verschillende chefs van diensttakken. De voornaamste, de hoofdbelasting-gaarder, opent de rij; dan volgt de hoofdinspecteur van den accountantsdienst. Zijn kantoor moet een deur hebben op het Noorden of Oosten; de zetels van zijn klerken moeten gescheiden staan en de kasboeken keurig geordend. Hier worden alle vor-

stelijke inkomsten en uitgaven geverifieerd en komen de over het geheele rijk gespannen draden van financieele administratie samen. Wanneer, zegt Kautilya, de accountants van de verschillende districten zich daar presenteeren met gezegelde boeken en de netto revenuen, moeten zij gescheiden blijven, zoodat zij niet met elkaar van gedachten kunnen wisselen. Een afzonderlijk hoofdstuk is gewijd aan verduisteringen van landsgelden door staatsdienaren. Een achttal soorten worden opgesomd w.o. het uitleenen van geld uit de schatkist op interest en het handeldrijven met gebruikmaking van zulk geld. Beide misdrijven worden gestraft met een boete van het dubbele van de behaalde winst. Het aantal middelen, waarop verduisteringen gepleegd worden, is 40: knoeierijen in de boekhouding, misbruik van vertrouwen, gebruikmaking van valsche maten en gewichten enz. enz. Het onderzoek naar het gedrag van staatsdienaren, is de titel van een volgend kapittel. Ambtenaren moeten steeds gewantrouwd worden. Zonder tweedracht en zonder eendracht moeten zij hun plicht vervullen. Zijn zij eendrachtig, dan verteren zij de door hen geïnde belastingpenningen; zijn zij tweedrachtig dan lijdt het werk eronder. Mijn meester houdt vol — zegt Kautilya — dat een ambtenaar — die teveel uitgeeft en weinig belastingpenningen inbrengt, de koninklijke revenuën zelf verteert, terwijl in het tegenovergestelde geval, hij die inkomsten niet verteert. Maar Kautilya is van meening — de auteur spreekt van zich zelf steeds in de derde persoon — dat verduisteringen alleen door spionnen aan het licht gebracht kunnen worden. En, na eenige uitwijkingen, vervolgt hij: Evenals het onmogelijk is om niet van de honing te proeven, die zich op de punt van de tong bevindt, zoo is het onmogelijk voor een ambtenaar om niet, ten minste een beetje, van 's konings inkomsten te profiteeren. Evenals het onmogelijk is om uit te maken of een visch onder water al of niet water drinkt, zoo is het onmogelijk om uit te maken of staatsdienaren geld verduisteren of niet. Het is mogelijk de bewegingen van vogels hoog in de lucht te volgen, maar het is niet mogelijk de bewegingen van ambtenaren met kwade bedoelingen te controleeren. Het slot van het hoofdstuk geeft den raad: de ambtenaren die 's konings inkomsten vermeerderen in plaats van ze op te maken, moeten in vasten dienst benoemd worden. — Hoofdstukken volgen over het keuren van edelsteenen, die in de schatkamer worden ingebracht en over de redactie en taal van koninklijke besluiten en missieven. Daarna worden de instructies vastgesteld voor den hoofdinspecteur van het mijnwezen, den koninklijken goudsmid, den hoofdinspecteur van 's lands magazijnen, den opperkoopman en de resp. hoofdinspecteurs van het boschwezen, het arsenaal, de maten en gewichten, de tollen, de textiel-nijverheid, de landbouw, het gedistilleerd, het slachthuis, de prostitutie, de scheepvaart, het vee, de olifantenstoeterij, de paspoorten, het belastingwezen en het gemeentebestuur. Het zijn vooral deze hoofdstukken, die een overvloed van interessante bijzonderheden over de belangrijkste instellingen in de Indische maatschappij ten tijde van Kautilya verschaffen. Slechts een paar voorbeelden halen we nog aan. Over statistiek: De gopa (de belasting-ambtenaar, die over vijf of tien gemeenten gesteld is) moet de huizen registreeren als belasting-opbrengend of niet-belasting opbrengend; hij moet niet alleen het totale aantal inwoners van alle vier kasten in elke gemeente registreeren, maar ook nauwkeurig aanteekening houden van het aantal landbouwers, veehoeders, kooplieden, ambachtslieden, werklieden, slaven en twee- en viervoetige dieren, terwijl hij te zelfdertijd vaststelt het kwantum goud, arbeid, opbrengst aan tollen en boeten, dat van ieder huis kan geïnd worden. Hij moet tevens aanteekening houden van het aantal jonge en oude mannen, dat in elk huis verblijft, hun geschiedenis, bedrijf, inkomsten en uitgaven. — Over stadsreiniging: Wie vuilnis op straat gooit, wordt veroordeeld tot een boete van ⅛ pana; wie schuld heeft, dat water of modder in de straat blijft staan, wordt beboet met ¼ pana; wie dezelfde overtredingen pleegt op den koningsweg, vervalt in het dubbele van bovengenoemde boeten. — Het 3de Boek handelt geheel over de Rechtspraak, waarover wij door de Dharmaçastra's al voldoende zijn ingelicht. Het 4de Boek over „de verwijdering van doornen", d. w. z. de bestrijding van allerlei staatsgevaarlijke individuen bv. fraudeerende am-

bachtslieden, nalatige geneesheeren, hinderlijke muzikanten, oneerlijke kooplieden e.d. middels politie en strafrecht. — Het 5de Boek loopt over „het gedrag van hovelingen" en schrijft de middelen voor ter verijdeling van hoogverraad beraamd door ministers en andere „vertrouwensmannen". Een keur van de geraffineerdste listen wordt ons voorgelegd; bv.: een spion moet de ijdelheid van den zoon van een onbetrouwbaar minister streelen met de woorden: „Ofschoon gij een zoon van den vorst zijt, wordt ge hier uit vrees voor vijanden verborgen gehouden". De koning moet dan in het geheim dezen om den tuin geleiden jongen man eer bewijzen en laten mededeelen: „gevaar vreezend voor de minister heb ik Uw installatie uitgesteld, ofschoon gij den leeftijd van kroonprins bereikt hebt." De spion moet dan den ministerszoon aansporen zijn vader te vermoorden. Is dit geschied dan kan hij op de plaats zelf als vadermoordenaar worden terechtgesteld. — Nog een andere list: Tijdens een krijgsexpeditie of een pleiziertocht, moet de vorst de verdachte ministers bij zich laten ontbieden. Als zij naar den vorst geleid worden, moeten sluipmoordenaars met verborgen wapenen trachten toegang te krijgen tot 's konings paviljoen en als zij ontdekt worden door de deurwachters, moeten zij verklaren medeplichtigen van de ministers te zijn. De ministers worden dan door de deurwachters geëxcuteerd en in plaats van de sluipmoordenaars worden anderen opgehangen. — Hoe de ledige schatkist te vullen, wordt in een volgend hoofdstuk onderwezen. In landstreken, die voor de bevloeiing geheel van den regenval afhangen en overvloedig graan leveren, mag de vorst een derde of een vierde van den oogst eischen; in onvruchtbare streken minder. Zij die woeste gronden in cultuur brengen betalen geen belasting, maar krijgen vee en koren verstrekt. Van alle andere bronnen van inkomsten wordt het belasting-percentage nauwkeurig opgegeven: van boschproducten $^1/_3$, van koopmansgoederen eveneens; pluimvee- en varkensfokkers staan jaarlijks de helft van hun levende stock aan den fiscus af. Naast deze regelmatige bronnen van inkomsten beschikt de vorst nog over andere middelen om geld van zijn onderdanen los te krijgen: bv. het vereeren van welgestelde lieden die uit eigen beweging aan de lieden schatkist offeren, met een hofambt, een parasol, een tulband of een ander onderscheidingsteeken; of het veroorzaken van een panische schrik onder de bevolking door de nederdaling van een boozen geest in een boom in de stad — een huurling van den vorst, die allerlei helsche geluiden voortbrengt — terwijl als asceten verkleede personen rondgaan en geld inzamelen om den zoogenaamden duivel te bannen; of, een van 's konings spionnen, als koopman vermomd, associeert zich met een rijken koopman om samen handel te drijven. Zoo spoedig een aanzienlijk bedrag aan verkoopswinsten, deposito's en opgenomen geld bijeen is, laat de spion zich berooven van het geld in zijn bezit. Dit hoofdstuk besluit met de spreuk: Evenals vruchten worden geoogst van een boomgaard telkens wanneer zij rijp zijn, zoo worden belastingen gegaard telkens wanneer het juiste oogenblik gekomen is. Ontijdige inzameling van belastingen en vruchten is af te keuren, daar de voortbrenging er door geschaad wordt en groote moeilijkheden ontstaan. — In het hoofdstuk over de bezoldigingen van ambtenaren, wordt ten hoogte ¼ van 's konings inkomsten voor bezoldigingen gereserveerd. De vorst moet zorg dragen voor den welstand van zijn dienaren door het uitkeeren van emolumenten die hen in staat stellen met opgewektheid hun taak te verrichten. Dan worden de tractementen van de hoogste tot de laagste categorieën van ambtenaren in cijfers uitgedrukt. Nuttige wenken volgen voor hen, die 's konings gunst trachten te verwerven en hoveling wenschen te worden. Niet onvermakelijk is de lijst van 's Konings gunst of ongenade verradende symptomen, welke elk volleerd hoveling grondig behoort te kennen; van de laatste noemen wij: het aankijken met één oog, het fronzen van het voorhoofd, het bijten op de lippen, het zwaar ademhalen en lachen zonder oorzaak, het niet stoelvast zijn, het in ongenade vallen van iemand met dezelfde gebreken als de hoveling. — Met het 7de Boek begint de eigenlijke buitenlandsche politiek. Zes vormen van beleid zijn te onderscheiden naar gelang het rijk zich bevindt in staat van vrede, oorlog, neutraliteit, opmarsch of voorbereiding tot vrede of oorlog. De volgende boeken handelen uitsluitend over

militaire aangelegenheden: de lichtingen en uitrusting van het leger, versterkingen, de bouw en inrichting van het legerkamp, de verschillende leger-opstellingen enz. Wanneer de vorst over een krachtig leger beschikt mag hij een openlijken strijd aangaan, anders moet hij zijn toevlucht nemen tot verraderlijke overvallen. Vóór den aanvang van den strijd moeten waarzeggers en minstreelen den hemel beschrijven als de plaats van bestemming der dapperen, de hel als die der lafhartigen; ook moeten zij de kaste, het geslacht, de roemrijke daden en den geest van den manschappen ophemelen. Spionnen, werktuigkundigen en horoscooptrekkers moeten hoog opgeven van het succes van hun eigen ondernemingen en wijzen op de mislukking van die der vijanden. Er bestaat een vast tarief voor de belooning van helden-daden, beginnend met 100.000 pana's voor het dooden van den vijandelijken vorst en eindigende met 20 pana's voor het inleveren van een afgeslagen hoofd. Geneesheeren met chirurgische instrumenten, „machines", geneeskrachtige oliën en verbandlinnen, en vrouwen met gepreprareerd voedsel en drank bevinden zich in de achterhoede en moedigen de manschappen aan. — Het 12de Boek geeft nuttige wenken voor het overwinnen van een machtigen vijand door middel van spionnen, sluipmoordenaars en giftmengers. Opmerkelijk is hoe weinig eerbied hierbij getoond wordt voor godsdienstige instellingen en personen. De juiste plaats om machtige vijanden te dooden, is die, waar het volk voor godsvereering of op bedevaarten in grooten getale heentrekt. Men laat bv. een muur of een groote steen, die door een of andere mechaniëk op zijn plaats gehouden wordt op den vijand neerstorten als hij een tempel bezoekt; of men verbergt wapens in een godenbeeld en laat die op 's vijands hoofd neerkomen of men verkoopt hem als hij zich tempelwaarts begeeft vergiftigde bloemen en wierook. — Als de vorst op verovering uittrekt moet hij een blijmoedigen geest onder de troepen opwekken en den vijand vrees inboezemen door alom te laten verkondigen, dat hij alwetend is en nauwe relaties met de goden onderhoudt. In de roep van alwetendheid komt hij te staan als hij van zaken, die hij door spionnen of postduiven te weten is gekomen, laat rondstrooien dat hij er op bovennatuurlijke wijze kennis van heeft gekregen. Relaties met de goden worden bv. op deze wijze gesuggereerd: de koning houdt samenspraken met spionnen, die door een onderaardschen gang in het offervuur of in het inwendige van een godenbeeld hebben plaats genomen en doen alsof zij goden zijn; of hij verricht allerlei verbazingwekkende tooverkunsten bv. hij zet zich in een rivier op een vlot neer, dat niet van de plaats beweegt (omdat het door een onzichtbaar touw aan den oever verbonden is); of hij spuwt vuur en smook als hij toornig is.— Een heilzaam middel om den vijand tot onvoorzichtigheid te verleiden en zoo ten verderve te voeren is nog het volgende: een asceet moet voorgeven 400 jaar oud te zijn en zich met een groote schare volgelingen naar de vijandelijke hoofdstad begeven. Leerlingen van den asceet noodigen den vijandelijken koning en zijn ministers uit een bezoek aan hun eerbiedwaardigen meester te brengen. Bij aankomst van den vorst verhaalt de kluizenaar hem de geschiedenis van vroegere vorsten en hun rijken om hem daarna dit wijs te maken: „Iedere 100 jaar ga ik het vuur in, om er uit te komen als een jongeling. Nu, in Uw tegenwoordigheid, zal ik voor de vierde keer het vuur ingaan. Dat het Uwe Majesteit behage mij met Uwe tegenwoordigheid te vereeren". Wanneer de vorst hierin toestemt, moet tot hem het verzoek gericht worden met zijne vrouwen en kinderen voor zeven dagen en nachten op de plaats te verwijlen. Wanneer hij dat doet is de kans schoon hem gevangen te nemen. — In deze en de volgende hoofdstukken, die alle over het uit den weg ruimen van een machtigen vijand handelen, hebben wij kans het middel beschreven te vinden, dat, volgens de Calcutta-inscriptie, koning Erlangga toepastte om zich van zijn tegenstander Wijaya te ontdoen, nml. den vijandelijken vorst door zijn eigen troepen gevangen te laten nemen. Voor zoover we hebben kunnen nagaan wordt dit middel, hoewel het geheel in den lijn van Kautilya ligt, nergens in het Arthaçastra genoemd. Mogelijk heeft er in Erlangga's tijd nog een andere redactie dan de ons bekende van het leerboek bestaan; misschien ook doelt de inscriptie niet op de gevangenneming zelve, maar op de toepassing van listen, die daaraan voorafging, dus bv. op het zaaien

van tweedracht onder de vijandelijke troepen, het omkoopen van onbetrouwbare elementen uit de omgeving van den tegenstander e.d. In dit geval hebben wij de keuze uit zoo'n overvloed van middelen, dat we niet weten kunnen welk precies door de inscriptie wordt bedoeld. — Een oase in de woestijn van oorlog en verraad vormt het hoofdstuk over de pacificatie van een veroverd land. We lezen daar: Als de vorst een rijk veroverd heeft moet hij 's vijands ondeugden door zijn eigen deugden verduisteren en 's vijands deugden in de schaduw stellen door zijn eigen deugden te verdubbelen, zijn plicht nauwgezet te vervullen, toezicht te houden op het werk, belooningen uit te deelen, vrijstelling te verleenen van belastingen en eerbewijzen uit te deelen. Hij moet zijn beloften nakomen, want hij die dit verzuimt staat als onbetrouwbaar bekend zoowel bij zijn eigen volk als bij zijn vijand. Hij die handelt tegen den wil van het volk verspeelt het vertrouwen .... De vorst moet de levenswijze, kleeding, taal en gebruiken van het overwonnen volk overnemen. Hij moet het volk volgen in het geloof, waarmede zij hun nationale en godsdienstige plechtigheden en feesten vieren.

Het 14de Boek is aan de zwarte magie gewijd en openbaart de geheime middelen om den vijand afbreuk te doen. Het eerste hoofdstuk geeft recepten voor de bereiding van allerlei poeders, aftreksels en andere giften, die blindheid, krankzinnigheid, of den dood na korter of langer tijd veroorzaken; een volgend hoofdstuk beschrijft de middelen, die boven-natuurlijke krachten verleenen en gedaanteveranderingen in het leven roepen, bv. om langer dan een maand te vasten, de kleur van huid en haar te veranderen, in het vuur te gaan zonder zich te branden, boeien te verbreken, e.d. Dergelijke zaken behandelt ook het volgend hoofdstuk, dat uit een ethnographisch en folkloristisch oogpunt van bijzonder belang is: om in het holst van den nacht even duidelijk te zien als over dag rukke men het linker- en rechteroog uit van een kat, een uil of van een of meer andere dieren, die goed in het donker zien, wrijve deze oogen tot poeder, en besmere het rechter oog met het poeder van het linker-dierenoog en omgekeerd. Er bestaan acht methoden om zich zelf onzichtbaar te maken; een er van is de volgende: men vaste drie etmalen, en neme den schedel van een man die een geweldadigen dood gestorven is of tot de galeien veroordeeld. Na den schedel met aarde en gerstekorrels gevuld te hebben begiete men deze met geitenof schapenmelk en make zich een guirlande van de aren, die opkomen. Dan volgen de bezweringsformules te gebruiken om vijanden in een diepen slaap te dompelen, om gesloten deuren te openen, om ten hemel te varen, om de pezen van de bogen der vijanden te breken, enz. enz. Met een algemeene inhoudsopgave eindigt het boek.

Wanneer we nu nog eens een blik slaan op den inhoud van het merkwaardige werk, dat Kautilya's Arthaçastra ontegenzeggelijk is, treffen ons vooral twee bijzonderheden.

Allereerst, dat het beeld van de oud-Indische maatschappij zooals Kautilya het schildert, zoo sterk verschilt van het conventioneele, dat men uit de klassieke voortbrengselen der Indische letterkunde kent.

Het epos, het drama, de hofpoëzie, ja ook de zoo levendig gestelde Buddhistische jataka's, verplaatsen ons in een vereenvoudigde, „gestyleerde" werkelijkheid, welke, ondanks de pogingen van den auteur om het ongeretoucheerde leven weer te geven, steeds min of meer aan een tooneelcreatie doet denken. Er zijn maar enkele wisselingen van decors: het tooneel stelt voor een stad, een paleis, een tuin, een wildernis, een hermitage, een slagveld en zoo meer. De rollen zijn steeds onder ongeveer dezelfde personages verdeeld: de koning met zijn grooten, de priesters, krijgers, kooplieden of kleine lieden. De materieele belangen dezer figuren — hoe zij den strijd om 't bestaan voeren, geregeerd worden enz. — worden gecenseerd den toeschouwer weinig belangstelling in te boezemen en blijven geheel in den schaduw op den achtergrond. Het beeldend vermogen van den auteur pleegt zich geheel te concentreeren op hun geestesleven, of het zich in diepzinnige bespiegelingen, in droom of fantaisie, in liefde of haat, in bewondering voor de natuur of in uitgelaten vroolijkheid uit.

Juist het tegenovergestelde standpunt neemt Kautilya in. In zijn leerboek is er geen plaats voor onzakelijke bespiegelingen en droomerijen. Geld verdienen, macht verove-

ren en behouden, ziehier de eenige drijfveeren die hij eerbiedigt en als noodzakelijk erkent. Plotseling wordt ons de andere, de grof-materieele zijde, van de Indische maatschappij toegekeerd, en even plotseling krijgen de vage contouren van praktische zaken en personen scherpe vormen. De gemoedelijke sprookjes-koning van de litteratuur blijkt een absoluut heerscher te zijn, toegerust met de meest geperfectioneerde middelen om zijn macht te doen eerbiedigen. Het rijksbestuur, dat het epos en het drama in zulke primitieve vormen uitbeelden, wordt voor onze oogen een ingewikkeld, uiterst gevoelig raderwerk, waarin alle functioneerende deelen hun vaste plaats en taak hebben. De denkers en droomers, waarvan het in de litteratuur pleegt te wemelen, lijken eensklaps door de aarde verzwolgen te zijn; in hun plaats vertoonen zich alleen ambtenaren, krijgslieden, kooplieden, landbouwers, veefokkers en dergelijke praktische lieden, in hun dagelijksche prozaïsche bedrijf.

Is dit dezelfde maatschappij die de litteratuur ons heeft doen kennen?

Nog een andere verrassing bereidt ons de lectuur van het Arthaçastra, maar nu een van zeer pijnlijken aard.

De Brahmanistische evenals de Buddhistische ethica kennen wij als een leer, die van de verhevenste beginselen doortrokken is.

Hoe is nu met het voorschrift „gij zult niet dooden" in overeenstemming te brengen de moord in koelen bloede en voorbedachten rade, die Kautilya aanbeveelt?

Als steeds in de Indische litteratuur de waarheidsliefde als de allerhoogste deugd wordt geprezen, hoe laat zich hiermede dan rijmen de leugen, die de spil is waar het geheele Arthaçastra om draait?

De godsdienst en de brahmanendom zijn de allerheiligste instellingen, waarmede geen Indiër het wagen zal den spot te drijven. Hoe durft Kautilya het dan bestaan om beide te verlagen tot instrumenten tot bereiking van de infaamste doeleinden?

En eindelijk: als de nietswaardigheid van het stoffelijk bezit tegenover geestelijken rijkdom het machtige thema is, dat de geheele Indische levensleer beheerscht, hoe kon er dan geduld worden dat door het Arthaçastra het geldverdienen als eenig levensdoel van de daken wordt geschreeuwd.

Dit contrast, dat wij opmerken tusschen de algemeen gangbare en Kautilya's moraal is niet te wijten aan een gezichtsbedrog, dat ons, verafstaanden, parten speelt. Het Pancatantra, dat zelf een Arthaçastra als oudste kern bevat en het dus weten kon, zegt het zoo duidelijk mogelijk:

„Niet op gewoon menschelijke wijze beheerscht en bestuurt men een rijk.

Want wat fouten zijn voor de menschen, dat zijn voor de vorsten deugden."

We vergissen ons dus niet: het contrast bestaat, óók voor den tijdgenoot. Een psychologisch probleem wordt ons hier voorgelegd, dat maar niet in een handomdraaien wordt opgelost door den dooddoener te poneeren, dat het Arthaçastra een verwrongen en leugenachtig beeld van de werkelijkheid zou geven. Wij hebben namelijk geen enkele reden om de betrouwbaarheid van Kautilya in twijfel te trekken.

De latere Indische hofpoëten stellen er een eer in, hun grondige kennis van het Arthaçastra, Kautilya's werk in het bijzonder, bij alle voorkomende gelegenheden te toonen. Zij zouden dit zeker nagelaten hebben als het standaardwerk niets beters dan een wreede caricatuur van het koningschap te aanschouwen had gegeven. Bovendien zijn er de authentieke konings-oorkonden, uit alle perioden der Indische geschiedenis om de niets en niemand ontziende politiek der vorsten en potentaatjes in een onmeedoogend daglicht te stellen.

We hebben trouwens niet met specifiek-Indische toestanden te maken. Wanneer in eén bepaalde ontwikkelingsphase een samenleving in een aantal rijkjes verbrokkeld is, wier onderlinge machtsverhoudingen in labiel evenwicht verkeeren, ziet men telkens in de wereldgeschiedenis — onverschillig of het spel zich in de West-Europeesche, Indische, Javaansche of andere „middeleeuwen" afspeelt — een zelfde doel-heiligt-de-middelen-politiek opkomen, die onder haar funesten invloed regeerders en geregeerden gelijkelijk doet lijden. Het zijn niet alleen de onderdanen, die den te hoogen tol betalen. Men leze eens Kautilya's hoofdstuk na over de obsedeerende veiligheidsmaatregelen, waarmee de vorst

zich overal en ten allen tijde te omringen had, en men ziet dan den heerscher niet meer als een perfieden, sluwen tyran, den schrik van zijn omgeving, maar als een opgejaagd wild beest, dat steeds in folterenden angst verkeerde voor den sluipmoord, die hem vanuit alle hoeken toegreinsde. Men begrijpt dan ook dat de vorst, wilde hij niet het willoos slecht, wel m o e s t trachten zijn belagers vóór te zijn.

Mogen we dus niet aannemen dat Kautilya de toestanden van zijn tijd in een te ongunstig daglicht gesteld heeft, dan blijft toch het scherpe contrast, waaraan we ons stooten, tusschen de in het Arthaçastra en de elders onderwezen moraal bestaan.

Hoe kan, vragen we ons nog eens af, de Indische geest aan twee zulke tegenstrijdige zedeleeren het aanzijn hebben gegeven?

De Indische geest zelf geeft hierop het antwoord.

Bijna iedere Indische heilsleer onderwijst niet één, voor alle individuën gelijken weg ter verlossing, maar meerdere wegen, die correspondeeren met den hoogeren of lageren trap van ontwikkeling die de individuën door hun karma in dit leven bereikt hebben. De Indiër vindt het natuurlijk, dat voor den hoogstaanden verstands- en gevoelmensch andere waarden gelden dan voor den bruut, die nauwelijks den natuurstaat ontwassen is. Wel bestaan voor beiden dezelfde riten en symbolen, maar zij hebben voor hen verschillende — een oppervlakkige en een diepere — beteekenis. Men zou kunnen spreken van zaligmaking op verschillend niveau.

Deze diepgewortelde overtuiging, in ethische dimensies omgezet, geeft het antwoord op de vraag, die we boven gesteld hebben.

Zij, die door hun karma voorbeschikt zijn hun leven in dienst van den d h a r m a te stellen, zij volgen de wegen, die door de hoogere zedenleer, het dharmaçastra, gewezen worden. Ook een vorst kan dien weg inslaan en een d h a r m a r a j a, een vorst der rechtvaardigheid, worden. Koning Açoka is hiervan het beroemde voorbeeld.

Maar zij, die voorbestemd zijn naar geld en goed te streven en den meedoogenloozen strijd om het bestaan te voeren, dit zijn dus vooral de vorsten, hun heeft de wijze Kautilya het Arthaçastra als levensgids medegegeven. Hierin wordt niet getransigeerd. Homo homini lupus. Wil men in den levensstrijd niet ondergaan, dan moeten ook de bitterste consequenties uit dezen stelregel getrokken worden.

N a a s t niet t e g e n o v e r elkaar hebben er dus twee zedeleeren in het oude Indië bestaan.

Dit alles lijkt heel vreemd en ver, maar als de begrippen andere namen krijgen, worden ze ons ter dege vertrouwd.

De „dubbele moraal", belichaamd in de leer van het Christendom eenerzijds, in de politiek, het oorlogvoeren, het sluiten van den vrede, de handels-usances van verdacht allooi anderzijds ...... hoe onafgebroken heeft men juist in de laatste jaren haar hooren bestrijden. Een onloochenbaar bewijs van haar onuitroeibaar voortbestaan!

Maar de Westersche maatschappij is d y n a m i s c h. Zij streeft naar verbetering van wantoestanden en merkt gaarne haar schanden en gebreken als noodzakelijke en voorbijgaande feilen inhaerent aan perioden van overgang tot een betere orde van zaken aan. Als een Machiavelli aan zijn tijdgenooten Caesare Borgia tot voorbeeld durft te stellen en diens politiek tot een ideaal van staatsmanswijsheid te proclameeren, gaat er een kreet van verontwaardiging door alle eeuwen op.

De Oostersche samenleving daarentegen is meer s t a t i s c h, en berust. Zij erkent de bittere noodzakelijkheid van een dubbele moraal en verheft haar dus tot een systeem. Als in deze verdorven Kaliyuga de omstandigheden er toe leiden, dat de vorsten elkaar beoorlogen en verscheuren, welnu dan worde de hierbij toe te passen methode tot het uiterste geperfectioneerd. Theoretici als de Indiërs zijn, staan zij onmiddellijk klaar om de bestaande praktijk tot een stelsel te herleiden, en als zulk een stelsel vaste vormen aanneemt in een werk als Kautilya's Arthaçastra, dan wachten zij er zich wel voor om het als hun geesteseigendom te verloochenen of te verwerpen. Ook al beseffen zij beter dan wie ook, dat het een eigendom is van een lager ethische orde dan dat, hetwelk in hun dharmaçastra's is belichaamd.

Volkslegende

door S. SUHARI.

Onder een eenzamen Gajamboom te midden eener uitgestrekte, uitermate vruchtbare sawahvlakte, aan den oever van een bronnetje in de nabijheid van de desa Surabaijan, ligt het graf van de eens zoo gevierde, en door haar hemelsche schoonheid wereldberoemde Larajunggrang van Prambanan. Haar laatste rustplaats is te herkennen aan een langwerpig, van kleine andesietsteenblokjes gemaakte tombe, aan het hoofdeinde waarvan zich een vrij verweerd Durgabeeld bevindt, hetwelk men (en hiernaar ook de streek in het algemeen) Larakĕndat noemt. Overbodig te zeggen, dat de plaats heilig is. —

Anderhalf kilometer ongeveer Zuid Oost van het graf staat, op het laagste gedeelte van de streek, nabij de desa Sĕndèn, een driekwart in den grond bedolven verweerden steenklomp, die men de „sĕla-gajah" of wel kiai panĕmbahan gajah putih" d.i. „olifantssteen" noemt, doch die niet dan met zeer veel fantasie als zoodanig kan worden herkend. Wij kunnen ons voorstellen, dat het dier tot boven de kaken in den grond zit, en op den rug een vierkant voorwerp, een soort houdah, draagt. De klapooren zijn zeer flauw te herkennen, de oogen eveneens. De lengte van kop tot achterstuk is 1,4 M., en de dikte 0,35 M. Het beeld geldt als de beschermpatroon of pupundèn van de desa, is bedevaartobject voor de omstreken, en is voor wind en weer beschermd door een langwerpigvierkant, zeer laag, afdakje, dat men cungkup noemt. Een mensch kan er slechts kruipende in komen.

Bij het maken van genoemde cungkup heeft blijkbaar in de bedoeling gelegen, die zoo laag mogelijk te doen zijn, opdat heiligheidschennis onmogelijk zal zijn. Vooral voor lieden uit Prambanan heeft de panĕmbahan gajah putih een weldadigen invloed.

Een zekere Kartamĕja, meer bekend als „putu gajah", wijdt zich geheel aan den zorg van het afgodsbeeld, zoodat het er zeer zindelijk en netjes uitziet. —

Beeld en plaats zijn voor den dorpeling buitengewoon angkĕr: men beweert zelfs, dat als een koe of karbouw of ander beest, zich in de nabijheid waagt, het oogenblikkelijk ziek wordt, wat wij „kuwalat" zouden noemen. Alleen putu gajah is dan in die gevallen in staat het zieke dier te genezen. En hij doet dat zonder medicijn of ander hulpmiddel, alleen met een wensch of sabda, dat het dier genezen zal. De Godheid hoort het, en schenkt ter wille van zijn putu of kleinzoon, den vervloekte wederom diens gezondheid terug.

Onder het afdakje bevindt zich nog een ander klein steenen beeld, dat men beweert, een kornak te zijn van den voormaligen olifant. Wat of dat destijds heeft voorgesteld, kunnen wij niet weten, wijl slechts de beide beenen zijn overgebleven. Boven de knie is het afgebroken.

Niet ver van daar, circa een kilometer in Zuid-Westelijke richting, ligt de desa Tĕgalsana met haar klein en met alangalang begroeid heuveltje, dat onder de bevolking een zekere reuk van heiligheid heeft, en dat den naam Rĕbopalèt draagt. Vlak naast staat een trotsche, oeroude Randualasboom, welke men veronderstelt, reeds honderden jaren oud te zijn.

Bij schoonmaak van een gedeelte van het heuveltje vonden we vier groote rompen van fijn afgewerkte steenen beelden, waarvan twee Buddha's, een (vermoedelijk) Buddhisatva en een tempelwachter. De beelden missen allen echter kop en armen; één zelfs ook de beenen, zoodat identificeeren o. i. bezwaarlijk zal blijken te zijn. De Buddhisatva herkennen we slechts aan de naar achter en opzij hangende haartressen, juweelen hals- en onderbuikversiering, breede upavita en de silohouding. Op den schoot van de andere Buddha is de linkerarm nog ongeschonden

gebleven, terwijl houding, kleeding, buik en attributen van den vierde, duidelijk op een Raksasabeeld wijzen. Bij hem ontbreken trouwens kadga en danda niet. De hoogte varieert tusschen 0,81|0,71 M. en de schouderbreedte 0,65|0,50 M. Wij meenen dus niet te hebben overdreven wanneer wij zeggen, dat de beelden groot zijn.

De dorpsoudsten vertellen ons dat in vroegere jaren er nog meer kleinere beelden waren, die helaas reeds door heiligschenners waren weggehaald. Wat betreft de verminking van genoemde groote beelden zijn de steenhouwers of selakĕrti niet vrij van schuld.

Het zou ons te ver afleiden van het onderwerp dat we hier wenschen te behandelen, indien we lang blijven stilstaan bij de beschrijving van de verschillende, daar ter plaatse zich bevindende Godenbeelden.

Gelijk te verwachten is, gaan we hier een verhaal navertellen dat van geslacht op geslacht in die streek van en over die beelden is bewaard gebleven. Dit is het volgende:

In overouden tijd, toen de Rijkszetel nog op Pengging gevestigd was, leefde te Prambanan een door de Godin Laksmi met hemelsche schoonheid gezegende maagd Larajunggrang, die bovendien nog door Kuwera rijk voorzien was van aardsche goederen. Zij was jong en ongetrouwd.

Menig keer hoort zij den roem verkondigen van de schoonheid, dapperheid en edelmoedigheid van koning Handajaningrat, waardoor zij in vurige liefde ontvlamt, en niets liever zou wenschen dan zijn gemalin te wezen. Hare liefde groeit dermate, dat zij ten laatste besluit, zelf tot den koning te gaan [1]). Zoo gebeurt het dan op een avond, dat zij met have en goed naar het verre land Pengging trekt. Hare bezittingen zijn evenwel zoo groot, dat zij niet met een koeli of een vrachtpaard volstaan kan, waarom zij dan ook een olifant voor het vervoer neemt. Door het dier gevolgd reist zij af, steeds naar het Noorden.

Doch ongelukkig. Bij het passeeren van een riviertje trapt zij op een schelp (sumpil) die zoo scherp is, dat ze heel diep in het vleesch dringt, zoodat haar sierlijke, gracieuze gang er door benadeeld wordt. Door haar vloek zijn de andere schelpen stomp geworden en gebleven. Moe en mank komt zij dus in de hoofdstad aan, gaat linea recta naar den koning en biedt zich geheel aan hem aan.

Bekoord door haar schoonheid en lieftalligheid, ontbrandt bij den jongen vorst een heftige zielestrijd tusschen het bezit van een manke koningin en het afwijzen eener onvergelijkelijke, waarschijnlijk nooit meer voorkomende schoone maagd. De koning is radeloos; in zijn binnenste woedt een geweldige strijd: de strijd tusschen nuchter verstand en vurige hartstocht ....

Tenslotte overwint het nuchtere verstand. Handayaningrat bedankt het meisje voor de buitengewone eer hem aangedaan, maar verzoekt haar nadrukkelijk, hem voortaan niet meer lastig te vallen. Waarop het meisje beschaamd en beleedigd den vorst verlaat, en niet ver van het paleis zich in een bron verdrinkt. Sindsdien noemt men haar Larakĕndat of „de maagd die zich van het leven heeft beroofd." Haar laatste rustplaats is thans — gelijk boven vermeld — nog te zien en het is voor „nog niet-getrouwden" streng verboden er heen te gaan, op poene van zelf evenals de ongelukkige maagd, door de uitverkorene geweigerd te worden.

Uit dezen bron is het riviertje, waarover het ongelukkige meisje was gepasseerd, ontstaan. En niet alleen dit riviertje heeft de merkwaardigheid van in het bezit te zijn van stompe sumpils, doch ook de bron moet in de vloek van Larakĕndat deelen. —

Wat de olifant betreft, door den pikdonkeren nacht loopende en zwaar beladen met juweelen en preciosa, komt hij in een modderpoel terecht, waar de helft van zijn lichaam in zakt. Welke moeite hij ook doet om er uit te komen, alles tevergeefs. Hoe meer hij van zijn geweldige kracht gebruik maakt, des te dieper zakt hij er in. Totdat de ochtend aanbreekt en het eerste rijstgestamp waarneembaar is. Op het hooren daarvan verandert onze woudreus in een steenen beeld, dat zich tot heden daar bevindt. De Goden schijnen hem die plek als laatste verblijfplaats aangewezen te hebben.

De naam Rĕbopalèt of, zooals vermoedelijk dient te worden gelezen „Sĕbul-Palèt," staat niet op zichzelf. Hij heeft evenals de

1) Nginggah-inggahi.

twee andere heiligdommen een geschiedenis, die op het volgende neerkomt. —

Rĕbopalèt [1]) een lijfjongen van Raden Panji Sinompradapa, zocht jarenlang tevergeefs naar zijn meester, en ten einde raad vestigde hij zich in Tĕgalsana. Dag in dag uit loopt hij in de omstreken om zijn gĕmak te laten vechten. Het dier is zoo getraind, dat het altijd zegevierend uit het strijdperk komt, zoodat Rĕbopalet bij het vallen van den avond met een flinken buit, bestaande uit goud en goederen naar huis gaat. Hij is daardoor ontzaggelijk rijk, en laat zich dus een prachtig paleis bouwen, dat rijk versierd is met goud en edelsteenen. Bij wijze van bijzondere versiering plant hij voor den hoofdingang een uitgezochte Randualas, welke al heel spoedig mooi begint te groeien. Zijn landerijen zijn groot en welvarend, en zijn volk is gelukkig en tevreden. Alles wat geplant wordt, groeit er voorspoedig op, zoodat hongersnood zich nooit voordoet. Hij staat alzoo in hoog aanzien en leeft als een koning.

De koningin van den berg Merapi wil bij haar onderdanen niet achterblijven, en laat niet zelden haar gĕmak's met die van Rĕbopalĕt in het strijdkamp vechten. Echter altijd met teleurstellend resultaat.

Op een zekeren dag geraakt onze richard met de koningin in vijandschap, wat ten laatste op een oorlog uitloopt. Hij is evenwel dermate met bovennatuurlijke kracht begaafd, dat de koningin in het nauw wordt gebracht, en ten slotte zich genoodzaakt ziet van haar allerlaatste redmiddel, de vloek of hupata, gebruik te maken. Zoo vervloekt zij hem dus; en op hetzelfde oogenblik verandert Rĕbopalèt met al zijn hebben en houden in steen. Alleen de boom, die in den hevigen strijd geheel onschuldig bleef, is van den ramp gevrijwaard, en blijft aldus tot heden ten dage in vollen bloei.

De als koning vereerde heeft evenwel een lievelingsdier: een olifant. Deze, de nederlaag van zijnen meester ziende aankomen, wordt hem ontrouw en tracht zich uit de voeten te maken. Onderweg doorwaadt hij een modderpoel en zakt er in.

[1]) Volgens de padalangan waren er twee personen, Sĕbul en Palèt, zonen van Doyok, eén der lijfjongens van den bekenden Panji.

De bergvorstin ziet dat, en is niet tevreden over het feit, dat er nog een levend wezen aan hare vernielende straf is ontkomen. Waarom zij dan ook haar vloek mede op den olifant van toepassing verklaart. Oogenblikkelijk verandert ook dit reuzendier in een steenen beeld.

Het verhaal van onze zegslieden van Tĕgalsana is, naar het hier blijkt, geheel anders dan van die van Sĕndèn. Het eerste beperkt zich tot aangelegenheden van de plaats zelf, het andere strekt zich nog veel verder uit, wat bij nader onderzoek o.i. een groot verhaal zou kunnen worden.

Ten overvloede zij evenwel opgemerkt, dat bij deskundige opgraving van het heuveltje, o.i. nog wel een en ander te vinden zal zijn, wat wijzen kan op het eenmaal bestaan van een tempel. Dat het echter niet die resultaten kan opleveren als men in verband met het bestaan van vier groote beelden zou mogen verwachten, is zeer waarschijnlijk. Steenhouwers zijn immers reeds jaren bezig daar te werken.

Keeren we thans naar het verhaal van Sĕndèn terug.

Op een avond verschijnt de olifant aan een zekeren Trunagala in een droom, wien hij vraagt, hem toch goed te verzorgen, omdat hij zich er zoo alleen en verlaten gevoelt. In ruil voor dien dienst belooft hij hem welvaart en geluk. Bij het opstaan spoedt onze toekomstige Godenvriend zich naar het beeld, maakt het en de onmiddellijke omgeving schoon, offert, zegt gebeden op, en voorziet het ter wering van wind en weer van een langwerpig, zeer laag afdakje. Zoo gaat hij er dan elken Donderdagavond onder het branden van wierook zijn gebeden opzeggen, en den gewaanden God de noodige bloemen en zalf aanbieden. Den avond brengt hij steeds nagenoeg zonder een oog dicht te doen, onder de cungkup door.

Jaren verloopen; en om welke reden dan ook, onze vrome desaman wordt vanwege het Rijk tot het hooge ambt van pĕnèwu benoemd, met den naam en titel van Kimas Ngabèhi Mĕntikwangèn, en belast met het beheer van een desa- en sawahcomplex, en de inning van belasting en inkomsten daarvan. Hij was aldus de eerste Ngabèhi van Sĕndèn. -

Men kan zich makkelijk voorstellen, hoe verheugd onze tani met de voor hem zoo raadselachtige, tevens onverwachte benoeming was. Die wahyu d.i. geluk, schrijft hij natuurlijk geheel toe aan de weldadige bemoeienis van den olifant, zijn Goddelijken vriend. Daarom is hij er hem zeer dankbaar voor en meer dan ooit geeft hij zich geheel over aan den dienst van zijn beschermheilige. —

Het geluk was echter niet van langen duur. Meer en meer voelt hij het gemis van eenen stamhouder, het mogelijk verliezen van de min of meer erfelijke waardigheid kwelt hem, het leed wordt hem met den dag ondragelijker, totdat hij ten einde raad zijn toevlucht wederom tot den olifant neemt. Avond aan avond zit hij bij zijn Genius te offeren en, zijn gedachten steeds op den god concentreerend, te bidden en te smeeken om het bezit van een erfgenaam. —

De God was niet onverbiddelijk: op een avond verschijnt hij andermaal onzen tani in een droom, en belooft hem t.z.t. een zoon te zullen schenken. —

Verheugd over de belofte gaat Kimas Ngabèhi opgewekt naar huis, en vertelt het gebeurde uitvoerig aan zijn vrouw. Haar man verwonderd aanziende, antwoordt deze hem, dat het haar absoluut onbegrijpelijk is, hoe hij, die nog geen vijf minuten geleden een intimiteit met haar gehad heeft, en zich daarna naar de sawah heeft begeven, reeds weer van de sawah terug kan zijn.

Voor onzen pĕnèwu is het geval evenwel duidelijk. Hij vertelt zijn eega, dat niet hij het was, die een samenzijn met haar had, maar de Goddelijke olifant vermomd in zijn gedaante. „Wees dus maar blij, vrouwlief!" zoo zegt hij, „want dat samenzijn zal ongetwijfeld tot onze tevredenheid vruchten dragen."

En inderdaad, na negen maanden schenkt zij aan een flinken, gezonden jongen het levenslicht. Onze nieuwe wereldburger groeit voorspoedig van kind tot jongeling, van jongeling tot volwassen man op, en draagt na het huwelijk den naam van Mangurĕja. Als zijn wereldlijke vader op leeftijd is gekomen en bezwaarlijk ieder oogenblik naar de sawah kan gaan, om naar de panĕmbahan gajah putih om te zien, neemt hij de zorg voor de pupundèn geheel op zich over. Deze is toch eigenlijk zijn geestelijke vader!

Van de huiselijke gebeurtenis van den pĕnèwu wordt geen geheim gemaakt. Integendeel, hij stelt er een groote eer in, dat hij a.h.w. een goddelijken zoon heeft. Hij is er erg trotsch op. En naar het wonderlijk geval noemt men dien zoon, ondanks zijn officieelen naam, gaarne „anak-gajah." Hijzelf noemt zich ook zoo, en is zeer ijdel op zijn bovenmenschelijke geboorte. En zooals wel vanzelf spreekt, is zijn verhouding tot den olifant veel nauwer dan tot zijn wereldlijken vader. Immers hij is een (geestelijke) zoon, en de vader slechts een vriend. —

Als nu ook anak-gajah een zoon krijgt, staat deze onder de bevolking bekend als putuh-gajah, d.i. olifants-kleinzoon. Hij neemt na den dood van zijn vader de zorg over zijn geestelijken grootvader op zich, en is er blijkbaar zeer op gesteld, om zijn vermeende Goddelijke afkomst bekend te maken. Toen we hem zagen, leek hij ons een man van middelbaren leeftijd, gezond en krachtig, opgewekt en vroolijk. Hij zei reeds eenige kinderen te bezitten. Overigens is aan hem niets op te merken, wat b.v. op een hoogere geboorte zou kunnen wijzen. Hij leek mij een goed desaman zonder meer.

Ter vervollediging van het verhaal zij nog vermeld, dat bezuiden de desa Sĕndèn twee complexen sawahs zijn, waarvan de een den naam Tĕgal-joli of „de draagkoets" en de andere Sibonang of de Bonang draagt. Op de eerste bevindt zich een voor een vierde deel schuin in den grond staande steenen sokkel of arcapada. De laatste was vroeger geaccidenteerd en voorzien van kleine heuveltjes, die men aanzag voor de oude bonangs van Larakĕndat, welke daarin veranderden tegelijk toen de olifant in steen overging.

De sokkel ziet men aan voor een joli, de draagkoets van genoemde Larakĕndat, die zij voor het overbrengen van haar pusaka's naar Pengging liet vervoeren. De tegal is thans tot sawah omgewerkt, en de kleine heuveltjes zijn tot goed bouwterrein vervormd. Van de bonangs is dus niets meer te zien. —

Zoo zien wij een merkwaardige traditie bewaard gebleven in de desa Sĕndèn, niet ver van de districtshoofdplaats Kartasura.

Kartasura, September 1923.

Ziekten en kwalen in de desa

door J. KATS.

II.

62. Kropgezwel.
(Gondok).

a. —

b. Aan den hals een gezwel (marongkol) ter grootte van een ei.

c. —

63. Kliergezwel op zij van den hals.
(Gondong).

a. —

b. Een „hangend" gezwel (marongkol semoe gandoel) aan den hals, grooter dan een ei.

c. —

64. Niet duidelijk zien.
(Gramjang).

a. —

b. Na een ziekte ziet men uiet duidelijk.

c. Elken ochtend baden (door water uit een schepper op 't hoofd uit te storten).

65. Ringworm ?
(Kadas).

a. Door bijna onzichtbare diertjes onder de huid (kroema).

b. Kleine vlekken (stippen) op de huid (pating troetoel), aan den rand daarvan kleine puistjes.

c. Zwavel met kurkema fijn gewreven, vermengd met kajoe-poetih olie op de huid gewreven.

66. Huidziekte (roodachtige uitslag).
(Kadas koedis).

a. Als in 65a.

b. Als in 65b.

c. Als in 65c.

67 ?.
(Kadas loewa).

a. Als in 66a.

b. Als in 66b; de vlekken verspreiden zich.

c. Als in 66c.

68. Kramp.
(Kademen).

a. Door een vuile maag; door niet toe te zien op 't eten.

b. Bij een koortsaanval wordt de lijder rillerig en koud; het gezicht is rood.

c. Een purgans gebruiken; iets bitters eten.

69. (?)
(Kagèndèk).

a. Door invloed van den duivel.

b. Het geheugen van den lijder is in de war.

c. —

70. Kramp.
(Kalikat).

a. —

b. Sommige lichaamsdeelen zijn als verdoofd. Zonder dat de oorzaak is te bepalen, kan men de handen niet verroeren.

c. ?.

71. Van schrik bevangen ? [1])
(Kamiloeroesen).

a. Doordat alle kinderen van den lijder sterven; of doordat een verloving (patjangan) niet doorgaat; of doordat men al zijn bezittingen verliest.

b. De lijder wordt hoe langer hoe magerder.

c. —

1) Dit is de beteekenis, die het Jav. Woordenboek aan dit woord hecht.

72. Bezeten (?).
(Kampiran).

a. Door een slechten wind.

b. De lijder verliest het bewustzijn; de oogen zien wild rond; de zieke transpireert niet.

c. Gember, fijngewreven, op 't gezicht, de handen en de voeten smeren; spoedig herstelt de lijder dan.

73. Toeval.
(Kesambet).

a. Door een heilige plaats (panggénan ingkang wingit-wingit) te betreden.

b. De oogen staren zonder iets te zien; het zweet breekt den lijder uit of hij zich gebaad had; hij is bewusteloos en ijlt.

c. Op bedoelde plaats (die de ziekte heeft veroorzaakt) bloemen en boréh brengen.

74. Verzwikt.
(Keslijo).

a. Door een val.

b. Een pees is van zijn plaats geraakt (kènger saking panggénan).

c. Masseeren (ngenjet).

75. Plotseling flauw vallen. (Een beroerte krijgen).
(Katèmper).

a. Door een slechten wind.

b. Een brandend heet gevoel (slenget) over 't geheele lichaam.

c. Rust nemen.

76. Gekneusd.
(Kedlinges).

a. Door een lichaamsdeel te knellen en het knellende voorwerp weg te trekken.

b. —

c. —

77. Pijnlijk gevoel in de ledematen.
(Kemeng).

a. Door te lang achtereen (hout) te hakken.

b. Een pijnlijk gevoel in de gewrichten (pols-, voet-).

c. Masseeren (ngenjet).

78. Verstuikt (vgl. No. 74).
(Kènger).

a. Door een val.

b. Een der beenderen is van zijn plaats geraakt.

c. Masseeren en uitrekken (ndoedoet).

79. Maden in de buik.
(Kermi).

a. (Van een kind) door veel klappers te eten.

b. Als het kind (een broertje of zusje) aan 't oppassen is, knipoogt het voortdurend (krijip); het haar gaat overeind staan.

c. De fontanel van het kind bestrijken met (kapoepoekan) rauwe rijst (beras) vermengd met kentjoer (een medicinale wortel, Kaempferia Galanga), zout en salem (Eugeia lucidula Miq.).

80. In 't oog stooten.
(Ketjolok).

a. Door met den vinger in 't oog te stooten. Als 't erg is, gaat 't oog dikwijls tranen.

b. —

c. —

81. Gezwel in buigingen van de leden.
(Klendjer).

a. Doordat bloed of wind (lucht) niet kan doorstroomen.

b. Pijn in schouder of heup, als die bewogen worden.

c. Wrijven met citroen (djeroek petjel) en sirihkalk; daarna masseeren.

82. Iets in 't oog krijgen.
(Klilipen).

a. Vuil (stof, zand) in 't oog.

b. Hinderlijk gevoel aan 't oog.

c. 't Oog baden in schoon water of uitblazen.

83. Sterven bij bevalling.
(Kondoeran).

a. Na bevalling sterven.

b. —

c. —

84. Zeer kleine diertjes onder de opperhuid. (Kroema).

a. Door een vuile maag; slecht eten; zelden baden.

b. Het geheele lichaam is vol „kroemå" of kleine kippevlooien (goerem).

c. Zindelijk zijn of het lichaam bestrijken met iets bitters.

85. Wrat. (Koetil).

a. Doordat etter niet naar buiten kan komen.

b. De huid is „tot een klompje" opgezwollen (mringkil).

c. Afbinden met een haar.

86. Liesbreuk. (Kondor).

a. Door als klein kind veel te springen, vooral van een hoogte af.

b. —

c. Het sap van een groote djeroek erop uitpersen.

87. Loopend oor. (Kopok).

a. Doordat de lijder als klein kind veel kemiri (noot van de Aleurites triloba Forst) heeft gegeten.

b. Uit het oor vloeit een stinkende etterachtige stof.

c. —

88. Zwerende wond. (Korèng).

a. Door te krabben.

b. De zieke plek ziet er waterachtig uit (njremoemoeh), langzamerhand vreet het dieper in (moereng).

c. Baden in schoon lauw water; vervolgens inwrijven met kajoe-poetih-olie. (Dit is 't geneesmiddel voor alle soorten van „korèng.").

89. Snijdingen ? (Kreten) [1].

a. Door „verdwaalden" wind.

b. Een gevoel in 't lichaam of er in gesneden wordt.

c. Bestrijken met kajoe-poetih-olie en masseeren.

[1] Volgens het Jav. Woordenboek: „wonden tusschen de teenen".

90. Door zenuwachtigheid een ander alles nadoen. (Latah).

b. Is geen ziekte, behoort bij het gestel (kodrat).

b. Als iemand danst, begint de lijder dat na te doen.

c. —

91. Slap. (Lemes).

a. Door het vasten.

b. Een vermoeid gevoel in 't lichaam, zelfs loopen valt moeilijk; de beenen kunnen bijna niet worden gebogen.

c. Lekker en verfrisschend voedsel gebruiken; 's morgens steeds baden en vervolgens gaan wandelen.

92. Lam in de beenen. (Lèmpoh).

a. Door weinig te loopen en bij 't zitten de beenen steeds te laten hangen, waardoor het bloed naar beneden stroomt.

b. Een pijnlijk gevoel in de beenen; de lijder kan niet loopen.

c. —

93. Slee van de tanden. (Linoe).

a. Door veel zuur te eten.

b. Slee gevoel aan de tanden.

c. —

94. „Knagend" gevoel in de leden. (Linoe).

a. —

b. Knagend en stroef gevoel in de leden.

c. Inwrijven met kajoe-poetih olie; masseeren.

95. Verduistering van 't gezicht. (Mata peteng).

a. Door een toeval (kasambet).

b. Als iemand die flauw valt.

c. Als 't gezicht verduisterd wordt, moet men de slapen met zalf besmeren (pilis); als de lijder flauw valt, bestrijke men 't gezicht met fijn gewreven gember.

96. Leepoog.
(Mata rèmbès).

a. Door veel in den rook te zitten; het hout van de srikåjå-boom (een Anona soort L) veroorzaakt — als 't bij het koken wordt gebruikt — dikwijls leepoog.

b. Veel afscheiding van tranen en oogvuil.

c. Twee handpalmen vol (saraoep) fijngewreven baksteen, vermengd met één hand palm (sakodjong) vol zout opgelost in een kopje schoon water; vervolgens gezeefd; hierin het oog baden driemaal in één nacht om 12, 2 en 4 uur.

97. Opgeblazen van de buik.
(Madedeg).

a. Doordat de buik met wind gevuld is of door 's morgens vroeg sapé, gegiste rijst, katéla pohoeng of mais in een pisangblad te eten.

b. De lijder zit te draaien en te wringen alsof hij z'n behoefte moet doen.

c. Als de lijder bij de ontlasting veel stof en wind kan kwijtraken, is hij genezen; gelukt dit niet, dan de buik met kajoepoetih-olie bestrijken om den wind naar buiten te doen komen.

98. Dysenterie-achtige buikziekte.
(Medjen).

a. Door een vuile maag; door zelden medicijnen te gebruiken.

b. Moeilijke ontlasting, als bij iemand, die hardlijvig is; ontlasting in stukken, gevolgd door bloed en slijm.

c. —

99. Aamborstig.
(Mengi).

a. Door bij 't schrijven met de borst tegen de tafel te zitten.

b. Beklemd op de borst; de ademhaling is moeilijk; hijgen (menggèh-menggèh).

c. Het hart van een kalong (vliegende hond) inslikken; de bloem van de blauwzwarte ketjoeboeng (katjoeboeng woeloeng, doornappel, Datura alba Nees) opgerold in een verdord pisangblad (klaras) rooken.

100. Waterachtige ontlasting.
(Mèntjrèt).

a. Door een vuile maag; door nooit medicijnen te gebruiken; door dikwijls iets heets (pedes) te eten of iets zuurs te drinken.

b. Waterachtige ontlasting; dikwijls herhaald.

c. Als de buik is geslonken, pisang kloetoek eten, die geschikt is, om er roedjak van te maken (koemroedjak); dit vermengen met zout.

101. Neusbloeding.
(Mimisen).

a. Doordat de warmte uit- en ingaat.

b. De neus bloedt.

c. Een prop sirihbladen in den neus steken.

102. ?
(Mletoes).

a. Door een verwaarloosde oogziekte.

b. De pupil van 't oog is niet te zien; men ziet alleen het wit.

c. —

103. Krampen in den buik.
(Mlilit).

a. Door 's morgens vroeg — vóór rijst te hebben gegeten — roedjak en allerlei zure dingen te eten.

b. Een knijpend gevoel in den buik (kados dipoenwenjet-wenjet); geen aandrang tot ontlasting.

c. Rijsteten; den buik inwrijven met kajoepoetih olie.

104. Kramp in den buik.
(Moeles)

a. Door wind in den buik; of door 's morgens op den nuchteren maag allerlei slecht voedsel te eten.

b. Aandrang tot ontlasting.

c. Goede ontlasting, veel windlozing geeft verlichting; inwrijven met kajoe-poetiholie.

105..Ruikende adem.
(Tjankem batjin).

a. De tanden zijn aangevreten door een worm of niet goed schoon gemaakt; mondspoelen zonder sirih te gebruiken.

b. Ruikende adem.

c. Dikwijls de tanden schoonmaken of sirih kauwen.

106. Stijfkramp.
(Tjangkem kakantjing). [1])

a. Door zware ziekte.

b. De tanden zijn stijf op elkaar geklemd.

c. —

107. ?
(Majo).

a. Bij vrouwen, die na een bevalling niet elken ochtend baden.

b. De oogen druipen (nrotjoh), de oogleden zijn rood.

c. Iets kouds op de slapen wrijven; 's morgens baden (woewoeng).

108. Duizelig.
(Moemet).

a. Door de warmte; door lang 't hoofd voorover te buigen; na 't baden (woewoeng) niet spoedig het haar kammen.

b. Een gevoel in 't hoofd als van „rijstkorrels, die gewand worden"; draaierig (moebeng).

c. Een doek om 't hoofd winden; de slapen bestrijken met citroen en sirihkalk.

109. Misselijk.
(Moenek-moenek).

a. Door nooit medicijnen te gebruiken.

b. De adem ruikt onaangenaam; de lijder heeft aandrang om over te geven, maar raakt alleen speeksel en slijm kwijt; voelt zich misselijk (oemor).

c. Iets bitters eten; sirih kauwen.

110. Bloed opgeven.
(Noentak rah).

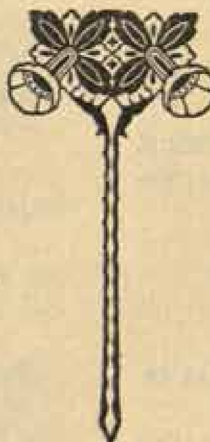
a. Door een opstopper (songkol) op den buik.

b. Bloed opgeven.

c. Geen geneesmiddel; de meesten sterven.

Wordt vervolgd.

1) Gewoonlijk: tjikal.

Een Wajang topeng

door Dr. H. KRAEMER.

Het streven van R. M. Soewardi Soerjaningrat, belichaamd in zijn stichting Taman Siswo te Jogjakarta, is voldoende bekend.

Hij wil onderwijs geven op nationalen grondslag en uit eigen krachten, zoodat het door het volk zelf bekostigd en voor het volk gegeven wordt. Het ligt geheel en al in de lijn van dit streven dat hij de belangstelling der kinderen, die natuurlijk overigens dezelfde leerstof te verwerken krijgen als op andere scholen gegeven wordt, richt op verschijnselen, die voor de geschiedenis of het geestesleven van Java kenmerkend zijn. Zoo werden er om dit te verwerkelijken uitstapjes gemaakt naar Pasar Gede en Inogiri en staat een bezoek aan Prambanan en Boroboedoer op het program. Een ander middel, dat wordt toegepast is dat er van tijd tot tijd schoolfeestjes voor de kinderen gegeven worden, die zoo veel mogelijk in Javaanschen toon zijn gehouden en beoogen het contact met eigen cultuurelementen te versterken. Verleden jaar werd er b.v. een Nini Towong voorstelling gegeven. Kortgeleden, Zaterdag 15 September, was er als inleiding op de Septembervacantie ook den geheelen dag feest. Des morgens, tot in den middag, werd een wajang topeng gegeven. Dat was vooral voor de kinderen bedoeld. Des avonds ging het meer om ouders en belangstellenden. De schooljongens vertoonden vrije- en orde-oefeningen en zongen vele liederen op Javaansche lagoe's. Daarna gaf men zich nog lang over aan het genot van klenèngan en gambjongan. Alles was dus zooveel mogelijk in Javaanschen stijl gehouden.

Het is ons hier om de wajang topèng te doen. Vooral in de Vorstenlanden ziet men die niet veel meer, overheerscht als alle wajangsoorten daar worden door de geliefde wajang poerwa. De maskerwajang die altijd haar onderwerpen aan de wajang gedog, dus aan den Pandji-cyclus ontleent, is ongetwijfeld zeer oud en één van de oudste wajangvormen. Overwegingen van volkenkundigen aard geven het recht tot deze veronderstelling. We behoeven evenwel niet bij dergelijke onderstellende overwegingen te blijven staan, maar kunnen, dank zij de gegevens van Oud-Javaansche geschriften en oorkonden, als een vaststaand feit aannemen, dat de wajang topeng, ook reeds in den vóór-Modjopahitschen tijd in zwang was. Dr. Juynboll heeft erop gewezen dat in de Brahmanda-poerana, een oud-Javaansch prozawerk, naast het schimmenspel, pawajangan, het maskerspel genoemd wordt, patapelan (tapel = masker). Onze zekere en onwedersprekelijke gegevens gaan dus tot in de tiende eeuw terug.

Onder de lakons, die meestal in de wajang topeng opgevoerd worden, komt ook voor Koeda Narawangsa. Deze was het, die op den bewusten dag op het erf van R. M. Soewardi vertoond werd. De dalang, die de leiding had van de spelers (voor een groot deel zijn familieleden) was de bekende Jogjasche dalang Gondosono, in de wandeling naar zijn woonplaats dalang Kwèni genoemd. De begeleidende gamelan speelde, in afwijking van de gewoonte, afwisselend in pèlog en saléndro. Dit had geen dieperen grond dan dat het op verzoek geschiedde.

Behalve de gewone, van de wajang wong bekende, kleeding, hadden de optredende spelers de hun eigen maskers en hoofddeksels. Praboe Lemboe Amidjaja van Ngoerawan droeg een wit masker met een groenfluweelen, met gouddraad bestikten, songkok. R. T. Bradjanata was getooid met een rose masker en een „oedeng gilit."Patih Teksanegara droeg eveneens een rose masker. Raden Goenoengsari had weer een afwijkend ornaat. Zijn masker was wit, hetgeen een verfijnde uitdrukking aan de gezichten geeft, terwijl zijn hoofdtooi bestond uit een fraaie blauwe hoofddoek, omboord door een djamang. De

held Pandji was op dezelfde wijze uitgedost, alleen met dit verschil dat zijn masker groen was, welke kleur zijn speciaal attribuut was.

De Klana's onderscheidden zich meestal door roode maskers en blauw-of groenfluweelen songkok's, met gouddraad doorstikt.

R. Goenoeng Sari en zijn „batoer,' Regol, zorgden voor het geestige gedeelte der vertooning. Evenzoo Pentoel (of: Bantjak) en Daja (of Andaga), de panakawans van Pandji. Regol was de eenige, die geen masker droeg. Pentoel en Daja waren voorzien van witte maskers, die den mond vrijlieten en hadden hoofddoeken op.

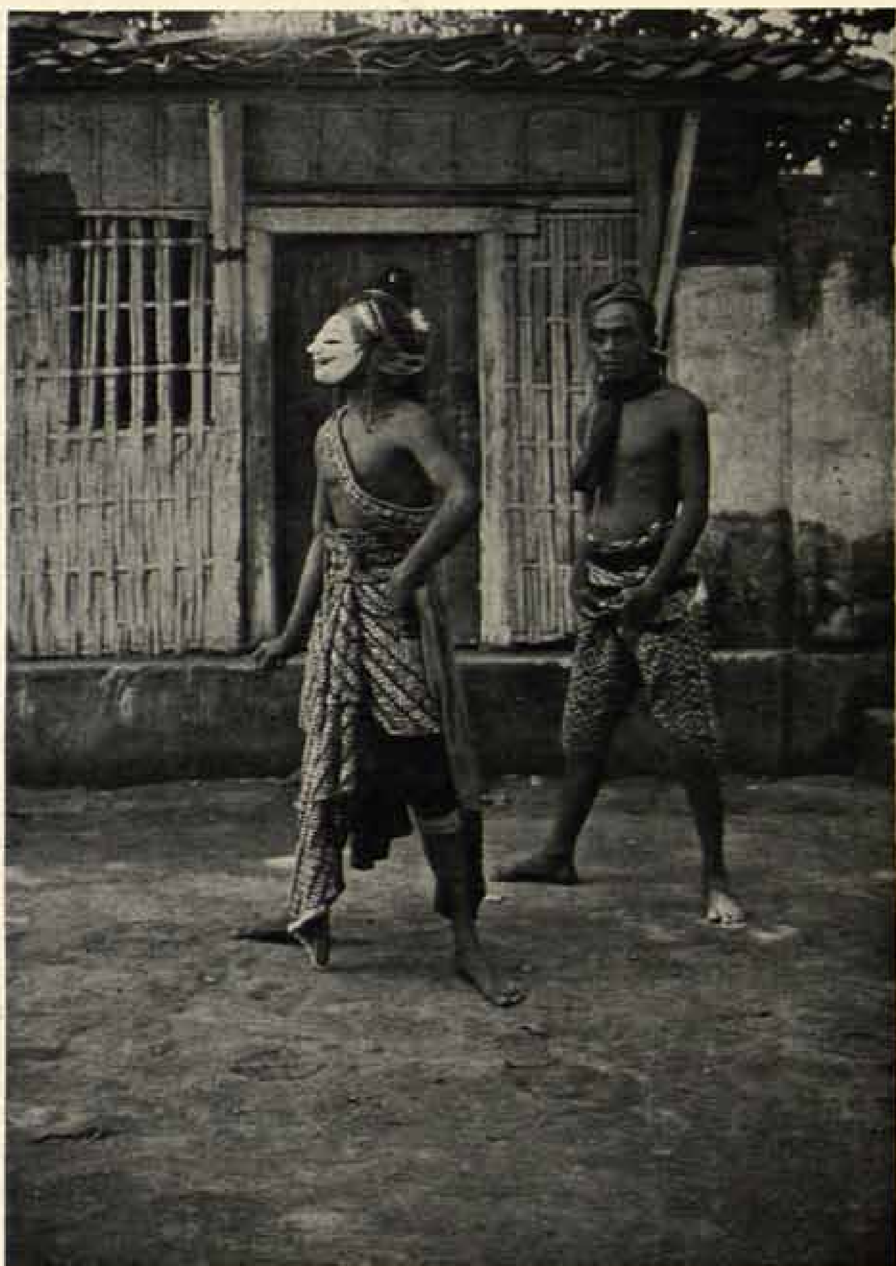
De inhoud van het vertoonde was als volgt:

Pandji, hier optredend onder den naam Tjakranegara, is gehuwd met Tjandra Kirana, de dochter van Ngoerawan's vorst Lemboe Amidjaja. Zij is evenwel vol hartzeer, want Pandji verwaarloost haar omdat hij onder invloed van de magische kunsten (Kènging goena) van Sarak, deze laatste als vrouw er bij heeft genomen en haar al zijn liefde toewendt. Deze Sarak is eigenlijk de zuster van Klana Sewandana, vorst van Magoewa. De vorst van Ngoerawan had n.l. behalve Tjandra Kirana nog een dochter Retna Tegaron. Toen deze als klein kind in de schommelwieg (bandoelan) lag, werd zij gestolen en vervangen door Sarak, — dochter van Brahmana-kanda — die dus een „poetri idjol-idjolan" was. In het spel trad zij op in afzichtelijke gedaante. Pandji merkte daarvan, verblind door haar magischen invloed, niets. Tjandra Kirana verdwijnt en gaat als asceet leven onder den naam Koeda Narawangsa. Pandji komt eindelijk weer tot bewustzijn van zijn liefde voor haar en is vol droefheid als hij bemerkt dat zij verdwenen is. Hij gaat haar nu zoeken, vergezeld van Sarak, Bontjak en Daja. Onderweg, als hij vergeefs zijn naspeuringen verricht, krijgt hij een openbaring (wangsit) van de goden, dat hij den Dalang Sedjati moet zoeken. Hij komt zoo op den berg, waar Koeda Narawangsa ascese verricht. Deze blijkt de Dalang Sedjati te zijn. Zij doet hem een verhaal: Pandji Asmarabangoen kenging goena, en maakt allerlei spottende toespelingen op de leelijkheid van Sarak. Deze wordt boos en laat Koeda Narawangsa wegjagen. Deze laat evenwel een brief voor Pandji achter, waardoor hij begrijpt dat Koeda Narawangsa dezelfde is als Tjandra Kirana. Zij is in de nabijheid, Pandji zoekt en vindt haar en minnekoost (ngroengroem) met haar. Zij neemt nu weer de gedaante van Tjandra Kirana aan.

Daartusschen door speelt dat Klana Sewandana met zijn afgezanten en zijn leger in Ngoerawan komt en aanzoek doet om Tjandra Kirana. Na weigering ontstaat er oorlog tusschen die van Ngoerawan en de mannen van Lewandana. De laatsten delven, zooals het behoort, het onderspit.

Opvallend is in dit verhaal dat Tjandra Kirana, prinses van Ngoerawan is en niet, zooals de regel is, van Kediri. Wie overigens het verhaal met het veel langere vergelijkt, waarvan Professor Vreede in zijn catalogus van de Javaansche Handschriften, berustende in de Leidsche Universiteitsbibliotheek, een verslag geeft, zal nog meer verschilpunten ontdekken.

R. GOENOENGSARI.

PANDJI MET BANTJAK EN DAJA.

KLANA-GROEP.

DE VOORSTE IS KLANA SEMANDANA OF PRABOEDJAKA.
DE GEWOON GEKLEEDE FIGUUR IS DE DALANG GANDASANA.

Uit de Javaansche cultuurbeweging

SOBO KARTI.

In de Locomotief van 10 Dec. '23 vanden we onderstaand bericht.

Deze Semarangsche Volkskunstvereeniging gaf Zaterdagavond de afscheidsvoorstelling van dit droge seizoen — waar het seizoen zoo gerekt is, hadden ook nog nog wel enkele voorstellingen gegeven kunnen worden! Het is onbetwistbaar zeer veel wat de vereeniging reeds gedaan heeft en nog steeds doet voor de Javaansche kunst en haar bevordering en meerdere verbreiding onder het volk van deze stad. De stof is zoo uitgebreid dat men met z'n stukken nooit verlegen behoeft te zitten en het komt geheel en al aan op de wijze waarop de wajangtooneelen worden uitgevoerd, de wijze waarop de muziek en de dans worden geproduceerd. De vereeniging verheugt zich thans, naar we reeds meldden, in het bezit van een eigen gamelan en er zijn vaste spelers die de instrumenten bespelen. Een d r a w b a c k zal bij de huidige samenstelling steeds blijven het vaak wisselen der spelers. Het is bekend dat de spelers geen beroepstooneelmenschen zijn, doch gerecruteerd uit de rangen der leden, en meest geëmployeerden van rijks-, gemeente- of particuliere instellingen, dus nog al eens lieden die overplaatsing naar elders kunnen ondergaan. Van een voortdurend, e i n h e i t l i c h samenarbeiden kan daarom ook door den band niet komen en dit is, het spreekt van zelf, juist zoo vruchtbaar voor het bereiken van een hoog peil der vertooningen.

Het valt daarom ook te bewonderen wat de spelers der vereeniging presteeren onder de moeilijke omstandigheden die er nu eenmaal bestaan en ook dit seizoen heeft Sobo Karti wederom veel goeds en schoons weten te bieden. Een stijgende lijn in de vertooningen kan echter om bovenbedoelde reden en ook om redenen die liggen in de aard van de wajangopvoeringen niet verwacht worden; er valt een zeker niveau te bespeuren waarop de voorstellingen staan en er zijn voorts kleine schommelingen waar te nemen. De afscheidsvoorstelling was niet de beste van het seizoen, het was geen schitterend slot als aan een vuurwerk, ofschoon er wel veel te waardeeren viel; de keuze derfragmenten — drie wirengs — droeg er ook niet toe bij veel afwisseling te brengen.

Een enkele raadgeving moge hier der vereeniging verstrekt worden: de grootste voorzichtigheid bij de keuze van de spelers. Zoo namelijk dat er de minste kans bestaat dat er lacunes ontstaan door overplaatsing dus vooral nauwe samenwerking tusschen hen, die met vrij groote zekerheid op de plaats blijven. Op deze wijze kan een kern ontstaan die althans levert het beste, het allerbeste wat met de geringe middelen te bereiken valt. En dan oefening, onophoudelijke oefening.

MARDI BEKSA IRAMA.

In de Indische Courant van 12 Dec. '23:

Mardi Beksa Irama heet de te Bandoeng gevestigde bond van jongelieden uit Midden-Java, welke zich ten doel stelt het bestudeeren en beoefenen van de Javaansche muziek en dans. Wekelijks komt men in de Inlandsche societeit „Mardi Hardja" bijeen, aldus onze Bandoengsche correspondent.

De vereeniging telt vele leden, waaronder leerlingen van vrijwel alle middelbare scholen. Wekelijks worden muziek en dans beoefend. Men hoopt op 2 Februari a.s. een wajang-wongopvoering te geven in de societeit „Ons Genoegen" en van de opbrengst daarvan zal 75 pCt. bestemd zijn voor de Ardjoena-school van de Theosofische Loge „Giri Lojo". Wellicht ware te overwegen, tot de bijeenkomsten der vereeniging ook als gasten jonge Soendaneezen toe te laten, voor wie kennis van den Javaanschen dans en muziek ook waarde heeft.

STUDIE VAN DE INHEEMSCHE TALEN.

Naar de IND. COURANT vernam is aan de Inlandsche schoolcommissies op de plaatsen waar Osvia's en normaalscholen en aan de Europeesche schoolcommissies op de plaatsen waar kweekscholen zijn gevestigd, door het departement van Onderwijs een circulaire uitgevaardigd betreffende het bezit van taal-acten.

Bij de benoeming van leerkrachten aan inrichtingen voor voortgezet Inlandsch onderwijs konden — hoezeer dit ook gewenscht zou zijn geweest — tot nu toe niet altijd personen benoemd worden in het bezit van acten voor één of meer der Inlandsche talen en|of voor de land- en volkenkunde.

Op die omstandigheid is in de najaarszitting van den Volksraad van 1923 door de leden Soerakoesoemah en Moelia de aandacht gevestigd, waarbij door hen de wenschelijkheid werdbetoogd om voortaan aan de leerkrachten bij genoemde scholen den eisch te stellen in het bezit te zijn van een of meer der vermelde acten.

Het behalen van deze akten wordt door den wd. directeur van Onderwijs van groot belang geacht, want, aldus luidt de circulaire, het waarborgt in het algemeen bij den bezitter een zoodanige kennis van taal, zeden en gewoonten der Inlandsche leerlingen, dat als gevolg daarvan een — zoozeer gewenscht — nauwer contact met en een grooteren invloed op die leerlingen niet achterwege zullen blijven.

Mede met het oog daarop is voor het geven van leiding en steun bij de studie voor bedoeld acten dan ook door de regeering opgericht de te Batavia gevestigde onder leiding van den heer J. Kats staande „Instelling ter bevordering van de kennis van de Indische talen en de land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië."

Wordt dus aan elke leerkracht, die in bovengenoemde richting studeeren wil, de behulpzame hand geboden, de deelneming aan de „Instelling" is niet van dien aard, dat verwacht mag worden dat binnen een niet al te ver verwijderde toekomst iedere onderwijzer (es), die thans werkzaam is bij een inrichting van voortgezet Inlandsch onderwijs in het bezit zal zijn van een of meer der gewenschte acten.

En toch zal, zooals in den Volksraad werd toegezegd, op het spoedig bereiken van een dusdanigen toestand bij voortduring het streven gericht moeten worden.

In verband met he vorenstaande zullen zij, die de gewenschte acte() nog niet bezitten en bij het voortgezet Inlandsch onderwijs geplaatst wenschen te blijven, goed doen zich toe te leggen op de studie voo de taalacten en|of voor de acte voor Land- en Volkenkunde.

Voor een eerste plaatsing bij het voortgezet Inlandsch onderwijs zal het bezit van een acte als vorenbedoeld zoo spoedig mogelijk als voorwaarde worden gesteld.

Mededeelingen van het Java-Instituut

Het Bestuur van het Java-Instituut heeft besloten, elk jaar een prijs toe te kennen voor het best verschenen werk in het Soendaasch, Javaansch, Madoereesch en Balineesch, dat daarvoor naar zijn oordeel uit een oogpunt van taal en stijl in aanmerking komt.

Jaarlijks wordt voor elke taal een bedrag van f 500.— (vijfhonderd gulden) uitgetrokken, dat door het Bestuur geheel of gedeeltelijk kan worden toegekend.

Schrijvers of uitgevers, die naar één van deze prijzen wenschen mede te dingen, kunnen een exemplaar van het betrokken werk aan het secretariaat van het Java-Instituut Laan Wiechert 13 doen toekomen.

VERZAMELING VAN SOENDANEESCHE, JAVAANSCHE OF MADOEREESCHE KINDERLIEDEREN EN — SPELEN.

Bij elk lied moet in onderstaande volgorde worden vermeld:

1. De plaats of de streek, waar het in gebruik is.
2. De tijd van het jaar of de gelegenheid, waarbij het uitsluitend of vooral wordt uitgevoerd.
3. De leeftijd van de kinderen, die er zich vooral mee bezig houden.
4. Opgaaf, of het spel door jongens of door meisjes dan wel door beiden wordt gespeeld.
5. Opgaaf van „spel-regels" en andere bijzonderheden ((tijd van den dag, waarop en plaats (erf; plein; weg) waar het spel wordt gespeeld)).
6. Tekst van het lied (Vooral nauwkeurig! Verouderde woorden, dialect, „realistische" uitdrukkingen enz. mogen NIET veranderd worden!)
7. Toelichting bij den tekst, voorzoover deze onduidelijk is.

Inzendingen moeten vóór 1 Juli 1924 aan den Secretaris van de Redactie-Salemba 28, Weltevreden — worden toegezonden.

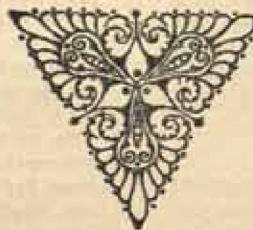
Voor de beste en meest volledige verzamelingen in elke der genoemde talen — een en ander te beoordeelen door de redactie — worden de volgende prijzen beschikbaar gesteld:

Een van *f* 100.— (honderd gulden).
Een van *f* 50.— (vijftig gulden).
Twee van *f* 25.— (vijf en twintig gulden).

De boven onder 1 t/m 5 en 7 bedoelde opgaven kunnen worden geschreven in het Nederlandsch of in de taal, waarin de liederen gesteld zijn.

Is de tekst van een lied of spel reeds gepubliceerd bijv. in een der uitgaven van de Volkslectuur), dan kan men volstaan met daarnaar te verwijzen, onder vermelding van alles, wat daaraan nog is toe te voegen. Het verdient aanbeveling zich te bepalen tot een bepaalde streek (bijv. Res. Semarang; Res. Soerabaja; N. Banten; enz.) en te trachten, van de liederen en spelen, IN DIE STREEK in gebruik, een zoo veel mogelijk VOLLEDIGE VERZAMELING te leveren.

De inzendingen blijven het eigendom van de redactie en kunnen zonder vergoeding in de tijdschriften, uitgaande van het Java. Instituut, geplaatst worden.

Persoverzicht.

HET INLANDSCHE NIEUWJAAR.

De oud-Regent van Modjokerto, R. A. A. Kromodjojo-Adinegoro, heeft in het OUDHEIDKUNDIG VERSLAG van 1923" een beschouwing gewijd aan de Lebaran. Hij komt tot de volgende conclusies:

CONCLUSIE.

Op grond van de bovenstaande inlichtingen is de hier op Java algemeen bekende Lebaran met de ceremonie, drukte enz. enz. niet het einde van de vastenmaand, doch logisch het einde van het doodenoffer (çraddha-offer), dus een Hindoesche adat. Dat de bedoeling van Lebaran wordt toegepast op het einde van de vastenmaand is derhalve ongemotiveerd. Mijns inziens, is deze combinatie van Hindoeïsme en Mohamedanisme ontstaan doordat hier op Java de maand Ramadhan (Poeasa) de voornaamste of gewichtigste der twaalf maanden van het jaar is (of als zoodanig wordt beschouwd) vanwege het vasten in de geheele maand, en men bovendien onbekend was met de oorspronkelijke bedoeling der feestelijkheden.

Wat nog meer onjuist is, het einde van de vastenmaand is in het geheel geen Inlandsch Nieuwjaar. Het Inlandsch Nieuwjaar valt op den 1en Soero(Moeharam), dus drie maanden later n.m. Sawal, Selo, Besar, daarna volgt pas Soero. Verder: Het Javaansch Hariraja beteekent: Hari dag en Raja groot, tezamen „de groote dag", dit komt uit met den dag van de audiëntie van den Vorst van Modjopahit of de officieele receptie von den Regent, en werkelijk er is voor de Javanen geen grootere dag dan deze. Het Maleische Hariraja beteekent ook „feestdag".

Daarenboven komt de verwarring vermoedelijk ook vanwege de drukte van het Christelijk- en Chineesch nieuwjaar. Op dezen nieuwjaarsdag worden als naar gewoonte bezoeken gebracht, gelukwenschen aangeboden, feesten gevierd enz. Men lette vooral op de drukte, waarop ik het oog heb. Aangezien de Javanen op de Sawal deze zelfde drukte maken, zoo wordt 1e Sawal bestempeld met „het Inlandsch Nieuwjaar" of in het Maleisch „Tahoen baroe djawa". Nog gewichtiger beschouwen de Javanen de vastenmaand Ramadhan (Poeasa)), dewijl eenige dagen van te voren de Regent eene officieele kennisgave geeft aangaande het begin van het vasten eindigende met de Hariraja „het zoogenaamd Inlandsch Nieuwjaar". Op den eigenlijken Inlandschen Nieuwjaarsdag op 1e Soero (Moeharam) is er geen feest.

De boven beschreven adat wijkt natuurlijk min of meer af van de boven aangehaalde Modjopahitsche adat, dewijl de laatste al zoolang was geleden n.m.: de val van Modjopahit was in 1400 çaka = 1478 na Chr., dus bijna 500 jaar, doch de bedoeling is toch dezelfde.

Ten slotte zij hier nog het volgende aangeteekend: De naam çraddha, thans verbasterd in „Njadran" wordt niet toegepast op het bovenbeschreven doodenoffer n.m. het doodenoffer op malem 21 (20e op 21e), malem 23 (22e op 23e) enz. heet „maleman", en dat op den laatsten avond van de vasten maand of op den dag van het zoogenaamd Nieuwjaar „Slametan Hariraja". Doch de naam en het doel van het Craddha-offer van Modjopahit wordt elk jaar in iedere desa nog herdacht.

Ieder jaar geeft een desa het doodenoffer genoemd „Njadran", aldus eene verbastering van çraddha. De offerspijzen worden gedeeltelijk ten offer gebracht bij het desahoofd en gedeeltelijk op de in die desa heilige plaatsen.

De Njadran in de desa's heeft plaats niet in de maand Poeasa (Ramadhan) of Sawal, doch in andere maanden naar keuze van de desagemeente. Het bijzondere geval is de Njadran in het onderdistrict Trowoelan „de oude hoofdstad van Modjopahit" distrikt en afdeeling Modjokerto. Hier wordt de Njadran elk jaar gezamenlijk gegeven in de laatste helft van de maand Roewah (= Bhadra) door alle desa's van dit onderdistrict op een en denzelfden dag. De desa's worden ingedeeld in groepen om hun offer te brengen bij de aangewezen tempels, begraafplaatsen en andere overblijfsels van Modjopahit in dit onderdistrict.

Toen ik nog als Regent in activiteit was nam ik ook deel aan dit offer. Ik gaf aan den Pengoeloe van Trowoelan een zeker bedrag om de noodige ingrediënten aan te schaffen en toe te bereiden. en dezelve als mijn offer te brengen naar een dier plaatsen door het betrokken desahoofd aangewezen. Na mijn aftreden zet mijn zoon, de tegenwoordige Regent van Modjokerto, deze jaarlijksche bijdrage voort.

Deze gewoonte van dit onderdistrict is van oudsher; vermoedelijk nog eene voortzetting door de laatste inwoners van de vervallen hoofdstad Modjopahit. Immers, volgens bovenvermelde gegevens sub. B werd het çraddha-offer gehouden in de maand Bhadra-Roewah en thans door dit onderdistrict voortgezet ook in de maand Roewah.

Nog zij hier opgemerkt, dat dergelijke combinaties van Hindoeïsme en Mohamedanisme op Java veel voorkomen.

Dr. H. C a m m e r l o h e r, Die Pflanzendarstellungen auf den Reliefs des Borobudur, Natur, Illustr. Halbmonatschr. für Naturfreunde, XIV Jahrgang, Heft 15|16 (Mei 1923).

Verscholen in een vaktijdschrift, een leerzaam artikel over de uitbeeldingen van planten op de Boroboedoer-reliefs, dat ook nietbotanici moet interesseeren. Dr. C. begint met te constateeren dat alle planten van de reliefs voor zoover ze door hem gedetermineerd konden worden, in eenigerlei betrekking tot het leven van de bewoners dezer landen staan en hetzij godsdienstige beteekenis hebben, hetzij in de menschelijke huishouding een nuttige bestemming vinden. Tot de eerste groep behooren de lotus (Nelumbo nucifera) die, meestal gestileerd, soms ook zoo natuurgetrouw wordt weergegeven, dat een fotografie het niet zou verbeteren, en de heilige vijgenboom (Ficus religiosa), die als paradijsboom of boom der kennisse fungeert en bedolven onder een last van paarlsnoeren, klokken en andere sieraden bijna onkenbaar geworden is. Onder de nuttige planten heeft Dr. C. de pisang (Musa paradisiaca), de mangga (Mangifera indica), de doerjan (Durio zibethinus) en de Nangka (Artocarpus integrifolia) herkend. Drie palmsoorten zijn vertegenwoordigd, waarvan er twee tot de vederpalmen, een tot de waaierpalm behoort: de kokospalm (Cocos nucifera), die door den beeldhouwer — afgezien van de kaarsrechte stammen — zeer natuurgetrouw is afgebeeld, de pinangpalm (Areca catechu) en de lontarpalm (Borassus flabelliformis). Bijzonder opmerkelijk is, dat d e nuttige plant bij uitnemendheid, de bamboe, nergens op de Boroboedoer-reliefs voorkomt, tenminste niet als levende plant. Ook de rijst als te velde staand gewas zoekt men er tevergeefs. Op een aardige bijzonderheid vestigt Dr. C. nog de aandacht: het groote Alocasia(senté)-blad, dat op zoo vele reliefs met andere insignia als zonnescherm, waaier en vliegenwaaier achter den vorst door een dienaar wordt aangedragen. Als een Javaan door den regen overvallen wordt plukt hij een pisang- of senté-blad en houdt het als regenscherm boven het hoofd. Zou — vraagt Dr. C — het senté-blad van de Boroboedoer-reliefs niet denzelfden dienst aan den vorst hebben bewezen? 1).

Een apart artikel (Oesterreichische botanische Zeitschr. Jg. 1922 p. 262 vlg.) heeft Dr. C. nog aan de pisang gewijd. Onder de vakgeleerden bestaat verschil van opinie over de herkomst van dezen plant. Sommigen houden Zuid-Azie, anderen Amerika voor het vaderland (zoo o.a. Hansen, Die Pflanzendecke der Erde, 1920). Dr. C. kan nu op Boroboedoer wijzen en den knoop doorhakken. Op de reliefs van het stupa-heiligdom wordt de pisang herhaaldelijk afgebeeld en is dus minstens 1100 jaar geleden reeds op Java bekend geweest. Daar het uitgesloten is, dat de plant vóór de stichting van Boroboedoer uit de nieuwe wereld is ingevoerd, mag men als bewezen beschouwen dat de pisang in den Archipel inheemsch is.

F. D. K. B.

---

1) Het bezwaar is, dat het senté-blad een niet erg vorstelijk regenscherm is. Toch voelen we meer voor deze verklaring dan voor die van prof. Krom, die hetzelfde blad voor een waaier houdt (Monographie p. 683). Het is om lucht te verplaatsen, meenen we, wat te slap en te lang. Bovendien is bijv. op tableau I bl, dat verschillende upacara uitbeeldt, de waaier al door een apart instrument vertegenwoordigd; het senté-blad moet dan wel een andere bestemming hebben gehad.

Boekbespreking.

MUDRA'S OP BALI Teekeningen door Tyra de Kleen. Tekst van P. de Kat Angelino. Folkwang Verlag, Hagen en Hadi Poestaka, den Haag.

Op de belangrijkheid van Bali in verband met de studie van het Java der Middeleeuwen is reeds zoo dikwijls de aandacht gevestigd, dat het overbodig is voor de bespreking van dit boek in „Djawa" speciale redenen aan te voeren. Een beter kennis van het Baliese ceremonieel is zonder twijfel voor de studie van de religie en zijn uitingen op het gehindoeïzeerde Java van het grootste nut.

Uit de woorden van de heer De Kat Angelino in zijn eerste hoofdstuk (eigenlik een soort voorwoord) blijkt, dat de schilderes gaarne studies wilde maken van de handhoudingen der Balinese priesters, maar dat zij iemand zocht, die bij de reproducties van haar tekeningen een begeleidende tekst kon schrijven. Zij begreep, dat de tekeningen alleen voor een lezerspubliek, dat van de betekenis der gebaren niets wist, een zeer onvolledig beeld zouden geven.

De tekst is dus als een verklarende inleiding tot de reproducties geschreven, en de reproducties zelf worden daardoor tot het voornaamste deel van het werk gepromoveerd.

Daar ik me niet bevoegd acht om over de artistieke kwaliteiten van het werk der schilderes een oordeel uit te spreken, wil ik me er toe bepalen over de wetenschappelijke waarde er van iets te zeggen.

Waarde voor de wetenschap hebben de tekeningen ongetwijfeld, maar het lijkt mij de vraag of die waarde evenredig is aan de moeite en kosten, die aan deze vastlegging der moedra's verbonden zijn geweest.

De enige manier, waarop de moedra's volkomen zuiver en in al hun minutieuze nuances vast te leggen zijn is de cinematografiese, en, waar deze bezwaarlik mocht blijken, de fotografiese. Want, hoe nauwkeurig een schilder ook de houdingen mag weergeven er zal altijd een element in zijn tekening zitten, dat iets van zijn eigen innerlijk toevoegt aan het onderwerp. De pedandas geabstraheerd van hun omgeving, zittend voor een grijze achtergrond, terwijl de gestyleerde wierook vóór hen opstijgt in vreemde bochten, doen heel anders aan, dan in de werkelikheid. Een foto zou hier de sfeer beter benaderen,.

Terecht heeft Tyra de Kleen begrepen, dat het niet voldoende was iedere moedra van één kant te zien; daarom zijn alle moedra's van voren en van opzij genomen. Helaas zijn de en-face en en-profil-tekeningen van de Çiwapriesters in het boek niet tegenover elkaar, maar op elkaars keerzijde gekomen, zodat de vergelijking bemoeilikt wordt.

De moedras, die afzonderlik in cirkels zijn afgebeeld, hadden dunkt mij beter achterwege kunnen blijven, zij wekken in het geheel niet de indruk van devote mensenhanden, maar doen eerder in hun benigheid aan vogelklauwen denken, vooral degene, waarop de vingers van de linkerhand van de bekende lange nagels zijn voorzien (zie b.v. p. 28 boven).

Gemakkelik was de taak, die Tyra de Kleen zich zelf gesteld had niet, en, zolang ons nog geen volledige collectie van scherpe foto's over de moedra's ten dienste staat, zijn we de schilderes dankbaar voor de arbeid, die zij zich voor de wetenschap heeft getroost.

De literatuur, die er over de religieuze gebruiken op Bali bestaat, heeft een aanzienlike omvang, maar het onderwerp is er volstrekt niet in uitgeput. Integendeel, we vinden telkens enkele bepaalde ceremoniën en gebruiken genoemd, maar weinig schrijvers gaan dieper op de zaak in, en van een grondige kennis en een juist begrip omtrent de betekenis van het Baliese ritueel is nog geen sprake.

Ook de heer de Kat Angelino geeft nog maar voorbereidend werk, maar hij heeft de

grote verdienste heel wat nieuw materiaal bijeengebracht te hebben. Van de priesters zelf heeft hij mededelingen losgekregen over hun studie, hun levenswijze, hun verbodsbepalingen en hun ceremonieel. Zelfs is een oud handschrift met priesterlike voorschriften voor hem afgeschreven. Zo vinden we hier allerlei nieuwe gegevens, die bewijzen hoeveel materiaal er nog verborgen zit in die oude priesterboeken en in de hoofden van de pedanda's, die volgens de eeuwenlange traditie de voorschriften navolgen.

Maar tevens blijkt uit de tekst hoe weinig we nog zeker weten omtrent de verhouding van het Baliese ritueel tot het Hindoe-ritueel, waaruit het is ontstaan.

Juist omdat het boek als geheel zoveel tot verder onderzoek kan aansporen en tot meer begrip in ruime kring zal kunnen bijdragen, willen we enkele fouten en onnauwkeurigheden aanwijzen, die bij een eventuele tweede druk zonder moeite verbeterd kunnen worden.

Dat voorzichtigheid in deze zaken geboden is en een vluchtig onderzoek ons eerder van de rechte weg afbrengt, dan ons nader tot 't begeerde doelt voert, blijkt bv. duidelik uit de opmerking op p. 56, waar we lezen: „Volgens Poerbatjaraka zou het woord rcaka in de pranayama-formule van den Çiwapriester doen denken aan rc of rk, d.i. rgwéda". R. Ng. Poerbatjaraka heeft nl. aan de tekst enkele mededelingen over de mantras toegevoegd, en in het formulier over de regeling van de adem het woord *rêcaka* (transscriptie van de bureauschrijver van 't originele woord in Baliese karakters) aangezien voor *rêcaka* moeten lezen d. w. z. „het uitstoten van de adem", een woord, dat in 't formulier volkomen op zijn plaats is.

't Is jammer, dat R. Ng. Poerbatjaraka zich niet wat meer tijd heeft gegund voor het samenstellen van zijn hoofdstuk, want door deze foutieve verklaring heeft hij èn zich zelf èn de heer de Kat Angelino op een dwaalspoor gebracht.

Dit schijnt me overigens een der zwakke punten van het boek toe: de zeer vage voorstelling, die de laatste schrijver zelf van het begrip „weda" heeft. De pedandas zijn natuurlik geneigd alles wat maar eenigszins oud of heilig is in hun boeken tot de weda te rekenen, maar volgens onze gewone wetenschappelike benaming mogen we hun boeken of gedeelten daarvan niet die titel geven. Uit de mededelingen van de Heer de Kat zelf blijkt voortdurend, dat de Sanskritteksten, die tot origineel van de priesterboeken op Bali hebben gediend buiten de Weda en zijn uitlopers stonden. Het lijkt me dan ook, dat Kern nog steeds het dichtst bij de waarheid is met zijn door de Kat Angelino als vluchtig gekwalificeerde uitspraak: Van de eigenlike weda is op Bali niets meer te vinden. De strofen in verminkt klassiek sanskrit bewijzen, dat er restes zijn van latere Hindoeïstiese geschriften; deze teksten zijn in 't geheel niet van minder waarde, dan de Vediese geschriften, het is alleen onjuist en verwarrend om ze met deze laatste naam te betitelen.

Mocht het werk een tweede druk beleven — wat met de huidige belangstelling voor Oosterse onderwerpen niet onmogelik lijkt — dan kan er misschien voor gezorgd worden, dat in de spelling der namen homogeniteit komt. Dit is niet altijd gemakkelik, omdat meestal oud-Javaans en oud-Balinees anders worden getransscribeerd, dan nieuw-Javaans en nieuw-Balinees, maar wat meer eenheid is toch wel mogelik. Nu moeten leken wel in de war geraken bij 't onderscheiden van ja en ya (dja en ja); de fout door de schrijver zelf begaan: Kâlawiyaja in plaats van Kâla wijaya vermeerdert de moeilikheid nog. Ook een transscriptie als dakçina (in plaats van daksina) mag in een dergelijk boek niet voorkomen.

Naast de behandelde zwakheden bezit het boek, zoals ik reeds in 't begin zei, veel goeds; moge de vrij hoge prijs geen beletsel tot kopen zijn voor allen, die zich voor het onderwerp interesseren.

M. A. M.

HET JAVAANSCHE TOONEEL, door J. Kats, I, Wajang Poefwa, uitgave van de Commissie voor de Volkslectuur, Weltevreden 1923.

Een kloek werk, bestaande uit 446 pag. tekst, behalve de inleiding en een litteratuuroverzicht, en talrijke illustraties, — reproducties van photo's en teekeningen — een deel vormende van een serie, die een samenvat-

tend overzicht bedoelt te geven van het Jav. tooneel, in de eerste plaats de wajang poerwa. Een deel zal eene lakonverzameling geven en een ander deel een nadere beschouwing van verschillende lezingen van de wajang-verhalen en eene vergelijking hiervan met het origineel. Het thans verschenen deel, dat hier wordt aangekondigd, bevat een overzicht van de in de lakons behandelde gebeurtenissen, voorafgegaan door gegevens omtrent de herkomst, den bouw, opvoering enz. van de tooneelstukken. Hoe rijk de inhoud van dit deel is, kan wellicht reeds blijken uit eene korte wedergave van de verschillende hoofdstukken.

Het eerste hoofdstuk behandelt de accessoires voor eene wajangvoorstelling, t.w. de tooneeltoestel, de tooneelfiguren, de gamelan en ook de dalang. Hierbij wordt niet volstaan met eene uiterlijke beschrijving; van de wajangpoppen bijv. wordt de historische ontwikkeling aangewezen en door illustraties verduidelijkt: een figuur van de Panataranreliefs, een Balineesche en hiernaast een hedendaagsche Jav. wajangpop laat die ontwikkeling duidelijk zien. Verder wordt ook de aandacht gevestigd op de beteekenis van de gelaatsuitdrukking, den lichaamsbouw en de lichaamshouding van de pop als typeering van het karakter. De gamelan wordt kort doch helder gekenschetst en beschouwd in verband met de psyche van het volk. Van den dalang wordt medegedeeld, wat hij moet doen of kennen en wat hem verboden is.

Hierop volgt een hoofdstuk over ouderdom, herkomst en oorspronkelijk karakter van het Jav. tooneel, hoofdzakelijk ontleend aan de bekende dissertatie van Prof. Hazeu.

Het derde hoofdstuk over herkomst en karakter van het toneelrepertoire geeft het geraamte weer van de Indische heldendichten Mahabharata en Ramajana, de bronnen van de wajangverhalen en wijst de factoren aan die tot afwijkingen hebben geleid.

In het vierde hoofdstuk, getiteld „Aard en indeeling van de tooneel-litteratuur", en onderverdeeld in „vorm" „inhoud" en „indeeling gegeven van lakons in poëzie en in den vorm van een tooneelstuk en de hoofdpunten medegedeeld van den inhoud der wajanglitteratuur, onderscheiden in 4 groepen: 1. voorgeschiedenis, 2. Ardjoena Sasra Baoe-cyclus, 3. Ramacyclus en 4. Pandawa-cyclus.

Hierop volgt een hoofdstuk over den technischen bouw van de tooneelstukken, waarin behandeld worden de vormen van de voordracht, het verloop van de voorstelling, de samenstellende elementen en de tooneeltruc's.

In het zesde hoofdstuk wordt gewezen op de beteekenis van de wajang in den tegenwoordigen tijd; op het opvoeren van vaste lakons bij bepaalde huiselijke of maatschappelijke gebeurtenissen; op de symbolische beteekenis, die aan de lakons wordt toegeschreven. Als voorbeeld hiervan wordt de lakon Mintaraga in het kort weergegeven met de esotherische beteekenis, die er in wordt gezien.

Het zevende hoofdstuk vertelt in korte samenvatting den inhoud van het Ramajana en van het Mahabharata en het achtste en laatste hoofdstuk geeft een uitvoerig, aaneensluitend overzicht van de lakons in de reeds vermelde, vierdeelige groepeering. Bij de derde groep, den Rama-cyclus zijn ook gevoegd photo's van de Rama-reliefs op de Prambanan en de Panataran met de noodige verklaringen.

Deze inhoudsopgave moge voldoende zijn om een denkbeeld te geven van hetgeen in dit werk is te vinden. Het is zooals reeds is gezegd, een deel van een serie, waarvan het doel, blijkens de inleiding in de eerste plaats is:" ook bij niet vakkundigen belangstelling te wekken voor het Jav. tooneel als cultuuruiting". Aan deze bestemming beantwoordt dit eerste deel, naar ons voorkomt, uitnemend. De schrijver heeft hierin alles bijeengebracht wat noodig is om de wajang poerwa te begrijpen; de andere deelen zullen dan dienen om de uit dit werk opgedane kennis te verbreeden en te verdiepen. De typografische uitvoering is zeer goed, en de prijs t.w. *f* 12.— voor een werk als dit zeer laag.

Wij wenschen den schrijver, den Heer Kats, en de uitgeefster, de Commissie voor de Volkslectuur met de verschijning van dit werk geluk en spreken de hoop uit, dat zij het in de inleiding ontvouwde, hierboven medegedeelde plan ten uitvoer zullen kunnen brengen. Ht plan is breed opgezet, want, na de wajang poerwa, zullen ook de Pandji- en de Damar Woelan-cycli op evereenkomstige wijze behandeld worden.

H. Dj.

COOMARASWAMY. ANANDA. K. CATALOGUE OF THE INDIAN COLLECTIONS IN THE MUSEUM OF FINE ARTS, BOSTON 1923,

De conservator der Indiese en Mohamedaanse afdeling in het Museum van Schone Kunsten te Boston, heeft met het samenstellen van deze catalogus een goed werk verricht.

Na een algemene inleiding (deel I), die een beknopt overzicht geeft van de religieuze stromingen, die de kunstuitingen hebben bepaald, en van het epos en het drama, die er in mindere mate invloed op hebben uitgeoefend wordt de sculptuur behandeld (deel II).

De beschrijvende catalogus beslaat de grootste ruimte van dit tweede deel, er gaat slechts een korte inleiding over sculptuur, mythologie en iconografie aan vooraf, welke evenals de algemene inleiding van deel I met een uitgebreide bibliografie wordt besloten.

De eigenlike catalogus is, voor zover we hebben kunnen nagaan, uitvoerig en degelik en wordt op zeer gelukkige wijze aangevuld door de reeks platen, die aan het werk is toegevoegd (86 paginas platen, benevens een aantal tusschen-tekst-illustraties). Het boek (kwarto-formaat) is keurig verzorgd: papier, letter, band, illustraties, alles ziet er eenvoudig en gedistingeerd uit en geeft van het museum, dat aan zijn collecties op die manier bekendheid geeft, de hoogste verwachtingen.

Moge nog eens de tijd aanbreken, dat de rijke collecties van Hindoe-Javaanse en Indonesiese kunst, die in het Museum van het Koninklijk Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen aanwezig zijn, door een dergelijke uitgave meer tot algemeene bekendheid worden gebracht.

M. A. M.

KROM (Prof. Dr. N. J.) Het oude Java en zijn Kunst (Volksuniversiteitsbibliotheek 23, Haarlem, De Erven F. Bohn, 1923) met 8 platen.

Zoo iemand aangewezen ware om over het bovenstaande onderwerp een populair-wetenschappelijke samenvatting te leveren, dan is het wel de hooggeleerde schrijver van de „Inleiding tot de Hindoe-Javaansche Kunst", waarvan onlangs juist de tweede druk verschenen is! Uiteraard geeft dan ook dit vlotgeschreven boekje blijk van een volkomen beheerschen van de stof, die hier op klare en bondige wijze wordt belicht. Het eerste hoofdstuk behandelt „het ontstaan der Hindoe-Javaansche beschaving"; het tweede de oudste Hindoe-Javaansche kunst", waarop een beknopte schets van de „ontwikkeling der Hindoe-Javaansche cultuur" volgt (III). Na in hoofdstuk IV „de Midden- en Oost-Javaansche kunst" voornamelijk aan Prambanan en Panataran te hebben geïllustreerd — een uitvoeriger typeering van Tjandi Djago moest helaas wegens punten aanstippen.

„In der Beschränkung zeigt sich der Meister". kan ten volle van dit werkje gelden: de geleerde auteur heeft zich, schrijvende over de kunsthistorie, begrijpelijkerwijze daartoe ook consequent beperkt en bv. een karakteristiek van de Zuid-Indische expansie naar Z. O. Azië achterwege gelaten. Als niet-archaeoloog betreur ik dit echter, wijl mij de mogelijkheid niet uitgesloten schijnt, dat een breede algemeene cultureele behandeling daarvan wellicht in staat zou stellen het duister, dat over de aanvangen der Javaansche kunst tijdens de Hindoe-Boeddhistische periode ligt, eenigermate te doen opklaren. Kunstgeschiedenis maakt immers slechts deel van de algemeene beschavingsgeschiedenis uit. Belangrijk zoude een dergelijke behandeling n.h.v. ook kunnen worden voor het beantwoorden van de vraag of wij werkelijk van een Hindoe-Javaansche Kunst dan wel van een Javaansche kunst tijdens de Hindoe-Boeddhistische periode moeten spreken, dwz. of wij de bedoelde kunst, afgezien van de religieuse impulsen, die haar vorm bepaalden, niet als product van een algemeene cultuurperiode te verstaan hebben. Uit dat oogpunt beschouwd zou de quaestie van het al dan niet Indonesisch zijn der kunst (p. 59) feitelijk geen probleem zijn. Al verzuimt de schrijver natuurlijk niet af en toe de feiten der politieke geschiedenis in herinnering te brengen — zoo de bijzonder knappe korte historische samenvatting op p. 78 — 95, vgl. 26 — 31 —, toch mist men den sociologischen achtergrond wel eens noode. Dit is bv. het geval, waar de schrijver ter verklaring van het ontbreken van Midden-Javaansch epigrafisch mate-

riaal na 915 de oude catastrofe-theorie weder voordraagt (p. 83, 132.). Hoeveel plausibeler klinkt de opvatting van Dr. Bosch, die dit zwijgen uit politiek-economische oorzaken wil verklaren, welke tot verplaatsing van den rijkszetel noopten! Al verschilt Prof. Krom wellicht met genoemden archaeoloog van meening nopens de juiste lezing van een bepaald jaartal en omtrent de vraag of met het Tantristisch-Boeddhistische heiligdom te Boedoer in de Nág. wel de Baraboedoer bedoeld is enz., dergelijke detailpunten zijn n.h.v. van ondergeschikt belang en doen voor de meerdere of mindere waarschijnlijkheid van de hypothese tenslotte weinig terzake. De gaping tusschen de West-Javaansche Taroema-periode en de Dieng behoeft toch ook niet door een catastrofe te worden verklaard, evenmin als het ontbreken van Çiwaistische stichtingen in het Midden-Javaansche Çailendra-tijdperk door het uitroeien van de daargevestigde Çiwaieten?

Deze in alle bescheidenheid bedoelde vragen van een niet-oudheidkundige doen natuurlijk niets af aan de waarde van dit boekske, dat ik in de handen van ieder, die zich omtrent de hoofdzaken der Hindoe-Javaansche kunstgeschiedenis wenscht te orienteeren, zoude wenschen. Wel wordt het boekje naar mijn gevoelen eenigszins ontsierd door eene m.i. misplaatste boutade (p. 52) die de schrijver zeker niet zoo bedoeld heeft als ze er staat en die juist wijl het hier een quaestie geldt, waarin men — de onlangs gehouden lezing van Prof. Schoemaker bewees het weer — zoo dikwijls gevoelsargumenten instede van zakelijke bewijzen hoort te berde brengen, zoo licht tot misverstand zou kunnen leiden. T. a. p. zegt Prof. Krom dan:

„Waar wij den auteur (t. w. Dr. Bosch) gaarne volgen, is in zijn redeneering, dat Hindoe-Javanen de heiligdommen van Java hebben gebouwd en versierd; zooals boven reeds bleek, koesterden wij daaromtrent geen twijfel. „Javanen" zonder meer noemt hen de schrijver en dat is zijn goed recht, want uit het geheele betoog volgt toch ten duidelijkste, dat deze Javanen, die çilpaçâstra's op zoo meesterlijke wijze toepasten, Javanen-onder-Hindoe-invloed, Hindoe-Javanen, waren. Het gebruik van dat enkele woord heeft helaas een noodlottig gevolg gehad en een JUICHKREET VAN ZEKERE JAVAANSCHE ZIJDE doen aanheffen over de kunstzinnige voorouders, zoo iets alsof die oude Indonesiërs met maar een heel klein beetje hulp van de Hindoe's, het leenen van een handboekje, tot het scheppen dezer kunst in staat geweest waren, en hun glorie dan natuurlijk afstraalde op het nageslacht. Afgescheiden nog van het kortzichtige van zulk een opvatting, als ware een kunst als deze denkbaar anders dan als product eener ook innerlijk gehindoeiseerde cultuur, moge HET POLITIEKE ELEMENT ZOO SPOEDIG MOGELIJK UIT HET WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK [1]) verdwijnen!"

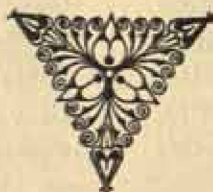
Voordat zich ten deze legenden gaan vestigen, die soms hadnekkiger plegen te zijn dan de waarheid zelve, lijkt het mij noodig eenige rectificatie aan te brengen. Het komt mij voor, dat de hooggeleerde auteur dupe is geworden van verkeerde voorlichting. Van een „van zekere Javaansche zijde" aangeheven „juichkreet" is hier te lande niets vernomen; integendeel heeft het wel eens de aandacht getrokken, van hoe weinig bekendheid de resultaten van het oudheidkundig onderzoek tenslotte zelfs bij nationalistisch voelende Javanen zijn. Hoewel ik mij sinds eenige jaren met de bestudeering der moderne geestesstroomingen bezig houd, meende ik na de positieve uitlating van den schrijver aan een lacune in mijne herinnering te moeten denken, vooral ook, waar er geen politieke nawerking te bespeuren valt: ik heb de daarvoor in aanmerking komende periodieken nog eens nagegaan en mijn geheugen aan dat van anderen getoetst, maar de slotsom is, dat de uitlating van den Leidschen hoogleeraar, die zich met de lectuur van de desbetreffende literatuurproducten wel niet zal vermoeien op onjuiste informaties moet teruggaan. Hoe dit zij, zelfs al had de juichkreet weerklonken, dan blijft de laatste onderstreepte passage in bovenstaande aanhaling toch minder gelukkig. Immers, daar betreurt de schrijver niet de omstandigheid, dat politici uit een wetenschappelijke hypothese onjuiste consequenties trekken en daardoor de quaestie voor het groote publiek vertroebelen, maar spreekt hij den wensch uit, dat het POLITIEKE ELE-

1) De kapitale letters vervangen om typografische redenen de door mij bedoelde cursiveering. S.

MENT UIT HET WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK moge verdwijnen, Het spreekt van zelf dat Prof. Krom Dr. Bosch geen politieke bedoelingen in de schoenen heeft willen schuiven, evenmin als men zoo iets van hemzelf zoude mogen aannemen, doch waar hij minder gelukkig spreekt van „het wetenschappelijk onderzoek" zoude de samenhang den indruk kunnen wekken alsof de huidige chef van den Oudheidkundigen Dienst gemeend was. ...

Moge daarom deze op misverstand berustende en tot misverstand aanleiding gevende passage uit een hopelijk weldra verschijnenden tweeden druk verdwijnen.

B. S.

PROEVE EENER OPGAVE VAN BOEKEN EN TIJDSCHRIFTARTIKELEN
IN HOOFDZAAK BETREFFENDE TAAL LAND EN VOLK VAN JAVA
1922.

N.B. Niet opgenomen zijn dus: politiek, natuurwetenschap en Europeesche cultures.

Volgorde: 1. Geschiedenis (algemeen en chronologisch). 2. Persoonsbeschrijving (alphabetisch). 3. Oudheidkunde. 4. Kunst. 5. Kunstnijverheid. 6. Muziek. 7. Dans. 8. Tooneel (Inlandsch en Europeesch). 9. Wet, Recht. 10. Staat. 11. Bestuur. 12. Landsverdediging. 13. Maatschappij. 14. Nijverheid. 15. Handel. 16. Verkeer. 17. Techniek. 18. Geld en crediet. 19. Volk. 20. Land. Java. 21. Bali. 22. Natuur. 23. Teelt. 24. Godsdienst. 25. Hollandsch in Indië. 26. Maleisch. 27. Javaansch. 28. Soendaneesch. 29. Madoereesch. 30. Balineesch. 31. Onderwijs, Opvoeding. 32. Hygiëne, Medicijnen. 33. Hulp. 34. Pers.

1. GESCHIEDENIS.

A. J. EIJKMAN en F. W. STAPEL, Leerboek der geschiedenis van Ned. Oost-Indië. 3e geheel herziene druk. Groningen—Den Haag 1922. 8°.

A. J. EYKMAN en F. W. STAPEL, Beknopt leerboek der Geschiedenis van Ned. Oost-Indië. 3e druk. Groningen, den Haag 1922. 8o.

W. CARELSE, Korte geschiedenis van Ned.-Indië. 3e druk. Amsterdam 1922. 8 .

G. VAN DUINEN, Geschiedkundig leesboek voor de lagere school in Ned.-Indië. 2e Druk. (Geïllustreerd). Weltevreden—Bandoeng 1922. 2 deeltjes. 8 .
Besproken door B. SIEMONS en W. S. in. De Chr. Onderwijzer, Jrg. 5, 1922, No. 34, 31 Aug. 1922, p. 399—400 en 401.

G. VAN DUINEN, Indische geschiedenis. (De Chr. Onderwijzer. Jrg. 5, 1922, p. 419—421, 475, 506). . .

L., Schetsen uit de Indische geschiedenis. (De Chr. Onderwijzer 1922 p. 358, 385, 434, 451, 474, 518, 547, 575, 596).

Geschiedenis van Java. Gelicht uit het prae-advies van R. M. S. SOERIO KOESOEMO. (Wederopbouw, Jrg. 5 No. 2—3, Febr.|Maart 1922, p. 51—56).

C. LEKKERKERKER, Hoe Bali Hindoesch werd en bleef. (Indië, Jaarg. 5 No. 44—46; 1, 8, 15 Febr. 1922, p. 709—713, 725—729, 743—750).

MOEH. ENOCH, Overlevering van den Koning Djaka Soesoeroe van het Rijk Tandjoeng Singoeroe. Met 3 afb. en 1 schets. (Djawa, 2e Jrg. No. 2, Juni 1922, p. 83—88).
Prof. T. J. BEZEMER, Oude plaatsnamen op Java. (Verslag van het 2e Congres van het Oostersch Genootschap in Nederland, 20—21 April 1922).

SADJARAH Tjirebon toelen. Dimelajoekan oleh R. B.

KARTADIREDJA, Bagian 1—6. Cheribon 1922. 12°.
1. Sedjarah Wali-Wali Tjirebon (Goeneong Djati).
2. Babab Islam di Hindia. 3. Hikajat binasanja keradjaan Boeda di Djawa. 4. Hikajat keradjaan Islam. 5. Babad Tjaroeb kanda ke anam. 6. Hikajat Wali koetoeb.

T. K[ARSTEN], „De opkomst van het rijk Mataram": (De Taak, Jrg. 6, No. 261, 9 Aug. 1922, p. 1216—1217).

H. A. RITTER, De Handelscompagniën onzer Groote Republiek. (Koloniaal Weekblad, Jrg. 22 No. 39, 28 Sept. 1922, p. 1—3).

H. A. WINTER, De V. O. I. C. (Koloniaal Weekblad, Jrg. 22 No. 45, 9 Nov. 1922 p. 1—3).

Dr. W. M. F. MANSFELT, Rechtsvorm en geldelijk beheer bij de Oost-Indische Compagnie. Met 7 bijlagen. Acad. proefschrift Gem. Univ. Amsterdam 1922, 8 .

Besproken door A. S. Oppenheim in De Gids 86e Jrg. 1922, 3e deel, p. 524—526.

Dr. F. DE. HAAN, Oud-Batavia. Gedenkboek uitgegeven door het Bataviaasch Genootschap v. K. en W. naar aanleiding van het driehonderdjarig bestaan der stad in 1919. Batavia 1922. 2 Deelen. Met 1 Kaart. 8°.

GLANOR, Omdolingen in en om Coen's oude veste. Met 1 afb. en 1 plattegrond. (De Reflector, Jrg. 7 No. 8, 10 Febr. 1922, p. 99—101 en No. 12, 18 Maart 1922, p. 174—175).

Th. BRONDGEEST Jr., Een oude beschrijving van Batavia en Ommelanden. [Corn. de Bruins Reizen]. Met 3 afb. (Indië, Jrg. 5 No. 40—43, 4, 11, 18, 25 Jan. 1922 p. 651—655, 668—671, 682—684, 701—703).

H. A. RITTER, Figuren uit onze Koloniale Historie. Jan Pietersz. Coen. (Koloniaal Weekblad, Jrg. 22 No. 8, 23 Febr. 1922 p. 1—3). Antonie van Diemen (No. 13, 30 Maart 1922 p. 2—3) Willem Usselinx, 1567—1647? (No. 16, 20 April '22 p. 1—2). Generaal van den Bosch (No. 19, 11 Mei '22 p. 1—3).

V. I. VAN DE WALL, Het graf van Jan Pietersz. Coen. Met 2 afb. en 1 plattegrond. (Het Indische Leven, Jrg. 3 No. 35, 15 April 1922 p. 690—691).

Het graf van Jan Pietersz. Coen. Met afb. (De Hollandsche Revue, 1922 p. 406).
—, Vrouwen uit den Compagnie's tijd. Weltevreden—Amersfoort 1923. Met 1 pl. 8°.

B. HOETINK, Chineesche officieren te Batavia onder de Compagnie. Gegevens verzameld door —. 's-Gravenhage 1922. 8°.
Overgedrukt uit de Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië, deel 78, afl. 1, p. 1—136).

Dr. J. W. IJZERMAN, Het verzoekschrift eener Bataviasche weduwe in 1631. (Bijdragen Kon. Instituut, Deel 78, p. 612—622).

Dr. J. KLEIJNTJENS, De Oost-Indische Compagnie omstreeks 1650. (De Navorscher, Jaarg. 71, 1922, Afl. 11|12 p. 241—256).

H. W. BREDEE, Uit den bloeitijd der Oost-Indische Compagnie. Haar bedrijf. Wederwaardigheden van een retourvloot. Met afb. (Indië, 6e Jrg. Afl. 14—19; 5, 12, 19, 26 Juli, 2 en 9 Aug. 1922, p. 227—230, 245—248, 259—264, 271—179, 291—296, 311).

O. TAHOE, Hoogere politiek van de O. I. Compagnie. 17e Eeuwsche correspondentie tusschen Batavia en Abessinië. (De Indische Post, Jrg. I No. 32, 8 Juli 1922, p. 7).

F. W. STAPEL, Het Bongaais Verdrag. Proefschrift Univ. Leiden. Z. pl. 1922. Met 2 reprod. en 1 kaart. 8°.

De Buitenkerk te Batavia. 2 afb. (Het Indische Leven. Jrg. 3 No. 39, 13 Mei 1922 p. 773).

A. K. A. GIJSBERTI HODENPIJL, De onderwerping van Pangeran Adipati Anoem, alias Soenan Mas, aan de Hooge Regeering te Batavia, op den 6en Sept. 1708. (Bijdragen Kon. Instituut, Deel 78, p. 373—402).

E. H. B. BRASCAMP, Houtleveranties onder de O. I. Compagnie VI—VIII. (VI De instelling van vaste houtcontingenten in het contract van 8 Nov. 1733 met den Soesoehoenan; VII. Hoe de O. I. Compagnie zich in 1681 het recht op de houtleveranties uit de Cheribonsche Djatibosschen verzekerde; VIII. Houtleveranties uit Japara onder den Resident B. Volsch in de 1e helft van 1653). (Tijdschrift Bat. Gen., Deel XI 1922, p. 131—149, 150—200 en 471—498).

A. K. A. GIJSBERTI HODENPIJL, De scheurbuik (scorbut) op 's Compagnies schepen uit het vaderland 2e helft komende in 1730. (Ned. Tijdschrift voor Geneeskunde 1922, No. 5).

V. I. VAN DE WALL, The mailed fist of our forbears. With 4 pl. (Sluyters' Monthly, Vol. 3 No. 4, Apr. 1922 p 290 — 294).

V. I. VAN DE WALL, Het maatschappelijk leven tijdens de Oost-Indische Compagnie, I. O. I. Binnenhuis. (De Indische Post, Jrg. II No. 4, 23 December 1923).

V. I. VAN DE WALL, Daily life at Batavia in the middle of the 18th Century. With 4 pl. (Sluyters' Monthly, Vol. 3 No. 5, May 1922 p. 356 — 361).

V. I. VAN DEN WALL, „Toko merah". With 4 pl. (Sluyters' Monthly, Vol. 3 Part II, No. 9, Sept. 1922 p. 204 — 210).

Indiër, Eenige up and downs in de suikerwereld der voormalige Bataviasche Ommelanden. (Ned. Indië Oud & Nieuw, 7e Jrg. Afl. 4, Aug. 1922, p. 112 — 113).

Prof. Mr. J. C. KIELSTRA, De tolpoorten op Java. (De Indische Post, Jrg. I Ng. 14, 4 Maart 1922, p. 2 — 3).

O' TAHOE, Bataviaes' Kerchhoff. (De Indische Post. Jrg. I No. 50, 11 Nov. 1922, p. 14).

H. A. RITTER, Figuren uit onze Koloniale Historie. Daendels als Gouverneur-Generaal (1808 — 1811). (Koloniaal Weekblad, Jrg. 22 No. 3—4, 19—26 Jan. 1922, p. 1—3 en p. 2—3).

H. A. RITTER, Mr. Herman Willem Daendels van 1808 — 1811. (De Indische Post, Jrg. I No. 51, 18 Nov. 1922 p. 17).

FRESNAC, Herinneringen aan Mr. H. W. Daendels. (De Revue Jrg. 2 No. 47, 25 Nov. 1922 p. 1466 — 1467).

S. KALFF, Uit de oude doos [Batav. Koloniale Courant]. (Kol. Weekblad, Jaarg. 22 No. 1 (5 Jan. 1922, p. 1 — 5) No. 2 (12 Jan. p. 1 — 4); 6 (9 Febr. p. 1 — 3), 7 (16 Febr. 9 (2 Maart p. 3—4), 10 (9 Maart p. 2—3), 12 (23 Maart p. 2—5).

PROF. J. C. KIELSTRA, De Gouvernements paarden posterij op Java (De Indische Post, Jrg. I No. 24, 13 Mei 1922, p. 12).

W., Over een transport van ambtenaren met hun gezinnen naar Batavia in 1816. (Koloniaal Weekblad, Jrg. 22 No. 50, 14 Dec. 1922, p. 1 — 3).

W., De thuisreis der afgetreden Commissarissen-Generaal in 1819. (Koloniaal Weekblad, Jrg. 22 No. 15, 13 Apr. 1922, p. 2 — 3).

S. KALFF, Een protégé van het jaar 1820. (De Indische Post, Jrg. II No. 5; 30 Dec. 1922, p. 11).

Prof. Mr. J. C. KIELSTRA, Financieele zorgen vóór honderd jaar. (De Indische Post, Jrg. I No. 35, 29 Juli 1922, p. 9).

Q., De zending van Du Bus de Ghisignies. (Indologenblad Jrg. 13 No. 5, 21 Jan. 1922, p. 37 — 39).

M. L. VAN ROUVEROY VAN NIEUWAAL, Eene reis naar Indië voor 80 jaar. (Koloniaal Weekblad, Jrg. 22 No. 29 — 30; 20 — 27 Juli 1922, p. 2 — 3.

Een politieke vergadering van tempo-doeloe [1848]. (De Revue Jrg. 2 No. 52, 30 Dec. 1922 p. 1631 — 1632).

Kr., Voorheen en thans. Met portr. van Van Hoevell. (De Reflector, Jrg. 7 No. 51; 16 Dec. 1922 p. 784 — 788).

H. H. RITTER, Het Cultuurstelsel. (Koloniaal Weekblad, Jrg. 22 No. 29 — 30; 20 — 27 Juli 1922, p. 3 — 5 en 1 — 2).

Uit een oud reisjournaal van Indië naar Holland [van Gew.-Secr. Van der Veer ± 1860]. (De Indische Post, Jrg. I No. 25 — 30 Mei; 20, 27 Mei 1922, 3, 10, 17, 24 Juni).

GEHNE en POOTJES, Het Korps Pupillen te Gombong 1888—1895. (Onze Stem Jrg. 3 No. 14 en 18, 16 Juli en 16 Sept. 1922, p. 412 — 413 en 564 — 568).

F. G. KRUGER, 1894 — 1903. Nogmaals „Het Korps Pupillen te Gombong." (Onze Stem Jrg. 3 No. 16, 16 Aug. 1922, p. 486).

2. PERSOONSBESCHRIJVING.

J. F. De Javaansche schilder Abdullah. (De Indische Post, Jrg. I No. 31, 1 Juli 1922, p. 9).

Ph. v. H[ARREVELD], Henri Vincent Adam †. (Archief voor de Suikerindustrie in Ned.-Indië, Jrg. 80 1922, Deel I p. 771 — 772).

J. m. D. K. Ardiwinata. Dengan gambar. (Sri Poestaka, fah. IV No. 5, Mei 1922 k. 97 — 98).

Een veel belovende schilder [Bardarkoem]. Met 2 afb. (De Reflector, Jrg. 7 No. 47, 18 Nov. 1922, p. 725 — 726, 733 — 736, 754).

PH. v. H[ARREVELD], Tk. van der Ben, een nestor der Java suikerindustrie. (Archief voor de Suikerindustrie in Ned.-Indië, Jrg. 30, 1922, deel I p. 321—322).

C. v. d. BERG †. (Alg. Landbouwweekblad v. N.-I., Jrg. 6 No. 34; 17 Febr. 1922, p. 1298).

Dr. R. BROERSMA; C. van den Berg † Soemberkerto — Nieuw Honsel. (Alg. Landbouwweekblad voor N. I. Jrg. 6 No. 44, 28 Apr. 1922, p. 1621 — 1624).

Twee bekende figuren geridderd [D. W. Berretty en F. H. K. Zaalberg]. Met portr. (De Revue, Jrg. 2 No. 36, 9 Sept. 1922 p. 1115).

V. L[OON], Twee collega's geridderd (F. H. K. Zaalberg en D. W. Berretty]. Met portr. (Het Indische Leven, Jrg. 4 No. 3, 2 Sept. 1922 p. 56).

In memoriam Ir. F. R. Böhtlingk, 1883 — 1922. (Archief voor de Suikerindustrie in Ned. Indië, Jrg. 30. 1922, deel I p. 17 — 19).

Mengoeboerkan djenazah Dr. Mas Boenjamin. (Sri Poestaka, fah. IV No. 3, k. 69).

v. L[oon]. In Memoriam [Kees Borst en Gerritsen]. (Het Indische Leven. Jrg. 3 No. 45, 15 Juli 1922 p. 959).

De deelneming van het I. E. V. [met het vliegongeluk van Borst en C. A. Gerritsen.]. Met 4 afb. (Onze Stem, 3e Jrg. No. 15, 1 Aug. 1922, p. 427 — 428).

JOH. KONING, Een herdenking: R. K. Bowles. (Het Indische Leven Jrg. 4 No. 11, 28 Oct. 1922 p. 204 — 205).

G. HENNEMANN, In memoriam F. E. Braches. 10 Aug. 1844 — 12 Nov. 1922. (De Banier, Jrg. 14 No. 46; 17 Nov. 1922, p. 385 — 386).

Friedrich Ernst Braches †. (Deutsche Wacht, Jrg. 8 No. 22 Nov. 1922, p. 29 — 30).

G. Baron van Brederlow †. (Alg. Landbouwweekblad voor Ned.-Indië, Jrg. 7 No. 8; 25 Aug. 1922, p. 378 — 379).

Dr. C. J. K. VAN AALST, J. T. Cremer, 1847 — 30 Juni — 1922. Met 2 portr. (Eigen Haard, Jrg. 48, 1 Juli 1922, No. 27, p. 461 — 464).

Leon Deckers. Met 1 afb. (De Revue Jrg. 2 No. 22, 3 Juni 1922 p. 699).

J. F. V-, Cor. van Deutekom. (De Indische Post, Jrg. I No. 29: 17 Juni 1922, p. 15).

Een verdienstelijke vrouw [Raden Ajoe Dewi Sartika]. (De Indische Post, Jrg. I No. 41, 9 Sept. 1922, p. 7).

M. E. Reitsma-Brutel de la Rivière, Een kranige vrouw. [Raden Ajoe Dewi Sartika oprichtster der meisjesschool en der Vereeniging „Kaoetamaan Istri".] Met 6 afb. (Indië, 6e Jrg. Afl. 32, 8 Nov. 1922, p. 511 — 514).

Sterren van verdienste [R. Dewi Sartika en Radjioen] 2 afb. (Het Indische Leven, Jrg. 4 No. 14, 18 Nov. 1922 p. 271).

Past. Ant. Dijkmans †. (De Java-Post, Jrg. 20 No. 29, 21 Juli 1922 p. 351 — 352).

In memoriam Ds. Harmen Dijkstra 1851 — 1922. (Het Zendingsblad Maart 1922).

H., De Kunstschilder Carel Dake Jr. in Malang. Met 2 afb. (De Reflector, Jrg. 7 No. 35, 26 Aug. 1922 p. 541).

M., De pianist en componist Felix Dijch. Met 1 portr. (De Reflector Jrg. 7 No. 24, 10 Juni 1922 p. 356).

Dr. T. Eernstman. Met 1 portr. (De Revue, Jrg. 2 No. 18, 6 Mei 1922, p. 570).

De zangeres Anna El-Tour. Met portr. (De Reflector, Jrg. 7 No. 23, 3 Juni 1922, p. 338—339).

Een verdienstelijk landsdienaar [J. Emor, Inl. arts te Singaradja]. Met portr. (Het Indische Leven, Jrg. 3 No. 41, 27 Mei 1922, p. 810).

S. KALFF, De Koning der Oudgasten [Nicolaus Engelhard]. (De Indische Gids XLIV No. 5, Mei 1922, p. 412—428).

KR.,Een „onder onsje" conspiracie [Pieter Erberveldt enz.]. Met 3 afb. (De Reflector, Jrg. 7 No. 16 en 18; 15 en 29 April 1922 p. 227—229 en 270—275).

P. J. ZURCHER Jr., Pieter Erberveld en zijne verfoeilijke daet. (De Indische Gids XLIV No. 1, Jan. 1922, p. 54—63).

MAX ESSER, Isaac Esser. (Levensberichten der afgestorven leden van de Maatschappij der Nederl. Letterkunde, 1920|21, p. 17—35).

E. W. DE JONG, Op bezoek bij Prof. P. C. Flu. (De Indische Post, Jrg. I No. 25, 20 Mei 1922, p. 19).

A. F. Folkersma, Dengan gambar. (Sri Poestaka, tah. IV No. 3, Maart 1922 k. 53).

A. J. Gooszen †. (Koloniaal Weekblad, Jrg. 22 No. 17, 27 April 1922, p. 1).

M. W. DE VISSER, J. J. M. de Groot. Levensberichten der afgestorven leden van de Maatschappij der Nederl. Letterkunde te Leiden, 1921|22 p. 1—16).

H. DUIJKER, J. W. Gunning †. (Geïllustreerd Zendingsblad, April—Juni 1922).

Hamengkoe Boewono de VIIe. 1 afb. (Het Indische Leven, Jrg. 3 No. 21, 7 Jan. 1922, p. 401).

Sultan Hamengkoe Boewono VII †. Met portr. en 4 afb. (De Revue Jrg. 2 No. 1, 7 Jan. 1922 p. 9—11).

Z. H. de Sultan Hamengkoe Boewono VII van Jogjakarta als jonge vorst en in zijn laatsten tijd. 2 portretten. (Indië Jrg. 6 No. 43, 25 Jan. 1922, p. 692—693).

Hamangkoe Boewono VII †. Met 4 afb. (Ned.-Indië Oud en Nieuw, 7e Jrg. Afl. 3, Juli 1922, p. 89—94).

S. Soeltan toea Djokjakarta marhoem. [Dengan gambar]. (Sri Poestaka, tah. IV k. 26).

De nieuwe Edeleer [A. J. W. Harloff]. Met 2 pl. (De Reflector Jrg. 7. No. 6, 4 Febr. 1922 p. 87—88 en 92).

H. B., Het Lid van den Raad van Ned.-Indië A. J. W. Harloff. (Onze Stem, Jrg. 3 No 3; 1 Febr. 1922, p. 38—39).

A. J. W. Harloff. Met portr. (Onze Stem, Jrg. 3 No. 6; 16 Maart 1922, p. 109—110).

P. B., A. J. W. Harloff, benoemd lid van den Raad van Ned.-Indië. Met 1 portr. (Ned.-Indië Oud en Nieuw, 7e Jrg. Afl. 4, Aug. 1922, p. 99—100).

Pendirian Professor Hazeu atas tanah Hindia. (Tjahaja Hindia Tah. V ke 10 No. 25 dan 26; Juli 1922 p. 381—385).

G. J. HEERING, P. Heering. (Levensberichten der afgestorven leden van de Maatschappij der Nederl. Letterkunde te Leiden, 1921|22 p. 43—48).

Een historische herinnering van Generaal van Heutsz. (De Indische Gids XLIV No. 1, Jan. 1922, p. 88—90).

GLANOR, Uit de Indische geschiedenis. Een held herdacht [Karel van der Heijden]. Met 2 portr. en 1 afb. (De Reflector, Jrg. No. 2, 7 Jan. 1922, p. 18—22).

Ph. v. H[ARREVELD], Mr. A. S. Hirsch †. (Archief voor de Suikerindustrie in Ned.-Indië, Jrg. 30, 1922, deel I p. 423—424).

DWARSKIJKER, Den Hollander. (Vrijzinnig Weekblad, Jrg. 5 No. 19, 13 Mei 1922, p. 228).

F. H. de Hoog. (Onze Stem, 3e Jrg. No. 8, 16 April 1922, p. 189).

In Memoriam P. J. van Houten. (Koloniaal Weekblad, Jrg. 22 No. 27, 6 Juli 1922 p. 1).

Dr. J. DEKKER, In memoriam P. J. van Houten. (De Indische Mercuur, Jrg. 45 No. 29; 21 Juli 1922, p. 487).

P. J. VAN HOUTEN †. (Alg. Landbouwweekblad voor Ned.-Indië, Jrg. 7 No. 8, 25 Aug. 1922, p. 379).

JOH. F. SNELLEMAN, P. J. van Houten. (Overleden 30 Juni 1922). Met 1 portr. (De Indische Gids XLIV No. 9, Sept. 1922, p. 753 — 759).

P. nj. A. van Hulstijn — Rink. Dengan gambar: (Sri Poestaka, tah. II. IV No. 10, Oct. 1922, k. 229).

M. J. Hulswit †. Met 1 portr. en 2 afb. (Ned. Indië Oud & Nieuw, 7e Jrg. Afl. 5, Sept. 1922, p. 131 — 133).

M. J. Hulswit †. Met 1 port. en 2 Afb. (Het Ned. Indisch Huis Oud en Nieuw, DI II Afl. 3, 1922, p. 89 — 91).

H. Isaac Israëls. Met 4 afb. (De Reflector, Jrg. 7 No. 42, 14 Oct. 1922, p. 642 — 643).

P. DE HEER Hadjie Jacoeb. (Theosofisch Maandblad, Jrg. 21, 1922, p. 178 — 180).

P. t. Dr. Jap Hong Tjoen. Dengan 1 gambar (Volksalmanak Melajoe 1923, K. 167 — 168).

P. t. Dr. Yap Hong Tjoen. Dengan gambar. (Sri Poestaka, tah. IV No. 8, Aug. 1922 k. 186).
Frans Junghuhn. Dengan 2 gambar. (Sri Poestaka, tah. IV No. 11, Nov. 1922, k. 259 — 262).

J. m. t. Prof. Dr. Kern [Batoe peringatan di Gedoeng Gadjah di Betawi]. (Dengan gambar. (Sri Poestaka, tah. IV No. 7, Juli 1922, k. 165 — 168).

P. J. BLOK, Dr. E. B. Kielstra (Levensberichten der afgestorven leden van de Maatschappij der Nederl. Letterkunde te Leiden, 1920|21 p. 1—16).

HANS VAN DE WALL, Een pionier op Kunstgebied [Isidore van Kinsbergen]. Met portr. (Het Indische Leven Jrg. 3 No. 34, 8 Apr. 1922, p. 670 — 673).

Anna Klaasen. Met 1 portr. (Het Indische Leven, Jrg. 3 No. 38, 6 Mei 1922, p. 749).

T. K[arsten], Koperberg. (De Taak, Jrg. 5 No. 232, 14 Jan. 1922, p. 882 — 883).

v. G[elderen], Bij een vertrek [S. Koperberg]. (De Taak, Jrg. 5 No. 232, 14 Jan. 1922, p. 883—884).

Dr. H. Kraemer:(De Banier, Jrg. 14 No. 8 en 9; 24 Febr. en 3 Maart 1922, p. 63 — 64 en 72 — 73).

B. F. Kriebel. Met naschrift van H. B. (Onze Stem, 3e Jrg. No. 11, 1 Juni 1922, p. 307).

GEERT CARELSEN, Mina Kruseman †. (De [Groene] Amsterdammer No. 2355, 12 Aug. 1922 p. 5).

S. KALFF, Mina Kruseman. In memoriam. Met 1 portr. (Eigen Haard, Jrg. 48 No. 35, 26 Aug. 1922, p. 593 — 594).

JOH. KONING, Mina Hoffman — Krüseman. Met 1 portr. (Indië, 6e Jrg. Afl. 25, 20 Sept. 1922, p. 406 — 407).

H. BYSTERVELD S. J., Pastoor Kusters. Met 1 portr. (St. Claverbond, Afl. 30 Dec. 1922, p. 300 — 306).

J. m. t. D. van Hinloopen Labberton. Dengan gambar. (Sri Poestaka, tah. IV No. 6, Juni 1922, k. 121 — 122).

Freddy Lapré. Met 1 portr. (De Reflector, Jrg. 7 No. 35, 26 Aug. 1922 p. 531).

v. H. Prof. Dr. A. Leber. Met 1 portr. (Het Indische Leven, Jrg. 3 No. 52, 12 Aug. 1922 p. 1030).

J. W. H. Lehnkering. (Onze Stem, 3e Jrg. No. 6, 16 Maart 1922, p. 110).

J. m. t. Lim A Pat. Dengan potret. (Volksalmanak 1923, k. 169 — 170).

ANTONIO, Mr. J. P. Graaf van Limburg Stirum oud-gouv.-generaal van N. O. I. Met portr. (Op de Hoogte, Sept. 1922).

H. J. A. RAEDT VAN OLDENBARNEVELT, In memoriam C. Lulofs. (Koloniaal Tijdschrift, Jrg. 11, 1922, p. 145 — 151).

v. L[oon]. Mia Lyons en haar kunst. Met 1 afb. (Het Indische Leven, Jrg. 4 No. 9, 14 Oct. 1922 p. 171).

Dr. Ir. J. K. VAN GELDER, Ter herinnering. † Ir: G. W. Mallée. Met portret. (De Ingenieur, Jrg. 37 No. 22, 1922, p. 432).

K. P. A. Mangkoeadiningrat (Mad. Volksalmanak voor 1923, p. 85).

K. G. P. A. A. Mangkoe Nagoro IV. Mawi gambar. (Jav. Volksalmanak voor 1923, p. 272 — 274).

D. VAN HINLOOPEN LABBERTON, In memoriam R. M. Ng. Mangoen die Poero. Met 1 portr. (Theosofisch Maandblad, Jrg. 21, 1922, p. 347 — 348).

DU P[ERRON], Jan de Marre. (De Revue, Jrg. 2 No. 1, 7 Jan. 1922, p. 2, 4, 6, 26, 28, 30, 32).

Internationale spionnen te Parijs I — II [Mata Hari]. Met 4 + 3 afb. De Zweep, 2e Jaarg. No. 11 en 12, 17 en 24 Maart 1923, p. 15 en p. 6).

Melati van Java [Marie Sloot]. (De Java-Post Jrg. 20 No. 12 en 14, 24 Maart en 7 Apr. 1922, p. 143—144 en 167).

Past. J. Mertens. (De Java Post, Jrg. 20, 1922 p. 187, 193).

F. VAN LITH S. J., Pater J. Mertens S. J. Met 1 portr. en 2 pl. (St. Claverbond, Afl. 25, Juni 1922, p. 131—137).

P. t. Soetan Moehamad Zain. Dengan gambar: (Sri Poestaka, tah. IV No. 10, Oct. 1922, k. 230).

S. Soetan Mohamad Zain. Met 1 portr. (De Reflector, Jrg. 7 No. 34, 19 Aug. 1922 p. 514).

P. B., Dr. E. Moresco, benoemd vice-president van den Raad van Indië. Met portr. (Ned.-Indië Oud en Nieuw, Jaarg. 6, Afl. 9, Jan. 1922 p. 259 — 260).

S. P. J. m. t. Dr. E. Moresco, vice-president Raad van Indië. Dengan gambar. (Sri Poestaka, tah. IV No. 3, k. 49).

H. E. VAN GELDER, Th. Morren. (Levensberichten der afgestorven leden van de Maatschappij der Nederl. Letterkunde te Leiden, 1921 — 22, p. 49 — 57).

Priesters — jubileums [W. H. J. Mulder en A. van Hoof]. Met portr. (Het Indische Leven, Jrg. 4 No. 6 en 8, 23 Sept. en 7 Oct. 1922 p. 113 en 150).

Het vertrek van den Heer Sibinga Mulder. Met 2 afb. (De Revue Jrg. 2 No. 49, 9 Dec. 1922 p. 1531 — 1532).

J. M. S. BALJON, Een Javaan van grooten invloed. (Mas Noetrija Darmadiwarja, overl. te Modjowarno 10 Febr. 1922) (Ned. Zendingsblad, Oct. 1922).

Dr. F. J. NOORDHOEK HEGT, In memoriam Dr. A. Nijland. (Ned.-Ind. Bladen voor Diergeneeskunde en Dierenteelt, Deel XXXIV, p. 1 — 3).

Een kwart eeuw in dienst bij de N. V. Boekhandel Visser en Co. te Batavia [J. Oudam]. Met 1 portr. en 2 afb. (De Reflector, Jrg. 7 No. 5, 30 Jan. 1922 p. 72 en p. 85 — 86).

Majoor P. A. Ouwens. 1 portr. (De Reflector, Jrg. 7 No. 11, 11 Maart 1922 p. 158).

BACKER en LEEFMANS, Majoor P. A. Ouwens †. Met portr. (De Tropische Natuur, Jrg. XI, Afl. 4, Apr. 1922, p. 49).

R. M. H. SOEMARTA, Een Javaansche letterkundige [Ki Padmosoesastro]. Met 2 afb. (De Reflector, Jrg. 7 No. 11, 11 Maart 1922 p. 148 — 149).

Ki Padmasoesastra, Mawi gambar. (Jav. Volksalmanak voor 1923, Jrg. V, p. 277 — 280).

K. Soltan Pakoenataningrat. Ontleend aan Babad Songenep, Serie Volkslectuur No. 342a. (Madoera. Volksalmanak voor 1923, p. 83 — 84).

H. v. d. M., Kathleen Parlow. Met 4 portr. (De Reflector Jrg. 7 No. 27, 1 Juli 1922 p. 411 — 413. en No. 28, 8 Juli 1922, p. 425).

HELLEMANS, C. A. Penning † (met portret). (Ned. Ind. Bladen voor Diergeneeskunde en Dierenteelt, 1922, afl. 3).

H. v. MEURS, A Javanese artist painter [Mas Pirngadi]. With 1 portr. (Sluyters' Monthly, Vol. 3 No. 2, Febr. 1922 p. 134 — 135).

J. F., Het echtpaar Poortenaar — van Vladeracken (De Indische Post, Jrg. I No. 29, 17 Juni 1922, p. 14).

Mr. Premyslav. Met 1 portr. (De Reflector, Jrg. 7 No. 24, 10 Juni 1922, p. 355).

De man voor Nieuw-Indië. [100 j. geboortedag van I. D. Fransen van de Putte]. (Nieuw-Indië, Jrg. I No. 3, Maart 1922, p. 101).

Isaac Dignus Fransen van de Putte, 1822 — 22 Maart — 1922. (Koloniaal Weekblad, Jrg. 22 No. 12, 23 Maart 1922 p. 1 — 2).

Rangga — Warsita. (Sri Poestaka, tah. IV No. 12, Dec. 1922, k. 277 — 279).

A. E. Reynst. Met portret. (Alg. Landbouwweekblad v. N. I. Jrg. 6 No. 45 ,5 Mei 1922, p. 1657).

De nieuwbenoemde directeur van de Javasche Bank [J. T. van Rossem]. Met 1 portr. (Het Indische Leven, Jrg. 3 No. 51. 5 Aug. 1922, p. 1010).

De Directeur van Landbouw [Dr. A. A. L. Rutgers]. Met portr. (Alg. Landbouwweekblad v. N. I. Jrg. 7 No. 26, 29 Dec. 1922, p. 1284 — 1285).

Het graf van Raden Saleh. (Uit Reflector 24 Dec. 1921). (Koloniaal Weekblad Jrg. 22, No. 6, 2 Febr. 1922. p. 8).

J. C. Schenck †. (Alg. Landbouwweekblad v. N.-I. Jrg. 7, No. 21; 24 Nov. 1922 p. 1067).

Mr. A. E. Schouten. Met 1 portr. (Het Indische Leven, Jrg. 3 No. 51, 5 Aug. 1922 p. 1010).

M. Sekowirono. Mawi gambar. (Jav. Volksalmanak voor 1923, Jaarg. V, p. 275 — 277).

G. J. Oudemans, Pangeran Aria Soeria Atmadja van Soemedang. (Ned. Indië Oud en Nieuw, Jrg. 6 Afl. 12 Apr. 1922, p. 378).

G.J. Oudemans, Pangeran Aria Soeria Atmadja van Soemedang. (Ned. Indië Oud en Nieuw, Jrg. 6 Afl. 12 Apr. 1922 p. 378).

Onthulling monument Pangeran Soeria Atmadja te Soemedang, 4 pl. (De Reflector Jrg. 7 No. 18, 29 Apr. 1922, p. 258 — 259 en No. 19, 6 Mei 1922, p. 276 en 283)

Het Pangeran (Soeria Atmadja) — Gedenkteeken te Soemedang. Met 1 portr. en 1 afb. (De Revue, Jrg. 2 No. 19, 13 Mei 1922 p. 600 — 601).

R.HASSAN SOERIA DI PRADJA, Een zoete herinnering aan wijlen Pangeran Aria Soeria Atmadja, R. O. N. L. Met 1 afb. (Indië, 6e Jrg. Afl. 7, 17 Mei 1922, p. 113, 115, 117 — 118).

H. DE BIE, Tanda peringatan (lingga) kepada marhoem Pangéran Aria Soeria Atmadja. Dengan gambar. (Sri Poestaka, tah. IV No. 6, Juni 1922, k. 135 — 140).

R., Onthulling van het Pangeran monument te Soemedang (25 April 1922). Met 5 afb. (Indië, 6e Jrg. Afl. 13, 28 Juni 1922, p. 204 — 210).

J. Ch. F. Sohns †. (N. I. Bladen voor Diergeneeskunde ... deel XXXIV p. I — VII).

In memoriam ir. J. M. Steevensz. (Met portr.). (De Waterstaats-ingenieur, 10e Jrg., 1922, p. 116).

A. DE BRACONIERE [sic], „Pa" van der Steur. (Onze Stem, Jaarg. 3 No. 17, 1 Sept. 1922, p. 520 — 521).

Een jubileum [Joh. van der Steur 30 jaar in Indië]. (Onze Stem Jaarg. 3 No. 17, 1 Sept. 1922, p. 518 — 519).

J. KONING, „Pa van der Steur." (De Vrijheid, 27 Sept. 1922).

Papa Van der Steur. De weldoener der kinderen in Indië. Vaders die hun plichten verzaken. (Haagsche Post van 9 Dec. 1922 p. 1917).

Pa van der Steur. (Koloniaal Weekblad, Jrg. 22 No. 50, 14 Dec. 1922, p. 3 — 4).

H. B., Z. E. Luitenant-Generaal H. N. A. Swart. Met portr. (Onze Stem Jrg. 3 No. 3; 1 Febr. 1922, p. 37 — 38).

S. P. j. m, toean H. N. A. Swart, vice-president Raad van Indië jang baroe berhenti. Dengan gambar. (Sri Poestaka, tah. IV No. 2, k. 25).

A. H. v . V., De eerste vrouwelijke Indische arts [Marie Emilie Thomas]. Met 1 portr. (De Revue, Jrg. 2 No. 21, 27 Mei 1922, p. 667).

H. F. Tillema en zijn arbeid ter verbetering van hygiënische toestanden in Ned. Oost-Indië. Karakterschets. Met afb. (Hollandsche Revue 1921, p. 873).

De Heer H. F. Tillema. 1 portr. (Het Indische Leven, Jrg. 3 No. 25, 4 Febr. 1922 p. 481).

NOTO SOEROTO, H. F. Tillema. Met 1 portr. (Ned. Indië Oud en Nieuw, Jrg. 6 Afl. 12, Apr. 1922, p. 355—358).

P. t. H. F. Tillema. Dengan gambar. (Sri Poestaka, tah. IV No. 7, Juli 1922, k. 145).

O. S. Tjokroaminoto. Dengan portret. (Tjahaja Hindia, 7 No. 15, 8 Apr. 1922 p. 212).

O. S. Tjokroaminoto. Dengan portret. (Tjahaja Hindia, Tah. ke 10, No. 20; 30 Apr. 1922, p. 309).

PLASSCHAERT, Toorop. (Geboren in 1858). (De Taak Jrg. 6, No. 263, 30 Aug. 1922, p. 1236 — 1239).

De gevreesde! [Mr. M. W. F. Treub]. Met 1 portr. (De Reflector, Jrg. 7 No. 50, 9 Dec. 1922 p. 769).

Mr. G. W. Uhlenbeck. Met 1 afb. (De Revue Jrg. 2 No. 36, 9 Sept. 1922 p. 1127).

P. j. m. t. Mr. G. W. Uhlenbeck. Dengan gambar (Sri Poestaka, tah. IV No. 9, Sept. 1922, k. 201).

J. v. H., G. J. P. de la Valette †. (Archief voor de Suikerindustrie in N. I. Jrg. 30, 1922 deel I p. 467—468).

GONGGRIJP Sr., G. J. P. de la Valette (Ter herdenking). (Koloniaal Tijdschrift, Jrg. 11, 1922, p. 257 — 259).

V. B., In memoriam J. Verhoeven. (De Opwekker, Jrg. 67 No. 8, Aug. 1922, p. 337).

Mevrouw F. van Vloten. Met 1 portr. (De Revue, Jrg. 2 No. 10, 11 Maart 1922 p. 319 — 320).

Pastoor Verbraak. Met 2 afb. (De Reflector, Jrg. 7 No. 6, 4 Febr. 1922 p. 82).

R., Pastoor H. C. Verbraak. Met 3 afb. (Indië, 5e Jrg. No. 50, 15 Maart 1922, p. 804 — 807).

Pastoor Verbraak. Met portr. (St. Claverbond, Afl 24, Mei 1922, p. 96 — 104).

Nogmaals pastoor Verbraak S. J. Met 1 afb. (St. Claverbond, Afl. 25, Juni 1922, p. 138 — 147).

Het standbeeld van Pastoor Verbraak te Bandoeng. (De Java Post, Jrg. 20, 1922, p. 44, 55, 77.)

Levensbeschrijving van Pastoor Verbraak [Oproep]. (De Java Post, Jrg. 20, 1922, No. 37, 15 Sept. 1922 p. 448|9).

S. SWIJANINGRAT en R. VAN SANDICK, Levensschets van Mas Ngabèhi Wahidin Soedirohoesodo, 's Gravenhage 1922. 8. (Serie levensschetsen van vooraanstaande Indonesiers).

Bij een gouden priesterjubilee [Carolus Wenneker] (De Java Post, Jrg. 20, 1922 p. 406, 437, 448).

S. KALFF, Een baanbreker voor 't Javaansch [Carel Frederik Winter Sr]. Met 1 portr. (Djawa, 2e Jrg. No. 2, Juni 1922, p. 75 — 82).

S. KALFF, Nicolaas Witsen als bewindhebber. (Koloniaal Tijdschrift Jrg. 11, 1922, p. 96 — 111).

G. A. A., Dr. Th. Wurth †. (Alg. Landbouwweekblad v N . I., Jrg. 7 No. 21; 24 Nov. 1922, p. 1066 — 1067).

Dr. Th. Wurth †. (Alg. Landbouwweekblad v. N. I. Jrg. 7 No. 20; 17 Nov. 1922, p. 1012 — 1013).

A. J. ULTEE, In Memoriam Dr. Th. Wurth. (Alg. Landbouwweekblad v. N. I., Jrg. 7 No. 21; 24 Nov. 1922, p. 1014 — 1016).

J. KONING, Dr. Th. Wurth. (Indië, 6e Jrg. Afl. 37, 13 Dec. 1922, p. 599 — 600).

W. ROEPKE, In memoriam Dr. Theophil Wurth. (De Indische Mercuur, Jrg. 45 No. 50; 15 Dec. 1922, p. 859).

Dr. J. W. Yzerman. (De Waterstaatsingenieur, 1e Jrg. 1922, p. 57).

P. j. m. t. J. H. Ziesel. Dengan gambar. (Sri Poestaka, tah. IV No. 4, k. 73).

A. KAMP, In memoriam A. Zimmerbeutel. (De Opwekker, Jrg. 67 No. 2, Febr. 1922, p. 49).

J. Z. VAN DIJCK, Een bladzijde uit de geschiedenis van het Indische Kunstleven-Aan de nagedachtenis van Victor Zimmermann gewijd. (Koloniale Studiën, 1922, Jrg. 6 Deel I p. 272 — 278).

Victor Zimmermann. (Deutsche Wacht, Jhrg. 8, No. 5, Mai 1922, p. 1 — 2).

Welkom op Java Dr. S. M. Zwemer (De Opwekker, Jrg. 67 No. 7, Juli 1922, p. 289).

Levensschetsen van vooraanstaande Indonesiers. 's Gravenhage (Hadi Poestaka) 1922, 8°.

Besproken door A. Dr. — DE H. [ALB. DRAAYER-DE HAAS] in: Vrije Arbeid, 2e Jrg. No. 1, Jan. 1922, p. 24; door V. L. in Neerlandia, Jrg. 26 No. 7, Juli 1922, p. 90 — 92).

3. OUDHEIDKUNDE.

Prof. Dr. N. J. KROM, Het oudheidkundig onderzoek in Ned. Indië, (Indisch Genootschap, Vergadering van 27 Jan. 1922, p. 1 — 24).

Dr. F. D. K. BOSCH, Het restaureeren van Hindoe-Javaansche bouwwerken. Met 20 afb. (Djawa, 2e Jrg. No. 1, Maart 1922, p. 2 — 14).

Dr. F. D. K. BOSCH, The restoration of Hindu-Javanese monuments. With 12 illustr. (Sluyters' Monthly, Vol 3 Part II, Sept. 1922 p. 170 — 179). Continuation. (Sluyters' Monthly, Vol 3 p. II No. 9, Sept. 1922 p. 211 — 212).

Inventaris der Hindoe-oudheden op den grondslag van Dr. R. D. M. Verbeek's Oudheden van Java samengesteld op het Oudheidkundig Bureau. 2e Deel Uitgegeven door het Bataviaasch Genootschap v. K. en W. Batavia—'s Gravenhage 1923 ... (Rapporten van den Oudheidkundigen Dienst in Ned.-Indië 1923).

Dr. N. J. KROM, Inleiding tot de Hindoe-Javaansche Kunst.
Besproken door M. A. M[UUSSES] in: De Taak, Jrg. 6, No. 267—268, 11—25 Oct. 1922, p. 1286—1287, 1295—1297).

Prof. Dr. N. J. KROM, Korte gids voor den Boroboedoer. 3e herziene druk. Met afb. Weltevreden 1922 8o.

R. D. K. BOSCH, Boekaankondiging [van Krom, Beschrijving van Barabudur] Weltevreden 1922, 8°. (Overgedrukt uit het Tijdschrift van het Bat. Gen. v. K. en W. Deel LXI afl. 3).

Toevoeging, Het Awatamsakasutra, de Gandawyûha en Barabudur, Tijds. Bat. Gen. LXI, p. 268—304).

E. M. TEN CATE, De Boro-Boedoer. (Vragen van den Dag, Jrg. 37, Aug. afl. p. 561—577).

The silent sentinel of the isle of Java [Borobudur]. 2 pl. (Sluyters' Monthly, Vol 3 Part II No. 9, Sept. 1922 p. 180—181; No. 10, Oct. 1922 p. 254—255).

Tjandi Boroboedoer. Dengan 3 gambar. (Tjahaja Hindia, Tah. ke 10, No. 30, 30 Sept. 1922, k. 466).

De Boro-Boedoer. Met 1 afb. (De Aarde en haar Volken, Jrg. 58 No. 11, Nov. 1922, p. 285—289).

Tjandi Mendut. 1 pl. (Sluijters Monthly, Vol 3 Part II No. 11, Nov. 1922, p. 363).

H. F. E. VISSER, Recente monumenten-restauratie op Java. (Verslag van het 2e Congres van het Oostersch Genootschap in Nederland, 20—21 April 1922).

Dr. JAN VETH, De herstelling van Tjandi Prambanan. (De Gids, 86e Jaarg. 1922, 3e deel, p. 273—282).

Dr. N. J. KROM, Van Boeckholtz te Prambanan. (Oudheidk. Verslag 1e kwart. 1922, bijlage C, p. 28—30).

P. V. VAN STEIN CALLENFELS, Een basrelief van Prambanan. (Verslag van het 2e Congres van het Oostersch Genootschap in Nederland, 20—21 April 1922).

Het ontstaan van Tjandi Sewoe. Javaansche legende (slot). (Het Indische Leven, 19 Aug. 1922).

B. DE HAAN, Tjandi Sawentar. Bouwkundige beschrijving. Met 11 afb. en 5 bouwk. teek. (Oudheidk. Verslag 4e kwartaal 1922, Bijlage P, p. 118 — 129).

Epigraphische en iconographische aanteekeningen 6. God Brahma omringd door de Maharsi's. (Oudheidk. Verslag 2e en 3e kwartaal 1922, p. 66—69).

Dr. N. J. KROM, Een verdwenen Brahma uit het Museum te Batavia. (Tijdschrift Bat. Gen., Deel LXI, 1922, p. 601—610).

R. Ng. POERBATJARAKA, De Inscriptie van het Mahâksobhya-beeld te Simpang (Soerabaya). (Bijdragen Kon. Instituut, Deel 78, p. 426 — 462).

Die Darstellung Buddhas. Ein Beitrag zum Verständnis der Buddhafigur. (Deutsche Wacht, Jhrg. 8, No. 6, Juni 1922, p. 43).

Dr. MARTHA A. MUUSSES, Een enkel detail van de Hindoe-Javaansche Bouwwerken. Met 7 afb. (Djawa, 2e Jrg. No. 4, Dec. 1922, p. 173—177).

P. V. VAN STEIN CALLENFELS, Bini-haji. (Oudheidk. Verslag 2e en 3e kwart. 1922, Bijlage K, p. 82—84).

Dr. F. D. K. BOSCH, De oorkonde van Sendang Sedati. (Oudheidkundig Verslag 1e kwartaal 1922, bijlage B, p. 24—27).

Patilasan djaman Hindoe ing. satjilagipoen Bogor. (Jav. Volksalmanak voor 1923, p. 201—205).

B. DE HAAN, De kluizenarij en de rotsgraven te Tampaksiring (Bali). Weltevreden 1922. Met 5 afb. 4o. (Overgedrukt uit het Oudheidkundig Verslag over het 3e kwartaal 1921).

H. T. Damsté, Balische oudheden. 1. De „Tjandi Dasa in Karangasem (Bali), een monument van 1102 Çaka. Met 5 afb. 2. Jr. 881 Çaka het jaar der schepping van het Rotsklooster te Tampaksiring? (Oudheidk. Verslag 2e — 3e kwartaal 1922, Bijlage I, p. 72 — 98).

GABR. FERRAND, L'empire sumatranais de Çrivijaja. Paris 1922. 8o. (Extrait du Journal Asiatique, juil.-Sept. et Oct. — Dec. 1922).

J. P. MOQUETTE, The Grave-Stone of Sultan Mansur Shah of Malacca (1458 — 1477 A. D). Translated by Dr. R. O. WINSTEDT from the Journal of the Batavian Society, Vol LIX, Part 6). With 3 plates. (Journal of the Straits Branch of the Royal Asiatic Society for the year 1922, p. 1—3).

ZAINUL ABIDIN BIN AHMAD, The Gravestone of Sultan Mansur Shah of Malacca. (Journal of the Straits Branch of the R. Asiatic Society for 1922, p. 286—288).

Makan Soeltan-soeltan dekat Tjirebon. Dengan 3 gambar. (Sri Poestaka tah. IV No. 6, Juni 1922, k. 129—132).

BANTAMMER, Kijkjes in Oud-Bantam. Met 5 afb. (Het Indische Leven, Jrg. 4 No. 3, 2 Sept. 1922 p. 46—47).

4. KUNST.

S. W. D., Iets over Kunst, (Wederopbouw Jrg. 5 No. 2—3, Febr./Maart 1922, p. 13—48).

T. B. ROORDA, De beteekenis van de Aziatische Kunst. Voordracht ter opening van een cursus aan de Rijksacademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam 1922. kl. 8o. (Uitgegeven door de vereeniging van Vrienden der Aziatische Kunst).

Waardeering van Indische Kunst. (Koloniaal Weekblad, Jrg. 22 No. 17, 27 April 1922, p. 2).

Indische beeldbouwkunst. (De Indische Post, Jrg. I No. 22, 29 April 1922, p. 1).

CATALOGUS der tentoonstelling van Indische Beeldhouwkunst in het Gemeente-Museum te 's Gravenhage van 17 Sept. — half Oct. 1922. Z. pl. en j. 1922. Met 8 pl. 8o. (Vereeniging van Vrienden der Aziatische Kunst).

Tentoonstelling van Indische Beeldhouwkunst. (Koloniaal Weekblad, Jrg. 22 No. 38, 21 Sept. 1922, p. 5).

Johan de Meester over Balische Kunst. (De Taak, Jrg. 5 No. 236, 11 Febr. 1922, p. 933).

K. A., Eene tentoonstelling van Balische teekeningen [van Tyra Kleen] te Amsterdam. Met 1 afb. (Ned. Indië Oud en Nieuw, Jrg. 6 Afl. 10, Febr. 1922, p. 318—320).

Opening tentoonstelling Tyra Kleen. (Koloniaal Weekblad, Jrg. 22 No. 4, 26 Jan. 1922 p. 1 — 2).

JOH. KONING, Uit mijn dagboek III. Bij Tyra Kleen. Met 3 afb. (Het Indische Leven, Jrg. 3 No. 43, 10 Juni 1922).

Java, as seen by a Dutch artist [Jan Poortenaar]. 3 pl. (Sluyters' Monthly, Vol. 3 Part, II No. 10, Oct. 1922 p. 264—268).

ALB. DRAAER-DE HAAS, [Bespreking van] De Javaansche baboe [crayon teekening door Mevr. W. Carbin—Gips]. (Vrije Arbeid, Jrg. 2 No. 7, Juli 1922, p. 219—220).

JAN VETH, Witsens portret van G. G. van Limburg Stirum. (De Taak, Jrg. 5, No. 236, 11 Febr. 1922, p. 932).

Expositie schilderijen van Tine Houtman. Met 1 portr. (De Revue Jrg. 2 No. 26, 1 Juli 1922 p. 823).

Eenige opmerkingen over onze Kunstkringen. (De Indische Post Jrg. I No. 13, 25 Febr. 1922. p. 1).

M. E. REITSMA—BRUTEL DE LA RIVIERE, Moderne meubelkunst in Indië. Met 4 afb. (Indië, 6e Jrg. Afl. 24, 13 Sept. 1922, p. 387—390).

MAURITS WAGENVOORT, Tempel en paleis in Hindoestan. (Met 25 afb. Ned. Indië Oud en Nieuw. Jrg. 6 Afl. 11, Maart 1922 p. 323 — 352).

Prof. C. P. WOLFF SCHOEMAKER, Indonesische [bouw] kunst I—II (Indisch Bouwkundig Tijdschrift, Jrg. 25, 1922, p. 376—378 en 415—417).

HOUBOLT, Halt, professor! [C. P. W. Schoemaker over Indonesische kunst]. (De Taak, Jrg. 6, No. 271, 22 Nov. 1922, p. 1337—1339).

JOH. KONING, Moderne bouwwerken in Indië. Met 22 afb. (Ned. Indië Oud en Nieuw, 7e Jrg. Afl. 5, Sept. 1922, p. 134—154).

J. G. van Gendt Jr., Indische bouwkalender voor 1923. Voor Indië bewerkt door G. J. TAK. Amsterdam [1922] 8o.

5. KUNSTNIJVERHEID.

Achttiende jaarverslag van Boeatan (Koloniaal Weekblad, Jrg. 22 No. 41, 12 Oct. 1922, p. 1—3).

C. H. L. BAELDE, Donkere Wolken boven Boeatan. (Koloniaal Weekblad, Jrg. 22 No. 29 20 Juli 1922, p. 1—2).

TH. B. VAN LELYVELD, Aan Emiel Hullebroeck. [Naar aanleiding van diens „Noodkreet uit Indië" over ontaarding der inl. Kunstnijverheid]. Met 4 afb. (Ned. Indië Oud en Nieuw, Jrg. 6 Afl. 12, April 1922 p. 379—382).

In het belang der Indische Kunstnijverheid. (Koloniaal Weekblad, Jrg. 22, No. 18, 4 Mei 1922, p. 1—2).

J. D. DAUBANTON, Beknopte beschrijving van de batikindustrie op Java. Haar ontstaan en ontwikkeling, bewerking der goederen, gebruikte materialen en voortbrengselen. Met 18 photogr. Rotterdam 1922. 8o.

S. KOPERBERG, De Javaansche batikindustrie. (Djawa, 2e Jrg. No. 3, Sept. 1922, p. 147—156).

E. D., Het ontstaan en de ontwikkeling der Javaansche batikkunst. Met 6 afb. (Het Indische Leven, Jrg. 3 No. 50, 29 Juli 1922, p. 989—991).

PHIL TER JURGEN, The Batik industry. With 3 illustr. (Sluyters Monthly, Vol. III Part II No. 8, Aug. 1922, p. 123—125).

The Battick industry. A description of the process. (The Neth. Indies Review, Oct. 1922).

J. KATS, De achteruitgang van de batikkunst. (Djawa, Jrg. 2 No. 2, Juni 1922, p. 92—97).

De achteruitgang van de batikkunst. (De Taak, Jrg. 5 No. 252, 3 Juni 1922, p. 1126).

Indische weefkunst. Met afb. (Opgang, deel I p. 1044 en 1074).

Dr. H. H. JUYNBOLL, Een Balineesche doek met voorstellingen uit een oud-Javaansch heldendicht [Bharatayuddha]. Met 17 afb. (Ned. Indië Oud en Nieuw, 7e Jrg. Afl. 2, Juni 1922, p. 49—64).

J. A. LOEBER Jr, Antikwiteiten [vlechtwerk] op Java. Met 11 afb. (Ned. Indië Oud en Nieuw, Jrg. 6 Afl. 9, Jan. 1922 p. 261—274) .

A. DE RANITZ, Indisch mandenwerk. Met afb. (De Vrouw en haar Huis, 1922, p. 194).

S. KALFF, Indische goud- en zilverwerken. (Opgang Jrg. 2 p. 361).

REI. D. VERBEEK, Oud Chineesch porcelein in Ned.-Indië uit de tijden der Ming-dinastie (1368—1643). Met 27 afb. (Ned. Indië Oud en Nieuw, 7e Jrg. Afl. 2, 4 en 7; (Juni, Aug. en Nov. 1922, p. 37—48, 114—128 en 199—206).

Mr. H. 's JACOB, De geest van het Chineesche „Kaolien." (De Indische Post, Jrg. I No. 11, 11 Febr. 1922 p. 17).

6. MUZIEK.

SOORJO POETRO, Van de Javaansche Muziek en hare verhouding tot andere Aziatische en tot Europeesche muziek. (Wederopbouw, Jrg. 5 No. 9—10, Sept.—Oct. 1922, p. 138—141).

TIPOETI, De gamelan. (Koloniaal Weekblad, Jrg. 22 No. 20, 18 Mei 1922, p. 2).

The Javanese „Gamelan". 2 pl. (Sluyters Monthly, Vol 3 Part II, No. 8, Aug. 1922, p. 100 — 101).

Mr. J. KUNST en C. J. A. KUNST—VAN WELY, Over Balische muziek. Met 22 afb. en 3 tab. (Djawa 2e Jrg. No. 3, Sept. 1922, p. 117—146).

J. S. BRANDTS BUIJS, Aanteekeningen betreffende enkele Indonesische Muziekinstrumenten, [De Balische bamboegambang. De Balische gamelan ankloeng; cymbalen; Rejong]. Met 5 afb. (Djawa, 2e Jrg. No. 1, Maart 1922, p. 34 — 48).

HANS VAN DE WALL, Indische muziek [Paul Seelig]. Met 1 portr. (Het Indische Leven, Jrg. 4 No. 6, 23 Sept. 1922 p. 110—112).

CHINTA HATI, Met Sint Caecilia op excursie. Met 4 afb. (Het Indische Leven, Jrg. 4 No. 9, 14 Oct. 1922 p. 178—179).

7. DANS.

Th. B. VAN LELYVELD, De Javaansche danskunst. Met 38 afb. (Ned.-Indië Oud en Nieuw, Jrg. 6 Afl. 10, Febr. 1922, p. 291—317)
—, Hetzelfde. Met 38 afb. [Herdruk uit Ned.-Indië Oud en Nieuw]. Den Haag (Hadi Poestaka) 1922. 4o.
Besproken door G[ONGGRIJP] in: Koloniaal Tijdschrift, Jaarg. 11, 1922, p. 60).

SOETOPO, Een dansdemonstratie. [Krido-Bekso-Wirono te Djokja]. (Wederopbouw Jrg. 5 No. 4—5, April—Mei 1922, p. 57—63).

SOETOPO, Een dansdemonstratie, (Djawa, 2e Jrg. No. 2, Juni 1922, p. 89—91).

DE K. A. [P. DE KAT ANGELINO], De tjondong. Met 1 pl. en 3 afb. (Ned. Indië Oud en Nieuw, 7e Jrg. Afl. 7, Nov. 1922, p. 195—198).

Saba Karti. [Volkskunstvereeniging te Semarang]. (Djawa, 2e Jrg. No. 1 en 2, Maart en Juni 1922, pp. 49—52 en 98—104).

G. G. VAN DER KOP, The „Wayang wong" or „Wayang orang". With 6 pl. (Sluyters Monthly, Vol. 3 Part II No. 9, Sept. 1922, between pp. 188 and 189).

De „Lakon Mintaraga." (De Indische Post, Jrg. I No. 6, 7 Jan. 1922 p. 12).

R. SOEPOMO, De Minta Raga-opvoering te Bandoeng op 1 Aug. 1922, Met 4 afb. (Indië, 6e Jrg. Afl. 33, 15 Nov. 1922, p. 534—536).

DWITA-WANA, vervolg op de Minta-Raga. Wajang wong uitvoering te geven door de kunstvereeniging Krido-Jatmaka op 14 Maart 1922 te Weltevreden. Met 4 afb. 8o.

Wajong wong [Dwito Wono door ver. Krido-Jatmoko]. Met 2 afb. (De Reflector, Jrg. 7 No. 12, 18 Maart 1922 p. 182—183).

Lelampahanipoen Praboe NĀlĀ, De geschiedenis van Koning Nala .... Wajang wong uitvoering te geven door de kunstvereeniging Kridā — Jatmākā te Weltevreden, Weltevreden 1922. 8o.

8. TOONEEL.

DT. RUHL Jr., De wajang. Met aanteekeningen van TJIPTO MANGOENKOESOEMO. Bandoeng 1922. Met 2 pl. en 2 afb. gr. 8o.

TJIPTO MANGOENKOESOEMO, De wajang. Praeadvies voor het Elfde Nationaal Indiërs Congres. Semarang 1922. 8o. (Bijvoegsel van De Expres).

Dr. O. HöVER, Javanische Schattenspiele. 24 Abbildungen nach Figuren des jav. Wajangspieles mit einleitendem Text. Leipzig 1922.

SI ANOE [pseud.), Javanisches Theater. (Deutsche Wacht, Jhrg. 8, 1922, p. 31—33).

CARLO DEEN, De wajang poerwa. (De Indische Post, Jrg. I No. 16, 18 Maart 1922, p. 23).

The Wayang Purwa, 1 pl. (Sluyters' Monthly, No. 3 Part II No. 10, Oct. 1922 p. 259).

A. VAN LEEUWEN, Het Ramayanam en de wajang. (Theosofisch Maandblad voor N. I., Jrg. 21, 1922, p. 25—37).

Mr. A. B. COHEN STUART, De Wajang en de Heroische Periode in de ontwikkeling van Java (Djawa, 2e Jrg. No. 2, Juni 1922, p. 105—115).

De Kunst ondergeschikt aan de eischen der Maatschappij; verkorte wajangduur. (Wederopbouw, Jrg. 5 No. 6 — 8, Juni|Aug. 1922, p. 97 — 105).

Wajang in Cambodja. [Vertaald uit P. LOTI, Un pelerin d'Angkor]. (De Taak, Jrg. 1, No. 241, 18 Maart 1922, p. 998—1000.)

BOEDIHARDJA, Grepen uit de Wajang. (Djawa, 2e Jrg. No. 1, Maart 1922, p. 22—28).

M. V. MOENS—ZORAB, Bima and his kin, With 10 fig. (Sluyters' Monthly, Vol. 3 No. 4, April 1922 p. 270—274).
—, Arjuna, prince of charms. With 7 fig. (Sluyters' Monthly, Vol. 3 No. 6, June 1922, p. 442—447).
—,Suyudana, the humiliated. With 5 illustr. (Sluyters' Monthly, Vol. 3 No. 11, Nov. 1922 p. 346—354).

BOEDIHARDJA, Dropadi en Pancawala. (Djawa, 2e Jrg. No. 4, Dec. 1922, p. 173—177).

A. PRAWIRA SOEGANDA, Soeltan Padjang dan wajang. (Tjahaja Hindia, tah. ke 10, No. 29; 15 Sept. 1922, k. 459 — 461).

A. TH. MANUSAMA, Komedie Stamboel of de Oost-Indische opera. Weltevreden 1922. 8 .

W. B. PETERI, Stamboel (Indisch tooneel). (Nieuwe Gids 1922,(dl. I, p. 411).

SI ANOE [pseud.], Komedie Stamboel. (Deutsche Wacht, Jhrg. 8, No. 6, Juni 1922, p. 29—32).

G. A. VAN BOVENE, Van den Stamboel. (De Indische Post, Jrg. I No. 14, 4 Maart 1922, p. 26).

SCHOOIER, Veertien dagen bij een Stamboel. (De Indische Post, Jrg. I No. 50, 11 Nov. 1922 p. 17).

Doeloe dan sekarang. Pertoendjoekan, Doea bedrijf. (Pedoman Prijaji, Tah. ke VI No. 10 — 11, Apr. — Juni 1922, p. 248—257).

Attima [door CONSTANT VAN DE WALL]. Verkorte inhoud van den tekst. Met 6 afb. (De Reflector Jrg. 7, No. 50, 9 Dec. 1922, p. 773 — 777).

Attima, (Seboeah lakon jang dimainkan ... di roemah komedi Belanda Weltevreden). Dengan 6 gambar. (Tjahaja Hindia, tah. ke 10 No. 35, 15 Dec. 1922, k. 546, 550—553).

B., „De Dochters van den Resident" ... door Victor Ido. (De Indische Post Jrg. I No. 26; 27 Mei 1922, p. 22).

De Paria van Glodok te Tjilatjap. (Onze Stem, Jrg. 3 No. 23, 1 Dec. 1922, p. 753—754).

HENRI VAN WERMESKERKEN, De „Suikerfreule" (vervolg op „Tropenadel"). 2e Druk Amtserdam 1922, 8°.

JAN FEITH, De Italiaansche Opera in Indië, (De Indische Post, Jrg. I No. 24, 13 Mei 1922, p. 23).

OEDIPUS-vertooning, Planten- en Dierentuin, Batavia 3 Aug. 1922. Programma. Batavia 1922. Met portr. en 2 reprod. 8°.

H., De Oedipus-opvoering. Met 2 pl. (De Reflector, Jrg. 7 No. 32, 5 Aug. 1922 p. 483—485).

G. v. L., Sophocles in de tropen. (De Indische Post, Jrg. I, No. 37, 12 Aug. 1922, p. 14).

CHINTA HATTI, Een ongetemde op het hellende vlak van den Kithairon [Oedipus-opvoering te Weltevreden]. Met 5 afb. (Het Indische Leven, Jrg. 3 No. 52, 12 Aug. 1922 p. 1024—1025).

9. WET, RECHT.

De Ned.-Indische Wetboeken en andere algemeene verordeningen, bewerkt door Mr. JOH. J. DE VRIES en Mr. J. RIPHAGEN. Weltevreden e.e. 1922. 2 deelen. 8°.

De Indo-Nederlandsche Wetgeving. Staatsbladen van Ned.-Indië, bewerkt en met aanteekeningen voorzien door F. C. HEKMEIJER. Afl. 85 en 86 (1919 Nos 1—834). Amsterdam 1922. 8°.

Albrecht's KLAPPER op de wetboeken en het Staatsblad van Ned-Indië. Jaarverslag over den Sb. jaargang 1920 en het Bb. deel LV, bewerkt door G. A. N. SCHELTEMA DE HEERE. Leiden 1922, gr. 8o.

Dr. J. A. NEDERBURGH, De Koninklijke en de Wetgevende Macht over Ned.-Indië in verleden en toekomst. 's-Gravenhage 1922. 8o.

Wetten en verordeningen betreffende Ned.-Indië, Suriname en Curaçao, uitgegeven onder toezicht van Prof. Mr. Ph. KLEINTJES. 8e geheel herziene druk, 1e Aanvulling, Amsterdam 1922. 8°.

Wetgevende Kroniek. (Koloniale Studiën, 1922, Jrg. 6 Deel I p. 80—89, 231—234, 372—384 en II, p. 422—442).

Reglement op het beleid der Regeering van Ned.-Indië (Pedoman Prijaji, tah. ke VII No. 1|2, 3|5, 1922, p. 29—38 en 57—92).

Verzameling van wetten, besluiten en regelingen, betreffende ons Munt- en Bankwezen door Mr. S. G. BINNERTS, Amsterdam 1921. 8°.

Besproken door Mr. S. J. BERGSMA in: De Indische Mercuur, Jrg. 45 No. 2, 13 Jan. 1922, p. 19.

Het Ontwerp Javasche Bankwet 1922. (Econ. Statist. Berichten, 7e Jrg. No. 326, 29 Maart 1922, p. 279—281).

W. DE COCK BUNING, De Volksraadamendementen op het ontwerp-Javasche Bankwet 1922. (Nieuw-Indië, Jrg. I No. 2, Febr. 1922, p. 61—64).

A., De Javasche Bankwet. (Vrijzinnig Weekblad, Jrg. 5 No. 15, 15 April 1922, p. 178 — 179).

Het nieuwe octrooi van de Javasche Bank. (In- en Uitvoer, 22 Febr. 1922).

De Javasche Bank in den Volksraad. (Vrijzinnig Weekblad, Jrg. 5 No. 51, 23 Dec. 1922. p. 612).

KRAAYENBRINK, Beschouwingen over de wetgevende bevoegdheid der Locale Raden met betrekking tot de beperking (en beperking of onbruikbaarmaking) van den eigendom. (Locale Raden, Jrg. 9 Afl. 13 en 15, 1 Jan. en 1 Febr. 1922, p. 446—455 en 535—543).

J. J. G. E. RUCKERT, Onteigeningen. (Locale Belangen, Jrg. 9 Afl. 13 — 14, 1 — 16 Jan. 1922, p. 455 — 459, 491 — 504).

Mr. H. D. RUBENKONING, Toepassing van enkele bepalingen der Grondhuur-Ordonnantie. (De Indische Gids XLIV No. 12, Dec. 1922, p. 1069 — 1076).

D. KAPTEYN, De Huurcommissie- ordonnantie. (Locale Belangen Jrg. 9 Afl. 23, 1 Juni 1922, p. 867 — 871).

Het begrip „producent" in de Zegelordonnantie. (Publicatie N. I. Landbouw Syndicaat, 1 Juli 1922).

ir. M. MIDDELBERG, Verkeerswetgeving in Ned. Indië. (De Ingenieur, Jrg. 17, 1922, No. 47, p. 943 —946).

BEPALINGEN omtrent het begraven van lijken van personen in Ned.-Indië en andere voorschriften, daarmede verband houdende, Weltevreden 1922, 8°. (Uitgave van de Comm. voor de Volkslectuur. Handleiding ten dienste van de Inl. Bestuursambtenaren op Java en Madoera, No. 45B. B.).

H. J. van BRINK, Indische ordonnantiën op de inkomsten- en productenbelasting. 1e Aanvulling. Amsterdam 1922. S.

Statuten der naamlooze vennootschappen in Ned. Indië Jrg. 1922. [Bat.—'s Gravenhage 1922]. 8°.

Mr. P. H. FROMBERG SR., De nieuwe Chineezenwetgeving. (Transitoir recht en het- „wettig nevenhuwelijk"). (Indisch Tijdschrift van het Recht, Deel 117, p. 333 — 346).

H. J. B., De Koelieordonnantie en de poenale sanctie. (De Indische Mercuur, Jrg. 45 No. 41, 44, 46:, 13 Oct., 3 en 17 Nov. 1922, p. 703, 751, en 791).

De nieuwe landordonnantie voor Indië en ...... een zonderling verwijt, (Neerlandia, Aug. 1922).

G. de RAAD, De Locale Raden ordonnantie in den Volksraad. (Locale Belangen, Jrg. 10 Afl. 10, 16 Nov. 1922, p. 289 — 298).

Mr. A. J. G. MACLAINE PONT, Indisch grondrecht en de stadsuitbreiding. (Koloniale Studiën, Jrg. 6, 1922, 2e Halfjaar p. 337 — 385).

W. G. JOUSTRA, Indonesisch waterrecht. Acad. proefschrift. Leiden 1922. 8°.

W. K., Rechtsbedeeling in Indië. (De Reflector, Jrg. 7 No. 9, 25 Febr. 1922 p. 113 — 114).

Het Reglement op de rechterlijke organisatie en het beleid der justitie in Ned.-Indië, zooals het luidt na de tot heden daarin aangebrachte wijzigingen, alsmede eenige daarmede in verband staande bepalingen, bewerkt door W. J. M. PLATE, Weltevreden 1922, 8°.

Mr. P. H. FROMBERG Sr. Lezing met debat over de Unificatie van de rechtspraak, in den Bataviaschen kring van den N. I. Juristen-vereeniging .... 8 Oct. 1921. (Pedoman Prijaji, tah. ke VI, No. 10|12, Apr. Juni 1922, p. 220 — 235).

W. A. PENARD, Ontvoogding [van de] rechtspraak. (De Indische Post, Jrg. I No. 44, 30 Sept. 1922, p. 18).

Mr. Dr. H. WESTRA, Decentralisatie bij administratie rechtspraak. (Koloniale Studiën, Jrg. 6, 1922, 2e halfjaar p. 313 — 322).

JURIST, Bezuiniging op het terrein der rechtspleging. (De Indische Post, Jr. 1 No. 52, Jrg. II No. 1; 25 Nov. en 2 Dec. 1922).

Ir. CASSUITO, Het strafrecht in Ned.-Indië, zooals dat hier te lande geldt sedert .... 1 Jan. 1918 .... Deel II. De speciale delicten. Semarang — Soerabaja 1922. 8 .

B. TER HAAR BZ., Lichte misdrijven. (Indisch Tijdschrift van het Recht, Deel 117, p. 183 — 186).

Roemah pendjara orang hoekoeman jang masih moeda di Madioen, Dengan gambar 7 bidji. (Sri Poestaka, tah. IV No. 2 k. 33 — 34).

SOERJOPRANOTO, Pemimpin Landraad Civiel. Djilid I. Djokjakarta 1922. 8°. (Bibliotheek Adhi-Dharma).

Landgerecht of Rol? (De Vrijheid 1922, No. 19 — 20, 26 Juli 1922).

KOTA — DINGIN, M'n vriend de Landrechter. (De Indische Post, Jrg. 1 No. 22, 29 Apr. 1922, p. 9).

Priesterrechtspraak (openbare behandeling in den Volksraad 25 en 26 Jan. 1922, (Indisch Tijdschrift van het Recht. Deel 117, p. 1 — 14).

Priesterraden. Memorie van toelichting, Volksraad, 2e gewone zitting 1921. (Pedoman Prijaji, Tah. ke VI, No. 10 — 12, Apr. — Juni 1922, p. 236 — 247).

De Priesterraden (Mr. M. H. Lem in De Locomotief). (De Indische Gids XLIV No. 3, Maart 1922 p. 275 — 276).

Staatsblad Hindia Belanda 1922, No. 229 — 230. Keadaan hoekoem Raad-raad agama ...., (Sri Poestaka, tah. IV No. 11, Nov. 1922, k. 273).

T. H. R. [TER HAAR ROMENY], De competentie van den Gouvernementsrechter in Ned. Indië. VI e.v. (Pedoman Prijaji, Tah. ke VI No. 5|7, p. 139 — 148).

H. J. VOOREN, De rechtspraak in belastingzaken. (De Indische Mercuur Jrg. 45 No. 21; 26 Mei 1922, p. 341 — 342).

10. STAAT.

Proeve van eene staatsregeling voor Ned. Indië, samengesteld door Mr. J. OPPENHEIM .... Dr. C. SNOUCK HURGRONJE, Mr. C. VAN VOLLENHOVEN, Mr. OERIP KASTODIRDJO.

Besproken o.d.t. Een vrijer ontwerp, in: Koloniaal Tijdschrift Jrg. 11, 1922 p. 598 — 599).

Gewijzigde tekst van de Wet op de Staatsinrichting van Ned.-Indië. (Vrijzinnig Weekblad Jrg. 5 No. 45 — 50; 11, 18, 25 Nov., 2, 9 en 15 Dec. 1922, p. 539 — 542, 551 — 554, 561 — 565, 576 — 578, 587 — 588 en 603).

De nieuwe staatsinrichting. Voorontwerp herziening Regeeringsreglement (De Indische Gids XLIV No. 9, Sept. 1922, p. 834 — 845).

Nieuwe wijn in oude lederen zakken. [Ontwerp herziening Staatsinrichting Ned.-Indië]. (Koloniaal Tijdschrift, Jrg. 11, 1922, p. 596 — 598).

Het R. R. in de smeltkroes [Voorontwerp Min. de Graaff]. (Koloniaal Tijdschrift, Jrg. 11, 1922, p. 703 — 704).

v. R., De wet op de Staatsinrichting van Ned. Indië. (Onze Stem, Jrg. 3 No. 18, 16 Sept. 1922, p. 556 — 558).

De herziening van de Indische staatsinrichting. Overzicht ten behoeve van het Indische publiek. Uitgegeven door het Comité voor de autonomie van Indië. Batavia 1922 8°.

De herziening der staatsinrichting. (De Indische Post, Jrg. I No. 46 — 48, 14 — 28 Oct. 1922).

De nieuwe staatsinrichting. (De Taak, Jrg. 6, No. 264, 267, 269, 272; 7 Sept., 11 Oct. 4 Nov. en 2 Dec. 1922, p. 1245 — 1249, 1281 — 1285, 1305 — 1308; 1341 — 1344.
— Nabetrachting. (De Taak Jrg. 6, No. 273, 13 Dec. 1922, p. 1354 — 1355).

J. H. RITMAN, De Staatsherziening in de maak. (De Vrijheid, 1 — 8 Nov. en 6 Dec. 1922).

J. H. A. LOGEMAN, De staatkundige hervorming in Indië. (Koloniaal Tijdschrift, Jrg. 11, 1922, p. 626 — 659).

N. W. VAN HARTINGSVELDT, De komende bestuurshervorming I — II. (Koloniale Studiën, Jrg. 6 deel 2, 1922, p. 172 — 207 en 323 — 363).

De Indische Bestuurshervorming. [Eenige opmerkingen van Comité Nieuw Indië]. (De Indische Gids XLIV No. 2, 1 Febr. 1922 p. 153).

v. W., De Indische bestuurshervorming. (Nieuw-Indië, Jrg. 1 No. 10, Nov. 1922, p. 351 — 352).

J. H. CARPENTIER ALTING, Nieuw Indië en de bestuurshervorming. (Nieuw-Indië, Jrg. 1 No. 1 Jan. 1922, p. 4 — 6).

S. RITSEMA VAN ECK, Indië's staatkunde als grondslag van Indië's staatsinrichting. (Indisch Genootschap, Vergadering van 1 Dec. 1922, p. 73 — 97).

Mr. Dr. H. WESTRA. Het verschil tusschen autonomie en zelfbestuur. (Locale Belangen, Jrg. 10 Afl. 11, 1 Dec. 1922, p. 327 — 330).

Prof. Mr. C. VAN VOLLENHOVEN, De uitslag van het Koloniale grondwetsdebat. (Koloniaal Tijdschrift, Jrg. 11, 1922 p. 1 — 13).
— Idem. Naschrift (Kol. Tijdschrift, Jrg. 11, 1922, p. 369 — 373).

INDONESIER, De verantwoordelijkheid van den Gouverneur-Generaal I — II. (Vrijzinnig Weekblad, Jrg. 5 No. 35 en 37; 2 en 16 Sept. 1922, p. 413 — 414, en 437 — 439).

K., Over den nieuwen Raad van Ned.-Indië. (Vrijzinnig Weekblad, Jrg. 5 No. 33, 19 Aug. 1922, p. 389 — 392).

G. TH. STIBBE, Departementen van Algemeen Bestuur. (De Indische Gids XLIV No. 2, Febr. 1922, p. 97 — 112).

11. BESTUUR.

Regeeringsalmanak van Ned. Indië 1922. I. Inrichting bestuur en bijlagen II Kalender en personalia. Weltevreden [1922]. 8°.

Mededeelingen omtrent enkele onderwerpen van algemeen belang (afgesloten 1 Mei 1922. Weltevreden 1922. fol.
Besproken in: Koloniale Studiën, Jrg. 6, 1922 2e halfjaar p. 289 — 295.

C. A. Het „Openbare Gehoor," (Nieuw — Indië, Jrg. 1 No. 9, Oct. 1922, p. 315 — 316).

G. VAN DUINEN, Drie eeuwen koloniaal bestuur. (Lezing ..., afd. Bandoeng C. E. P.) (De Banier Jrg. 14 No. 21 — 23; 26 Mei, 2 en 9 Juni 1922, p. 178 — 179, 186 — 187 en 202 — 203).

C.VAN VOLLENHOVEN, Indië gisteren en heden. 1922. 8 . (Genootschap voor zedelijke volkspolitiek No. 3).
Besproken in Onze Stem, Jrg. 3 No. 17, 1 Sept. 1922, p. 537 — 538. en o.d.t. Verkiezingslectuur, in: Koloniaal Tijdschrift Jrg. 11, 1922, p. 478 — 479.
Besproken door J. v. G[ELDEREN] o.d.t. Een belangrijk geschrift in: De Taak, Jrg. 5 No. 252, 3 Juni 1922, p. 1120 — 1127; door Ph. KLEINTJES in: De Indische Mercuur, Jrg. 45 No. 25, 22 Juni 1922, p. 411; door A. M. J. in: Nieuw Indië, Jrg. 1 No. 7|8, Aug.|Sept. 1922, p. 279 — 281; en in: Koloniale Studiën, Jrg. 6, 1922, p. 150 — 154.

J. E. STOKVIS, Van wingewest naar zelfbestuur in Nederl. Indië, Amsterdam 1922. 8o. (Elsevier's Algemeene Bibliotheek. Deel 3).

De stand der ontvoogding. [interview met Reg. Com. De Groot]. (De Indische Gids, XLIV No. 2, Febr. 1922, p. 184 — 190).

H. W. J. PRIEMS, Evenredige vertegenwoordiging voor Indië. (Koloniale Studiën, 1922, Jrg. 6, deel 1 p. 21 — 39).

Verslag van de Kiesrecht-Commissie, ingesteld bij Gouv. Besluit van 16 Nov. 1921 No. 1x. Weltevreden 1922. gr. 8o.

Van de Kiesrechtcommissie. (P. E. B. Jrg. 2 No. 41, 15 Maart 1922, p. 131. en No. 43, 29 Maart 1922, p. 146 — 148).

Voorstellen Kiesrecht-Commissie. (Vrijzinnig Weekblad, Jr. 5 No. 52, 30 Dec. 1922 p. 622 — 627).

JOS. SUYS, Het kiesrechtvraagstuk in theorie en praktijk I. (Locale Belangen, Jrg. 9 Afl. 13, 1 Jan. 1922, p. 441 — 446).

K. Regeling van het kiesrecht. (Vrijzinnig Weekblad, Jrg. 5 No. 17, 29 Apr. 1922, p. 198).

K.Over het kiesrecht voor den Volksraad. (Vrijzinnig Weekblad, Jrg. 5 No. 23 [sic: = 43], 28 Oct. 1922 p. 512 — 514).

De openingsrede [Volksraad] van den Gouverneur-Generaal. (De Indische Post Jrg. I No. 26, 20 Mei 1922, p. 1).

De opening van den Volksraad. De rede van den Landvoogd. (De Indische Gids XLIV No. 8 Aug. 1922 p. 739 — 747).

HANDELINGEN van den Volksraad gedurende 1922. Weltevreden 1922. fol.

ABDUL RIVAI.— Tanda peringatan bagi — atas dasanja dalam Volksraad. Weltevreden [1922]. Dengan gambar. 16o.
Op den omslag: Dr. Abdul Rival dalem Volksraad. 13 Aug. 1871.

H. CH. G. J. VAN DER MANDERE, Sociale politiek in Ned. Indië. De afschaffing van de Poenale Sanctie. (De Indische Mercuur, Jrg. 45 No. 29; 21 Juli 1922, p. 485 — 486).

VERSLAG Arbeidscommissie (ingesteld bij Gouv. besluit van 14 Febr. 1919 No. 7). [Voorzitter W. M. G. SCHUMANN]. Weltevreden 1922, 8o. Bijvoegsel van Koloniale Studien, 6e Jaarg. No. 3).

H. CH. G. J. VAN DER MANDERE, De werkzaamheden der Indische Arbeidscommissie. (In- en Uitvoer 27 Sept. 1922).

Advies der Arbeidscommissie in zake Arbeidsraden op Java. (De Indische Gids XLIV No. 4, Apr. 1922 p. 388 — 392).

J. H. RITMAN, Arbeidsraden. (Archief voor de Suikerindustrie in N. I. Jrg. 30, 1922, Deel I p. 135 — 140).

Arbeidsraden voor Indië? (De Taak, Jrg. 5 No. 238, 25 Febr. 1922 p. 953 — 954).

Arbeidsraden in Ned. Indië. (De Vrijheid, 1 Febr. 1922).

B., Arbeidsraden voor Indië. (P. E. B. Jrg. 2 No. 37, 15 Febr. 1922, p. 75 — 78).

LOUIS LA FONTAINE, De arbeidsraad van uit een neutrale gezichtshoek. (Alg. Landbouwweekblad voor N. I., Jrg. 6 No. 35, 24 Febr. 1922. p. 1324 — 1328).

De arbeidsinspectie. (Alg. Landbouwweekblad voor N. I., Jrg. 7 No. 15, 13 Oct. 1922, p. 743 — 744).

Verslag van den Dienst der Arbeidsinspectie in N. Indië over 1920.
Besproken door S. in Koloniaal Tijdschrift, Jrg. 11, 1922, p. 139 — 142.

Enkele OPMERKINGEN naar aanleiding van het Verslag van den dienst der Arbeidsinspectie over het jaar 1920 (1e verslag). Medan 1922. 8o. Planters Comité. Mededeelingen No. 11).

P. J. A. MAITIMO, Arbeidsbeurzen. (Onze Stem 3e Jrg. No. 7, 1 Apr. 1922, p. 167).

A. G. VREEDE, Waarom gemeentelijke arbeidsbeurzen. (Locale Belangen Jrg. 10 Afl. 1, 1 Juli 1922, p. 1 — 7).

Zijn gemeentelijke arbeidsbeurzen noodzakelijk? (Locale Belangen, Jrg. 10 Afl. 3, 1 Aug. 1922, p. 53 — 64).

A. G. VREEDE, Nog eens: Gemeentelijke arbeidsbeurzen. (Locale Belangen, Jrg. 10 Afl. 6, 16 Sept. 1922, p. 161 — 165).

Dr. H. J. MORREN, Arbeidsbeurzen. (Locale Belangen Jrg. 10 Afl. 12, 16 Dec. p. 375 — 379).

AMBTENAREN.

Verslag van de Commissie ter voorbereiding van een regeling van den Rechtstoestand der Indische Ambtenaren, ingesteld bij G. B. van 13 Juli 1920 No. 69.

Uittreksel in: De Indische Gids XLIV No. 12, Dec. 1922, p. 1121 — 1133.

De rechtstoestand der Indische ambtenaren. (Indisch Bouwkundig Tijdschrift, Jrg. 25, 1922, p. 403 — 407 en p. 427 — 432).

A. J. KOENS, Rechtspositie van ambtenaren. (De Taak, Jrg. 6 No. 274, 23 Dec. 1922, p. 1368).

Rechtszekerheid van ambtenaren: (De Indische Gids XLIV No. 2, 1 Febr. 1922 p. 179 — 180).

D. VAN DER ZEE, De rechtspositie der locale ambtenaren Semarang 1922. 8o. (Locale Belangen 9e Jaarg. Mededeeling No. 46.

De Positie van den Indischen burgerlijken landsdienaar. Uitgegeven door de Vereeniging van Indische Verlofgangers ...... Den Haag 1922. 8o.

J. C. VERGOUWEN, Burgerrechtelijke aansprakelijkheid voor ambtelijke fouten. (Koloniaal Tijdschrift Jrg. 11, 1922, p. 553 — 562).

D. DRAKEL, Wat elk landsdienaar in Ned. Indië weten moet. 6e veel vermeerderde en t/m Febr. 1922 bijgewerkte druk, door een oud-landsdienaar. Weltevreden 1922. 8o.

De Regeering over de aanstaande normalisatie van salarissen. (Vrijzinnig Weekblad, Jrg. 5 No. 28. 15 Juli 1922, p. 339 — 340).

De Nivelleering. (Onze Stem, 3e Jrg. No. 6; 16 Maart 1922, p. 112 — 113).

K. SOETERS en H. B., Nogmaals de nivelleering. (Onze Stem, 3e Jrg. No. 7; 1 Apr. 1922 p. 157 — 159 en 159 — 161).

Stenografisch verslag van de openbare vergadering ter bespreking van ..... de bezoldigingsvoorstellen (nivelleering) gehouden op Zondag 12 Maart 1922. in ..... de Loge „De Ster in het Oosten" .... Weltevreden 1922. 8o. (Vereeniging van hoogere ambtenaren bij de landskantoren in Ned.-Indië (Hoofdbestuur).

Stenografisch verslag van de openbare vergadering ter bespreking van het laatstontvangen telegram van den Minister van Koloniën inzake de bezoldigingsvoorstellen (nivelleering ..... Weltevreden 1922. 8o.

(Vereeniging van hoogere ambtenaren bij de landskantoren in N. I. (Hoofdbestuur).

K., De Salaris-nivelleering. (P. E. B. Jrg. 2 No. 48, 3 Mei 1922, p. 206 — 209).

Maatstaf voor salarisverlaging. (Alg. Landbouwweekblad v. N. I. Jrg. 7 No. 19, 10 Nov. 1922, p. 944 — 947).

HOOFD-AMBTENAAR, De ambtenaren-salarissen. (De Indische Post, Jrg. I No. 25, 20 Mei 1922, p. 7).

V. WAARDENBURG, De Duurtetoeslag. Rede. (Onze Stem Jrg. 3 No. 12, 16 Juni 1922, p. 332 — 333).

Duurtetoeslag (Onze Stem, Jrg. 3 No. 23, 1 Dec. 1922, p. 738 — 739).

A. Het loongetij en de ambtenaren. (Vrijzinnig Weekblad, Jrg. 5 No. 16, 22 Apr. 1922, p. 186188).

F. H. K. ZAALBERG, Een nieuw geluid? [Ambtenaren-vraagstuk]. (Onze Stem, Jrg. 3 No. 2, 16 Jan. 1922, p. 28 — 30).

F. H. K. ZAALBERG, „Kleintjes" en „Grooten". (Onze Stem, Jrg. 3 No. 7; 1 Apr. 1922, p. 154 — 155).

R. P., Pensioen of tractement? (Vrijzinnig Weekblad, Jrg. 5 No. 6, 11 Febr. 1922, p. 69 — 71).

A., Pensioen of tractement? (Vrijzinnig Weekblad, Jrg. 5 No. 12, 25 Maart 1922 p. 139).

VAN DONGEN, Het europeesch locaal Pensioenreglement. (Locale Belangen, Jrg. 9 Afl. 16, 16 Febr. 1922, p. 569 — 573).

ADVIES Voorloopig H. B. I. op het Verslag van de Commissie voor de vaststelling van eene eenvormige wedderegeling voor het ondergeschikt Technisch Burgerlijk personeel bij alle Landsdiensten. Djokjakarta 1922. 8o. (Vereeniging van Bouwkundigen in N.-I.).

J. C. de KEYZER, De wedderegeling van het technisch personeel en het technisch onderwijs. (Met naschrift van de Redactie). (De Waterstaatsingenieur, Jrg. 10, 1922, p. 135).

A., Het Overtochtsreglement. (Vrijzinnig Weekblad, Jrg. 4 No. 52 [sic, = Jrg. 5 No. 1], 7 Jan. 1922, p. 616 — 617 [= p. 3 — 4].

K. V., De intensiveering van den arbeid op de Departementen. (De Indische Post, Jrg. I No. 28: 10 Juni 1922, p. 3).

Verslag van de Staatscommissie ter bevordering van de personeels voorziening voor den Indische Dienst.
Besproken door Mr. H. VAN DE RIVIERE in. De Indische Mercuur, Jrg. 45 No. 27; 7 Juli 1922, p. 445. door Z. in: Indologenblad Jrg. 13 No. 8, Apr. 1922 p. 67 — 68; in. Indische Gids XLIV No. 4, Apr. 1922 p. 377 — 387. door B. B. in Koloniaal Tijdschrift Jrg. 11, 1922 p. 362 — 363.

J. E. BIJLO, Het verslag van de Staatscommissie ter bevordering van de personeelsvoorziening voor den Indischen Dienst. (Koloniaal Tijdschrift Jrg. 11, 1922 p. 346 — 356).

J. C. VERGOUWEN, Wederkeerig idealisme [Verslag Commissie Personeelsvoorziening en art. Bijlo]. (Koloniaal Tijdschrift, Jrg. 11, 1922, p. 432 — 439).

G. TH. STIBBE, Personeelsvoorziening voor den Indischen dienst. (Nieuw-Indië, Jrg. 1 No. 4, Apr. 1922, p. 129 — 132).

AMBTENAAR [pseud.], Het zeer bedenkelijk tekort aan landsdienaren in Ned.-Indië (De Indische Gids XLIV No. 1, Jan. 1922, p. 1 — 30).

Personeelsvoorziening in Indië. (Koloniaal Tijdschrift, Jrg. 11, 1922 p. 236 — 237).

Personeelvoorziening voor Indië, door Optimist. (Koloniaal Weekblad Jrg. 22 No. 46 — 47, 16 — 23 Nov. 1922).

B. B.

VERHANDELINGEN voor het in de maand Februari 1922 te Weltevreden te houden B. B. Congres. Batavia 1922, Buitenzorg 1921 — 1922. 11 Nos, 8o.

1. J. H. NIEUWENHUIS, De toekomst van het Binnenlandsch Bestuur.
2. C. POORTMAN, De toekomst van Binnenlandsch Bestuur.
3. J. W. MEYER RANNEFT, De toekomst van het Binnenlandsch Bestuur.
4. H. T. DAMSTE, De toekomst van het Binnenlandsch Bestuur.
5. B. J. SUERMONDT, De toekomst van het Binnenlandsch Bestuur.
6. C. L. VAN DER PLAS De toekomst van het Binnenlandsch Bestuur.
7. L. NOË, De toekomst van het Binnenlandsch Bestuur.
8. A. H. MAAS GEESTERANUS, De toekomst van het Binnenlandsch Bestuur.
9. P. J. REYLING, Eenige beschouwingen over de ontvoogding.
10. B. B. FABER, Vermindering van schrijfwerk bij het B. B.
11. J. J. VIEHOFF, Bemiddeling van het B. B. bij arbeidsconflicten. Punten en stellingen.

Verslag van het Congres van de Vereeniging van Ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur ..... gehouden op 23, 24 en 25 Febr. 1922 te Weltevreden. fol.

A., B. B. Congres. (Vrijzinnig Weekblad, Jrg. 5 No. 10, 11 Maart 1922, p. 123).

Het B. B. Congres. (De Indische Gids XLIV No. 6, Juni 1922, p. 533 — 548).

B. B., Het Bestuurscongres, (Koloniaal Tijdschrift, Jrg. 11, 1922, p. 360 — 361).

K ,Het Bestuurscongres, (P. E. B. Jrg. 2 No. 46 — 47, 19 en 26 Apr. 1922, p. 181 — 184 en 194 — 198).

De toekomst van het Binnenlandsch Bestuur? (Uit Bat. Nbl.) (Indologenblad, Jrg. 13 No. 5, 21 Jan. 1922 p. 40).

De toekomst van het B. B. (De Taak, Jrg. 5 No. 237, 18 Febr. 1922, p. 941 — 944).

De toekomst van het Binnenlandsch Bestuur [B. B. Congres]. (De Indische Post, Jrg. I No. 13, 25 Febr. 1922, p. 7).

S. M., De toekomst van het Binnenlandsch Bestuur. (Vrijzinnig Weekblad, Jrg. 5 No. 10, 11 Maart 1922, p. 113 — 116).

De toekomst van het B. B. (De Banier, Jrg. 14 No. 11; 17 Maart 1922, p. 92).

De B. B. Beteekenis. (De Indische Post, Jrg. I No. 14, 4 Maart 1922, p. 1).

B. J. SUERMONDT, Het einde van den Java-Controleur. (Koloniaal Tijdschrift, Jrg. 11, 1922, p. 69 — 85).

W. J. K., Beschouwingen naar aanleiding van de Bestuursconferentie. Met 1 pl. (Reflector Jrg. 7 No. 10, 4 Maart 1922 p. 138 — 139).

Alle residenten in Ned. Indië. 24 portr. (De Reflector, Jrg. 7 No. 10, 4 Maart 1922 p. 131 — 132).

Z., Een nieuw bestuurscorps. (Indologenblad, Jrg. 13 No. 6, Febr. 1922, p. 45).

A., De machtspositie der toekomstige provinciale Gouverneurs. (Vrijzinnig Weekblad, Jrg. 5 No. 10, 11 Maart 1922, p. 118 — 121).

INLANDSCH BESTUUR.

Het Inlansch reglement, of het Reglement op de uitoefening der politie, de burgerlijke rechtspleging en de strafvordering onder de Inlanders ..... zooals het luidt na de tot 1 Juli 1922 daarin aangebrachte wijzigingen. Bewerkt .... benevens van eene Maleische vertaling .... voorzien door F. H. POSER., met medewerking van WIRASAPOETRA. Weltevreden 1922. 8o. (Dikeloearkan oleh Balai Poestaka. Seri No. 468).

Mr. J. H. HESLINGA, De ontvoogding van het Inlandsch bestuur op Java en Madoera. (De Indische Post, Jrg. I No. 9, 28 Jan. 1922 p. 22).

D. J. HULSHOFF POL, Het recht van den inlander op zelf-regeeren en zijn economische ontwikkeling. Haarlem 1922. 8o.

GONGGRIJP SR., De zonde van Karangasem- (Koloniaal Tijdschrift Jrg. 11, 1922, p. 112 — 114).

S., Meloeaskan pemandangan prijaji B. B. (Pedoman Prijaji, Tah. ke VII No. 1|2, 1922, p. 22 — 28).

Dari hal sjarat dan peratoeran (Volksalmanak-Melajoe 1923, p. 111 — 113).

Dasar pemerintah Hindia(Pedoman Prijaji, Tah. ke VII No. 3|5, 1922, p. 41 — 52).

Hal pangatoeran nagara. (Volksalmanak Soenda 1923, k. 116 — 120).

D., Pemimpin anak-negeri. (Pedoman Prijaji. Tah. ke VI No. 10|12 Apr.|Juni 1922, p. 189 — 195).

GONDOKOESOEMO, Vernietiging van dorpsbesluiten in Indië. Acad. Proefschrift Univ. Leiden, 's Gravenhage 1922. 8o.

BEGROOTING. BEZUINIGING.

DE ONTWERP-BEGROOTING voor Ned.-Indië 1922. Adres aan de Eerste Kamer der Staten-Generaal door het Comité Nieuw-Indië. Z. pl. en j. ['s-Gravenhage 1922]. 8o.

De ontwerp begrooting voor Ned.-Indië 1922. [Adres v.h. Comité aan de 1e Kamer St. Gen.] (Nieuw-Indië, Jrg. I No. 1, Jan. 1922, p. 6 — 10).

De Ned.-Indische begrooting voor 1923. (Econ.-Statist. Berichten, 7e Jrg. No. 359, 15 Nov. 1922, p. 976 — 978).

Begrooting voor Ned.-Indië voor 1923. (De Ingenieur, Jrg. 37, 1922, No. 47 en 50, p. 748 — 750 en 1014 — 1015).

Mr. JOH. J. BELINFANTE, De Indische begrooting in de Eerste Kamer. (De Indische Post, Jrg. I No. 25 en 26; 20 en 27 Mei 1922, p. 9 en p. 2).

Mr. H. D. RUBENKONING, Kantteekeningen op de Indische begrooting 1923. (Econ.-Statist. Berichten, 7e Jrg. No. 360, 22 Nov. 1922 p. 1003 — 1005).

G. GONGGRIJP, De Indische begrooting en bezuiniging. (Koloniaal Tijdschrift, Jrg. 11, 1922, p. 679 — 698).

M. W. F. TREUB, Bezuiniging in Indië en het nieuwe regeerprogram. Haarlem 1922. 8o.

Prof. Dr. G. W. KERNKAMP, Treub's brochure over bezuiniging in Indië. (De [Groene] Amsterdammer, No. 2358, 2 Sept. 1922 p. 1).

M. W. F. TREUB, Bezuiniging in Indië en het nieuwe regeerprogram (Vragen des Tijds, Jrg. 48, 1922, deel II p. 307 — 332).

Uit den Volksraad [Bezuiniging]. (Blaadje voor het Volkscredietwezen. Jrg. 10 No. 1, 15 Jan. 1922, p. 2 — 15).

De Bezuinigingsinspectie. (P. E. B. Jrg. 2 No. 52, 31 Mei 1922 p. 259 — 261).

Brieven van een effectenman. No. 431: Bezuiniging in Indië? (Haagsche Post van 26 Aug. 1922, p. 1335).

Bezuiniging I-II. (Onze Stem, Jrg. 3 No. 17 — 18, 1 — 16 Sept. 1922, p. 532 — 537 en 561 — 563).

R. BIRCHENHAUER, Bezuiniging in Ned.-Indië (De Indische Gids, XLIV No: 10, Oct. 1922 p. 868 — 888).

Bezuiniging en massa-ontslag. (Onze Stem, Jrg. 3 No. 24, 16 Dec. 1922, p. 763 — 765).

Bezuiniging. (Vrijzinnig Weekblad, Jrg. 5 No. 51, 23 Dec. 1922, p. 612 — 613).

BELASTING.

Mr. B. J. F. STEINMETZ, De jongste ontwikkeling der Britsche en die der Ned. Indische belastingwetgeving in onderling verband beschouwd. (Weekblad voor Privaatrecht enz. 1922 p. 137).

De jongste ontwikkeling van het Indische belastingstelsel. (In- en Uitvoer, 30 Aug. 1922).

Overzicht van de onlangs tot stand gekomen herziening en uitbreiding van de belastingen in Ned.-Indië (Uit De Economist). 's-Gravenhage 1922. 8°.

De Indische belasting-politiek. (Uit de Indische Finan-

cier.) (Onze Stem, Jrg. 3 No. 19, 1 Oct. 1922, p. 595 — 597).

Prof. Dr. J. C. KIELSTRA, De ondernemersraad voor Ned.-Indië en het belastingstelsel daar te lande. (De Economist Jrg. 71, 1922, p. 849 — 860).

M. W. F. TREUB, Ondernemersraad voor Ned.-Indië. Nota over de inkomstenbelasting, de Extrawinstbelasting en de Overwinstbelasting van Naamlooze Vennootschappen, de Productenbelastingen en de uitvoerrechten op producten van ondernemingen, 's-Gravenhage 1922.

— Jhr. Mr. H. SMISSAERT, Belastingen in Indië, [Bespreking van bovenstaand werk]. (De [Groene] Amsterdammer, No. 2356, 19 Aug. 1922, p. 3).

J. L. VLEMING Jr., Critisch antwoord op de Belastingnota van Mr. M. W. F. Treub, Voorzitter van den Ondernemersraad van Ned.-Indië. Batavia 1922. gr. 8o.
Besproken door J. V. G[elderen] in: De Taak, Jrg. 6, No. 274, 23 Dec. 1922, p. 1373.

A., De belasting-brochure-Treub. (Vrijzinnig Weekblad, Jrg. 5 No. 47 en 48, p. 565 — 567 en 579 — 582).

J., De belasting-nota van Mr. Treub. (De Taak, Jrg. 6 No. 270 — 271, 11 — 22 Nov. 1922, p. 1323 — 1326, 1331 — 1333).

Mr. Dr. ANT. VAN GIJN, De Nota van Mr. Treub over de belastingen op de Naamlooze Vennootschappen. I — II. (De Indische Post, Jrg. I No. 48, 50, (4 — 11 Nov. 1922).

I. I. KORNDORFFER, Enkele opmerkingen in zake belastingen op Naamlooze Vennootschappen in Indië, (Koloniale Studiën, 1922, Jrg. 6 Deel I p. 158 — 172).

Prof. Dr. J. C. KIELSTRA, De ondernemersraad van Ned.-Indië en het belastingstelsel daar te lande. (De Economist 1922, p. 849 — 860).

Continuatie der productenbelastingen en uitvoerrechten voor de zgn. Bergcultures voor 1923? .... (Alg. Landbouwweekblad in N. I., Jrg. 7 No. 23, 8 Dec. 1922, p. 1142 — 1146 en 1146 — 1157).

J. H. KUNEMAN Jr., De koffiebelasting. (Publicaties van het N. I. Landbouw Syndicaat, 1 Dec. 1921).

De nieuwe petroleumbelasting. (De Taak, Jrg. 6, No. 6, No. 270, 11 Nov. 1922, p. 1326 — 1328).

Ir. E. MIDDELBERG, Rechtsgrond en opportuniteit van den Indischen mijncijns. (De Ingenieur, Jrg. 37, No. 37, Feestnummer 2e ged., p. 729).

Mr. A. VAN DER WILDE, De Indische belastingen en de Suikerindustrie (De Naamlooze Vennootschap Jrg. I No. 5 en 6).

H. CH. G. J. VAN DER M[ANDERE], Indische belastingen en bezuiniging in de Indische financiën. (De Vrijheid 1 Nov. 1922).

J. V. G[ELDEREN], De theoretische grondslag der progressieve winstbelasting (wordt vervolgd). (De Taak, Jrg. 6 No. 274, 23 Dec. 1922, p. 1369 — 1370).

H. J. VOOREN, Een kleine belastingquaestie. (De Indische Mercuur, Jrg. 45 No. 31; 4 Aug. 1922, p. 519 — 520).

C. J. J. JANSSEN, De Raad van Beroep voor belastingzaken in Ned.-Indië (De Indische Mercuur, Jrg. 45 No. 10; 10 Maart 1922, p. 151 — 153).

H. CH. G. J. VAN DER MANDERE, De willekeur van den Indischen fiscus en van de Indische belastingwetgeving. (De Indische Gids XLIV No. 10, Oct. 1922 p. 849, — 867).

K., Onrechtmatige klacht [Zwaarste druk der belastingen op de kleinen]. (Vrijzinnig Weekblad, Jrg. 5 No. 16, 22 Apr. 1922, p. 185 — 186).

Prof. Mr. ANT. VAN GIJN ,Ned. Indische forensen, I — II. (Econ-Statist. Berichten, Jrg. 7 No. 348 — 349, 30 Aug. en 6 Sept. 1922, p. 752 — 755 en 773 — 775).

Overzicht van de opbrengst der in-en uitvoerrechten en accijnzen op Java en Madoera over de eerste elf maanden van 1921. (Korte Berichten voor Landbouw enz. Jrg. 12 No. 2, 12 Jan. 1922, p. 13).

GOUV. DIENSTEN EN BEMOEIENISSEN.

Verslag omtrent den dienst der Postspaarbank over 1921.
Besproken in: Koloniale Studien, Jrg. 6, 1922, 2e halfjaar, 453 — 460.

Postspaarbank di Hindia — Nederland. (Volksalmanak Melajoe 1923, k. 209 — 218).

Posseparbang [Postspaarbank], (Jav. Volksalmanak voor 1923, Jrg. 5 p. 239 — 250).

Verslag omtrent den P. T. T. dienst in N. Indië over 1920.
Besproken in: Koloniale Studien, Jrg. 6, 1922, 2e halfjaar p. 448 — 453.

Verslag van den Gouv. Pandhuisdienst over het jaar 1922. Batavia 1922. 2 deelen. 8o.

Wat de Opiumregie in 1921 deed tot tegengang van het opiumgebruik. (De Banier, Jrg. 14 No. 37, 38, 39; 15, 22, 29 Sept. 1922, p. 312, 322 — 323, 328 — 329).

Madat atau tjandoe. (Tjahja Hindia, Tah. ke 10, No. 13 en 14; 15 en 31 Jan. 1922, p. 198 — 200, 217 — 220).

Jaarverslag van de opiumfabriek over 1921. Weltevreden 1922. fol.

Jaarverslag Opiumregie over 1921.
Besproken in: Koloniale Studien, Jrg. 6 deel 2 1922, p. 157 — 159.

PAUL L. HEINEMAN, De Opiumfabriek als vergeten Staatsbedrijf. (Onze Stem, 3e Jrg. No. 7; 1 Apr. 1922 p. 163 — 164).

Opiumregie. (Perniagaan madat Goebernemen dalam tahoen 1922). (Sri Poestaka, tah. IV No. 11, Nov. 1922, k. 258).

A. G., Instelling van den nieuwen dienst van den Mijnbouw in Ned.-Indië. (De Ingenieur, Jrg. 37, 1922, No. 50, p. 1006 — 1007).

JEKA, De Indische Centrale Aanschaffingsdienst, (I. C. A.). (P. E. B. Jrg. 2 No. 41, 15 Maart 1922, p. 124 — 125).

H. D., Het Kantoor voor het Reiswezen. (Indisch Bouwkundig Tijdschrift, Jrg. 25, 1922, p. 170).

Verslag der Zoutaanmaak over de jaren 1920 en 1921. Uitgegeven door het Dep. van Gouv. Bedr. in N. Indië. (Dienst der zoutregie). Weltevreden 1922. 4o.

MADRIS, Vendumeesters. (Onze Stem, 3e Jrg. No. 9, 1 Mei 1922, p. 248 — 249).

Vendumeesters, door Vendumeester. (Onze Stem, 3e Jrg. No. 7, 1 Apr. 1922, p. 164 — 165).

F. KRAMERS, De positie en de vooruitzichten der jongere houtvesters bij de tegenwoordige organisatie van den dienst van het Boschwezen. (Tectona, Nov. 1922).

De eindconclusies der Alkohol-bestrijdingscommissie. (De Banier, Jrg. 14 No. 44 — 45; 3 en 10 Nov. 1922, p. 375 — 376, en 381 — 382).

Verslag van de Coöperatie — commissie. Weltevreden 1921.
Besproken door G[onggrijp] in: Koloniaal Tijdschrift, Jrg. 11, 1922, p. 244 — 250.

K., Verslag van de Cooperatie Commissie. (Alg. Landbouwweekblad in N. I., Jrg. 6 No. 37, 10 Maart 1922, p. 1382 — 1383).

J. S. VAN BRAAM, De Indische regeeringszorg voor den landbouw. (De Indische Gids XLIV No. 6, Juni 1922, p. 473 — 504).

J. H. K., Kamers van Landbouw. (Alg. Landbouwweekblad v. N. I., Jrg. 6 No. 39, 24 Maart 1922, p. 1454).

UITKOMSTEN der in de maand Nov. 1920 gehouden volkstelling van Ned.-Indië. Batavia 1922. 2 deelen fol. 1. Tekst, II. Tabellen.

AMIR, Djoemlah pendoedoek poelau Djawa dan Madoera. (Tjahaja Hindia, tah. ke 10, No. 17; 15 Maart 1922, p. 275 — 276).

v. LONKHUYZEN, Prof. Treub, de Regeering en de Assistentenregeling voor Java. (Mededeelingen Bond v. Cultuurgeempl. in N. I. Jrg. 5, No. 28, p. 111 — 113, Bijlage v. Alg. Landbouwweekblad v. N. I., Jrg. 7 No. 24, 15 Dec. 1922).

DECENTRALISATIE.

R., Het 12de Decentralisatiecongres. (Locale Belangen, Jrg. 9 Afl. 24, 16 Juni 1922, p. 915 — 924).

Het 12de Decentralisatie congres. (Onze Stem 3e Jrg. No. 13, 1 Juli 1922, p. 355 — 356).

J. J. SCHRIEKE, Atoeran-atoeran dan asas-asas pembagian kekoeasaan (Désentralisasi), ditambah sampai 1 April 1920. Dibahasa melajoekan oléh H. A. SALIM. Weltevreden 1922. 8o.

B. TH. M., De Gewestelijke Raden. (Locale Belangen, Jrg. 10 Afl. 4, 16 Aug. 1922, p. 83 — 89).

M. DE WOLFF, De Gewestelijke Raden. (Locale Belangen, Jrg. 10 Afl. 7; 1 Oct. 1922, p. 203 — 205).

VERZAMELING Verordeningen van het Gewest Pasoeroean. Bandoeng [1922]. Langw. 8o.

Gewestelijke BEGROOTING voor het Gewest Kedoe 1922. Magelang 1922. fol.

B., Samenwerking [van Locale Raden]. (Locale Belangen, Jrg. 9 Afl. 19 — 22, 1 Apr. — 16 Mei 1922, p. 699 — 706. 739 — 746 en 783 — 792, 823 — 831.

W., Armenzorg en Locale Raden. (Locale Belangen, Jrg. 10 Afl. 7 — 9; 1, 16, 31 Oct. 1922, p. 193 — 203, 237 — 251 en 267 — 273).

Dr. B. VRIJBURG, Overdracht van bevoegdheden van den Burg. Veeartsenijkundigen Dienst op Locale Raden. (N. I. Bladen voor Diergeneeskunde en Dierenteelt, 1922, afl. 2).

VERSLAG van den toestand der Gemeente Semarang over 1920. Semarang 1922. Met pl. en tab. en Suppl. 8o.

NOTA over de hervorming van het bestuur in de groote hoofdplaatsen op Java. 2e Gedeelte: De overweging van het kampongvraagstuk te Semarang 1920 — 1921). Weltevreden 1922. fol.

G. DE RAAD, Twee Regeeringsvoorstellen [aangaande bezoldiging secretaris der gemeenteraden en meerdere controle op belangrijke uitgaven door gemeenteraden]. (Locale Belangen, Jrg. 10 Afl. 5, 1 Sept. 1922, p. 117 — 129).

R., Twee Regeeringsvoorstellen (Locale Belangen, Jrg. 10. Afl. 6, 16 Sept. 1922, p. 166 — 170).

J. J. G. E. RÜCKERT, Hoe Semarang toch aan een Huurcommissie kwam. (Vrije Arbeid, Jrg. 2 No. 5, Mei 1922, p. 177 — 178).

12. LANDSVERDEDIGING.

A. T. H. WINTER, De verdediging van Ned.-Indië. (De Indische Post, Jrg. I No. 6, 8, 9; 7, 21, 28 Jan. 1922).

T. B., Het Indische Defensievraagstuk. (P. E. B. Jrg. 2 No. 42, 22 Maart 1922 p. 141 — 144).

F. TREFFERS, De huidige stand van het vraagstuk der Indische defensie. (De Indische Gids XLIV No. 8, Aug. 1922 p. 657 — 662).

F. TREFFERS, Naar aanleiding van de strategische stelling van Ned.-Indië. (Vragen van den Dag, Jrg. 37, Apr. Afl. p. 255 — 265).

Dr. W. FEUILLETAU DE BRUYN, De verdediging van Ned. — Indië in verband met den financieelen nood der kolonie. (Koloniale Studiën, Jrg. 6, 1922, 2e halfjaar, p. 386—406).

R. A., Militaire kampementen en de bezuiniging. (De Reflector, Jrg. 7 No. 10, 4 Maart 1922 p. 129—130).

B. Wisseling in het legercommando. Met 2 portr. (Indië, 6e Jrg. Afl. 21, 23 Aug. 1922, p. 342 — 344).

J. F., De toekomst van ons Indische Leger. (De Indische Post, Jrg. I No. 42, 16 Sept. 1922, p. 7).

T. B., Leger en Politie. (P. E. B. Jrg. 2 No. 32, 11 Jan. 1922, p. 19 — 21).

K., Leger en Politie (P. E. B. Jrg. 2 No. 34, 25 Jan. 1922 p. 38 — 42).

F. J. P. S., Militaire of Burgerpolitie. (P. E. B. Jrg. 2 No. 40, 8 Maart 1922, p. 109 — 121).

A., Leger gewapende politie. (Vrijzinnig Weekblad, Jrg. 5 No. 44, 4 Nov. 1922, p. 523 — 524).

Het Leger voor politioneele doeleinden. (De Indische Post, Jrg. I No. 27; 3 Juni 1922 p. 18).

N. d. M. Het Leger niet voor politioneele doeleinden. (De Indische Post, Jrg. I No. 29; 17 Juni 1922, p. 19).

REGLEMENT voor de Bereden Artillerie. Ruiterschool. Weltevreden 1922. Met 15 fig. 12o.

REGLEMENT voor de Bergartillerie. Z. pl. en j. [1922]. 12o.

REGLEMENT voor de Motor-Artillerie .... Weltevreden 1922. Met fig. 12o.

Voorloopig Reglement voor de stelling Artillerie. I Het bedienen. Weltevreden 1922. 12o.

SOERAT peratoeran boewat stelling Artillerie pekerdjaan pada marijam dari 17 c.M. A. Mal. Weltevreden 1922. 12o.

Voorloopig Voorschrift voor de verkennings- en den verbindingsdienst bij de Artillerie. Weltevreden 1922. 12o.

HANDBOEK voor de Stelling Artillerie ..... Weltevreden 1922. Met afb. 8o. Weltevreden 1922. Dengan gambar. 8o. — boeat stelling Artillerie.

LEIDRAAD voor de africhting van de paarden der Artillerie .... Weltevreden 1922. 12o.

REGLEMENT op de exercitiën der genietroepen. Uitgegeven op last van den Commandant van het leger. Weltevreden 1922. 12o.

EISCHEN voor de verschillende rangen bij het korps genietroepen. Groep I — III. Weltevreden 1922. 8o.

HANDBOEK betreffende de Ernstvuurwerken ten gebruike van het Magazijnpersoneel. Weltevreden 1922. 8o.

De bezoldiging der officieren [door L. Van de KASTEELE]. Bandoeng 1922. 8o. (Extra bijvoegsel van het Orgaan der Ned. Ind. Officiersvereeniging (Juni — nummer).

A, Gelijkstelling militaire pensioenen. (Vrijzinnig Weekblad, Jrg. 5 No. 12, 25 Maart 1922, p. 137 en No. 15, 15 Apr. 1922, p. 177).

Gelijkstelling militaire pensioenen. (Vrijzinnig Weekblad, Jrg. 5 No. 36, 9 Sept. 1922, p. 429).

S. J. AALJ, Gelijkstelling enz. (Vrijz. Weekblad, Jrg. 5 No. 39, 30 Sept. 1922, p. 463 — 464).

A., Gelijkstelling militaire pensioenen. (Vrijzinnig Weekblad, Jrg. 5 No. 42, 21 Oct. 1922 p. 503).

Dr. RATU LANGI, Opmerkingen over de militaire Weduwen- en Weezenfondsen (Vrijzinnig Weekblad, Jrg. 5 No. 32, 12 Aug. 1922, p. 377 — 380).

H. J. K. SCHUITENVOERDER, De splitsing van den Topographischen Dienst en een decentralisatie op Indisch cartographisch gebied (Indisch Militair Tijdschrift, 53e Jrg., Aug. 1922, p. 35 — 42).

J. V. D. WAERDEN, Een wederwoord in zake de Topographische Inrichting. (Indisch Militair Tijdschrift, Jrg. 53, Oct. 1922, p. 46 — 53).

H. J. K. SCHUITENVOERDER, Nogmaals: „De splitsing van den Topographischen Dienst enz" belicht. (Indisch Militair Tijdschrift, Jrg. 53, Nov. 1922, p. 48 — 55).

Van en over den Topografischen Dienst: J. VAN ROON, De richting van den Topografischen Dienst. — PERIOIKOS, Een gevaar afgewend. (Tijdschrift van het Kon. Ned. Aardrijksk. Genootschap, 2e Serie, Deel XXXIX p. 732 — 734).

Riwajat Topographische Dienst. Dengan gambar sebidji. (Sri Poestaka tah. IV No. 4, k. 74 — 76).

H. L. ROELFSEMA, De organisatie van den M. G. D. in verband met de taak daarvan in het gevecht. (Indisch Militair Tijdschrift, Jrg. 53, Dec. 1922, p. 21 — 22).

ORDER voor den Militair Geneeskundigen Dienst. No. 1 e.v. Batavia 1922. 8o.

F. TREFFERS, Hoe moeten wij het N. I. Bataljon reorganiseeren? (Indisch Militair Tijdschrift, Jrg. 53, Dec. 1922, p. 12 — 16).

CATALOGUS der Bibliotheek van het Departement van Oorlog. Weltevreden 1922. 8o.

B. D. de Vries, Luchtvaart — Materieel in Ned. — Indië. (Indisch Militair Tijdschrift, Jrg. 53, Dec. 1922, p. 17 — 20).

Marine Etablissement di Soerabaja, awal moelanja dan kedjadianja sampai sekarang. Dengan gambar 4 bidji. (Sri Poestaka, tah. IV No. 9, Sept. 1922, k. 205 — 209).

A. T. H. WINTER, De vlootwet-behandeling en de verdediging van Indië. (De Indische Post, Jrg. I No. 26; 27 Mei 1922 p. 17).

13. MAATSCHAPPIJ. — ECONOMISCHE TOESTAND.

Methode in de koloniale economie. (Gonggrijp in de Amsterdammer) (Koloniale Studiën, 1922, Jrg. 6 Deel I, p. 225 — 228 Persoverzicht).

A. R v. O. [RAEDT VAN OLDENBARNEVELT]. De economische toestand van Java en Madoera. (Koloniaal Weekblad, Jrg. 22 No. 4, 26 Jan. 1922 p. 3 — 5).

De economische toestand van Java en Madoera. (P. E. B. Jrg. 2 No. 42, 22 Maart 1922, p. 134 — 137).

J. H. RITMAN, De economische toestand van Java en Madoera (P. E. B. Jrg. 2 No. 45, 12 Apr. 1922, p. 170 — 173).

Mr. M. W. F. TREUB, De tegenwoordige toestand in Ned. — Indië. (Revue Economique Internationale, Juni 1922).

De economische toestand in Indië in 1921. (Econ.-Statist. Berichten, 7e Jrg. No. 348, 30 Aug. 1922, p. 759).

Mr. H. A. N. BLUETT, Report on the economic situation of the Neth. East Indies to March 1922. London 1922. 8o.
Besproken in Koloniale Studien, Jrg. 6, 1922, 2e halfjaar, p. 443 — 448.

Een Engelsch rapport omtrent Ned. — Indië. (Van Mr. Bluett uitg. door het Dep. of Overseas Trade). (De Indische Gids XLIV No. 9, Sept. 1922 p. 811).

B., De economische toestand van Ned. Oost — Indië gedurende de jaren 1920 en 1921. [Uit Report Mr. H. A. N. Bluett]. (Alg. Landbouwweekblad v. N. I. Jrg. 7 No. 21, 22; 24 Nov., 1 Dec. 1922, p. 1020 — 1024, 1079 — 1083).

Geen economisch verval. (Interview E. A. Zeilinga Az. in Indische Post). (De Indische Gids XLIV No. 3, Maart 1922 p. 263 — 265).

H. E. WEITKAMP, Eenige economische vraagstukken uit de suikerindustrie. (Alg. Landbouwweekblad voor N. I. Jrg. 7 No. 14; 6 Oct. 1922 p. 658 — 661).

Het rapport der Suiker-enquête — commissie. (De Taak, Jrg. 5 No. 246, 22 Apr. 1922, p. 1049 — 1051).

Verslag van de Suiker-enquête commissie 1921.
Besproken door G[ONGGRIJP] in: Koloniaal Tijdschrift, Jrg. 11, 1922 p. 126 — 132).

De invloed der suikerindustrie op de economie van de desa. (De Taak, Jrg. 5, No. 248, 6 Mei 1922, p. 1078 — 1079).

R., A. SOEROHADINEGORO. Regent van Magetan, „Mardipoerno". Met 2 afb. (Alg. Landbouwweekblad v. N. I., Jrg. 6 N 30; 20 Jan. 1922, p. 1158 — 1162).

W. HUENDER, Overzicht van den economischen toestand der inheemsche bevolking van Java en Madoera s'-Gravenhage 1921. 8o.
Besproken door Prof. Mr. J. E. KIELSTRA in: Tijdschrift v. Econ. Geographie, Jrg. 13, p. 66; door Z. in: Indologenblad, Jrg. 13 No. 5, 21 Jan. 1922 p. 44; door E. V. H. in:
Indische Gids XLIV No. 2, Febr. 1922. 190 — 191; door K. W. L. BEZEMER in: Ned. Indië Oud en Nieuw, Jrg. 6 No. 12, Apr. 1922, p. 383 — 384; door L. VAN VUUREN in Econ. — Statis, Berichten, Jrg. 7 No. 330. 26 Apr. 1922 p. 386 — 388; door prof. A TE WECHEL in: De Economist Jrg. 71, 1922, p. 806; in Ned. — Indië Oud en Nieuw, Jrg. 6 Afl. 12, Apr. 1922, p. 383 — 384; in Nieuw — Indië Jrg. I No. 5, Mei 1922, p. 161 — 163; door J. H. RITMAN in: Archief voor de Suikerindustrie in N. I. Jrg. 30, 1922, deel I, p. 262 — 278 en 364 — 365.

D. N., Prijaji en tani. — De Inlandsche volksgrondslagen enz. (De Indische Post, Jrg. I No. 18, 1 Apr. 1922, p. 12).

S., Geschiedenis van welvaart II. Is de Inlandsche landbouwer vrije boer? III. Sawahs tegen wil en dank. (De Taak, Jrg. 5 No. 231 en 236; 7 Jan. en 11 Febr. 1922).

L. VAN DER HOEK, De particuliere landerijen in de residentie Batavia (Koloniaal Tijdschrift, Jrg. 11, 1922, p. 14 — 33).

De agrarische kwestie. [30 punten van Hr. Koesoemo Oetoyo]. (Vrijzinnig Weekblad, Jrg. 5, 14 Jan. 1922 No. 2, p. 17 — 19).

E. SCHMULLING, Een woord over ruilverkaveling en hare beteekenis voor Java. (Tijdschrift v. Econ. Geographie, Jrg. 13, 1922, p. 183 — 187).

ARBEID.

M. A. J. KELLING, Over arbeid en arbeiders in Ned. Oost — Indië. (De Indische Post, Jrg. 1 No. 33, 15 Juli 1922 p. 3).

W. LUBBERINK, Koloniale arbeidsproblemen. (De Vrijheid, 18 Jan. 1922).

W. H. VAN DER HAAS, Het Indisch arbeidsvraagstuk. (De Indische Gids XLIV No. 5, Mei 1922 p. 407 — 411).

Bemiddeling bij arbeidsgeschillen in Indië. (Koloniale Studien, 1922, Jrg. 6 deel I, p. 90 — 92).

Verbetering van de arbeidstoestanden op de cultuurondernemingen. (Uit Kol. Studien). (Alg. Landbouwweekblad v. N. I., Jrg. 6 No. 30; 20 Jan. 1922, p. 1174 — 1176).

T. OTTOLANDER, De wenschelijkheid en mogelijkheid van een officieelen rustdag op de bergcultuurondernemingen (Alg. Landbouwweekblad voor N. I. Jrg. 7 No. 1, (7 Juli 1922 p. 1 — 6).

J. H. K. Jr. De Zondagsrust. (Alg. Landbouwweekblad voor Ned. Indië, Jrg. 7 No. 4, 28 Juli 1922, p. 136 — 138).

Gebrek aan Arbeidskrachten. (Joh. Windius in Bat. Nbl.). (De Indische Gids XLIV No. 2, 1 Febr. 1922, p. 177 — 178).

N. J. KOOLEMANS BEYNEN, Volkgebrek en arbeidscontracten. (Archief voor de Suikerindustrie in N. I. Jrg. 30, 1922, Deel I, p. 807 — 811).

Kpt. L. H. C. HORSTING, Koelie — contracten. (De Indische Post, Jrg. I No. 14, 4 Maart 1922, p. 22).

VERSLAG omtrent de koeliemoeilijkheden in de haven van Soerabaja gedurende Aug. — Sept. 1921, gepubliceerd door de Handelsvereeniging te Soerabaja. Soerabaja 1922. Met tab. 8o.

Vrouwenarbeid onder de Indo — Europeesche bevolking van Indië. (Maandbulletin van het Nat. Bureau voor Vrouwenarbeid).

Overgenomen in: De Indische Gids XLIV No. 2, Febr. 1922, p. 182 — 183.

WERKLOOSHEID.

De Malaise. (De Taak, Jrg. 5 No. 242, 25 Maart 1922, p. 1001 — 1003).

De wijkende malaise. (De Taak, Jrg. 6 No. 273, 13 Dec. 1922, p. 1337 — 1358).

V. LONKHUIJZEN, De tijd nijpt. [Werkeloosheidsverzekering enz]) (Mededeelingen Bond v. Cultuurgeemployeerden, Jrg. 5 No. 14 p. 42, Bijlage Alg. Landb. Weekblad, Jrg. 7 No. 9, 1 Sept. 1922).

De Werkloosheid en het Kantoor van Arbeid. (Alg. Landbouwweekblad voor Ned. — Indië. Jrg. 7 No. 8, 25 Aug. 1922, p. 175 — 376.

De werkloosheid. (Alg. Landbouwweekblad voor N. I. Jrg. 7 No. 9, 4 Sept. 1922, p. 431 — 434).

F. van PESSI, Werkeloosheid in Indië. (Koloniaal Weekblad, Jrg. 22 No. 38, 21 September 1922 p. 1 — 2).

J. A. L., Inlandsche werkloosheid. (De Indische Post Jrg. I No. 45, 7 Oct. 1922, p. 3).

S. KALFF, Europeesch pauperisme in Indië. (Koloniaal Tijdschrift, Jrg. 11, 1922, p. 573 — 585).

De omvang der werkeloosheid onder Europeanen. (Ned. Indisch Rubbertijdschrift, Jrg. 6 No. 20, 1 Jan. 1922).

Is een werkkring in Indië nog aan te bevelen in Nederland? (Alg. Landbouwweekblad voor Ned. Indië, Jrg. 7 No. 6, 11 Aug. 1922 p. 250 — 259. en No. 7, 18 Aug. 1922 p. 299 — 302).

Is een werkkring in Indië nog aan te bevelen? (vervolg). (Orang Peladang Juli 1922).

Europeesche boeren in Indië. (Alg. Landbouwweekblad voor N. I., Jrg. 7 No. 15, 13 Oct. 1922. 1922, p. 842 — 846).

V. L., Hollandsche boeren op Java (slot). (Neerlandia, Jrg. 26 No. 1, Jan. 1922, p. 8).

JOH. LANGHOUT, Wat Ned. — Indië noodig heeft? [Stoere werkers]. (Koloniaal Weekblad Jrg. 22, No. 22, 1 Juni 1922, p. 1 — 3).

De kolonisatie-proeven. (Alg. Landbouwweekblad voor N. I. Jrg. 7 No. 9, 1 Sept. 1922, p. 424 — 431).

J. P. KOSTER, Javaansche emigratie naar de buitengewesten (Koloniale Studien, 1922, Jrg. 6 Deel I, p. 40 — 45).

D. N., Grooter Java. [Emigratie naar Nieuw-Guinea]. (P. E. B. Jrg. 2 No. 39, 1 Maart 1922, p. 102 — 105).

WINSTDEELING.

G. GONGGRIJP, Winstdeeling bij de suikerindustrie op Java. Amsterdam 1921. 8o.

Besproken door Prof. Mr. J. C. KIELSTRA in: De Economist 1922 p. 162; door Mr. A. W. HARTMAN in: Econ. — Statist. Berichten, 7e Jrg. No. 323, 8 Maart 1922 p. 207 — 210; door J. TH. P. B. [PETRUS BLUMBERGER] in: Koloniaal Tijdschrift, Jrg. 11, 1922, p. 135 — 139;

Winstdeeling. (Indologenblad, Jrg. 13 No. 10, Aug. 1922, p. 78 — 80).

Winstdeeling in de Suikerindustrie (De Indische Post, Jrg. I No. 23, 6 Mei 1922, p. 1).

S. BASTIAANS, Winstdeeling en winstaandeelkassen. (Koloniaal Tijdschrift, Jrg. 11, 1922, p. 374 — 401).

De winstaandeelkassen op de samenkomst der Indische Landbouwtechniei. (Alg. Landbouwweekblad v. N. I. Jrg. 6 No. 42, 14 Apr. 1922, p. 1574 — 1576).

A., Winstaandeelkassen. (Vrijzinnig Weekblad, Jrg. 5 No. 18, 6 Mei 1922, p. 209 — 213).

Andermaal de winstaandeel-kassen. (Java Post, 23 Dec. 1921).

K. DIJKEMA, De winstaandeelkassen. (De Banier 1922).

Besproken in: De Indische Gids XLIV No. 1, Jan. 1922 p. 73 — 74.

De winstaandeelkassen. (Paul Bourdarie en Marcel Barrière in Le Monde Nouveau. (De Indische Gids XLIV No. 4, Apr. 1922, p. 361 — 364).

Staatssocialisme in Ned. — Indië (Marcel Barrière in „Le Monde Nouveau" over winstaandeelkassen). (De Indische Gids XLIV No. 4, Apr. 1922 p. 368 — 369).

D. J. DIBBETZ, Participatie in de winst van landbouwondernemingen. (Alg. Landbouwweekblad voor N. I., Jrg. 6 No. 44, 28 Apr. 1922, p. 1627 — 1628).

SERIUS, Participatie in de winst van Landbouwonderneming. (Alg. Landbouwweekblad v. N. I. Jrg. 6 No. 35; 24 Febr. 1922, p. 1301).

DIBBETZ, Participatie in de winst van Landbouwondernemingen. (Alg. Landbouwweekblad voor N. I., Jrg. 6 No. 33, 10 Febr. 1922, p. 1246 — 1248).

C. J. DIXON, The development of the social movement in the Dutch East Indies. (Commercial Holland, Jan. 1922).

G. VAN BEMMEL, Lezing over ontstaan en groei der vakbeweging ... Weltevreden 1922. 8o. (Vereeniging van hoogere ambtenaren bij de Landskantoren in N. I.).

G. VAN BEMMEL, Lezing .... over de verhouding der vakorganisaties tot de overheid, op de Jaarvergadering van den Bond van ambtenaren en beambten bij den P. T. T. dienst .... Weltevreden 1922. 8o.

Mr. M. W. F. Treub over den Ondernemersraad voor Ned. Indië. (De Indische Gids XLIV No. 2, 1 Febr. 1922, p. 168 — 171).

N. VIJLBRIEF, Een en ander over het vakorganisatiewezen. 2e tienduizend tal. Soerabaja [1922]. 8o.

A. DUBOIS, Het 25 — jarig bestaan der Vereeniging van Bouwkundigen in Ned. Indië. (Indisch Bouwkundig Tijdschrift, Jrg. 25, 1922, p. 448 — 449).

Inlandsche Cooperatie. (P. E. B. Jrg. 2 No. 51, 24 Mei 1922, p. 241 — 243).

Koperasi. (Volksalmanak Melajoe 1923, k. 116 — 133).

STAD — EN WONINGBOUW.

Ir. L. H. KOOYKER, Stedenbouw in de tropen. Lezing gehouden 7 Dec. 1921 voor de afd. Bandoeng van den P. E. B. (Indisch Bouwkundig Tijdschrift Jrg. 25, 15 Apr. 1922, p. 126 e.v.).

K., Indische stedenbouw. (P. E. B. Jrg. 2 No. 38 — 42, 22 Febr. — 22 Maart 1922, p. 85 — 88, 99 — 102, 111 — 113, 121 — 124, 137 — 139).

VOLKSHUISVESTINGSCONGRES Semarang 15 — 17 April 1922 [gehouden door de] Sociaal Technische Vereeniging. Programma [en 8 Preadviezen]. Met pl. —, afb., bijlagen. 8o.

1 en 2. F. C. FRUMAN en GERH. JOBST, De stedebouwkundige zijde van het volkshuisvestingsvraagstuk.
3. THO. KARSTEN, De woning. Technisch-architectonische zijde.
4. H. MACLAINE PONT, Bijdrage tot de oplossing van de technische moeilijkheden speciaal voor den inlandschen bouw.
5 en 6. J. T. BETHE en J. J. VAN LONKHUYZEN, De hygienische zijde.
7 en 8. H. HEETJANS en D. J. A. WESTERVELD, De sociaal-politieke zijde.

Ir. A. PLATE, De prae-adviezen, uitgebracht voor het Volkshuisvestingscongres te Semarang 5 — 18 Apr. 1922. (De Ingenieur, Jrg. 37 No. 26, 1922, p. 501 — 506).

VERSLAG [van het] Volkshuisvestingscongres 1922. Semarang 1922. Met 10 afb. 8o. (Sociaal — Technische Vereeniging).

Prof. WOLFF SCHOEMAKER, Volkshuisvestings — Congres te Semarang. (De Indische Post, Jrg. I No. 21 en 22; 22 en 29 Apr. 1922).

Ir. W. J. BURCK, Het volkshuisvestingscongres te Semarang. (De Ingenieur, Jrg. 37, 1922, No. 33, p. 645 — 649).

T. B., Het Volkshuisvestingscongres. (P. E. B. Jrg. 2 No. 44, 5 Apr. 1922 p.163 — 166).

Het Volkshuisvestings — Congres. (De Taak, Jrg. 5 No. 244, 8 Apr. 1922, p. 1025 — 1027 en No. 245, 15 Apr. 1922 p. 1039).

T. K[ARSTEN], Het Woningcongres. (De Taak, Jrg. 5 No. 247, 29 Apr. 1922, p. 1061 — 1063).

R., Het Volkshuisvestingscongres, gehouden 15 — 17 Apr. te Semarang (Locale Belangen, Jrg. 9 Afl. 21, 1 Mei 1922, p. 777 — 783).

Kongres kedjaman ra'jat (Kongres voor de Volkshuisvesting). Dengan gambar 2 bidji. (Sri Poestaka, tab. IV No. 6, Juni 1922, k. 141 — 142).

Volkshuisvestingscongres 1922 der Sociaal-Technische vereeniging (Koloniale Studiën, 1922, Jrg. 6 Deel I p. 235 — 236).

Congres voor Volkshuisvesting. (De Waterstaatsingenieur, 10e Jrg. 1922, p. 22, 56, 195).

Conclusies Volkshuisvestingscongres. (P. E. B. Jrg. 2 No. 50, 17 Mei 1922, p. 230 — 231).

R[UCKERT]. Gevolgen van het Volkshuisvestingscongres. (Locale Belangen, Jrg. 10 Afl. 11, 1 Dec. 1922 p. 330 — 332).

Volkshuisvesting, door Arts. (P. E. B. Jrg. 2 No. 31, 4 Jan. 1922, p. 4 — 5).

Ir. H. MACLAINE PONT, Volkswoningbouw, Rede. (Indisch Bouwkundig Tijdschrift, Jrg. 25, 1922, p. 351 — 355 en 378 — 383).

R., Het woningvraagstuk en betonhuizen. (De Indische Post, Jrg. I No. 26; 27 Mei 1922, p. 23).

WI LYHAUFEN, Snelwoningbouw in Indië. (De Indische Post, Jrg. I No. 18, 1 Apr. 1922 p. 17).

J. F. H. A. LATER, Het Woningvraagstuk en de huurbepaling. Met naschrift van L. en noot van Red. (Locale Belangen, Jrg. 9 Afl. 17, 1 Maart 1922, p. 603 — 612).

R., Iets over gemeentelijken woningdienst in Indië. Met 6 afb. [van Tjihapit, Bandoeng]. (Indië, 6e Jrg. Afl. 24, 13 Sept. 1922, p. 380 — 387).

J. F. BECKMAN, Het Indische woonhuis. (De Indische Post, Jrg. I No. 20, 15 Apr. 1922, p. 2).

Inlandsche woningbouw. (Indisch Bouwkundig Tijdschrift, Jrg. 25, 1922, p. 326 — 327).

N [Prof Dr. A. W. NIEUWENHUIS], Huisvesting in Indië I e.v. (Indië Jrg. 6 No. 1 e. v.; 5 Apr. — Dec. 1922).

14. NIJVERHEID.

Adresboek voor de Ned. Indische nijverheid. Uitgave van de Afd. Nijverheid van het Departement van Landbouw enz. Weltevreden (1921). 8o.
Besproken door A. R. v. O. in: Koloniaal Weekblad Jrg. 22 No. 7 16 Febr. 1922, p. 3 — 4.

HANDEL, Nijverheid en Industrie in Ned. — Indië. Uitgave Bureau „India Semper Florens." Afl. 1 — 16. Weltevreden 1922. Met afb. 4o.
1. De Javasche Bank [door A. B. COHEN STUART].
2. Ned. — Indische Staatsspoor- en Tramwegen [door B. L. M. C. PERQUIN].
3-4. Ned. Tel. Mij. Radio-Holland en A. N. E. T. A. [door C. VAN DE KAMER].
5. Het Marine Etablissement Soerabaja [door P. C. COOPS].
6. N. V. Machinefabriek „Braat," Soerabaja.
7. N. V. Handelmaatschappij v|h H. Jenne en Co, Welt. [door L. R. S.]
8. Hollandsche Aanneming Mij, Soerabaja.
9. Carl Schlieper, Batavia, Soerabaja e.e.
10. Ned. Indische Jaarbeurs [door S. A. REITSMA].
11. Het bedrijf der Drukkerij Albrecht en Co, Weltevreden.
12. N. V. Automobiel Import Mij. Welt.-Bandoeng.
13. N. V. Ned. Ind. Metaalwaren en Emb. fabrieken, Malang.
14. N. V. H. D. Mac Gillavry, Ambarawa.
15. Van Arcken & Co., Welt.
16. Bouwkundig Kantoor Reyerse en de Vries, Welt.

B., Staats-of Particuliere Exploitatie. (P. E. B. Jrg. 2 No. 49 — 50; 10 en 17 Mei 1922, p. 224 — 226 en 233 — 236).

W. VAN BRAAM, Gouvernementsbedrijven. (Koloniale Studiën, 1922, Jrg. 6 Deel I, p. 292 — 313).

A. D. VOLLEGRAAF, Gedachtenwisseling Gouvernementsbedrijven. (Koloniale Studiën, Jrg. 6, 1922, 2e halfjaar, p. 248 — 252).

P. J. WILLEKES MACDONALD, Bedrijfszekerheid in Indië. (De Vrijheid 7 Juni 1922).

NIJVERHEIDSBEVORDERING.

Ir. J. VAN DER WAERDEN, Nijverheidsbevordering in Ned. — Indië. (De Ingenieur, Jrg. 37, 1922, No. 40 — 41, p. 800 — 803, 814 — 817).

Besproken door G. J. GOEDHART in: Studentenweekblad Minerva van 20 Oct. 1922.

Nijverheidsbevordering van Regeeringswege in N. I. (P. E. B. Jrg. 2 No. 44, 5 Apr. 1922 p. 167 — 168).

Dr. A. W. K. DE JONG, Practische ervaringen op het gebied der Nijverheidsbevordering van Regeeringswege in Ned. Indië. Voordracht, (De Indische Mercuur, Jrg. 45 No. 11 en 12; 17 en 24 Maart 1922, p. 169 — 171. 183 — 185).

Bevordering der inheemsche fabrieksnijverheid. (P. E. B. Jrg. 2 No. 32; 11 Jan. 1922 p. 15 — 18).
K., Bevordering der inheemsche nijverheid. (P. E. B., Jrg. 2 No. 37, 15 Febr. 1922, p. 73 — 75).

Tweeërlei over industrialisatie. (De Taak. Jrg. 5 No. 248, 6 Mei 1922, p. 1073 — 1076).

Jhr. J. C. REIGERSBERG VERSLUYS, De Indische regeering en de Ned. industrie. (Tijdschrift Maatschappij voor Nijverheid, December 1921).

JAARBEURS.

S. A. REITSMA, Wat is een jaarbeurs? (De Indische Post, Jrg. 1 No. 38, 19 Aug. 1922, p. 7).

De Indische jaarbeurs. (De Indische Post, Jrg. I No. 27; 3 Juni 1922, p. 1).

Richtlijnen voor het Indische Jaarbeurswezen. (Indië, 6e Jrg. Afl. 31, 31 Oct. 1922, p. 485 — 497).

S. A. REITSMA, De Bandoengsche Jaarbeurs. Met 5 portr., 16 afb. en 1 plattegrond, (Indië, 6e Jrg. Afl. 5, 3 Mei 1922, p. 67 — 88).

Op den omslag: De Tweede N. I. Jaarbeurs.

S. A. REITSMA, Richtlijnen voor het Indische Jaarbeurswezen. (De Indische Post, Jrg. I No. 40, 2 Sept. 1922, p. 20).

S. A. REITSMA, Het karakter der Bandoengsche Jaarbeurs. (De Indische Post, Jrg. I No. 39, 26 Aug. 1922, p. 2).

NED. IND. JAARBEURS, Bandoeng [door S. A. REITSMA]. Weltevreden [1922]. Met 13 afb. 4o. (Handel, Nijverheid en Industrie in Ned. Oost — Indië Afl. 10).

R. Het karakter der Bandoengsche Jaarbeurs. (Indië, 6e Jrg. Afl. 37, 13 Dec. 1922, p. 597 — 599).

Jaarbeurs Bandoeng. (Indisch Bouwkundig Tijdschrift, Jrg. 25, 1922, p. 335).

CATALOGUS van de inzendingen op de 3e Ned. Indische Jaarbeurs te Bandoeng van 18 Sept. tot 8 Oct. 1922. Met plattegrond en pl. 8o.

J. F., Jaarbeurs-interview. (De Indische Post, Jrg. I No. 45, 7 Oct. 1922, p. 14).

W. GRAADT VAN ROGGEN, Jaarbeursversplintering — ook in Indië. (In - en Uitvoer, 25 Oct. 1922).

W. GRAADT VAN ROGGEN, Jaarbeurskroniek. (In- en Uitvoer, 6 Dec. 1922).

T. H. De Landbouw op de derde Jaarbeurs te Bandoeng. (Alg. Landbouwweekblad voor N. I., Jrg. 7 No. 13 — 14, 29 Sept., 6 Oct. 1922 p. 629 — 636, 670 — 671.

Ned. Indië op de [Ned.] Jaarbeurs. (Uit de Tel.). (Koloniale Studiën 1922, Jrg. 6 Deel I, p. 237 — 238).

Ned. Indische Afdeeling op de Jaarbeurs van 4 — 9 Sept. 1922 te Utrecht (De Indische Mercuur, Jrg. 45 No. 35; 1 Sept. 1922, p. 594).

Passar Gambir. Met 5 afb. (De Reflector Jrg. 7. No. 36, 2 Sept. 1922 p. 553 — 555).

Pasar Gambir 1922. Dengan 2 gambar. (Tjahaja Hindia, tah. ke 10, No. 29; 15 Sept. 1922, k. 450 — 452).

VERSLAG van de Commissie belast met de regeling van de Sekaten Ehe 1852 (1921). Solo [1922]. Met 15 foto's en 1 plattegrond. 8o.

---

v.d. M., Indië op de Nederlandsche tentoonstelling te Kopenhagen I Met afb. (Indië, 6e Jrg. Alf. 28; 11 Oct. 1922, p. 444|449,).

J. KONING, Uit mijn dagboek. VI: Indische tentoonstelling te Scheveningen. Met 4 afb. (Het Indische Leven, Jrg. 3 No. 50, 29 Juli 1922 p. 984 — 985).

J. v. H., Textielindustrie in Indië. (Archief voor de Suikerindustrie in N. I., Jrg. 30, 1922, Deel I p. 379 — 381).

Textielindustrie in Indië. (Uit Tijdschrift van de Maatschappij voor Handel en Nijverheid). (De Indische Gids, XLIV No. 5, Mei 1922, p. 445).

Peroesahan soetera di Hindia Belanda (Sri Poestaka tah. IV No. 2 k. 42 — 43).

Verffabrieken in Ned. Indië (Alg. Landbouwweekblad in N. I. Jrg. 7 No. 22; 1 Dec. 1922, p. 1102 — 1103).

Ir. A. GUYOT van der HAM, Briketteering van Indische steen- en bruinkolen. Voordracht De Ingenieur, 8 Juli 1922).

R., Van briketten, kolen en nog wat. (De Taak, Jrg. 5 No. 232, 14 Jan. 1922, p. 886 — 887).

De fabriek van de Rhein-Elbe — Union te Cheribon. Met 4 afb. (De Reflector Jrg. 7 No. 48, 25 Nov. 1922 p. 742 — 743).

Ir. L. K., Stinnes in Cheribon (De Indische Post, Jrg. I No. 16, 18 Maart 1922, p. 26).

Pabriek Djerman di Hindia. Dengan 4 gambar. (Tjahaja Hindia, tah. ke 10 No. 36, 30 Dec. 1922, k. 568 — 569).

H. Ch. G. J. VAN DER MANDERE, De suikerindustrie op Java, hare geschiedenis en ontwikkeling. Vervolg. Met afb. (Indië, 6e Jrg. Afl. 9, 10, 13, 22 — 28, 35, 41; 31 Mei — 29 Nov. 1922, p. 143|150, 159|165, 210|211, 349 357, 365|371, 390|391, 399|406, 421|423, 437, 450|455, 566|567.

J. H. R., Suikerfabrieken in het verleden. Met 3 afb. (Het Indische Leven Jrg. 4 No. 10, 21 Oct. 1922 p. 194 — 195).

Dr. H. C. Prinsen Geerligs, De suikerindustrie op Java. Met 10 afb. (Ned. Indië Oud & Nieuw, 7e Jrg. Afl. 4, Aug. 1922, p. 101 — 110).

Ir. C. A. de JONGH, Geschiedenis van de petroleumindustrie op Java (De Mijn-Ingenieur, Juli 1922).

Die Petroleumgewinnung Niederl.-Indiens. (Deutsche Wacht. Jrg. 8 No. 11, Nov. 1922 p. 12).

C. F. STORK, Indië en de Nederlandsche metaal-nijverheid. (De Indische Post, Jrg. I No. 42, 16 Sept. 1922, p. 3).

LOODSMANNETJE [pseud], Proeven van oude gietkunst te Batavia. Met 2 afb. (De Reflector, Jrg. 7 No. 14, 1 Apr. 1922 p. 195 — 196).

M. WIRJOMARTONO. Sekoel djagoeng. (Jav. Volksalmanak voor 1923, Jaarg. V. p. 109 — 114).

JASEUR, Stoere werkers. (P. E. B. Jrg. 2 No. 34, 25 Jan. 1922; p. 42 — 43).

R., De dakbedekking der toekomst [procédé- Bergsma]. Met 1 afb. (Indië, 6e Jrg. Afl. 33, 15 Nov. 1922, 524 — 526).

Onbrandbaar materiaal (Procédé Bergsma). (De Indische Post Jrg. I No. 20, 15 Apr. 1922, p. 17).

15. HANDEL.

A. B. WENTING, Handel- en Verkeerskaart van de Ned. Bezittingen in O. Indië. Schaal 1: 2 500 000. Amsterdam.
Besproken door S. VAN VALKENBURG in: Tijdschrift v. h. Kon. Ned.
Aardrijksk. Gen. 2e Serie, deel XXXLX p. 524 — 525.

Graficken — atlas, uitgegeven door de Afd. Handels museum van het Kol. Instituut te Amsterdam. — Niet verschenen.

Besproken door W. E. B. in Tijdschrift v. Econ. Geographie, Jrg. 13, 1922, p. 67.

REPORT on Commerce, Industry and Agriculture in the Neth. East Indies during 1920. Buitenzorg 1922. 8o maj. (Departement van Landbouw enz.).

Een Engelsch handelsrapport over Indië. (Uit N. R. Ct. (Vrijzinnig Weekblad, Jrg. 5 No. 41, 14 Oct. 1922, p. 492 — 493).

Statistiek van den handel en de in — en uitvoerrechten over het jaar 1921 Weltevreden 1922. 4°.

Prof. Mr. J. C. KIELSTRA, De Oost-Indische handel. (De Indische Post, Jrg. I No. 9, 28 Jan. 1922. p. 13).

W. DE COCK BUNING, Handelscommissarissen voor Ned. — Indië. (Econ. Statist. Berichten, Jrg. 7 No. 314, 4 Jan. 1922, p. 4 — 6).

W. DE COCK BUNING, Handelscommissarissen voor Ned. — Indië. (Vrijzinnig Weekblad, Jrg. 5 No. 8, 25 Febr. 1922, p. 94 — 98).

J. U. M., Handelscredieten. (Blaadje voor het Volkscredietwezen, Jrg. 10 No. 10, 15 Oct. 1922, p. 184 — 185)

De uitvoer van Java en Madoera. (Korte Berichten v. Landbouw, 1922, 60 Maart (slot).

De uitvoer van Java en Madoera gedurende 1921. (Korte Berichten voor Landbouw enz. Jrg. 12 No. 9 en 10; 2 en 9 Maart 1922, p. 65 en 74).

De uitvoer van Java en Madoera gedurende 1921. (De Indische Mercuur, Jrg. 45, No. 22; 2 Juni 1922, p. 356).

Voorloopige statistiek van den in — en uitvoer van Java en Madoera gedurende „. de eerste elf maanden van 1922. (Korte Berichten voor Landbouw, Jrg. 12 No. 51 — 52, 23 — 30 Dec. 1922).

De Indische goederenhandel. (In — en Uitvoer, 7 52, 31 Mei 1922 p. 261 — 264).

De Indische goederenhandel. (In — en Uitvoer, 15 Nov. 1922).

De Indische goederenhandel. (In — en Uitvoer, 7 Juni en 15 Nov. 1922).

Jaaroverzichten van den handel in koloniale producten. 1921. Bijvoegsel van „De Indische Mercuur." Amsterdam 1922. fol.

G. J. WIGGERS, The produce trade in the Dutch East Indies before, during and after the war. (Sluyters' Monthly. Vol. 3 No. 1 and 5, Jan. and May 1922 p. 23 — 25 and 450 — 456.

Engelsche handelsbelangen in Ned. — Indië. (De Indische Mercuur, Jrg. 45, No. 21; 26 Mei 1922, p. 344).

B. Uitbreiding van de handelsbetrekkingen tusschen Ned.-Indië en Australië. Met 2 afb. [van Monstertentoonstelling te Buitenzorg]. (Indië, 6e Jrg. Afl. 3, 19 Apr. 1922 p. 40 — 43).

W., Het bezoek van de West-Australische handelsdelegatie aan Bandoeng, 30 Nov. 1921. Met 1 afb. (Indië, Jrg. 5 No. 43, 25 Jan. 1922, p. 694 — 697).

Handelsbetrekkingen tusschen Java en de Stille — Zuidzee- eilanden. (Korte Berichten v. Landbouw enz. Jrg. 12 No. 3, 19 Jan. 1922, p. 23).

De buitenlandsche handel van Japan met Ned. — Indië gedurende het 1e halfjaar van 1922. (Korte Berichten voor Landbouw enz., Jrg. 12 No. 40. 5 Oct. 1922. p. 314).

J. H. RITMAN, Uitvoer van Java-suiker naar Europa. [Naar aanleiding van W. Freundlich in dol. stred. VI. 2e d. No. 4). (Koloniale Studiën, Jrg. 6 1922, deel 2, p. 252 — 255).

A. M. W. VAN RENESSE, De beteekenis van Tandjong Priok als haven voor den wereldhandel (met havenplan). (Tijdschrift v. Econ. Geographie, Jrg. 13, 1922, p. 385 — 394).

A. M. W. VAN RENESSE, The commercial importance of Semarang. With 7 illustr. (Sluyters' Monthly. Vol. 3 No. 5, May 1922 p. 343 — 348).

Singapore en Ned. — Indië gedurende 1920. (Korte Berichten voor Landbouw enz. Jrg. 12 No. 15, 13 Apr. 1922, p. 114 — 118).

De handel van Ned. — Indië in benzoë. (Korte berichten voor Landbouw enz., 1 Sept. 1922).

Rotting gedurende 1921. (Handelsberichten, 31 Aug. 1922).

De invoer van textielgoederen gedurende 1921 op Java en Madoera. (Handelsberichten, 3 Aug. 1922).

W. FREUNDLICH, Indië en de wereldcrisis. (Koloniaal Tijdschrift, Jrg. 11, 1922, p. 34 — 42).

Th. LIGTHART, De invloed der malaise op den handel in Inlandsche producten. (Koloniale Studiën, Jrg. 6, 1922, deel I, p. 1 — 20).

Overgenomen in: Landbouwweekblad v. N. I., Jrg. 6 No. 37, 10 Maart 1922, p. 1383 — 1391.

Kantteekeningen hierop door A. J. KOENS in: Koloniale Studiën, 1922, Jrg. I p. 221 — 224.

TH. LIGTHART, De invloed der malaise op den handel in Inlandsche producten (Uit Koloniale Studiën). (Onze Stem 3e Jrg. No. 8, 16 Apr. 1922, p. 205).

Carl Schlieper. Batavia, Semarang, Soerabaya u.s.w. (Deutsche Wacht Jhrg. 8 No. 10, Oct. 1922 p. 25 — 28).

Uit den Indischen Boekhandel. J. F., Een protest uit den Boekhandel. (De Indische Post, Jrg. I No. 27; 3 Juni 1922, p. 1 en 2).

CATALOGUS.- De Handelsvereeniging te Soerabaja, opgericht 13 Dec. 1851. Catalogus van in de Boekerij aanwezige Boekwerken, Tijdschriften, Vlugschriften, Verslagen .e.a.g. Bijgewerkt tot 1 Juni 1922. Z, pl. 1922. 8o. Op den omslag: Boekenlijst van de Handelsvereeniging te Soerabaja.

16. VERKEER.

O. KAMERLINGH ONNES, De gewijzigde positie van Ned. — Indië in het wereldverkeer en de voorlichting hier te lande, (Indisch Genootschap, Vergadering van 24 Febr. 1922, p. 25 — 27).

Dr. J. C. KIELSTRA, Die niederländischen Kolonien in Süd — Ostasien im Weltverkehr, (Kieler Vorträge gehalte nim wiss. Klub des Instituts für Weltwirtschaft und Seeverkehr an der Univ. Kiel).

INDOFIEL, Hoe lokken wij het Vreemdelingenverkeer? [Hotels]. (De Indische Post, Jrg. I No. 26; 27 Mei 1922, p. 7).

SPOOR EN TRAM.

De Ned. Indische spoorwegen. (Koloniale Studiën, Jrg. 6. 1922, 2e halfjaar, p. 414 — 421).

VERSLAG betreffende het Spoor- en Tramwegwezen in Ned. — Indië. Tekst over 1919; Statistieken over 1918 (5e Verslag). Bandoeng 1922. Met kaarten. 8o.

Voorloopig VERSLAG van de Staatsspoor- en Tramwegen in Ned. — Indië over het jaar 1921. Weltevreden 1922. 8o.

AFSTANDSWIJZER, Staatsspoorwegen op Java, Uitgave van 1 April 1922. Batavia 1922. Met 2 tab. 8o.

ADVIEZEN inzake de voorontwerpen van den ombouw van den spoorweg ter hoofdplaats Bandoeng en de .... door de Regeering genomen beslissing overeenkomstig het Rapport van den Raadgevenden Ingenieur A. G. A. van Eelde, Weltevreden 1922. Met 6 kaarten. 8o.

Pemboekaan djalan keréta api Solo- Wonogiri. 2 gambar. (Tjahaja Hindia, tah. ke 10 No. 36, 30 Dec. 1922, k. 562).

W. J. GIEL, Uit het tramgebied op Java. Met 5 afb. (Ned. Indië Oud en Nieuw, Jrg. 6 Afl. Jan. 1922, p. 275 — 280).

WEGEN.

GRÜNBERG, WEGEN, (Locale Belangen, Jrg. 9 Afl. 15, 1 Febr. 1922, p. 544 — 548).

J. W. DUYS, Wegen. (Locale Belangen, Jrg. 9 Afl. 18, 16 Maart 1922, p. 645 — 651).

Ir. A. GRÜNBERG, Een causerie over wegen. (De Waterstaatsingenieur, Jrg. 10, 1922, p. 245 e. v.).

Het wegencongres, (De Waterstaatsingenieur, Jrg. 10, 1922, p. 109 en 157).

H. W. JONKHOFF, Het mechanisch transport in verband met het wegenvraagstuk in Ned. — Indië. Met 1 pl. (Waterstaatsingenieur, 10, Jrg. 1922, p. 66, 122).

Ir. H. W. JONKHOFF, Het mechanisch transport in verband met het wegenvraagstuk in Ned.-Indië, Voordracht ... (Indisch Bouwkundig Tijdschrift, Jrg. 25, 1922, p. 8, 31, 46).

Het mechanisch transport in verband met het wegenvraagstuk in Ned. — Indië, (Vervolg Sportblad, Jrg. 14, 1922, p. 9 31, 59).

Dr. Ir. W. B. PETERI, De Indische wegen en de mechanische tractie. (De Waterstaatsingenieur, Jrg. 10, 1922, p. 355 e. v.).

Jonkhoff's Tractortrein op luchtbanden voor onverharde wegen. (Alg. Landbouwweekblad voor N. I., Jrg. 7 No. 13, 29 Sept. 1922, p. 613 — 614).

Ir. W. C. D. HAARMAN, „Beschadiging van wegen". (De Indische Post, Jrg. I No. 39; 26 Aug. 1922 p. 3).

JUAN MORENO, Per tuf- van Batavia naar Bandoeng. (De Indische Post, Jrg. I No. 14, 4 Maart 1922, p. 15).

RADIO-TELEGRAAF.

Prof. ir. C. L. VAN DER BILT, De radio-verbinding Indië — Nederland. (De Ingenieur, Jrg. 37 No. 2, 1922, p. 38).

Dr. ir. C. J. de Groot, De radio-verbinding Indië — Nederland. (De Ingenieur, Jrg. 37, 1922, No. 32, 12 Aug. 1922 p. 627 — 636).

W. F. EINTHOVEN, Voordracht over: De radiotelegrafische verbinding Indië — Holland. [in de] Ned. Afd. der N. I. Mij. Nijv. en Landbouw. (De Inidsche Mercuur. Jrg. 45 No. 7, 17 Febr. 1922, p. 97 — 99).

Het groote radiostation bij Bandoeng. Met 6 afb. (Het Indjsche Leven, Jrg. 3 No. 41, 27 Mei 1922 p. 812 — 813).

Het groote radiostation bij Bandoeng. Met 2 afb. (De Revue, Jrg. 2 No. 21, 27 Mei 1922 p. 668).

Radio — Malabar. (De Taak. Jrg. 6. No. 270, 11 Nov. 1922, p. 1320 — 1321).

POST- TELEGRAAF- EN TELEFOONGIDS voor Ned. — Indië, 26e Jaarg. 1922. Weltevreden 1922. 8o.

LUCHTVAART.

J. CROISET VAN UCHELEN, Indië en Luchtvaart, (De Indische Post, Jrg. I No. 44, 30 Sept. 1922, p. 18).

C. J. SNIJDERS, Het luchtverkeer in Ned. — Indië. (De Indische Gids XLIV No. 12, Dec. 1922, p. 1057 — 1068).

Het luchtverkeer een levensbelang voor den Indischen Archipel. (Indië, 6e Jrg. Afl. 38, 20 Dec. 1922, p. 610 — 612).

Inwijding van het nieuwe vliegveld te Andir bij Bandoeng. Met 3 afb. (De Reflector Jrg. 7 No. 11, 11 Maart 1922 p. 145 — 147).

Het verschrikkelijk vliegongeluk te Antjol. Met 9 afb. (Het Indische Leven, Jrg. 3 No. 48, 15 Juli 1922 p. 950 — 951).

Het vreeselijk vliegongeluk te Antjol .... Met 6 afb. en 4 portr. (De Revue, Jrg. 2 No. 28, 15 Juli 1922 p. 881 — 885).

Het vliegongeluk. Met 4 portr. en 7 afb. (De Reflector, Jrg. 7 No. 29, 15 Juli 1922 p. 434 — 439).

SCHEEPVAART. ...

De scheepvaart op Ned. Indië gedurende 1921. (De Indische Mercuur, Jrg. 45 No. 29; 21 Juli 1922, p. 487).

J. B. VAN DER HOUVEN VAN OORDT, Scheepvaart op Ned. — Indië. (De Indische Post, Jrg. II No. 3, 16 Dec. 1922, p. 7).

De scheepvaart op Ned: Indië gedurende 1921. (Korte Berichten voor Landbouw, 4 Mei 1922).

HOMUNCULUS, Beschouwingen over de mail. (De Indische Post, Jrg. I No. 50, 11 Nov. 1922, p. 19).

V. L[OON]. Zielig einde van en glorieus schip [Duymaer van Twist]. Met 8 afb. (Het Indische Leven, Jrg. 4. No. 9, 14 Oct. 1922 p. 172 — 173).

Verslag van de Gouv. vervoerdiensten te water over het jaar 1921. Weltevreden 1922, 4o.

17. TECHNIEK.

Ir. P. J. OTT DE VRIES, De werking en de taak van den ingenieur in Ned. — Indië. Voordracht Feestvergadering K. I. v. I. 8 Sept. 1922, (De Ingenieur, Jrg. 37, 1922, No. 37, Feestnummer 2e ged. p. 736 — 744).

Ir. G. J. DIJKERMAN, De Ingenieur in Indië (zijn leven, werken en financieele omstandigheden. (De Waterstaatsingenieur, 10e Jrg. 1922, p. 250).

ir. G. J. DIJKERMAN, De ingenieur in Nederland en zijn collega in Ned. — Indië. (De Ingenieur, Jrg. 37, 1922, No. 37 (Feestnummer, 2e ged.), p. 728 — 729).

ir. A. GROOTHOFF, Nederlandsche ingenieurs voor Indië, Met naschrift door ir. R. A. VAN SANDICK (De Ingenieur, Jrg. 37, 1922, No. 40, p. 803 — 804).

Vergadering van den Kring 2 (Bandoeng) van de Groep Ned. — Indië van het Kon. Instituut van Ingenieurs, Jrg. 37, 1922, No. 33, p. 649 — 650).

Ir. G. J. DIJKERMAN, Het toekang- vraagstuk. (De Waterstaatsingenieur, 10e Jrg. 1922, p. 127).

De excursies bij gelegenheid der A. V. te Bandoeng. (Indisch Bouwkundig Tijdschrift, Jrg. 25, 1922, p. 187, 206).

B. G. H. VAN DER JAGT, Brug over de Kali Brantas bij de dessa Tegalsari. Met 6 afb. (De Ingenieur, Jrg. 37 No. 24, 1922, p. 464 — 466).

WATERKRACHT.

ir. A. GROOTHOFF, Een en ander over de ontwikkeling van waterkracht — en electriciteitsbedrijven voor de energievoorziening van belangrijke gebieden in Ned. — Indië. (De Ingenieur, Jrg. 37, 30 Sept. 1922, p. 774 — 778).

F. A. JANSSEN VAN RAAY, Eenige mededeelingen over den bouw van grootere waterkrachtswerken door den Dienst voor Waterkracht en Electriciteit in Ned. — Indië. Voordracht .... (Met 22 fig.). (De Ingenieur, Jrg. 37, 2 Sept. 1922, No. 35, p. 670 — 678).

Water Power resources of the Neth. East Indies. (Holland and her Colonies Apr. 1922).

3e Jaarverslag van den Dienst voor Waterkracht en Electriciteit in Ned. — Indië over 1921. Bandoeng 1922. 8o.

STATISTIEK van waterwaarnemingen (hydrometrie) (Gaging-station records) 1920. A Java. B. Buitengewesten. Weltevreden 1922 pl. en krtn, 8°. (Verslagen en mededeelingen van het Waterkrachtkadaster (Water Power Survey) No. 2).

Ir. A. GROOTHOFF, Statistiek van de waterwaarnemingen (hydrometrie) in Ned. — Indië (De Ingenieur, 29 Juli 1922).

Dr. J. VERSLUYS, De capteering van de bron Podokojo bij Tosari. Met afb. (Water en Gas, 1 Sept. 1922).

NOTA over normalisatie van electrische spanningen in Ned. — Indië [door C. D. VOLKER]. Weltevreden 1922. 8o, (Dienst voor waterkracht en Electriciteit in N. I, Mededeeling No. 3).

Dr. ir. J. VERSLUYS, Het metervraagstuk voor de waterleidingen in Ned. — Indië. Met 1 plaat. (De Waterstaatsingenieur, Jrg. 10, 1922, p. 8 a.v.

Prof. ir. J. C. DYXHOORN, Waterturbines voor Ned. — Indië. (De Ingenieur, Jrg. 37, 1922, No. 37 (Feestnummer, 2e ged.), p. 733).

IRRIGATIE.

Pengairan (Irrigatie) dipoelau Djawa. Dengan gambar. (Sri Poestaka, tah. IV No. 2 — 3, k. 35 — 41, 53 — 61).

Verslag betr. de toepassing van het wadoekstelsel over 1918 en 1919 [door CH. G. CRAMER].
Besproken in: Koloniale Studiën, 1922, Jrg. 6 Deel I p. 96 — 98.

Ir. CH. E. J. MEIJLL, De Waterschappen in de Vorstenlanden. Voordracht gehouden te Djokjakarta op 6 Mei 1922 ter gelegenheid van de 10e jaarvergadering der V. v. W. Met 4 pl. (Overgedrukt uit de Waterstaatsingenieur No. 9, 10 en 12 van 1922 p. 308, 342 en 422 en No. 1 van 1923).

De Tjitaroem bevloeingswerken. (Indisch Bouwkundig Tijdschrift, Jrg. 25, 1922, p. 166).

De inwijding van de dammen bij Klodran, Tjolomadhoe en Ngasem (Soerakarta), Met 5 afb. (De Reflector, Jrg. 7 No. 3, 14 Jan. 1922 p. 35).

Ir. A. GROOTHOFF, De organisatie der inlandsche bevloeiingswaterschappen of „soebaks" op Bali en Lombok. (Indisch Bouwkundig Tijdschrift, Jrg. 25, 1922, p. 167 — 170).

Ir. P. L. BLANKEN, Het Nieuwe Reglement, Lezing. (De Waterstaatsingenieur, 10e Jaarg. 1922, p. 257).

HAVEN.

ir. A. J. DIJKSTRA, Het havenbeheer in Ned. — Indië. (De Ingenieur, Jrg. 37, 1922, No. 37, Feestnummer 2e ged. p. 735 — 736).

Het Indisch Havenbedrijf. (De Indische Gids XLIV No. 3, Maart 1292 p. 268 — 269).

D. S., De reede en haven van Soerabaja. (De Indische Post, Jrg. I No. 48, 4 Nov. 1922, p. 3).

A. M. W. VAN RENESSE, The harbour of Sourabaya. With 6 illustr. (Sluyters' Monthly, Vol. 3 Part II No. 10, Oct. 1922, p. 247 — 253).

Ir. W. COOL. De Holland-kade. (Haven van Soerabaja). Met afb. (De Ingenieur, Jrg. 37, 1922 No. 38, p. 757 — 762).

v. R., De Semarangsche Haven. (Onze Stem, Jrg. 3 No. 22, 16 Nov. 1922, p. 705).

Een interessant bedrijf [droogdok te Tandjong Priok]. Met 3 afb. (Het Indische Leven, Jrg. 3 No. 40; 20 Mei 1922 p. 794 — 795).

18. GELD EN CREDIET.

LANDS- EN GEMEENTEFINANCIEN.

H. CH. G. J. VAN DER MANDERE. De Indische financiën. (De Economist Jrg. 71, 1922, p. 306 — 313, 395 — 403).

W. DE COCK BUNING. De Indische financiën. (Uit „De Vrijzinnig-Democraat"). (Vrijzinnig Weekblad, Jrg. 5 No. 7, 18 Febr. 1922, p. 85).

De Indische Financiën. (Econ. - Statist. Berichten, Jrg. 7 No. 348, 30 Aug. 1922, p. 759).

The public finances in the Dutch East Indies. (Holland and her Colonies, Jan. 1922).

De financieele toestand. (De Taak, Jrg. 5 No. 251 — 252, 27 Mei en 3 Juni 1922, p. 1109 — 1111 en 1121 — 1123).

Eenige beschouwingen over den financieelen status in Ned. — Indië. (Handel en Bedrijf, 14 Oct. 1922).

Treub's oordeel over Indië's geldelijk beheer. (De Banier, Jrg. 14 No. 42 en 44, 20 Oct. en 3 Nov. 1922, p. 358 — 360, 374).

J. F. L., Het beheer van de Indische geldmiddelen. (De Indische Post Jrg. I No. 16, 18 Maart 1922, p. 7).

BATAVIAAN, Invoerrechten, uitvoerrechten en het beheer van de Indische geldmiddelen. (De Indische Post, Jrg. I No. 14, 4 Maart 1922, p. 27).

G. TH. STIBBE, Verslag der Algemeene Rekenkamer over 1920. (Nieuw — Indië, Jrg. I No. 6, Juli 1922, p. 226 — 228).

De oorzaken van den ongunstigen toestand der Indische schatkist. (Koloniale Studien, Jrg. 6, 1422, 2e halfjaar, p. 407 — 409).

A., Een generale thesaurie. (Vrijzinnig Weekblad, Jrg. 5 No. 19, 13 Mei 1922, p. 1922, p. 225 — 226).

VERSLAG van den stand der financiën per ultimo 1921. Bandoeng 1922, fol. (Gemeente Bandoeng).

H. E. KROL, Prae-advies uitgebracht voor het 12e Decentralisatie-Congres ..... over de financieele gesteder Locale Raden in Indië, Semarang 1922. 8o. (Locale Belangen. Mededeelingen No. 2 (Jaarg. 9 Bijlage van afl. 16, 16 Febr. 1922).

NOTA betreffende de financiering van den buitengewonen dienst. Bandoeng 1922. fol. (Gemeente Bandoeng).

M. A. J. KELLING, Over de waardevermindering van den Indischen gulden, I — II. (De Indische Post, Jrg. I No. 47 en 49, 21 Oct. en 4 Nov. 1922).

De koers van den Indischen gulden. (Econ-statist. Berichten, 7e Jrg. No. 349, 6 Sept. 1922, p. 781).

Minder guldens of minderwaardige guldens. (Vrijzinnig Weekblad, Jrg. 5 No. 40, 7 Oct. 1922, p. 476 — 480).

S. KALFF, Een Indische munt. (Koloniaal Tijdschrift, Jrg. 11, 1922, p. 214 — 220).

G. J. P. CASPERSZ, De geldelijke uitkomsten van het Staatsspoorweg (S. S.) bedrijf in Ned. — Indië. (Econ. — Statist. Berichten, 7e Jrg. No. 353, p. 855).

G. J. P. CASPERSZ, Het antwoord der Indische Regeering op mijn artikel over: De geldelijke uitkomsten van het Staatsspoor (S. S.) bedrijf in Indië. I — II. (Econ. — Statist. Berichten, Jrg. 7 No. 322 — 323, p. 185 — 188 en 310 — 312).

S. A. REITSMA, De geldelijke uitkomsten van het Staatsspoorweg (S. S.) bedrijf in Indië I — IV. (Econ. — Statist. Berichten, 7e Jrg. No. 344 — 347, 2, 9, 16, 23 Aug. 1922 p. 670 — 672, 696 — 698, 716 — 718, 735 737).

S. A. REITSMA, De geldelijke uitkomsten van het Staatsspoorweg (S. S.) Bedrijf in Ned. Indië. (Econ. — Statist. Berichten, 7e Jrg. No. 365, 27 Dec. 1922 p. 1110).

T. F. VAN DORSSEN, De storting van de ontvangsten door de stations der Indische Spoor- en Tramwegen (De Indische Gids XLIV No. 7, Juli 1922 p. 581 — 585).

BANKEN.

Banking in the Neth. East Indies. (Holland and her Colonies Nov. 1922).

Mr. J. WESTERMAN HOLSTIJN, Banken en crediet operaties in Ned. — Indië. (Revue économique internationale, juin 1922).

C. VAN RIETSCHOTEN, Het bankwezen op de tweede Ned. — Indische Jaarbeurs. (Bibliotheekleven, 1921, p. 274).

A. L. BOMBEKE, Het bank-geheim in gevaar? [Nieuwe zegel - ordonnantie]. (Blaadje voor het Volkscredietwezen, Jrg. 10 No. 2, 15 Febr. 1922, p. 35 — 37).

Verslag Jav. Bank, 1920 — 21.
Uittreksel in: De Indische Gids XLIV No. 21. Febr. 1922, p. 192 — 199.

Verslag van den Directeur... der Javasche Bank over het 94e boekjaar 1921/22.
Besproken door GONGGRIJP) in: Koloniaal Tijdschrift, Jrg. 11, 1922, p. 718 — 730.

Bericht des Präsidenten der Javaschen Bank über das 94 ste Geschäftsjahr 1921/22. (Deutsche Wacht, Jhrg. 8, N. 10, Oct. 1922 p. 21 — 23).

A., De Javasche Bank. (Vrijzinnig Weekblad, Jrg. 5 N. 22, 12 Aug. 1922, p. 380 — 382).

JOH. J. B., De Javasche Bank en de Indische Regeering. (De Vrijheid, 27 Sept. 1922).
V. D. BUSCHE, Het geschil tusschen de Regeering en de Javasche Bank, (Koloniale Studien, Jrg. 6 deel 1922, p. 1922, p. 125 — 131).

C. de C. B. [COCK BUNING], De Winst van de Javasche Bank. (Nieuw — Indië, Jrg. I No. 9, Oct. 1922, p. 316 — 318).

De dividendpolitiek der Javasche Bank. (De Taak Jrg. 6, 9 Aug 1922, p. 1209 — 1211).

Een antwoord en een dringende vraag. [Dividendpolitiek der Javasche Bank]. (De Taak, Jrg. 6, No. 263, 30 Aug. 1922, p. 1234 — 1235).

VERSLAG van de Ned. Ind. Escompto-Maatschappij over het 64e boekjaar 1921. Weltevreden 1922. 4o.

J. F. H. A. LATER, Kapitaalvorming in Indië. (Vrijzinnig Weekblad, Jrg. 5 No. 40, 7 Oct. 1922, p. 475 — 476.

J. F. H. A. LATER, Inheemsche kapitaalvorming I — III (Vrijzinnig Weekblad, Jrg. 5 No. 41, 46, 48; 14 Oct, 18 Nov. en 2 Dec. 1922, p. 489 — 490, 554 — 556, en 578 — 579).

W. F. van der SWAN, Het sparen. Met naschrift van C. K. (Blaadje voor het Volkscredietwezen, Jrg. 10 No. 3, 15 Maart 1922, p. 47 — 48 en 49).

VOLKSCREDIET.

C. L. VAN DOORN, De credietbehoefte van den Indonesischen landbouwer. Apeldoorn 1922. 8o.

G. GONGGRIJP, Het crediet in de Indische Volkshuishouding. (Openbare les lecforaat Dol. Econ. Univ. Amsterdam). (Koloniaal Tijdschrif Jrg. 11, 1922, p. 529 — 552).

A. W. L. VOGELESANG, Het crediet in de Indische Volkshuishouding. (Koloniaal Tijdschrift, Jrg. 11, 1922 p. 660 — 667).

G. GONGGRIJP, Antwoord aan den heer Vogelesang. (Kol. Tijds. Jrg. 11, 1922, p. 668 — 678).

Verslag van het Volkscredietwezen loopende tot ult. Juni 1921, Met 10 bijlagen. Batavia 1921.
Besproken door G.(ONGGRIJP) in Koloniaal Tijdschrift Jrg. 11, 1922, p. 485 — 490.

Verslag van het Volkscredietwezen, loopende tot ult. Sept. 1922.

Besproken in: Koloniale Studien, Jrg. 6, 1922, 2e halfjaar, p. 463 — 468.

J. H. W. DE BRUSSEL ASSE, Een stem van de andere zijde [Verslag Volkscredietwezen 1922]. (Blaadje voor het Volkscredietwezen Jrg. 10 No. 12, 15 Dec. 1922, p. 306 — 315).

Het Volkscredietwezen in den Volksraad. (Blaadje voor het Volkscredietwezen, Jrg. 10 No. 8, 15 Aug. 1922, p. 97 — 128).

Verslag over het dienstjaar 1920 van de Centrale Kas. Batavia 1921.
Besproken door G(ONGGRIJP) in: Koloniaal Tijdschrift Jrg. 11, 1922, p. 485 — 490.
Idem over 1921 Besproken in Kol. Studien, Jrg. 6, 1922, 2e halfjaar, p. 309 — 311.
Idem over 1921 (9e boekjaar). Besproken in: Koloniale Studien, 6e Jrg. 1922, p. 160.

Dr. J. H. BOEKE, Volkscrediet in Ned.-Indië en Britsch-Indië. (Vragen des Tijds, Nov. 1922).

Organisatie van de Volksbanken in Ned.-Indië, (Blaadje voor het Volkscredietwezen, Jrg. No. 11, 15 Nov. p. 212 — 237).

Rondschrijven van den wd. Adviseur voor het Volkscredietwezen (Mr. Th. Fruin). (Blaadje voor het Volkscredietwezen, Jrg. 10 No. 9, 15 Sept. 1922, p. 127 — 143).

J. H. VAN DRANEN, De taak der Volksbanken t/o van de inlandsche rechtsgemeenschap. (Blaadje voor het Volkscredietwezen Jrg. 10 No. 12, 15 Dec. 1922 p. 302 —306).

J. H. M. „Centrale Kas en Afdeelingsbanken". (Blaadje voor het Volkscredietwezen, Jrg. 10 No. 6, 15 Juni 1922, p. 65 — 70).

J. L. LEMBEKKER, Afdeelingsbond en achterstand. (Blaadje voor het Volkscredietwezen, Jrg. 10 No. 11, 15 Nov. 1922, p. 247 — 255).

Districtsbanken, uit het Jaarverslag 1921 van een der ambtenaren .... Met naschrift van J. U. M. (Blaadje voor het Volkscredietwezen, Jrg. 10 No. 7, 15 Juni 1922, p. 89 — 96).

J. Th. OBDAM, Dessabanken. Met naschrift van J. U. M. (Blaadje voor het Volkscredietwezen, Jrg. 10 No. 3, 15 Maart 1922, p. 39 — 42 en p. 42 — 43).

J. RAUWS, Dessa — Banken. (Blaadje voor het Volkscredietwezen, Jrg. 10 No. 1, 15 Jan. 1922, p. 15 — 19 en No. 4, 15 Apr. 1922, p. 50 — 53).

De beleggingspolitie der afdeelingsbanken (uit Nieuws v. d. Dag, 7 Aug. 1922, en De Centrale Kas en de Afdeelingsbanken. (Uit N. v. d. D. 24 Aug. 1922, door L. VAN LAER, met naschrift van J. U. M. enz. (Blaadje voor het Volkscredietwezen, Jrg. 10 No. 9, 15 Sept. 1922, p. 145 — 168).

SCHOORL, Beleening van belegde kasmiddelen. Met naschrift van J. U. M. (Blaadje voor het Volkscredietwezen, Jrg. 10 No. 11, 15 Nov. 1922, p. 256 — 259).

J. H. VAN DRANEN, Het toezicht op de uitzettingen der Volkscredietinstellingen. (Blaadje voor het Volkscredietwezen, Jrg. 10 No. 2, 15 Febr. 1922, p. 27 — 33 en naschrift p. 34 — 35).

Gezamenlijke actie tot het verkrijgen van Deposito's. (Blaadje voor het Volkscredietwezen, Jrg. 10 No. 1, 15 Jan. 1922, p. 20 — 21).

VISSER, Ontwerp deposito-couponadministratie (Blaadje voor het Volkscredietwezen, Jrg. 10 No. 11, 15 Nov. 1922, p. 25 9— 263).

F. A. DROSTE, Credietovereenkomsten. (Blaadje voor het Volkscredietwezen; Jrg. 10 No. 12, 15 Dec. 1922. p. 283 — 286).

D. B., Credietverband (Blaadje voor het Volkscredietwezen, Jrg. 10 No. 8, 15 Aug. 1922, p. 123 — 125).

G. H. STUVEL, Rapport naar aanleiding van de credietbehoeften bij de kooplieden op de Groote Pasar te Solo. (Blaadje voor het Volkscredietwezen, Jrg. 10 No. 12, 15 Dec. 1922, p. 279 — 283).

Rondschrijven: Restitutie door de dorpscredietinstellingen van de door het Land gedane uitgaven in het belang van het toezicht.... (Blaadje voor het Volkscredietwezen, Jrg. 10 No. 11, 15 Nov. 1922, p. 199 — 211).

J. U. M. De gevolgen van te hard remmen. (Blaadje voor het Volkscredietwezen, Jrg. 10 No. 11, 15 Nov. 1922, p. 243 — 247).

J. D. DE VRIES, Rede uitgesproken door den Voorzitter van de Poerwokertosche Hulp-, Crediet- en Landbouwcredietbank, ter gelegenheid van de opening van het nieuwe bankgebouw. (Blaadje voor het Volkscredietwezen Jrg. 10 No. 15 Oct. 1922, p. 173 — 184).

19. VOLK.

Dr. G. J. NIEUWENHUIS, Oosten en Westen. (Djawa, 3e Jrg. No. 1, Maart 1922, p. 1 — 12).

E. DINET et SLIMAN BEN IBRAHIM, L'Orient vu de l'Occident, Paris 1922, 8 .

Besproken door A. R. v. O. o. d.t. De Westersche aanschouwing van het Oosten, in Koloniaal Weekblad, Jrg. 22 No. 34 — 36, 24 Aug. — 7 Sept. 1922.

C. W. JANSSEN, Indonesie en de Westerling. (De Indische Gids XLIV No. 5, Mei 1922, p. 393 — 406).

Prof. Mr. J. H. CARPENTIER ALTING, Het rassencriterium. (Indisch Genootschap, verg. 16 Dec. 1921).
Bestproken in: Koloniale Studien, Jrg. 6 deel 2, 1922, p. 137 — 139.

Daadkracht en voeding bij de volken van Ned. Indië (De Taak Jrg. 5 No. 245 246, 255, 15 — 22 April, 24 Juni 1923).

Daadkracht en voeding bij tropische volken. (De Taak Jrg. 5 N. 245 — 246, 15 en 22 April 1922, p. 1043 — 1046 en 1056 — 1059).

Klimaat en daadkracht. (Vervolg van N. 245, 246 en 255). (De Taak, Jrg. 6, N. 261, 262, 266; 9, 19 Aug., 23 en 30 Sept., p. 1214 — 1216, 1229 — 1231, 1264 — 1267, 1275 — 1277.

RAJAT, De Indische Volkskracht. (Vrijzinnig Weekblad, Jrg. 5 No. 42, 21 Oct. 1922, p. 502).

P. VAN DER ELST, Klimaat en beschaving. (De Taak Jrg. 6 No. 268 — 269, 25 Oct. en 4 Nov. 1922, p. 1300 — 1302, 1311 — 1312).

RENW. BRANDSTETTER, Wir Menschen der indonesischen Erde. II. Der Sinn rür das Wahre, Gute und Schöne in der ind. Volksseele .... Luzern 1922. 8°.

De bevolking van Ned.-Indië (naar The Neth. Indies Review, Sept. nr. (Koloniaal Weekblad, Jrg. 39, 28 Sept. 1922, p. 9).

De Volken van Ned.-Indië in monographieën. Uitgegeven o.l.v. Prof. J. C. van Eerde. Amsterdam 1920 — 21, Geïllustreerd. 4°.

Besproken door S. LEKKERKERKER in: De Indische Mercuur, Jrg. 45 No. 14; 7 Apr. 1922, p. 221.

Dr. H. MULLER, Constitutiekenmerken bij het Maleische ras en Chineezen, (Handelingen 2e N. I. Natuurwetensch. Congres, Mei 1922 p. 110).

Prof. Dr. A. W. NIEUWENHUIS, De eenheid der Maleische volken in Oost-Indië. (De Indische Post, Jrg. I No. 11, 11 Febr. 1922, p. 7).

Prof. Dr. A. W. NIEUWENHUIS, Die veranlagung der malaischen Völker. III Das logische Denken. B. (auf dem Gebiete des Animismus) und Spiritismus, Fortsetzung. (Int. Archiv für Ethnographie, Bel XXV S. 114 — 158).

R. M. NOTO SOEROTO, De Javanen. Met 20 afb. (De Volken van Ned. Indië, Deel II, 1921, p. 269 — 304).

S. SUHARI, Gajahmati te Solo. Met 5 afb. (Djawa, 2e Jrg. No. 1, Maart 1922, p. 15 — 21).

O. TAHOE, De kalangs. (De Indische Post, Jrg. I No. 46, 14 Oct. 1922, p. 17).

B. ALKEMA, De Soendaneezen. Met 19 afb. (De Volken van Ned.-Indië Deel II, 1921, p. 236 — 268).

J. L. VAN GENNEP, De Madoereezen. Met 8 afb. (De Volken van Ned.-Indië, Deel II, 1921, p. 183 — 198).

C. LEKKERKERKER, De Baliërs. Met 17 afb. (De Volken van Ned.-Indië, Deel II, 1921, 148 — 182).

GIDSJE voor de afdeeling Volkenkunde (van het Museum voor Land- en Volkenkunde en Maritiem Museum „Prins Hendrik" te Rotterdam. Rotterdam 1922. Met 8 pl. 8°.

C. P. WOLFF SCHOEMAKER, Het Indische huldeblijk in 1923 aan de Koningin. [Denkbeeld res. Jasper openlucht museum]. (De Indische Post, Jrg. I No. 45, 7 Oct. 1922 p. 2).

J. E. JASPER, Een Openlucht-museum als huldeblijk. Antwoord aan Prof-Wolff Schoemaker. [Met]. Wederwoord door C. P. WOLFF SCHOEMAKER. (De Indische Post, Jrg. I No. 46, 24 Oct. 1922 p. 20).

Java Instituut. (Tjahaja Hindia, Tah. ke 10; 15 Jan. 5 No. 251 , 27 Mei 1922, p. 1115).

Gerakan Cultuur. (Tjahaja Hindia, Tah. ke 10, No. 27; 15 Aug. 1922, p. 420 — 423).

Handelingen 1e Congres Taal-, Land- en Volkenkunde van Java, Solo 1919. Weltevreden 1921. 8°.
Besproken door C. O. BLACDEN in Journal R. Asiatic Society 7922, p. 629—630.

MOTIE, poetoesannana djeung pasanggiri. Congres Java-Instituut anoe diajakeun di Bandoeng tanggal 17 — 19 Juni 1921. Weltevreden (1922). 4 . (Lat. Kar.).
— Mosi, poetoesan sarta pasanggirinipoen .... Weltevreden [1922]. 8°. [Jav. Kar.].
— Mosi, toedjoehna pamanggi sareng prèsprang (prijsvraag) ... Weltevreden [1922]. [Mandoer. met Jav. kar.]

K. Cijfers en verhoudingen (volkstelling). (Vrijzinnig Weekblad, Jrg. 5 No. 11, 18 Maart 1922, p. 125 — 126).

J. VAN GELDEREN, Bevolkingsdichtheid en landbouw op Java (met een aanhangsel). (Koloniale Studien, Jrg. 6, 1922, 2e halfjaar, p. 225 — 247).

Prof. J. T. NIERMEYER, De tegenstelling in bevolkingsdichtheid tusschen Java en de Buitengewesten. (Tijdschrift v. Econ. Geographie, Jrg. 13, 1922, p. 151 — 159).

Landbouw en bevolkingsdichtheid (Lezing J. VAN GELDEREN over Java's land en Java's volk), (Alg. Landbouwweekblad voor N. I., Jrg. 7 No. 10; 8 Sept. 1922, p. 482 — 484).

E. SCHMüLLING, Het volkstal van Java en Madoera op het einde van 1920. in verband met het kleine landoverschot en het snel verminderend aantal dessa's. (Vrije Arbeid. Jrg. 2 No. 6, Juni 1922, p. 185 — 187).

MARIE VAN ZEGGELEN, De Hollandsche vrouw in Indië. Brieven van een Zwervelinge. 2e Druk, Amsterdam 1922. 8°.
Besproken door H. F. TILLEMA in: Vrije Arbeid, 2e Jrg. No. 9 Sept. 1922, p. 261 — 262. en in Tjahaja Hindia Tah. ke 10 No. 20, 30 Apr. 1922, p. 312 — 313).

Mevr. KOBA M. J. CATENIUS — VAN DER MEYDEN, Makanlah nasi! (Eet rijst). De Indische rijsttafel (voor Holland). 3e vermeerderde druk van Patti. De Indische rijsttafel. Den Haag 1922. 8°.

G. G. VAN DER KOP, Onze Indische hotels. (De Indische Post, Jrg. II No. 2, 9 Dec. 1922 p. 18).

HOMUNCULUS, 'n Vrienden dienst ['n Huis zoeken]. (De Indische Post, Jrg. I No. 35, 29 Juli 1922, p. 19).

A., Huisuren, (Vrijzinnig Weekblad, Jrg. 5 No. 44, 4 Nov. 1922 p. 524 — 525).

De huishuren in den Volksraad. (Vrijzinnig Weekblad, Jrg. 5 No. 2 en 3, 14 en 21 Jan. 1922, p. 23 — 24 en 26 — 28).

B., Ditjes en datjes. [Vendutiekosten]. (Vrijzinnig Weekblad, Jrg. 5 No. 47, 25 Nov. 1922, p. 567 — 569).

TOBI, Ons interieur. (De Indische Post, Jrg. I No. 17, 25 Maart 1922, p. 10).

R. v. S. — v. B., Ons interieur. (De Ind. Post Jrg. I No. 23, 6 Mei 1922, p. 26).

HOMUNCULUS, Indische interieurs. (De Indische Post, Jrg. I No. 38, 19 Aug. 1922, p. 19).

HOMUNCULUS, Indische visites en wat dies meer zij. (De Indische Post, Jrg. I No. 50, 18 Nov. 1922 p. 9).
D. N., Onze gastvrijheid, of Indische ... klaplooperij. (De Indische Post, Jrg. I No. 19, 8 Apr. 1922, p. 10).

HOMUNCULUS, De Indische jeugd. (De Indische Post, Jrg. I No. 33, 15 Juli 1922, p. 7).

Het leven van den Suikerchemist in Ned.-Indië (vervolg). (Orang Peladang, Juli 1922).

L. Een maand plantersleven. Met 8 afb. (Indië, 6e Jrg. Afl. 30, 25 Octr. 1922, p. 477, 479 — 484).

Types uit de bergcultures: De Dolle. (Alg. Landbouw Weekblad voor N.-I., Jrg. 7 No. 14, 6 Oct. 1922, p. 698 en 700).

A. E. v. d. BIESEN, Zeilen in Indië. (Ons Element, 8 April 1922).

R., Bandoengsche zwemwedstrijden op 1en Kerstdag 1921. (Indië, Jrg. 5 No. 47, 22 Febr. 1922, p. 765 — 766).

H. G. KOSTER, Indische causerieën. Aangenomen kinderen en Staatsblad Europeanen. (De Amsterdammer No. 2351, 15 Juli 1922 p. 3).

R. C. W. WELBORN, Indo en Indo-werkkring. (Onze Stem, 3e Jrg. No. 9, 1 Mei 1922, p. 244 — 245).

J. L. J. F. Ezerman, Sinjo's. (Onze Stem 3e Jrg. No. 12, 16 Juni 1922, p. 346 — 347).

H. G. KOSTER, Indische causerieën. „Half caste". (De Amsterdammer No. 2324, 7 Jan. 1922 p. 3).

E. W. PIERSON CHINNERY, Piper methysticum in beteb-chewing. With illustr. (Man. Febr. 1922).

K. DE J. [Ir. H. J. KIEWIET DE JONGE], Overeenkomstig „gebieken" van Javanen en Europeanen in analoge ontwikkelingsperiode. (De Taak Jrg. 6. No. 263 — 265; 30 Aug., 9 Sept., 23 Sept. 1922, p. 1239 — 1241, 1252 — 1254, 1262 — 1264).

The Javanese character. A study of the habits and customs of the Archipelago natives. (Neth. Indies Review, June 1922), 1 p.

De Inlandsche vrouw in het gezin. (De Indische Post, No. 32, 8 Juli 1922).

— [Protest]. (De Indische Post Jrg. 1 No. 36, 5 Aug. 1922, p. 7).

L. E. DOM VAN ROMBEEK, Lezing in het Klein. Auditorium op 8 Dec. [over „De Javaansche vrouw"]. (Indologenblad, Jrg. 13 No. 4, 24 Dec. 1921, p. 27).

De inlandsche volkswoning. (Indisch Bouwkundig Tijdschrift, Jrg. 25, 1922, p. 177).

Indisch Binnenhuisje. (Haagsche Post 9e Jaar No. 434, van 22 Apr. 1922 p. 611).

Mevr. J. C. VAN ANDEL — RUTGERS, Kinderleed. (De Banier, Jrg. 14 No. 48, 1 Dec. 1922, p. 403 — 404).

M. E. R[eitsma], Marianni: (Indië, 6e Jrg. Afl. 35, 29 Nov. 1922, p. 564 — 566).

Darsini's trouwdag. (De Banier, Jrg. 14 No. 19; 12 Mei 1922, p. 158 — 159).

.LOEK, Kossong. (Het Indische Leven, Jrg. 3 No. 34, 8 Apr. 1922, p. 674 — 675).

HOMUNCULUS, Laïn boelan sadja. (De Indische Post, Jrg. I No. 41, 9 Sept. 1922, p. 19).

M. Ch. VAN ROUVEROY VAN NIEUWAAL, Onze oude Kokki. (Koloniaal Weekblad, Jrg. 22 No. 50, 14 Dec. 1922, p. 2 — 4).

Boekoe masak-masakan. (Volksalmanak Melajoe 1922, p. 91 — 98).

F. A. H. A. LATER, The markets of the Dutch East Indies. With 5 illustr. (Sluyters' Monthly, Vol. 3 No. 3, March 1922 p. 201 — 203).

Native market life of 20th century Batavia, 4 pl. (Sluyters', Monthly Vol. 3 Part II No. 7, July 1922, p. 56 — 57).

PALINDIH, Pasar, Dengan 5 gambar. (Tjahaja Hindia, Tah. ke 10, No. 16; 28 Febr. 1922, p. 247 — 249).

H. L., Blandja-blandja. Met 1 afb. (Indië, 6e Jrg. Afl. 35, 29 Nov. 1922, p. 563 — 564).

K. v. H., De betrouwbare. (De Indische Post, Jrg. I No. 52, 25 Nov. 1922 p. 13).

B. R., Kampong-typen I. (Het Indische Leven, Jrg. 4 No. 10, 21 Oct. 1922 p. 198|9,).

O. NIEUWENHOF, Tojib. (Koloniaal Tijdschrift Jrg. 11, 1922, p. 307 — 329).

HEDDA LAKEMAN, De wraak van den mandoer. (De Indische Post, Jrg. I No. 23, 6 Mei 1922 p. 10).

KOTTA DINGIN, Dessa-speurzin. (De Indische Post, Jrg. I No. 52, 25 Nov. 1922, p. 13).

INDRI WINI, De moord in de desa. (Het Indische Leven, Jrg. 3 No. 49, 22 Juli 1922 p. 962 en 978 — 979).

A, Uit de desa. [Onveiligheid]. (Vrijzinnig Weekblad, Jrg. 5 No. 7, p. 85 — 86).

De dwaze, oude inlander. (Het Indische Leven. Jrg. 4 No. 4, 9 Sept. 1922 p. 74 — 76).

Particuliere brieven uit Indië [Pa Lontah]. (Indologenblad Jrg. 13 No. 7, Maart 1922 p. 57 — 59).

HAANTJE, Hari besar. (Alg. Landbouwweekblad v. N. I. Jrg. 7 No. 23, 8 Dec. 1922, p. 1170 — 1172).

M. CH. VAN ROUVEROY VAN NIEUWAAL, Eene Indische spookgeschiedenis. (Koloniaal Weekblad, Jrg. 22 No. 38, 21 Sept. 1922, p. 2 — 3).

LEO HULSMAN, De nacht in het spookhuis. (De Indische Post, Jrg. I No. 33; 15 Juli 1922 p. 10).

O' TAHOE, Magische kracht van krissen enz. (De Indische Post, Jrg. II No. 1; 2 Dec. 1922, p. 11).

Mr. B. TER HAAR Bz, Twee bezweringsfeesten te Jogjakarta. Met 3 afb. (Djawa, 2e Jrg. No. 1, p. 29 — 33).

INGGRIS, Het offerfeest „Barit". (Djawa, 2e Jrg. No. 3, Sept. 1922, p. 157 — 164).

L.Weerwolverij in Oost — Indië. I — . (Indië, 6e Jrg. Afl. 34, 35, 43, 44, 45; 22 en 29 Nov. 1922, 17, 24, 31, Jan., 7 Feb. 1923 p. 542 — 547, 558 — 563, 673 — 677, 690 — 693; 703 — 706, 726 — 728.

ALOYSIUS DE KUYPER S. J., Een pestbezwering in de desa. (St. Claverbond, Afl. 29, Nov. 1922, p. 261 — 262).

INGGRIS, Uitlegging van Droomen. (Djawa, 2e Jrg. No. 4, Dec. 1922, p. 178 — 184).

O. TAHOE, Van een krokodil, die zijn woord niet hield. (De Indische Post, Jrg. I No. 12, 18 Febr. 1922, p. 19).

J. F., De Indische Lebaran. (De Indische Post, Jrg. I No. 27; 3 Juni 1922 p. 2).

Lebaran in de Vorstenlanden. Met 3 afb. (De Revue, Jrg. 2 No. 22, 3 Juni 1922 p. 705).

Het Javaansche nieuwjaar te Djokjakarta. (St. Claverbond, Afl. 22, Febr. 1922, p. 45 — 48).

L. GROENEWEGEN S. J., Een praatje over het verleden en heden der Javaansche vorsten. (St. Claverbond, Afl. 28, Oct. 1922, p. 229 — 234).

L. GROENEWEGEN S. J., Op bezoek bij den Sultan. Met 1 afb. (St. Claverbond, Afl. 26, Juli 1922, p. 163 — 171).

FRANCISCA SOEKENI, Het leven van een Javaansche prinses, (St. Claverbond, Afl. 22, Febr. 1922, p. 43 — 44).

L., Plechtigheden bij het huwelijk onder de Javaansche upper — ten. Met 3 afb. (De Reflector Jrg. 7 No. 15, 8 April. 1922 p. 210 — 211).

Het huwelijk van vier Djocjasche prinsessen. Met 2 afb. (De Revue, Jrg. 2 No. 12, 25 Maart 1922, p. 376).

JAM. F. AUGUSTIN, Malay marriage ceremonies, With 2 illustr. (Sluyters' Monthly, Vol. 3 No. 12, Dec. 1922 p. 414 — 416).

N[IEUWENHUIS], Huwelijksgebruiken in Indië IXL e.v. Met afb. (Indië. Jrg. 5, 1922 No. 40 ev).

Perajaan Grebeg Besar di- Djokjakarta, Dengan 2 gambar. (Tjahaja Hindia, tah. ke 27; 15 Aug. 1922, p. k. 414).

J. A. F. C. VAN MOLL, De Javaansche landbouwer en zijn adat. (Bijblad van het Archief voor de Suikerindustrie in Ned. — Indië No. 12, 1921, p. 173 — 177).

Melawani adat. (Pedoman Prijaji, tah. ke VI No. 10 — 12, Apr. Juni 1922, p. 196 — 212).

NOGI, Machtige adat, gij zijt wreed! (Wederopbouw, Jrg. 5, No. 6 — 8, Juni|Aug. 1922, p. 110 — 113).

Oesaha-oesaha perkoempoelan Mardipoerno (di Magetan). Dengan gambar 5 bidji (Sri Poestaka, tah. IL No. 7, Juli 1922, k. 153 — 156).

'T HOEN, Stierenwedrennen op Madoera en in Besoeki. Met 6 afb. (Indië, 6e Jrg. Afl. 27, 4 Oct. 1922, p. 428 — 430).

Stieren-rennen op Madoera. Met 3 afb. (De Revue Jrg. 2 No. 43, 28 Oct. 1922 p. 1331).

Berpatjoe sapi di- Madoera, Dengan 3 gambar. (Tjahaja Hindia, tah. ke 10, No. 32, 31 Oct. 1922, k. 504 — 505).

Kerapan. Dengan gambar 2 bidji. (Sri Poestaka, tah. IV No. 4, ke 87 — 89).

Dr. B. SCHRIEKE, met medewerking van velen, Allerlei over de besnijdenis in den Indischen Archipel (vervolg: J. EMONG, Inlichtingen betreffende de wijze van besnijdenis onder de Mohammedaansche bevolking te Singaradja; J. A. LATUMETEN, Besnijdenis-ceremonieel bij de „Sasakkers" in het landschap Karangasem (Z. Bali.) (Tijdschrift Bat. Gen. Deel LXI, 1922, p. 1 — 25).

H. BIELKE, Onder de Javaansche emigranten in de West. (Mededeelingen, Tijdschrift voor zendingswetenschap, Jrg. 66, 1922, 2e stuk p. 110 — 125).

HOMUNCULUS, Inlanders en de bioscoop. (De Indische Post, Jrg. I No. 30, 32; 24 Juni en 8 Juli 1922.

H. S. D. P. [HASSAN SOERIA DI PRADJA], Uit Pasoendan (Indië, 6e Jrg. Afl. 27, 29, 30, 31, 34; 4, 18, 25, 31 Oct. 22 Nov. 1922 p. 438 — 439, 461 — 464, 484 — 487, 501, 547 — 551).

De Chineezen in den Indischen Archipel. Met 4 afb. (De Reflector, Jrg. 7 No. 27, 1 Juli 1922 p. 401 — 404).

Observer. De economische positie der Chineezen in Indië en nog wat. (Speciale editie van het Chung Hsioh Tung Chwang Hui Tja Chih, Batavia 22 Dec. 1922 p. 1 — 5).

PHIL TER, JURGEN, John Chinaman. With 4 illustr. (Sluyters' Monthly, Vol. 3 No. 5, May 1922 p. 372 — 374).

G. H. KNAP, Een Chineesche rekenmachine. Met 3 afb. (De [Groene] Amsterdammer, No. 2351, 15 Juli 1922 p. 11).

PH. Het huwelijk, zooals het thans voor de Chineezen is geregeld (Speciale editie van het ..... Orgaan voor Chin. Studeerenden, Batavia 1922, p. 29 — 31).

20. LAND, (Van West Naar Oost).

Encyclopaedie van Ned. — Indië, 2e druk, 's-Gravenhage — Leiden 1917 — 1921. 4 deelen gr. 8o.

Besproken door G[ONGGRIJP] in: Koloniaal Tijdschrift Jrg. 11, 1922, p. 133 — 134; door A. R. v. O. [RAEDT VAN OLDENBARNEVELT] in Kol. Weekblad Jrg. 22 No. 32, 10 Aug. 1922 p. 3 — 4 en No. 51, 21 Dec. 1922, p. 2 — 4; art. Strafrecht van Mr. Louwes, besproken door C. C. v. H[ELSDINGEN] in: Indisch Tijdschrift van het Recht, deel 117, p. 367 — 368.

De beknopte uitgave besproken door A. R. v. O. in Kol. Weekblad, Jrg. 22 No. 9, 2 Maart 1922, p. 2 — 3.

B. WIERINGA, Aardrijkskundig woordenboek van Ned.-Indië. 3e vermeerderde druk. Haarlem 1922. 8o.

Lijst van de voornaamste aardrijkskundige namen in den Ned. Indischen Archipel. [2e herziene uitgave 1922].

Besproken in Tijdschrift v. h. Kon. Ned. Aardrijksk. Genootschap 2e Serie, deel XXXIX p. 725 — 731.

L. VAN VUUREN, Koloniale landbeschrijving. Openbare les aan de Gemeente-Universiteit te Amsterdam op 18 Jan. 1922. (Tijdschrift v. Econ. Geographie, Jrg. 13, 1922, p. 52 — 66).

Handboek voor de kennis van Nederland en Koloniën, samengesteld met medewerking van verschillende Departementen van algemeen bestuur en uitgegeven door het Departement van Buitenlandsche Zaken (Directie van economische zaken). Met 19 kaarten en 34 afb. 's-Gravenhage 1922. 8o.

Besproken door v. B. [LOM] in: De Gids, 87e Jaarg. No. 3, 1 Maart 1923, p. 520 — 521).

Met Louis Couperus door Ned. — Indë. 14. Van Sumatra naar Java. Jeugdherinneringen aan Batavia (Haagsche Post van 18 Maart 1922, p. 403); 15. De kunst van Rijsttafel eten; Het bad, dat geen bad is (H. P. 25 Mrt. 22 p. 445, De dienende Maleier. Schimmen uit het verleden (1 Apr. 22 p. 481). 17. Boeddhistische beeldhouwkunst. De eerste en de tweede vrouw. Een droomer is 's Lands Plantentuin (8 Apr. 22 p. 525). 18. Bandoeng en Weltevreden. De legende van de omgekeerde prauw (15 Apr. 22, p. 565). 19. Bij den eereburger van Bandoeng. Een uniek hotelier.)21 Apr. 22 p. 603). 20. De tocht der aardschuivingen. Naar het meer van Bagendit. (29 Apr. '22 p. 647). 21. De tocht naar het zwavelmeer. Het eiland der geheimenis. (6 Mei '22 p. 685). 22. Naar de Vorstenlanden. Bij den Resident van Solo (13 Mei '22 p. 727). 23. Soesoehoenan en Resident. Het geheim der naderende toekomst. (20 Mei '22 p. 771). 24. De voorstelling van de Wajang-wong. Het spel van Dewi Angreni. (27 Mei '22 p. 811). 25 Het huwelijk van een Javaansche prinses. De Regent als componist en dirigent. (3 Juni 22, p. 851). 26. Bij den Soenan op bezoek. Het verwende kroonprinsje. De dans der bedojo's. (10 Juni '22 p. 891). 27. Bij den Resident te Djokja. De geheimvolle kraton. (17 Juni '22 p. 931). 28. De ruine van het Waterkasteel te Djokja. Het Rijk van Mataram en het Rijk van Kediri (24 Juni '22 p. 971). 29. De Boeroeboedoer [sic]. De legende van Boeddha's geboorte (1 Juli '22 p. 1011). 30. Soerabaja, de stad van zaken. Dat, wat rest van Modjopahit (8 Juli '22 p. 1051). 31. Het kerkhof van Grissee. De drie pesten van Indië. (15 Juli '22 p. 1091). 35. De ambtenaar B. B. voorheen en thans. De inlander betreurt den tijd van vroeger . 36. Stille kracht in Indië De bloem der heksen.

P. KUYLMAN, Couperus over Indië. (De Indische Post, Jrg. I No. 48, 28 Oct. 1922 p. 7).

P. J. ZURCHER Jr, Indië in den Spiegel van den Oceaan. Beeld van Rust, Lijn en Kleur, XVIII e. v. (Koloniaal Weekblad, Jrg. 22 No. 1, 5 Jan. e. v. 1922).

J.KONING, Kennis van Indië. (Het Indische Leven, Jrg. 3 No. 26, 11 Febr. 1922 p. 504 — 505).

JOH. KONING, Indië kennen, is Indië liefhebben. (Koloniaal Weekblad, Jrg. 22 No. 20, 18 Mei 1922, p. 1 — 3).

W. A. Penard, Kent uw land! (klein-tourisme in Indië]. (De Indische Post. Jrg. 1 No. 40, 2 Sept. 1922, p. 18).

De tweede Indische Week te Delft (Alg. Landbouwweekblad v. N. I. Jrg. 6. No. 32. Febr. 1922 p. 1224 — 1227).

Ned. Indië in woord en beeld, Kalender voor 1923. Den Haag 1922.

Scheurkalender Mooi Indië, voor 1923. Almelo 1922. 52 afb. met bijschriften.

V. L., Een nieuwe naam voor Ned. Oost-Indië. Neerlandia, Jrg. 26 No. 3, Maart 1922, p. 37 — 38).

Prof. Dr. H. MEYER, Nied. Ostindien. (Koloniale Rundschau, Juni 1922).

A. R. WALLACE, The Malay Archipelago ..... New Edition. London 1922. 8o.

C. LEKKERKERKER, Ned.-Ostindien. (Commercial Holland, July 1922).

Practical Hints to scientific travellers, edited by H. A. BROUWER. I. Neth. Indies, by Drs. H. A BROUWER and N. WING EASTON. Leiden 1922. 8. maj.

Holland's Colonial Empire. Published by the Guaranty Trust Company of New York. With a preface by W. C. REDFIELD. New York 1922. 8o.

H. A. VAN COENEN TORCHIANA, Tropical Holland. With maps and illustr. Chicago [1921]. 8°.
Besproken door: Dr. H. C. PRINSEN GEERLIGS in: De Indische Mercuur, Jrg. 45 No. 11; 17 Maart 1922, p. 172.

E. A. POWELL, Where the strange trails go down. Sulu .... Bali, Java, etc. With illustr. and map. New York — Londen 1922. 8o.

L. WITTERT VAN HOOGLAND, Why you should visit the Neth. East Indies. (Holland and her Colonies, March 1922).

Wi. C. REDFIELD, The Dutch East Indies. Holland's colonial empire. Illustrated. New York 1922. 8o.
Besproken o.d.t. „Belangstelling der Vereenigde Staten" door KEES R. VAN HOEK in: Koloniaal Weekblad Jrg. 22 No. 42 (19 Oct. 1922).

Dr. E. MORESCO, Les Indes Orientales Neerlandaises. Madrid 1921. (Publicaciones de la R. Academia de Jurisprudencia y Legislación).
Besproken door S[TIBBE] in, Koloniaal Tijdschrift Jrg. 11, 1922, p. 251 — 252.

The Netherlands East Indies. (Overzicht redevoering Dr. E. Moresco te New York). (Holland and her Colonies, Jan. 1922).

Dr. S. VAN VALKENBURG. De stand der geomorphologie in de tropen. (Handelingen 2e N. I. Natuurwetensch. Congres, Bandoeng Mei 1922 p. 206 — 210).

J. VAN ROON, Het kaarteeringsvraagstuk in den Ned. Indischen Archipel. (Tijdschrift van het Kon. Ned. Aardrijksk. Genootschap, 2e Serie, deel XXXIX, p. 326 — 333).

J. VAN ROON, De stereoautogrammetrie als hulpmiddel bij de opneming en kaarteering van Ned. Indië. (De Indische Gids XLIV No. 4, Apr. 1922 p. 322 — 331).

Lt. FEENSTRA, Over luchtfotografie in Indië. Met afb. (Indië, 6e Jrg. Afl. 16 — 17, 33, 46; 19 en 26 Juni, 15 Nov. 1922, 14 Febr. 1923, p. 252 — 257, 270 — 271, 536 — 531, 732 — 736).

Lt. H. C. FEENSTRA, De luchtfotografie in Ned. Indië en hare toepassing. (Handelingen 2e N. I. Natuurwetensch. Congres, Bandoeng Mei 1922 p. 204 — 206).

De Bussy's Atlas van Ned. Oost — Indië voor kantoor, school en huis. 2e Druk. Amsterdam 1922. (12 blz. en 9 krtn.). fol.

F. BRUINS, Kaart van onze koloniën .... Zwolle 1922. 86 X 64 cM.

Sieeswijk's kaart van Ned. Oost-Indië. Schaal 1:5,000. 000. Bussum 1922. plo.
Aangekondigd in: Ned. Indië, Oud en Nieuw, 7e Jrg. Afl. 3, Juli 1922, p. 96.

W. VAN GELDER en C. LEKKERKERKER, Schoolatlas van Ned. Oost — Indië. 16e herziene en vermeerderde druk. Groningen — Den Haag 1922. fol.

G. PROP, Schoolkaart van Ned. Oost-Indië en Java. Zutphen 1922.
—. Kaart van Ned. O. Indië; Butphen 1922.
—. Kaart van Java. Zutphen 1922.

A. L. C. BEEKMAN, De Oostindische Archipel. 2e Druk. Groningen- den Haag 1922. 8o.

A. L. C. BEEKMAN, Insulinde, Leerboek der Aardrijkskunde. 6e druk. Groningen, den Haag 1922. 8o.

A. L. C. BEEKMAN, Leerboek der aardrijkskunde voor Indische middelbare ... scholen. Insulinde. 6e Druk. Met 39 fig. Groningen, Den Haag 1922. 8o.

J. L. HOOFTMAN en K. G. HOUWEN, Ned. Indië. Aardrijkskundig leesboek. I Naar Ned. Indië. 11e druk. II B. Java en Buitenbezittingen. 10e herz. druk. Geillustreerd. Groningen -Den Haag 1922. 8o.

B. A. KWAST EN F. PELDER, Leerboek der aardrijkskunde voor middelbare handelsscholen enz. Deel III. Ned. — Indië, Nederland en het wereldverkeer. Met 26 fig. Groningen — Den Haag 1922. 8o.

Insulinde en zijn bewoners. Schets voor de hoogste klasse der L. S. enz. I Java. Bussum 1922. 8o.

J. VAN DER MEY, Insulinde en zijn bewoners. Een land- en volkenkundige schets van Ned. Indië .... I Java. Bussum 1922. 8o.

A. LUINGE en B. STEGEMAN, Nederland en Indië. Eenvoudige aardrijkskunde .... 4e druk. Groningen 1922. 8o.

R. BOS, Oost — Indië en de werelddeelen. Een eenvoudig leerboekje ..... Met kaartjes en illustr. Groningen 1922. 8o.

J. J. TEN HAVE en Th. J. A. HILGERS, Omgeving en moederland. Aardrijkskunde voor de Indische scholen. 7e druk. 's-Gravenhage 1922. 8o.

R. SCHUILING, Beknopt overzicht der economische aardrijkskunde van Nederland en Ned. Oost — en West — Indië. Zutphen 1922. 8o.

Besproken door W. E. B. in: Tijdschrift v. Econ. Geographie, Jrg. 13, 1922, p. 402.

De ZEEËN van Ned. Oost-Indië. Uitgegeven door het Kon. Ned. Aardrijkskundig Genootschap. Leiden 1922. Met kaarten, tekstfig. en tab. gr. 8o.
Op den voorhandschen titel: Uitgegeven door het Kon. Ned. Aardr. Gen. naar aanleiding van zijn vijftigjarig bestaan, 1873 — 1923.
Besproken door: E. in: Tijdschrift v.h. Kon. Ned. Aardrijksk. Gen. 2e Serie, Deel XXXIX p. 607 — 609.

Java and Sumatra compared. (Holland and her Colonies, March 1922).

HEI. SCHMITTHENNER, Die Insel Java. (Geographische Zeitschrift, Jahrg. 28, 1922, S. 148 — 165).

Java, as seen by a Javanese artist [Mas Pringadi]. 3 pl. (Sluyters' Monthly, Vol. 3 No. 2, Febr. 1922, after p. 120).

L. G. BLOCHMAN, Three weeks neath Java's sun. With 8 illustr. (Sluyters' Monthly, Vol. 3 Part II No. 9, Sept. 1922 p. 189 — 193).

Een Japanner over Java. (Koloniaal Weekblad, Jrg. 22 No. 27, 6 Juli 1922, p. 5).

AKAR — BAHAR, Dwars door Java. (De Indische Post, Jrg. II No. 4, 23 Dec. 1922, p. 13).

V., Het verdronken land van Soenda. (De Taak, Jrg. 6 No. 273, 13 Dec. 1922, p. 1361 — 1363).

MILES [pseud.], Indische Erinnerungen. II — III. Krakatau (Deutsche Wacht, Jhrg. 8, 1922, p. 27 — 32, 33 — 36).

„Onrust", „Poeloe Kapal" of „Scheeps-Eiland" (18 Aug. 1618). Met 2 afb. (De Reflector, Jrg. 7 No. 28, 8 Juli 1922 p. 426 — 428).

Met de B. J. Club naar Purmerend. Met 4 afb. (De Reflector, Jrg.7 No. 20, 13 Mei 1922, p. 295 — 297).

J. H. A., Pasar Glodok. Batavia. [Bebouwing van het terrein]. Met 4 pltn. en 4 fig. Indisch Bouwkundig Tijdschrift, Jrg 25, 1922, p. 437 — 440).

A. T. H. WINTER, Militaire antiquiteiten. [Defensielijn Van den Bosch te Weltevreden], (De Indische Post, Jrg. I No. 36 en 39, 5 Aug. 1922, p. 19).

ADRESBOEK van Batavia en Mr. Cornelis. Samengesteld uit de Off. gegevens der bevolkingsregisters. Weltevreden 1922. 8°.
Om den omslag: ADRESBOEK voor Batavia enz.

B., Nieuw Meester-Cornelis. Met 3 afb. (De Revue Jrg. 2 No. 47, 25 Nov. 1922 p. 1464).

Dari hal bangoen roemah [kampoeng S.S. di Manggarai Mr. Cornelis. Dengan gambar sebidji. (Sri Poestaka tah IV No. 9, Sept. 1922, k. 214 — 216).

Nieuw Buitenzorg. Met 2 afb. (Het Indische Leven, Jrg. 3 No. 33, 1 Apr. 1922 p. 652).

Weer een nieuwe brug te Buitenzorg. Met 3 afb. (Het Indische Leven Jrg. 3 No. 34, 8 Apr. 1922 p. 676).

De beklimming van den Salak: Een bergtocht met hindernissen. De eerste vrouw, die zoo ver kwam (Haagsche Post van 10 Sept. 1922 p. 1441).

Himmelfahrt auf dem Salak. (Duetsche Wacht, Jhrg. 8 No. 6, Juni 1922 p. 38 — 40).

De bron Tjibadak. Met 1 afb. (De Reflector, Jrg. 7 No. 2, 7 Jan. 1922 p. 29).

A. C. A., Den Gedeh over. Met 3 afb. (De Revue, Jrg. 2 No. 30, 29 Juli 1922, p. 944 — 948).

M. LINDENBORN, Tochten door de Soendalanden I — II. (Indië, 6e Jrg. Afl. 6 en 8, 10 en 24 Mei 1922, p. 96 — 100 en 129 — 133).

Periangan. Dengan gambar 5 boeah. (Tjahaja Hindia, Tah. ke 10, No. 13; 15 Jan. 1922, p. 193 — 196).

S. KALFF, The „Wynkoops Baal". With 2 pl. (Sluyters' Monthly, Vol. 3 Part. II No. 11, Nov. 1922, p. 360 — 362).

In the heart of the Preanger. 2 pl. (Sluyters' Monthly, Vol. 3 No. 5, May 1922, p. 370 — 371).

J. G. DOORMAN, In de Preanger. IV. Aan den bovenloop van de Tji Taroem. Met 2 afb. (Ned.-Indië Oud en Nieuw, 7e Jrg. Afl. 2, Juni 1922, p. 35 — 36).

J. J. DE STIGTER, Uitstapjes in den omtrek van Tjimahi. Tjimahi [1923]. Met 2 pl. en 1 kaart. 8°.

Adresboek der gemeente Bandoeng. Weltevreden 1922. 8°.

Dr. C. te LINTUM, Bandoeng, de toekomstige hoofdstad van Ned.-Indië. (In- en Uitvoer, 15 Aug. 1922).

Bandoeng, the future capital of the Neth. East Indies (Holland's Import and Export Trader, Oct, 1922).

P. TER JURGEN, Bandoeng. A. nocturne. With 1 pl. (Sluyters' Monthly, Vol. 3, No. 1, Jan. 1922, p. 47 — 48).

S. A. REITSMA, De meren van Bandoeng. Met 8 afb. (Indië, Jrg. 5 No. 48 en 51; 1 en 22 Maart 1922, p. 783, 821 — 824).

V., Hoe de hoogvlakte van Bandoeng ontstond. (De Indische Post Jrg. I No. 14, 4 Maart 1922, p. 19).

J. S. S. J. RATU LANGIE, Naar de Tangkoeban Prahoe. (De [Groene] Amsterdammer No. 2339, 22 Apr. 1922 p. 8).

Op den Tangkoeban Prahoe. (Koloniaal Weekblad, Jrg. 22 No. 3, 19 Jan. 1922, p. 5).

P. KLOPPERS, Van een simpel tochtje ... Kawah Poetih .... Patoeha. (De Indische Post. Jrg. I No. 6, 7 Jan. 1922, p. 15).

De legende van den Goenoeng Wajang. (De Indische Post, Jrg. I No. 21, 22 Apr. 1922, p. 19).

The Lake of Leles. 2 pl. (Sluyters' Monthly, Vol. 3 No. 4, Apr. 1922 p. 288 — 289).

J. Z. VAN DYCK, Garoet en omstreken. Zwerftochten door de Preanger. Geschreven voor „EITTO" (the E. I. Travelling and Tourist Offices). Batavia [1923]. Met pl., afb., plattegr. en 6 kaarten. 8°.

Y. R., Naar Preanger's Zuidkust. (De Reflector, Jrg. 7 No. 48, 25 Nov. 1922 p. 739 — 741).

Th. KNAPP, An ascent of the highest peak of Goentoer mountain. With 5 illustr. (Sluyters' Monthly, Vol. 3 No. 3, March 1922, p. 204 — 207).

J. B. RUZIUS, Uit ons reis-carnet: Naar den Galoenggoeng-krater enz. (De Indische Post. Jrg. I No. 11, 11 Febr. 1922, p. 15).

Mr. C. W. WORMSER, De Galoenggoeng niet beklommen. (De Indische Post, Jrg. I No. 34; 22 Juli 1922, p. 15).

T. K[ARSTEN], Natuurbescherming — maar geen averechtse! (Noesa-Gedeh in het Pendjaloe-meer verdoopt in Koorders-eiland). (De Taak, Jrg. 6, No. 269, 4 Nov. 1922, p. 1313).

Across the divide [Nagrek Pass]. With 2 pl. (Sluyters' Monthly, Vol. 3 No. 1, Jan. 1922, p. 26 — 27).

Ir. L. K., Cheribon's toekomst. (De Indische Post, Jrg. I No. 8, 21 Jan. 1922 p. 17).

J. L. J. F. EZERMAN, Peri hal kelenting Koan Iem „Tiao-Kak Sie" di Tjirebon. (Di keloearkan oléh Bataviaasch Genootschap v. K. en W.). Disalin oléh S. M. LATIF, Weltevreden 1922. Dengan gambar. gr. 8°. Bureau voor de Volkslectuur, Balai Poestaka. Serie No. 587).

S., De warme bron te Palimanan. [Cheribon]. Met 2 afb. (De Reflector Jrg. 7 No. 23, 3 Juni 1922, p. 351).

Bergsport. De Goenoeng Slamat beklommen. Met 6 afb. (Het Indische Leven, Jrg. 4 No. 2, 26 Aug. 1922, p. 32 — 33).

Kapt. L. C. Bekking, Eene meerdaagsche legeroefening naar het Diëng-plateau, Midden-Java. Met afb. (Indië, 6e Jrg. Afl. 1 en 2, 5 en 12 Apr. 1922, p. 4—6 en 24 — 26).

Semarang. Dengan 5 gambar. (Tjahaja Hindia, Tah. ke 10, No. 18 — 19, 31 Maart dan 15 Apr. 1922, k. 279 — 281 dan 296 — 298).

RÜCKERT, Semarang oud en nieuw. Met 9 afb. (Indië, 6e Jrg. Afl. 36, 6 Dec. 1922, p. 572 — 577).

J. E. JASPER, Het stadje Koedoes en zijn oude kunst. Met 24 afb. (Ned.-Indië Oud en Nieuw, Jrg. 7 Afl. 1, Mei 1922 p. 3 — 30).

C. K. VAN DER KOP, Bound in imperial yellow. [Vorstenlanden]. With 7 illustr. (Sluyters' Monthly, Vol. 3 No. 3, March 1922 p. 190 — 195).

Djokjakarta. Dengan 3 gambar. [Menoeroet karangannja t. G. G. VAN DER KOP dalam Sluyters' Monthly]. (Tjahaja Hindia, tah. ke 10, No. 17; 15 Maart 1922, p. 262 — 266).

JAN POORTENAAR, Oostersche tafereelen: In het waterkasteel te Djokjakarta. Teekening met bijschrift. (De Groene Amsterdammer No. 2372, 9 Dec. 1922 p. 6).

Mrs. J. WIEBENGA, The Prambanan legend. With 1 illustr. (Sluyters' Monthly, Vol 3 No. 2, Febr. 1922 p.121 — 122).

De Merapi. 4 afb. (De Revue, Jrg. 2 No. 15, 15 Apr. 1922 p. 485).

A. H. B. BÖNNEMEYER, To the everlasting fires of Mount Marapi. With 6 illustr. (Sluyters' Monthly, Vol. 3 Part II No. 8, Aug. 1922 p. 115 — 121).

Kiekjes uit Solo, 4 afb. (De Reflector, Jrg. 7 No. 46, 11 Nov. 1922, p. 711 — 712).

Het Mangkoe-Negarasche Huis enz. 4 afb. (De Reflector, Jrg. 7 No. 45, 4 Nov. 1922, p. 691 — 694).

M. G. MULLER, Naar het Zuidergebergte (op Java). (Het Zendingsblad Oct. 1922).

MADARRAN, Zes Djokjaneezen op stap. [Karang bolong]. (De Chr. Onderwijzer, Jrg. 5 No. 25 — 26, 29 Juni — 6 Juli 1922, p. 287 — 288 en 296 — 297).

J. A. F. A. LATER, Java's sacred places. With 2 illustr. (Sluyters' Monthly, Vol. 3 No. 10, Oct. 1922 p. 260 — 262).

G. D. S., Trenggalek voorheen en thans. (Alg. Landbouwweekblad voor Ned.-Indië, Jrg. 7 No. 4, 28 Juli 1922, p. 141 — 144).

C. M. VISSERING, Prigèn. (Onze Eeuw, Jrg. XXII, Juli-afl. p. 62 — 83).

JAN POORTENAAR, Oostersche tafereelen: Poedjon, Teekening met bijschrift. (De Amsterdammer No. 2375, 30 Dec. 1922 p. 8).

E. BALTON, Soerabaja en Singapore.(De Vrouw en haar Huis, Jrg. XVII p. 118).

Tosari, jewel of East „Java. 2 pl. (Sluyters' Monthly, Vol 3 No. 10, Oct. 1922 p. 283).

A peep into wonderland [Tosari]. 2 pl. (Sluyters' Monthly, Vol. 3 No. 3, March 1922 p. 188 — 189).

Glances of an oriental Switzerland. [Tosari]. 4 pl. (Sluyters' Monthly, Vol. 3 No. 2, Febr. 1922, p. 108 — 109).

On the summit of Mt. Penandjaan. 2 pl. (Sluyters' Monthly, Vol. 3 No. 3, March 1922 p. 20 8— 209).

The Bromo & the Sandsee, 2 pl. (Sluyters' Monthly, Vol. 3 No. 11, Nov. 1922 p. 358 — 359).

The „Dasar" or Sandsea, the old crater of the Tengger Mountains. 1 pl. (Sluyters' Monthly, Vol 3 No. 4, Apr. 1922 p. 268 — 269).

RUZIUS, Van Tosari naar den Semeroe. (10e — 13e Vervolg). (De Taak, Jrg. 5, No. 231 — 234, 7—28 Jan. 1922).

G., Een tocht door onze militairen gemaakt naar Java's hoogste punt [Semeroe]. Met 7 afb. (Het Indische Leven, Jrg. 3 No. 51, 5 Aug. 1922 p. 1006 — 1008).

A seven days tramp over the Semeroe. Leaves from a diary. With 7 illustr. (Sluyters' Monthly, Vol. 3 No. 12, Dec. 1922 p. 428 — 433).

C. A. WISSE, Nongkodjadjar. (De Tropische Natuur, Jrg. XI, p. 106 e.v.).

J. De STRICKER, Naar de Kawah Idjen. Een tocht in Java's Oosthoek. Met afb. (Ons Element, 19 Aug. 1922).

21. BALI.

Met Louis Couperus door Ned. Indië, 32. Bali, het eiland der antieke schoonheid. Oude tempels en vrome vrouwen. (Haagsche Post van 22 Juli '22 p. 1129). 33. De Balinees en zijn vechthaan. De grommende Batoer. (29 Juli 22 p. 1167). 34. De offerande der Balische vrouw. Een kroonprinses, die het leven te lief had. (5 Aug. '22 p. 1207).

J. A. LOEBER Jr., Van een mooi eiland. Met 14 afb. (Ned.-Indië Oud en Nieuw, Jrg. 6 Afl. 12, Apr. 1922, p. 369 — 377).

W. O. J. NIEUWENKAMP, Op Bali terug. I e.v. Met Illustr. (Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift, deel (XIII, p. 361 — 368) en Jrg. 32, Juli 1922, p. 7 — 12).

Met Nieuwenkamp op Bali. (Koloniaal Weekblad, Jrg. 22, No. 41, 12 Oct. 1922, p. 5).

Short Guide to Bali: (Official Tourist Bureau, Weltevreden [1923]. With 33 pl. and 1 map. 8°. obl.

Bali, gem of the small Sunda isles. 2 pl. 2 pl. (Sluyters' Monthly, Vol. 3 No. 12, Dec. 1922 p. 406 — 407).

L. H. C. HORSTING, Rambles through the isle of Bali. With 9 pl. (Sluyters' Monthly, Vol. 3 No. 7, July 1922 p. 32 — 39).

A. J. C. KRAFT, Een bezoek aan Bali. Met afb. (Ned. Zendingsblad, Nov. 1922).

Kintamani. Met 2 afb. (De Revue Jrg. 2 No. 45, 11 Nov. 1922 p. 1403 — 1404).

A Bali album. 4 drawings by W. Dooyewaard. (Sluyters' Monthly, Vol. 3 No. 12, Dec 1922 p. 416|7).

Various impressions of the Balinese as seen by a Dutch artist. 4 Drawings by W. Dooyewaard. (Sluyters' Monthly Vol. 3 Part II No. 8, Aug. 1922 p. 111 — 114).

S. KALFF, Balanese Plastics. With 4 illustr. (Sluyters' Monthly, Vol. 3 No. 2, Febr. 1922, p. 130 — 132).

T. S. G. MOELIA, De eigenaardigheden van de beschaving der Baliërs op het gebied van landbouw, veeteelt, nijverheid en godsdienst. (Indië, Jrg. 5 No. 41, 11 Jan. 1922, p. 661 — 664).

P. DE KAT ANGELINO, Hindoe of heiden. Met 5 afb. (Ned.-Indië Oud en Nieuw, Jrg. 6 Afl. 9, Jan. 1922, p. 281— 285).

Rattenplaag op Zuid-Bali. De zielen der boozen varen in de ratten. Een offerfeest om het kwaad te bezweren. (Haagsche Post van 11 Nov. '22 p. 1758).

De Hindoetempels op Bali. (P. E. B. Jrg. 2 No. 37, 15 Febr. 1922, p. 81 — 82).

The temple in the holy forest of Sangse, Bali. 2 pl. (Sluyters' Monthly, Vol. 3 Part II No. 10, Oct. 1922 p. 276 — 277).

P. DE KAT ANGELINO, Over de smeden en eenige andere ambachtslieden op Bali. III. De goud- en zilversmeden, IV. De sanggings. (Tijdschrift Bat. Gen. Deel LXI, 1922, p. 370 — 380, 381 — 424).

C. LEKKERKERKER, De Baliër en zijn rund. Met 1 afb. (Indië, 6e Jrg. Afl. 7, 17 Mei 1922, p. 109, 111 — 113).

V. E. KORN, Balische overeenkomsten. 's-Gravenhage 1922. 8o. (Uitgegeven door het Kon. Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned. — Indië).

V. E. KORN, De beteekenis der adoptie in de Balische samenleving. (De Indische Gids, XLIV No. 4, Apr. 1922, p. 297 — 321).

22. NATUUR.

Ned. Indische Vereeniging tot Natuurbescherming. (Alg. Landbouwweekblad voor Ned. — Indië, Jrg. 7 No. 4, 4 Aug. 1922, p. 179 — 182).

Verslag van de N. I. Vereeniging tot Natuurbescherming. Over 1921.
Besproken in Kol. Weekblad Jrg. 22 No. 34, 24 Aug. 1922, p. 9.

Mrs. M. HORST BRINKS, Protection of nature in the Dutch East Indies. With 4 illustr. (Sluyters' Monthly, Vol. 3 No. 2, Febr. 1922, p. 111 — 112).

Nieuwe Natuurmonumenten. (Alg. Landbouwweekblad v. N. I. Jrg. 6 No. 34; 17 Febr. 1922, p. 1294 — 1295).

HANDELINGEN van het 2e Ned. Indisch Natuurwetenschappelijk Congres gehouden 1922. Bandoeng 1922. Met pl., fig. en krtn. 8o.

Ir. C. G. J. VREEDENBURGH, Tweede Ned. — Indisch Natuurwetenschappelijk Congres (Bandoeng 11 — 14 Mei 1922). (De Indische Post Jrg. I No. 24, 13 Mei '22 p. 26 en No. 25, 20 Mei '22 p. 26).

A. G., Het tweede Ned. Ind. Natuurwetenschappelijk Congres te Bandoeng. (De Ingenieur, Jrg. 37, 1922, No. 31, p. 616).

Het 2e N. I. Natuurwetenschappelijk Congres te Bandoeng (11 — 14 Mei 1922). (De Ingenieur, 5 Aug. 1922).

Dr. C. BRAAK, Het Klimaat van Ned. Indië (Kon. Magn. en Meteor. Observ. te Batavia. Verhandelingen No. 8, Deel I afl. 2).

Dr. J. BOEREMA, Regentypen in Ned. — Indië: (Handelingen van het 2e Ned. — Indisch Natuurwetenschappelijk Congres, Bandoeng Mei 1922. p. 53).

Ing. O. J. HERZ, Studie über das Auftreten und den Verlauf von Hochwässern (Bandjirs) in den Flüssen Javas. (Handelingen 2e Ned. Ind. Natuurwetensch. Congres, Bandoeng Mei 1922 p. 72 — 75).

O. J. HERZ, Bandjirs in de rivieren van Java. Met 1 plaat. (De Waterstaatsingenieur, 10e Jrg. 1922, p. 432).

Ir. C. G. J. VREEDENBURGH, Over de harmonische schommelingen (Seiches) in enkele groote meren van Ned. Indië. Met 8 pltn. (De Waterstaatsingenieur Jrg. 10, 1922, p. 282 e.v.).

Dr. S. W. VISSER, Halo's in 1921 te Weltevreden waargenomen. (Natuurk. Tijdschrift voor N. I., deel LXXXII, 1922, p. 279 — 282).

J. M. BEEKMAN, De barometrische hoogtemeting in Indië (meer speciaal op Java). Met 1 plaat. (De Waterstaatsingenieur, 10e Jrg. 1922, p. 210).

R. D. M. VERBEEK, Opgave van geschriften over geologie en mijnbouw van Ned. Oost — Indië. (9e Vervolg). Overgedrukt uit de Verh. v. h. G. M. Gn. v. Ned. en Kol. V. 's-Gravenhage 1922. 8o.

E. LANDENBERGER, Die Geologie von Nied. Indien nebst einem kurzen Anhang: Die Geologie der Philippinen. Gemeinfasslich dargestellt. Mit 11 Taf. und Karten.
Besproken door W. E. B. in: Tijdschrift v. Econ. Geogr. Jrg. 13, 1922, p. 432.

E. S. WILLBOURN, A general account of the Geology of the Malay Peninsula ... Java Sc. (Journal of the Straits Branch of the Royal Asiatic Society for t. y. 1922, Nov. p. 237 — 260).

Prof. Ir. VAN DER LEY, De Witte Steenkool. Causerie. (Onze Stem, Jrg. 3 No. 19, 1 Oct. 1922, p. 593 — 595).

Ir. F. C. VAN LIER, Indische gesteenten als bouwmaterialen. (Handelingen 2e N. I. Natuurwetensch. Congres, Bandoeng Mei 1922 p. 188 — 197).

JODIUM. Weltevreden 1922. 8o. (Verslagen en Mededeelingen betreffende Indische delfstoffen en hare toepassingen No. 14).

Dr. E. C. JUL. MOHR, De gronden van Java en Sumatra. Amsterdam 1922. 8o.
Besproken door J. VAN BAREN, in Tijdschrift van het Kon. Ned. Aardrijksk. Genootschap, 2e Serie, deel XXXIX p. 738 — 740); in Indische Mercuur, No. 43, 27 Oct. 1922, p. 736; door A. J. KOENS in: Alg. Landbouwweekblad v. N. I. Jrg. 8 No. 9, 1 Sept. 1922, p. 397 — 399.

GEO. POLLOCK, The Wealth of the Neth. Dutch Indies. (The Asiatic Review, Vol. XVIII, 1922, p. 300 — 304).

Dr. S. W. VISSER, Aardbevingen in Midden- en Oost-Java. (Handelingen 2e N. I. Natuurwetensch. Congres, Bandoeng Mei 1922 p. 184 — 188).

A. J. P. MOEREELS, Over aard—bevingen. (De Indische Post, Jrg. I No. 52, 25 Nov. 1922, p. 2).

Dr. S. W. VISSER, Inland and submarine epicentra of Sumatra and Java earthquakes. (Verhandelingen v.h. Kon. Magn. en Meteorol. Observatorium te Batavia No. 9).

Pengetahoean tentang gempa. (Tjahaja Hindia, Tah. ke 10, No. 22, 31 Mei 1922, k. 350 — 352).

V., Zal Java wegzinken? (De Taak, Jrg. 5 No. 250, 20 Mei 1922, p. 1107 — 1108).

Dr. G. L. L. KEMMERLING, Vulkaanvormen. (Handelingen 2e N. I. Natuurwetensch. Congres, Bandoeng Mei 1922 p. 175 — 184).

Dr. G. L. KEMMERLING, Uit Indiën's Vulkaanrijk, (Met 2 fig. en 6 foto's). Met aanvullende mededeelingen. (Tijdschrift van het Kon. Ned. Aardrijkskundig Genootschap, 2e Serie, Deel XXXIX p. 1 — 41 en 515 — 517).

Dienst v.h. Mijnwezen in N. I. Vulcanologische Mededeelingen [II en III door Dr. G. L. L. Kemmerling].
Besproken door Prof. Dr. L. RUTTEN in: De Indische Mercuur, Jrg. 45 No. 23, 9 Juni 1922, p. 377.

Vulkanologische Berichten door Dr. G. Kemmerling XIV. De G. Keloet, einde 1921. XV. De G. Merapi. (Met 3 pl., 2 tekstfig. en 1 foto). XVI. De G. Merbaboe. De G. Sendoro. (Met 3 pl.) XVIII. Diverse berichten. XIX Vulkan. Mededeelingen. (Natuurk. Tijdschrift voor N. I., deel LXXXII, 1922, p. 90 — 102 en 188 — 207).

Dr. J. H. COERT, Vulkaanerupties, in het bijzonder die van den Kloet, op Java [Verslag lezing]. (Tijdschrift van het Kon. Ned. Aardrijkskundig Genootschap 2e Serie, Deel XXXIX, 1922, p. 395 — 396).

Ausbruch des Vulkans Keloet oder Kloet auf Java am 19 — 20 Mai 1919. (Geographische Zeitschrift, Jahrg. 28, 1922, S. 364 — 365).

De Smeroe dreigt. Met 1 afb. (De Revue, Jrg. 2 No. 52, 30 Dec. 1922 p. 1629).

Oelar bisa ditanah Hindia-Belanda, Dengan 3 gambar Volksalmanak Melajoe 1923, k. 171 — 250).

Giftslangen. (Onze Stem, Jrg. 3 No. 22, 16 Nov. 1922, p. 705 — 706).

Oraj matih di Hindia. Djeung 3 gambar. (Volksalmanak Soenda 1923, k 101 — 111).

M. N., Onze huisdieren. (De Indische Post, Jrg. I No. 7, 14 Jan. 1922, p. 10).

D. H., Ras-honden in Indië; (De Indische Post, Jrg. I No. 10, 4 Febr. 1922, p. 13).

't HOEN, Over het paard in de Preanger-Regentschappen. Met 3 afb. (Indië, 6e Jrg. Afl. 45, 7 Febr. 1922, p. 717 — 721).

Dr. H. 't HOEN Buffel en rund.
Besproken door Prof. Dr. L. de BLIECK in: De Indische Mercuur, Jrg. 45 No. 4; 27 Jan. 1922, p. 48.

O. TAHOE, Enkele eigenaardige Indische dieren. — Albino's of „Kackerlacken". (De Indische Post, Jrg. I No. 6, 7 Jan. 1922, p. 19).

Soewéning kéwan méséng. (Jav. Volksalmanak voor 1923, Jrg. V p. 82).

Oemoerig kéwan Hindija' Walanda'. (Jav. Volksalmanak voor 1923 Jrg. 5, p. 81 — 82).

Dr. K. W. DAMMERMANN, De nieuwe fauna van Krakatau (Handelingen 2e N. I. Natuurwetensch. Congres, Bandoeng Mei 1922, p. 122 — 129).

SEMOET [pseud], Die smaragdgrüne Königin [mal. keringga]. (Deutsche Wacht, Jhrg. 8 No. 8, Aug. 1922 p. 34 — 36).
—, Exitus reginae. (Deutsche Wacht, Jhrg. 8 No. 9, Sept, 1922 p. 31 — 32).

Dr. A. L. J. SUNIER, Het nieuwe Laboratorium voor het Onderzoek der Zee te Batavia. (Handelingen 2e N. I. Natuurwetensch. Congres, Bandoeng Mei 1922 p. 150 — 155).

Dr. MAX WEBER and Jhr. L. F. DE BEAUFORT, The fishes of the Indo — Australian Archipelago, vol. IV. 's-Gravenhage 1922. 8o.

Dr. H. C. DELSMAN, Op de Javazee. (De Tropische Natuur, Jrg. XI Afl. 1. en 2; Jan. en Febr. 1922, p. 1 en 17).

Dr. H. C. DELSMAN, Op het Koraalrif. (De Tropische Natuur, Jrg. XI, p. 165).

Kakajaan laoet. Dengan gambar 14 bidji. (Sri Poestaka, Tah. 4 No. 10, Oct. 1922, k. 239 — 245).

I. BOLDINGH, Zakflora van de landbouwstreken op Java. 2e druk. Weltevreden 1922. 8o.

C. H. STOMPS, Wandelingen door 's Lands Plantentuin. (De Indische Post, Jrg. I No. 11, 14, 26; 11 Febr, 4 Maart en 27 Mei 1922).

Dr. W. DOCTERS VAN LEEUWEN, De nieuwe flora van het eiland Krakatau, Overzicht voordracht. (Verslag vergaderingen Prov. Utrechtsch Genootschap v. K. en W. 1922).

J. WIEBENGA, The holy flower Widjaja Kusumo. (Sluyters' Monthly, Vol. 3 Part II, No. 11, Nov. 1922 p. 367).

HA. HALLIER, Indonesische Leidensblumen. 0. 0. 1922 8o. (Mededeelingen van 's Rijks Herbarium Leiden, No. 42).

Dr. I. BOLDINGH, Over de rijping van de klappervrucht. (Handelingen 2e N. I. Natuurwetensch. Congres, Bandoeng Mei 1922 p. 135 — 140).

J. K. M., De wortels van den kokospalm. (Alg. Landbouwweekblad voor N. I, Jrg. 7. No. 15; 13 Oct. 1922, p. 719 — 721).

O. TAHOE, Een nuttige boom [aren-palm]. (De Indische Post, Jrg. I No. 11, 11 Febr. 1922, p. 19).

Temoe lawag. (Javaansche Volksalmanak voor 1923, Jaarg. V., p. 133 — 140.)

A. BEILINGH. De bamboe in Besoekt,
(Overgenomen in Alg. Landbouwweekblad v. N. I. Jrg. 6 No. 30; 20 Jan, 1922 p. 1176 — 1182).

Deling. (Jav. Volksalmanak voor 1923, Jrg. 5, p. 154 — 180).

H. SCHROO, Een heksenkring [zwammen]. De Indische Post. Jrg. I No. 50, 11 Nov. 1922, p. 9).

23. TEELT. — GEWASSEN.

Jaarboek van het Departement van Landbouw enz. in 1920 en 1921. Batavia 1922 8o.
Besproken in Koloniale Studien Jrg. 6, 1922, 2e halfjaar, p. 296 — 301.
Verslag N. I. Landbouw — Syndicaat over 1921. Soerabaja 1922. 8o.

Het N. I. Landsyndicaat. (Vrijzinnig Weekblad, Jrg. 5, 17 Juni 1922, p. 289).

J. DEKING DURA, De N. I. Landbouwmaatschappij, haar verleden, hare toekomst en hare bewijzen van deelgerechtigdheid. Een juridiek — financieele nabetrachting ..., Amsterdam 1922. 8o.

S. KALFF, Solosche Landhuurders. (De Indische Gids XLIV No. 3, Maart 1922, p. 238 — 251).

K. HEYNE, De nuttige planten van Indië. Deel I Herdruk, Batavia 1922. 8o.
Besproken door Dr. W. G. BOORSMA in Teysmannia, Jrg. 33 afl. 4, door Prof. Dr. F. A. F. C. WENT in: De Indische Mercuur, Jrg. 45 No. 52, 29 Dec. 1922, p. 891 — 892; in: Alg. Landbouwweekblad voor N. I., Jrg. 6 No. 47, 19 Mei 1922, p. 1762 — 1763; in Koloniale Studiën Jrg. 6, 1922, deel I p. 389 — 390.

De tuinbouw en tuinbouwvoorlichtingsdienst in Ned. O. Indië, (Alg. Landbouwweekblad voor N. I., Jrg. 6 No. 45, 5 Mei 1922 p. 1675 — 1677).

De tuinbouw en de tuinbouwvoorlichtingsdienst in Ned, Oost-Indië, (Onze Stem, 3e Jrg. No. 11, 1 Juni 1922, p. 304 — 305).

„Spiegel historiael" of het Belang van den Landbouwvoorlichtingsdienst. (Alg. Landbouwweekblad v. N. I. Jrg. 6 No. 36, 3 Maart 1922, p. 1342 — 1445).

V. UFFELEN, Organisatie in den tuinbouw. (Uit Alg. Landbouwweekblad). (Onze Stem, Jrg. 3 No, 20, 16 Oct. 1922, p. 673 — 674).

J. S. VAN BRAAM, Regeeringszorg v. d. Ind, landbouw. (I, G, Juni 1922).
Besproken in: Koloniale Studiën Jrg, 6 deel 2, 1922, p. 109 — 113.

A. J. KOENS, Honderd landhuishoudkundige gedachten. (Alg. Landbouwweekblad voor N. I., Jrg. 6 No. 52, 23 Juni 1922 p. 1922 — 1924).
Besproken in Alg. Landbouwweekblad Jrg. 6, 1922, p. 1922 — 24 en 1952 — 54.

D. N., Vruchtbaar werk voor — N. I. Landbouwleeraren. (Alg. Landbouwweekblad v. N. I. Jrg. 6 No. 30; 20 Jan. 1922, p. 1136 — 1138).

Oogst en aanplant der voornaamste Inlandsche Landbouwgewassen op Java en Madoera in Dec, 1921 — Nov. 1922. (Korte Berichten voor Landbouw enz. Jrg. 12 No. 1 — 52).

Overzicht van de geoogste uitgestrektheden ... Inl. landbouwgewassen en de tweede schatting van den sawahpadioogst. (Korte Berichten v. Landbouw, 23 Febr. 1922).

Eerste schatting van de sawahpadi-productie gebaseerd op de landrente proefsnitcijfers ... (Korte Berichten voor Landbouw enz. Jrg. 12 No. 41, 12 Oct. 1922. Bijvoegsel No. 49).

PERCY A. Still, the cultivation of rice. With 6 illustr. (Sluyters' Monthly, Vol. 3 No. 4, Apr. 1922, p. 264 — 267).

PERCY A. HILL, Increasing the yield of rice. With 8 illustr. (Sluyters' Monthly, Vol. 3 No. 5, May 1922, p. 350 — 354).

W. H. VAN DER HAAS, Het rijsttekort in Indië. (De Indische Gids XIV No, 11, Nov, 1922 p. 987 — 991).

Het rijsttekort in Indië: De spijze, die nooit verveelt. De veeleischende prinses. (Haagsche Post van 29 Juli '22 p. 1173). Tractor in plaats van buffel, De proef met een mechanisch rijstbedrijf. (5 Aug. '22 p. 1227)

M. H. D. RUBENKONING, Verhouding van de op Java met Sawahrijst en die met Europeesche cultuur beplante oppervlakte (De Indische Mercuur, Jrg. 45 No. 18; 5 Mei 1922, p. 289).
Keperloean bagi orang peladang. (Volksalmanak Melajoe 1923, k. 100 — 110).

J. E. VAN BRAAM, Land-ontginning door de inheemsche bevolking van Ned. Indië. (De Indische Gids XLIV.
Het hectolitergewicht van rijst, maisen sojaboonen No. 11, Nov. 1922 p. 961 — 986).
(N. I. Bladen voor Dierg. en D. deel XXXIV p. 482 e.v.).

J. J. PAERELS, Een en ander omtrent de Maiscultuur in den Indischen Archipel. (De Indische Gids XIV No. 6, 1 Juni 1922, p. 505 — 510).

KLEINE LANDBOUW.

T. OTTOLANDER, De kleine landbouw voor Europeanen, (Onze Stem, 3e Jrg. No. 8, 16 Apr. 1922, p. 207 — 213). — Verg, TH. C. HARST Onze Stem, 3e Jrg. No. 11, 1 Juni 1922 p. 313).

T. OTTOLANDER, De kleine landbouw voor Europeanen. Rede. (Alg. Landbouwweekblad voor N. I. Jrg. 6 No, 41, 7 April 1922, p. 1527—1532). Kleine Landbouw voor Europeanen. (Alg. Landbouwweekblad voor N.-I. Jrg. 7 No. 10, 8 Sept, 1922 p, 484—485),

VIJSMA, Landbouw en visscherij voor Indo-Europeanen. (Onze Stem, Jrg. 3 No. 16, 16 Aug. 1922, p. 491 — 492).

Het stichten eener landbouwkolonie op coöperatieven grondslag. (Alg. Landbouwweekblad, Jrg. 7 No. 12, 22 Sept. 1922, p. 580 — 586).

Kleine landbouw voor ex-employés. (Alg. Landbouwweekblad v. N. I. Jrg. 6 No, 32 4 Febr. 1922, p. 1224 — 1225).

Grond voor kleine landbouw (Alg. Landbouwweekblad v. N.-I., Jrg, 6 No, 30, 20 Jan. 1922, p. 1165).

Kleine landbouw (W. H. V. in Preanger-Bode). (Alg. Landbouwweekblad voor N.-I., Jrg. 6 No. 44, 28 Apr. 1922, p. 1641 — 1642).

MARSCHAL, Kleine landbouw. (Mededeelingen v.d. Bond v. Cultuurgeëmployeerden, Jrg, 5 No. 13, Bijlage van Alg. Landbouwweekblad, 7e Jrg. No. 8, 25 Aug. 1922, p. 38 — 39).

T. W., Werkeloosheid, kleine landbouw en tuinbouw bedrijf. (Onze Stem, Jrg. 3 No. 20, 16 Oct. 1922, p. 650 — 652).

Kleine-Landbouw, (Mededeelingen Bond van Cultuurgeëmpl. Jrg. 5 No. 22 p. 81, Bijlage Alg. Landb. Weekblad v. N. I., Jrg. 7 No. 17, 27 Oct. 1922),

Iets over kleine Landbouw, door a.s. Kolonist (Onze Stem, Jrg. 3 No, 22, 16 Nov. 1922, p. 717 — 718).

K. S., Kleine — Landbouw genoegens (Onze Stem, Jrg, 3 No. 22, 16 Nov. 1922 p. 730 — 731).

J. L. MOENS, Kleine-Landbouw, (Mededeelingen Bond v. Cultuurgeëmpl. in N. I., Jrg.5 No. 25 p. 94 — 95 Bijlage Alg. Landb. Weekblad, Jrg. 7 No. 20, dd. 17 Nov. 1922).

G. J, E. KOCH, De klein — landbouw op Java. (De Indische Post, Jrg. II No. 2, 9 Dec. 1922).

Kleine landbouw. (Onze Stem, Jrg. 3, No, 23 en 24, 1 en 16 Dec. 1922, p. 744 — 745 en 776 — 777).

De fabrikage van Inlandsche suiker als klein landbouwbedrijf (G. D. SCHÄFER in Onze Stem). (Alg. Landbouwweekblad voor N. I. Jrg. 7 No. 10; 8 Sept. 1922, p. 455 — 459; No. 13, 29 Sept, 1922, p. 601 — 603; No. 16, 20 Oct. 1922, p. 778 — 782).

De inlandsche rietcultuur en de Suiker Enquête-Commissie. (De Taak, Jrg. 6 No. 265, 9 Sept. 1922, p. 1257 — 1260).

De Inlandsche rietcultuur. (De Banier, Jrg.24 No. 32 — 35; 11, 18, 25 Aug. en 1 Sept. 1922, p. 272 — 273, 282 — 283, 290 — 291, 297 — 298).

De Inlandsche rietcultuur. (De Taak, Jrg. 6 No. 273, 13 Dec. 1922, p. 1355).

ABDOEL AZIZ SOETAN KENAIKAN, Tanaman jang menghasilkan minjak. Djilid I, Fort de Kock 1922. 8° I. Pohon njioer (Cocos nucifera).

J. C. VAN DER MEER MOHR, Eenige badjingvallen in gebruik bij de Vorstenlandsche bevolking. (Teysmannia, 1922, afl, 7 — 8).

Oepaja Pemerintah oentoek peroesahaan keboen (perkeboenan) ditanah Hindia. (Sri Poestaka, tah. IV No. 3, k. 64 — 65).

Invoer van planten, zaden en vruchten in Ned.-Indië [waardoor ziekten in cultuurgewassen]. (Handelsberichten, 19 Oct. 1922).

J. E., Manggateelt. (Alg. Landbouwweekblad, Jrg. 6 No. 40, 31 Maart 1922, p. 1507 — 1508).

P. J. WESTER, A descriptive list of Manga varieties in India. Manila 1922. With 3 pl. and 71 fig. 8°.

J. J. OCHSE, Djeroekteelt. Met 35 pl. Weltevreden 1922, 8°.

—, Dari hal bertanam djeroek. Weltevreden 1922. Dengan 35 gambar. 8°.

—, Tandoeran djeroek. Nganggo gambar 60 idji. Weltevreden 1922. 8°.

—, Bab aperghi djerroek. Emadhoera'ghi bi' Balai Poestaka, Weltevreden 1922. 8°. (Uitgave van de Commissie voor de Volkslectuur, Serie No. 565, 566, 567, 569).

W. D. Bananen als voedingsmiddel. (Alg. Landbouwweekblak v. N. I., Jrg. 6, No. 35, 24 Febr. 1922, p. 1322 — 1324).

Prof. Dr. J. WESTERDIJK, Ziekten van pisangs in Ned. Oost — Indië (De Indische Mercuur, Jrg. 45 No. 10; 10 Maart 1922, p. 153).

C. VAN OVEREEM, Paddestoelen, die de Inlander eet. (Teysmannia, Jrg. 33 afl. 4).

P. J. A. MAITIMO, De Paddestoelen — cultuur. Stem, Jrg. 3 No. 24, 16 Dec. 1922, p. 768 — 769).

De Paddestoelen Cultuur [Uit Javabode]. (Alg. Landbouwweekblad van N. I., Jrg. 7 No. 10, 8 Sept. 1922, p. 478 — 479).

P. J. A. MAITIMO, De Paddestoelen — cultuur. (Uit Onze Stem). (Alg. Landbouwweekblad v. N. I. Jrg. 7 No. 25, 22 Dec. 1922 p. 1262 — 1265).

Garoet, (Javaansche Volksalmanak. voor 1923, Jaarg. V p. p. 133 — 138).

BOSCH.

Onze bosschen. Met 4 afb. (Alg. Landbouwweekblad v. N. I., Jrg. 6 No. 45, 5 Mei 1922, p. 1680 — 1683).

J. S. VAN BRAAM, Lands-Boschbeheer in Ned. Indië, (De Indische Gids XLIV No. 3, Maart 1922, p. 201 — 230).

Ir. C. B. J. WALLAND, De exploitatie van onze Indische bosschen. Met 4 afb. (Indië, 6e Jrg. Afl. 37, 17 Dec. 1922, p. 588 — 595).

Een nieuwe betrekking [boscharchitect]. Met afb. (Alg. Landbouwweekblad, v. N. I. Jrg. 6 No. 45, 5 Mei 1922, p. 1679 — 1680).

Pekerdjaan baroe (Boscharchitect). Dengan gambar 5 boeah (Tjahaja Hindia, Tah. ke 10, No. 20; 30 Apr. 1922, k. 310 — 311).

CRITICUS, Boschvernieling door ladangan. (Alg. Landbouwweekblad voor N.-I. Jrg. 6 No. 49 — 50, 2 en 9 Juni 1922, p. 1803 — 1805, en 1839 — 1841).

W. ZWART, Om de eer der houtvesterijen. Naar aanleiding van F. Blok, Het djati-houtvesterijbedrijf gedurende de laatste jaren. (Tectona, Nov. 1922).

N. BEUMEE—NIEUWLAND, Onderzoekingen van djatibosch-gronden op Java. Weltevreden 1922. Met 22 tab. 8°. Dep. van L., N. en H. in Ned.-Indië, Mededeelingen van het proefstation voor het Boschwezen, No. 8).

E. H. B. BRASCAMP, De verspreiding der djatibosschen in Banjoemas thans en in 1693. (Tectona, Nov. 1922).

T. ALTONA, Djati en Hindoes. Oorsprong van het djati-bosch te Bodjonegoro (Java). (Tectona, Juni 1922).

T. ALTONA, Nieuw-Guinea, djati en geen Hindoes. (Tectona, Juli 1922).

L. G. DEN BERGER, Inleiding tot de herkenning van hout in de praktijk. Met medewerking van H. BEEKMAN. Weltevreden 1922. Met 5 pl. 8°. (Dep van L. N. en H. in Ned.-Indië, Mededeelingen van het proefstation voor het Boschwezen, No. 7).

J. J. PAERELS, Eenige belangrijke Ned.-Indische Wildhoutsoorten. (De Indische Gids XLIV No. 11. Nov. 1922, p. 992 — 1000).

J. J. PAERELS, Eenige der belangrijkste boschproducten uit Ned.-Indië (slot). (Cultura, Juli|Aug. 1922).

DIEREN.

J. MERKENS, De economische beteekenis van den veestapel in Ned. O. Indië. (Handelingen 2e N. I. Natuurwetensch. Congres, Bandoeng Mei 1922. p. 121 — 122).

Madoera's veestapel. (Alg. Landbouwweekblad voor N. I. Jrg. 6 No. 46, 12 Mei 1922, p. 1720).

De Gouvernements veefokkerij. (Alg. Landbouwweekblad v. N. I., Jrg. 7 No. 22; 1 Dec. 1922, p. 1105 — 1106).

K., Dwangmaatregelen van overheidswege bij de veefokkerij. (Alg. Landbouwweekblad v. N.-I., Jrg. 6 No. 41, 7 Apr. 1922, p. 1560 — 1564).

A. TH. J. VAN EMMERIK, Veefokkerijen en kleine landbouw. Met naschrift van M. L. KOOT. (Onze Stem, Jrg. 3 No. 21, 1 Nov. 1922, p. 681 — 683).

J. MERKENS, Vijftien jaar pioniersarbeid in de runderteelt op Java. (N. I. Bladen voor Dierg. en Dierenteelt, Deel 34, p. 19 — 61).

Het veefonds te Seloredjo. (Alg. Landbouwweekblad v. N.-I., Jrg. 6 No. 31, 27 Jan. 1922, p. 1189).

Dr. H. 't HOEN, Invoer van Hollandsch vee in Indië in verband met de daling der vrachttarieven. Met 2 afb. (Alg. Landbouwweekblad v. N. I. Jrg. 7 No. 23; 8 Dec. 1922, p. 1131 — 1133).

Hollandsch vee naar Indië. (Onze Stem, Jrg. 3 No. 24, 16 Dec. 1922 p. 772).

Dr. 't HOEN, Hollandsch melkvee in Ned. Indië. (Alg. Landbouwweekblad voor Ned.-Indië, Jrg. 7 No. 3, 21 Juli 1922, p. 92—93).

De melkvoorziening in Ned.-Indië, (N.-I. Bladen voor Dierg. deel XXXIV p. 464 e.v.).

Melkerijen [Dr. DOEVE in de Oosthoekbode van 7 Juni '22]. (Alg. Landbouwweekblad voor Ned. Indië, Jrg. 7 No. 10, 8 Sept. 1922, p. 471 — 474).

P. VAN HOUWELINGEN, De voedselvoorziening van het melkvee op Java. (Alg. Landbouwweekblad v. N.-I., Jrg. 7 No. 23, 8 Dec. 1922, p. 1133 — 1135).

G. VAN HOUWELINGEN, Veevoedering op Java. (Alg. Landbouwweekblad voor N.-I. Jrg. 6 No. 48, 26 Mei 1922, p. 1774 — 1776).

Vleeschexport voor Indië. (Onze Stem, 3e Jrg. No. 15, 1 Aug. 1922, p. 441 — 442).

J. MERKENS, Paardenteelt in Indië. (N. I. Bladen voor Dierg. deel XXXIV p. 233 — 246).

Paardenfokkerij. (Alg. Landbouwweekblad voor N.-I., Jrg. 6 No. 49, 2 Juni 1922, p. 1828 — 1830).

De Preanger-Paardenfokkerij. (Alg. Landbouwweekblad v. N.-I., Jrg. 7 No. 19; 10 Nov. 1922, p. 932—939).

T. W. De huidige paardenfokkerij in Ned.-Indië; (Alg. Landbouwweekblad voor N. I., Jrg. 7 No. 15, 13 Oct. 1922 p. 721 — 722).

Ref. K., Hoenderparkbedrijf. (Alg. Landbouwweekblad v. N.-I., Jrg. 6 No. 46, 12 Mei 1922, p. 1712—1714).

Oepaja memadjoekan ternak di Afdeeling Soekaboemi. (Sri Poestaka, tah. IV No. 1, k. 15 — 16).

Dari hal pemeliharaan lebah. (Sri Poestaka, tah. IV No. 5, Mei 1922, k. 103 — 104).

P. N. VAN KAMPEN, Visscherij en vischteelt in Ned.-Indië. Haarlem 1922. Met 61 fig. 8o. (Onze Koloniale Dierenteelt 11).
Besproken door A. R. v. O. [RAEDT VAN OLDENBARNEVELT] in Koloniaal Weekblad, Jrg. 22 No. 43, 26 Oct. 1922, p. 1 — 4, en in: Koloniale Studiën, Jrg. 6, deel 2, 1922, p. 142—144.

24. GODSDIENST. — ANIMISME.

P. C. VAN DER WOLK, Over het animisme. (De Indische Gids XLIV No. 8, Aug. 1922, p. 675 — 700).

J. KONING, Het animisme in Indië. (Koloniaal Weekblad, Jrg. 22 No. 49, 7 Dec. 1922, p. 2 — 3).

F. J. F. VAN HASSELT, Is het animisme bestemd om te verdwijnen? (De Banier, Jrg. 14 No. 1 en 2; 6 en 13 Jan. 1922, p. 3 — 4 en 12 — 13).

C. WISKERKE, Hoe in Indië de Animist de hoogere machten bedot. (Vragen van den Dag, Jrg. 37, Nov. afl. p. 863 — 872).

HINDOEISME, BUDDHISME.

REDEN des Buddha. Lehre, Verse, Erzählungen. Übersetzt und eingeleitet von HERM. OLDENBERG. München 1922. 8o.

DEWADATTA, DE Groote Leer en de Wet zooals die geleeraard wordt op de Tjandi Mendoet. (Wederopbouw, Jrg. 5 No. 4—5; Apr.—Mei 1922, p. 68—69).

Mudra's op Bali. Handhoudingen der priesters. Teekeningen door TYRA DE KLEEN. Tekst van P. DE KAT ANGELINO. 's-Gravenhage 1922. 4o. (Schriften—Reihe Kulturen der Erde, Band XV).
Aangekondigd in: Djawa, 3e Jrg. No 1, Maart 1923, p. 48).

Godsdienst en politiek op Bali. (De Banier, Jrg. 14 No. 14; 7 April 1922, p. 117 — 118).

HOUBOLT, De Javaan van thans en de Hindoetempels. (De Taak, Jrg. 6, No. 266, 30 Sept. 1922, p. 1272 — 1274).

S. H., De onverwoestbare Javaansche Geest. Aan Z. M., onzen Javaanschen Heerscher. (Wederopbouw, Jrg. 5 No. 9 — 10, Sept. Oct. 1922, p. 135 — 138).

BOEDIHARDJA, Eenige opmerkingen aangaande de namen van Arjuna (Djawa, 3e Jrg. No. 1, Maart 1923, p. 16 — 25).

ISLAM.

Prof. Dr. C. SNOUCK HURGRONJE, De Islam en het rassenprobleem. Rede 347-jarig bestaan Univ. Leiden 1922. 8°.
Besproken in: Theosofisch Maandblad, Jrg. 21, 1922 p. 246 — 253.

P. J. ANDRE, L' Islam et les races. Tome I. Les origines, le tronc et la greffe. Paris 1922. 8o.

AMEER ALI, The spirit of Islam. A history of the evolution and ideals of Islam. With a life of the Prophet. London (1922?) 8o.

D. BAKKER. Wat den Islam zoo sterk maakt. (De Macedoniër, Aug. 1922).

De kracht en de zwakheid van den Islam. [Rev. Dr. Zwemer]. (De Banier, Jrg. 14 No. 35—36, 1 en 8 Sept. 1922, p. 296 — 297 en 305).

Dr. F. L. BAKKER, De verhouding tusschen de Almacht Gods en de zedelijke verantwoordelijkheid van den mensch in den Islam. Proefschrift Vrije Uuniversiteit Amsterdam 20 Jan. 1922. 8o.
Besproken door Prof. HONIG in de Banier, Jrg. 14 No. 11, 12, 14, 16; 17 en 24 Maart, 7 en 21 April 1922, p. 87—88, 98—99, 114—115, 130—132.

REY. ALL. NICHOLSON, Studies in Islamic Mysticism. Cambridge 1921. 8o.

KOESOEMAH ATMADJA, De Mohamedaansche vrome stichtingen in Indië. Proefschrift Univ. Leiden. 's Gravenhage 1922. 8o.

PAUL EYQUEM, Le Bolchevisme et l'Islam aux Indes Néerlandaises. Avec 2 pl. (Revue du Monde Musulman. Vol. LII p. 55 — 83).

B. TH. BRONDGEEST, Kedatangan agama Islam ketanah Hindia Belanda. (Sri Poestaka, tah. IV No. 11, Nov. 1922, k. 264 — 267).

F. VAN LITH S. J., De godsdienst der Javanen. (St. Claverbond, Afl. 27, Sept. 1922, p. 194 — 201).

Het groote Mohammedaansche bedehuis van Z. H. Soesoehoenan P. B. X te Solo. 2 afb. (De Revue, Jrg. 2 No. 51, 23 Dec. 1922 p. 1598).

S. OEMAR BIN ALOEI ALATAS, Babad azam dalam agama Islam. Weltevreden 1922. 8o.

S. OEMAR BIN ALOEI ALATAS, Chalifah pertama atawa Amiroel-Moeminin Aboebakri'ssiddik. Weltevreden 1922. Dengan 1 gambar. 8o.

De Mohammedaansche bedevaart. (Onze Stem, Jrg. 3 No. 19, 1 Oct. 1922, p. 597 — 602).

Naik hadji. (Tjahaja Hindia, Tah. ke 10, No. 23 dan 24; Juni 1922, p. 360 — 365).

Pilgrims to the Holy Land. 3 pl. (Sluyters' Monthly, Vol. 3 No. 10, Oct. 1922 p. 286 — 287).

Waarheen óók vele millioenen afvloeien! [Mekka] Vrijzinnig Weekblad, Jrg. 5 No. 23 [V= 43], 28 Oct. 1922. p. 518).

JACQ. C. VAN ANDEL—RUTGERS, Islam en Christendom. 3e herziene en vermeerderde druk Den Haag 1921. 8°
Besproken door K. W. L. BEZEMER in: Indologenblad, Jrg. 13 No. 5, 21 Jan. 1922 p. 43 — 44.

Christendom en Islam in de Vorstenlanden. (Koloniaal Weekblad, Jrg. 22 No. 2, 12 Jan. 1922 p. 5—6).

Christendom en Islam [Ds. D. Bakker]. (De Banier, No. 25, 23 Juni 1922, p. 207 — 208).

Christendom en Islam (De Opwekker, Jrg. 67 No. 7, Juli 1922, p. 313 — 317).

De Chr. zending en de Islam in Midden — Java. (De Java — Post, Jrg. 20. No. 41, 13 Oct. 1922, p. 497 — 498).

PROTESTANTISME.

L. TIEMERSMA, Tafsir Soerat kepada orang Efesoes. Batavia 1922. 8o.

L. TIEMERSMA, Tafsir Soerat kepada orang Pilipi dan Soerat kepada orang Kolosi. Batawi 1922. 8o.

GOUW KO, Moetiara dari Kitab Soetji. Dengan sepatah perkataan lebih dehoeloe dari A. VERMEER Weltevreden 1922. 8o.

Koloniaal Kerkelijke quaesties. (Uit N. R. C.) (De Indische Gids XLIV No. 4—5. Apr.—Mei 1922, p. 370—377 en 454—462).

S. KALFF, Indische predikantenscholen. (Vragen van den Dag, Jrg. 37, Maart-afl. p. 186—200).

De opleiding tot O. I. predikant. (Prof. L. Knappert in de N. R. C.) (Indische Gids XLIV No. 7, Juli 1922 p. 650 — 654).

Javaansch predikant. (Het Zendingsblad, Sept. 1922).

J. VAN BENTHEM, Pandita Djawa (De Opwekker, Jrg. 67 No. 7, Juli 1922, p. 300 — 312).

C. FERGUSON, Inzegening tot Inlandsch leeraar. (Ned. Zendingsblad, Nov. 1922).

Verdient de Zending onze belangstelling? (Oegstgeest 1922. Met 4 afb. 8o.

M. LINDENBORN, Actueele zendingsvragen in Ned. Indië, (Mededeelingen .... zendingswetenschap, Jrg. 66, 1922, 3e stuk, p. 201—219).

Dr. A. J. BROWN, Vraagstukken rakende de Inlandsche Kerk op het Zendingsveld. (De Opwekker, Jrg. 67 No. 2, Febr. 1922, p. 60 — 75).

Artikel 123. (De Banier, Jrg. 14 No. 10 — 11, en 14, 10 en 17 Maart, 7 April 1922, p. 81, 91 — 92 en 117).

Nota Br. en Buitenl. Bijbelgenootschap, Agentschap Java. (De Opwekker, Jrg. 67 No. 9 — 10, Oct. 1922, p. 396 — 398).

Het Ned. Bijbelgenootschap en de geestelijke stroomingen op Java. (De Banier, Jrg. 14 No. 7; 17 Febr. 1922, p. 57 — 58).

LOEK, Y. M. C. A. in Indië. (De Indische Post, Jrg. I No. 13, 25 Febr. 1922, p. 14).

H. DJAJASOEBRATA, Een stem uit de Inlandsche Christenwereld. (De Banier, Jrg. 14 No. 7, 10, 11, 15, 16, 17 Febr., 10 en 17 Maart, 14 en 21 April 1922, p. 55 — 56, 80, 90 — 91, 124 — 125, 132).

L. TIEMERSMA, Waarom kennis van den Chineeschen godsdienst noodig is, om de Bijbelsche Geschiedenis met vrucht aan het Chineesche kind te onderwijzen. (De Chr. Onderwijzer, Jrg. 5 No. 10, 9 Maart 1922 p. 109 — 112).

M. LINDENBORN, West — Java als zendingsterrein der Ned. — Zendingsvereeniging. 's-Gravenhage 1922 8°. (Onze Zendingsvelden IV).

S. KALFF, A monument of religious tolerance [Willemskerk, Koningsplein O., Weltevreden]. With 2 illustr. (Sluyters' Monthly Vol. 3 Part II No. 8, Aug. 1922 p. 129 — 131).

A. VERMEER, De Mal. Chr. lectuurvereeniging te Batavia. (De Banier, Jrg. 14 No. 6; 10 Febr. 1922, p. 48).

L. W. TOMASAAD, Een Zondagmorgen op den Zendingspost te Tjideres. (De Banier, Jrg. 14 No. 32, 33, 34, 36, 40, 41; 11, 18, 25 Aug., 8 Sept., 6 en 13 Oct. 1922, p. 271 — 272, 280 — 281, 287, 304, 339, 348).

G. J. HOEKENDIJK, De Soendaneesche hemelling. Geïllustreerd. Nijkerk 1922. 8°.

D. POL, Midden — Java ten Zuiden. Met afb. en een kaart, 's-Gravenhage 1922. 8°. (Onze Zendingsvelden III).

D. BAKKER, De zending der Gereformeerde Kerken op Midden Java. Met 5 afb. (Indië, 5e Jrg. No. 49, 51 en 52; 8, 22, en 29 Maart 1922, p. 788 — 793, 826 — 830 en 841 — 845).

Verslag van de Conferentie van afgevaardigden der Java-Zending met Dr. Zwemer te Djocja. (De Opwekker, Jrg. 67 No. 9 — 10, Oct. 1922, p. 382 — 395).

H. A. VAN ANDEL, Solo. 1 Nov. 1922. (De Banier, Jrg. 14 No. 43, 27 Oct. 1922, p. 365 — 366).

Een bezoek aan Modjowarno [Alex. Berman in Ned. Zendingsblad]. (De Banier, Jrg. 14 No. 11; 17 Maart 1922, p. 89 — 90).

D. BAKKER, Welke roeping heeft de zending tegenover den toenemenden invloed van het Mohammedanisme in Ned.-Indië. (De Macedoniër, Dec. 1922).

R. KATHOLICISME.

De Katholieke kerk in hare betrekkingen tot de Regeering van Nederl. Oost — Indië. (Onze Missien in O. en W.- Indië enz. Feestnummer 1912 — 1922, p. 81 — 93).

Onze Oost. (Overzicht der R. K. missie in 1921). (De Katholieke Missiën Juli 1922).

F. VAN LITH S. J., Hoe maken wij den Javaan Christen? (St. Claverbond, Afl. 30, Dec. 1922, p. 290 — 295).

Leeken- apostolaat op Java. (St. Claverbond, Afl. 26, Juli 1922, p. 172, 175 — 176).

M. S, R. De nieuwe Katholieke kerk te Bandoeng. Met 2 afb. (Indië, 6e Jrg. Afl. 7, 17 Mei 1922, p. 108 — 110).

De nieuwe kerk van Bandoeng. Met 2 afb. (St. Claverbond, Afl. 30, Dec. 1922, p. 296 — 299).

H. J. J. JANSEN S. J, Kerkwijding te Klaten. Met 2 afb. (St. Claverbond, Afl. 29, Nov. 1922, p. 263 — 266).

J. B. W. M. MöLLER, Een door Han Groenewegen ontworpen dessakerkje. Met 3 afb. (St. Claverbond, Afl. 27, Sept. 1922, p. 211 — 213).

M. HOOGVELT, De Katholieke Hollandsche vrouw in Indië. (Het Missiewerk, 1 Aug. 1922).

Ir. E. A. VAN ARCKEN, Helpt ons Inlandsche moeders vormen. (De Katholieke Missiën, Oct. 1922).

HUBERT DE KRUYPER S. J., Katechismus in de dessa. (St. Claverbond. Afl. 29, (Nov. 1922, p. 267 — 270).

J. J. TEN BERGE S. J., Een vreemde modin! (St. Claverbond, Afl, 28, Oct. 1922, p. 237 — 239).

Fr. ADR. DJAJASEPOETRA S. J., Een groet van katholiek Java aan katholiek Nederland. Rede .... Int. Missiecongres Utrecht. Met 1 afb. (St. Claverbond, Afl. 28, Oct. 1922, p. 225 — 228).

Kerstfeest te Mendoet. Door een zuster Franciscanes. (St. Claverbond, Afl. 26, Juli 1922, p. 177 — 179).

J. VAN DER LOO S. J., Kampong Sawah. De eerste inlandsche missie op West-Java. (St. Claverbond, Afl. 22 Febr. 1922, p. 33 — 35).

Ir. E. A. VAN ARCKEN, „Dat hebben de Roomschen gedaan." (Onze Missiën in O. en W. Indië enz. Feestnummer, 1912 — 1922 p. 101 — 114).

THEOSOPHIE.

A. VAN LEEUWEN, Het Paaschcongres te Poerwokerto (Theosofisch Maandblad, Jrg. 21, 1922, p. 217 — 221).

J. KRUISHEER, Overeenkomsten in Theosofie en Islam. (Theosofisch Maandblad, Jrg. 21, 1922, p. 599—609).

J. Kruisheer, Overeenkomsten in theosofie en Islam. (Theosofisch Maandblad, Jrg. 21, 1922, p. 599 — 609).

25. HOLLANDSCH IN INDIE.

M. B. H. CALMEYER, De taak van het [Alg. Ned.] Verbond in Oost-Indië. (Neerlandia, Jrg. 26 No. 2, Febr. 1922, p. 21).

V. L., Het daghet in het Oosten. [Alg. Ned. Verbond]. (Neerlandia, Jrg. 26 No. 1, Jan. 1922. p. 22).

S. KALFF, Koloniaal Nederduitsch. (Eigen Haard, Jrg. 48 No. 29 en 31, 12 en 29 Juli 1922, p. 503 — 505 en 537).

NEOLOOG. De omgangstaal als karaktervormer. Hoe onze kinderen spreken (Onze Stem, Jrg. 3 No. 22 — 23, Nov. en Dec. 1922, p. 709 — 710).

S. KALFF, Indische jaarboekjes, (Koloniaal Weekblad, Jrg. 22 No. 21, 26, 27, 37, 38 (25 Mei — 21 Sept. 1922).

MULTATULI, Max Havelaar ..... 11e druk, 59e — 70e duizend. Amsterdam 1922. 8o.

NOTO SOEROTO, De geur van moeders haarwrong, 2e Druk. Amsterdam 1922?. 8o.

NOTO SOEROTO, Lotos en Morgendauw. Amsterdam, Hadi Poestaka 1920. 8o.
Besproken door WILLEM KLOOS in: De Nieuwe Gids, Jrg. XXXVII Afl. 1, Jan. 1922, p. 122 — 129.

H. C. MULLER, Studiën over N. I. letteren. II Het drama Ashoka van Gonggrijp. (Vervolg en slot), (Ned. Indië Oud en Nieuw, Jrg. 6 Afl. 9 Jan. 1922, p. 286 — 288).

MAURITS WAGENVOORT, Indische Nachten. (De Indische Post, Jrg. I No. 27, 3 Juni 1922, p. 10).

MARIE C. VAN ZEGGELEN, De schat van den armen jongen. 2e Druk. Amsterdam 1922. 8o.
— Din en Aroe naar het land van beschaving. (Vervolg op De Schat). Met 20 pl. Amsterdam 1922. 8o.

MELATI VAN JAVA [ps. van JO. VAN SLOOTEN]. Johan's avontuur. Een vertelling uit Indië. 4e druk. Baarn 1922. 8o.

Mr. C. W. WORMSER, In de diepe sawah werd een kind vermoord. Met 4 afb. (De Indische Post, Jrg. 2 No. 8, 21 Jan. 1922, p. 5).

Mr. C. W. WORMSER, De geteekende karbouwenhoren. (De Indische Post, Jrg. I No. 39; 26 Aug. 1922, p. 10).

M. E. REITSMA-BRUTEL DE LA RIVIéRE, Het weerzien. (De Indische Post, Jrg. I No. 52, 25 Nov. 1922 p. 10).

ARGUS, Onder hypnose (specifiek Indische [detective] roman.) Batavia — Weltevreden 1922. 8g.
Besproken in. De Indische Post, Jrg. I No. 50, 18 Nov. 1922, p. 7.

ALETTA HOOG, Tembo, het Soendaneesje. Geïllustreerd, 3e herziene druk. Arnhem 1922. 8 . (Leesboek voor school en huis).

M. E. K. - v. H., Doods-angst. (De Taak, Jrg. 5 No. 244, 8 Apr. 1922, p. 1035 — 1036).

G. A. VAN BOVENE, De donkere oogen. (De Indische Post, Jrg. I No. 24, 13 Mei 1922 p. 10).

KOERA VAN REEDEN, Het „derde oog van Siwah." Indische roman. 's-Gravenhage 1922. 8o.

SIMON PETRUS [pseud.], Daniel Matihati, geestziener en detective. Het drama van het Duivelshuis. (De Reflector, Jrg. 7, 1922, p. 650—651, 682—686, 701—704, 717—720, 762—765, 778—780).

INDOFIEL, Indische mijmeringen (Dagboek fragmenten), (De Indische Post, Jrg. I No. 34 en 37, 22 Juli en 12 Aug. 1922).

J. C. MOLLEMA, Schetsen van het Indisch platteland (Nederland, 74e Jaarg. Afl. 7, Juli 1922, p. 577 — 622).

CAREL BALSEM, Schetsen uit Soendaland, I. Een carrière in de thee. (Het Indische Leven. Jrg. 3 No. 51, 5 Aug. 1922 p. 1004 — 1005).

M. A. VAN DER LIJKE, Indische herinneringen I Eerste dagen op Java. VII Stille kracht?. (Indië, 6e Jrg, Afl. 38 en 46, 20 Dec. 1922 en 10 Febr. 1923, p. 613—615, 743—774).

Vreemdelinge [= G. KEEN-ARGYLE], Moeilijkheden van het leven in Indië. I Uitgaan en thuisblijven; II Verloren sleutels; III Liefhebberijen. (Het Indische Leven, Jrg. 4 No. 11, 13, 17, 28 Oct., 11 Nov., 9 Dec. 1922 p. 206—207, 258—259, 322).

L. K., De djimat. (De Revue, Jrg. 2 No. 31, 5 Aug. 1922 p. 973 — 974).

HOMUNCULUS, Bachelors in Indië, (De Indische Post, Jrg. I No. 43; 23 Sept. 1922, p. 9).

M. C. VAN ROUVEROY VAN NIEUWAAL, Herinneringen aan een Indisch garnizoensplaatsje. (Eigen Haard 1922, No. 19, en 20 Mei 1922).

Uit het Dagboek van den HoogwelEd. Geb. Heer Jhr. Gerard Jean van Chatwijk d' Overzee, tijdens zijn verblijf in Insulinde. (De Indische Post, Jrg. I No. 18 — 52; 1 Apr. — 25 Nov. 1922).

N., Ik ga zoeken. (Wederopbouw, Jrg. 5 No. 9 — 10, Sept. — Oct, 1922, p. 149 — 150).

M. D. C. KOLKMEYER, West-moesson. [Sonnet]. (Eigen Haard, Jrg. 48, 1 Juli 1922, No. 27, p. 473).

Tempelfeest op Bali (Kloengkoeng), [Sonnet]. (De Taak, Jrg. 6 No. 274, 23 Dec. 1922, p. 1371).

JAN FEITH, Het Indische Monster of het geheim van den Boeroeboedoer. Een jongensboek. (De Indische Post, Jrg. I No. 10 — 48, 4 Febr. tot 28 Oct. 1922).
Besproken in De Indische Post, Jrg. I No. 50, 18 Nov. 1922, p. 7.

JAN FEITH, Het Indische Monster of het geheim van den Boeroeboedoer. Een jongensboek. Geïllustreerd met 120 zwartjes en 4 penteekeningen .... Bandoeng [1922]. 8o.

H. SCHROO, De lotgevallen van een Indisch stuivertje. Met 4 gekl. pl. 2e Druk. Groningen — Den Haag 1921. 8o.

VICTOR IDO [ps. van HANS VAN DE WALL], De dochters van den resident. Een luchtig spel uit het Indisch leven 1850—1860, in 3 bedrijven. Geïllustreerd. Weltevreden 1922, 8o.

HENRI VAN WERMESKERKEN, Tropenadel. Blijspel uit het Indische leven, in 3 bedrijven. 2e druk, Amsterdam 1922. 8o.
— Suikerfreule. Vervolg op Tropenadel, Blijspel uit het Indische leven. (De verdere lotgevallen van juffrouw Van der Kooy). Amsterdam 1922. 8o.

Voor het voetlicht. Een bundel van vier éénbedrijvige tooneelstukken. Weltevreden 1921. 8o.

26. MALEISCH.

M. C. VAN ROUVEROY VAN NIEUWAAL, Het Maleisch in den dagelijkschen omgang. Een korte handleiding .... (Bewerkt naar den 2en druk van: Het Maleisch in de kazerne). Zutphen 1922. 8o.

Some rhyming sayings in Malay. (Journal of the Straits Branch of the Royal Asiatic Society for t.y. 1922, p. 393 — 395).

M. CH. VAN ROUVEROY VAN NIEUWAAL, Maleische woordsmeedkunst. (Koloniaal Weekblad, Jrg. 22 No. 45, 9 Nov. 1922, p. 4 — 6).

Sj., Akan dilengahkankah bahasa boemipoetera? (Tjahaja Hindia, tah. ke 10, No. No. 32; 31 Oct. 1922, k. 499 — 501).

R. O. WINSTEDT, A Malay Pantheist Charm. (Journal of the Straits Branch of the R. Asiatic Society for t.y. 1922, p. 261 — 267).

H. OVERBEEK, The Malay Pantun. (Journal of the Straits Branch of the Royal Asiatic Society for t.y. 1922, p. 4 — 28).

JAM. F. AUGUSTIN, Malay pantuns. (Sluyters' Monthly, Vol. 3 Part II, No. 8, Aug. 1922 p. 109 —110).

Pantoen nasihat. (Volksalmanak Melajoe 1923, p. 140 — 142).

Pantoen berkasih-kasihan. (Volksalmanak Melajoe 1923, k. 201 — 205).

Dt. S. ARIFIN, Sja'ir pertimbangan. Tjintailah tanah air dan Tjintailah bangsa. (Volksalmanak Melajoe 1923, k. 220 — 235).

Pertoekaran taboen setr. [Lettergedicht]. (Sri Poestaka, Tah. IV No. 1 k. 1 — 2).

Goerindam. (Volksalmanak Melajoe 1923, p. 163 — 166).

St. P. BOESTAMI, Sri Poestaka pantas. [Lettergedicht]. (Sri Poestaka, Tah. IV No. 1, k. 3).

Dr. Ph. S. VAN RONKEL, Seboeah karangan dalam bahasa Melajoe Tamil. (Sri Poestaka, tah. IV No. 8, Aug. 1922, k. 178 — 180).

Malaische Märchen, herausgegeben von Dr. PAUL HAMBRUCH. Jena 19.. (Die Märchen der Weltliteratur, Band ...). 8o.
Daaruit: Die Schöpfungsgeschichte der Javaner. Wie die Naturglaubigen sie erzählten. (Deutsche Wacht, Jrg. 8, 1922 p. 34).

HIKAYAT Hang Tuah. Die Geschichte von Hang Tuah. Aus dem Malayischen übersetzt van H. OVERBECK. München 1922. 2 Bände. 8o. (Meisterwerke orientalischer Literaturen. Bd. 7 — 8).
Besproken door E. FUHRMANN in: Ned. Indië Oud en Nieuw, 7e Jrg. Afl. 9, Jan. 1923 p. 191 — 192.

R. O. WINSTEDT, Hikayat Si-Miskin or Marakarma. (Journal of the Straits Branch of the R. Asiatic Society for 1922, p. 41 — 45).

R. O. WINSTEDT, Hikayat Indraputra. (Journal of the Straits Branch of the R. Asiatic Society for 1922, p. 46 — 53).

R. O. WINSTEDT, Hikayat Putra Jaya Pati. (Journal of the Straits Branch of the R. Asiatic Society for 1922, p. 54 — 57).

R. O. WINSTEDT, Hikayat Indra Bangsawan. (Journal of the Straits Branch of the R. Asiatic Society for t.y. 1922, p. 58 — 61).

R. O. WINSTEDT, Hikayat Parang Puting. (Journal of the Straits Branch of the R. Asiatic Society for 1922 p. 62 — 66).

WARNA Sari Melajoe, dikoempoelkan oléh J. KATS. Weltevreden 1922. 2 deelen. 8o. [Lat. kar.].

Keperloean orang banjak. (Volksalmanak Melajoe 1923, k. 241 — 253).

Keperloean sehari-hari. (Volksalmanak Melajoe 1923, k. 205 — 208).

Toenangan hidoep. (Volksalmanak Melajoe 1923, k. 261 — 262).

Djibrail lantjoeng. (Volksalmanak Melajoe 1923, k. 235 — 240).

R., HASAN SOEMADIPRADJA, Boeka pintoe. (Volksalmanak Soenda 1923, k. 120 — 131).

Pandji Poestaka. (Sri Poestaka, tah. IV No. 11, Nov. 1922, k. 253).

Gandjaran oentoek pengoeroes Taman Poestaka. (Sri Poestaka, tah. IV No. 10, Oct. 1922, k. 246 — 247).
R., Tjeritera péndék: Pertemoean. (Tjahaja Hindia, tah. ke 10, No. 31, 15 Oct. 1922, k. 495 — 496).

St. P. BOESTAMI, Pertjeraian dan pertémoean doea sauda:a. (Samboengan). (Sri Poestaka, tah. IV k. 17 — 19, 48, 94 — 96, 114 — 119, 171 — 174, 200, 228, 252, 274 — 276, 298 — 299).

Tjeritera seorang toekang roti dengan seorang saudagar mentéga. (Volksalmanak Melajoe 1923, p. 136 — 140).

„BOEKOE paling aneh." Roepa2 hal perloe boeat manoesia. Batavia 1922. 12o.

[MALEISCHE] uitgaven der Commissie voor de Volkslectuur. Serie No. 303, 421, 550, 554, 560, 570, 589, 591. Weltevreden 1922. 8o.
303. HECTOR MALOT, Sebatang kara. Djilid II. Dimelajoekan oléh ABDOEL MOEIS. Dihiasi dengan 6 boeah gambar.
421. MARG. DE VIROFLAY, 'Adat isti 'adat orang Belanda, dikoerip dan dimelajoekan oleh S. M. RASSAT.
550. G. A. HENTY, Doea saudara dipadang saldjoe tanah Roesia. Dibahasa melajoekan oléh MOEHAMAD SJAFé'I. (Dihiasi dengan gambar2).
554. IW. SERG. TOERGENJEW, Perédaran zaman. Dibahasa melajoekan oléh S. M. RASSAT. Dihiasi dengan 6 boeah gambar.
560. JUL. VERNE, Mengalilingi doenia dalam 80 hari. Dibahasa melajoekan oleh R. MOESA SASRADHIMEDJA. Dihiasi dengan 20 boeah gambar.
570. A. F. IMRAN, Tjeritera intipan masa soeltan 'Abdoelhamid.
582. Volksalmanak Melajoe 1923.
589. CH. DICKENS, Gadis jang malang. Dimelajoekan oléh MARAH ROESLI.

591. J. H. BOEKE, Amtenaar pemerintahan bangsa boemipoetra dan pendjabatan pindjaman ra'jat. Disalin kedalam bahasa Melajoe oléh Balai Poestaka.

27. SANSKRIT, OUD-JAVAANSCH, JAVAANSCH.

K. DE J., Oostersch Congres. (De Indische Post, Jrg. I No. 28; 10 Juni 1922, p. 14).

M. JAMIN, Bahasa Sangsekertam dan 'ilmoe kitabnja. (Tjahaja Hindia, Tah. ke 10 No. 30; 30 Sept. 1922, k. 476 — 478).

G. A. V. B[OVENE], Labberton, de Sanskritist. [Aankondiging zijner Sanskritaspraakkunst]. (De Indische Post, Jrg. I No. 41. 9 Sept. 1922, p. 7).

H. KERN. Verspreide geschriften. Deel 10: Diversen oudjavaansch, slot. Diversen Nieuwjavaansch, Filippijnsche studies. Ie Gedeelte. 's-Gravenhage 1922. 8o.

Het Oud-Javaansche lofdicht Nagarakertagama van PRAPANTJA (1365 — A. D.) Met vertaling en bespraking van H. KERN, met aanteekeningen van

N. J. KROM, populair bewerkt ten behoeve van de Commissie voor de Volkslectuur. Weltevreden 1922. Met 10 pl. 8o.

Dr. MARTHA A. MUUSSES, Bijdragen tot de Nágarakertágama-studie (Tijdschrift Bat. Gen., Deel LXI p. 119 — 130).

J. S. BRANDTS BUYS, Leekenopmerkingen. I. Bij de Nagarakertaagama. (De Taak. Jrg. 6, No. 271, 272, 273, 22 Nov. 2, 11 Dec. 1922 p. 1335 — 1337, 1346 — 1348, 1359 — 1361).

Pararaton (Ken Arok)....Uitgegeven en toegelicht door Dr. J. L. A. BRANDES, 2e Druk door Dr. N. J. KROM (Verh. Bat. Gen. LXII, 'sGrav. 1920. 4o.
Besproken door C. O. BLAGDEN in: Journal R. Asiatic Society 1922. p. 627 — 628.

Dr. H. H. JUYNBOLL, Vertaling van Sarga VII van het Oudjavaansche Ramayana. (Bijdragen Kon. Instituut, Deel 78, p. 137 — 342).

R. Ng. POERBATJARAKA, Een oud-Javaansche bewerking van de Bhagawadgita. (Verslag van het 2e Congres van het Oostersch Genootschap in Nederland, 20 — 21 Apr. 1922).

WI. HUI. RASSERS, De Pandji-Roman. Acad. proefschrift Univ. Leiden. Antwerpen 1922. 8o.
Besproken door C. S. in: Koloniaal Tijdschrift, Jrg. 11, 1922, p. 563 — 572.

Lajang damar-woelan Deel I (Javaansche tekst). Weltevreden. (Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap, Deel LXIV — 's Hage 1922. Met 7 pl. 4o.)

NATASOERATA Koeping sekar melati. Vertaald door DJAWAKA (Jav. Volksalmanak voor 1923, Jrg. 5 p. 214 — 216).

TAGORE's Gedichten. Vertaald door DJAWAKA. (Jav. Volksalmanak voor 1923, Jrg. 5 p. 210 — 214).

R. S. S. MARTOHATMODJO, Serat basa Djawi, kanggé ing pamoelangan H. I. S. Jogjakarta 1922. 8o.
Besproken door K. F. Kok Bz. o. d. t.: Een methode voor het Javaansch, in: De Chr. Onderwijzer Jrg. 5 No. 28, en 33, 20 Juli en 24 Aug. 1922 p. 323 en 391.

Dari hal hoeroef oentoek menoeliskan basa Djawa. (Sri Poestaka tah. IV No. 10, Oct. 1922, k. 231 — 233).

TH. ALTONA, Korte aanteekeningen over Javaansche boomnamen. (Tectona, deel XV afl. 10, Oct. 1922).

SERAT Warna sari Djawi .... kaklempakakan dening J. KATS. Weltevreden 1922. 8o. [Lat. kar.].

Serat Pandji Angrèni. (Jav. Volksalmanak voor 1923, Jaarg. V, p. 282 — 318).

Serat DJITA-ARSARA .... Weltevreden 1922. 8o. [Jav. kar.]. (Widya Poestaka. Javaansch Serie No. 5).

Tjarita warna-warna wana ing Siloeman. Petiqan ..... Javaansche Legenden en Sagen van L. TH. MAYER. (Javaansche Volksalmanak voor 1923, Jaarg. V. p. 270 — 272).

Soewené panetising endog. (Jav. Volksalmanak, voor 1923, Jrg. 5 p. 83).

Toelisan ing kropak kang binemoe ana ing desa Bedajoe bawah District Kandangan. (Jav. Volksalmanak voor 1923, p. 217 — 220).

[Javaansche] Uitgaven van de Commissie voor de Volkslectuur. Serie No. 99, 404, 513, 571, 578, 583, 593, 613. Weltevreden 1922. 8o.
99. S. DAJAWIJATA, toewin M. JOEDAKOESOEMA, Pandjebloegipoen redi Keloet, Mawi gambar.
404. JASAWIDAGDA, Djarot.
462. R. PRAWIRAWINARSA, Babad alit Rinengga ing gambar sarta kar. II. R. Ng. DJAJENGPRANATA, Djoemenengipoen tjoengkoep tjoengkoep ing pasaréan Koetagedé.
474. JASAWIDAGDA, Doerisani.
513. R. SASRASOEGANDA, Kekésahan dateng rijo. Rinengga ing gambar 19 idji.
519. SOERATMAN SASTRADIARDJA, Soekatja.
571. R. B. KARTAASMARA, Radjaméda. Mawi gambar.
578. S. BRATASOESASTRA, Andé-andé loemoet. 12o.
583. Volksalmanak Djawi 1923.
593. SASTRAMINTARDJA, Tjariosipoen sendang ing tawoen.
613. SOEJITNA MARTAATMADJA, Tan Loen Tik lan Tan Loen Tjong. Njariosaken oebad-oebeding tijang lampah dagang, sinaranan lampah warni-warni.

28. SOENDANEESCH.

L. A. LEZER, Boekoe pangadjaran basa Walanda-Soenda .... Leerboek voor de Soendaneezen om de Hollandsche taal te leeren zonder onderwijzer. Bandoeng 1922. 8o.

L. A. LEZER, Boekoe tjonto-tjonto karangan, soerat djeung advertentie basa walanda .. Voorbeeldenboek van Hollandsche opstellen enz. met Soendasche verklaring. Bandoeng 1922. 8o.

G. C. JANSSEN djeung A. VAN DIJCK, Pangfipoer Groningen e.e 1922. Djeung gambar. 8o.

Tjioeng Wanara (Samboengan alménak t. 1922. Aja samboenganana). (Volksalmanak Soenda 1923, k. 252 — 272).

Papantjen indoeng-bapa. (Volksalmanak Soenda 1923, k. 111 — 115).

R. A. BRATADIWIDJAJA, Pepeling. Djeung gambarna (Volksalmanak Soenda 1923, k. 132 — 141).

TOEBAGOES DJAJADILAGA, Pajoeng para poetri. (Volksalmanak Soenda 1923, k. 142 — 157).

TOEBAGOES DJAJADILAGA, Kiamat leutik. (Volksalmanak Soenda 1923, k. 180 — 183).

R. SENTANA DI REDJA, Meong djeung oentjal. (Volksalmanak Soenda 1923, k. 158 — 179).

R. Hadji MOEHAMAD MOESA, Wawatjan woelangkrama. (Volksalmanak Soenda 1923, k. 186 —249).

Katjapangan nonoman Pasoendan ka pajoen anoe rek liar kaloear ti Poela Djawa. (Volksalmanak Soenda 1923, k: 184 — 185).

MANGOENDIMADJA djeung BRATAKOESOEMA, Woelang basa; hal edjahan djeung omonan Soenda noe parondok, 1. Pakeun di kelas II. 2. Pakeun di kelas III. Weltevreden 1922. 8o.
[Soendaneesche] Uitgaven van de Commissie voor de Volkslecteur. No. 132b, 321, 355, 360, 557, 577, 579, 581, 584. Weltevreden 1922. 8o.
132b. R. SOERIADIREDJA. Wawatjan poernama alam. Djilid ka 3. 4, Kalajan moepakatan M. Ardiwinata,
321. Dean JON. SWIFT, Lalampahan Goeliper. Disoendakeun koe R. HAROEN AL RASJID. Make gambar.
355. R. SOEMAWINATA, wawatjan Moehamad Hasan.
360. NATAWIRIA, Wawatjan djaka begdja.

557. HOMERUS. Wawatjan praboe Odysseus. Disoendakeun koe KARTADINATA.
577. M. H. ADIWISASTRA, Babad Djampang.
579. SASTRAWINATA djeung A. A. WIGNJASASMITA, Kariaan djeung loeang.
584. Volksalmanak Soenda 1923.
611. NATAWIRIA, Tjampakawarna. Make 4 gambar.

29. MADOEREESCH.

Tjrétana Djawa Toelé, (Mad. Volksalmanak voor 1923, p. 96 — 128).

AHMAD MOESAFFA alijas WIRJOASMORO. Mantja-barna I. Batja'an Madhoera aksara Latyn .... ban sokola'an kellas II. Weltevreden 1922. 8o.

WIROSETJO sareng PARTOSOEGONDO, Panonton kaanghoej ngadjharraghi okoran, takeran sareng tèmbhangan. Batawi 1922. 8o.

D. H. OOMS, Elmoe pangataon bhab aba'na oreng ban pangraksana. Engghit è tjara Madhoera temmo MARDJOEKI al. WIRJO WIJOTO. Batawi 1922. 8o.

KARTOSOEDIRDJO, Pangataoan bhab ban-kèban momolan kantè'na panglanja da' rèd-morèd klas IV sakola'an klas II. Batawi 1922. 8o.

KARTOSOEDIRDJO, Pangataon bhab kèban sé pada atolang. Batawi 1922. 2 boekoe. 8o.

Kawadjibannepon boreng towa. (Madoer. Volksalmanak voor 1923. Jrg. 3 p. 53 — 73).

[Madoereesche] UITGAVEN van de Commissie voor de Volkslectuur. No. 336, 356, 362, 366a, 367, 367a, 367b, 377b, 585. Weltevreden 1922. 8o.
336. M. WIRJOASMORO. Tjôlok. Boekoe batjaan kaanghoej ka oreng Madhoera lowaran.
356. Empol-empèl. Se njalen ka bhasa madhoera M. A. SOEMOWIDJOJO.
362. Lalampa'anna Gulliver. Sè njalen dari bhasa Blandha M. KARTOSOEDIRDJO. 2 djilid.
366a. B. VRIJBURG, Bhab malar èbin. Djilid II. Nganggheoj ghambhar.
367, 367a, 367b. HECT. MALOT, Lalampa'annèpon Djoko Rémi aba' saaba' èdalem dhiennja. Se njalén ka bhasa Welandha GER. KELLER, ka bhasa Madhoera SOSRO DANOE KOESOEMO. Mabi ghambar, 3 Djhilid.
377b. B. VRIJBURG, Bab nangkaraké radjakaja. Djhilid III.
585. Volksalmanak Madhoera 1923.

30. BALINEESCH.

Lijst van lontarhandschriften in de bibliotheek van Pedanda Wajan Kekeran te Taman Intaran (Bandoeng). (Oudheidk. Verslag 2e 3e kwart. 1922, Bijlage M, p. 87).

Lijst van lontarhandschriften in de bibliotheek van Pedanda Ngurah te Blayu (tabanan). (Oudheidk: Verslag 2e — 3e kwart. 1922, Bijlage M. p. 86).

V. E. KORN, Balische chronogrammen. Met 1 pl. (De Indische Gids XLIV No. 8, Aug. 1922 p. 667 — 674).

31. ONDERWIJS EN OPVOEDING.

HOOGER ONDERWIJS. — IN NEDERLAND VOOR INDIE.

Vereenigde Faculteiten der Rechtsgeleerdheid en der Letteren en Wijsbegeerte te Leiden. [Acad. statuut betreffende Indische rechtsstudie en de Indologische studie). (Koloniaal Weekblad Jrg. 22 No. 39, 28 Sept. 1922, p. 3 — 5).

Hetzelfde in: Koloniaal Tijdschrift, Jrg. 11, 1922, p. 731 — 736.

De (nieuwe) academische examens voor Indologische studenten (Onze Stem. Jrg. 3 No. 20, 16 Oct. 1922, p. 654 — 657).

De Leidsche examens voor Indië. Nieuwe regeling. (Koloniaal Tijdschrift Jrg. 11, 1922, p. 606 — 608).

De nieuwe studie. (Indologenblad Jrg. 13 No. 10, Aug. 1922 p. 77 — 78).

De nieuwe bestuursopleiding. (De Indische Gids XLIV No. 9, Aug. 1922, p. 846 — 848).

Nieuwe opleiding en hoogere vorming. (Koloniaal Tijdschrift, Jrg. 11, 1922, p. 593 — 596).

B. J. HAGA, Studie orienteering. (Koloniaal Tijdschrift, Jrg. 11, 1922, p. 709 — 712).
Q. Z., Weer een nieuw plan t.o.v. onze studie. (Indologenblad, Jrg. 13 No. 8, Apr. 1922 p. 61).

L. J. P[OLDERMAN], Studie in Nederland. (Wederopbouw, Jrg. 5 No. 2 — 3, Febr. Maart 1922 p. 37 — 43).

K. D. J. [= Ir. H. J. KIEWIET DE JONGE], Een Javaansche promotie. [Dr. Mr. Gondo- Koesoemo] (De Taak No. 261, 9 Aug. 1922, p. 1217 — 1219).

Soeratmo, De Ned. Indische veearts en de voortzetting van diens studie aan de Veeartsenijkundige Hoogeschool te Utrecht, Critiek op de beschouwingen ... alg. vergadering van 10 Mei 1922, te Bandoeng. Utrecht 1922, 8°.

Dr. E. DU MOULIN, P. ZIJP, NUMANS, J. WITKAMP, Polemiek over de voortgezette studie van Indische veeartsen aan de Veeartsenijkundige Hoogeschool te Utrecht. (N. I. Bladen voor Diergeneeskunde en Dierenteelt. 1922, afl. 4).

C. L. VAN DOORN, Wat wil het Indonesisch Verbond van Studeerenden. (Indologenblad. Jrg. 13 No. 4, 24 Dec. 1921, p. 25 — 26).

6e Congres van het Indonesisch Verbond. (Indologenblad Jrg. 13 No. 7, Maart 1922 p. 56 — 57).

IN INDIE.

ENQUETE betreffende het Hooger Onderwijs in Ned. — Indië, gehouden door eene Commissie ingesteld op initiatief van het Bat. Genootschap van K. en W. Weltevreden — 's Gravenhage 1922. 8o. (Notulen ... van de Directievergaderingen van het Bataviaasch Genootschap ... Deel LIX 1921. Extra Bijvoegsel).
Besproken door C. A. in: Nieuw Indië Jrg. I No. 10, Nov. 1922, p. 352 — 354. o.d.t.: Een rapport over hooger onderwijs in Indië.

Een Universiteit in Ned. Indië. Ter gelegenheid van het 4e lustrum der Indologen — Vereeniging. Extra Nummer van het Indologenblad. Leiden 1922. 8o.

Besproken in: Koloniaal Weekblad, Jrg. 22 No. 42, 19 Oct. 1922 p. 2 — 5.

Prof. Dr. J. KLOPPER, Een Universiteit in Indië. (De Indische Post Jrg. II No. 5; 30 Dec. 1922, p. 9).

Een Universiteit in Indië. (Tjahaja Hindia, Tah. ke 10, No. 34, 35, 36; 30 Nov., 15 dan 30 Dec. 1922, k. 543 — 544, 557 — 560, 573 — 576).

Een Universiteit in Indië. (Onze Stem, Jrg. 3 No. 24 (16 Dec. 1922 p. 777).

H. F. TILLEMA, Nooit 'n Universiteit te Batavia. (Vrije Arbeid, 2e Jrg. No. 10, Oct. 1922, p. 303 — 304).

De opzet der Universiteit van Ned. — Indië. (Nieuw-Indië, Jrg. I No. 3, Maart 1922 p. 95 — 101).

Sekolah tinggi di Indonesia.(Tjahaja Hindia, tah. ke 10 No. 33, 34, 36, 15 dan 30 Nov., 30 Dec. 1922, k. 520 — 523, 538 — 542, 567 — 573).

Technische Hoogeschool. (Onze Stem Jrg. 3 No. 23, 1 Dec. 1922, p. 748 — 749).

Onze Indische Technische Hoogeschool. (De Indische Post, Jrg. I No. 32, 8 Juli 1922 p. 1).

J. KLOPPER, The Engineering University of Bandoeng. With 7 illustr. (Sluyters' Monthly, Vol 3 Part. II No. 9, Sept. 1922, p. 182 — 185).

Het tweede jaarfeest van de Technische Hoogeschool. (Onze Stem Jrg. 3 No. 14, 16 Juli 1922, p. 413 — 415).

De tweede verjaardag van de Technische Hoogeschool te Bandoeng. (De Waterstaatsingenieur. 10e Jrg. 1922, p. 302).

Theorie en praktijk aan de Technische Hoogeschool te Bandoeng. (Indisch Bouwkundig Tijdschrift, Jrg. 25. 1922, p. 274 — 275).

BANDOENGER [pseud.], Bezoek van den G. G. aan Bandoeng. Inwijding Natuurkunde complex der T. H. Met 3 afb. (De Reflector, Jrg. 7 No. 12, 18 Maart 1922 p. 179 — 180).

OPENING van het Natuurkundig Laboratorium [der] Technische Hoogeschool te Bandoeng door Z. E. den Gouverneur — Generaal van Ned. — Indië 18 Maart 1922. [Met rede „Natuurwetenschap en Kultuur" door J. CLAY]. Bandoeng [1922]. Met 6 fig. 8o.

R., Opening van het Natuurkundig Laboratorium der Technische Hoogeschool te Bandoeng op 18 Maart 1922. Met 5 afb. (Indië, 6e Jrg. Afl. 9, 31 Mei 1922 p. 140 — 143).

Verslag der Indische Commissie van Advies inzake de in het Eindrapport der Technische Onderwijs Commissie voorgestelde ingenieursopleiding. (De Waterstaatsingenieur, 10e Jrg. 1922, p. 130).

O. J. HERZ, Ingenieursopleiding. (De Waterstaatsingenieur, 10e Jrg. 1922, p. 409 e.v.).

De Bandoengsche Hoogeschool overbodig, door een Delftsch civiel ingenieur. (De Waterstaatsingenieur, 10e Jrg. 1922, p. 445).

W. BOOMSTRA, De beteekenis der meetkundige axioma's. Rede .... Technische Hoogeschool .... Bandoeng 1922. 8o.

HOMUNCULUS, Nieuwbakken studenten. (De Indische Post, Jrg. I No. 34; 22 Juli 1922 p. 14).

Opleiding voor jurist in Indië. (Uit N. Soer. Ct.) (De Indische Gids XLIV No. 8, Aug. 1922 p. 719 — 720).

ENZIJM, Rechtskundig Onderwijs. (Onze Stem, Jrg. 3 No. 21, 16 Nov. 1922, p. 716 — 717).

P. J. A. MAITIMO, Rechtsschool. (Onze Stem, Jrg. 3 No. 12, 16 Juni 1922, p. 331 — 332).

P. J. A. MAITIMO, De Inlandsche Rechtsschool. (Onze Stem, 3e Jrg. No. 7, 1 Apr. 1922 p. 168 — 171).

TH. C. HARST, Nog eens: De Inlandsche Rechtsschool. (Onze Stem, 3e Jrg. No. 11, 1 Juni 1922, p. 318 — 319).

P. J. A. MAITIMO, De Medische Hoogeschool. (Onze Stem 3e Jrg. No. 8, 16 Apr. 1922, p. 197 — 198).

Medisch Hooger Onderwijs in Indië, door een I. E. V. er. I. (Onze Stem, Jrg. 3 No. 17, 1 Sept. 1922, p. 525 — 530).

VERSLAG van de Medisch-Onderwijs Commissie, ingesteld bij G. B. van 19 Juli 1919 No. 51. Weltevreden 1922. 8o.

Het veeartsenijkundig onderwijs in Indië. (Nieuw — Indië, Jrg. I No. 2, Febr. 1922, p. 65 — 66).

Veterinaire Almanak 1922. Uitgegeven door de leerlingen der Ned. — Ind. Veeartsen School te Buitenzorg. Buitenzorg 1922. 8o.

STATUTEN en Huishoudelijk Reglement der Vereeniging voor wetenschappelijke Leergangen. Weltevreden 1922. 8o.

Het wetenschappelijk streven op Java. [Lezing der Raden Ajoe van Bandoeng op 26 Maart 1922 voor de Studenten Vereeniging T. A. O.] (Indië, 6e Jrg. Afl. 10, 7 Juni 1922, p. 167).

D. SCHILLINGS en S. J. A. WESTERINK, Boekerijen en leeszalen in Ned. — Indië. Malang, Soerabaja. (Bibliotheekleven, Febr. en Aug. 1922 en p. 151).

MIDDELBAAR ONDERWIJS.

Vierde lustrum van de Ver. van L. en L. bij het Middelbaar Onderwijs in Ned. — Indië [door L. P. J. VERMEULEN]. Weltevreden- Bandoeng 1922. 8o.

Carpentier Alting Stichting, gevestigd te Batavia. In 1902 opgericht .... onder den naam: H. B. School en Pensionaat voor Meisjes. Weltevreden [1922 ?]. Met 22 afb. 8o.

Opening van de Koningin Emmaschool te Solo. (De Banier, Jrg. 14 No. 45 — 46; 10 en 17 Nov. 1922, p. 380 — 381 en 388 — 389).

DE H., Middelbaar technische scholen (Indisch Bouwkundig Tijdschrift. Jrg. 25, 1922, p. 16).

Het middelbaar technisch onderwijs. (Indisch Bouwkundig Tijdschrift, Jrg. 25, 1922, p. 337).

W. MARCKS, De Middelbare — Landbouwschool te Buitenzorg. (Onze Stem, 3e Jrg. No. 9, 1 Mei 1922, p. 243 — 244).

Aansluiting middelbaar (H. B. S.) en lager- onderwijs. (De Indische Post, Jrg. II No. 3; 16 Dec. 1922, p. 2).

LAGER ONDERWIJS. — EUROPEESCH.

Een onderhoud met Mr. Creutzberg. (De Taak, Jrg. 5 No. 241, 18 Maart 1922 p. 993 — 995).

R. M. SOERIOKOESOEMO, De idealen van Dr. Nieuwenhuis. (Wederopbouw, Jrg. 5 No. 9 — 10). Sept. — Oct. 1922, p. 145 — 149).

Onderwijsraad. (Onze Stem, Jrg. 3 No. 24, 16 Dec. 1922, p. 777 — 778).

Vergelijking van de uitgaven in Ned. Indië, welke worden besteed voor de aanschaffing van de artikelen van weelde en die voor het onderwijs. (Uit Kaoem Moeda). (Koloniaal Weekblad, Jrg. 22 No. 5, 2 Febr. 1922 p. 5 — 6).

J. F., Een essay over ons onderwijs in Indië. (De Indische Post Jrg. I No. 18, 1 Apr. 1922, p. 19).

Voortgezet onderwijs in Nederland en in Indië. (Onze Stem, Jrg. 3 No. 13, 1 Juli 1922, p. 376 — 378).

Hollandsche en Indische opleidingen. (Onze Stem 3e Jrg. No. 8, 16 Apr. 1922, p. 194 — 195).

Dr. G. J. NIEUWENHUIS, Hervorming van het aardrijkskundig onderwijs in Ned. — Indië. (Handelingen 2e N. I. Natuurwetensch. Congres. Bandoeng Mei 1922 p. 211 — 216).

Bezuiniging en onderwijs. J. DE W., Bezuiniging en bijzonder onderwijs. J. DE W., Bezuiniging en onze positie. (De Chr. Onderwijzer, Jrg. 5, No. 20, 18 Mei 1922 p. 216 — 217).

Onze standpunt inzake de Onderwijsbezuiniging. (Wederopbouw, Jrg. 5 No. 9 — 10, Sept. — Oct. 1922, p. 141 — 144).

L. D., Bezuiniging bij Onderwijs. (De Taak, Jrg. 6, No. 267, 11 Oct. 1922, p. 1289 — 1291).

B. SIEMONS, De onderwijs-bezuiniging. (De Chr. Onderwijzer, Jrg. 5 No. 41, 19 Oct. 1922 p. 560 — 561).

De onderwijs-bezuiniging. (Onze Stem, Jrg. 3 No. 24, 18 Dec. 1922, p. 778).

Bezuiniging bij onderwijs. (Mardika in Bat. Nbl.). (De Indische Gids XLIV No. 12, Dec. 1922 p. 1109 — 1110).

V. R., Beurzen, en Z., Over Studie- Beurzen. (Onze Stem, Jrg. 3 No. 22, 16 Nov. 1922, p. 698 — 699 en No. 24, 16 Dec. 1922, p. 781 — 782).

A. v. L., Kweekschool en Scheidingslijn. (Onze Eeuw, Jrg. 3 No. 20, 16 Oct. 1922, p. 652 — 653).

Kweekscholen. (Onze Stem, Jrg. 3 No. 23, 1 Dec. 1922, p. 735 — 737).

De kweekschool-kwestie. (Onze Stem, 3e Jrg. No. 24, 16 Dec. 1922, p. 759 — 762).

Kweekschool partikoelir di Moentilan. Dengan gambar 4 bidji. (Sri Poestaka, tah. IV No. 9, Sept. 1922, k. 211 — 214).

Sekolah radja partikoelir di Modjowarno. Dengan gambar 6 bidji. (Sri Poestaka, tah. IV No. 10, Oct. 1922, k. 237 — 238; No. 11, Nov. 1922, k. 267).

A. V. L., De Onderwijzersquaestie. (Onze Stem, Jrg. 3 No. 18, 16 Sept. 1922, p. 569 — 571).

P. V. VLAARDINGEN, Nogmaals de onderwijzersquaestie. (Onze Stem, Jrg. 3 No. 21, 1 Nov. 1922, p. 680 — 682).

H. B., De opleiding tot Onderwijzer. (Onze Stem, 3e Jrg. N. 11, 1 Juni 1922, p. 301 — 302).

MARDIKA, De Indo als onderwijzer. Met naschrift van Z. (Onze, Stem, Jrg. 3 No. 22, 16 Nov. 1922, p. 700 — 701).

Propaganda tegen dienstneming bij het onderwijs in Indië. (Onze Stem, 3e Jrg. No. 9, 1 Mei 1922, p. 225 — 226).

Personeels-voorziening Lager Onderwijs. (Indische Gids XLIV No. 12, Dec. 1922, p. 1110 — 1111).

Z., Politiek — fiscale paedagogie. (Onze Stem 3e Jrg. No. 9, 1 Mei 1922, p. 226 — 231).

Nog eens de onderwijzernood in Indië. (Het Zendingsblad, Sept. 1922).

C. TH. DEELEMAN, De Indische jongen — onderwijzer. Met naschrift. (Onze Stem, 3e Jrg. No. 9, 1 Mei 1922, p. 672 — 673).

n. R., Verhooging van schoolgelden in Indië. (Onze Stem, Jrg. 3 No. 20, 16 Oct. 1922 p. 672 — 673).

Het Europeesch Onderwijs en het I. E. V. door Hoofdonderwijzer. (Onze Stem, 3e Jrg. No. 7, 1 Apr. 1922, p. 173 — 174).

W., Bandoeng en zijn schoolplannen. Met naschrift van H. B. (Onze Stem, 3e Jrg. No. 11, 1 Juni 1922, p. 314 — 315).

H., Schoolplannen bij de afdeelingen van ons [I. E. V.] Verbond. (Onze Stem, 3e Jrg. No. 12, 16 Juni 1922, p. 335 — 336).

P. VLAARDINGEN, Het Bandoengsche geval. Met naschriften. (Onze Stem, 3e Jrg. No. 16, 16 Aug. 1922, p. 486 — 488).

De Bandoengsche school. (Onze Stem, 3e Jrg. No. 15, 1 Aug. 1922, p. 429 — 431).

Het geschil met Bandoeng, Het verweer van Bandoeng. (Onze Stem, 3e Jrg. No. 16, 16 Aug. 1922, p. 469 — 470, 478 — 479 en No. 17, 1 Sept. '22 p. 515).

H. W. J. PRIEMS, Voortgezet onderwijs in Nederland en in Indië. (Koloniale Studiën, 1922, Jrg. 6 Deel I, p. 109 — 157).

A. H. QUEBE, Indo-kinderen en het onderwijs. Met Naschrift van de Redactie. (Onze Stem, 3e Jrg. No. 6, 16 Maart 1922, p. 121 — 122).

POMARIUS, De Indo als practicus. Met naschrift (Onze Stem, Jrg. 3 No. 18. 18, 16 Sept. 1922, p. 568 — 569).

H. POMARIUS, Naweeën van den Indo als Practicus. (Onze Stem, Jrg. 3 No. 20, 16 Oct. 1922, p. 657 — 658).

[Lijst van] Chr. Scholen in Ned. Indië. (De Chr. Onderwijzer, Jrg. 5 No. 15, 13 Apr. 1922 p. 168 — 170).

B. SIEMONS, De Beteekenis van de Indische Chr. School.(De Chr. Onderwijzer, Jrg. 5 No. 12 — 13, 23 — 30 Maart 1922, p. 130 — 131 en 142 — 145).

School en Zending. (De Chr. Onderwijzer, Jrg. 5 No. 1, 5 Jan. 1922 p. 3 — 6).

Mr. SCHEPPER, School en zending. Uittreksel en kern der rede in de Openb. vergadering van de Jaarvergadering der Chr. Ond. Ver. te Djokja, 29 XII 21). (De Banier, Jrg. 14 No. 1 en 2; 6 en 13 Jan. 1922, p. 5 — 6 en 13 — 14).

P. M. HOEKSTRA, De Holl. — Chineesche Zendingsschool te Bandoeng. Met illustr. (Orgaan Ned. Zendingsvereeniging, Juni 1922).

M. E. R., De nieuwe [Neutrale Europeesche] school te Malang. Met 2 afb. (Indië 6e Jrg. Afl. 30, 25 Oct. 1922, p. 476 — 477).

V. H., De neutrale school te Malang. Met 2 afb. (Het Indische Leven, Jrg. 3 No. 49, 22 Juli 1922 p. 971).

Indisch A. B. C. Weltevreden — Amersfoort 1922. fol.

A. DE GEUS, „Indische fouten." (Een hulpboekje bij alle Nederlandsche spraakkunsten) ten dienste van het voortgezet onderwijs in Ned. — Indië. Weltevreden 1922. 8o.

J. W. A. VAN WELSEM, Leerboek der Plantkunde voor Ned. Indië ten gebruike bij Kweek- en Normaalscholen, Scholen voor M. U. L. O., A. M. S. en H. B. S. Met 5 jarigen cursus. 4e omgewerkte en vermeerderde druk. Weltevreden — Bandoeng 1922. 2 deelen met register. Met 213 en 119 fig. 8o.

Cultuurschool — Malang. (Alg. Landbouwweekblad voor N. I., Jrg. 6 No. 41, 7 Apr. 1922, p. 1540 — 1542).

De Cultuurschool te Malang. (Alg. Landbouwweekblad voor Ned. — Indië, Jrg. 7 No. 5; 4 Aug. 1922, p. 201 — 202).

D. J. G. VAN SETTEN, Landbouw „leeraren" weer leeraren! (Alg. Landbouwweekblad v. N. I., Jrg. 6 No. 36. 3 Maart 1922 p. 1345 — 1336 [sic, = 1346].

A. J. KOENS, Eenvoudig landbouwonderwijs in Ned. Indië. (Alg. Landbouwweekblad v. N. I., Jrg. 6 No. 39; 24 Maart 1922, p. 1450 — 1452).

A. J. KOENS, Eenvoudig tuinbouwonderwijs in Ned. — Indië. (Onze Stem, 3e Jrg. No. 8, 16 Apr. 1922, p. 206 — 207).

H. B., De z.g. Voorloopige Diploma's voor Machinist. (Onze Stem Jrg. 3 N. 19, 1 Oct. 1922, p. 589 — 591).

C. DEFAIS — VAN DIJCK, Nieuwe banen van ons Handwerkonderwijs. Lezing N. I. O. G. Batavia 1922. 8o.

Besproken door P. J. A. MAITIMO in: Onze Stem, Jrg. 3 No. 22, 16 Nov. 1922, p. 699 — 700.

LEO, De Bataviasche Industrie-School voor Meisjes „Insulinde". (Onze Stem, Jrg. 3 No. 5; 1 Maart 1922, p. 103 — 104).

B. VAN DER HARST, De Koloniale School voor Vrouwen en Meisjes. (De Indische Post, Jrg. I No. 52, 25 Nov. 1922, p. 11).

De Koloniale School voor Vrouwen en Meisjes [te 's-Gravenhage]. (Koloniaal Weekblad, Jrg. 22 No. 45, 9 Nov. 1922, p. 3 — 4).

B. v. d. HARST, De eerste cursus aan de Koloniale School voor vrouwen en meisjes. (De Vrouw en haar Huis, XVII p. 14).

Jonge Vrouwen scholen (Juliana-Stichting III). (De Indische Post, Jrg. I No. 28; 10 Juni 1922, p. 3).

Het Instituut voor aspirant-officieren en de Militaire School te Meester Cornelis. Met 5 afb. (Het Indische Leven, Jrg. 3 No. 30, 11 Maart 1922 p. 586 — 587).

X. Y. Z., De pupillenschool. (Onze Stem, Jrg. 3 No. 18, 16 Sept. 1922, p. 563 — 564).

A. D. G. GEHNE, De pupillenschool. (Onze Stem, Jrg. 3 No. 22, 16 Nov. 1922, p. 710 — 716).

Het leger als vakschool. [Praeadvies Kapt. C. M. J. TISMEER]. (P. E. B. Jrg. 2 No. 48 en 49; 3 en 10 Mei 1922, p. 213 — 216 en 220 — 223).

Het onderwijs bij den Post, Telegraaf- en Telefoondienst. Met 7 afb. (De Reflector, Jrg. 4 No. 4, 23 Juni 1922, p. 50 — 54).

Pengadjaran pada pedjabatan pos, kawat dan telefoon. Dengan gambar 7 bidji. (Sri Poestaka, tah. IV No. 2, k. 28 — 33).

INLANDSCH ONDERWIJS.

School op Oosterschen grondslag. (De Java-Post, Jrg. 20 No. 35, 1 Sept. 1922 p. 425 — 426).

HET ONDERWIJS voor de Inlandsche bevolking. (Uitgave van de Comm. voor de Volkslectuur. Handleiding ten dienste van de Inl. Bestuursambtenaren op Java en Madoera. No. 36|O. E). Weltevreden 1922. 8o.

KR., Staats-, bizonder- en nationaal onderwijs. (De Reflector Jrg. 7 No. 32. 1922 p. 481 — 482).

Bijzonder nationaal onderwijs. (De Taak, Jrg. 6, No. 261, 9 Aug. 1922, p. 1213 — 1214).

Een nationaal antwoord, [Nationaal onderwijs]. (De Taak, Jrg. 6, No. 261; 9 Aug. 1922, p. 1211 — 1213).

R. M. SOETATMO [SOERIOKOESOEMO], Rede over het onderwijs. Wederopbouw, Jrg. 5 No. 4 — 5, Apr. — Mei 1922, p. 88 — 93).

K., Nationale ontwikkeling en de onderwijseisch. (De Taak, Jrg. 6, No. 26; 9 Aug. 1922, p. 1211 — 1213).

De drang naar onderwijs. (De Taak, Jrg. 6 No. 263, 30 Aug. 1922, p. 1242 — 1244).

Inlandsch onderwijs. (Uit Alg. Hbl.). (De Indische Gids XLIV No. 11, Nov. 1922 p. 1019 — 1021).

SJ., Hindia dan pengadjaran. Dengan 1 gambar. (Tjahaja Hindia, Tah. ke 10, No. 18; 31 Maart 1922, p. 278 — 279).

P. J. VAN MUNSTER, Het analfabetisme in Indië. (Communistische Gids, 1922, p. 403).

Een verblijdend initiatief, [Analphabetisme-Comité]. De Taak, Jrg. 5 No. 234, 28 Jan. 1922, p. 905 — 908).

Ichtiar, soepaja anak negeri semoeanja pandai menoelis dan membatja. (Sri Poestaka, tah. IV No. 6, Juni 1922, k. 133).

Kitab jang baik, teman jang baik. Dengan 1 gambar. (Sri Poestaka, tah. IV No. 3, k. 66 — 67).

L. J. POLDERMAN, A. B. C. en desacredietinstellingen. (De Taak, No. 256|257, 5 Juli 1922, p. 1173).

A. H., Goeroe. (Tjahaja Hindia, Tah. ke 10, No. 31 — 32; 15 dan 31 Oct. 1922, k. 492 — 494 dan 505 — 507).

J. L., De Goeroes in het Oosten. (De Indische Post, Jrg. I No. 8, 21 Jan. 1922, p. 7).

Inlandsch Onderwijs Congres. (De Chr. Onderwijzer, Jrg. 5 No. 11, 16 Maart 1922 p. 122 — 123).

Het eerste Inlandsche Onderwijs-Congres. (De Taak, 5 No. 248, 6 Mei 1922, p. 1087 — 1090).

P., Het eerste Inlandsch Onderwijs Congres. (De Taak, Jrg. 5 No. 252, 3 Juni 1922, p. 1123 — 1125).

Inlandsch Onderwijs Kongres. (Sri Poestaka, tah. IV No. 3, k. 69 — 70).

Sj., Permoesjawaratan pengadjaran boemipoetera jang pertama. (Tjahaja Hindia, Tah. ke 10, No. 22 — 23|24; 31 Mei dan Juni 1922, k. 341 — 344 dan 357 — 360).

Kongres Perserikatan goeroe bantoe dan rapat besar Kweekschoolbond di Bandoeng. (Sri Poestaka, tah. IV No. 6, Juni 1922, k. 142 — 143).

Het Inlandsche Onderwijs Congres. (De Indische Gids XLIV No. 8, Aug. 1922. p. 720 — 721).

P. P., Het N. I. O. G.-congres. (De Taak, Jrg. 5 No. 251, 7 Jan. 1922, p. 885).

G. J. NIEUWENHUIS, De Hollandsch-Inlandsche School (Sociaal Paedagogisch beschouwd). Z. pl. en j. 8o.

H. P. VAN DER LAAK, MOH. SJAFE'I en G. J. NIEUWENHUIS, Djalan ke barat. Weg tot het westen. Nederlandsche taalcursus voor Maleisch-sprekenden. 1e Deeltje Groningen — Geïllustreerd door J. afb. 8o.

M. E. REITSMA-BRUTEL DE LA RIVIERE, sprookjes en vertellingen. Leesboek voor de hoogste klassen der Holl. — Indische School. Geïllustreerd door J. Gabriëlse. Groningen — Den Haag 1922. 8o.

Pemeliharaan moerid moerid sekolah. (Pedoman Prijaji, Tah. ke VII No. 1|2, 1922, p. 18 — 21).

Nalam pengadjaran. (Volksalmanak Melajoe 1923, p. 143 — 148).

Kartinifonds Jaarverslag 1921.
Besproken door H. F. TILLEMA in: Vrije Arbeid, 2e Jrg. No. 9, Sept. 1922, p. 260 — 261.

Vereeniging Kartinifonds. (Neerlandia. Jrg. 26 No. 9, Sept. 1922, p. 117).

Sekolah Kartini di Goenoeng Sari, Weltevreden. Dengan gambar 3 boeah. (Sri Poestaka, tah. IV No. 7, Juli 1922, k. 157 — 158).

TH. J. A. HILGERS, Zijn doel bereikt. (Indië, 6e Jrg. Afl. 1 — 3 en 6; 5, 12, 19 Apr. en 10 Mei 1922, p. 13 — 15, 29 — 32, 43 — 47, 100 — 103).

Perhimpoenan „Moehamaddiah". Dengan 2 gambar. (Sri Poestaka, tah. IV No. 12, Dec. 1922, k. 281 — 282).

M. WIRJOMARTONO, Sekolah klas II di Batoer (Banjoemas). Dengan gambar. (Sri Poestaka, tah. IV No. 9, Sept. 1922, k. 209).

. KEIZER, Doea ratoes itoengan, Djilid ke 2. Weltevreden 1922 — . 8o.

M. I. PRAWIRA-WINATA, Pemimpin hitoengan, bagi segala orang jang hendak toeroet oedjian .... Tjetakan keempat. Bandoen 1922. 8o.

P. DE NES, Kitab hitoengan. Djilid jang ke 5 — 6 bahagian oentoek moerid2. Weltevreden 1922. 8o.

H. SCHROO, kabantoe dening M. ABDOE'LLAH, Tetoewoehan lan sato kewan kita. Lajang watjan kanggo pemoelangan Djawa ing pangkat kang doewoer 2. Ngango rinengga gambar2 ..., Djilid ka II Groningen — Den Haag 1922. 8o.

R. SCHLECTER, Het toekangwezen en het inlandsch ambachtsonderwijs. (Indisch Bouwkundig Tijdschrift, Jrg. 25, 1922, p. 197, 220, 310).

OPVOEDING.

A. J. L. L. — E., Onze kinderen in Indië. (De Indische Post, Jrg. I No. 19, 8 Apr. 1922, p. 9).

M. N., Het kind in Indië, zooals het is. (De Indische Post, Jrg. I No. 10, 4 Febr. 1922, p. 10).

TH. J. A. HILGERS, De opvoeding van Indische kinderen in Europa. (Vragen van den Dag, Jrg. 37, Jan. afl. p. 45 — 49).

F. BROEDER — ADAMA, De opvoeding van Indische kinderen in Europa. (Vragen van den Dag, Jrg. 37, Aug. — afl. p. 632 — 635).

v. R., De opvoeding van Indische kinderen in Europa. (Onze Stem, Jrg. 3 No. 19, 1 Oct. 1922, p. 645 — 647).

KWEE KEK BENG, De sociale beteekenis der opvoeding. (Speciale editie van het ..... Orgaan van Chin. studeerenden, Batavia, 22 Dec. 1912, p. 20 — 21).

Pendidikan. (Volksalmanak Melajoe 1923, k. 253 — 260).

HOMUNCULUS, Cultuur en ontspanning in Indië. (De Indische Post, Jrg. I No. 25 en 26; 20 en 27 Mei 1922, p. 20 en p. 3).

Indische Internaten. (De Indische Post, Jrg. I No. 39; 26 Aug. 1922 p. 20).

WIM, Het eerste Indische jongenskamp. (De Banier, Jrg. 24 No. 27; 7 Juli 1922, p. 230 — 231).

Perkoempoelan padvinder ditanah Hindia. Dengan gambar. (Sri Poestaka, tah. IV No. 10. Oct. 1922, k. 233 — 236).

Helmo pamerdika nahkanah. (Madoer. Volksalmanak voor 1923, jrg. 3. 52 — 53).

Mr. G. N. BOUMA, Eenige beschouwingen over de dwang-opvoeding in Ned. — Indië. (Koloniale Studiën, 1922, Jrg. 6 Deel I p. 158 — 172).

De landbouw - kolonie van Pro Juventute te Klakah. Met 6 afb. (Het Indische Leven, Jrg. 3 No. 23, 21 Jan. 1922, p. 452 — 453).

32. HYGIENE, MEDICIJNEN.

REGLEMENT op den Burgerlijken Geneeskundigen Dienst in Ned.-Indië. Weltevreden 1922. 8 .

JAARVERSLAG van den Burg. Geneeskundigen Dienst in Ned.-Indië over 1919. Weltevreden 1922. Met pl. kaarten en tab. 8°.

G. E. H. VERSPIJCK MIJNSSEN, Een en ander over den Burg. Geneeskundigen Dienst in Ned.-Indië. (Ned. Tijdschrift voor Geneeskunde, 1922, II No. 15).

J. KONING, Het wordt betreurd .... [Inkrimping formatie Gouvenementsartsen]. Vrije Arbeid, Jrg. 2 No. 5, Mei 1922, p. 148 — 150).

JOH. KONING, Het wordt betreurd. [Inkrimping der formatie van Gouvernementsartsen]. (Het Indische Leven, Jrg. 3 No. 48, 15 Juli 1922 p. 944 — 945).

De openbare gezondheidszorg en de B. G. D. (H. L. Roelfsema in Soer. Hdbl). (De Taak, No. 258, 15 Juli 1922, p. 1191 — 1192).

MEDICUS, Medische pénétration pacifique. (De Indische Post, Jrg. 1 No. 34; 22 Juli 1922, p. 2).

Gemeentelijk geneeskundige Diensten, door Arts. (P. E. B. Jrg. 2 No. 37, 15 Febr. 1922, p. 78 — 79).

Keuring van Eet- en Drinkwaren en van Genotmiddelen. (P. E. B. Jrg. 2 No. 36, 8 Febr. 1922 p. 61 — 62).

G. TH. STIBBE, Volksgezondheid door autonomie. (Nieuw-Indië, Jrg. I No. 6, Juli 1922, p. 221 — 222).

Dr. A. H. NIJLAND, Hygienische wenken voor het leven in Ned.-Indië. Leiden 1922. 8°.
Besproken door N. in: Indië, Jrg. 5 No. 44, 1 Febr. 1922, p. 719.

„Indische Gezondheid" Uitgave van Nillmij.
Besproken door: V. L. in Neerlandia. Jrg. 26 No. 9, Sept. 1922, p. 130 — 131).

Dr. E. H. H., Acclimatisatie in de tropen. (De Indische Post, Jrg. 1 No. 18, 1 Apr.1922, p. 26).

Hygienische Schandalen, door Arts. (P. E. B. Jrg. 2 No. 35, 1 Febr. 1922, p. 50 — 52).

H. F. TILLEMA, Kromo Blanda. Over 't vraagstuk van 't wonen in Kromo's groote land. Deel IV, 's Gravenhage 1924. Geillustreerd. 4°.
Besproken door J. E. S[TOKVIS] in: Nieuw Indië, Jrg. 2, Febr. 1922, p. 66 — 68; door Dr. W. van LINGEN in: Neerlandia, Jrg. 26 No. 2, Febr. 1922, p. 21 — 22; door H. J. BOELEN in: De Groende Amsterdammer No. 2336, 1 April 1922 p. 6.
— Kromo Blanda, deel V. 's-Grav. 1922. Geillustreerd. 4°.
Besproken door G. Th. S[TIBBE] in: Nieuw Indië, Jrg. I No. 10, Nov. 1922, p. 354 — 355.

REQUEST aan Z. E. den Gouverneur-Generaal naar aanleiding van de Conclusies van het Volkshuisvestingscongres. [Semarang 1922]. 8°. (Sociaal-Technische Vereeniging. Volkshuisvestingscongres 1922. Overdruk uit Mededeeling No. 47 van Locale Belangen).

H. F. TILLEMA, Mr. Fock en Dr. van Ravesteijn. [Woningverbetering]. (Vrije Arbeid, 2e Jrg. No. 2, Febr. 1922, p 35 — 37).

Kewadjiban Gemeente tentang kedjaman ra'jat. (Sri Poestaka, tah. IV No. 7, Juli 1922, k. 146 — 147).

P. C. FLU, Kesèhatan didalam kampoeng. Diterdjemahkan olèh S. M. RASSAT. Weltevreden 1922. 2 bahagian. Dengan gambar. 8°. (Uitgave van de Commissie voor de Volkslectuur. Serie No. 281).

Kesèhatan kampoeng dikota-kota besar. Dengan gambar seboeah. (Sri Poestaka, tah. IV No. 7. Juli 1922. k. 188 — 189).

Dr. J. A. DE NOOIJ, Onderzoek naar het voorkomen van ankylostomenlarven in den grond in kampongs te Batavia. (Geneesk. Tijdschrift van Ned.-Indië, deel LXII, p. 290 — 305).

L. KAILOLA, Assaineering van de afdeelingshoofdplaats Tjilatjap. (Vervolg). (Indisch Bouwkundig Tijdschrift, Jrg. 25, 1922, p. 24, 71, 140, 216, 307, 346).

ir. C. A. E. VAN LEEUWEN, Technisch-hygienische vraagstukken in Ned.-Indië. (De Waterstaatsingenieur, Jrg. 10, 1922, p. 262).

R. MOEHAMAD ENOCH, De gezondmaking der Tjiheavlakte. Met 2 afb. (Indisch Bouwkundig Tijdschrift, Jrg. 25, 1922, p. 422 — 424).

WIRA DIMADJA, De Tjiheavlakte en de malaria. Met 3 afb. (Indië, 6e Jrg. Afl. 31, 31 Oct. 1922, p. 292 — 295).

E. J. REYNTJES, Vischvijvers en malariabestrijding. (Teysmannia deel 33, 1922, afl. 5 — 6).

Dr. E. H. H., Onnoodige Dooden. Malaria .... (De Indische Post, Jrg. I No. 49, 4 Nov. 1922, p. 9).

Dr. G. F. VAN LAAREN, Magelang geen malariavrije plaats. (Geneesk. Tijdschrift voor Ned.-Indië, deel LXII p. 27 — 29).

Een plant als middel ter bestrijding der malaria. (Alg. Landbouwweekblad van N. I. Jrg. 6 No. 35; 24 Febr. 1922, p. 1305).

Dr. J. H. SCHUURMANS STEKHOVEN Jr. en A. W. SCHUURMANS STEKHOVEN-MEYER, Een onderzoek naar de in Noord-Soemedang voorkomende anophelinen. (Geneesk. Tijdschrift voor Ned.-Indië, deel LXII, 1922, p. 441 — 473).

Insulinde een pesthol? [Naar aanleiding van Couperus' waarschuwing tegen drie pesten: pest, pers, klimaat]. (Neerlandia, Jrg. 26 No. 9, September 1922 p. 116 — 117).

N. A. VAN WIJK, De drinkwatervoorziening in Indië, (Indologenblad Jrg. 13 No. 8, Apr. 1922 p. 61 — 64 en No. 9, Juni 1922 p. 69 — 72).

ir. C. B. J. WALLAND, Het een en ander over de Gemeentelijke Drinkwatervoorziening te Bandoeng. (De Ingenieur, Jrg. 37, 1922, No. 48, p. 961 — 962).

P. H. W. SITSEN, Drinkwatervoorziening door zuivering van rivierwater. Met 1 plaat. (De Waterstaatsingenieur, Jrg. 10, 1922, p. 293 e.v.).

ANDRé SHILLINGS, De prise d'eau van de Semarangsche waterleiding. Met 2 afb. (Het Indische Leven, Jrg. 3, No. 47, 8 Juli 1922 p. 937).

ASG. SMITT, De waterleiding van Batavia. Weltevreden 1922. Met 13 afb. en 2 plan. 4°.

D. H. OOMS, 'Ilmoe keadaan toeboeh orang dan peri hal mendjaganja. Diterdjemahkan kedalam bahasa Melajoe oléh MARDJOEKI al. WIRJO WIJOTO. Batavia 1922. Dengan 11 gambar. 8°.

Hooge zuigelingensterfte en zuigelingenzorg. (Onze Stem, Jrg. 3 No. 13, 1 Juli 1922, p. 381 — 384 en No. 14, 16 Juli 1922, p. 421 — 422).

H. L. HERBSCHLEB, Moeder en kind. Handleiding voor jonge moeders in Ned.-Indië. Weltevreden 1922. Met fig. 8°.

L. S. A. M. VON RöMER, Over baringen. Een boekje voor de doekoen-doekoen beranak. Pemimpin doekoen beranak. Weltevreden 1922, kl. 8°. (Uitgave van de Commissie voor de Volkslectuur. Serie No. 467).

H. HEINEMANN, Korte handleiding tot het onderricht op de school in het verzorgen van een zuigeling. (Naar de „Säuglingspflegefibel" van ANT. ZERWER). Nederlandsche vertaling door L. S. A. M. VON RöMER. Pemimpin bagi mengadjar .... mengoeroes baji ... Weltevreden 1922. kl. 8°. (Kitab kesèhatan. Balai Poestaka. Serie B. G. D. No. 12).

Ervaringen van een vrouwelijke arts in Ned. Oost Indië. (Verslag lezing Dr. Emma A. van Teutem te Rotterdam). (Indische Gids XLIV No. 12, Dec. 1922, p. 1138 — 1140).

N. N., De dokter in Indië. (Wereldkroniek, Jaarg. 29 No. 14, 1 Juli 1922 p. 217 — 218).

E. P. SNIJDERS, Het typhusvraagstuk in Ned.-Indië en de voorbehoedende enting tegen deze ziekte. Acad. proefschrift. Amsterdam 1922, 8°.

Het typhusvraagstuk in Ned.-Indië en de voorbehoedende enting tegen deze ziekte. (Alg. Landbouwweekblad v. N. I., Jrg. 7 No. 26, 29 Dec. 1922, p. 1335).

Pentjegahan penjakit influenza. (Sri Poestaka, tah. IV No. 5, Mei 1922, k. 102).

S. KALFF, Iets over tropische ziekten. (De Natuur, Apr. 1922).

ir. A. GRüNBERG, Beri-beri. (De Waterstaatsingenieur, Jrg. 19, 1922, p. 45).

Beri-beri en edelstoffen. (P. E. B. Jrg. 2 No. 52, 24 Mei 1922 p. 256 —257).

P. W. L. PENRIS, Beri-Beri en menage. (Indisch Militair Tijdschrift, Jrg. 53, Sept. 1922, p. 18 — 24).

Pestbestrijding, door Arts. (P. E. B. Jrg. 2 No. 46, 19 Apr. 1922, p. 185 — 186).

Pest en pestverbreiding door Arts. (P. E. B. Jrg. 2 No. 41, 15 Maart 1922, p. 127 — 129).

J. C. de VOS, De pest en hare bestrijding in Ned.-Indië. (Koloniaal Tijdschrift Jrg. 11, 1922, p. 176 — 199).

Prof Dr. J. J. VAN LOGHEM, Het Lepra-vraagstuk. (De Indische Post, Jrg. I No. 46, 14 Oct. 1922 p. 3).

B. M. VAN DRIEL, Over behandeling en bestrijding van lepra. (Geneesk. Tijdschrift, deel LXII p. 149 — 163).

V. E. KORN, Lepra en Kastenverschil op Bali. (De Indische Gids XLIV No. 3, Maart 1922, p. 231 — 235).

Dr. E. H. H., Het Kankervraagstuk ... Een Indisch kankerinstituut ... (De Indische Post. Jrg. I No. 12, 18 Febr. 1922, p. 26).

Kanker — Instituut in Indië. (A. E. Sitsen in Tijdschrift voor Geneeskunde). (De Indische Gids XLIV No. 8, Aug. 1922, p. 730 — 731).

Ratoe-ratoening sesakit, oetawi: sakit radjasinga. (Jav. Volksalmanak voor 1923, Jrg. 5 p. 222 — 237).

H. MüLLER, Over de schildklier bij het Maleische ras. (Tijdschrift voor Indische Geneeskundigen, Jrg. 30 No. 1, 1922, p. 75 — 89).

Dr. A. J. SALM, De oedeemziekte van Kediri. (Handelingen 2e N. I. Natuurwetensch. Congres, Bandoeng Mei 1922 p. 108|9).

R. ISMANGIL, Een kleine bijdrage tot de kennis der Oedeemziekte. De Oedeemziekte te Toeloengagoeng in 1918 t|m 1920. (Tijdschrift voor Indische Geneeskundigen. Jrg. 30 1, 1922, p. 62 — 74).

Verspreiding van de huid- en geslachtsziekten in Ned. O. I. [Verslag Lezing Dr. J. D. Käyser, Leiden]. (De Indische Gids XLIV No. 2, Febr. 1922, p. 181 — 182).

Schurft-bestrijding. (Alg. Landbouwweekblad voor N. I., Jrg. 6 No. 49, 2 Juni 1922, p. 1825 — 1827).

'Ilmoe kesèhatan, Penjakit patek atau boeboel. Framboesia tropica. (Pedoman Prijaji, Tah. ke VII No. 3/5, 1922, p. 53 — 56).
Goedig.(Jav. Volksalmanak voor 1923, Jrg. 5 p. 99 — 101).

Past, F. VAN LITH, (Over Indische Spruw in de Java Post).
Overgenomen in: Indische Gids XLIV No. 9, Sept, 1922 p. 814 — 816.

DAV. J. GALLOWAY, A contribution to the Psychology of „Latah" (Journal of the Straits Branch of the Royal Asiatic Socity for t.y. 1922, p. 140 — 150).

Dr. F. H. VAN LOON, Acute verwardheid in Ned.-Indië [amok]. (Handelingen 2e N. I. Natuurwetensch. Congres, Bandoeng Mei 1922 p. 110 — 111).

Dr. F. H. VAN LOON, Acute verwardheidstoestanden in Ned.-Indië. (Geneesk. Tijdschrift voor Ned.-Indië, Deel LXII, 1922, p. 658 — 690).

SOEPRAPTO, Dementia paralytica bij inlanders. (Tijdschrift voor Indische Geneeskundigen, Jrg. 30 No. 1, 1922, p. 50 — 53).

V. J. VAN M., Pisangsap tegen slangengif. (Onze Stem, Jrg. 3 No. 23, 1 Dec. 1922, p. 743).

W. TREFFERS, Hondsdolheidbestrijding. (N. I. Bladen voor Diergeneeskunde en Dierenteelt, 1922, afl. 2).

Dr. E. H. H., De hondsdolheid. (De Indische Post, Jrg. I No. 16, 18 Maart 1922, p. 17).

J. van MOLL, Bestrijding van het mond- en klauwzeer. Soerabaja 1922. 6 blz. 8°. (Overgedrukt uit het Archief voor de Suikerindistrie in Ned.-Indië 1922, No. 12).

VAN LIER, Bestrijding van tuberculose onder het vee in het ressort Soerabaja. (N. I. Bladen voor Dieren. deel XXXIV p. 82 e.v.).

I. A. KALIGIS, Bijdrage tot de kennis van anaplasmosis bij buffel en rund. Proefschrift ..... Veeartsenijkundige Hoogeschool te Utrecht. 1922. 8°.

Roemah sakit Pasteur di Betawi (Landskoepokinrichting en Instituut Pasteur. Dengan 8 gambar (Sri Poestaka, tah. IV No. 8, Aug. 1922, k. 181 — 185).

PAPATAH pikeun mandor roemah-sakit djeung doktor desa nja éta anoe diadjarkeun di roemah-sakit „Petronella" di Djogdjakarta, meunang njoendakeun MH. DJAJAATMADJA. Weltevreden 1922. 8°

Het hospitaal te Solo. Met afb. (Het Zendingsblad, Aug. 1922).

Opening Roode Kruis-kliniek Karet [Tanahabang, Weltevreden]. Met 2 afb. (Het Indische Leven, Jrg. 3 No. 49, 22 Juli 1922 p. 970).

Eerste steenlegging [der ooglijderskliniek van Dr. Jap Hoeng Tjoen]. Met 2 afb. (De Revue, Jrg. 2 No. 48, 2 Dec. 1922, p. 1501).

JOH. M. G. Het ooglijders-hospitaal van Dr. Yap te Djokja. Met 1 afb. (Het Indische Leven No. 16, 2 Dec. 1922, p. 311).

33. HULP.

P. J. A. MAITIMO, Het Pauperisme. (Onze Stem, 3e Jrg. No. 7, 1 Apr. 1922 p. 161 — 163).

J. L., Noodlijdende Europeanen in Indië. (Koloniaal Weekblad, Jrg. 22 No. 25, 22 Juni 1922, p. 1 — 3).

C. M. FRIJLINCK, Ellende [van ontslagen cultuuremployés]. (Mededeelingen Bond van Cultuurgeëmpl. in N. I. Jrg. 5 No. 27, Bijlage Alg. Landb. Weekblad, Jrg. 7 No. 22, 1 Dec. 1922 p. 100 — 101).

De Bataviasche bedelaars Kolonie (Eyken-Stichting). Met 4 afb. (De Revue, Jrg. 2 No. 35, 2 Sept. 1922, p. 1096 — 1097).

H. NEUMANN, Over kampong toestanden en paupers I. (Onze Stem, Jrg. 3 No. 16, 16 Aug. 1922, p. 489 — 491).

Mevr. H. L. K., Vacantie en Kampongwee. (Vrije Arbeid, Jrg. 2 No. 6, Juni 1922, p. 187 — 188).

Beschouwingen over werkverschaffing. (Alg. Landbouwweekblad voor N. I., Jrg. 6 No. 53, 30 Juni 1922, p. 1947 — 1949).

VAN OS, De Stichting Kinder Vacantie Kolonie te Batavia. (Onze Stem Jrg. 3 No. 6; 16 Maart 1922, p. 126 — 130).

WOUTER COOL en G. P. OLDEMAN, Open brief [naar aanleiding van het Artikel „Sociaal Werk" van H. G. van Os over aansluiting van de Kindervacantiekolonie te Batavia bij het Centr. Gen. van Kinder-Herstellings- en Kindervacantiekolonies in N. I]. Met naschrift van H. .G. VAN OS. (Onze Stem, 3e Jrg. No. 9, 1 Mei 1922, p. 247 — 248).

Feest op Kemajoran. [Zr. P. van Gheel Gildemeester]. (De Banier, Jrg. 14 No. 37; 15 Sept. 1922, p. 314 — 315).

K. Bijstand aan Kraamvrouwen en Zuigelingen. (P. E. B. Jrg. 2 No. 51, 24 Mei 1922, p. 243 — 247).

Ziekenzorg te Wonosobo. (De Banier, Jrg. 14 No. 52, 29 Dec. 1922, p. 440 — 441).

P. J. A. MAITIMO, Ziekenzorg. (Onze Stem, Jrg. 3 No. 16, 16 Aug. 1922, p. 480 — 482).

Het oordeel van Pa van der Steur [over de bijdrage der Indo Europeanen aan zijn jubileumgeschenk]. (Onze Stem, Jrg. 3 No. 20, 16 Oct. 1922 p. 646).

A., Steun aan militaire gepensioneerden. (Vrijzinnig Weekblad, Jrg. 5 No. 39; 30 Sept. 1922, p. 464 — 466).

Hulp aan Candidaat Mekkagangers. (Koloniaal Weekblad, Jrg. 22 No. 14, 6 Apr. 1922, p. 7).

Het Dieren-asyl te Malang. (Alg. Landbouwweekblad van N. I., Jrg. 6 No. 44, 28 Apr. 1922, p. 1646 — 1647).

34. PERS.

„Insider", De pers in Indië, Met 3 afb. [van het Persbureau „Aneta"]. (Indië, 6e Jrg. Afl. 3 en 4, p. 37 — 40 en 53 — 59).

J. KONING, De openbare meening [Indische pers]. (Koloniaal Weekblad, Jrg. 22 No. 40, 5 Oct. 1922 p. 1 — 2).

De technische pers in Indië, door Redactie. (De Waterstaatsingenieur, Jrg. 10, 1922, p. 324 e.v.). Idem, door H. HEETJANS. (De Waterstaatsingenieur Jrg. 10, 1922, p. 371).

Soerat kabar dimasa laloe ditanah Hindia. (Tjahaja Hindia, Tah. ke 10, No. 32 — 33; 31 Oct. dan 15 Nov. 1922, k. 501 — 503 dan 524 — 525).

Tjara berdjawab-djawaban kata dan goenanja soerat kabar. (Tjahaja Hindia, tah. ke 10, No. 32, 31 Oct. 1922, k. 509 — 511).

CAJUNTA, De Indische reporter. (De Indische Post, Jrg. I No. 14; 4 Maart 1922, p. 21).

Het beroepsgeheim van den journalist. (De Reflector, Jrg. 7 No. 3, 14 Jan. 1922 p. 33).

JAN FEITH, Interview met Karel Wybrandts. (De Indische Post, Jrg. I No. 12, 18 Febr. 1922, p. 22 en 27).

V. L[OON], Journalistieke snapshots. [Zaalberg, Lievegoed, D. W. Berretty, K. Wybrands, C. W. Wormser] (Het Indische Leven, Jrg. 4 No. 12 — 16, 4 — 25 Nov. 1922, p. 224 — 225, 246, 272 — 273, 289, 312).

C. M. FRIJLINCK, De Zweep. (Mededeel. Bond Cultuurgeempl. Jrg. 5 No. 20, p. 68, Bijlage Alg. Landbouwweekblad voor N. I. Jrg. 7 No. 15, 13 Oct. 1922).

Om de vrijheid der pers. (De Taak, Jrg. 6 No. 268, 25 Oct. 1922, p. 1293 — 1295).

v. L[ONKHUIJZEN], Aneta-bluf. (Mededeelingen Bond v. Cultuurgeempl. Jrg. 5 No. 23, Bijlage van Alg. Landbouwweekblad v. N. I. Jrg. 7 No. 18, 3 Nov. 1922, p. 85).

De persvrijheid in gevaar. (Vrijzinnig Weekblad, Jrg. 5 No. 44, 4 Nov. 1922, p. 522 — 523).

Z., Het Aneta-Pers-Zweep-Advertentiebureau. (De Taak, Jrg. 6 No. 270, 11 Nov. 1922, p. 1320).

Aneta en De Zweep. De„Karwats" van de Pers. (Haagsche Post van 18 Nov. 1922 p. 1778).

v. LONKHUYZEN, De Heer Ottolander over de vrijheid der pers. (Mededeelingen v. d. Bond v. Cultuurgeempl. Jrg. 5 No. 28 p. 106 — 107, Bijlage v. Landb. Weekblad, Jrg. 7 No. 23, 8 Dec. 1922).

De Zweep van Aneta. Lange armen van den fiscus. (Haagsche Post van 30 Dec. 1922 p. 2012).

C. M. FRIJLINCK, Twee weekbladen [Indische Post en Zweep]. (Mededeelingen v.d. Bond v. Cultuurgeempl. Jrg. 5 No. 22, p. 78 Bijlage Alg. Landb. Weekblad, Jrg. 7 No. 17, 27 Oct. 1922).

BOB, Aneta's lustrum. Met 2 afb. (Het Indische Leven, Jrg. 3 No. 34, 8 Apr. 1922 p. 678 — 679).

De officieele opening van het nieuwe Java Bode-gebouw. Met 3 afb. (De Revue, Jrg. 2 No. 21, 27 Mei 1922 p. 635 — 636).

Het bedrijf van de Java-Bode. [Batavia 1922]. Met 8 pl. 8° obl.

Het bedrijf der Drukkerij Albrecht en Co. Weltevreden [1922]. Met 14 Afb. en 1 plattegrond en 2 bijlagen. 4°. (Handel, Nijverheid en Industrie in Ned. Oost-Indië. Afl. 11).

v. L[OON], Hoe ons geillustreerd blad tot stand komt. Met 17 afb. (Het Indische Leven, Jrg. 3 No. 25, 4 Febr. 1922, p. 484 — 488).

GEDENKBOEKJE uitgegeven bij de opening van onze nieuwe ateliers te Weltevreden, Petjenongan 72, Weltevreden — Batavia 1922. Met 28 pl. en afb. 4 obl.
Bijgevoegd: Zincographie G. Kolff en Co. Weltevreden, Eenige proeven van illustratiewerk. 8 pl. 1922. kl. 8° obl.

NIEUWE HOLLANDSCHE TIJDSCHRIFTEN, WEEKBLADEN, DAGBLADEN IN INDIE.

BLAADJE voor het Volkscredietwezen. Uitgaaf van de Centrale Kas. Jaarg. 10. Weltevreden 1922. 8°.
Vervolg van: Blaadje van de Centrale Kas, Jrg. 1 — 9.

FANTASIO geredigeerd door Fantast. Geillustreerd Weekblad. 1e Jrg. No. 1 — 15. Weltevreden 1922|1923. 4°.

Voortzetting van de REFLECTOR.

GANEÇA. Officieel orgaan van het Bandoengsche Studentencorps en aangesloten vereenigingen. Verschijnt 2 maal per maand. Jrg. I Bandoeng 1922. Met illustr. 4°.

Sociaal LEVEN en Streven. Orgaan van den Centralen Raad der Ned. Indische Katholieke Sociale Bonden. Weltevreden 1922. 4°.
Vervolg van: Sociaal Leven en van: Sociaal Streven.

MAANDBLAD van de Vereeniging van hoogere ambtenaren bij de Landskantoren in Ned.-Indië. Jaarg. I. Weltevreden [1922]. 4°.

Met: Maandelijksche Mededeelingen, uitgegeven door het Hoofdbestuur.

ORGAAN van de Europeesche Onderofficiersvereeniging „Ons Aller Belang". Jrg. XVII. Bandoeng Aug. 1922. 4°.

Voortzetting van MAANDBLAD, Officieel orgaan van de Europeesche Onderofficiers Vereeniging „Ons Aller Belang".

ORGAAN Chung Hsioh Tung Chwang Hwi. Vereeniging van Chineesche studeerenden Batavia. Verschijnt 2 maal per maand. Jrg. 1. Weltevreden 1922. 4°.

DE REFLEX. Geillustreerd Weekblad voor Ned.-Indië. Jrg. 1. Weltevreden Dec. 1922|1923. 4°.

Uitgave gestaakt.

Indische VOORHOEDE. Maandblad voor Indische jongens en meisjes. Jaarg. I. Weltevreden Juli 1922 23—. 4°.

V. V. A. Orgaan van de Vereeniging van Administrateurs van landbouwondernemingen in Ned.-Indië. Jrg. I. Dec. 1922|1923. 4°.

Hindia Poetra. Orgaan [Maandblad] van het Indonesisch Verbond van Studeerenden. 's Gravenhage 1922. 4°.

Th. LOCHER, Waarom is samensmelting [van Hindia Poetra en Indologenblad] noodzakelijk en gewenscht? (Indologenblad, Jrg. 13 No. 2, Nov. 1921 p. 9 — 11).

N. A. VAN WIJK, Waarom is samensmelting van het Indologenblad met de Hindia Poetra ongewenscht en niet noodzakelijk? (Indologenblad, Jrg. 13 No. 2, Nov. 1921, p. 11 — 15).

NIEUW-INDIE Orgaan van het Comité „Nieuw Indië". Redactie: CHR. P. VAN WIJNGAARDEN. Overgedrukt uit „Vrije Arbeid". Jaarg. I. 's-Gravenhage 1922. 4°.

DE JAARBEURS. Off. orgaan der Vereeniging „De Ned. Ind. Jaarbeurs". Jaarg. I. Bandoeng 1922. 4°.

MEDEDEELINGEN van de Handelsvereeniging te Bandoeng. Jaarg. 3 No. 3 e.v. Bandoeng 4 Febr. 1922. fol.
Vervolg van: WEEKBLAD van de H. V. te Bandoeng.

Losse MEDEDEELINGEN over Tourisme binnen en buiten de grenzen van Ned.-Indië. Uitgegeven door Enizon Travel Department. Weltevreden Dec. 1922 gr. fol.

De MIDDENSTAND. Orgaan voor de Klein Industrie, winkeliers en Handeldrijvende Middenstanders in Ned. Indië. Jaarg. I. Bandoeng 1922. 4°.

DE INDISCHE SPORT. Weekblad gewijd aan alle takken van Sport. Officieel Orgaan ... Jrg. I. Soerabaja 1922. Geillustreerd. 4° en gr. 4°.

DE SPROKKELAAR. Weekblad gewijd aan de belangen van Meester-Cornelis. Onder verantwoordelijkheid van CORNELIS VAN MEESTER. Jrg. I. Meester-Cornelis 6 Dec. 1922 e.v. 4°.

De VLIJM. Redacteur A. TH. J. VAN EMMERIK. Jaarg. I. Salatiga 1922. 8°.

Algemeen Militair WEEKBLAD voor Ned.-Indië. Jrg. 1. Weltevreden Aug. 1922 gr. fol.

DE ZWEEP, een wreed weekblad onder hoofdredactie van JAN KARWATS [pseud. van D. W. BERRETTY]. No. 1 e.v. Weltevreden 1922. Geïllustreerd. fol. Van no. 1 verschenen 4 edities op 2 en 8 Jan. 1922; de 1e als „dummy number". — In April verscheen een Jubileumnummer.

Algemeen HANDELSBLAD voor Ned.-Indië. Jaar I. Semarang Nov. 1922. fol.
Niet verder verschenen.

DE OOSTHOEK-BODE. Malangeditie van het Soerabajasch Handelsblad en Jahn's Nieuwsblad. Hoodred. H. van LOO. Jaarg. 27 no. I e.v. Malang Juni 1922 e.v. pl.

De PREANGERPOST. Speciaal Nieuws en Advertentieblad voor de Preanger Regentschappen en overig West Java. Jrg. I. Weltevreden Febr. 1922 e.v. gr. fol.

De Scheepvaart. Orgaan voor scheepsagenten, importeurs, exporteurs enz. te Batavia. Verschijnt dagelijks. Jaarg. I. No. 1 e.v. Batavia 1922. fol.

NIEUWE TIJDSCHRIFTEN WEEKBLADEN, COURANTEN IN DE INLANDSCHE TALEN.

DOENIA ISLAM. Soerat Kabar djoemaat. Tahoen I Weltevreden 1922. 4°.

DOENIA ISTERI. Terbit tiap-tiap hari Sabtoe. Tahoen 1. Weltevreden 1922. 4°.

HAPIBROJO. Tijdschrift jang menoedjoe pada karoekoenan dan keamanan. Diterbitkan 3 kali pada tiap-tiap boelan. Tahoen I. Djokjakarta 1922. 8° maj.

HOA PO. Soerat tjerita dan Advertentie terbit saban hari Saptoe. Nr. pertjontoan dan Taon ka I. Grisee, 1 Juli — 11 Nov. 1922 (2473) gr. 4°.
Vanaf No. 17 met den ondertitel: Soeara kaoem moeda bangsa Tiong Hoa.
Van 22 Juli tot 11 Nov. met maandelijksch bijblad: Soeara bagi orang prempoean No. 1 — 5.
—, Soeara Hoa Kiauw di Hindia Nederland. Taon 1 No. 1 — 27. Semarang 18 Nov. — 30 Dec. 1922. kl. 4° (no. 27 en extra nr. in folio).

OENTOEK KAPERLOEAN KITA. Orgaan dari Inheemsche onderofficiersvereeniging. Keloear satoe boelan sekali. Tahoen I. Tjimahi Juli 1922 setr. 4° maj.

PANDJI POESTAKA. Soerat minggoean. Redactie Balai Poestaka. Tahoen 1. Weltevreden 1922. Dengan gambar. 4°.

PELITA PENGHIDOEPAN. Terbit boeat sementara doea kali seboelan. Tahoen 1. Batavia Juli 1922 setr. Dengan gambar. 4°.

PENOENDJOEK DJALAN HAK. Memoeat segala keperloean-keperloean didalam igama Islam. Di keloearkan pada tiap-tiap seboean sekali olèh Persarekatan Oelama Madjalengka, bagian soerat kabar. Tahoen ka 1. Madjalengka 1922. 8°.

SOEARA KAOEM MOEDA. „Penjokong Kemadjoean Hindia". Terbit sekali seboelan. Jrg. 1. Semarang 1922. Dengan gambar. 4°.

VORSTEN-EILANDEN. Maandelijksch Orgaan van de Vereeniging „De eerste Sangirbond" gevestigd te Soerabaja. Jrg. 1. Soerabaja 1922. fol.

POESAKA DJAWI. Wedallipoen saben woelan. Ingkang ngedallaken: Pakempalan Java Instituut. Redaksi: R. A. Dr. HOESEIN DJAJADININGRAT, ... J. KATS. Tahoen 1. Weltevreden — Djokja Oct. 1922. Mawi gambar 4°. [Jav. kar.].

SISWA-POESTAKA. Kawetokaké saben sasi sepisan dening P. G. A. A. Tahoen 1. Djokjakarta 1922. Mawi gambar. 8°.

TJOKROWOLO. Tah. ke I. Kediri 1922. 8o.

POESAKA-SOENDA. Kaloear saboelan sekali. Dikaloearkeun koe pagoejoeban Java-Instituut. Tahoen ka 1. Weltevreden 1922. Djeung gambar. 4°.

SAHALA-BATAK. Orgaan teroetama bagi keperloean bangsa Batak. Dikeloearkan oleh Bataksbond, boeat sementara sekali seboelan. Tahoen ke 1. Weltevreden 1922 4°.

BIN SENG. Hoofdredacteur: OEN TJIP TIONG. Tahon ka 1. Batavia 1922. fol.

BINTANG HINDIA. Rentjana bekala oentoek kemadjoean setr. Diterbitkan setiap boelan. Tahoen 1, No. 1—3. Weltevreden Juli — Sept. 1922. Dengan gambar. fol.
— (De Maleische Revue). Soerat chabar bergambar-gambar oentoek kemadjoean setr. diterbitkan boeat sementara setiap tanggal 1 dan 15 .... Tahoen 1 No. 4-5 dan pertjontoan; Weltevreden 30 Nov. 1922. 4°.

DOENIA BAROE. Mimbar Merdika. Diterbitkan tiap-tiap hari rebo oleh Arbeidsleger Adhi-Dharma. Tahoen ke 1. Djokjakarta April 1922. fol.

FADJAR AZIA. Vrijzinnig democratisch Maleisch-Hollandsch dagblad voor alle bevolkingsgroepen ...; Tahoen 1. Cheribon Juli 1922 e.v. gr. fol.

KEMADJOEAN-HINDIA. Dagblad ... goena keperloean oemoem. Tahoen ka 1. Modjokerto-Soerabaja 4 Apr. 1922 e.v. fol.

MATAHARI. Soerat kabar minggoean jang loear biasa. Tahoen ka 1. Bandoeng Aug. 1922 e.v. fol.

MENA MOERIA. Officieel Orgaan van Sarekat Ambon. Jrg. 1. Weltevreden Dec. 1922. fol.

SAMA TENGAH. Diterbitkan oleh „Perkongsian Boemipoetera" .... Hoofdredacteur: A. H. WIGNJADISASTRA. Tahoen ke 1. Bandoeng 1022. gr. fol.

SINDORO-BODE. Soerat kabar minggoean boeat segala bangsa. Taon ka 1. Pekolangan 1922. gr. fol.

SIN PO. Oost Java Editie. Terbit saben hari .... Taon ka 1. Soerabaja Juli 1922 e.v. gr. fol.

SOEARA V. I. L. [= Ver. Inheem. Landsd.]. Terbit pada setiap tanggal 1. Tahoen ke 1, lembar pertjontoan setr. Weltevreden Nov. — Dec. 1922. gr. fol.

„TJAHAJA PENGETAHOEAN". Keloear saban boelan 2 kali Red.-Adm. R. SOEMANTRI HARDJODIBROTO. Tahoen 1 e.v. Djocja 1922. 8°.

SUPPLEMENT [1]).

25 D. RINKES, Nathan bij de Volkslectuur. (De Taak Jrg. 6 No. 267, 11 Oct. 1922, p. 1285 — 1286).

1 S. Kalff, Bataviasche Notulen. (Koloniaal Weekblad Jrg. 22 No. 14 — 18, 6 Apr. tot 4 Mei 1922).

1 J. P. K[OSTER], Een nieuwe aanwinst voor het Museum van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen. Met 1 afb. (De Reflector Jrg. 7 No. 12, 18 Maart 1922 p. 163 — 164).

2 Pieter Erbervelt [door C. VAN DE KAMER]. (De Zweep [Jrg. I] No. 15, 15 Apr. 1922, blz. 414).

1 Sabda S. P. Toean Besar Goebernoer Djenderal. (Sri Poestaka tah. IV No. 6, Juni 1922, k. 140 — 141).

3 M. S. WORTMAN, A Hindu heritage. With 7 illustr. (Sluyters' Monthly, Vol. 3 Part II No. 7, Juli 1922 p. 44 — 47).

3 Boroboedoer. (Aarde en haar Volken, Nov. 1922). Ontleend aan: L. C. ten Cate's artikel in Vragen van den Dag, Aug. 1922.

19 Museum di Weltevreden. Dengan seboeah gambar (Sri Poestaka, tah. IV No. II, Nov. 1922, k. 254).

9 J. B. MEERKERK, Een rechtszaak en Max Havelaar. (Vragen van den Dag, Jrg. 48, 1922, deel I p. 295 — 312).

9 T. H. R. [ter Haar Romeny], De competentie van den Gouvernementsrechter in Ned.-Indië, (Pedoman Prijaji tah. Dc. VI, No. ½, ¾, Juli [Aug. — Sept.] Oct. 1921, p. 39 — 47 en 80 — 92).

9 C. VAN VOLLENHOVEN, Indonesische rechtstaal. (Meded. K. Acad. v. Wet. Afd. Lett. Dl. 54 Serie B No. 7.
Boekbeoordeeling door Redactie in: Indisch Tijdschrift van het Recht, Deel 117, p. 275 — 282.

18 C. L. VAN DOORN, De credietbehoeften van den Indonesischen landbouwer 1922 8°.
Besproken in; Koloniale Studiën, Jrg., 6 1922 2e halfjaar p. 144 — 150.

13 Kroniek van Java. (Haagsche Post van 6 Mei 1922, p. 687, 10 Juni p. 892: 8 Juli 1922, p. 1049; 22 Juli p. 1130. 12 Aug. p. 1216; 23 Sept. p. 1470; 28 Oct. p. 1658).

20 H. A. VAN COENEN TORCHIANA, Tropical Holland, Chicago. 8o.
Besproken door J. C. VAN EERDE, in: De Gids, 86e Jrg. 1922, 1e deel, p. 345 — 348).

17 Ir. J. F. H. KOOPMAN, De Koeltechniek in Groot-Nederland. (Met 2 afb.), (De Ingenieur, Jrg. 37, 1922, No. 37 (Feestnummer 2e ged.) p. 733 — 735).

17 N. Hoe Semarang aan licht komt. Met 4 afb. (Het Indische Leven, jrg. 3 No. 30, 14 Maart 1922 p. 594 — 596).

24 J. W. GUNNING, Een pleidooi voor artikel 123 van het Reglement op het beleid der Regeering in Ned. Indië. (Stemmen des Tijds, Jrg. XI, dl. I, blz. 92).

19 The Javanese character. (vervolg). (The Neth. Ind. Revieuw, Juli, Aug. 1922).

21 Bali. (Wederopbouw, Jrg. 5 No. 1, Jan. 1922, p. 1 — 2).

22 De dierenwereld uit des planters naaste omgeving I — VII. (Alg. Landbouwweekblad, Jrg. 6 p. 673; Jrg. 7 No. 11, 12, 15, 19, 21, 24, 25; 22 Sept., 13 Oct., 10 en 24 Nov., 15 en 22 Dec. 1922, p. 503 en, 556 — 559, 822 — 825, 916 — 919, 1084 — 1088, 1183 — 1186, 1244 — 1247).

25 INDOFIEL, Indische mijmeringen, Mijmeringen I — IV. (De Indische Post, Jrg. I 28 Oct. — 16 Dec. 1922).

31 Gouvernements pupillen. (Onze Stem, Jrg. 3 No. 24, 16 Dec. 1922 p. 765).

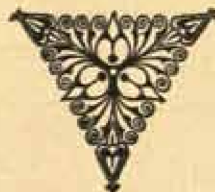
32 St. BESAR, Bab kasarassanning laré-laré alit. Mawi gambar 4 idji, Weltevreden 1922. 8o. [Jav. kar.]. Uitgave van de Commissie voor de Volkslectuur. Serie No. 301).

34 Nog eens de (Brusselsche) Standaard over Insulinde (Neerlandia, Jrg. 26 No. 7, Juli 1922, p. 104 — 105).

---

1) Door eene vergissing van den drukker kon deze aanvulling niet in de Bibliographie opgenomen worden

Red.

N.C